

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HARVARD LAW LIBRARY

3 2044 059 351 023

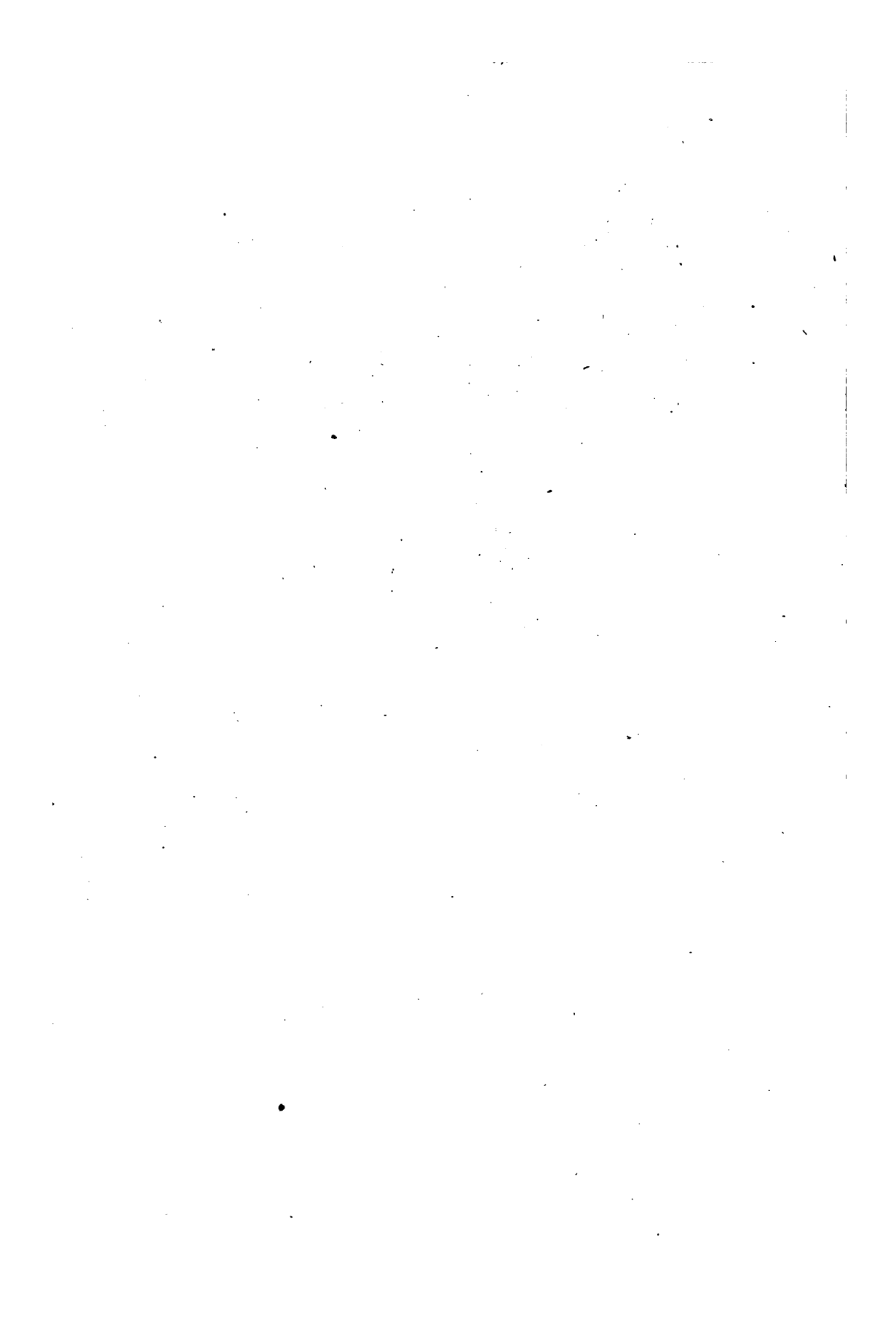
HARVARD
LAW
LIBRARY

HARVARD LAW SCHOOL
LIBRARY

P. 61

Hungary

ELMÉLETI S GYAKORLATI

ÚTMUTATÓ

ÚRBÉRI ÜGYEK BEN.

IRTA

TÓTH, LŐRINCZ,

H. Ü. S. M. ACAD. TAG.

PRINTED IN HUNGARY

SZERZŐ A FORDITÁST FENTARTJA MAGÁNAK.

PESTEN.

KIADTA HECKENAST GUSZTÁV.

MDCCCLVII.

HUN
916
TOT

T
For T₄

APR 17 1933

TARTALOM.

	Lap.
Bevezetés. I. Földmivelés s azt illető viszonyokat rendező törvényhozás fontossága	1
II. Történeti visszapillantás	4
III. Urbéri bíróságok s ügyvédek hivatása	17
IV. A tárgy irodalma	20
Első Rész.	
<i>Első Fejezet.</i> Az urbéri kapcsolat, s ezzel rokon jogállapotokból eredő viszonyok és azok megszüntetése	26
<i>Második Fejezet.</i> Tulajdonjog s annak korlátoztatása. Minimum	40
<i>Harmadik Fejezet.</i> Az urbéri földbirtokról s telki állományról	45
<i>Negyedik Fejezet.</i> A pusztá (vagy üres) telkekről	64
<i>Ötödik Fejezet.</i> A maradékföldről	69
<i>Hatodik Fejezet.</i> A foglalásokról	75
<i>Hetedik Fejezet.</i> Az irtásföldekről (irtványokról)	79
<i>Nyolczadik Fejezet.</i> Erdei haszonvételek s nádlás szabályozása	92
<i>Kilenczedik Fejezet.</i> A legelőkről	105
<i>Tizedik Fejezet.</i> A szőlőkről	112
<i>Tizenegyedik Fejezet.</i> Az örökös és ideiglenes szerződésekről, s a szerződések mellett bírt földekről	116
<i>Tizenkettedik Fejezet.</i> Az úgynevezett kisebb királyi haszonvételekről (regálékról)	133
Második Rész.	
A birtokviszonyok szabályozásáról különösen	141
<i>Első Fejezet.</i> Az urbéri rendbeszedésről	163
A. A határ felmérése	170
B. Osztyályozás	173
C. Birtokállomány kimutatása	179
D. Térkép és telekkönyv elkészítése s hitelesítése	193
E. Az urbéri állomány új-állapotáról készült térkép s telekkönyv	196
F. Az összehasonlító okirat	199
G: Az új terv szerinti kimetszés s arról készült új térkép s telektábla	202
<i>Második Fejezet.</i> A legelő elkülönzéséről	202
<i>Harmadik Fejezet.</i> Az erdei haszonvételek szabályozásáról	209
<i>Negyedik Fejezet.</i> A tagosításról	214
<i>Ötödik Fejezet.</i> Az arányosításról	222
A márt. 2-iki nyiltp. 27-ik §-ában rendelt ideiglenes intézkedés	227

Harmadik Rész.

Az úrbéri törvényszékekről s azok eljárásáról.

	Lap.
<i>Első Fejezet. A birói hatalomról s törvényszékekről</i>	233
Törvényszékek helyei	235
A törvényszékek betöltése, vezérlete s ellenőrzése	237
A törvényszékek ügyrendtartása	258
A közigazgatási hatóságok befolyása	273
Az úrbéri bíróságok illetősége	277
<i>Második Fejezet. A határidőkről</i>	280
<i>Harmadik Fejezet. A perben álló felekről</i>	283
Felperes	284
Alperes	284
Ügyvéd	285
<i>Negyedik Fejezet. A perfolyamról</i>	292
1. §. A keresetlevél s annak kézbesítése	292
Keresetlevelek mintái I—IV	297
Végzések mintái	301
2. §. Előleges kérdések feletti tárgyalás, e feletti jegyzőkönyvek, végzések s ítéletek	303
Minták	304
3. §. A megengedhetőség iránti ítélet fölébbezése	318
4. §. További perfolyam. A szolgabíró utasítása s a felek eziránti kihallgatása	320
5. §. A szolgabíró eljárása	323
Minták	327
6. §. A törvényszéki kiküldött biztos teendői	330
Minták	332
7. §. Az úrbéri törvényszék további eljárása, felek szóváltásai	334
Minták	336
8. §. Ítélethozás	339
9. §. Perorvoslatok	341
10. §. A végrehajtás	343
<i>Ötödik Fejezet. A már folyamatban levő régiebb úrbéri perekről</i>	346
<i>Hatodik Fejezet. Az egységekről</i>	350

Magy

BEVEZETÉS.

I. A földmivelés azon jótékony, dústejű emlő, mely a hazát s abban lakó embert és barmot táplálja, a földet nemesíti, a tájakat szépíti, az országot jólétre emeli, a nemzetet polgárosítja, s önállóvá teszi. — Ebben s a vele kapcsolatban álló műipar- s kereskedésben, fekszenek a californiai s ausztráliai aranybányáknál gazdagabb források.

Ez fedezi legérezhetőbb emberi szükségünket, melyek kielégítése physikai létezésünk múlhatlan föltétele s szellemi haladásunknak is nélkülözhetlen előzménye; — ez nincs kitéve azon rögtön ingadozások, s fenakadások csapásainak, melyeknek egyéb életmódok nagy mértékben kitétetvők; — a természet anyakeze közvetlenül segítvén e munkakörben az emberi szorgalmat, főleg olly országokban, melyek tetemes tőkékkel nem bírnak, mint hazánk is, e nemes foglalatosság csaknem egyetlen eszköz, mely által ezek jólétre s erőre üdülhetnek. Ez végre a honpolgárok önálló jellemének, s függetlenségének is legszilárdabb alapja. — Ezért foglalkodtak a római s görög őskorban királyok s hadvezérek is béke idején földműveléssel, kik, Plinius szerint „ugyanazon szakértéssel s szorgalommal rendezék a barázdákat, mint a táborokat, úgy hogy a föld kebele örült a repkénykoszorúzza ekének, s a diadalmas szántónak.“ Ezért szorítja most is a sinai császár szentséges markába az eke szarvát, s ezért tett hasonlót II. József dicső fejedelmünk, ez egyben követve a sinai példát.

Kitetszik e kevésből is azon néposztálynak roppant fontossága, mely a földet műveli, s a mellözhetlen szükség, hogy a törvényhozó hatalom reá teljes figyelmet s kedvezést fordítson. Nem fordíthatná azt méltóbb s érdekeseb

tárgyra. — S hogy ez történjék, az újabb korban általános elismerésre jutott államelvek követelése lön.

E legnagyobb számú s az állam legvalódibb erejét képező néposztály ugyanis józan és szabadelvű, vagy ellenkező törvények által, vagy a legépebb, legboldogabb, s természetes helyzeténél fogva egyik legnemesb, legönállóbb, legerényesb néposztálylyá válhatik, vagy egy rakás nyomoru és függő napszámos maradhat, melly terhes és örömtelen létét napról napra alig tengeti, melly az állam érdekeire nézve semmi, mellynek hazája nincs, mellyet semmi nemesb érzés, irány, törekvés nem melegít.

Nem volt-e tehát a törvényhozó hatalomnak egyik legszentebb feladása fő figyelmet fordítani azon törvényekre, mellyek által az említett állapotok egyikét is, másikat is előhozható?

Amabban népet látunk, melly tulajdonát kedveli, szeretettel műveli, — minden haladásra s javításra fogékony, fejét büszke öntudattal emeli fel, magát senkinél rosszabbnak nem tartja, hazája földét s ehez kapcsolt érdekeit szívében viseli, s egész lényével, irányával bebizonyítja, hogy a rómaiaknak igazuk volt, midőn Cato szerint: „virum bonum cum laudabant, ita laudabant: bonum agricolam, bonumque colonum; amplissime laudabatur, qui ita laudabatur.“

Emebben henye, iszákos, gyáva s egyszersmind szilaj szolgacsoportot sajnálunk, élő gépeket, görnyedve, lealacsonyodva a reá mért terhek s kényszerített munka súlya alatt, idegennek tekintve magát a hazában, érdektelent minden nemesebb, magasabb törekvések iránt, gyűlölettel telve urai, parancsolói, s a mostoha törvény ellen; — csak némelly phanaticus eszmék által korbácsoltatva fel olykor aféle erőfeszítésekre, miket ámitói vagy zsarnokai szeretnek hazaszeretettel hazudni.

Amaz a jelenkor, s a nyugoti civilisatió képe.

Ez a feudális középkoré, s a keletéjszaki nagy államé.

A volt jobbágyok állapotán segíteni törekvő nemes irány, miután nyugoti Európában már régebben érvényre jutott, nálunk is felvívta magát a jelentőség azon fokára, hol annak többé az elfogultság s önzés sikeresen ellen nem szegülhetett.

A feudális korból fenmaradt falak ledőltek; az osztá-

lyok közti szigorú rekesz, mely a nemest, polgárt, parasz-
tot elkülönzé, megsemmisült.

A paraszt megveheti a hajdani nemesi jószágokat, ha
pénze van.

A paraszt feljuthat a legmagasb hivatalpolczra, ha
esze van.

A katonáskodás s adófizetés kötelessége mindenkivel
közös; s a magasb osztályok mentessége nem keseríti a te-
her alá vetett nagy tömeget.

A paraszt adhat és vehet, szabadon dolgozhatik tulaj-
donában; tíz, húsz holdja olly független, erős sajátja, mint
hajdani földesuráé ennek nagy terjedelmű grófi s hercegi
uradalma.

Hogy mindez történt, hogy a földmivelő tömeg jobb,
szabadabb helyzetbe jutott, ez korunknak kétségkívül leg-
szebb s legfontosabb előlépése.

Az átmenet azonban a hűbéri függeteg állapotból az
elkülönzött szabad tulajdon állapotába nem megy olly könny-
nyen, mint ezen szavak leírása.

Az 1848-iki országgyűlés egy szép reggelen meghozta
a IX-ik törvényt, miszerint az úrbér s azt pótló szerződések
alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok (robot), dézsma
és pénzbeli fizetések, úgy szinte az úri törvényhatóság örö-
kösen megszüntettek. A kimerítő, végleges rendezés azon-
ban boldogabb időre halasztatott.

Annyi szerencsétlenség közt, melly az 1848-ik évi moz-
galmakból támadt, örök s eltörülhetlen hatású áldásképpen
sugárzanak át a jövődségre ezen 1848-ki törvények; s mi-
dön olly sok törvény s intézkedés, mellyet 1848 teremtett,
Európaszerte ismét romba dőlt, s annyi más, mit 1848 rom-
ba döntött, újra felépült, az 1848-ki IX. s következő tör-
vénycikkek szent elvei épen s változatlanul megállottak.

Az 1848. nov. 7-iki s dec. 2-iki, s 1849. jul. 7-iki cs.
nyiltparancsok ismétlik s megerősítik e megszüntetést. Az
általános polg. törvénykönyvet bevezető hirdetési pátens
VII. cikke 1. pont alatt rendeli: „hogy az ált. polgári tör-
vénykönyvnek az előbb létezett, most azonban már meg-
szüntetett és jövődre meg nem engedhető paraszti, job-
bágyi és függetegségi kötelékre vonatkozó határozatai nem
alkalmazhatók.“ Az 1853. márt. 2-ki, (e munkában részle-

tes taglalás alá veendő) nyiltparancsnak legelső czikke szinte e jótékony rendeletet tartalmazza : „a létezett úrbéri kapcsolatnak s földesúri törvényhatóságnak megszüntetése folytán, az úrbéri kapcsolatból s földesúri törvényhatóságból eredő s abból következett jogok, járandóságok és kötelezettségek elenyésznek.“

Az 1848-ban kimondott s Ö Cs. Kir. Apost. Felsége által következetesen fentartott elvnek részletes formulázása, s minden erre vonatkozó viszonyoknak rendezése azonban bővebb megfontolást s hosszabb időt kívánt. Az eziránti rendelet csak 1853. mart. 8-án hirdettetett ki, az úrbéri bíróságok kinevezése pedig 1856. ki uj évi ajándokúl jelent csak meg.

~~II.~~ *Történeti visszapillantás.* A földművelés úgy öseinknél, mint azon európai nemzeteknél, melyektől Sz. István intézkedéseit kölcsönözte, a harczellenes hűbéri korban rabszolgák dolga volt. Eke és szántóvas, az ipar egyéb fajaival együtt, megvetés tárgya lett a kardforgató nemesek előtt, úgy nálunk, mint egyéb népeknél is, melyek a műveltség hasonló fokozatán állottak, — mint Verbóczy is tanítja előbeszédében : „Nullis quaestuariis aut vulgaribus artibus dediti sola militia nobilitatem definiverunt.“ — Az urak, a győzők, a mások által nem művelt földeket, bizonyos szolgálatok s adózások fejében, átadták művelésre a szolgáknak. Ezeknek számát azonban idővel tetemesen növelék a szegényebb szabad emberek is, kiket szükség kényszerített, hogy atyáik lovagias életmódjáról lemondjanak, s a kardot ekével váltsák fel, az utóbbtól várva élelmüket. Ezek azonban a szolgákkal egyenlő megvetésben s elnyomásban részesülvén a gazdagabb szabad urak részéről, az egysorsú földműves társakkal mindinkább összeolvadtak.

A rabszolgák sorsa, mint mindenütt, úgy hazánkban is kemény volt. Dolgoknak, árúknak tartattak; egészen az úr kényétől függöttek, ki sorsukról tetszése szerint határozott, és senkinek nem számolt. Nem volt törvény, melly az úr önkényét mérsékelné, kegyetlenségét visszatartaná. A megölt szolganak csak árát kelle megtéríteni, mint eltört edénynek. A szolga nem vádolhatta urát, s nem tehetett az ellen tanuságot, — mint mindez Sz. István törvényeiben

olvasható. — A szökevény szolgák, mint kóbor barmok, fogattak össze saját tisztviselők által.

Magyarországban a legrégebbi időkben, senki sem volt a nemzet tagjai közül szolga, hanem csupán a föld legyőzött lakosai; a hadi foglyok s ezek maradékai. De később né-melleyek a nemzet fiai közül is rabszolgaságra vettettek bizonyos vétségeikért, mellyekre a törvény ezen büntetést szabá.

Már a vezérek korában, a ki a harcra hívó hirnök szavának nem engedelmeskedett, rabszolgaságba taszított, melly törvény, Verböczy szerint „sok magyart döntött örökös parasztságba,“ s továbbá, a melly szabad ember másnak szolgálójával háromszor közösködött, ha magát meg nem váltotta, a szolgák urának rabja lett; úgy a ki másnak szolgálóját nőül vevé, a házasság édes lánczával együtt a rabszolgaság sanyarú lánczát is nyakába vette, Sz. István törvényei szerint: — az első ízben lopónak büntetése, ha magát meg nem válthatá, szinte rabszolgaság volt, s mint-hogy a lopás, mint az ellene hozott azon korbeli törvények sokasága és szigorúsága bizonyítja, igen gyakori volt: hi-hető, hogy ez úton is sokan jutottak szolgaságra; a tolvajok ellen hozott törvényeket híven végre nem hajtó bíró, a lo-vakat s ökröket felsőbb engedelem nélkül külföldre eladó határőr Sz. László törvénye szerint, a mást tolvajul elfogó s azután a tolvajságot bebizonyítani nem tudó, visszatorlás útján, Kálmán király törvénye szerint, szinte szabadságát veszté, s a szó szoros értelmében „börével“ lakolt. — A ró-mai s ó német jognak nálunk is alkalmazásba jött ismeretes elvei: Partus sequitur ventrem; Die unfreie Hand zieht die freie nach sich; Trittst du meine Henne, so wirst du mein Huhn“ sat. nagyra szaporították a rabszolgák számát.

Míg a szabadok hadakoztak: főleg ezen rabszolgák művelék a földet. — Voltak azonban, mint mondók, szabad földmivelők is, részint itt születtek, a föld régi lakosinak maradáki közül azok, kik ellen nem szegülvén, ősi földeik birtokában és szabadságukban megmaradhattak, részint a magyarok közül azoa szabad születésűek, kik magukat földmivelésre adták, részint jövevények, németek, csehek, lengyelek, görögök, spanyolok, saracénok, örmények sat. (hospites) kiket első királyaink örömet hívtak s fogadtak az országba, s kik földeiket részint tejes szabad tulajdonul bírták, ré-

szint a király s nagy birtokosok földeit vállalták át, szabad emberekhez illő feltételek alatt, művelésre, melly feltételek annál kedvezőbbek voltak, minél nagyobb volt a művelésre váró földek mennyisége, s csekélyebb a művelő kezek száma. — Idővel a szolgák állapota jobbá, a szabad földművelőké pedig rosszabbá lett. Mert az elsők, emberileg érző nagy és szent királyaink által lelkesen pártolt, s törvények által is elősegített szabadon bocsátások s kedvező más törvények által némileg enyhülének, sőt maga a rabszolgaság undok neve is elég korán elenyészett hazánkban, s jobbágyi névre változott, minek előbb egészen más jelentése volt; míg a szabadok, a királyi várak földeivel együtt eladatván, először is I. Lajos törvénye által kilenczed alá vettétvén, majd egyéb megszorító törvények s főleg a hatalmasok elnyomása által szabadságaikban korlátoztatván, szemlátomást alább szállottak, s így a földművelők szabad és rabneme közt a különbség eltűnván, sorsuk egymáshoz nemcsak közeledvén, hanem ugyanazzá is válván, „*jobbágyok*“ közös neve alatt foglaltattak egy száz meg száz viszontagságot szenvedő néposztályyá. — Az Árpádok utolsója III. Endre volt az első, ki trónja folyvásti ingadozása s a pártok vészei közt is 1298-ban szabad költözést megengedő törvényt hozott ¹⁾. De az utolsó Árpádfaj ezen jóakarató törvényének nem leheté annyi ereje az erőszak s polgári zürzavar szomorú korában, hogy a jobbágyot erőszakos bánás, letartóztatás és elhajtás ellen biztosította volna. Nem minden fejedelem volt olly erélyes, hogy e becses ajándékot a jobbágyoknak megőrizni, s a merész olygarchák ellenében védeni tudta volna. Első Lajos és Zsigmond királyok alatt új meg új törvényekre volt szükség, hogy a földesurak erőszakoskodásainak gát vettesék, s az utóbbi törvények folyton bizonyítják, hogy az előbbieik még nem valának sikeresek. Mátyás, az igazságos, vas karral fékezte ugyan az olygarchiát, de a jobbágyok költözködése nem férvén össze folytonos háborúi által szükségessé tett adóztatási rendszerével, azt gyakrabban felfüg-

¹⁾ 1298: 70. Quilibet rusticus, seu jobbagio alicuius nobilis, si voluerit, de possessione Domini sui, habita licentia et iusto ac conueto terragio persoluto, ad possessionem alterius nobilis, vel alias, quo ei placuerit, cum omnibus suis rebus, libere se causa commo-randi transferre valeat.

gesztette, úgy hogy a sok kivétel csaknem semmivé tette a szabályt. Az erőtlen II. Ulászló alatt sok törvény hozatott ugyan a jobbágyok szabad költözködését s az urak garázdaságait illető, de a végrehajtó hatalom aluszékonytsága s a kornak rendetlen, anarchiai jelleme azt okozá, hogy az 1504: 16. szavai szerint „igen sok s kimondhatlan botrányok történének naponkint csaknem egész országszerte.“ — Ezen visszaélések kikerülhetlen következménye lett a hibás politika által előidézett Dózsa-zendülés 1514-ben; iszonyú felriadása a nyomott emberiségnek, s tévedése a böszült szenvedélynek egyszersemind, mellyet már 1437-ben megelőzött Erdélyben a *Biró Antal* s *Márton*-féle, s a borzasztó büntetések daczára is már 1573-ban követett a *Gubecz Máté*-féle Horvátországban.

A jobbágyok tartozásait illetőleg, az előbbi állapotot, mellyben a tartozások mennyisége meghatározva nem volt, egyszerre rendszeresíté Nagy Lajos 1351-iki 6-ik törvénye, melly megparancsolá, hogy a jobbágy, földesurának minden termése s bora kilenced részét adja oda, és pedig olly szigorúan, hogy a melly földesúr e tartozást be nem szedé, pártütőnek tekintetett, s járandósága a királynak esett. A törvény indokolása nevezetes: „ut per hoc honor noster augetur, et ipsi Regnicolae nostri nobis fidelius possint famulari.“ Ha tekintjük, hogy az előbbi patriarchális rendszer mellett a tartozások csak így-amúgy szedettek bé, s a földesúr, pirító foglalatosságnak tartván a kereskedést, nyerekedést, alig vett többet, mint a mennyit udvartartása megkivánt: Lajos törvénye mostohának fog feltűnni; ha azonban azon szempontból bíráljuk meg e törvényt, hogy a háttározott bár nagyobb teher mindig megnyugtatóbb az önkénynél, s a szeszély játékánál, hajlandók leszünk a felől kedvezőbb ítéletet hozni. — Ugyancsak Nagy Lajos király 1351-dik 18-ik törvénye állapítja meg a földesurak törvényhatóságát, mellyet azután Zsigmondé követ 1405-ben (10-ik t. cikk.) — Így lett lassanként a 14-ik s 15-ik században a jobbágyok sorsa (ide süllyedvén a régebben szabadok is) mindinkább nyomasztó, míg végre Ulászló idejében olly szomorú állapotra szállt alá, melly izzó műhelye lett a megelégedetlenségnek, s előkészítette ama borzasztó kitörést, melly előtt Dózsa György emelte a véres zászlót.

Elnyomatván a bösz lázongás, a megsértett nemesek, most önnögökben bírák s törvényhozók, elkecseregett bosszúvágya nem eléglé a bujtogatók kínos halálát, hol magát főleg Zápolya vajda tünteté ki a bakói elmésség utálatos leleményeivel, nem eléglé 70 ezer elcsábult pór vesztét, földaik elpusztítását, házaik felégetését, hanem hozá e fölött, egy nemzeti törvényhozó test méltóságához épen nem illő keserűséggel, az 1514-ki 14-ik czikkelyt, melly a jobbágyokat teljes és örökös szolgaságba taszítván vissza, szabad költözési joguktól megfosztá ¹⁾. A következő időszak, a Dózsa zendüléstől egészen az úrbér behozásáig legszomorúbb a magyar jobbágyság történetében. Az általános, minden osztálylyal közös nyomoron kívül, melly a hazát török uralkodás, folyvásti háború s benső pártviszályok közt nyomasztá, a földesurak bosszús és jogtalan erőszakoskodása, mellytől szabad költözés nem létében nem is menekheték, egyaránt terhelé s a szó szoros értelmében „állativá“ tevé a jobbágy életét. — Számos e kori törvényczikk bizonyítja, mint vala kénytelen katonáskodni azon hazáért, melly neki csak bút s nyomort termett, mint kelle az úri munkákon felül várat építenie, ágyúkat vonnia, vagy e munkát készpénzen megváltania. A mi keveset termett a roszúl mívelt föld, s meg-

---

¹⁾ 1514 : 14. *Quamquam omnes rustici, qui adversus Dominos eorum naturales insurrexerunt, tamquam proditores, capitali poena essent plectendi; ne tamen tanti sanguinis effusio adhuc sequatur, et omnis rusticitas, sine qua nobilitas parum valet, deleatur. §. 1. Statutum est, quod universi Capitanei et Centuriones et Decuriones Concitatoresque aliorum rusticorum ac manifesti homicidae nobilium praeterea violatores virginum et mulierum, omni gratia semota, occidantur et ubilibet exstirpentur §. 2. Caeteri autem rustici, refusi et persolutis damnis ac homagiis praenotatis, in eorum personis salvi maneant §. 3. Attamen ut huiusmodi proditionis eorum memoria atque temporalis poena etiam ad posteros eorum diffundatur et transeat; et quam enorme facinus sit in Dominos insurgere, omne saeculum agnoscat: a modo deinceps, universi rustici in hoc Regno ubilibet residentes per hanc infidelitatis ipsorum notam, amissa libertate eorum, qua de loco in locum recedendi habebant facultatem, Dominis ipsorum terrestribus, mera perpetua rusticitate sint subiecti §. 4. neque de caetero, contra voluntatem et consensum Dominorum suorum, de loco in locum recedendi et se moraturos conferendi, habeant facultatem.*

hagyott az úrbéri illetőség : azt a katona vevé el, legelőjét katona lova tiporta, s még e fölött a katonatartásra segélypénzt kelle fizetnie, és sok helyen a töröknek is adóznia. S a nép ezen elcsüggesztő nyomorúságát más oldalról semmi sem enyhíté; nem egy sugára a szabadságnak, az erkölcsi jólétnek, azon reménynek, hogy érdem s tehetség jobb állapotra ragadhatják. Az 1536. 26. t. cz. igen őszintén s dicséretes bűnbánással ismeri el a jobbágy ezen állapotát, midőn megvallja : „meztelen és kegyetlen verésekkel elkínzott testén kívül semmi sem hagyatik a szegény pórnak.“ 1547-ben szent lélek látszik megszállani a törvényhozó testet; elismervén, hogy ez elnyomott jobbágyok panasza égre kiált s Isten boszúját híja le az országra, ezen boszú eltávoztatására a jobbágyok költözési szabadságát visszaállítja. Ezen törvény sikere azonban ismét semmivé lett az anarchiai kor viharai közt. És ezen állapot, daczára a sok törvénynek, mellyekben az élet által kigúnyolt jó akarat mutatkozik, (mint p. o. 1548 : 41., 1550 : 36., 1609 : 47., 1625 : 36., s 58., 1655 : 31 s 48., 1715 : 97, s 101., 1723 : 15. s 18., 1729 : 26) tartott egész III-ik Károly idejéig. Ezen nemes lelkű fejedelem, Mária Therézia édes atyja, komolyan szívére vevé a jobbágyság elnyomott állapotát, melly miatt az csüggesztő helyzete keserű érzetében gyakran (különösen Slavóniában) erőszakos ellenállásra is vetemült; s 1737-ben Slavónia számára úrbéri rendeletet készítetvén, ellenkező módon, mint két század előtt egy durva kor, s annak haragos törvényhozása, a szelidség s engedélyek észszerű útját választá. Ezen úrbéri rendelet azonban gyakorlatba nem vétetvén, szép emléke marad ugyan az akkori kormány emberiségének, de a földesurak törvénytelenégeit s a jobbágyok lázongásait meg nem szünteté. Mária Therézia tehát, kit a pór mai napig is áldva nevez, miután az 1764-ki országgyűlésen, azon korban, midőn Kollárunknak magát csak alig lehetett megvédeni, hogy a fejedelem szárnyai alá vonultat az országgyűlés anathemával ne sújtsa, midőn a jelen beszéd hihetőleg alkotmány- s nemzetsértésnek bélyegeztetett volna, hiában sürgeté, hogy a jobbágyok, jogaik s köteleességeik törvényes meghatározása által megnyugtattassanak, országgyűlésen kívül kiadá s gyakorlatilag életbe is hozá úrbéri rendeleteit; és ugyan 1756. mártius 15-kén Verőcze,

Posega és Szerém megyék, 1767. január 23-kán Magyarországnak számára, a temesi bánság kivételével; 1780-ban pedig a Magyarország testéhez visszacsatolt temesi bánság, és ugyan akkor Horvátország számára. A különbség ezen úrbéri rendeletek közt abban áll, hogy a bánsági a jobbágyokra nézve a többinél kedvezőbb, mert a hosszas ideig török által bírt, elpusztított, s elnéptelenült vidékekre, kedvezéssel kelle a művelő kezeket csalogatni; a horvát úrbér a magyarral és slavíaival lényegesen megegyezik, csak-hogy itt-ott világosb s határozottabb kifejezésekkel él.

Mivel azonban ezen úrbéri rendeletek nem országos törvény, hanem csak fejedelmi jó akaratból keletkezett kormányrendeletek voltak; eleinte inkább csak azok követék szabályaikat, kiknek kedvök vagy érdekek tartá; az ítélőszékek mégis ítéleteik forrásaul tisztelék azokat. Volt azonban ezen országos törvény méltóságára még nem emelkedett úrbérnek is igen nagy haszna. Lassankint útat nyitott egy törvényesen meghatározott állapotnak; a földesúr megismerkedett azon eszmével, hogy jobbágyaivali bánásában s kívánataiban korlátolva legyen sat. A mit Mária Theresia a korszellem parancsszavának, az ország érdekének, s ön anyai szive szelid sugallatának engedve, elkezdett: hatalmasan folytatá a szabadlelkű második József. Ő 1785-ben a jobbágyoknak szabad költözést adott, s így az örökös jobbágyiságot újra eltörölte, mit az 1791: 35. tcz. törvényesen is megerősített. A következett országgyűlések az ideiglenes úrbéri rendeletet egyenkint megerősíték; (1791: 35., 1792: 12., 1796: 3., 1802: 6., 1805: 3., 1807: 3., 1808: 9., 1812: 3., 1827: 10., 1830: 14 t. cikkek) míg nem az, az 183²/₆-ki országgyűlésen rendszeresen fölvetett. Hatott a haladottabb nyugoti fajok lelkesítő példája, s a lengyel szomszéd szomorú sorsa, kit ugyanazon viszonyok döntöttek meg, mellyek a Kárpáton innen üzék dúlásaikat; hatott a józan politika apostolainak kiáltó szava, hogy „az érdekeket egyesíteni, a hazát szilárd alapra állítani, s minden tagjaiban, néposztályaiban kifejlesztve, összhangzó, arányos egészszé képezni halaszthatlan, s már úgy szólván körömré égett szükség. Magasan lengett már gr. Széchényi lobogója, reá írva a „szabad föld, szabad munka!“ — édesen zengett Kölcsey meleg szava a lobogó alatt, s ha ennek olvasztása

elég nem volt, megrázva dörgött Wesselényi s Beöthyé. A mondott 183²/₆-iki országgyűlésnek jutott azon emberbaráti öröm, hogy a jobbágy sorsát, ha a körülmények akadályai s a küzdés egyenetlensége miatt lényegesen nem javíthatá is, legalább törvényesen meghatározá, az önkény ellen némileg biztosítá, s tetemesen enyhíté. És ez ugyan csak szükséges is volt. Mert noha tagadhatlan, hogy az ideiglenes urbérnek sok jótékony következése éreztetett, hogy a vármegyék nagyobb része, s a dicastériumok többnyire nemes készséget mutattak a jobbágyot földesura, vagy inkább ennek gyakran durva s nádálytermészetű tisztei ellen védeni: fenmaradt mégis azon legérzékenyebb baj, hogy a nemes jobbágy teste a földesur önkényének ki vala téve. Az úrbér ugyan 12 botra szorítá ezen büntető hatalmat, de a körülmények sikeretlenné tevék ezen megszorítást, s a földesurnak elég mód maradt kezében ellene panaszttevő jobbágyán méltatlankodni. Nevelé a rosztat, hogy a földesurat nem igen lehete uriszék-tartásra kényszeríteni, s így legtöbb esetben csak az utolsó kétségbeesés veheté rá a jobbágyot, hogy földesura ellen panaszra keljen. Hallgatva türt inkább, mintsem magát még több üldözésnek tegye ki; s az urbér behozatala után is elég példa volt, hogy nemcsak a földesur s tiszte, hanem az utolsó uradalmi cseléd is a jobbágyot, bármí csekély urbéri vétség ürügye alatt, kegyetlenül elverhette. S a botnak e zsarnoksága, utálatos rokona az orosz kancsukának, kijátszá a szent szándéku törvényeket. Mig tehát országos törvény nem terjeszté a jobbágy fölébe védszárnyait, melly ezen botránnyokat eltörülte, mig az inkább csak eltürt, mint törvényesen élő s uralkodó urbéri rendelet el- vagy el nem fogadása inkább csak jó s roszt akarattól függött, addig nem is vala a jobbágy állapotának gyökeresb javulása képzelhető. Nem valának hát az 183²/₆-diki, bár lényegesen nem javító, urbéri törvények haszontalanok. Azokban számos szép jele mutatkozik a haladásnak, a jó akaratnak. A X. törvényczikkely 5. §-ának ezen szavai: „a jobbágyok ugy öszszesen, mint külön külön minden tekintetben, és így földesuraik iránti viszonyaikban is minden önkénytől mentek s vagyonaikra s személyeikre nézve voltaképen biztosítottak legyenek“ — igen szép fényben tüntetik ki azon országgyűlési törvényhozó test több-

ségének irányát; az úgynevezett „apró dézsmának“ kárpótlás nélküli eltörlése pedig (1836:7.tcz. 4. §.) önzéstelen nemeselelkűségre mutat. De mindez nem vala elég. Mert az úrbéri kötésekről szóló VIII. czikkelynek azon része, melly annak s az egész munkának lelkét tevő vala, s a jobbágyok tulajdonszerzethetési jogát, és az úrbéri terhek örökös megválthatóságát foglalá magában, a mellette küzdők czáfolhatlan okainak s halhatatlan emlékezetű Kölcseynek elragadó ékesszólásának daczára is, a törvényből kimaradt. A mit az 183²/₆-iki országgyűlésen keresztül lehetett vinni, mindössze is ennyiből állott: VIII. tcz. 2-ik §: — Jövendőre pedig megengedtetik a jobbágyoknak, hogy csupán tartozásaikra, szolgálataikra és adózásaikra nézve külön külön örökös szerződéseket tehessenek. Azonban a kir. adományból származott úri haszonvételek ezen örökös úrbéri kötéseknek tárgyai nem lehetnek, és ha valamikép azokba foglaltattak, e részben az ezek iránt egyezett földesúr örököseinek keresete mellett törvény útján visszaszerezhetők lesznek. — Ennyivel sem sokra lehetett menni. A törvény, ámbár az örökös úrbéri szerződéseket megengedte olly értelemben, hogy azok által az évenkinti tartozások változhatlanul megállapíthatassanak, de nem engedte meg azt, hogy a község, vagy egyes jobbágy, letévén egyszerre a váltság díját, mint évenkinti tartozásai tőkéjét, magát és örököseit minden tartozástól örökre felmenthesse, s így igaz tulajdont szerezhessen. Itt megállapodni nem volt szabad azon törvényhozásnak, melly tudta, hogy csak tulajdonszerzethetési jog által adatik a népnek a polgári társaságban meghatározott állás, ez által nyitvatik meg a szabadság s jóllét útja; hogy a szabad költözés megadása által még nem lett a jobbágy szabad, mint sokan fonákul hitték, mert ha az adózó elhagyhatta is urát, és más urhoz mehetett is, ez csak folytonos szolgaság föltéte alatt történt, s a különbség nem volt más, mint, hogy ha előbb szolgált egy urat, a szabad költözési engedély után szolgálhatott egymás után többeket, de szolgálnia csakugyan folyvást s örökösen kellett mind addig, mig neki a tulajdon szerzethetési joga, örökös megváltás által, meg nem adatott, s így alkalom nem nyujtatott a szolgaságból saját szorgalma által örökösen kiemelkedni magának, s kiemelni örököseit. — Az 1836-iki törvények

ennélfogva nem lehettek eléggé gyümölcsözők. A fentartott viszonyok károsok valának úgy földesurnak, mint jobbágy-nak, s az okszerű földművelés, azáltal, a mi történt, egy lépéssel sem vitetett előre, sem a hazai egységet megrontó gyűlöletes válaszfal le nem rontatott. — Az úrbér, más kornak, más viszonyoknak szülötte, s a maga idejében kétségkívül hálát érdemlő mű, a kifejlettebb kor, s földművelés viszonyai közé nem vala már hasznosan illeszthető. — Az ulászlói vad törvények által elcsigázott, s bőrén és vele született, rendíthetlen hazaszereteten kívül alig egyébvel bíró jobbágyra nézve bizonyosan igen jótékony volt a terheit meghatározó M. Theréziai, s méginkább a testét önkényes botozás ellen biztosító, s korábbi terhei egy részét megszüntető 1836-iki úrbér; mint annak, ki meztelen van kitéve a hidegnek s zápornak, jól esik a szűk, durva, vagy rongyos öltöny is, s annak, ki nagy sárban fáradtan gyalogol, jótétemény a számár háta is, de a haladottabb kor már nem elégedhetett meg az ősi sátorban lakással, s kényelmes jól rendezett szobákat kíván; nem érthette be a lassú s túlszerűen locomotívval, midőn másokat gőzerővel látott repülni. Nem úrbér kellett már, hanem örökváltság; nem kegyelem, hanem igazság. A mit a tizennyolczadik század közepének országgyűlése épen tulszabadelmű intézkedésnek tartott, ugyanazon kornak fejedelme pedig korszerűnek, jelenünkben megszünt korszerű, és a szabadelműség igényeinek megfelelő lenni, s nem volt többé öszhangzásban a tisztultabb, alaposabb s nemesebb fogalmakkal, mellyek azóta nálunk meghonosultak, s egyszersmind a jobban értett érdekekkel. — És a nemzetben egyszer fölébredt lélek nem ijed meg a rosszul sikerült próbáktól. Számos megye utasításul adá az 183²/₆-iki országgyűlésen megbukott törvényjavaslatot, s az állhatatos akarat sikere az 1840 : 7. tczikkely 9. §-a lön, melly azt rendeli : „hogy a földesur és jobbágy közti szabad egyesség által meghatározandó bizonyos általános sommák fizetésével akár egyes jobbágyok, akár egész községek, földesuri tartozásaikat, szolgálataikat és adózásaikat tökéletesen, és örök időkre úgy megválthassák, hogy az olly szabad egyezkedésekből készült szerződések, mint úrbéri örökös kötések felbonthatlanok legyenek (kivéven, természetesen, a család. kényszerítés sat. eseteit).“ Ezen csak en-

gedőleges törvénynek sikere azonban leginkább csak ott mutatkozott, hol a földesurak jó akarata s jól értett érdeke ragadta meg az ügyet; Bezerédy István, gr. Batthyányak, Károlyiak, sat. lelkesen láttak a dologhoz, de a nagy tömeg mozdulatlan maradt, s az örökváltságra kényszerítő törvény melletti izgatás szüksége, sajtó és megyegyűlések útján, mindinkább éreztetett.

Az 1848-iki pozsonyi országgyűlés, ezen már kifejlett s megerősödött eszmének és ohajtásnak befolyása alattült össze, s figyelmét azon törvényekre is fordítá, mellyeket, a törvények bevezetése szerint „a szellemi erők és anyagi tehetség azon lelkesült öszhangzásának ez alaponi élénkítése halaszthatlanul megkívánt, mellyben a fels. uralkodó ház s az ahoz örök hűséggel ragaszkodó nemzet, a bizonytalan jövőnek minden eseményei közt, rendíthetlen támaszokat találják fel.“

Ezen országgyűlés 9-ik törvényczikkelye „az urbér és azt pótló szerződések alapján addig gyakorlatban volt szolgálatok (robot), dézsma és pénzbeli fizetéseket örökösen megszünteté, úgy azonban (és ezen méltányos rendszabály elvevé a földesurakat sújtó rendelkezésnek forradalmi, s tulajdonsértő természetét), hogy a magánföldesurak kármentesítése a nemzeti közbecsület védpaizsa alá helyeztetett, s az addigi úrbéri tartozásokkal felérő tökeérték részükre a közállomány által hiány nélkül kifizettetni rendeltetett. Ugyanezen törvény a fáizás és legeltetésre nézve az addigi gyakorlatot továbbra is fentartani parancsolá; az úri törvényhatóságot pedig megszüntetvén, annak helyébe a szolgabírák és megyei törvényszékek biráskodását állítá.

A 10-ik törvényczikkely, az előbb idézett 9-ik tcz. 3-ik §-a folytán rendelé, hogy a már megtörtént úrbéri rendezések, legelőelkülönzések s öszszesítések fel ne bontathassanak; a folyamatban levő vagy még csak megindítandó elkülönzési s öszszesítési perek az alispáni bíróság elébe, felebbezés útján pedig a megyei törvényszékekhez, s a királyi vagy báni táblához vitessenek; az erdei haszonvételeknek elkülönözve leendő gyakorlására, előrebocsátott egyeztetési kísérlet után, az alispáni szék előtt perek indíttathassanak; minden más úrbéri perek pedig, mellyek úrbéri pa-

naszok vagy szolgálatok, kilenczed és dézsma tekintetéből folyamatosan vannak, megszűnjenek.

A 11-ik törvénycikkely mindazon ügyeket, mellyek akkorig a megszüntetett földesuri hatóságok, vagyis : uriszékek által intézettek, a szolgabírák és megyei törvényszékek biráskodása alá rendelte, s a felebbezést a szolgabíráktól a megyei törvényszékekre, onnét pedig a kir. s illetőleg báni táblára szabályozta.

A 12-ik törvénycikkely a megszüntetett úrbéri magánuri javadalmakat államadóssággá változtatta, ezen javadalmaknak igazságos megbecsültetését rendelte el, s a megbecsülés alapelveit akkint állapította meg : hogy a megbecsülés alapjául egyedül azon haszon szolgáljon, melly az illető földesurakra valósággal háramlott, nem pedig azon teher, mellyet a jobbágyok viseltek ; hogy a megbecsülendő haszon értéke húszszorozva tegye a kármentesítési tőkét ; a becslés helyessége elleni kifogások felett saját országos választmányok ítéljenek ; az ekkép meghatározandó becsérték fejében az illető birtokosoknak államkötelezvények adassanak, s ezek biztosításául kincstári fekvő javak s ha ezek elegendők nem lennének, a kincstári s egyéb országos jövedelmek köttettek le zálogul.

A 13-ik törvénycikkelyben az egyházi rend a papi tizedről minden kárpótlás nélkül lemondott.

Mindezek, bővebb részletezés és formulázás nélkül, inkább csak elvileg mondatván ki, a részletesben kidolgozandó törvényjavaslatok elkészítése, nevezetesen : a földesurak kármentesítése, az erdők jó karban tartása, az úrbéri javadalmak megbecsültetése, a kármentesítés teljesítésére netalán szükséges kölcsön eszközlése, az innét származó államadósság miképeni kamatozása s törlesztése, az előbb kötött úrbéri örökváltsági szerződések, s a papi tized megszünte által károsult kisebb rendű papság illő ellátása, sat. iránt, — úgy a megyei tisztviselőknek czélszerű szaporítása is a kormányra bízott.

Az 1848-iki törvényhozás által kimondott szép elveket, mellyek által a földmivelő nép sorsára s jogi állására nézve az előbbi időktől lényegesen különböző korszak nyílt, ő Cs. K. Apostoli Felsége is magáéivá tette s helybenhagyta 1848 nov. 7-iki s dec. 2-iki, s 1849 július 7-iki legfelsőbb rende-

leteiben, s az ált. polgári törvénykönyvet bevezető hirdetési nyiltparancs VII-ik cikkének I. pontja alatt, hol ki van mondva, hogy : „az általános polgári törvénykönyvnek az előbb létezett, most azonban már megszüntetett és jövődőre meg nem engedhető paraszti, jobbágyi, és függetegségi kötelékre vonatkozó határozatai nem alkalmazhatók.“

A kimondott vezérelvek mikénti alkalmazása s életbe léptetése fölött azonban még három évnél tovább tartottak a tanácskozások, mellyeknél gyakorlatos magyar urbarialisták, mint bizalmi férfiak, alkalmaztattak. Csak ezután készültek el s hirdettettek ki az 1853 mártius 2-iki nyiltparancsok, mellyek az elintézendő nagy ügynek részleteibe bocsátkoznak. — (Birodalmi törvénylap 1853, XIV. darab 38. s 39. sz. kiadatott 1853 mártius 8-ikán).

Az ezen keletrőli I. (38. számú) nyiltparancs rendelkezik „az egykori földesurak s a volt jobbágyok, és ezektől különböző bánásmód alatt létező földbirtokosok között Magyarországnban, az úrbéri kapcsolat s ezzel rokon jogállapotok folytán főnforgó viszonyok szabályozásáról s áll négy szakaszból, és 50 §-ból : u. m. *Első szakasz* : Az úrbéri kapcsolatból s az ezzel rokon jogállapotokból eredő viszonyok szabályozása iránti határozatokról; (1—24. §§.). *Második szakasz* : Határozatok a birtokviszonyok szabályozása iránt különösen (25—27. §§.). *Harmadik szakasz* : A birtokbeli viszonyok szabályozásának eszközlésére rendelt törvényszékekről (28. §.). *Negyedik szakasz* : Az úrbéri törvényszéknéli eljárásról (29—50. §§.).

Az ugyanazon időről kelt II. (39. számú) nyiltparancs rendelkezik az úrbéri kárpótlás és földtehermentesítés fogatatosításáról hazánkban, s áll 25 §-ból.

Az 1853 márt 2-iki 38. számú nyiltparancsnak általános jellemzésére nézve lelkiismeretesen mondhatjuk, hogy annak rendelkezései oda céloznak, hogy mig egy részről azon főelv, miszerint az úrbéri kapcsolat, a jobbágyi függetegségi viszony, s minden ebből származott járandóságok és terhek örökre megszüntek, szigoruan fentartatik, — másrésztől az úrbériség fogalma túlságosan ki ne terjesztessek, s a jobbágnak kedvező törvény a volt földesúr tulajdoni jogát sértő rablássá ne fajuljon; — hogy továbbá az átnemet, melly soha sincs rázkodások, utófajdalmak, s egye-

sek érdekeinek fájó sebesítése nélkül, minél szelidebb s könnyebb legyen; az addigi úrbéri törvények és szokások figyelembe vételével, a gyökeres felforgatásnak gyűlöletes színe nélkül történjék; azok, kik birtokban vannak, abban lehetőségig megtartassanak, s a már rendezett viszonyok úgy maradjanak, a mint vannak. — A birtokban levőknek abban megtartását, s az átmenet rendezését tetemesen könnyítette a közbejött nagy változás, miszerint a közteherviselés elve azóta életbe van léptetve, s a jobbágyság nem egyedül viseli az ország terheit; minélfogva a jobbágyság különösebb kimelésének szüksége megszűnt, s a minden oldalra egyaránt szóló igazságnak, nem pedig a kiskorú nép feletti gyámkodosnak elve van életben. Kifejezi a nyiltparancsnak ez igazságos jellemét annak bevezetése, mellyben elvül van kimondva, hogy e nagyszerű szabályozás „minden érdekeknek lehetőleg megfelelő módon“ eszközöltessenek.

Az ezen nyiltparancsokban foglalt elvek s azoknak mikénti alkalmazása körül forognak az itt következő értekezések; — csak röviden s inkább emlékeztetésül érintve azt, a mi már a történeté lett s befejezett tényként tekintendő, foglalkodva csupán azzal, a mi a most forrongó s kristallizálódásra váró átmeneti állapotot, s a jelennek és jövődönnek mikinti alakítását illeti.

III. Az 1853-ik évi mártius 2-iki nyiltparancs 28-ik §-ában ígért külön úrbéri törvényszékek, mellyek az írott betűt életbe léptessék s valósággá testesítsék; csaknem háromévi sovár és epedő várakozás jutalmául, 1855-ik év végével állíttattak fel.

Ezen fontos és magas hivatásu törvényszékekre a legérdekesebb, legnevezetesebb földadat szerencsés megoldása vár, melly a hazáját s ennek népét szerető magyarnak, a földmivelés roppant jelentőségét kellőleg méltányoló nemzetgazdának s egyszersmind jogásznak, a leginkább mezei gazdasággal foglalkodó ősi, derék fajnak javát szíven viselő hű hazafinak nemes dicsvágyát ingerelheti, s fáradatlan munkásságra és erőfeszítésre buzdíthatja. E földadat : eszközölni, életbe léptetni azon nagy célt, melly Ő Cs. Kir. Apostoli Felsége említett nyiltparancsának bevezetésében kitűzve van, t. i. hogy a jobbági kapcsolatnak az 1848-diki IX-ik törvényczikk s Ő Cs. Kir. Apost. Felségének 1848. dec. 2-ki

s 1849. jul. 7-iki nyiltparancsai által kimondott megszüntetése folytán megváltozott viszonyok s nevezetesen birtokviszonyok végképpen szabályoztassanak, s különösen hogy az özszesítések s elkülönzések létesítése minden érdekeknek lehetőleg megfelelő módon előmozdítassék.

Ki nem fogja érezni e feladat roppant fontosságát, annak a hazafui lelkiisméretre s kötelességérzetre nehézkedő óriási súlyát, ha meggondolja, hogy a volt földesurak s jobbágyok közti folytonos egymástól függés milly nyomasztó volt egyrészt magok az érdekelt felekre, milly káros másrészt államgazdászati tekintetben is; ha meggondolja, hogy a birtokközösség s birtokbizonytalanság a nemesebb iparnak, az észszerű gazdasági haladásnak olly átkos békói, mellyeknek lerázása égető vágya volt minden értelmes és jóakaratu honpolgárnak!

A szövevényes kérdéseket, mellyek ezen kiegyengetendő téren felmerülnek, millyenek, p. o. a curialítások, irtványok, dézsmás szőlők, erdei közlegelők stb. kérdései, bölcsen és minden érdekeknek lehetőleg megfelelő kibonyolítani, — azon roppant érdekeket, mellyek az elkülönzések s tagosítások körül küzdenek, legyenek azok akár valódi alapon nyugvók, akár csak a képzeletben s önzés-táplálta elfogultságban gyökerezők — elsimítani s rendezni; a birtok, különösen a földhöz ragaszkodás ösztöne által felzaklatott szenvedélyek harczi közt, s a csökönösség zibbasztó legében, gyorsan és sikeresen előrehaladni, s elfogulatlan birói kézben az igazság mérlegét emelve szilárd lábon megállani, — mindez nem könnyű feladat, mind ez erős izmokat, erős jellemet, erős lelkiisméretet kíván.

Nem lehet kétkedni, hogy nem egyszer fog az önző kapzsiság, a haszonleső rossz akarat, s az ezeknek szolgálataiba szegődött rabulistika is a kölesönös méltány határain túllépni, s a kiengesztelő, kiegyenlítő törekvéseket és eljárásokat gátolni.

Nehéz tehát a pálya, mellyen Ö Cs. Kir. Apost. Felsőge által örvendetes 1856-ik új évi ajándokul adott úrbéri bíróságoknak szerencsét kívánunk, de hiszen „nehéz pályán szép küzdeni.“

A birák nehéz feladatát könnyebbíteni fogja a feleket képviselő jogi tanácsadók szakértő tudománya, jó akarata

és nemes eljárása; kik őrizkedni fognak minden rabulistikai izgatások, s a feleknek szélsőségekre hajtásától, sőt kezét fognak a bírakkal a méltányos kiegyenlítés s érdek-egyeztetés nagy munkájában. — A felforgó nehézségek felfejtésében, kétes kérdések felvilágosításában, előítéletek s káros elfogultságok szétosztatásában pedig üdvös szolgálatot tehet az eszmecserére ohajtott alkalmat nyújtó, sok nyelvvél szóló, sok szemmel látó sajtó. És ezen czélt tűzte ki magának a jelen igénytelen munka is.

Az ügyvédek s bíróságok eljárását meghatározza az „Úrbéri törvényszékek belszerkezete s ügyrendtartása iránt“ 1856 febr. 2-án kiadott 15. fejezetből s 229. §-ból álló utasítás (Bir. törvénylap 1856. IV. D. 20.sz.), mellynek első része az úrbéri törvényszékek betöltése, vezetése és felügyeletéről, második része pedig azoknak ügyrendéről szól, e 2-ik rész ezen munkának egyik forrását képezvén.

Az 1853. mart. 2-iki legfelsőbb nyiltparancsokon s 1856. évi febr. 2-iki utasításon kívül annak, ki a földbirtok rendezésének országos nagy munkájában, mint bíró vagy a felek képviselője, tevékeny és hasznos részt kíván venni, mulhatlanul szükséges a volt úrbéri törvények s viszonyok tanulmányozása, mert az úrbéri viszonyok rendbeszedése legnagyobb részben a régi úrbéri törvényekre van alapítva, s azok ismerete nélkül a mártius 2-iki pátentst érteni sem lehet, — annak egészen veres fonalkint vonulván keresztül az előbbi törvények s viszonyok alapos ismeretének szüksége.

Ismernünk kell a régi törvényeket; a félretett tiszteletes Corpus Juris-t, különösen az 1836-iki törvényeket s azokban felidézett régibb törvénycikket, az urbariumokat, nevezetesen az 1767. jan. 23-kai magyarországi úrbért, az úrbért behozott s végrehajtott kir. biztosok s tisztviselők utasításait (Instructio pro Commissariis Regiis, és pro Exequentibus Magistratualibus, 1767 és 1770), mellyek egy része már a történeté lett ugyan, de némelly része most is igen jól használható, sőt nélkülözhetlen az urbariumban foglalt törvények bővebb magyarázására s pontosabb meghatározására; az ide vonatkozó későbbi legfelsőbb rendeleteket, nevezetesen a XIX. toldalék pontokat (puncta XIX. supplementalia) 1767. sept. 4-éről; cancelláriai s helytartósági leiratokat s főtörvényszéki ítélvényeket, szóval : mind-

azt, a miknek elméleti s gyakorlati tudása által kenetett fel minden megyében egy két jó régi táblabíró s tiszti és uradalmi ügyész ugynevezett „nagy urbarialistává.“ — 1836. óta, midőn a jobbágyi viszonyokat már országos törvény szabályozta, az említett régibb rendeletekre csak ott van szükség, hol az újabb szabályokat a régiekből kell magyarázni.

IV. Mielőtt tárgyunk fejtegetését megkezdendők: vesünk még egy pillantatot az úrbért illető irodalom jeleneire. A magyar polgári jog tanárai, tankönyveikben külön szakaszokat szántak a polgári jog ezen saját ágának, *Kelemen, Szlemenics, Köcy, Fogarasi*, legkitünőbb commentáraink, az úrbért a lakosok külön osztályainak elméletében, tehát a személyjogban tárgyalák; a tudományos rendszer következetes alkalmazásában eredeti *Frank Ignác*s pedig a jószágok tanában beszélt erről.

Egyenesen e tárggyal foglalkodó nagyobb munkák: *Pauly Károly*: Constitutio Rei Urbarialis Regni Hungariae; Bécs, 1817; 8-r. 671 lap; és: *Pfahler Károly*: Jus Georgicum Regni Hungariae et partium eidem adnexarum; Keszthely, 1820. I. R. 352 lap. II. R. 174 l. Kisebb munkák: *Berzeviczy Gergely*: De conditione et indole Rusticorum in Hungaria (1807); *Csauszánshy János*: Extractus synopticus punctorum et paragraphorum b. Urbarii ordine alphab. editus; Pozsony, 1802; 8-r. VIII. és 126 l. *Ege József*: Compendium benigni Urbarii et editarum eatenus altiss. Resolutionum. Sopron, 1821. XXX. és 205. l. *Miller Jac. Ferd.* Dissertatio de servitutis vulgo Robothae abolitione, Bécs, 1786. 8-r. Urbarial-Regulation, oder Richtschnur für Ingenieure zur Regulirung der Unterthanen im Königreiche Ungarn; Eisenstadt, 1805. 8-r. 64. lap. A megjelenés idejét véve jeles értekezés: *Molnár Ferencz*: A birtoknak, különösen a jobbágyi járandóságoknak egy tagban leendő kiosztásáról (1821-iki Tud. Gyűjt.)

Az 1836-iki urbéri törvényeket rendszeresen előadták, vagy betűrendbe foglalták s részint magyarázták: *Csaplovics János*: Manuale legum Urbarialium anni 1836. Bécs, 1837 12-r. 180 l. *Sárováry Ferencz*: Világosító és rendszeres előadása az 1836-iki urbéri törvényeknek. Pest, 1837. 8-r. 84 l. — Ugyanattól: Földesúr és jobbágy kézikönyve, Debre-

czen, 1842. 8-r. *Gr, Majláth János* : Das Ungr. Urbarial-system, oder des Grundherrn und des Bauers Wechselverhältniss in Ungarn. Pest és Lipcse, Hartlebennél 1838. 8-r. VIII. és 144 l. *Chaply József Alajos* : Urbéri értekezés vagyis : jobbágy jogait érdeklő oktatás. Pesten Beimelnél, 1838. 8-r. 70 l. — Ugyanattól : Urbéri értekezés, vagyis a jobbágy általános jogainak fejtegetése; az 1840 évi országos végzeményekkel bővitve, 1840. Pest, 8-r. 87 l. *Harashty György* : Utasító az 1836-ik évi czikkelyek szakaszaiban előforduló szóknak és tárgyakkal betűrendben feltalálására. Kassa, 1836. 12-r. VI. és 211 l. *Hoblik Márton* : Enchiridion legum urbarialium 183²/₆ pro Comitatus Veröcze, Szerém et Pozsega, iuxta voces indicantes, ordine alphabetico in materias redactarum. Eszék, 1837, 8-r. 82 l. *Medgyesy Adalbert* : Kivonatja az 183²/₆ évi országgyűlésen alkotott törvényczikkelyeknek, betűrendhez alkalmazva, a földesuraknak, azok tisztviselőinek és a jobbágyoknak használatára; Győr, 1837. 8-r. 84 l. *Micskey Imre* : Tagosztály : Pápa, 1846 8-r. *Preyer J. N.* Des ungarischen Bauers früherer und gegenwärtiger Zustand, nebst einer Darstellung der Folgen und Wirkungen desselben. Pest, 1838. 8-r. 167 l. — Das Urbarial-Gesetz des letzten ungr. Reichstags historisch und politisch erläutert; oder Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft des ungr. Bauers in seinem Verhältnisse zur Grundherrschaft. Leipzig, 1838; 8-r. 160 l. — Robot és dézsma erkölcsi és anyagi, mező- és státuszgazdasági tekintetben (Hetényi, Királyi, és Ploetz koszorúzott pályamunkái). Pesten, Beimelnél 1845. — *Sebessy János* : Az 183²/₆ esztendőben hozott úrbéri czikkelyek sommás és részletes előadása, s azon czikkelyekben felhívott törvények előmutatása és magyar fordítása. Pesten Beimelnél, 1837 8-r. 106 l. — Ugyanez németül is. — Az örökváltságról szóló munkák : *Záborszky Alajos* : Az úrbéri telkek örökös megváltásának terve és hasznai. Pozsony, 1843, 8-r. 72 l. *Zsoldos Ignác* : Örökváltság. Pest, 1847. — Rövid értekezés az úrbéri terhek megváltásáról, egy rövid tudósítással, miként eszközölte azt Felső Lő községe. Pest, 1842, 8-r. 59 l. — Ide tartozó, leginkább az öszszesítés, tagosztály és örökváltság fontos kérdéseit vitató s fejtegető értekezések : *Bezserédy Istvánéi* : a kilenczedről; úrbéri örökös váltságáról, szabad földről (a

Pesti Hirlap 1841-iki s a Társalkodó 1841-iki folyamában); *Csibur János* : A tagosztály ügyében (1837-iki Társalk.). Észrevételek némely új úrbéri czikkekről (1839-iki Társalk.) *Endrődy József* : Javaslat az örökváltság kiviteli módjára nézve; (Pesti Hirlap 1841); *b. Eötvös József* : Örökváltság. (Pesti Hirlap 1845). *Fráter József* : A közös-birtok-összesítési ügyben. (Társalk. 1837.) *Győry Sándor* : úrbéri szabályozásról szóló 1836 : 10. törvényczikk; (1839-iki Társalk.). Urbéri szabályozásról szóló 1836 : 10. czikk folytatása (1840-iki Társalk.) *Gáty István* : Tagosztály, (1837-iki Társalk.). *Gindery János* : Védokok az örökváltság mellett; (Pesti Hirl. 1841.) — *G. J.* értekezései az 1842-iki Társalkodóban. — *Gubody Sándor* : Az összesítésről és tagosításról; (1837-iki Társalk.) *H. J.* úrbéri szabályozás (1839-iki Társalk.) *Holtzer András* : Egy érdekes kérdés az úrbéri szabályozat tárgyában; (1840-iki Athenaeum); és Értekezés az úrbéri szabályozásnak mimódon lehető biztos eszközéséről (1840-iki Társalk.) *Juranits* : Tagosztály elleni nehézségek (1838-iki Társalk.) *Lónyai Gábor* : Örökváltság; (Pesti Hirl. 1842) *Mándy Péter* : Az új úrbéri törvény miben kíván multhatlanul javítást? (1839-iki Társalk.) *Nagy* : Észrevételek a tagosztály tárgyában; (1845-iki Társalk.) — *Nagy Károly* : Örökváltság; (1846-iki Pesti Hirl.) — *Örsi* : Egy practicus urbarialista szava az örökmegváltás ügyében (1841-iki Társalk.) *P. J.* Nézetek a tagosítás tárgyában; (1845-iki Társalk.) — *Pulszky Fer.* Örökváltság körül; (Pesti Hirl 1847.) *S. A.* Tagosítás (1843-iki Társalk.) *Sárváry Ferencz* : Az arányuságról szóló 1836 : 12 törvényczikkely; (1839-iki Athenaeum) Az új úrbéri törvényekről (1839-iki Társalk.) *Somogyi Antal* : Úrbéri javallat (Nemz Társalk. 1841.) *Szokolay István* : Úrbéri, jobbágyi s úrbéri viszonyok (1846-iki Pesti Hirl.) *Szögedy A.* : Általános örökváltság (1840-iki Pesti Hirlap) *Szóllósy Balázs* . Örökváltság (Pesti Hirl. 1841 és Társalk. 1841) *Tetélieni* : Örökváltsági pénztár (Pesti Hirl. 1841.) *Thurszó* : Az úrbéri örökmegváltási törvények kötelező erejüvé tétele iránt. (Társalk. 1841.) *Tóth József* : Észrevételek a telekszabályozásról (1837-iki Társalk.) *Tóth Lőrincz* : A jobbágyi terhek megváltásáról (1841-iki Athenaeum) *Trefort Agoston* : Örökváltság (1846-iki Pesti Hirl.) *Udvardy*

János : Telekszabályozás (1836-iki Társalk. és 1834-iki Tud. Gyűjt.) **Zsoldos Ignác** : Az örökváltság legegyszerűbb módjáról (M. Akad. Értes. 1847.) sat.

Az 1853 mart. 2-iki nyiltparancsok nyomán keletkeztek e következő munkák :

A legujabb úrbéri és földtehermentesítési törvények gyakorlati magyarázata, irománpéldákkal felvilágosítva; bírák, felek, ügyvédek és mérnököknek kézikönyvül írta **Szelle Károly**, h. ügyvéd, Pest, 1854. Müller Gyula bizománya, 12-r. 159 l. (Különösen ajánlható, gyakorlati munka.)

Récsy Emil : Az úrbéri kárpótlás és a megszüntetett úrbéri kötelekekből származó jogviszonyok szabályozása Magyarországon sat. az 1853 martius 2-iki cs. nyiltparancsok által. Pest, Heckenastnál 1853 8-r. 43 l.

Kecskeméthy Aurel : Az új úrbéri törvény, vagy : az úrbéri s egyéb birtokviszonyokat, az úrbéri kárpótlást és földtehermentesítést szabályozó 1853 martius 8-iki cs. nyiltparancsok népszerű felvilágosítása s magyarázata. Pest, 1853 Heckenast Gusztávnál, 8-r. 106 lap.

Mészáros Károly : Az országos jövedelmekből nyújtandó úrbéri kárpótlás iránti igények bemondása, s az ide vonatkozó törvények s ministeri oktatás gyakorlati magyarázata, Pest, 1854. Heckenastnál 8-r. 67 lap.

Ugyanattól : Földtehermentesítési rendszer az 1854. jan. 16-án kelt cs. nyiltparancs alapján sat. Pesten 1854 Heckenastnál 8-r. 60 lap.

Gyürky A. : A tagosításról és a tagosított birtok elrendezése s mivéléséről. A legujabb törvényekhez, hazánk viszonyaihoz és a nép jelleméhez alkalmazva. Pest, 1853. Heckenast Gusztávnál 8-r. VIII. és 72 lap.

A hirlapokban legujabban **Bodnár István**, **Hubaffy Sándor**, **Radocsay József** sat. uraktól olvastunk urbéri tárgyú fejtegetéseket az 1853-iki mart. 2-iki nyiltparancs nyomán; s **Tóth Lőrincz** közölte hosszabb cikksorozatban, ezen pátens ismertetését s jellemzését, hasonlítva a régibb törvényekkel; s kitüntetve itt-ott a nemzetgazdasági szempontokat is.

Mindezen itt előszámlált munkák közt **Pfahler Károly** keszthelyi tanár s gr. Festetich László tanácsosának Jus

Georgicumát illeti azon dicséret, hogy a törvénytudomány azon részét, melly a földesúr s jobbágy közti viszonyokat illeti, s melly a polgári jog nagyszámú kézikönyveiben csak igen hiányosan tárgyalatott, tudományos rendszerben s kimerítőleg adja elő, s mindazon valóban nem csekély nehézségeket legyőzte, mellyekkel az illy munkához megkívántató kútfők öszszeszedése járt. Ez az első munka, melly az e részbeni nagy szükségén segített, s a közkivátnak méltóképen megfelelt. Az úrbéri törvények értelmét világosan és velősen magyarázza; rövid, férfias stylllel él, állításait az illető törvények idézésével támogatja, s kiterjedt, szakbeli tapasztalásai által lelkesíti. A történeti részben, mellyet előre bocsát, józan ítézetet, szabadelműséget, olvasottságot, s nem csak a magyar, hanem a külföldi régiségekben is nagy jártasságot bizonyít. — *Csausszánshy* betűrendes munkája, melly a magyarországi úrbért, a bánságinak és slavóniainak mellözésével, az úrbéri biztosok és végrehajtók számára adott utasításokkal világosítva, szóról szóra foglalja magában, a rendszeres munkák hiányát nem pótolhatta. *Pauly Károly* udv. fogalmazónak „Constitutio rei urbarialis“ című munkája, bár abban sok anyag van öszszehordva, mellyet egy rendező kéz jól felhasználhat, alakjára s elrendezésére nézve igen tökéletlen, úgy hogy annak a kezdők, hiányos és zavaros előadása miatt, csaknem semmi, s azok is, kik a törvénytudomány e mezején már ismeretekkel birnak, nem elég hasznát vehetik. — *Ege Józsefnek* a Jus Georgicum megjelenté után kiadott munkája, melly nem egyéb a keszthelyi Georgicon számára gr. Festetich György által készítettett „Explanatio Urbarialisnál“, mellyet Ege, mintha az önmaga munkája lett volna, elsajátított, s igen hibásan lenyomatott, csak a számot szaporítja.

Az 183²/₆-iki úrbéri törvények nyomán megjelent munkák közt nagy méltánylást érdemel *Preyernek* német nyelvű munkája, melly rövid, világos és jól rendezett előadásban nyújtja nemcsak a törvényt, hanem ennek jótékony hatásainak s hiányainak ismertetését is, és nem pusztá, száraz compilatio, hanem az olvasót magasb szempontokra emelő, s igen egészséges nézeteket tartalmazó, bár az 183²/₆-diki törvények hatását egyik másik pontban túlbecsülő

mű; — *Majláth* gróf német commentárja a m. theréziai úrbérnek az 1836-iki törvényekkel összehasonlítása s az úrbért illető kir. parancsolatok gazdag gyűjteménye által becses. *Sárovary F.* munkája végre czélszerű elrendezése, és rövid, de világos előadása által igen ajánlatos iskolai kézikönyv.

Az útbóhi években kitünő mozgékonyagra s hatásra fejlődött hirlap-irodalom terén hazánknak legjobb publicistái szenteltek e fontos tárgynak kimerítő értekezéseket, de inkább politikai és publicistikai, mint törvénykezési, gyakorlati szempontból. A Pesti Hirlap s Athenaeum hasábjain különösen nagybecsü eszmék gyöngyei vannak lerakva. Az összesítés és tagosztály pedig, szorosán gyakorlati szempontból is, több uradalmi ügyész, és előkelő földmérő tollát foglalkodtatá, kik közt elég *Györy Sándornak, Gátynak, Gubodynak, Udvardynak* neveit említenem.

A legújabb törvények magyarázatai közül különösen *Szelle Károly* említett jeles kis gyakorlati munkájával, s a tagosítást illetőleg, *Gyürky A.* szereztek érdemeket.

ELSŐ RÉSZ.

ELSŐ FEJEZET.

Az úrbéri kapcsolat, s ezzel rokon jogállapotokból eredő viszonyok, és azok megszüntetése.

(A nyiltparancs 1. s 21. §-a).

Az úrbéri kapcsolatnak, s volt földesúr és volt jobbágy közti függettségi viszonynak, melly az 1848-ki IX-ik törvény s ezt helybenhagyó 1848. dec. 2-ki, s 1849. jul. 7-ki legf. cs. nyiltparancsok, az ált. polgári törvénykönyvet Magyarországra bevezető nyiltparancs VII. czikke, végre az 1853-ik márt. 2-ki nyiltparancs 1. §-a által meg lön szüntetve, főbb vonásai röviden abban állottak, hogy a volt földesúr a lakostól, ki úrbéri földön települt, bizonyos szolgálatot (robotot) és adózásokat (kilenczedet sat.) követelt; a volt jobbágy pedig, ha ezen tartozásait teljesítette, az általa bírt s művelt telek s azzal összekötött javadal- mak hasznát háborítlanul élvezte; továbbá, hogy a volt földesúr volt jobbágyai felett az úgynevezett „úri széken“ törvényhatóságot gyakorolt. Nevezetesen :

A volt jobbágy telket bírt földesurától, és ugyan. bel- ső telket, vagy házhelyet, s ahoz tartozó szántóföldeket és réteket. A belső teleknek, melly a jobbágy házát, udvarát, kertét, olykor a ház tövében levő kerti szöllejét, csűrét sat. foglalá magában, kiterjedése egy holdra, vagyis : két po- zsonyi mérő vetés alá való földre volt határozva. A szántó- földek és rétek mennyiségére nézve, a vármegyék s hely- ségek különbségei, népességi, termékenységi, kereskedési, közlekedési s egyéb viszonyai, és ezek nyomán felállított

osztályzatok szerint, nagy volt a különbözés; sőt ugyanazon tekintetekből a holdak kiterjedése is különbözött ¹⁾. A meghatározott mennyiségű föld használatán túl olly határookban, hol a földesúr erdővel bírt, a községnek pedig külön erdeje nem volt, a régi szokás által meghatározott mértékben tüzi fát is tartozott adni, sőt hol annyi fa találtatik, hogy abból az erdei rend sérelme nélkül eladni is lehet, épületi fát is a lakóházak s istállók fedelére ²⁾; némelly helyeken pedig, hol fa hiányzott, e helyett nádat ³⁾. Köteles volt továbbá adni, a helybeli körülmények szerint, elegendő legelőt, a jobbágy saját marhái számára, de nem kereskedésre; s nem volt hatalmában a jobbágyot a marhaszámban megszorítani, vagy a juhtartást gátolni ⁴⁾. Makkoltatást a volt jobbágyok földesuraiktól, de csak saját használatukra nem pedig kereskedés végett, hat krajczárral olcsóbban nyertek, mint más idegenek ⁵⁾; erdei vad gyümölcsöt pedig szabadon szedhettek ⁶⁾. Pálinkát főzhettek ⁷⁾, s boltot nyithattak ⁸⁾, Szent Mihály naptól Karácsonyig, s ha saját szállóhegygyel bírtak, Szent György napig bort mérhettek, bort (hordókban, s lakadalom vagy betegség esetében kisebb mértékben is) szabadon s vámfizetés nélkül vihettek be magoknak úgy, mint kereskedés végett ⁹⁾, ez utóbbit a kir. adományból eredő úri jogoknak némi csorbításával. — Ezekhez járult a perek folytatására s árvák ügyére nézve a földesúri oltalom ¹⁰⁾.

Ezen földektől, mellyeket a volt jobbágy használt, s egyéb előszámlált hasznoktól s javadalmaktól a jobbágyok következő adózásokkal és szolgálatokkal tartoztak, úgy mint:

a) minden jobbágy és házas zsellér fizetett az uraság-

¹⁾ 1836, 5, §. 1. Urb. I. §. 1.

²⁾ 1836, 6, §. 4. Urb. II. §. 5. 6. 8. 9; 1807 : 21, §. 18.

³⁾ 1836, 6, §. 5.

⁴⁾ 1836, 6, §. 3. Urb. II. §. 3. Instr. Ex. Mag. V. §. 22.

⁵⁾ 1836, 6, §. 4. Urb. II. §. 7. 8.

⁶⁾ 1836, 6, §. 4. Instr. Ex. Mag. V. §. 30.

⁷⁾ 1836, 6, §. 2. 1840, 7, §. 2.

⁸⁾ 1836, 6, §. 7. 1840, 7, §. 4.

⁹⁾ 1836, 6, §. 2. Urb. II. 1; 1550, 36.

¹⁰⁾ Hárm. k. III : 25. 26 ; 1791 : 35. §. 2 ; 1836, 9. 10.

nak egy forintnyi füstpénzt; s csak ott kevesebbet, hol a régi szokás úgy hozta magával ¹⁾).

b) A telekhez tartozó szántóföldektől, s ezek helyébe adott kaszálóktól, úgy a földesúr engedelmével kertté vagy szőlővé változtatott földektől fizette a termésnek kilenczed részét (köznéven : dézsmát). Nem fizette ezt a belső telektől, a rétektől s ezek hiányát pótló szántóföldektől; a felszított legelőtől, a gyümölcsből, az egyazon évi második termésből, s az ugartól, ha azt művelte. Néhol kilenczed helyébe földesúri tized; másutt papi tized s úri kilenczed helyébe heted vagy nyolczadrész járt ²⁾. Urbéri szabályozásokkor a jobbágyok nagyobb része kívánhatta a kilenczed megváltását, pénzzel vagy munkával; a földesúr pedig választhatott a váltság e két módja közt. Pénzben egy egész telekre 4 fr.; munkában pedig 12 igás, vagy 24 gyalog napszám volt számítva.

c) Kender és len kilenczed fejében fonással tartozott a jobbágyok, egy egész telekre hat fontot számítva, vagy ha jobban tetszett neki, ebből is kilenczedet adhatott, (természetesen csak ott, hol kender vagy len természetetett) ³⁾.

d) A szőlőtermésből, kivéven az aszút, vagy kilenczeddel tartozott, vagy pedig, hol szokás vagy szerződés úgy állapította meg, *hegyrám*nak nevezett állandó tartozással. E tartozása nem gátolta, hogy a szőlő gyümölcsét ne élvezze, de abban igen, hogy azt eladja ⁴⁾.

e) A ki pálinkát főzött, a kazántól évenként két forintot fizetett ⁵⁾.

f) Boltnyitásért, az árult czikkek minősége szerint 10, 15, 20 forintnyi bért fizetett ⁶⁾.

Az úgynevezett apró dézsmát, u. m. a méhrajok, bányók s gedék kilenczedét, továbbá azon ajándékot, melly

¹⁾ 1836 : 7. §. 1. Urb. IV. §. 1. 1514 : 15.

²⁾ 1836 : 7. §. 2. 3. 4. 1351 : 6. 1492 : 47. 48. 1495 : 37. 1514, 18. 1498 : 51. 1569 : 30. 1802 : 7. Urb. V. s Instr. Ex. Mag. III. §. 2. V. §. 5. 9. 10. 11. 22.

³⁾ 1836 : 7. §. 2. Urb. V. §. 4. Instr. Ex. Mag. V. §. 22.

⁴⁾ 1351 : 6. 1836 : 7. §. 3. 1492 : 49. 1647 : 95. 1655 : 31. 79. 1715 : 97. 1802 : 2. Urb. V. §. 7. 8. 9.

⁵⁾ Urb. VI. §. 7. 1836 : 6. §. 3. 1840 : 7. §. 2.

⁶⁾ 1836 : 6. §. 7.

minden telek után évenként két csirkében, két kappanban, tizenkét tojásban, egy iczce vajban, s 30 telek után egy borjában állott, továbbá a földesúr menyegzője vagy első miséje alkalmával szokásos adózást, és a fogságba esett földesúr váltságára tartozott segedelmet ¹⁾ részint maga az idő, részint az 1836: 7. §. 4. egyenesen, vagy mellőzve, már előbb megszüntette.

Ezen fizetésekén túl tartozott a telkes gazda volt földesúrának hetenként egy napi igás, vagy két napi gyalog, s így évenként 52 igás, vagy 104 gyalog munkával (robottal). A kisebb telekbirtokosok aránylag szolgáltak; házaszellér 18, házatlan zsellér 12 gyalog napszámra köteleztetett; kereskedők s mesteremberek a szolgálatot pénzzel váltották meg, egyesség vagy birói ítélet szerint ²⁾. A nap számított nap keltétől nap lementéig, kivéve a nyugalom s etetés itatás idejét, s másfél órát meghaladó távolságnál bele számítva a jövetet menetet. A robotra rendszeren két marhával, szántásra pedig, hol a szokás úgy hozta magával, négygyel s tulajdon szekérrel, ekével, boronával kellett megjelenni. Távolb helyen, jövet s menet betudásával, négy napig lehetett a jobbágyot egy folytában tartóztatni, de ez esetben a földesúr tartozott legelőről s menhelyről is gondoskodni. Sürgős munka idején szabad volt a heti szolgálatot megkettőztetni, s négy napi munkát egy hónapban kétszer dolgoztatni le; úgy azonban, hogy az egész évi robot negyed része a téli hónapokra maradjon. A makacsságból elmaradó, vagy nem dolgozó jobbágy előbb tizenkét bottal, 1836 óta csak pénzbüntetéssel lakolt, fizetvén egy gyalog napszámért 1, s igás napszámért 2 frtot. A földesúr e szolgálatokat bérbe is adhatta, melly esetben a tudósított jobbágyok az igás napszámot 20, a gyalognapszámot pedig 10 krajczárral megválthatták ³⁾. Tartoztak ezen kívül a jobbágyok az eltöröltt úgynevezett hosszú fuvar helyett két napi igás munkát végezni egy telek után. Tartoztak továbbá évenként három nap vadászati szolgálatot tenni, egy egész telekre s nyolcz zsellérré egy egy embert számítva, mihez

¹⁾ 1548 : 39. Urb. IV. §. 2. 4. 5. 6 ; V. §. 1.

²⁾ 1836: 7. §. 5. 1514 : 16. 1548 : 34. Urb. III. §. 1.

³⁾ 1836: 10. §. 5.

azonban fegyvert s töltést a földesúr adott ¹⁾. — Hol a jobbágy faizási joggal bírt, ott favágási vagy fahordási szolgálatra volt kötelezve, nevezetesen : egy egész telkes gazda köteles volt egy ölet az uradalom határán két mérföldnyi távolságra vinni, a zsellér pedig fél ölet öszszevágni. Úgy szinte, hol faizás helyett nádlás volt szokásban, egy telkes gazda negyven kéve nádat, egy zsellér pedig húsz kévét tartozott levágni ²⁾.

Ezen itt elősorolt adózások és szolgáltatásokon túl a földesurak, törvényesen, semmit sem kívánhattak, s a hatóságok kötelessége volt a jobbágyságot minden törvénytelen zsarolás ellen védeni. A zsaroló földesúrra hatalmaskodás, kárpótlás s a fölösleg kicsikart munka igaz árának kétszeres visszatérítése, ismétlés esetében 200 frtnyi bírság büntetése volt kimondva ³⁾. — De az élet gyakran kinevette a jó akaratú törvényt, midőn az úriszék a földesúrtól tagadhatlan függésben volt, a tekintetes megye s annak törvényszéke pedig földesurakból állott.

A bánási és slavóniai jobbágyság sorsa, az ottani viszonyokhoz képest, több pontban különbözőleg volt szabályozva, melly különbségeket, miután e viszonyok úgy is megszűntek létezni s a történeti lettek, itt most, helykimelés tekintetéből, nem említünk.

A jobbágy sorsát sok helyütt könnyítették az új törvény által is erőben hagyott régiek s némely újabb szerződések, mellyekre nézve vezérelv volt, hogy általuk a jobbágy sorsa az úrbérinél terhesebbé nem lehetett.

Ezen itt előadott viszonyoknak képét kiegészítik még a következő vonások :

A jobbágyföldök valóságos tulajdonosa a földesúr volt; a magyar nemesség soha sem akart megválni az elvtől, hogy „onus publicum fundo non inhaeret“ hogy a jobbágy tartozásai csupán annak személyét illetik; a mi annyit tesz, hogy ha a jobbágy a reá vetett közterhek s adókra nézve hátramaradt, vagy ha jobbágytelkek üresen maradtak, ezért a szűzvállalás földesúr felelni nem tartozott, s a föld hypo-

1) 1836 : 7. §. 6. Urb. III. §. 17.

2) 1836 : 7. §. 8. Urb. III. §. 13. 14.

3) 1655 : 31. 48. 1715 : 97. 1836 : 7. §. 11.

thecául nem szolgált ¹⁾. — A földesúr ezen tulajdoni joga azonban, épen a közjó, a földművelő nagy néptömegre méltán fordított tekintet, s az ország közczéljaira szükséges teherviselés miatt, — korlátozva volt annyiban, hogy a földesúr a már egyszer az adózók élelmére s fentartására szánt s azoknak birtokában levő földeket az adózó osztálytól, egyetlenegy esetet, t. i. osztály alkalmávali házhely szükét, kivéve, el nem vehette, s nemesi birtokához nem foglalhatta ²⁾; az elhagyott telkek megszállítását nem ellenezhette; a szabályozások alkalmával fenmaradt (remamentialis) földeket új jobbágytelkek alkotására tartozott fordítani s időközben is helybefü vagy idegen jobbágyoknak kiadni ³⁾, sőt a telkekhez tartozó földek elszakadása, s megsemmisülése esetében is vagy a hiányt pótolni, vagy az azoktól járó szolgáltatokat arányos mértékre szállítani ⁴⁾. — A törvényhozás mindenkor, különösen pedig az államnak rendezettebb állapota óta folytonos és következetes gonddal s lelkiismeretességgel őrzötte és ápolta az adóalapot; s a jobbágyok sorsa, fenmaradása és gyarapodása épen azért, mert a közterheket ők viselték, a fejedelem s a hatóságok különös oltalma alá valának helyezve. Mi is volt természetesb, mint-hogy mindaddig, míg a közteherviselés elve csak a minden jók és józanok által sürgetett kegyes óhajtások közé tartozott, a közérdekeket szívében viselő kormányznak legnagyobb gonddal s buzgalommal kelle örködni, hogy az adó alapjából egy talpalatnyi se vétessék el, s hogy addig, míg a paraszt kizárólag viselő a közterhek súlyának legnagyobb részét vállain, maga az állam legfőbb érdeke parancsolta ezen osztálynak atyáskodó óvását, s a kiskorú jobbágy feletti gyámkodás keresztyéni elvét. — Azonban a jobbágyföldek kizárólag csak földművelésre s a föld népének ez útoni táplálására lévén rendeltetve, minden egyéb haszonvétel azokban a földesurat illetve. Ugyanezen természetéből s rendeltetéséből a jobbágyföldnek következett a jobbágy azon kötelessége, hogy e földeket szorgalmasan művelni, s ezál-

¹⁾ Hárm. k. III. 30. §. 7. 8. — 1741: 8.

²⁾ 1723: 18. Urb. VI. 1. 2. Hárm. k. I. 40.

³⁾ Urb. VI. 2. 1836: 4. §. 14, és 11. §. 9—14.

⁴⁾ 1836: 10. §. 9. és 25: 6. Instr. Exeq. Mag. II. §. 3.

tal ön közteherviselési és törvényes szolgálati erejét fentartani tartozott, és ezzel öszszefüggőleg a földesúr azon joga, hogy a köteleesség teljesítésre elégtelen, alkalmatlan vagy veszélyesen kicsapongó, vagy az uraság kárára makacs jobbágyot elmozdíthatta; annak saját vétké folytán azonnal, különben pedig egy évi határidő után ¹⁾.

A mi a gazdaság folytatását illeti, azt a jobbágy ön belátása s akarata szerint vezethette; a földekbe vethetett s ültethetett a mit akart, ha ugyan az avúlt szokástól eltérni a mondott viszonyok közt, elaprózott földein, s a robot és kilenczed nyomása alatt elég kedve, s elhanyagolt nevelése mellett elég esze lehetett némi ujitásokra, csakhogy a telek alkatrészeit képező szántóföldeket s réteket el ne cserélje, el ne változtassa, kivévén egyedül a belső telek vagy rétek pótolására nyert szántóföldeket, mellyeket elváltoztathatott, s az ugarban szokásos legeltetést ne gátolja ²⁾. — Az erdővágás rendét, a jobbágyok külön erdejében is, a földesúr határozta meg.

A telek s ahhoz tartozó földek használatát, s azokba ruházott költségeit, befordításait a jobbágy, a földesúr tudtával s megegyezésével, s a szerződésnek egész kiterjedésben az uradalmi jegyzőkönyvbe igtatásával adhatta csak el; a földesúr azonban egyezését csak igaz okból s oly esetben tagadhatta meg, ha a vevő alkalmatlan, vagy kicsapongó egyén volt, kit a földesúrnak joga lett volna el is mozdítani, ha már a telekben ült volna ³⁾. — Úri s jobbágyi földek kicserélése szabad volt ⁴⁾, a jobbágyok pedig magok között csak az uraság engedelmével cserélhették el, vagy oszthatták szét (de csak fél, vagy legfőlebb negyedrészekre) telkeiket ⁵⁾. A zálogba adás, — a szerződés semmisége s a zálogösszeg elvesztése alatt, volt eltiltva ⁶⁾.

Külön tekintet alá jöttek az *ipari* (industriális) telkek, úgymint az *irtások*, mellyeket a földesúr, bírói vizsgálat és

¹⁾ 1836 : 4. §. 12. a. b. c.

²⁾ Instr. Exeq. Mag. V. §. 12. 30. II. §. 3.

³⁾ 1836: 4.

⁴⁾ 1836 : 5. 6. 7.

⁵⁾ 1836 : 5. §. 4.

⁶⁾ 1836 : 5. §. 5. 11.

határozat által megszabott munkabér megtérítése mellett, megválthatott; kivéve ha azok a jobbágytelekhez voltak kapcsolva, vagy már eredetileg a jobbágy élelmére szánva, melly esetben a jobbágytól el nem vétethettek; s kivéve, ha a földesúr ellenmondása daczára irtattak, melly esetben azokat a földesúr munkabértérítés nélkül elvehette ¹⁾; sőt az e részben vétő jobbágyra testi büntetés is szabott; — és a *szóllók*, mellyeket a földesúr, szinte birói közbenjárással, értelmes és hites becsülők által meghatározott igaz becsúárnak azonnali s teljes lefizetése mellett, és Sz. Gergely nap előtt, válthatott meg a jobbágytól ²⁾.

Ezekben állott, röviden előadva az úrbéri kapcsolatot; mihez járult még azon függetenségi viszony, miszerint a a földesúr jobbágyainak törvényes bírója volt, és ugyan nem csak polgári perekben, hanem kisebb, különösen úrbér elleni vétségekben, s vérhatalommal bíró uradalmaknál bűnvádi ügyekben is ³⁾; befolyással volt továbbá a községi ügyekre, a mennyiben, bíró választás alkalmával, ő jelölt ki három neki tetsző egyént; a jegyzőfogadás is helybenhagyásával történt ⁴⁾; a község javai felől is rendelkezett annyiban, a mennyiben azoknak árverés útján haszonbérbe adását parancsolhatta, ha a házi gazdálkodást hasznosbnak nem tartotta ⁵⁾; megvizsgálta a költségvetést, a számadásokat; befolyt az adó kivetésébe; s adósságot a község az ő tudta s engedelmé nélkül nem tehetett ⁶⁾. Mindezeknél fogva jobbágyainak éppen úgy lehetett jóakaró s áldott atyja, mint kemény zsarnoka. — Az előadottakhoz még említendő e helyen a földesúr azon joga, hogy az urafogyott jobbágyi vagyont (caducitást) a földesúr vette el ⁷⁾, sőt a jobbágyok ősi javaikról végrendeletet sem tehetek ⁸⁾, s ezek törvényes örökösök hiányában, a földesúrra szállottak.

¹⁾ Úrb. II. §. 2. Úrb. VIII. §. 6. Instr. Comm. §. 48. Instr. Exeq. Mag. V. 30. 1836: 5. §. 3. 6. §. 1.

²⁾ 1625: 58. Hárm. k. III. 30. §. 8.

³⁾ Hárm. k. III. 25. 26; 1791: 35. §. 2. 1715, 48.

⁴⁾ 1836: 9. §. 1.

⁵⁾ 1836: 9. §. 2.

⁶⁾ U. o. §. 3—5.

⁷⁾ 1715: 62.

⁸⁾ 1840: 8. §. 13.

Ezen viszony alól a jobbágy, míg jobbágy maradt, általában nem, egyes földesúrtól azonban megszabadulhatott a neki bizonyos föltételek alatt megengedett költözés által. A költözni akaró ugyanis tartozott ezen szándékát a földesúrnak sept. elseje előtt bejelenteni, s mielőtt elköltöznék, minden adóját leróni, és földesurát sőt hitelezőit is (legalább elfogadott kezességgel) kielégíteni. E föltételek teljesítése után a földesúr tartozott neki úti levelet adni, mit ha megtagadott volna, az alispán járult közbe, s a megtagadás törvényes okát nem találván, ő adott a költözésre szabadságot; s a netalán erőszakosan letartóztató földesurat ő szorította, szükség esetében hatalomkarral, s 200 frtnyi büntetés alatt is, a jobbágy elbocsátására. A költözők minden ingó vagyonát magával vihette, telke haszonvételét pedig s a telkebe fordított beruházásait, mint feljebb láttuk, eladhatta ¹⁾. De ellenben, földesúri vagy alispáni engedelem nélkül költözni, s az így költöző, szökevénynek tekintett jobbágyot befogadni (ez utóbbi szinte 200 frt büntetés alatt) tiltva volt, s a legutóbbi időkig is el nem törölt törvény a földesúrnak hatalmat adott, hogy erővel elfoglalt jobbágyát visszavehesse, s közhelyen is elfogathassa ²⁾. — A jobbágyok és zsellérek gyermekei szabadon költözhetnek, s elbocsátó levélre nem szorultak ³⁾; s így lettek ezeknek egynémellyikéből vagyonos polgárok, tisztviselők, kitünő írók és művészek sat.

Kitetszik a mondottakból, hogy a magyar jobbágy nem volt ugyan, mint sokan a külföldön hitték, földhöz ragadt rabszolga, denem is volt szabad ember, s tulajdonos. Ugyanis a földesurat a jobbágyföldekben korlátolt tulajdonjog, a jobbágyot pedig haszonélvezet s ezen haszonélvezetre nézve szinte rendelkezési, az az : tulajdonjog illette. Verböczy szerint : *Rusticus praeter laboris mercedem et praemium in terris domini sui, quantum ad perpetuitatem, nil iuris habet, sed totius terrae proprietas ad dominum terrestrem spectat et pertinet.* (III. 30. §. 7.) A földesúr magát e szerint tulajdonosnak képzelte, de azért a jobbágyföldet ren-

¹⁾ 1836: 4.

²⁾ 1715: 101. 1556: 31. 1723: 60. §. 12.

³⁾ 1836: 4. §. 15.

deltetésétől el nem vehette. A jobbágy pedig a részére biztosított haszonélvezeti jognak csak meghatározott feltételek, szorgalomölő, minden nemesb törekvést lebilincselő terhek, tartozások és szolgálatok mellett, volt tulajdonosa. Mindenki látja, ha a nemzetgazdászati s mezőgazdasági elveknek csak abéczejét ismeri is, hogy ezen megosztott, tökéletlen tulajdon, — a viszonyoknak ezen mostoha és üdvtelen, és mégis elválhatatlanul összelánczolt házassága jólétet s meglegedést nem szülhetett. E mellett a jobbágy az úriszék hatósága, s mogyorópálczája, és rendőrségi, s több más tekintetben is a földesúr gyámsága alatt állott.

A megosztott, bizonytalan s zavaros birtoklás, az átkos kilenczed, s robot rendszerének kártékonytsága a felvilágosult közvéleményben annyira feltűnt már, hogy e szerencsétlen rendszer a csaknem általános meggyőződés ellenében, jövőre tarthatlanná lett, ha csak a józan eszet, s kétszer kettőt nem akartuk megtagadni, ha csak a 19-dik században hátrább nem akartunk maradni Pliniusnál, ki két ezred előtt írta, hogy: „Coli rura ab ergastulis pessimum est, et quidquid agitur a desperantibus.“

Átlátta minden, kinek szemét durva önzés hályoga nem homályosította el, hogy senkinek sem lehet kedve gondosabb, nemesebb művelésre, s költségesb beruházásra, ha munkájának biztos gyümölcsét nem remélheti, mellyet csak „tulajdon“ adhat; hogy sem saját földeiket művelő, félig rab földművesektől jövedelmező, s a hazát éhségtől, inségtől megóvó, sőt gazdagító munkát várni nem lehet; hogy a hajdúpálczával kormányzott robot a legmeddőbb, legáldástalanabb munka, melly mellett a földművelés nem virágozhaték s tespedés penésze és erkölcstelenség mételye lepte el az országot; — hogy a kilenczed egyenesen a szorgalmat s ügyességet bünteté, s mind a földesúrra, mind a jobbágy-ságra nézve mondhatlanul alkalmatlan és üdvtelen volt; hogy mindkettő, míg egy részről a föld népének restségét s erkölcstelenségét nagyszerű mértékben nevelte, más részről a földesúrra nézve is csaknem egészen elveszett s hasztalan, és legjobb esetben is a jószágkormány által elnyelt s fölemésztett tényező; hogy tehát ezen határozatlan s ingatag jövedelmeknek, mellyek a jobbágyot vérig boszantották, mellyeknek más részről a földesúr sem örülhetett,

hátrálniok kellett egy észszerűbb rendszer előtt. Mindezeknek bővebb bizonyítgatása ma már fölösleges, s e munkának nem is célja ¹⁾.

Átlátta továbbá mindenki, hogy azon chinai falat, mely hazánkban egyik néposztályt a másiktól, az egésznek kárára s vesztére elválasztá, s az annyira kívánatos egyetértés és testvéri szeretet helyett idegenség és gyűlölség magvait hinté — mit a patriarchalismus jámbor védői a tények ellenében hiában palástoltak — le kell rombolni, s a törvény előtti egyenlőség és közteherviselés szent, igazságos, testvéries elveit kikiáltani.

E meggyőződés vezette az 1848-ki IX-ik törvényt, s az 1853. mártius 2-ki legf. nyiltparancs alkotóit.

A fennebb leírt káros és veszélyes viszonyoknak vetett örökre véget az itt fejtegetendő nyiltparancsnak legelső §-a midőn ezt mondja :

1. §. A létezett úrbéri kapcsolatnak s a földesúri törvényhatóságának megszüntetése folytán, az úrbéri kapcsolatból, s a földesúri törvényhatóságból eredő és abból következtetett jogok, járandóságok és kötelezettségek is elenyésznek.

Ugyanazon bölcs törvényhozás azonban, mely e kor és észszerűtlen viszonyt eltörülte, s ezáltal törpe és ásiái jellemű földművelésünket bilincseiből felszabadította, az ok-szerű haladás útját megnyitotta, a szabad földre fordított szabad munka kíséretében járó egyetemes jóllét forrásától a betemető sziklát elmozdította, s e nagy célnak egy rakás, már akár valódi, akár képzelt történeti jogot feláldozni kész volt, hódolva a jogtan azon újabb irányának, hogy a történeti jogok mellett az észjogokat is tekintetbe kell venni, — egyszersmind tekintettel arra, hogy a bárminő jogi eredetű, de minden esetre sok százados gyakorlat által szentesített úrbéri javadalmak jogosított birtokosait, a földesurakat, ezen javadalmaiktól, forradalmi modorban, megfosztani nem szabad, nem lehet: a javadalmaknak megfelelő kárpótlást rendelt a földesurak számára. Már az 1848-ki törvény „a

¹⁾ Hivatkozunk e részben azon koszorúzott pályamunkákra *Hetényi Jánostól, Királyi Páltól s Ploetz Adolftól*, melyeket a M. Gazd. Egyesület 1845-ben adott ki egy kötetben e cím alatt: „*Robot és Dézsma, erkölcsi és anyagi, mező és státusgazdasági tekintetben.*“

nemzeti becsület védpaizsa alá“ helyezé e kárpótlást. Az 1853. márt. 2-ki legfelsőbb nyiltparancs 21-ik §-a pedig ezt mondja :

21. §. Különös rendelet által határoztatik meg, mi módon kellessék az egykori földesurak számára a megszüntetett úrbéri járandóságokért, nem különben a volt jobbágyoknál hagyandó maradék földektől járó úrbéri tartozásokérti kárpótlást kiszámítani s utalványozni.

Ezen külön rendelet ugyanazon keletről, t. i. szinte 1853-ik év mártius 2-áról a Birodalmi Törvénylapban 39-ik sz. alatt jelent meg. Az úrbéri kapcsolat s a földesúri törvényhatóság megszüntetése folytán elenyészett jogokért s járandóságokért, az ország által teljesítendő kárpótlást rendel, s kijelenti, hogy ezen kárpótlásba, melly a 8 osztályba sorozott megyék különbségei szerint egy telek után 300 frttól 700 ig terjed, már bennfoglaltatnak a házatlan zsellérek tartozásai, a pálinkakazánoktól fizetett díj, a boltbér joga, a kizárólagos mészárszéki jog, a téglá s mészégetési, kövágási, agyag- és fővényásási jog, valamint más részről a földesúri törvényhatóság gyakorlásával egybekapcsolva volt kötelezettségek is.

A kárpótlás módjának, mértékének s forrásainak előadása jelen munkának nem tárgya.

Mielőtt most már tovább haladnánk az úrbérből a szabad tulajdon állapotába átvezető szabályok részletes fejtegetésében : vessünk még egy hasonlító pillantást a magyar földművelő jogi állására, minő volt az a felszabadító törvény előtt, s minő most, ennek védszárnyai alatt? — tekintve itt csupán a földesúr irányábani viszonyokat ¹⁾.

a) A teleknek, mellynek előbb csak korlátolt haszonvevője volt, korlátlan s független tulajdonosává, urává lett ;

¹⁾ A mi pedig a volt jobbágnak állampolgári (az úrbéri körön kívül eső) állását illeti : a) a közterhekben birtokához aránylag vesz részt; b) a törvény előtt egyenlő mindenkivel. Ugyanazon bíróság előtt folytatja pereit, s ha bünt követ el, ugyanazon börtönben ül, s ugyanazon bíró által, ugyanazon törvény szerint ítéltetik mint a leghatalmasb főúr vagy legdúsabb bankár, s ugyanazon jogorvoslatokkal is élhet. c) érdem s tudomány útján fölemelkedhetik a legmagasb hivatalokra, egész a ministeri tárczákig. d) birtokot szerezhet, a mennyit erszénye megbír.

azt kedve s ízlése szerint használhatja, eladhatja, elcserélheti, csak el nem darabolhatja bizonyos minimumon túl.

b) Kilenczedet s füstpénzt nem fizet; úri szolgálattal nem tartozik. Ha szorgalma által többet s jobbat természet, mint szomszédja, az érdemlett nyereséget maga teszi el.

c) Pálinkát főzhet, boltot nyithat, téglát s meszet égethet, agyagot és fővenyet áshat, húst mérhet, a nélkül hogy ezen iparágak gyakorlásaért a földesúrnak adózni tartoznék, s e részben csak az általános rendőri és adótörvényeknek van alá vetve, mint bármely más honpolgár.

d) A földesúr engedelmé nélkül szabadon költözhetik, ismét csak a mindeneket kötelező rendőri szabályok által korlátolva.

e) A volt jobbágyközség, nádtetejű házaival, s egyszerű templomával, mellyek a benne imádott Isten segédelmével lassankint majd csak szebb alakot öltenek, minden földesúri gyámkodás alól felszabadúlva, az országos hatóságok felügyelete alatt, csak olly hatáskörrel bír, mint a fényes palotákkal díszlő, gazdag főváros; s ha e hatáskör a jelen körülmények közt igen csekély is, a várva várt községtörvényről egyenlő jogokat reményl.

f) A jobbágyok urafogyott javaiban ezentúl nem az uradalmi fiscus, vagyis a földesúr, hanem a kir. fiscus örökösödik, miután ezentúl a jobbágyi s egyéb javak közt a különbség megszűnt, s a polg. tkönyvet életbe léptető 1852. nov. 29-ki nyiltparancs VII-ik cikkének 4-ik pontja világosan rendeli „hogy a codex 160. §-ában említett, az örökös nélküli javak elfoglalását tárgyazó jog jövendőre csak az álladalmat illeti“ (lásd a követk. 2-ik értekezést). Ha szinte ezen változás, hogy a caducitásban ezentúl a kir. fiscus örökösödik, a holtat nem érdekli is, de érdekli az élőket, kikre nézve elvileg az van e rendelkezésben kimondva, hogy honfitársaikkal e részben is egyenlők.

A dézsma, robot, urasági hajdú pálczája, úriszék sat. tehát átmentek a történetírás birodalmába, mellynek műzsája aligha fogja ezen intézeteket arany betűkkel felírni azon emlékek Pantheonába, hol p. o. a „szabad föld, emancipatio, abolitio eszméi, s Franklin, Wilberforce, Beccaria s társaik nevei be vannak igtatva.

Fenmaradtak még további, egyességek vagy saját bi-

róságok útjani rendezésre némely viszonyok, mellyeknek rendbehozása, s kiegyenlítése az elkülönzött tulajdon, teljesen szabad föld, s virágzó földművelés nagy czéljának kiegészítésére szükséges.

Illyen viszonyok : Az úrbéri állomásnak foglalás általi változtatása, melly iránt a rendbeszedési perek bizonyos kitűzött határidő alatt megkezdendők, s az eddigi törvények alapján kiegyenlítendők.

A puszta és maradék telkek (*sessiones desertae et remanentiales*), mellyekre nézve elvileg ki van mondva, hogy a mostani birtokosok kezén maradnak.

Az irtásföldek, mellyek részint mostani birtokosaiknál maradnak, részint az illető földesurak által egyesség útján, vagy bizonyos határidő alatt megkezdendő perrel visszaválthatók.

Az erdei s nádlási haszonvételek, mellyek a nekik megfelelő erdő- vagy nádasrésznek a volt jobbágyok részére leendő kihasítása s elkülönzése által az illetők keresete folytán, vagy ennek kimaradása esetében hivatalból is szabályoztatnak, s amazok a fenálló erdei rend szerint kezelendők.

A legelő, melly bizonyos kitűzött határidő alatt szinte vagy az érdekeltek kívánságára, vagy ha ez nem nyilatkozik, hivatalból is elkülönzendő.

A szőlőktől járó szolgáltatások, mellyek az illetők által, de csak úgy, ha a földesúr vagy a községi többség akarja, egyesség vagy bíróság útján, ez utóbbi esetben bizonyos meghatározott váltsági kulcs szerint megválthatók.

A jobbágyok által szerződés, de nem zálog, haszonbér vagy más időhöz kötött szerződés mellett bírt, hanem nekik művelés, beültetés vagy másnemű haszonvétel végett könnyebb megélhetés s boldogulás végett átadott, vagy benépesített nem szorosan úrbéri, de az úrbérikkel rokon természetű földek, mellyeken fekvő tartozások szinte a mondott inódon megválthatók, s e megváltás által mostani birtokosaik szabad és elkülönzött tulajdonába mennek át.

Az egyéni tagosítás, a józan s hasznos gazdálkodásnak ezen alapja és alphája, nem tekintetvén úrbéri viszonynak, a mi valóban nem is, a feleknek szabad tetszésére bízott, s hivatalból nem fog eszközöltetni.

Ezek azon pontok, mellyeknek szabályozása a saját úrbéri bíróságoknak fontos és üdvös teendőjét, s a következő értekezések tárgyát képezi.

MÁSODIK FEJEZET.

Tulajdonjog s annak korlátoltatása. — Minimum.

(1853. márt. 2. nyiltp. 2, 4 §§.)

Az első értekezésben leírt úrbéri kapcsolat megszüntetésének legfontosabb következése, mellyet az 1853. márt. 2-iki nyiltparancs 2-ik s 4-ik §§-ai ekképen fejeznek ki :

2. §. Az úrbéri kapcsolat megszüntetése következtében a volt jobbágyok a kezükön levő úrbéri földbirtokban (úrbéri jobbágy- s úrbéri zsellértelkek) teljes tulajdoni, szabad rendelkezési joggal ruháztatnak fel, fenhagyatván a jobbágy javakbani örökösödési rend, s a telkek szétdarabolása iránt fenálló, vagy még kibocsátandó rendszabályok.

4. §. Ezenkívül az úrbéri telkekkel a volt jobbágyok tulajdonává válnak a már törvényesen elkülönzött, vagy jövendőben törvényes uton elkülönözendő legelő; nem különben azon erdők s nádasok is, mellyek az úrbéri faizás és nádlás végett a volt jobbágyoknak átengedettek, vagy jövendőben átengedtetnének.

Ezen §-usok a volt jobbágnak *teljes tulajdont* adnak, mellyel azelőtt nem birt; s adnak e tulajdonnal együtt kedvet és erőt a munkára, a nemesebb művelésre, hőbb ragaszkodást a haza földéhez, s önállást és büszke önérzetet, melly a tulajdonon alapul.

A tulajdoni jog azon szabadság, miszerint valaki a dolog állagával s annak hasznaival kénye szerint bánhatik, rendelkezhetik; s abból minden mást kizárhat (P. Tk. 354. §.), mivel össze van kötve, hogy eltartóztatott sajátját mindentől, ki azt birlalja, tulajdonkeresettel, bíróilag követelheti (P. Tk. 366. §.). Ki ezen jogokat bírja, *teljes* tulajdonosnak neveztetik, s tulajdona *teljes* és *osztatlan*. A teljes tulajdonosnak azon jogából, miszerint tulajdonával szabadon rendelkezhetik, következik, hogy dolgát kénye szerint használhatja (tehát a földet tetszése szerint művelheti; abba azt vethet,

a mit akar sat.) vagy használatlanul hagyhatja; sőt el is enyészetheti; egészen vagy részben másokra ruházhatja, (eladhatja, elajándékozhatja, elcserélheti) vagy arról feltétlenül lemondhat, azaz : elhagyhatja.

Ezentúl tehát az úrbéri földbirtok, s elkülönzött legelő, erdők és nádasak *állagára* való jog a haszonvételre joggal egyesülve lesz a volt jobbágy személyében, holott azelőtt a földek állagához a földesurnak, haszonvételéhez pedig a jobbágnak volt korlátolt, és osztott, s így mindkettőnek tökéletlen, teljetlen joga. — Megszűnt ezzel a hűbéri középkornak egyik a legújabb időkig fenmaradt, nemzetgazdasági tekintetben leírhatlanul káros jellemvonása, miszerint, most már nem létezett okoknál fogva, ingatlan jószágokra nézve a felosztott tulajdon szerencsétlen eszméje élt és uralkodott.

A volt jobbágnak ezen most már *teljes* tulajdonjoga úgy ö reá, mint mindenkire nézve általában korlátozva van a törvénynek azon rendelete által (P. Tk. 364. §.), miszerint „gyakorlatának csak annyiban van helye, a mennyiben az sem egy harmadiknak jogaiba nem vág, sem a közjó fenntartása és előmozdítása végett a törvényekben rendelt korlátokon túl nem megy. Így p. o. a tulajdoni, vagyis szabad rendelkezési jog korlátolva lehet építésekénél a fenálló építészeti, erdők használatánál az erdészeti rendeleteknél; várak, löporrakhelyek szomszédságánál, vasutak, országutak, csatornák szükségénél fogva; s minden polgárosult nemzeteknél és az austriai polg. törvénykönyvben is (365. §.) elfogadott szabály, hogy az álladalom tagjai a közjó szükségletére, arányos kártalanítás mellett, tulajdonukat átengedni, s az úgynevezett kisajátítási (expropriatio) törvénynek hódolni tartoznak.

Különösen pedig a volt úrbéri földbirtokot illetőleg a teljes tulajdoni jog korlátozva van, a mennyiben

a) azon törvény, melly a paraszttelkek és birtokrészletek bizonyos minimum alatti szétdarabolásának határt szab, a márt. 2-iki nyiltparancs által is fenntartott, és maig fenáll, minthogy új szabályok e részben ki nem bocsáttattak.

b) a jobbágyjavakbani örökösödési rend, miként azt az 1840-iki 8-ik törvénycikkely szabályozta, bizonyos tekintetben szinte fenntartatik.

A telkek felosztásának korlátozását az 183³/₆-iki IV-ik s V-ik törvénycikk, nevezetesen amannak 9-ik, ennek pedig 4-ik §-a foglalja magában; ugymint :

183³/₆-iki IV. tcz. 9. §-a : „Ezen adásvevéseknek eseteiben a jobbágytelkek külső illetőségeit a belsőtől akármilyen módon elszakasztani, vagy a telkeket a földesurasságnak megegyezése nélkül szét darabolni szorosan tiltatik.“

183³/₆-iki V. tcz. 4. §-a : „Az efféle jobbágytelki állományoknak felcserélései, vagy elosztásai, a mennyire ezek a földesúrnak kijelentett megegyezése nélkül eddig történtek, maga útján, — a jövődre netalán történendők pedig sommás úton, a törvényes bizonyosság és tisztí ügyész közbejöttével, kik ez iránt tudósításukat a vármegye közönségének beadni mindig kötelesek lesznek, a földesúr által felbonthatók; ha pedig a felcserélésre, elosztásra, avagy a telkeknek a IV. törvénycikkely 9-ik §-ában érintett szét darabolására a földesúr megegyezése hozzájárulna, csak felére vagy negyedrésze, nem pedig ezen alól eshetik meg. Olly elosztások mindazonáltal, mellyek ezen mennyiségen alól ekkoráig tétettek, mostani állapotjokban megmaradnak. A mennyire pedig (Temes, Torontál és Krassó vármegyék ide nem értetvén) egy negyedrészen alól eldarabolt jobbágyteleknek haszonvétele áruba bocsájtatna (nék), e részben a jobbágytelkeknek törvényes mennyiségre leendő visszaállítások tekintetéből a jobbágy ne nyerhesse el különben a földesúr megegyezését, hanemha ezen adásvevés által a jobbágytelki részeknek összekapcsolása is eszközöltethetnék. Melly célznak elérését a földesurak kötelesek eszközölni azon esetben is, midőn valamely jobbágy magva szakadtával egy negyedrészen alól eldarabolt telekbeli részben örökösödvén, azt más jobbágynek által fogják adni.“

Ezen itt idézett törvényekből, természetesen, csak az marad fenn, a mi a jobbágyi birtok minimumának meghatározását illeti, hogy t i a jobbágytelkeket azoknak egy negyedrészen alól eldarabolni, szétosztani ne lehessen; a mi pedig a megszüntetett jobbágyi viszonyokra vonatkozik, t. i. a földesúrnak beleegyezése, ezentúl nem szükséges.

A minimum üdvös törvényének fentartását fontos politikai s nemzetgazdászati tekintetek parancsolják, mellyeknek mélyebb fejtegetésébe e helyen bővebben nem bocsátkozunk, csupán annyit említve meg Liszt Fridrik után, hogy a hol „a túlságos elaprózás szabálylyá lesz, mint Irlandban, Franciaország s Németország nagy részében, ott az a földművelés legnagyobb betegségeként tűnik fel, s azon nyomorúlt állapotra vezet, mellyet Liszt „burgonyagazdaság-

nak“ nevez, hol t. i. a földművesek nagyobb része azzal tölti életét, hogy burgonyát termeszszen, s burgonyát egyék, hol az nem csak tápláló étkekben, de a fűszerek legszükségesebbikében, a sóban is hiányt szenved, maga által szőtt font rongyokba búvik, s a ló, szamár és egyéb marha munkáját személyesen végezi, s még ezeknek táplálását is őrügyli; hol mind e mellett a munkás osztály legnagyobb része heveréssel tölti napjait, mert több üres ideje van, mint a mennyit szegény kis gazdaságára fordítania kell; hol annak életéhez képest a jól tartott rabszolgáé is kellemesnek mondható.“ Ezért csak hálás méltánnyal fogadhatjuk, hogy az úrbéri birtok túlságos elaprózását tiltó bölcs törvény jövőre is fenntartatott.

Az 183²/₆-iki törvény, nevezetesen a IV-ik törvény-cikk 10-ik §-a meghatározta a legnagyobb mennyiséget is, mellyen felül ugyanazon egy vevőnek egy községben úrbéri telkeket szerezni szabad nem volt, és ugyan: azon helyeken, hol az úrbéri birtok 40 egész jobbágytelki állományt felül nem haladott, rendszerint csak *egy* egész, hol e számot felül haladta, jelesül 40 telektől fogva 80 ig berekesztőleg, *két* telket, 80-tól fogva 120-ig *három* telket, végre, hol 120 telken is felül ment, *négy* és semmi esetre sem több telket engedett egyazon egyén által biratni, kivéven némmely eseteket p. o. az örökösödési, vagy birói végrehajtási esetet, vagy ha a telkek művelésére különben senki sem ajánlkozott sat. — Ezen maximum-törvény fenntartását az újabb törvényhozás, a mostani s jövő viszonyok közt, szükségtelennek látta.

Másik, a mit az itt tárgyalt 2-ik §. jövőre fennhagyott, a jobbágyjavakbani örökösödési rend, mellyet az 1840-iki VIII-ik törvény-cikk szabályozott.

Itt a törvény rendelete nem eléggé világos, s törvényhozói magyarázatot igényel.

Az általános polgári törvénykönyvet megelőző hirdetési nyiltparancs VII-ik czikke ugyanis 2. pont alatt ezt rendel: „az általános polgári törvénykönyvnek a törvényes örökösödés iránti határozatai a törvénykönyv behozatala (1853. május 1-je) után keletkező halálozásokra akkor is alkalmazandók, midőn parasztjavak forognak kérdésben.“ Azonban a netalán szükségeseznek látszó különös rendelke-

zések fenntartattak. — A 4. pont továbbá azt rendeli, hogy „az ált. polg. törvénykönyv 160. §-ban említett, az örökös nélküli javak elfoglalását tárgyazó jog, a mennyiben az ősiség iránti nyiltparancsban más nem rendeltetik, jövőre csak az álladalmat illeti.“ — És ezen rendeletek nyomán a jobbágyi örökösödés 1853. május 1-je óta valóban az ált. polg. törvénykönyv szabályai szerint intéztetett.

Ellenben az itt tárgyalt 1853. márt. 2-ki nyiltparancs 2-ik §-a, melly az idézett s 1852. nov. 29-kén kelt hirdetési nyiltparancsnál későbbi, kereken és szárazan ezt mondja: „felhagyatván a jobbágyjavakbani örökösödési rend“ a mit úgy lehetne magyarázni, hogy ezentúl is az 1840-ki 8-ik törvényczikk marad életben, mellyben a fennálló viszonyokkal homlokegyenest ellenkező rendelkezések foglaltatnak; p. o. hogy a jobbágyok ősi javaikról nem rendelkezhetnek, hogy a jobbágytelket természetben csak a földesúr megegyezésével lehet felosztani; hogy a magvaszakadt jobbágy után, midőn oldalagos vérek sincsenek, kiket az ősickekre nézve örökösödés illetne, ennek ősi javaiban, midőn pedig gyermekei, szülei s hitvese, s osztatlan állapotban levő testvérei sincsenek, és végrendeletet sem tett, szerzeményeiben is a földesúr örökösödik sat.

Én részemről képtelennek tartom, hogy midőn a jobbágyi viszonyok teljesen eltöröltettek, a földesúr örökösödése fennmaradhasson, s midőn a nemesi és polgári javaknál az ősi és szerzett javak közt a különbség megszűnt, az mégis a jobbágyi javakban fenntartassék. Az úgy látszó ellenmondást tehát nem érthetem másképpen, mint hogy az 1853-ik május 1-je utáni halálozásokra nézve az idézett hirdetési nyiltparancs VII-ik czikke szerint az ált. polg. törvénykönyv örökösödési szabályai állanak; ha pedig az örökösödést előidéző haláleset 1853. május 1-je *előtt* történt, ekkor az 1840-iki 8. tcz. legyen szabályozó.

Mindez azonban az úrbéri viszonyokhoz nem tartozván, e helyütt a jobbágyi örökösödés kérdését bővebben fejtegetni nem lehet feladatunk.

A tulajdonjog a volt jobbágyoknak jövőre először is a kezükben levő „*úrbéri földbirtokban*“ (úrbéri jobbágy- és úrbéri zselléreltelkekben) adatván meg; lássuk, mit kell „úrbéri földbirtoknak“ tekinteni?

HARMADIK FEJEZET.

Az úrbéri földbirtokról, s telki állományról.

(1853. márt. 2-iki nyiltparancs 3-ik s 5-ik §-ai).

Úrbéri földbirtoknak azon telkek tekintendők, mellyek a) az úrbéri táblákba, mint az úrbéri jobbágy- és úrbéri zsellértelkek állománya iktatvák be, b) vagy későbbi időben úrbéri tartozások szakadatlan megvétele által illyeseknek ismertettek.

Hogy szorosan úrbéri, vagy az úrbér helyét pótló szerződési bánás alá voltak-e vetve, külömséget nem tesz. (3-ik §.).

Szükséges ezen eszmék megértésére előadni az eredeti úrbéri szabályozás f. lyamát, s előre bocsájtani némelly fogalmakat.

A volt jobbágyok vagy *telkes gazdák*, vagy *zsellérek*; amazok a szoros értelemben vett jobbágyok; ezek ismét két-félék, u. m. zsellérek szoros értelemben, vagy *házas zsellérek*, és *házatlan zsellérek*. — A telkes gazdák (sessionalisták) háztelket s ahoz tartozó, az után járó földeket bírnak, mellyeknek mértéke s kiterjedése bizonyos és meghatározott ugyan, de nem mindenütt egyenlő. A telkes gazdák is nem mindnyájan bírnak egész telket; hanem némellyek csak felet, egy vagy több negyedtet, s egy vagy több nyolczadot, p. o. $\frac{3}{4}$ -ct, $\frac{3}{8}$ -adot, $\frac{5}{8}$ -ot sat., ehez képest viselvén az egész, fél, negyedes, nyolczados jobbágy (integri, dimidii coloni, quartalistae, octavalistae) neveket. — A *zsellérek* (inquilini, régi oklevelekben „*seldenarii*“⁴⁾ házat bírnak, de földeket vagy épen nem, vagy pedig egy nyolczad telkelnél is kevesebbet, s többnyire napszámosok, vagy mesterséget űznek. *Háztatlan zsellérek* (subinquilini) végre azon lakosok, kiknek házuk sincs, s kik ezért másoknál laknak bérben; és szinte kézműből vagy napszámából élnek.

A jobbágytelekhez tartozik 1) a belső telek, vagy házhely (fundus intravillanus, domalis) mellynek kiterjedése országszerte egy holdra van határozva, (1836: 5. §. 1.) egy hold pedig az urbáriumok szerint annyi föld, mellybe két pozsonyi mérő vetés kívántatik. (Úrb. I. §. 1.) Ha ezen törvényes mértékből valami hiányozott: külső földdel pótolták, melly ez esetben a belsőség természetét vette fel a tőle járó szolgáltatásokra nézve (1836: 5. §. 2.) 2) a külsőség, vagy külső járulék, tartozvány (fundi extravillani, appertinentiae) Ez ismét áll *szántóföldek és rétekből*.

A telkeknek, úgy a szorosán vett úrbéri jobbágytelkek mint zsellértelkeknek holdak és kaszálok szerinti törvényes mértékét a régi úrbéri törvény, nevezetesen az 1836-ki törvényczikkek után iktatott tábla állapította meg, s a régi törvény határozatát a márt. 2-iki nyiltparancs 5-ik §-a is fenntartja, rendelvén, hogy az minden úrbéri tárgyalásnál zsinórmértékül szolgáljon.

A telkekhez tartozó külsőség, úgymint szántóföldek és rétek mennyiségére nézve a vármegyék népessége, földek termékenysége, kereskedelmi s közlekedési viszonyok sat. szerint nagy különbség van. A megyékben úgy a szántóföldek holdszámára, mint a rétek kaszállószámára nézve osztályok állítottak fel; legnagyobb részben (24 megyében) négy; 19 megyében három, s 2 megyében öt. A rétekre nézve minden megyében három osztály van, a szerint a mint sarjú minden évben, vagy csak némelly évben, vagy sohasem terem.

Szántóföldekből egy egész telekre legkevesebb mennyiség (csupán Nyitra, Pozsony, Soprony, Trencsén és Turócz megyék első osztályában) 16; legtöbb pedig (egyedül Árvában) 40 hold. Rétekből legkisebb mennyiség 6, legnagyobb pedig 22 kaszás (falcastrum).

A holdak térsége, a földek termékenysége s kedvezőbb vagy kevésbé alkalmas fekvése szerint szinte különbözik 1100, 1200 s 1300 négyszeg öl közt. — A kaszálnak illy határozott mértéke nincs, s noha, pótlás esetében, egy kaszás rét, egy hold földdel tétetik párhuzamba, a *kassás* (falcastrum), rendezett állapothoz nem illő, határozatlan fogalom, t. i. olly darab föld, minden felmérés nélkül, s csak szemmérték után, mellyen évenként, a sarjút oda nem szá-

mítva, egy szekér széna megteremhet. — *Kaszás* (falcastrum) sajátképen annyi rétet jelentene, mennyit egy munkás egy nap alatt lekaszálnak, de a dicastériumok a szónak a fennebi értelmezést adták, miszerint t. i. egy kaszás (falcastrum) annyi, mint: egy szekér szénát termő rétet, bár e mérték, — miután egy szekér épen úgy foglalhat magában 10, mint 20 mázsát, — nagyon határozatlan. — Az 1836-iki 5-ik törvényczikk nem mondja, mit ért egy *kaszás* alatt, s az utóbbi időkben sokhelyütt divatba jött rétbecslést sem említi; sőt szavaiból minden erőltetés nélkül azt lehetne kiolvasni, hogy a kaszálokatis, mint a szántóföldeket, 1100—1300 négyszeg ölével kívánja számíttatni ¹⁾. — Hogy az önkény útja elzárassék, s a rendbeszedési perekben eziránt származható viták megelőztessenek, igen kívánatos lett volna világos meghatározása ezen ingó fogalomnak: mit kelljen egy kaszálló rétet iránt értetni. Mind a napszámos munkája, mind a szekérszéna súlya igen változó, s így a falcastrumnak innét vett fogalma igen ingatag lévén: kétségkívül legjobb volna itt is, mint a szántóföldeknél a földmérőhöz folyamodni. A határozatlan s becsütől függő mérték a feleket mindenkor a becsülők önkényének veti alá, a mi egyik vagy másik félre nézve okvetlenül sajnós eredményt idéz elő.

Egy egész jobbágytelek után törvényesen járó szántóföldek s rétek mennyiségét a következő táblázat terjeszti elő.

---

¹⁾ 1836 : 5. t. cz. „Ugyanazon jobbágytelki állomány, melly Magyar és Horvátországra nézve a helyosztályozati reudszeres munka folytában Mária Therézia alatt költ úrbéri rendelet által 1100, 1200 vagy 1300 □ ölre számított *holdak*, vagy *illetőleg kaszállók* mennyiségével minden helyekre nézve kiszabattatott, sat. jövendőre is alapúl tartatik meg.

Megyében	Szántó-földek					Réték		
	Helység osztálya szerint					Rét oszt. szerint		
	I.	II.	III.	IV.	V.	I.	II.	III.
	Hold					Kaszáló		
Arad	22	24	26	—	—	6	10	8
Abauj	26	28	30	32	—	8	6	12
Árva	24	26	32	40	—	6	6	8
Bács	32	34	36	38	—	22	22	22
Baranya	22	24	26	—	—	8	10	12
Báns	18	20	22	24	—	6	6	8
Békes	34	36	38	—	—	22	22	22
Bereg	18	20	22	24	28	8	10	12
Bihar	26	28	30	32	—	8	10	12
Borsod	26	28	30	32	—	8	10	12
Csanád	36	38	—	—	—	20	20	20
Csongrád	34	36	38	—	—	22	22	22
Esztergom	20	22	24	—	—	6	8	10
Fejér	22	24	26	—	—	8	10	12
Gömör	24	26	28	32	—	8	10	12
Győr	20	22	24	—	—	6	8	10
Heves	26	28	30	32	—	8	10	12
Hont	18	20	22	—	—	6	6	8
Komárom	20	22	24	—	—	6	8	10
Liptó	18	20	24	—	—	6	6	8
Marmaros	22	24	26	30	—	8	10	12
Mosony	20	22	24	26	—	6	8	10
Nógrád	20	22	24	26	—	6	8	10
Nyitra	16	18	20	22	24	6	6	8
Pest	24	26	28	30	—	8	10	12
Posony	16	18	20	22	—	6	6	8
Sáros	20	22	24	26	—	6	6	8
Somogy	22	24	26	—	—	8	10	12
Soprony	16	18	20	22	—	6	6	8
Szabolcs	28	30	32	—	—	8	10	12
Szala	18	20	22	—	—	6	6	8
Szathmár	26	28	30	32	—	8	10	12
Szepes	22	24	26	30	—	8	10	12
Tolna	22	24	26	—	—	8	10	12
Torna	26	28	30	32	—	8	10	12
Trencsén	16	18	20	22	—	6	6	8
Thuróc	16	18	22	—	—	6	6	8
Úgocsa	20	22	24	—	—	8	10	12
Ungh	20	22	24	26	—	8	10	12
Vas	18	20	22	—	—	6	6	8
Veszprém	22	24	26	—	—	6	8	10
Zemplén	20	22	24	26	—	6	8	10
Zólyom	18	20	22	24	—	6	6	8

Könnyebb hasonlítás végett nem lesz érdektelen ezen táblázat nyomán a következő összeállítás, mely előtűnteti a megyék e tekintetbeni hasonlóságait s különbségeit :

I. Szántó-földekre nézve.

16. 18. 22. Thurócz.
 16. 18. 20. 22. Pozsony, Soprony, Trencsén.
 16. 18. 20. 22. 24. Nyitra.
 18. 20. 22. Hont, Szala, Vas.
 18. 20. 24. Liptó.
 18. 20. 22. 24. Bács, Zólyom.
 18. 20. 22. 24. 28. Bereg.
 20. 22. 24. Esztergom, Komárom, Győr, Ugocsa.
 20. 22. 24. 26. Mosony, Nógrád, Sáros, Ungh, Zem-
 plén.
 22. 24. 26. Abauj, Baranya, Fejérvár, Somogy, Tolna,
 Veszprém.
 22. 24. 26. 30. Marmaros, Szepes.
 24. 26. 28. 30. Pest.
 24. 26. 28. 32. Gömör.
 24. 26. 32. 40. Árva.
 26. 28. 30. 32. Arad, Bihar, Borsod, Heves, Szath-
 már, Torna.
 28. 30. 32. Szabolcs.
 32. 34. 36. 38. Bács.
 34. 36. 38. Békés, Csongrád.
 36. 38. Csanád.

II. Rétekre nézve.

6. 8. Abauj, Árva, Bars, Hont, Liptó, Nyitra, Po-
 zsony, Sáros, Soprony, Szala, Trencsén, Thurócz, Vas,
 Zólyom.
 6. 8. 10. Esztergom, Győr, Komárom, Mosony, Nóg-
 rád, Veszprém, Zemplén.
 8. 10. 12. Arad, Baranya, Bereg, Bihar, Borsod, Fe-
 jérvár, Gömör, Heves, Marmaros, Pest, Somogy, Szabolcs,
 Szathmár, Szepes, Tolna, Torna, Ugocsa, Ungh.
 20. Csanád.
 22. Bács, Békés, Csongrád.

Ezen mértékhez képest, az egész telkekkel egyenes számarányban vannak a fél, negyed, nyolczadtelkek földei; p. o. Pest megyében, hol első osztályú helységekre jut 24 hold szántóföld egy egész telek után, s a rétosztályzat szerint

p, o. 8 kaszás azaz : nyolcz szekérszénát termő rét , fél telekre jut : 12 hold szántó föld, 4 kaszás rét ; negyed telekre 6 hold szántó föld, 2 kaszás rét ; nyolczad telekre 3 hold szántó föld, 1 kaszás rét ; háromnegyed telekre 18 hold szántó föld, 6 kaszás rét ; ötnyolczad telekre 15 hold szántó föld, 5 kaszás rét sat. — Azon jobbágyok, kik egy nyolczad teleknél is kevesebbet bírnak , a zsellérek közé számíttatnak.

A temesi bánságban és Slavóniában más mérték van ; sőt Horvátországra nézve is létezik némi különbség. — A Bánságban csak egész, fél, negyed és nyolczad telkek vannak , de ott csak névszerint ilyenek , mert az úgy nevezett fél, negyed és nyolczad telkek nem egy egész telek belsősége- s külsőségeinek felét, negyed- s nyolczadrészét tartalmazzák, hanem ennél mindenkor többet, minden arány nélkül, s önkényes meghatározás szerint. Egy egész telek a Bánságban 34, a fél telek 19, a negyed rész telek 11, s a nyolczadrész telek 7 holdat számlál: s e holdakból egy, a telek különbsége nélkül, belső telkűl szolgál; szántó föld van egy egész telekben 24, félben 12, negyedben 6 holdnyi; rét egy egész telekben 6, félben 4, negyedben 3 holdnyi; végre közlegelőül szolgál egész teleknél 3, félnél 2, negyednél 1 hold. A nyolczadrész telek 3 hold szántó föld s ugyanannyi rétből, vagy legelőből áll, a helybeli körülmények szerint; — itt-ott a nyolczadrész 8 holdat is számlál, a nélkül, hogy attól a volt jobbágy többet tartozott volna szolgálni, mint a 7 holdas ¹⁾. Több helyeken, hol a legelő szűk volta azt szükségessé tette, a községeknek későbbben, t. i. az első rendezés után úgynevezett-álmomány kívüli „pótlékföldek“ (Überlandgründe) is adtak, és pedig ingyen, melyeknek ötfélé neme számíttatik el a k. kincstárnak 1796-ik évi april 27-ki 5776. számú leiratában, s mellyeken a földesúrnak nem volt szabad legeltetni. — A holdak ott 1600 négyszeg öllel számíttatnak. — Posega, Szerém és Verőcze megyékben, az ottani urbárium szerint, egy egész telek, a belsőségen kívül, melly meghatározva nincs, a termékenység különbsége szerint, 24, 32 s 40 holdnyi szántó földből és 8 kaszás rétből áll; s Posega megyében a hold föld úgy, mint a kaszálló 1296, Szerémben és Verőczében,

¹⁾ 1836 : 5. §. 1. Urb. I. §. 1.

a diakovári járás kivételével a szántóföld holdja 2000, a kaszállóé 1000, a diakovári járásban végre a szántóföld holdja 1620, a kaszállóé 1296 négyszeg ölével számíttatik ¹⁾. A szántóföldek hiányát e megyékben itt-ott szőlő pótolja, egy holdra két kapást, vagy 550 □ ölet számítva ²⁾. Nyolczad telkek ezen megyékben nem léteznek ³⁾, a fél és negyed telkek rendes arányt tartanak.

Horvátországban a földek menyinyisége szűkebb körben ugyan, de kerületenként is változik. Kőrös megyében: 12, 14, 16, 18; és 16, 18, 20, 22; és 18, 20, 22, 24 hold szf. 6, 8, 10 kaszáló. — Varasdban: 12, 14, 16; és 14, 16, 18 hold szf. 5, 7, 9; és 6, 8, 10 kaszáló. — Zágrábban: 12, 14, 16; és 12, 14, 16, 18; és 18, 20, 22 hold szf. 5, 7, 9; és 6, 8, 10 kaszáló.

A telek egész menyinyisége, vagyis a belső telek s a külsőségek együttvéve, — neveztetik telki *állománynak* (Constitutivum sessionale). — Kitészik az előadottakból, hogy

a) a belső telki állomány függ :

1) Magyar- és Horvátországban a telek minőségétől, azaz : különböző nagyságától, vagyis attól : hogy a telek egész, fél vagy negyed, vagy nyolczad, vagy más töredék.

2) Posega, Szerém és Verőcze megyékben a belső telek nincs meghatározva, hanem általában annyi tér rendeltetett e célra, mennyi a jobbágy házának, udvarának s kertének elegendő.

3) A temesi Bánságban, tekintet nélkül a telek minőségére, a belső telek mindenkor egy hold, 1600 ölével.

b) a szántóföldek állománya függ :

1) Magyar- és Horvátországban a telek minőségétől, s a helyek és föld osztályozásától a fennebbi tábla szerint.

2) Posega, Szerém és Verőcze megyékben a telek minőségétől, s a föld osztályozásától.

3) A temesi Bánságban csak a telek minőségétől, tekintet nélkül a föld jobb vagy silányabb minőségére.

c) a rétek állománya függ :

¹⁾ 1836 : 5. 1840 : 7. §. 1.

²⁾ 1836 : 5. §. 2.

³⁾ Slav. Urb. Bevezet.

1) Magyar- és Horvátországban a telek minőségétől, a kaszállón reménylhető fű mennyiségétől, mit becslés határozott meg, s a rétek természetétől a sarjútermésre nézve.

2) Posega, Szerém és Verőcze megyékben a telek minőségétől s a fű mennyiségétől.

3) A temesi Bánságban csupán a telek minőségétől.

Egyes helyeken az egész telki állományt a helységek illető urbáriumá, minden egyes telek állományát pedig az urbáriumhoz csatolt úrbéri tábla s a földkönyv adja elő, ha ez utóbbi létezik. — Ennek megértésére azonban szükséges az első, eredeti úrbéri rendezésnek leírása, melly minden későbbi rendezéseknek is alapját képezi.

Azon természetes törekvésnek, miszerint földesúr úgy, mint a jobbágy saját hasznát növelni, birtokát s jövedelmét szaporítani igyekezett, következése lett, hogy a kölcsönös szolgáltatások helyes mértéke megzavarodott. Némelly jobbágyok, idők folytán, szerződések vagy szokásos gyakorlat által, kedvezőbb sorsra jutottak; míg mások elnyomatva, vagy jogaikat megalapító leveleiket veszve, a hatalmas földesurak önkénye alatt sínylődtek. Különösen: a telki állomány nem igen volt határozott és állandó, s a földek sok helyütt évről évre osztattak ki a jobbágyok közt. — A helyes mérték helyreállítására, s a telki állomány és kölcsönös szolgáltatások meghatározására s így önkény elleni biztosítására keletkeztek az urbáriumok. Az eredeti első úrbéri szabályozást, Mária Theresia alatt, e célra a Felsőág által kinevezett kormánybiztosok (Commissarii) s végrehajtó megyei tisztviselők (Exequentes Magistratuales) teljesítették. A kir. biztosok voltak, elibek szabott utasítás szerint, a szabályozás vezetői, kik ismét a Helytartó Tanácstól függöttek. Helyetteseik, szükség esetében, a megyei alispánok valának. A biztosok vezérlete alatt s ezeknek felelőséggel tartozva pedig, a megyék által választott egy vagy több tisztviselők hajtották végre a nagy munkát, szinte szabályos utasítás szerint. A földek osztályozásához mint legfontosabb teendőhöz, az említettekén kívül még több megyebeliek is alkalmaztattak, kiket a megyei közgyűlés választott s eskett fel. Meg volt hagyva, hogy a végrehajtó tisztviselő saját birtokán, vagy olly emberén, ki iránt le volt kötelezve, ne hivataloskodjék.

Az úrbéri szabályozásnak fő pontjai voltak : kikérdezés a 9 kérdő pontokra ; az úrbéri földek, továbbá az írtások és szőlők összeírása ; az osztályozás s a telki állomány kiszabása ; az úrbérek és úrbéri táblák elkészítése ; s a végrehajtrólí bizonyítvány. Ezekhez járultak mellékesen : a pozsonyi mérték behozása ; a tilalmazási pontok kihirdetése, s az úrbéri szabályozás előtt készült szerzödések, és úrbérek megvizsgálása, megvitatása.

Kilencz kérdöpont tétetett fel, magában foglalva mindent, a mi a földesúr és jobbágy közti viszonyokra vonatkozott. Az ezekre történt kikérdezés s kihallgatás az egész úrbéri szabályozásnak alapját képezé. A végrehajtró tisztviselök kimentek a szabályzandó hely színére, s a helység bíráját, eskütteit, s még néhány véneit szabályszerűleg felkérve arra, hogy a kérdésekre meggyözödésként igáz és őszinte feletet adnak, anyai nyelven elibek terjeszték a kérdéseket, úgymint : van-e a helységnek úrbére, vagy szerzödése s az vagy eme szerint kezeltetik e a jobbágyokkáli bánás ? mellyek a helybeli jótekonyságok s kártékonyságok (beneficia et maleficia) ? minö a szántóföldek termékenysége dülök szerint ? minök a rétek a sarjútermésre nézve, mindig, csak olykor vagy soha sem termenek-e sarjút, és ezt természetüknél, vagy a jobbágyok szorgalmavagy hanyagságánál fogva-e ? mennyi a szántásra használt marhák száma ? miben áll a jobbágyok szolgáltatása, s a kilenczedet természetben vagy pénzben fizetik-e ? szokásban van-e a tized ? sat. Ha több földesúr volt egyazon helységben, kiknek jobbágyai különböző bánásban részesültek, mindegyiknek jobbágyait külön-külön kihallgatták a kilencz kérdö pontra. A kihallgatáson a földesurak vagy azok tisztvei is jelen lehettek, s megjegyzéseket tehettek, mellyeket a tisztviselő, előrebocsátott vizsgálat s összehasonlítás után, figyelembe tartozott venni ; de tiltva volt a nyilatkozó jobbágyokat szóval, jeladással, fenyegetéssel, vagy bármi egyéb módon a szabad vallásban gátolni, vagy zavarni. A feleletek írásba foglaltatván, s a jobbágyok előtt felolvastatván, és ha szükségesnek találtatott, egyben másban módosítottatván, letisztáztattak s a nyilatkozók aláírásával vagy legalább keresztvonásával, úgy szinte a végrehajtró tisztviselök pecsétével s aláírásával hitelesítették, és idő s

helykelettel láttattak el; az előmutatott oklevelek (úrbérek, szerződés) pedig láttomozott másban, vagy ha tetemes-bek valának, kivonatban mellékeltek.

Következett az úrbéri s más illy czímen bírt telkek ösz-szeírása, minden egyes földesúr jobbágyaira nézve különö-sen hajtva végre, melly magában foglalta a telkes gazdák, házas és házatlan zsellérek neveit, a telkek minőségét (mit kelljen a *minőség* alatt érteni, fenebb láttuk); s az úrbéri és hasonló czímen bírt telkek mennyiségét, kiterjedését. Erre nézve ismét kikérdeztettek a 9 kérdőpontra már kihallgatott s meghitelt előljárók s helység vénei, és ugyan a földesúr-nak vagy képviselőjének jelenlétében, hogy ezeknek a job-bágyi vallomásokkal hasonlított megjegyzéseiből a tiszta igazság annál biztosabban napfényre hozassék. Az öszsze-írásnak öt rovata volt. *Első* rovatba jöttek a telkes gazdák, házas és házatlan zsellérek s inscriptionalisták nevei, mind-egyikre nézve röviden feljegyeztetvén az általuk bírt föld minősége. *Második* rovatba jött a telek minősége, egész te-lektől egy nyolczadig; megjegyeztetvén, ha illyesmi gya-korlatban nem volt. *Harmadik* rovatba igtattatott a belső telek mennyisége, pozsonyi mérőkben kifejezve. *Negyedik* ro-vatba: a szántóföldek mennyisége, ugyancsak pozsonyi mé-rőkben; ide számláltatván a bekeblezett (incorporált) pusztákon levő földek is, valamint az elzalogosítottak s az elhagyott telkek is. *Ötödik* rovatba soroztattak a telekhez tartozó s a bekeblezett pusztákban fekvő, úgy az elzalogo-sított rétek, kaszállók (falcastrumok) szerint s megjegyezve, hogy mindég, néha vagy mindenkor adnak-e sarjút. Az ösz-szeírásba foglaltattak továbbá a pusztai telekállomány al-katrészei, vagyis, a be nem keblezett pusztákon levő szán-tóföldek és rétek; és ugyan egy rovatban az illy puszták nevei, másikba a szántóföldek pozsonyi mérők szerint; har-madikba a három osztályú rétek a mondott felosztás szerint¹⁾. A hol a pozsonyi mérőtől különböző mérték divatozott,

X¹⁾ Nem szeretvén valamely eszmét értetlenül hagyni, s annak felvilágosítását későbbre utalni; e helyen mondjuk meg a bekeble-zett és be nem keblezett puszták közötti különbséget. Az úrbéri telkek vagy helységekben (mezővárosok- s falukban) vagy pusztá-
kon feküdtek. A puszták kétfélék. Más tekintet alá jönek azok, mellyek, mint elkülönzött s külön határral bíró testek a földesúr

előbb pozsonyi mérőre változtattatott, s úgy vezetett be az őszszeirásba.

Az úrbér behozatala alkalmával tehát a jobbágyoknak a benépesített vagy bekeblezett pusztákban fekvő földei úrbérikül irattak őszsze, s az úrbéri táblákba vezetettek, mint olyanok, mellyeket a földesúr többé saját majorságához vissza nem foglalhatott. Az elkülönzött, be nem keblezett pusztákon fekvő földek pedig úgy irattak őszsze, mint úrbéri telki czímen (tituloseSSIONALium) bírt földek, de az úrbéri táblákba be nem vezetettek, és szorosán úrbériknek nem vétettek. Oly puszták is, mellyek a földesurak által jobbágyoknak haszonbér mellett adattak át, s a dicális őszszeirásba azon záradékkal igtattattak, hogy a földesúr azokat, midőn tetszik, visszavehesse, — rendszerint a birtokos jobbágyoktól s az adóalaptól el nem vétethettek; és ha a földesurak az illyeket vissza akarták venni, eziránt a kir. felséghez kellett a végrehajtó tisztviselők s a helytartó tanács útján folyamodniok. Az illy folyamodásra kiadott kir. leirat, körülmények szerint majd megengedte, majd ismét megtagadta a visszavételt; egyes leiratok tehát itt általános szabályul nem szolgálhatnak.

Ha valahol a jobbágyoknak földei és rétei állandóul kimérve nem voltak, hanem évről évre osztattak ki, az utolsó évi állapot vétetett fel az őszszeirásba. — Ha ugyanazon földesúr jobbágya több telekkel bírt, annyiszor igtattatott be az őszszeirásba, a hány telket bírt; ha pedig csak belső telket bírt külsőségek nélkül, arra

---

majorsági (allodialis) birtokában vannak, vagy általa bizonyos évekre adatván csak bérbe, szabad tetszésétől függenek. Más alá ismét azon puszták, mellyek a helységek lakosainak szaporodásával benépesítették, vagy a jobbágyoknak jobb éléhetés végett adatván át, a helységekhez akkint csatoltattak, hogy ezek azokban földeket, réteket s közlegelőt nyertek, és úrbéri szolgálatokat tettek. Ezen utóbbiak *benépesített* pusztáknak hivatnak, mi alatt nem csak azokat kell érteni, hol a jobbágyoknak lakhelyei állanak, hanem azokat is, mellyek azoknak művelése alá, jobb éléhetés tekintetéből adattak. Ezen puszták, mellyek a helységekhez csatoltattak, *bekeblezett* puszták, ellentétben amazokkal, mellyek *elkülönzött, vagy be nem keblezett* testeket képeznek. Amazokban a jobbágyok jogai s köteleességei ugyanazok, mint a helységekben, emezekben pedig szabad szerződéstől függenek.

nézve mint zsellér iratott bé: Ha végre külön földesurak földén bírt, az egyikén belsőséget, a másikén külsőségeket, mindkét vagy mind megannyi földesúr irányában beiratott, az általa bírt földek minősége szerint.

Az egy nyolczad teleknél kevesebb földeket bíró jobbagyok a zsellérek közé irattak, birtokuk mennyiségének kitételével.

Ugyanez alkalommal összeirattak az irtások és a dézma vagy hegyvám alatti szőlők is, bár ezek a telki állományhoz nem tartoznak; miről a maga helyén bővebben.

Ezután jött a helyek osztályozása (classificatio) s a telki állomány kiszabása. A kilencz kérdő pontra tett, aláírt s hitelesített vizsgálat a helységekől azon alkalommal beszedett úrbérek s úrbéri szerződések másolataival együtt, a végrehajtók által, a kir. biztos elébe terjesztetett, s az osztályozás elkészítése végett az erre kirendelt, a megyei közgyűlésen választott s fölesketett megyei küldöttségben előterjesztetett, hol az összeírók is mindenkor jelen voltak, s honnét olly tagok kiknek birtokáról volt szó, eltávolítottak. E választmány a fenebb érintett adatok nyomán, a jótékonyságok s kártékonyságok, vagyis: kedvező és ártalmas körülmények p. o. közlekedési, kereskedési könnyebbség, víz-áradások, futó homok sat. tekintetbe vételével a megyebeli helységeket osztályozta, általános tekintettel az egész megyére. Ez úgy történt, hogy a 9 kérdő pontra adott feleletekből egy ív papirnak egyik felére jegyeztettek, minden egyes helyet illetőleg, a kedvező viszonyok (beneficiumok); másakra a káros körülmények (maleficiumok), mire nézve a kir. biztosok külön utasítással voltak ellátva. Ekkint általános átnézet szereztetvén az egész megyére nézve, könnyebben lehetett az osztályok több vagy kevesebb számát meghatározni, s így történt, hogy egy két megyére nézve csak 2, másik egykettőre 5 osztály is állapítatott meg. Meghatározatván a megyebeli osztályok száma, az egyes helységek ezen osztályokba besoroztattak a szerint, a mint különös kedvező vagy kedvezőtlen viszonyaik egyik vagy másik osztály viszonyaival leginkább megegyeztek. Világos, hogy egész igazságot szolgáltatni így sem lehetett, s e célra némelly megyében 20 osztály is szükséges lett volna. Az egyes helyek az osztályokba besoroztatván, a telki álló-

mány mennyisége minden egyes osztályhoz méretett, fő szempontúl vétetvén, hogy minden osztálybeli telekállomány elegendő legyen a jobbágy eltartására s e felett annak képesítésére, hogy az országos és úri terheket elviselhesse. Ebben állott a *helyi osztályzat* (classificatio territorialis), mellytől különbözik a *dulói osztályzat* (classificatio divicularis), miszerint t. i. egyazon helység határának különböző részei, birói szemle által kitudott s megállapított minőségükhöz képest, a holdak nagyságát illetőleg háromféle osztályba tétettek, a legjobb föld holdja 1100, a kevesbé jóé 1200, s a legkevesbé jóé 1300 négysz. öllel számítatván.

A helyek ezen osztályozatán épült a jobbágytelki állomány mennyisége, mellyet, minthogy az úrbér behozatala óta minden telekosztály s határrendbeszedés ezen intézetten alapúlt, az 1836-iki V. törvényczikk, s az 1853. márt. 2-iki nyiltparancs 5-ik §-a is fentartott. Az osztályozás változhatlanúl megmaradt még úrbéri újabb rendezés (rectificatio) alkalmával is, ha csak idővel a helység körülményei lényegesen és számlátomást meg nem változtak, s új osztályzást nem tettek szükségessé.

A megyei helységek ezen osztályozása, a telki állománynak minden egyes osztályhoz mért kiszabásával együtt írásba foglaltatott, s az okokkal együtt, mellyek miatt a helységek egyik vagy másik osztályba soroztattak, a megyei közgyűlésen előadatván, onnét a helytartó tanács útján a kir. Felség elébe terjesztetett, ki arra helybenhagyó leiratát adta. A kir. leirat a közgyűlésen kihirdettetett, a végrehajtó tisztviselőknek az özszeírások s egyéb adatok visszaadattak; s ugyanők elegendő számú nyomtatott úrbér- s úrbéri-tábla példányokkal láttattak el, hogy azokat minden egyes helyre nézve gondosan és pontosan elkészítsék.

Miután a megyei választmány a most leírt osztályzást végezte, a megyei törvényszék, ugyancsak a kir. biztos előnklete alatt azon régi úrbéreket, privilegiumokat és szerződésekét vette vizsgálat alá, mellyek a kilencz kérdő pontokra teljesített kikérdezés alkalmával előmutattattak, s másolatban a jelentéshez csatoltattak. Ezen törvényszékek határidejéről a földesurak idején értesítették, hogy érde-

keiket képviseltethessék, a jobbágyok védelmére pedig tisztí ügyész rendeltetett. A törvényszék azután megerősítette azon törvényesen (azaz: kényszerítés, félelem, erőszak nélkül, szabad egyezéssel) készült okleveleket, és örökös szerződéseket, mellyeknek használatában volt a jobbágyközség, de csak úgy, ha ezen örökszerződések a rendes úrbéri bánásmódnál terheesebbek nem voltak. Az illy szerződések, ha azután legfelsőbb megerősítést is nyertek, törvényes úrbérekül tekintettek, s mint ezek, kötelező erejűek maradtak, — jogérvényűeknek az sem árthatván, ha utóbbi években bármiképen megsértettek vagy mellőztettek. A szerződések ezen megállapításánál különös figyelem fordítatott arra, hogy azok világosak legyenek, s a bennök ne talán létező homályos helyek felvilágosítassanak, a (főleg a telki állomány meghatározása tekintetében) tapasztalt hiányok pedig kiegészítessenek. — Ellenben az ideiglenes szerződések, mellyek magokban állandó köteleztetéseket nem foglaltak, ezúttal félre tétettek, s az illyekkel bíró községek rendes úrbéri bánás alá vették, kivétel e részben csupán a legnagyobb részint kereskedőkből s kézművesekből álló városi községekre nézve tétetvén, mellyek szorosán vett úrbéri szolgálatokat soha sem teljesítettek: illy helyekre nézve ugyanis a meglevő szerződések, ha bár ideiglenesek valának is, fentartattak, s törvényes bizonyság közbejöttével, örökös kötéseké alakították át. Az úrbér behozatala alkalmával kötött úrbéri szerződésekre nézve az azok kötésénél jelen lenni tartozó végrehajtó tisztviselők s a felülvizsgáló megyei törvényszékek kötelessége volt felügyelni, hogy ezen szerződések által a jobbágyok állapota rosszabbá ne legyen, s szerződött terheik a rendes úrbéri bánásmód terhein túl ne menjenek; hogy továbbá az értetlen jobbágyok a számításoknál meg ne csalassanak. — Így származtak a szerződéses (contractualis) községek.

A végrehajtó tisztviselők utasításához csatolt s nekik átadott magyar, német és tótnyelvű *helyurbáriumok* kétfélek voltak, u. m. olly helyek számára, mellyek a kilenczedet természetben, és ismét olyakéra, mellyek azt hasonértékűben fizették. E kérdésnek gyakorlati jelentősége most már megszűnván, csak annyit említünk, hogy a minden egyes helység számára különösen alkalmazandó urbáriumok

9 pontból állottak, s magokban foglalták a földesúr és jobbágy kölcsönös jogait s kötelességeit; az egyes helységeket illető különbségek számára fennhagyott hézagok a végrehajtó tisztviselők saját kezével töltettek ki, s az ekkép elkészített és szabályszerűleg kitöltött helyurbáriumok ugyancsak a végrehajtók által aláíratlak s pecséteikkel megerősítettek. — A helyurbariumoknál még fontosabb oklevelek voltak az *úrbéri táblák*, mellyek formulái (szinte három nyelven) a végrehajtó tisztviselők utasításához mellékeltek, s mellyek 16 rovatból állva, az illető helység minden egyes jobbágyainak telki állományuk mennyiségét s úrbéri szolgáltatásaikat adják elő.

A 16 rovat közül most, miután az úrbéri szolgáltatások megszűntek, reánk nézve csak az első, második, harmadik, negyedik, ötödik, tizedik s tizenhatodik bírnak érdekel, mellyek a telkes jobbágyok és zsellérek s a község birtokát, a belső teleknek és szántóföldeknek, holdak s a réteknek kaszállók szerint meghatározott mennyiségét, a faizási jog s kötelesség mibenlétét, s a belső házhelyek és rétek fogyatkozásának helyrehozását tartalmazzák. A többi rovatok a részint már előbb, részint 1848-ban elenyészett szolgálatokat s adókat foglalják magokban.

Az úrbéri tábla *első* rovata 1) a telkes jobbágyok, 2) a házas zsellérek, 3) a házatlan zsellérek, s ezek közt ismét elől az inscriptionalisták neveit, s 4) a községet, mint birtokost állítja elő. A netalán egynevű jobbágyok, kétség és zavar elkerülése végett, valamelly külön melléknévvel jelöltettek meg. Az úrbéri összeírásban telkes jobbágyokul jegyzett, de egy nyolczad teleknél kevesebbet bíró jobbágyok e táblában a házas zsellérek közé soroztattak; ellenben az összeírásban zsellérekül jegyzettek, kiknek birtoka egy nyolczad telket felért vagy felezett, a telkesek közé iktattak.

Az úrbéri tábla *második* rovatába iktattaték a telek minősége (egész, fél, negyed, nyolczad s nem tovább); a *harmadikba* a telkes gazdák, házas zsellérek és község által bírt belső telek mennyisége pozsonyi mérők szerint; a *negyedikbe* a telkes gazdák, zsellérek és község szántóföldei az összeírásban kitett holdak, vagy ha pótlás (redintegratio) történt, ennek számítása szerint; az *ötödikbe* a rétek meny-

nyisége, kaszállók szerint, — a 3 4 s 5 alatti rovatokban a félnél kisebb töredék ki nem tétetvén. — Egy hold alatt, mint már említve volt, két pozsonyi mérő alá való föld, s egy kaszálló alatt becsü útján meghatározandó kiterjedésű, egy szekér szénát termő rét értetett.

Ha már a helységbeli őszeses telki állományok jelen állapota, miként az az úrbéri táblákba bevezettetett, törénetesen megegyezett volna azon szabályszerű állomány-nyal, vagyis : illetőséggel, melly azon helységekre nézve, a kir. leirat által helybenhagyott osztályozás szerint, a telkek minőségét illetőleg, megállapítatott, akkor semmi baj se volt, mert ha egyes telkekben a szabályszerű és a valódi állomány közt különbség mutatkozott is, ezen könnyen lehetett segíteni azáltal, hogy a mi egyik teleknél fölösleg volt, azzal a másíknak hiánya pótoltatott, ha tudniillik a hiányt a földesúr sajátjából pótolni nem akarta. Ezen eset azonban nem igen fordult elő a valóságban, hanem a létező állapot rendszerint különbözni szokott a szabályszerű állapottól, és ugyan vagy úgy, hogy a bírt földek mennyisége túlhaladta azon mennyiséget, mellyet szabály szerint a jobbágyoknak birni kellett volna, vagy úgy, hogy ennél kevesebb volt. — Első esetben, ha t. i. a jobbágyok többet bírtak, mint a törvényesen behozott mérték, ezen a törvényes mértéket túlhaladó mennyiség vagy csak néhány egyes telkeknél mutatkozott, melly esetben mindenek előtt a más telkeknél netalán létező hiány pótoltatott ezen fölöslegből, s csak az azontúl még fennmaradó fölösleg fordítatott új telkek alkotására ; vagy pedig a fölösleg minden telkeknél mutatkozott, s akkor abból új telkek alkottattak, és arányos úrbéri szolgáltatások s adózások feltétele alatt azon jobbágyoknak, kiknek azokra legnagyobb szükségök volt, vagy kik a művelésre s teherviselésre legalkalmasbak voltak, kiosztattak. Ha az illy maradékföldeket a helybeli egyes jobbágyok művelésre elfogadni nem akarták volna, a község maga szállítatott fel azok művelésére ; ha ez is vonakodott, magokat jelentő idegeneknek adattak át, vagy pedig az addigi birtokosoknál hagyattak arányos úrbéri szolgáltatások mellett. Ha e maradék igen tetemes lévén, annak művelésére, arányos teherviselés mellett, sem egyesek, sem a község, sem idegenek, sem az addigi birtokosok vállalkozni

nem akartak, a földek ideiglenesen a földesúrnál hagytak, hogy azonban az adóalaptól el ne vonassanak, a végrehajtási jelentésben pontosan kitétetett az illy maradékföldek mennyisége. — Második esetben, ha t. i. a jobbágyok birtokában kevesebb föld találtatott, mint a mennyi őket törvényes mérték szerint illeté, a végrehajtó tisztviselők kötelessége volt mindent elkövetni, hogy a földesurakat a hiány pótlására bírják; a mi ha eszközölhető nem volt, az úrbéri szolgáltatások aránylag leszállítottak. — A földesurak által hiánypótlásul adott földek, és ugyan a szántóföldek, azok minőségéhez képest, 1100, 1200, s 1300, négyszeg öles holdak, a rétek pedig kaszállók szerint mérettek ki, s így toldattak szükséges mennyiségben a hiányos telkekhez.

A bel- és kültelkek kölcsönös kiegyenlítése pedig úgy történt, hogy a belső telkek fölöslege, a mi t. i. egy egész telcknél egy holdon felül volt, a külsőségbe számíttatott (kivéven az egy nyolczad holdnál, vagyis egy fertály mérő alá való földnél kisebb mennyiséget, melly nem számíttatott).

A szántóföldek és rétek úgy pótolták egymást, hogy egy hold szántóföld egy kaszálló rétbe számíttaték, s viszont, a termékenység arányára mindenkor figyelmezve, s fél holdnál vagy kaszállónál kisebb mennyiség számba sem vétetvén. — Az illy pótló (adiustationalis) földeket, a mennyire csak lehetett, külön dülőben kellett kiadni. Szőlő, vagy erdő, szántóföld helyett nem adathatott.

A rovatok ekképen kitöltetvén, az elkészült úrbéri tábla a végrehajtók aláírásával s pecsétével hitelesítettetett, s a Helytartó Tanácshoz felterjesztetett.

Az urbáriumok s úrbéri táblák azután a helyszinén kihirdettettek, megmagyaráztattak, s egy példányban a földesúrnak, másiban a jobbágyközségnek adattak át, más két példányban végre, az úrbéri összeírással s a kilencz kérdőpontra adott feleletekkel együtt, a megyei gyűlésre terjesztettek, melly példányok egyike a Helytartó Tanácshoz ment. Az egész eljárásról pedig a végrehajtó tisztviselők, elibök szabott utasítás szerint, végrehajtási bizonyítványt szerkeztettek, melly magában foglalva pontonkint az egész eljárást, sőt némelly oly pontokat is, mellyek az

úrbéri táblákba fel nem vétettek; p. o. a gyümölcsösök, szilvások, sat. mennyiségét, s azoktól járó szolgáltatásokat, a jobbágyok vámkötelességét, a földesurak kezén maradt fölösleges földek mennyiségét; a községek által egyetemleg bírt földeket s azoktól járó adózásokat; a módot, miszerint a legelő szűk voltán segítve lett; az uradalmi tisztek és szolgák, lelkészek és tanítók által a közlegelőn tartható marhák számát; a szőlőhegyeket, vagy azok hiányát, mint a jobbágyok bormérési jogának alapját; a végrehajtás körül előfordult nehézségeket sat. Ezen végrehajtási jelentés is, melly a kölcsönös viszonyok körüli eligazodásra nézve igen fontos oklevél, négy példányban készítettett, mellyek közül egy a Helytartó Tanácshoz terjesztették, egy a megyei levéltárban tétették le, egy a földesúrnál, s egy a jobbágyságnál maradt ¹⁾).

Ezeknek előadása után, most már átmehetünk annak meghatározására: mi az úrbéri földbirtok, melly a volt jobbágyok tulajdonává lett?

Az úrbériség meghatározásánál a kormányt s későbbben a törvényhozást, és a dicasteriumokat s bíróságokat mindenkor azon szempont vezette, hogy a jobbágyoknak annyi földjük legyen s maradjon, mennyi őket eltartsa, s az országos és úri terhek viselésére képesítse, s hogy az, a mi egyszer az adó alapjához csatoltatott, attól többé el ne vonassék. Ezen szempont uralkodik a m. theréziai úrbériben, s az 183²/₆-iki törvényekben. — Az eddigi úrbéri törvények rendeletét átvette az 1853. márt 2-iki cs. nyiltparancs is; mert noha azon egyik szempont, miszerint az adó alapjának fenntartása czéloztatott, a közteherviselés életbe léptetése

---

¹⁾ Lásd: Instructio r. pro Commissariis regiis in re urbariali ad Comitatus exmissis (1767. áll 48 szakaszból); és Instructio pro magistratibus urbarialem regulationem exequentibus (1770. áll 5 fejezetből, s 61 §-ból). Bár ezen utasításokban sok olyan foglaltatik, a mi jelenleg már a gyakorlatban jelentés nélküli, de kétségtelen, hogy e régi kútfőkre visszazapillantani most is hasznos, sőt az úrbéri ügyek megvitatása- s eldöntésénél sokszor mellőzhetlen kéntelenség. Ha egy részük azon kezelési eljárást foglalja magában, melly az úrbér behozatalára nézve parancsoltatott, s így csupán azon időpontra vonatkozott; más részük utasító, szabályozó elveket tartalmaz az úrbéri ügy érdemét illetőleg, mellyek most is irányadók.

által, megszűnt fontos lenni : a másik szempont, hogy t. i. a földművelő nagy tömeg elélhetésének eszközei, s becsületes munkásságának tere, jövőre is megőriztessenek, hogy ezen nagy számú s legfontosb néposztály megszokott földbirtokától meg ne fosztassék, s el ne keserítessék, a legújabb törvényben is uralkodó maradt.

A nyiltparancs 3-ik §-a szerint úrbéri földbirtoknak tekintendők :

1) azon telkek, mellyek az úrbéri táblákba, mint az úrbéri jobbágy és úrbéri zselléreltelkek állománya iktatvák be.

2) azon telkek, mellyek az úrbéri táblába nem iktattak ugyan, de a jobbágyoknak úrbéri szolgáltatások mellett adattak át, s későbbi időben úrbéri tartozások szakadatlan megvétele által illyeseknek ismértettek (mellyek a dicális összeírásokban találatnak), akár

a) rendes úrbéri, — akár

b) az úrbér helyét pótló szerződési bánás alá voltak vetve.

Úrbéri földbirtoknak tekintetnek azon földek is, mellyek a benépesített, bekeblezett pusztákon találatnak, s a jobbágyoknak, úrbéri szolgáltatások feltétele alatt, jobb elélhetés tekintetéből átadattak. Ezek az úrbéri táblákba is bevezettettek. De azon földek is, mellyek a bár be nem keblezett pusztákon feküdvén, az úrbér behozatala alkalmával az úrbéri táblákba mint szorosan nem úrbérik, be nem irattak, azonban mint a földesurak által a jobbágyoknak, ezeknek jobb elélhetése végett átadattak, s mint „*telki állomány czímén bírt földek*“ (titulo sessionalium possessi) összeíratnak, a jobbágyoktól, kiknek könnyebb elélhetés tekintetéből engedtetek át, *rendszerint* el nem vétethettek többé. Illy földekre nézve a végrehajtó tisztviselők részére adott kir. utasítás 2-ik fejezete 3. §. 10. s 13. pontjai így rendelkeznek : azon pusztai (praedialis) földek, mellyek bekeblezett pusztákon feküdtek, mint valódi úrbérik, a jobbágyi telki külsőségek rovatába valának beirandók; azok pedig, mellyek külön, s a helységek határába be nem keblezett pusztákon feküdtek, de a jobbágyoknak átadva valának, mint illyenek voltak összeírandók, hogy természetük jövőre is tudva legyen. Azon pusztákon, mellyek külön ha-

tárú testek valának, s mindenkor a földesúr szabad akaratától függöttek, bizonyos időre évenkénti mérsékelt haszonbér mellett a jobbágyoknak ezeknek jobb élélhetése tekintetéből átadott földek továbbra is a földesúr szabad akaratától függőknek nyilvánítottak ugyan, s a földesúr, ha visszavételi szabadságát fenntartotta, azokat visszavehette, de a visszavétel mindenképen nehezítettett, s kijelentetett, hogy Ő Felsége nem reményli, hogy a földesurak illy földek birtokából a jobbágyokat kizárni akarják, ha mindazáltal illy követelések támasztatnának, eziránt Ő Felségének kelle, a Helyt. Tanács útján, körülményes jelentést tenni.

Azon telkekre nézve, mellyek az úrbéri táblákban nem foglaltatnak, azonban a jobbágyok által úrbéri vagy ezek helyét pótló szerződési szolgáltatások mellett biratnak, az adó alá rovatás az úrbériségnek ismertető jele. Ezeket tehát az adórovatos (dicális) összeírásokban kell keresni s lehet feltalálni.

NEGYEDIK FEJEZET.

A puszta (vagy üres) telkekről.

(1853. márt. 3-iki nyiltparancs 6. §.)

A márt. 2-iki cs. nyiltparancs 6-ik § a az úgynevezett *puszta vagy üres telkekről* (sessiones desertae) rendelkezik. Puszta vagy üres telkek azok, mellyeken bármi okból jelenleg jobbágy nincsen.

Hajdan gyakran történt, hogy a háborúk pusztításait nem számítva is, a jobbágyok, földesuraik kemény bánása s rosz és nyomorúlt élet miatt, főleg a terméketlenebb telkekről megszöktek, azokat elhagyták. Ennek folytán az úrbér behozatalakor nagyszámú üres, elhagyott telkek találtak; p. o. 1794 végén, Pauli adatai szerint, Temes megyében 326 egész, 722 fél, 683 negyed s 448 nyolczad; Krassóban 105 egész, 747 fél, 914 negyed, s 1844 nyolczad üres telek találtak, mellyek után az adóhátralék Temesben 25,447, Krassóban 33,689 forintot tett ki; a kamara pedig jövedelmeiből évenként 44,325 forintot vesztett. Ké-

sőbb ezen eset nem olly gyakran fordúlt elő. Legujabb korban azonban, a dúló polgári háború rémei közt, ismét igen sok jobbágytelkek maradt üresen, mellynek gazdája elveszett, elfutott s többé vissza nem jött, kiírtatott.

Az üresen hagyott jobbágytelkek ügye hazánkban igen nagy fontosságú volt, mert azáltal, ha a telkeket művelők elhagyták, mind az országos adóalap, mind az úri jövedelem hiányt szenvedett, s a hiányzó adót más adózók vállaira kellvén kivetni, innét azon baj származott, hogy ezek arányon túl terhelettek. — Az adóban s úri jövedelmekben mutatkozó csorbán kívül figyelmet érdemelt a telkeknek az állandó művelés nélkülözése által okozott elromlása, mert az illy telkek ideiglenesen bérbe adatván, a bérlők, mint nem állandó, s a jövendőre nem tekintő gazdák által, pillanatnyi nagyobb nyereség miatt, kevés idő alatt annyira kiszívtattak, hogy néhány év múltán egészen terméketlenekké s használhatlanokká váltak, s további művelést nem érdemelve, gazzal s cserjével lettek ellepve.

Ezen elhagyott telkekre nézve, mellyek a porták összeírásában már bennfoglaltattak, azt rendelé az úrbér (6. p. 2. §.) hogy vagy a helyben lakók közt osztassanak ki, vagy ha ezek nem vállalkoznának, idegen művelőknek vagy a községnek is átadassanak a meghatározott úrbéri szolgáltatások mellett; s ha épen senki el nem vállalná, csak akkor hagyassanak a földesúrnál ideiglenesen. Az úrbér behozatalakor ezen telkek épen úgy, mint a lakosokkal birók, összeíratattak s az úrbéri táblák rovataiba beiktattattak. Megszállításuk vagy benépesítésük folytonosan szorgalmaztatott a törvényhozás és kormány által. Már az 1547 : 10. tcz. szerint a benépesítendő telkekre hívott új földművesek három évi adómentességet nyertek. — Meghagyatott, hogy az üres telkek folytonos figyelemben tartassanak, évenként feljelentessék a megyék által : hány ilyen telek lett megszállva, s vajlon a megszállottak úrbéri bánás alá kerültek-é? és ismét : nem hagyattak-é el némelylek a megszállott, népes telkek közül? — 1771-ben február 28-áról 1105. szám alatt minden megyéhez menesztetett illy szigorú meghagyás.

Az e tárgyat illető kir. leiratok közt nevezetes az 1773 iki sept. 23-iki 4744. sz. alatti ; miszerint az adóalap

hoz csak azon üres telkek rendeltettek visszacsatoltatni, melyeket a földesurak megelőző 30 év folyta alatt, tehát 1743-tól fogva alkalmaztak saját használatukra; s megparancsoltatott, hogy ha illy telkeken időközben netalán lakházaikat építették volna fel, azokat megtarthassák ugyan, de helyettük más hasonló minőségű s mennyiségű földeket adjanak.

Az 1836-ik XI-ik tczikk 9-ik §-a szinte meghagyja a vármegyéknek, hogy minden úrbéri telkeket, melyek az úrbér behozatala idejekor mint megszállottak, özszeirattak, vagy idő jártával alkottattak, később azonban elhagyottakká váltak, ha csak általában nem haszonvehetetlenek, küldöttségek által jegyzékbe vegyenek, s azok megszállítását minden módon eszközöljék, megjegyezvén azt, hogy a földesurak azoktól, kik azon telkeket az úrbéri szokott adózások és közterhek viselése mellett, mívelni kívánják, a telki haszonvételek átengedéseért semmi árt ne követelhessenek, s ha a telkek megszállítását gátolnák, 200 frtból álló büntetéssel sújtassanak. — Ugyanazon évi IV-ik tcz. 14-ik §-a úgy rendelkezik, hogy a jobbágyok és zsellérek törvényes elmozdítása folytán, ha az elmozdított jobbágy telkét el nem adná, s annak eladása árverés útján sem sikerülne, az illy telkek elhagyása esetét a szolgabíró, hivatala elvesztése s a kár megtérítése terhe alatt, tartozzék kihirdetés végett a megye legközebbi gyűlésére bejelenteni, a megye pedig addig is, míg a telek megszállítása maga módján eszközöltetik, a községet igyekezzék arra bírni, hogy a telek művelését a vele járó hasznokkal és terhekkal együtt vállalja magára. Ha a vizsgálatból kisélné, hogy a telek egészben vagy részben haszonvehetlenné lett, az úrbéri telkek számából törültessek ki, vagy a tartozások mértéke aránylag szállíttassék le; mindenesetre pedig, ha használható, vagy a községnek, vagy akárkinek, ki azt mívelni akarja, használás végett a szokott terhek viselése mellett adassék át.

Azon idő óta, hogy az itt idézett rendeletek s törvények alkottattak, az illy rendelkezéseket parancsoló körülmények gyökeresen megváltoztak. Most adómentes szüz vállak nem léteznek többé; minden ember, földesúr és jobbágy, arány szerint adókötelezett az országban; a kormánynak s törvényhozásnak tehát nincs többé érdekében örködni, hogy a

puszta telkek a tehermentes földesurak által el ne foglaltassék, s a szük adóalaptól el ne vonassék.

Illy körülmények közt, mint a mostaniak, midőn mindenki egyformán viseli a közterheket, s e tekintetben mind egy, akárki kezén van a földbirtok, — igen természetes volt azt mondani, hogy a puszta telkek azé maradjon, kinek birtokában az jelenleg találatik, t. i. a földesurében, vagy bármelley más használóiban, s a mostani birtokosnak teljes tulajdonává válják.

Ezt rendeli a mártius 2-iki nyiltparancs 6-ik §-ának első pontja :

A puszta telkek (sessiones desertae) a mostani birtokosok teljes tulajdonává válnak.

Az általános szabály alul azonban, hogy a puszta telkek a mostani birtokosok teljes tulajdonává válnak, kivétel tétetik az 1848 és 1849-ik évi forradalmi s polgárháborúi zavarok folytán elhagyott telkekre nézve a 6-ik §. második s harmadik pontjában; melly így szól :

Puszta telkek gyanánt azonban azon telkek nem tekintendők, mellyek birtokosaik által csak az 1848 és 1849 évek alatt hagyattak el, s ezek által azóta ismét birtokba nem vétettek. — Az illyes telkek tekintetében a volt birtokosoknak s jogutódaiknak birtok- s tulajdonjogai érintetlenül maradnak.

Az itt említett rendkívüli évek viharai ugyanis, főleg ott, hol azoknak gyúpontja volt, s hová a nemzetiségi viszonyok miatt, vadabb dühök ért, sok ezer honpolgárt sodortak el s ragadtak tova ősi telkéről; és ezen önkénytelenül elsodrott, eltávozott, elűzött ezerek közül ismét sok száz jutott olly helyzetbe, hogy elhagyott birtokát maig sem foglalhatá vissza. Illyenekre nézve birtokban maradás szabályát alkalmazni, s a nehéz idők áldozatait ezáltal még inkább sújtani, nagy mértékben lett volna méltánytalan. Ki fogná helyeselni, hogy azon telkek, mellynek magyar gazdáját a hősz szerb, vagy rác s oláh gazdáját a boszúálló magyar legyilkolá, vagy távolba üzé, az elfoglaló kezén maradjon, hogy a belháború rémes szinpadán, p. o. a mőczok hegyei közt kiírtott családok megmenekült maradéka nagyatyai s atyai telkét vissza ne szerezhesse? — Ezért rendeli e §-us, az érintett rendkívüli viszonyok figyelembe vételével, hogy az illyes, 1848 s 1849 folytán elhagyott

telkek tekintetében a volt birtokosoknak s jogutódaiknak birtok- s tulajdonjogai sértetlenül maradjanak, s ezek, elhagyott telkeiket bármikor birtokba vehessék.

Az elhagyott telkek a földesurak birtokában vannak, s így tehát jövőre is ezek maradnak birtokban. Itt némelyek kérdést támasztanak, hogy közbirtokosságokban, legelő- és erdőelkülönzés alkalmával, az egyes földesurak által bírt pusztatelkek után fog-e járni legelő- és erdőilletőség? s aggodalmat éreznek e kérdés megfejtése körül, mert a puszta telkekről szóló 6-ik §. erről nem rendelkezik, holott a 8-ik §. a maradékföldről szólván, világosan kimondja, hogy ezek után legelő- s erdőilletmény nem jár. — Ezen nehézség, véleményem szerint, egészen megszűnik, ha illy közbirtokosságokban a törvényes arányosság (proportio), a legelő- s erdőelkülönzést, és tagosítást megelőzve, eszközöltetik, mert akkor minden földesúr csak saját jobbágyaival állván szemközt, ugyanazon viszony lép elő, mint ott, a hol csak egy földesúr van, t. i. a földesúr kiadja volt jobbágyainak elkülönzött legelőilletőségét, s a mi ezen felül marad, azt magának megtartja; így tehát, ha puszta telkeknek lenne birtokában, az azok után járandott legelőmennyiség is neki marad. — Az említett nehézség csak akkor fordúlhatna elő, ha a rendezés s legelőelkülönzés előbb történnék, mint a közbirtokosok közti arányosság behozatala. De ez sem az osztó igazság, sem a nyiltparancs szerint nem történhetik. Nem történhetik igazságosan, mert miután az úrbéri állomány, egyes közbirtokosokat tekintve, nincs arányban az udvartelki birtokkal, s gyakran olly közbirtokosnak, ki csak felényit bír, mint a másik, kétszer annyi jobbágya is van, mint a másik kétszer többel bírónak, ha az elkülönzés az arányosság megállapítása előtt történnék, s az egész jobbágytság illetménye az egész közbirtokos földesuraság rovására adatnék ki, ez kétség kívül jogtalan rövidséget okozna azon közbirtokosoknak, kik kevesebb jobbágygyal bírván, kevesebb kármentesítésben részesültek, s mégis kéntelenek volnának azon jobbágyok dotációjához járulni, kiknek semmi hasznát sem vették. Ez annyi volna, mint más erszényéből fizetni, vagy másnak bőrével lakolni. — De nem történhetik ez a nyiltparancs szerint sem. Mert a 27. §. azt hagyja meg, hogy ha valamely közbirtokosság-

ban, mellyben a törvényes arányosság még be nem hozatott, legelő- és erdőelkülönzés esete fordulna elő (mellyet bizonyos határidő alatt *hivatalból* is kell eszközölni) : az úrbéri törvényszék, melly a közbirtokosok közt behozandó arányosságnak nem bírāja, először is igyekezzék közbenjáróul fellépni s a közbirtokosok közt egyezkedés útján egyetértést eszközölni, ha pedig ez nem sikerülne, *ideiglenes* intézkedést tegyen addig is, míg a rendes törvényszék az arányossági pert érdemlegesen elintézi. Úrbéri rendezésnek s legelő elkülönzésnek e szerint az arányosság behozatalát megelőzve történni nem lehet, és így a fenebbi nehézség gyakorlatban nem fordulhat elő. — Ha egyébiránt azon vélemény, mellyet igazság, méltányosság, czélszerűség támogat, — t. i. hogy az arányosság behozatalának az úrbéri rendezést okvetlenül meg kell előzni, nem állana, s a földesurak által birt pusztá telkek után járó legelőilletőség kérdése csakugyan felmerülne : úgy hiszem, hogy legelőilletőség ezek után sem járna, mint nem jár a maradékföldek után (8. §.), mert a nyiltparancs 6. §-a értelmének, melly a pusztá telkeket a mostani birtokos (földesúr) tulajdonává teszi, s ezáltal jótéteményt osztogat a birtokosok részére, túlságos kiterjesztése volna, hogy a telkek birtokában maradás jótéteményén túl, még a szorosán vett telki állományon kívül levő járulékokat is nyerjenek közbirtokostársaik rovására.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A maradékföldekről.

(Márt. 2-iki nyiltparancs 8-ik §-a).

A mi a pusztá telkekre nézve, az 1848 s 1849-ik években történt rendkívüli megürülések méltányos kivételével, a 6-ik §-usban rendeltetett: ugyanaz mondatik ki a 8. §-ban, hasonló alapon s hasonló okból, az úgynevezett *maradék* (remanentiális) *földekre* nézve, mellyek t. i. azon tér fölmérése után, melly az úrbér behozatalakor meghatározott számú úrbéri telkek öszleteképen a jobbágyoknak átadatott,

szabályozás alkalmával fenmaradottakúl találtattak vagy találatni fognak, s mellyekből az eddigi úrbéri törvények szerint új telkek valának képezendők, hogy az adóalap csorbát ne szenvedjen.

Mi legyen a maradékföld? ezt csak az úrbér behozatalakori, fentebb bőven leírt eljárásból lehet megérteni. Azon alkalommal a végrehajtást teljesítő megyei tisztviselők, — mint előadtuk — kimenvén a hely színére, kihallgatták a helységek előljáróit s véneit, s ezeknek a szántóföldekre nézve pozsonyi mérők, és a rétekre nézve kaszások szerinti bemondása alapján írták be az úrbéri táblákba az úrbéri birtokot. A dolog nem épen angol pontossággal eszközöltetett; az úrbéri táblák elkészítését a földek megelőző felmérésére alapítani igen hosszadalmas és unalmas munkának tetszett. Megnyugodtak abban, a mit a becsületesek és értelmesek során nem ritkán találkozó részint tudatlan, részint hazug előljárók bemondani jónak láttak. — Ezen körülmény mindenfelé éreztetni kezdé a rendező perek általi megigazítás szükségét. A megigazítások alkalmával rendes felmérések eszközöltetvén, s két pozsonyi mérő egy holdnak, a holdak 1100 — 1300 ölével, a kaszások szinte meghatározott mennyiségű négyszeg ölekkel számíttatván, az úrbér behozatalakori önkényes bemondás eredményei sokképen módosultak; az ekkint tisztába hozott úrbéri birtok majd többre, majd kevesebbre ütött ki, mint a mennyi az úrbéri táblákba beírt telekszám alakítására megkívántott, s minthogy az 1767-iki bemondásnál a megkérdezettek többnyire hamis adatok előadásával akarták sorsukat jobbá tenni, rendszeren többre ment. Így p. o. mint a Pauly által felhozott példák közt olvassuk, a nagybajomi szabályozás alkalmával (Somogyban) az eredeti szabályozáskor számlált 17 telek 66-ra emeltetett; Sáárdon (szinte Somogyban) $28\frac{1}{4}$ telekből 34 egész telek alakíttatott, Madarász helység Szathmárban $9\frac{1}{8}$ telket mondott be, felmérés után pedig $157\frac{4}{8}$ telek állott elő; Erdődön, ugyancsak Szathmárban $53\frac{1}{8}$ telek helyett lett $132\frac{6}{8}$ telek ¹⁾.

Az 1836-iki törvény X-ik cikkének 7-ik §-a ezen fő-

¹⁾ Lásd Pauli Const. Urb. 423, 424. lap. — 1811 : 17,655 Helyt. szám. — 1814 : 155 Helyt. sz.

lősleg földekre nézve, mellyeknek szokásos neve: remanentiális föld, — úgy rendelkezett, hogy ha „rendbeszedések alkalmával; azon eredeti úrbéri lajstromokban, mellyek akkor a jobbágyok bemondása szerint készítették, ezen bemondás hibája folytán fogyatkozás tapasztaltatnék (a mi ritkább eset), az úrbéri lajstromok a telkek számának leszállításával fognak megigazíttatni; hogyha pedig az úrbér behozatala idejében kiszabott telkek illetőségén felül földek maradnának fel, ezekből új úrbéri telkek alkottassanak.“ E törvényrendelet, következetes folytatása volt azon rendszernek, melly az állandó katonaság s annak fentartására megkivántató adó szükségét elismerő 1715 : 8. s 1723 : 18. törvényczikk óta folytonosan követtetett, s nagyszámú kir. resolútiók által megerősítetett. Az említett 1715-iki törvényczikkben rejő s a földbirtokos aristocratia adómentességét aláásó elv világosabb kifejezést talált az 1723-iki 18-ik czikkben; melly szerint, ha egyszer valamely telektől adó fizettetett, az többé ezen teher alúl el nem vonathatott. Ezen elv alkalmaztatott a maradékföldekre is, mellyekre nézve törvényes szabály lett, hogy telkekké, és ugyan nyolczadtelkekké alakíttassanak s adófizető kezekre adassanak, tekintettel először is azon helybeli jobbágyokra, kik a mivelésre nem csak alkalmasok, hanem földekre leginkább is szorúlnak ¹⁾; ha azonban azokat helybeli jobbágyok elvállalni nem akarnák, a község vállalja el, sőt ha ez sem akar ná adófizetés föltétele alatt elvállalni, országszerte kihirdettessenek s azok átvételére, három évi adómentesség ígérével, idegenek csalogattassanak ²⁾. Földesurak kezében csak akkor lehetett illy földeket hagyni, ha sem egyes helybeli jobbágyok, sem a községek, sem idegenek fel nem vállalták azokat, sem be nem népesíthettek; de ez esetben is az úrbéri őszszeírásba s a végrehajtási jelentésbe igtattattak, hogy a földesurak majorsági földel közé ne olvasztassanak, s az adófizetés alúl el ne vonassanak ³⁾, hanem adandó alkalmal, szokott adófizetés mellett, alkalmas jobbágyoknak

¹⁾ Instr. Exeq. Magistr. Cap. V. §. 18.

²⁾ Instr. Exeq. Magistr. Cap. V. §. 19. Instr. Comm. Reg. p. 44.

³⁾ Instr. Com. Reg. p. 37.

adassanak át. Addig, míg a rendes feltételek alatt vállalkozó akadt, lehetett e földeket a jobbágyoknál külön szerződés és tetszés szerint megállapított feltételek mellett is meghagyni, mit az úrbéri oklevelekben szinte fel kellett jegyezni, hogy úrbéri természetükből ki ne forgattassanak. Így p. o. 1819-ben Pataj városa úrbéri szabályozása alkalmával a vízjárta földeket a városi lakosok művelésre elfogadni vonakodván, azok a földesuraknál hagyattak olly feltétel alatt, hogy azokat haszonbérbe adhassák ugyan, de az adóalaptól el ne vonhassák ¹⁾. A megyéknek meghagyatott, hogy ezen rendeletek mindennemű kijátszását szigorúan gátolják. Kivétel ezen szabály alúl csak igen ritkán, s egészen különös körülmények közt tétetett, p. o. Zólyom megyében az alsó és felső molcsai s f. micsinyei szabályozásnál ²⁾, hol 214 hold maradékföldnek a földesurak majorsági birtokához csatolása (curializálása) meg lett engedve, tekintetbe véve, hogy a jobbágytelkek állománya urasági erdőkben engedelem nélkül történt írtásokból is alakult; a telkek száma különben is kétszeresre növekedett; az uraság pedig igen csekély allódiummal bírt, mellyen a robotot fel nem használhatta, s mind e mellett a curialitás növekedését nem a jobb minőségű földekből vette ki, s a jobbágyoknak az írtásra tett költségeit s munkáját kész pénzzel megtéríteni ajánkozott.

Ezentúl minden országlakos adófizető lévén, s az államnak az úrbéri adóalap őrzése s fenntartása körüli érdeke megszűnván, — semmi ok sem volt többé, hogy a törvényhozás a maradékföldeknek új telkekké alakítása s adófizető jobbágykézen maradása fölött aggodalmasan örködjék, s azon legtermészetesb rendszabály jutott érvényre, hogy a földek jelen birtokosaiknál maradjanak, legyenek azok volt földesurak, vagy volt jobbágyok, kik a földvesztéséget soha sem szokták keserűség nélkül tűrni, s csak ezen rendszabályban találnak megnyugovást. — Ha tehát ezentúl, a birtokok szabályozása folytán illy maradékföldek keletkezének, ezekből új telkek nem alakíttatnak többé, hanem

¹⁾ 1809. april 28-iki 4465. sz. leirat; Pest megyei 1810-iki 2399. sz. alatt.

²⁾ 1805. dec. 3-iki 27,708. sz. alatti leirat.

ezen földek, a volt földesuraknak járandó kárpótlás teljesítése mellett, a jelen birtokosoknál maradnak.

Az 1836-iki X-ik czikk 7-ik §-a továbbá azt rendelte, hogy a maradékföldekből alkotott telkekhez, ha az a közlegelőből ki nem telik, szinte a felmaradott földekből kihalásandó legelő is adassék. A mártius 2-iki nyiltparancs 8-ik §-a pedig, azon a volt jobbágyoknak kedvező jótékonytságot, miszerint birtokukat a kezeiken maradó remanentiális földekkel szaporíthatják, nem tetézi még avval is, hogy illy módon szaporodott birtokuk után még legelőt s erdőrészt is nyerjenek. A mostani birtokosok kezein maradó s ezeknek teljes tulajdonába átmenő maradékföldek után tehát, legelők s erdők elkülönzése alkalmával járandóság nem osztatik. A nyiltparancs ugyanis így szól :

8. §. Azon földek, mellyek, azon térnek fölmérése után, melly az úrbér behozatalakor meghatározott számú úrbéri telkek öszletekép a volt jobbágyoknak átadatott, mint maradékföldek találtak, s mellyekből az eddigi úrbéri törvények szerint új telkek valának képezendők, a földesuraknak járandó kárpótlás mellett a jelen birtokosoknál maradnak.

Ezáltal azonban a volt jobbágyok nem jogosítanak fel arra, hogy az illy módon szaporodott birtokuknál fogva a legelő- és erdő elkülönzésénél úrbéri telkeik után járandó törvényszerű mértéket meghaladó illetményt követelhessenek.

Mindenkor vita tárgya volt a magyar jogtudósok közt (sőt a kormány és megyék közt is) : vajjon van-e szilárd jogalapja azon rendszabálynak, hogy a maradékföldek, mellyek a jobbágytelki állományon felül lévén, természetesen csak a földesúr tulajdona lehetnek, ennek majorsági birtokától végképp elszakítassanak? — s most is sokan vannak, kik a maradékföldek iránt azon rendelkezést tartanak igazságosnak, hogy azok a földesúréi legyenek. — Ezen állítás mellett, többek közt, az hozatott fel, hogy az úrbérben, melly a földesúri s jobbágyi viszonyokat szabályozta, semmi nyoma sincs afféle rendeletnek, melly a földesurat arra szorítja, hogy a jobbágnak engedje át azt, a mi túl van az úrbéri illetőségén; a közbejött felső rendeletek pedig csak annyiban lehettek kötelezők, a mennyiben a törvénnyel meg egyeztek. Hivatkoztak a földesúri követelés védői Verböczy Hárm. könyvének III. R. 30-ik cikkére, miszerint a föld tu-

lajdona a földesurat illeti, s a jobbágyé csupán munkájának bére; hivatkoztak a fenebb idézett 1715-iki s 1723-iki törvénycikkekkel ellenkező, s az amazok által az aristocratia adómentességén ütött sebet gyógyítani akaró 1741-iki 8-ik cikkre, miszerint „onus non inhaeret fundo“ már pedig ez történnék, ha a földesúr a maradékföldeket majorságához nem csatolhatná. Főleg pedig azt emlegették, hogy az által, ha a maradékföldek a földesúrnak adatnak, az adóalap nem csorbúl, mert azoktól a jobbágyok úgy sem fizettek adót, miután e földeket lopva bírták. Ezen okoskodások ellenében, mellyek alapján sérelem is terjesztetett fel, győzött a kormány által erőteljesen pártolt elv, melly az adóalap érdekét minden más tekintetek fölé emelé, — s ujlag kimondatott a maradékföldek iránti országgyűlési sérelemre 1812. évi 8266. sz. alatt kiadott k. kir. leiratban.

Most, midőn nincs többé adómentes birtokos osztály, annyival kevesebb okát látják sokan, hogy miért kelljen az úrbéri illetőségen túl levő földeket a most már szinte adófizető földesúrtól elvonni, s a volt jobbágyoknál hagyni?

Ha a száraz jogi tekintetet veszik elhatározónak, talán igazuk van. De ne felejtsek, önzéstől elfogúlva, a parancsoló politikai tekinteteket, ne felejtsek, hogy a törvényhozó nem mellőzheti a „quid consilii“-t; ne felejtsek, hogy semmi sem okoz a népnek keserűbb s fájóbb érzelmeket, mintha birtokában volt földétől, mit magáénak hinni megszokott. megfosztatik. A földesúr, e rendszabály által, abból a mit bír, semmit sem vesz el, csak a *lehető* nyereségről kell lemondania, mellyre alaposan sohasem is számíthatott; a jobbágy pedig, ha száraz jogi szempontból birtoka megszokott mennyiségétől elesnék, megfosztottnak, megrabolttnak fogná magát tekinteni, s a legbőszebb érzelmek martalékává lenne. És ezen kedvezés nem is kizárólag a volt jobbágyoknak adatott, hanem adatott általában a *birtokosnak*, birtokos pedig nem csak a volt jobbágy (a maradékföldekben), hanem a földesúr is (a pusztá telkekben); s valamint amazokra nézve a jobbágy, úgy ezekre nézve a földesúr marad birtokban, nem azért, mintha a törvény akár annak, akár ennek akart volna különösen kedvezni, hanem mert általában a birtokosnak kedvez, s azt a birtokból kivetkészetés keserőségétől menten akarja tartani. — A földesúr

tulajdoni joga nem sértetik, mert ezen maradékföldekre nézve is ugyanazon joga marad fenn, mint az úrbéri állományra nézve, t. i. váltságot nyer, csupán azon reá nézve kedvező különbséggel, hogy az illy földektől a váltságot nem az ország fizeti adó útján, mellyhez a földesúr is járulni kéntelen, hanem fizetik magok a maradékföldeket megtartó birtokosok a következő kulcs szerint, melly a földtehermentesítés iránt ugyancsak 1853-ik év márt. 2-án kelt cs. nyiltparancs 10-ik §-ában van meghatározva :

10. §. A maradékföldekért, mellyek 1853-diki mártius 2-kán kelt nyiltparancsunk 8. §-a szerint a jelenlegi birtokosok kezei közt hagyatnak, a kárpótlást egyedül ezek, és az ország közbejárulása nélkül kötelesek fizetni.

A kárpótlási összeg az első bíróságú úrbéri törvényszék által akkép szabandó ki, hogy ezen földek minden holdjáért azon összeg határozassék, melly az ezen nyiltparancs 6. §-a szerint az illető határbeli telekre szabandó kárpótlási összegből, az ugyanazon határban egy telekre törvényesen megkivántató állomány tekintetbe vételével, egy holdra kárpótlási általányúl esik.

P. o. Pest megye első osztályában egy egész telekért járó kárpótlási összeg 650 forint. Ezen összeg holdakra osztatik fel, miszerint Pest megyében az első osztályban 24 hold szántóföld s 8 kaszás rét, összesen 32 hold alkotván egy egész telket, esik egy holdra a váltságból 20 frt $18\frac{3}{4}$ kr., s egy négyszeg öltre 1 és $\frac{1183}{4/1100}$ kr. Feltéve már, hogy valamely volt jobbágy 15 hold s 290 négyszeg ölnyi maradékföldet tart meg birtokában, fizetni fog ezért a földesúrnak váltságúl mintegy 310 forintot. A kiszámított kárpótlás egyéni jegyzéke, végső megállapítás végett a földtehermentesítési orsz. bizottmány elé terjesztetik.

HATODIK FEJEZET.

A foglalásokról.

(Márt. 2-iki nyiltparancs 7-ik §-a).

A *maradékföldektől* jól meg kell különböztetni a *foglalásokat*. Annak, hogy az úrbéri állomány nem létezik mindenütt eredeti mennyiségében, többféle oka van. Az úrbéri birtok mennyisége ugyanis nem csak az úrbéri összeírás

alkalmával bemondott hamis adatok folytán növekedhetett törvényes mértékén túl, hanem időközbeni foglalások, földlopások vagy földrablások által is vagy a közlegelőből vagy a földesúr majorsági birtokából; — valamint viszont a földesúr is tehetett erőszakos vagy ravasz foglalásokat. — Azon ellentétes érdekek harcában, mellyek a volt földesurak s volt jobbágyok közt századokon keresztül gyakorolták hatásaikat, s mellyeket hiában igyekeztek némely jószívű politikus a szelid és kedves patriarchális viszony fátyolával betakarni, többnyire sem a hatalmas földesúrnak, vagy ha úgy tetszik, a földesúr tisztjének, sem a földbirtok nagyobbítás után betölthetetlen étvágygyal epedő jobbágy-nak nem volt előbb való teendője, mint egymás földéből, vagy az áldástalan közlegelőből, a hol csak lehetett, többet kevesebbet elcsípni, elszántani, szóval elsajátítani. Az ország rendezetlenebb állapotában illy földelcsipések igen gyakran fordultak elő.

Az illy *foglalások* természetesen egészen más tekintet alá jönek, mint a jó hiszemmel bírt maradó-földek. Ha ezekre nézve ki lehetett mondani a kedélyek megnyugtató-sát eszközölő birtokbanmaradás elvét, az erőszakos vagy álnok foglalásokat eltérni nem volt szabad, annyival kevesbé birtokkal jutalmazni. Illy foglalásokra nézve a márt. 2-iki nyiltparancs ekkint rendelkezik :

7. §. Az úrbéri állománynak a földesúri földekből vagy a közös legelőből foglalás által keletkezett minden nagyobbítása, nemkülönben annak az azelőtti földesuraság általi foglaláson alapuló kevesbülése az eddigi törvények szerint kezelendő.

A párens 7-ik §-a tehát, a foglalásokra nézve, az eddigi törvényekre hivatkozik. Eddigi, ide vonatkozó törvény nevezetesen az 1836-iki X-ik törvényczikk 7-ik §-a, melly így szól : „ha a jobbágyi állományban fogyatkozás tapasztaltván, a jobbágyok azt bizonyíthatnák, hogy azon fogyatkozás onnét eredett, mivel az uraság az úrbér behozatala óta, az általok telki illetőségekön felül használt földeket elvette, akkor ezen fogyatkozás kipótolására köteleztetik az uraság; — valamint viszont azon fenmaradott földek, mellyekre nézve bebizonyíthatnák, hogy azok a közös legelőből, vagy az uraság egyéb földeiből elszántással vagy

más móddal a jobbágyok által elfoglaltattak, s az úrbéri tartozmányok azokkal szaporítottak, ezek a földesúr szabad rendelkezése alá esnek vissza, amazok pedig a közös legelőhöz visszacsatolandók lesznek.“

Most is tehát, bebizonyított foglalási esetekben, ha t. i. ezek a rendezési per folytán kivilágosultak, vagy irántok külön per kezdetik, az eredmény nem lehet más, mint hogy a foglalt tér, ha a közös legelőből vétetett el, ahhoz visszszakapcsoltatik; ha pedig máshonnét sajátított el, a károsított félnek, legyen az volt földesúr, vagy volt jobbágy, visszaadatik.

Az 1836-iki X-dik törvényczikk 7-ik §-ának idézett rendelete azonban, mellyre a pátens 7-ik §-a, mint eddigi törvényre hivatkozik, abban különbözik a pátens rendelkezésétől, hogy amott a bebizonyított foglalások visszavétele semmi időhosszaság s elévülés által korlátolva nem volt; a jelen törvény pedig azon bölcs korlátozással élt, hogy olly békes birtokot, melly 1820-dik évnél előbbi, tehát a magyar jogban elévülési határidőül divatozó 32 évnél régiebb, többé háborgatni s perrel megtámadni nem enged.

7. §. Olly békés birtokot, melly az 1820-dik éven túl terjed, többé megtámadni nem lehet.

Alig szükség bővebben kiemelni az ezen rendeletben fekvő bölcseséget, mely t. i. a hosszszas birtokon alapuló elbirtoklás elvét a földesúr és jobbágy közti viszonyra is alkalmazza. Az elbirtoklás (praescriptio) valóban a polgári társaságnak egyik leglényegesebb, legszükségesebb törvénye. Ki nem látja azon tenger bajt, melly a társaságot megrohanná, ha minden panasz örökre fenmaradna, ha világ végeig lehetne a békes birtokot perrel háborgatni? — Semmi vé lenne így a birtok biztossága, a legaggasztóbb ingadozásnak tétetnék ki minden tulajdon; a perek soha meg nem szünnének; senki semmit magáénak nem mondhatna s biztosan nem járhatna el ügyeiben, vállalataiban; s mivel a régi dolgok feledésbe mennek, s azok hú és részletes emlékezete mindinkább elhalványúl, míg végre egészen eltűnik, rémes zavarba dölne az igazságszolgáltatás is, a polgári társaság e legfőbb célja, legszebb dísze.

A tulajdon megerősítésére szolgáló hosszszas birtok idejét Verböczy, nemesi javakban, 32 évre határozza, s ugyan-

ezen idő tartatott meg a pátens 7-ik §-ában, a foglalás által keletkezett birtoknagyobbodások- s kevesbedésekre nézve is.

Hogy a birtok ingadozásának vége vettessék, kimondatott először: hogyha a foglalás 32. évesnél régiebb, vagyis 1820-dik év előtti, s e hosszúság alatt békes, azaz: meg nem szakított folytonos birtoklással erősítetett, azt többé bolygatni nem lehet; kimondatott másodszer, hogy az 1820. év óta történt, tehát praescriptio alá nem eső foglalások iránti kereseteket is bizonyos határidő alatt kell megkezdeni; t. i. azon esetekben, hol a telkek tagosítása s legelő elkülönzése kéretik, ezekkel egyszerre, különben pedig 1859. dec. végeig. — A 7-ik §-abeli rendelete ugyanis, miszerint a foglalás iránti külön panaszok (midőn t. i. azok a tagosítással s legelőelkülönzéssel egyazon perben nem kéretnek orvosoltatni), a kereseti jog különbeni elenyésztésének terhe alatt, legfőlebb a nyiltparancs kihirdetésétől (1852. márt. 8-ikától) számítandó 3 év alatt, tehát 1856. márt. 8-kig lettek volna benyújtandók; — az 1856. február 24-ki rendelet által akkint módosított, hogy az úrbéri bíróságok kineveztetésekor már csaknem letelt eredeti határidő egész 1859. dec. végeig hosszabítaték meg.

A határidőkről azonban úgy ezen foglalási, mint más perek megkezdésére nézve e munka II-ik részének külön fejezete szólанд.

Minthogy a 7-ik §. csak a földesúri s volt jobbágyi földekből és közös legelőből vett foglalásokra nézve mondja ki az elbirtoklási s a kezdendő pereket illetőleg, elévülési időhatárt: kérdés támadhat, vajjon áll-e ezen elévülési időhatár, s a visszavétel korlátozása a volt jobbágyoknak nem úrbéri földeire s nem a közös legelőre, hanem azoknak egyéb úgy nevezett beneficiális földeire (u. m. írtásföldekre, szőlőkre, erdők- s nádasokra) is? — A törvénynek említett célja, az abban fekvő jótékonyosság s bölcsesség, hogy t. i. a birtok az örökös bizonytalanság s ingadozás ellen biztosíttassék s megszilárdíttassék, azon véleményt parancsolja reánk, hogy ugyanaz nemcsak a szorosan vett úrbéri, hanem a beneficiális földekre is értessék.

HETEDIK FEJEZET.

Az irtásföldekről (irtványokról, Exstirpaturae).

(1853. Márt. 2-iki nyiltp. 9. §.)

A földesúr s jobbágy közti birtokviszonyokat szabályozó intézkedések során egyike a nehezebb s kényesebb pontoknak : az irtásföldekkel vagy irtványokkal bánás. — Mert ki kelle találni azon józan középutat, miszerint a földesúr tulajdoni joga is, mennyire csak lehet, minden sérelemtől menten tartassék, de egyszersmind a föld népe élélére s fentartására szükséges, megszokott földbirtok attól el ne vétessék. — Illy szellemben rendelkezik az 1853. márt. 2-iki párens 9-ik §-a; s ezért ajánlatnak (bár minél sikeresebben!) az egyezkedések, mellyek által az itt fennforgó kényes érdekek kiegyenlítése leginkább eszközölthetik minden érdekeltek megalégedésére.

Mondva volt már, hogy a volt jobbágyok birtokában a jobbágytelekhez tartozó földeken kívül voltak némelly telekkivüli, vagy ipari (extrasessionalis, industrialis) földek is, nevezetesen : irtványok és szőlők, mellyek mint a jobbágy különösebb szorgalmának s művelésre fordított iparának kivívmányai, s jutalmi, és az iparkodó jobbágy nagyobb gyarapodásának eszközei, a magyar törvényhozásban mindenkor külön tekintetek alá jöttek.

Irtásföldek- vagy *irtványoknak* azon földek neveztetnek, mellyek előbb fákkal s bokrokkal lévén benöve, a jobbágyok által e fák- s bokroktól megtisztítottak, s művelés alá vétettek, szántóföldek- vagy rétekké fordítottak, és ugyan részint a földesúr egyezésével, részint a nélkül, — minek lényeges következesi vannak.

Már Verböczy I. Rész 134-ik címének 2-ik §-ában azt mondja ezen ipari (industrialis) földekről, hogy azok a jobbágyokat sajátlag (proprie) illetik, („demptis terris et pratis exstirpatitiis, quae colonos *proprie* concernunt, et non ad sessiones pertinent“); a mi azonban nem egészen megfelelő kifejezésnek látszik. Szabadon eladhatók voltak, de méltányos becsű (condigna aestimatio) mellett a földesúr által visszaválthatók. — Azonban, bármi állott is az illy földek-

dekről a régi törvényekben, bizonyos, hogy az úrbér behozata oltá a jobbágyok kötelezve lettek, hogy irtványeladási szándékukat a földesúrnak bejelentésük, mire az előbbi törvények által kötelezve nem voltak. A földesúrnak tehát elővételi joga volt azokat illetőleg — mert a bejelentésnek csak ezen célja lehetett; de nem volt joga az illy földek szabad adásvevését gátolni, s az eladás, engedelme nélkül is, megtörténhetett. A magyar úrbér VIII-ik fejezetének 18-ik §-a ugyanis ezt mondja: „porro venditiones, emtionis, cambiae et legata quorumvis fundorum sessionalium, eorumdemque appertinentiarum sine praescitu Domini terrestrialis sub amissione summae investitae vetitae sunt; in illis tamen casibus, quibus coloni *de lege* liberam vendendi facultatem habent, cum *praescitu* quidem *Domini* id agant, vendere nihilominus etiam *absque annutu Domini* possint.“ Hasonló áll a horvát úrbérben is; a slavóniai úrbér ezen bejelentést nem parancsolja; a bánági pedig a szabad adásvevést, bejelentés s földesúri egyezés feltétele alatt, (mi ok nélkül meg nem tagadtathatott) az úrbéri telkekre is kiterjeszti. — Az irtásföldek tehát a szőlőkkel együtt mindenkor megkülömböztetett természetűek voltak.

Az 1836-iki VI-ik törvénycikkely az irtásokat, földesúri engedelem nélkül, egyáltalában eltiltotta; a földesúri engedelmet írásba foglaltatni s abba a visszaváltáskor majdan megtérítendő munkabért világosan bejegyeztetni s az uradalmi adásvevési jegyzőkönyvbe bevezettetni rendelte, jogot adván a földesúrnak, hogy az írásba foglalt uradalmi engedély nélkül tett irtásokat minden bértérítés nélkül rövid uton visszavehesse; ezen sommás visszavételi jogot azonban csak az irtás használatának kezdetétől számítandó 3 évig gyakorolhassa, azontúl egyedül a rendes úrbéri út maradván fel számára.

A régibb irtásokat illetőleg, az említett törvénycikkely különbséget tett a telek utáni állományba számított s abba nem számított, úgy szinte az eredetileg s egyedül a jobbágyok élelmére szánt s nem szánt irtások közt. Mindazon irtványt, melly a telek utáni állományba be nem számított, s eredetileg és egyedül a jobbágyok élelmére nem volt szánva, úrbéri uton visszavehetőnek rendelte; mindaddig, míg a földesúr által vissza nem váltatnak, szabad egyezés

szerinti, vagy az akkorig divatozott földbér mellett, a jobbágyok használatában hagyta; a visszaváltás szabályozása tekintetéből pedig ismét különbséget tett azon irtások közt, mellyek az uraság ellenmondása mellett történtek, s mellyeket a reájok fordított munka megtérítése nélkül visszavehetőkül rendelt, s azok közt, mellyek az uraság ellenmondása nélkül tétettek, vagy mellyek iránt a földesúrral egyesség kötöttet; végre, mellyeken valamely beruházott pénzüszveg törvényesen feküdt. A hol egyesség volt, ott az egyesség határozott; a hol az irtványokon, p. o. ott, hol azok adásvevése divatozott, törvényesen beruházott pénz feküdt, ezen pénzüszvegnek kellett, a visszavételt megelőzve, befizettetni; egyébiránt minden visszavétel csak megváltás útján azaz: a birói becsúár lefizetése mellett, történhetett.

Az irtványok már az úrbér behozatalakor kétfélék voltak, mellyek t. i. a telki állomány kiegészítésére fordítottak, s mellyek, bár az úrbéri illetőségen felüliek, a jobbágyok kezén, azok jobb elélhetése tekintetéből, mint úgynevezett beneficiális földek, meghagyattak. Ezen két nemű irtványokat az 1836-iki törvény is változatlanul meghagyta a jobbágyok birtokában, s a visszaváltást csak ott engedé, a hol a földesúrnak ezen joga özszeütközésbe nem jött a jobbágyok jólétével, s az adóalap fentartásával.

1836. VI. tcz. 1. §. A telek utáni állományba be nem számított, vagy eredetileg s egyedül a jobbágyok élelmére nem szánt minden irtásokat a jobbágyok addig, míg azok úrbéri úton vissza nem vétetnek, a földesúrral kötött, vagy a törvényes bizonyosság s tisztii ügyvéd közbenjöttével, a kik ez iránt tudósításaikat a vármegye közönségének beadni kötelesek, kötendő szabad egyezés szerint, — ha pedig ez nem eszközölthetnék, az eddig divatban volt föld, vagy haszonbér-fizetés mellett fogják használni, mihelyt pedig azok visszaváltatnak, nyomban az uraság szabad rendelkezése alá jutnak. Hogy pedig az irtások visszaváltása iránt meghatározott szabály legyen: azok, mellyek az uraság ellenmondása mellett történtek, a reájok fordított munka megtérítése nélkül az uraság által visszavétethetnek, — azokra nézve pedig, mellyek az uraság ellenmondása nélkül, bármely időpontban ekkoráig tétettek, — valamint azokra is, mellyek iránt vagy a földesúrral kötött egyesség szolgál alapúl, vagy a mellyeken valamely somma pénz törvényesen fekszik, ezennel határoztatik: hogy ez utóbbiak csak a törvényesen rajtok fekvő pénz lefizetése mellett,

vagy illetőleg az egyezés tartalma szerint, az előbbiek pedig, melyek iránt az érintett két eset nem forog fenn, akármikor, mindazon által a bírói becsúár lefizetése mellett, vétethessenek vissza. Melly bírói becsúárt úgy kell érteni : hogy mindenkor előre bocsájtván a reája fordított munka mennyisége s minősége iránti vizsgálat, ez számba vétessék s ezek minden esetre úrbéri úton vizsgáltassanak meg, és a k. helytartó tanácsnak, a dolog eddigi egész voltában leendő fentartása mellett, terjesztessenek fel.

Hogy a jövőben teendő irtásokra nézve, mellyek földesúri engedelem nélkül teljességgel tiltatnak, egyik vagy másik fél rövidséget ne szenvedjen, ezen földesúri engedelem szükségkép mindenkor írásba foglaltassék, abban a visszaváltáskor megtérítendő munkabér világosan feljegyeztessék, s így az uraság jegyzőkönyvébe — a mi az adásvevési szerződések okáért minden uradalomnál s minden községnél fog tartatni — beiktattassék; az nyilván kijelentetvén : hogy a földesúr a jobbágy által írásba foglalt uradalmi engedelem nélkül tett irtásokat, törvényes bizonyosság s tiszti ügyész jelenlétében, kik arra felvigyázni kötelesek, hogy sem az úrbéri állományokból, sem a jelen törvény kihirdetése idejénél régibb irtásokból valami ez úton el ne szakasztassék, — minden bér megtérítése nélkül visszaveheti; melly sommás visszavehetési jus azonban minden irtás esetében csak az illetén irtás használatának kezdetétől szám-lálándó három esztendeig fog gyakoroltathatni, azok lefolyta után pedig az uradalmi engedelem nélkül tett irtások is egyedül úrbéri úton lesznek visszaserzendők; — ellenben ha a földesúr a kiváltás feltételeit írott engedelmebe foglalni elmulasztaná, akkor a kiváltás csak szabad egyezés útján történhessék meg.

Az irtás-visszaváltási kérdésnél azonban nem csupán az adóalap fentartásának tekintete van befolyással, melly a közteherviselés életbeléptetett elve által most már elvesztette régi jelentőségét; hanem főleg a földesurak tulajdoni jogának tekintete is, és ennek hanggyenybe hozása azon másik fontos tekintettel, hogy a föld népében elégtelenség ne ébresztessék s munkás családok kenyerüktől meg ne fosztassanak, földönfutókká ne tétessenek. — A szabály az : hogy az irtásokat a földesúr visszaválthassa; de ha ezen földesúri jog összeütközésbe jön a földműves családok fentartásának érdekével; ez esetben a szabály kivételt szenved, s az irtások el nem vétetnek. Hogy azonban a szabály, melly a földesúri tulajdoni jog érvényesítése, az ezt sértő kivételnek engedjen helyet, erre fontos okok kívántatnak, millyenek p. o. hogy az irtások a különben kevés vagy so-vány földdel bíró volt jobbágyok élete fentartására szükség-

gesek legyenek, vagy megszállva s e mellett birtokosaiknak egyedüli birtokai legyenek, mellyekből őket potom váltságdíjért kiverni a családi tűzhely lerombolása, s a magokat már kényelmesen befészkelte házi istenek sérelme volna.

Az 1853. márt. 2-iki nyiltparancs 9-ik §-a ezen szempontok figyelmébe vételével szinte felosztja az irtványokat a jelen birtokosok, azaz : volt jobbágyok kezei között meghagyandókra, és a földesúr által visszaválthatókra.

A volt jobbágyok kezén maradnak, s országos megváltás tárgyát képezik *először* is : mindazon irtványok, mellyek úrbéri telekhez csatoltatván, annak alkatrészét képezik. Történt ugyanis az úrbér behozatala alkalmával, hogy a jobbágyok a földesúrtól, telekállományi illetőségük kiegészítésére több földet kívántak; a földesúr pedig hajlandó volt e pótlásra az irtásokat fordítani. Ez megengedett oly föltét alatt, hogy a földesúr az irtási munkabért előbb megtérítse ¹⁾, s az eziránti becslés megtörténvén és felsőbb helyen helybenhagyatván, az illy irtások az úrbéri táblákba iktattattak, és így előbbi természetüket elvesztvén, úrbéri természetet öltöttek fel. Ezek hát többé a jobbágytól el nem vehetők, mert az úrbéri természetet öltött földeknek jobbágykézen marasztása az egész pátensen keresztül folyó általános szabály, melly öszhangzásban van az előbb is élő elvekkel s gyakorlattal, a végrehajtó tisztviselők részére kiadott utasítással, s az irtványok tárgyában kelt kir. leiratokkal, mellyek szerint a dicális öszszeírásba foglalt irtásokat visszaváltani rendszerint nem lehetett, s ezért az irtás-visszaváltási perekben is a szolgabírák afelőli bizonyítványát volt szokás előmutatni, hogy az irtások a dicális öszszeírásba nem foglaltattak; továbbá azon irtások, mellyek természetüket már elvesztették, elváltoztatták, szinte vissza nem váltathattak, hanem az úrbéri állományba számíttattak, vagy pedig az eddigi szolgáltatások mellett, a birtokosoknál hagyattak.

Másodszor : a volt jobbágy kezén maradnak mindazon irtásföldek, mellyek nekik eredetileg s egyedül életfentartás végett adattak át, mellyeken továbbá megszállítások léteznek, ha ezek birtokosainak e megszállításokon kívül

¹⁾ Urb. 2. §. 2. Inst. Com. 48 pont. Inst. Exeq. Mag. V. fej. 30. §.

egyéb, úrbéri telekhez tartozó birtokuk nincs, azaz : mellyek házhelyekül osztattak ki, külső telek hozzáadása nélkül; végre, mellyek a birtokosoknak örök időkre földbér, vagy természetbeni adózások, szolgáltatások mellett szerződésileg adattak át.

E rendszabálynál a fennebb említett tekintet volt elhatározó, t. i. a földműves nép iránti kimélet tekintete. Hogy azonban a földesúr joga se mellőztessék el : az utóbbi categoriához tartozó irtásföldeken fekvő tartozások a birtokosok által megváltatni rendeltetnek.

Az előszámláltakon kívül minden egyéb irtásföldek, — a mennyiben azt különös szerződések nem gátolják — az illető földesurak által visszaválthatók. Illyenek a foglalás által, s ideiglenes szerződés mellett bírt irtások.

A patens 9-ik §-ának szavai ezek :

9. §. Az irtásföldekkeli bánás következőképen szabályoztatik : I. a jelen birtokosok kezei között maradnak a) azon irtásföldek, mellyek valamely úrbéri telekhez törvényesen akképen csatoltattak, hogy azok előbbi minőségüket elvesztették s az úrbéri telek alkatrészét képezik; b) azon irtásföldek, mellyek a volt jobbágyoknak eredetileg és egyedül életfentartás végett adattak át; c) azon irtásföldek, mellyeken megszállítások léteznek, ha ezek birtokosainak ezen megszállításokon kívül egyéb, úrbéri telekhez tartozó birtokuk nincsen; d) azon irtásföldek, mellyek a birtokosoknak örök időkre földbér, természetbeni adózások, vagy szolgáltatások mellett szerződésileg adattak át. Az irtásföldeken b) c) és d) alatt fekvő tartozások a birtokosok által megváltandók. II. Minden egyéb irtásföldek, a mennyiben ezt különös szerződések nem gátolják, az illető földesurak által visszaválthatók.

Az irtásokróli egész tan, s a volt földesurak és jobbágyok közt ezekre nézve fennforgó viszony a megváltás módja körül forog. Erre kell tehát fő figyelmünket irányozni.

Az irtványok visszaváltásának módja már az 1526-iki 38. ik törvényczikkben meg volt határozva, miszerint „az irtványokat a szolgabíró és eskütt jelenlétében, a hely szokása szerint, a szomszédok és határosok összehívásával kell megbecsülni, s a becsárt jó, folyópénzben kifizetvén, az irtványokat ekkint visszaváltani.“ — A visszaváltás módja pedig, nevezetesen, hogy bizonyos mennyiségű (hold vagy kaszálló) irtásföld munkabéreül mit kellett fizetni, s milly irtványokat lehetett a munkabér megfizetése nélkül vissza-

váltani? a különböző megyékben különféle volt, melyet ezután az urbáriumok, úrbéri utasítások s leiratok jobban meghatároztak. — *Pauli*, dicsért munkájában (*Constitutio Rei urbarialis*, 72—80 lapokon) úgy *Pfahler* is, *Jus Georgicum* 247 s köv. lapjain, elszámolja a megyék különféle gyakorlatát és szabályait az irtások visszaváltásában. Így p. o. Nyitra megyében félhold (egy pozsonyi mérős) szántó-föld, s egy kaszás rét 12 éven alul 4, azonfelül 3 forintnyi munkabérral fizettetett ki, a trágyázás külön térítetvén meg. — Barsban ugyanazon kiterjedésért, mely 12 évnél régebben irtatott, 3, — különben 2 forint munkabér fizettetett. Esztergomban, az irtás kezdete évétől fogva 12 évig minden hold föld és kaszálló rét 2 forinttal, a 12-ik évtől az elévülés esztendeiig ennek felével fizettetett; azontúl az irtás, elvesztvén irtási természetét, ingyen vétetett vissza. Nógrádban 12 évig minden holdtól egy tallér, s minden kaszás réttől egy forint fizettetett; a 12 évnél régiebb irtások munkabér-térítésre nem számíthattak. Liptóban az irtások, három évi használat után, már ingyen vétettek vissza a földesúr által. Más megyékben, az irtás nehézségéhez képest, több kevesebb mentes év engedtetett, melyek eltételével ingyen kerültek vissza; ezen évek eltölte előtt pedig a munkabér, becsü közbejöttével aránylag térítetett meg, 2, 3, 4 forinttal. Sopronban minden hold irtásföld, a föld minőség vagy reá fordított munka különbsége nélkül 4 forinttal váltatott meg, sat. — Az 1771-iki ápril 25-iki kir. resolutio, mely minden törvényhatósággal közöltetett, a befordított munkához képest, négy osztályt állított fel: sziklás, bérczes vidéken, mely igen terhes munkát tesz szükségessé, az irtott holdak ára 5 frtra; síkkal vegyes hegységben, hol vadabb sziklák nincsenek, főleg ha az irtók a kiirtott fának hasznát vették, 4 frtra; síkon, hol erős nagy fákat kellett irtani, 3 frtra; végre síkföldön, hol csak bokrokat és cserjét kellett irtani, 2 frtra határozatott. Ezen kir. rendelet által a megyéknek előbb említett különböző gyakorlata meg lön szüntetve. Az irtások holdjainak száma vagy az előjárók eskü alatti vallomása, vagy mérnöki felmérés nyomán iratott össze. Ha az irtások visszaváltása az úrbéri szabályozással együtt s egyszerre eszközöltetett, rövidség s egyszerűsítés okáért az irtásholdak is annyi

négyszeg öllel vétettek, mint az úrbéri szántóföldek; különben pedig a földminőség osztályozása itt a holdak öl számára befolyással nem lehetett, mert az irtások megváltásánál nem a földminőség, hanem a munka mennyisége az eldöntő. — Míg az irtások ekkint meg nem váltattak, a jobbágyokat azoktól megfosztani, s a tőlök járó szokásos tartozásokat nevelni, vagy változtatni nem lehetett¹⁾; — az erőszakos földesúr ellenében a megyének kellett a jobbágyot birtokban tartani. — Ha azonban az irtások irtási természetüket elvesztették p. o. az irtók azokat elhagyták, vagy már kézzől kézre adattak a munkabér vagy beruházás megtérítése nélkül, vagy épen a jobbágytelkekbe olvadtak: úgy bértérítés nélkül a telki állományba számítottak, s úrbéri tartozások alá vettethettek, sőt vetetniök kellett.

Az 1836-iki VI-dik törvénycikkely 1. §-a, mint feljebb lártuk — az irtások visszavételét a birói becsúár lefizetése mellett engedte meg, mellyet úgy kell érteni, hogy „mindenkor előre bocsáttatván az irtásra fordított munka mennyisége s minősége iránti vizsgálat, ez számba vétessék, úrbéri úton ítéltessek meg, s ezután a kir. helytartó tanács felülvizsgálata alá terjesztessék.“

Az 1853. márt. 2-iki pátens 9-ik §-ának vége a visszaváltásra nézve így rendelkezik:

A földesurak mindazáltal kötelesek, az illetén visszaváltható irtásföldeknél, ha ezek különös föltételek nélkül s határozatlan időre adattak át, ezen nyiltparancs kihirdetése után három év alatt (újabb rendelet szerint 1859. év végeig); azokra nézve pedig, melyek bizonyos föltételek mellett s meghatározott időre vannak a volt jobbágyok kezei között, a föltételek teljesítése s a megállapított határidő lefolyta után három év alatt, barátságos egyezkedés útján, vagy az irtási költségek, s az irtásföldeken fekvő beruházások megtérítése által, vagy az irtásföldek egy részének átengedése által, a visszaváltást szorgalmazni.

¹⁾ A magyar és horvát úrbér ezen tartozásokat az irtásoktól különösen meghatározza, és ugyan holdankint 30 krra, de úgy, hogy egy negyed holdnál kisebb mennyiségtől semmi se fizettessék. A slavóniai úrbér az irtásföldeken termett gabonaneműek tizedét rendeli fizettetni, a rétek egyegy kaszása, s a szilvások holdja után pedig 15 krt. A Bánságban minden ipari föld holdjától 30 kr fizetett.

A barátságos egyezkedésnek az illető szolgabírói hivatal mint politikai hatóság befolyása mellett kell történnie. Az ezen hatóság által eszközölt vagy hitelesített szerződések az első bíróságú úrbéri törvényszék útján, jóváhagyás végett az úrbéri főtörvényszék elé terjesztendők.

Ha az illyes egyezkedés nem sikerül, a földesúr köteles a kiszabott határidő megtartása mellett a visszaváltást az úrbéri törvény útján teljesíteni, ellenkező esetben visszaváltási joga elenyészik; az irtásföldek a birtokosok megmásíthatlan tulajdonává válnak, és egyedül a rajtuk fekvő szolgáltatásokat tartoznak megváltani.

Az 1856-iki febr. 24-iki legf. hirdetmény (birod. törv. lap 1856. VIII. darab 28. sz.) az 1853-iki márt. 2-iki pátens 9-ik §-ában kitűzött 3-évi határidőt meghosszabbítva, 1859. év végeig engedi meg a visszaváltás szorgalmazását az idézett 9-ik §-ban leírt módon, t. i. előre bocsátatik a barátságos egyezkedés megkísértése, mellynek az illető szolgabírói hivatal, mint politikai hatóság befolyása mellett kell történnie. Ha az egyezkedés sikerül: az akkint létrejött szerződések; az első bíróságú úrbéri törvényszék útján jóváhagyás végett az úrbéri főtörvényszék elé terjesztendők. Ha pedig az illyen barátságos egyezkedés nem sikerül; visszaváltási pert kell kezdeni, és pedig a kitűzött határidő alatt annyira mulhatlanúl, hogy ellenkező esetben a visszaváltási jog örökre elenyészik, s az irtásföldek a birtokosok megmásíthatlan tulajdonává válnak, kik azontúl egyedül a rajtok fekvő szolgáltatásokat tartoznak megváltani. Kivétel van azon irtásokra nézve, mellyek bizonyos feltételek mellett s meghatározott időre vannak a volt jobbágyok kezei közt, mert ezekre nézve a szerződés szab törvényt, s a visszaváltási eljárás határideje is nem a pátens kihirdetésétől, hanem a feltételek teljesítése s a megállapított határidő lefolyta után számított három év; — a nyiltparancs kihirdetésétől számított három évi határidő csak azon irtásokra értetvén, mellyek különös feltételek nélkül s határozatlan időre adattak át a jobbágyoknak.

Az irtások kényes és izgató kérdésének elintézése tehát, ahoz képest, a mint az egyezkedési, vagy peres úton történik, két különböző hatóság előtt s által eszközöltetik; a barátságos egyezkedés a politikai szolgabírói hivatal közbejöttével; a peres tárgyalás pedig az úrbéri bíróság előtt. A békes elintézésre is azonban befolyással van az úrbéri bíró-

ság, mert a politikai hatóság által eszközölt egyezkedéseket az úrbéri főtörvényszékeknek kell helybenhagyni, hogy teljes érvényre emelkedjenek. — Alázatos véleményünk szerint, egyöntetűbb és sikeresebb lett volna az eljárás, ha az egész ügy egyazon úrbéri bíróságra bízatik; az egyéb teendőkkel nagyon is elfoglalt, és nagyobb részint az úrbéri tárgyakban nem is szakértő politikai hatóságok eljárása gyakran nem fog célra vezetni, s ez esetben ismét csak az úrbéri bíróság lesz kénytelen a tárgyat újra elővenni. De különben is az úrbéri főtörvényszék helybenhagyása mulhatlanul megkivántatván, csakugyan a bírósági nézetek lesznek a kérdésben döntők, mert a bíróságnak fentartott helybenhagyás feltételezi a szerződés helyben nem hagyását, elvetését is, ha a főtörvényszék a szerződést károsnak fogná találni a jobbágyra nézve; feltenni ugyanis alig lehet, hogy a főtörvényszék, mellynek a törvény helybenhagyási jogot ad, az elébe terjesztett szerződéseket pusztán tudomásul vegye, s csupán regisztráltja. De ez ismét a szabad egyezkedésnek természete s lényege ellen van, — s mi cél fog elérni az egyezkedéssel, ha azt a bíróság, bárminő szempontból, elvetheti? — A törvény itt, úgy látszik, gyámkodást akar gyakorolni a volt jobbágy javára; de, miután az adófizetés mindnyájunkkal közös, s főleg miután itt a földesúr kétségbe nem vont tulajdonának elsajátításáról van szó, kérdés: helyese a most már ön szárnyára bocsátott, kiskorúságából kiemelt, és saját, szabadon választott képviselői által védett jobbágyoknak kedvező gyámkodás, melly annak idejében igen ajánlatos és becses volt?

A visszaváltási per lényege abból áll, hogy az irtási munka bíróilag, azaz: az úrbéri törvényszék kiküldött tagja által megbecsültetik, s a becslési eljárás a törvényszék jóváhagyása alá terjesztetik; ha ez által helybenhagyatott, vagy ezen munkadíj lesz megtérítendő, vagy a helyett az irtványoknak egy része átengedendő.

Hol az irtványok adásvevése divatozott, vagy a hol, örökösödések közbejöttével, valamely örökös az irtványbóli osztályrészt pénzben kapta ki, ezen esetben az irtványokon fekvő pénzt kell megteríteni ¹⁾. Azok menyynisége bebizo-

¹⁾ Instr. Exeq. Magistr. V. F. 30. §.

nyíttatik a perrendtartás szabályai szerint, oklevelekkel, tanúkkal, esküvel. Hol az irtások adásvevése emberemlékezett haladó idő óta divatozott, a jobbágyság azonban éppen az idők régisége miatt, midőn oklevelek nem is igen készültek, vagy mert ezek elvesztek, beruházásaikat bizonyítani nem képesek: ott a bizonyítható vételárakból középszám szokott felvétetni, t. i. a bizonyított árak összeadattak, s az előbb felmért irtásföldek közt felosztattak; az innét kikerülő mennyiséget kelle azután a földesúrnak minden egyes jobbágyság részére megtéríteni ¹⁾.

Mindezek itéletileg kimondatnak, s az irtvány csak akkor megy vissza a földesúr kezére, ha az itéletnek eleget tett, s a visszaváltási említett módok egyikét vagy másikat teljesítette.

Egyébiránt az irtás-visszaváltási eljárásról bővebben fogunk szólni e munka második részében.

Az 1853. márt. 2-iki pátens hallgatással mellőzött egy fontos kérdést, melyet itt meg kell érintenünk.

Az irtványok tárgyában mindekkorig igen nagy szerepet játszott annak tisztába hozása: vajjon az irtványok földesúri engedelemmel, vagy a nélkül történtek-e? mely utóbbi esetben foglalásnak tekintendők.

Már az úrbér (VIII. F. 6. §.) megtiltotta a földesúri engedelem nélküli irtásokat (sine consensu et indultu Domini), és ugyan a munkabér elvesztésének és az okozott kár megtérítésének büntetése alatt. A földesúr egyezése e szerint lehetett még hallgatag is, azaz: tettekben nyilvánuló p. o. ha az irtásoktól bért szedett, az irtások eladását, felosztását, cserélését sat. helybenhagyta. Az ellenkező akarat nyilvánításának elmulasztása már egyezésnek vétetett. — Később keményebb törvények keletkeztek. Az 1807-iki 21. törvényczikk 18. §-a nemcsak világosan rendeli, hogy az önkéntes irtások, a földesúr határozott (positív) engedelmével tiltatnak, és minden munkabér nélkül visszaválthatók, hanem az engedelem nélkül irtókra, még az okozott kár megtérítésén túl, testi büntetést is rendel. Az 1836-iki többször idézett VI-ik törvény első §-a ismét enyhíti az

¹⁾ 1818. jul. 21-iki 20, 195. számú kir. leirat Zala megyéhez intézve.

1807-iki törvény bunkós szigorúságát, s visszamenve az úrbér eredeti rendeletére, csak azt rendeli, hogy „azon irtások, mellyek az uraság ellenmondása mellett történtek, a reájok fordított munka megtérítése nélkül vétetnek vissza az uraság által.“ Ha tehát világos földesúri egyezést nem kíván is az irtásoknál a mondott következés előidézésére, hogy t. i. a munkabér elvesztessék : csakugyan ezen súlyos következményt köti olly irtásokhoz, mellyek a földesúr világos ellenmondása mellett, tehát nem csak lopva, alattomosan, hanem erőszakosan, daczosan történtek.

Kérdés tehát : vajjon illy, földesúri ellenmondás mellett annak ellenére foglalt irtványokért szinte meg kell-e fizetni a rajtok fekvő munkabért s pénzeket?

Szerény véleményünk szerint, épen azért, mért a tárgyalat nyiltparancs ezen kérdést mellőzi, fenmarad az 1836. úrbéri törvény rendelete. A 9-ik §., mellyet itt fejtegetünk az úrbéri törvényre hivatkozik, azt rendelvén : hogy a földesúr köteles a kiszabott határidő megtartása mellett a visszaváltást az *úrbéri törvény útján* teljesíteni.

Ezen törvény szerint a földesúri ellenmondás mellett elfoglalt irtásföldek a földesúr birtokába ingyen mennek vissza. — Ez helyes és méltányos is, mert azoknak, kik a törvény világos rendeletének daczosan ellenszegülnek, természetesen büntettetniök kell. Ki a földesúr birtokát ennek jogos ellenmondása daczára, erőszakosan elfoglalni merte : az rabló, s illő, hogy e merényeért lakoljon.

De jól megjegyezzük, hogy ezen büntetésnek csak akkor lehet, véleményünk szerint, helye, ha a földesúr ellenmondása világos, nyilvános volt, ha t. i. ünnepélyes bírói letiltás jött közbe az irtásra, vagy az irtványok adásvevésére s egyéb átruházására nézve. — Hol csak kijelentett egyezés hiánya forog fen, ott erről szó sem lehet, mert a törvény világos ellenmondást kíván, s a „qui tacet, consentire videtur“ ide is kétség kívül alkalmazandó, mert hiszen a földesúrnak ha ellenmondani akart, semmi oka sem volt hallgatni, s így hallgatása méltán vétetik egyezésnek.

Ha tehát az irtások visszaváltása iránti perben a földesúri egyezés kérdése forog fen, a jobbágyok nem kötelesek bizonyítani a földesúr egyezését, hanem az azt tagadó

földesúr köteles bizonyítani ünnepélyes ellenmondását, bírói letiltását.

Ha a földesúri egyezés bizonyos föltételekhez van kötve, mellyeket a jobbágy elfogadott s így az irtás iránt szerződés jött létre, — természetesen e szerződés szab törvényt: Illy föltételek közt különös figyelmet érdemel az, melly az irtások szabad adásvevését s egyéb nemű átruházását megadja vagy megtagadja. A világosan engedett adásvevési joggal egy értékű a hallgatagul engedett s vélelmezett (praesumált) jog, melly mindazon esetben létezik, midőn a földesúr az irtókat az adásvevéstől világosan el nem tiltotta. Ha tehát ezen jog vonatnék kétségbe a földesúr által, nem a jobbágnak kell bizonyítani a nyert engedélyt, hanem a földesúrnak a történt ünnepélyes letiltást. És ezen világos letiltás elmulasztását nem pótolhatja azon az uradalmak részéről sok esetben gyakorolt ovatosság, miszerint az irtások birtokosait az irtások adásvevésétől el nem tiltották ugyan, hanem az adásvevéseket csak „a földesúri jog, vagy elbecsülési jog menten tartásával (salvo iure dominali, salvo iure abastimandi) erősítették meg. Illy záradék a földesurat a beruházások megtérítésétől meg nem menti, mint ezt a Zala megyének 1802. jul. 13-káról 14, 147. sz. alatt kiadott kir. leirat is igazolja.

Az irtások körüli eligazodást könnyíti az úrbért végrehajtó tisztviselők utasításába foglalt meghagyás folytán az úrbér hehozatalakor eszközlött összeírás. Ezen összeírás rovataiba beiktattatnak a birtokosok nevei, az irtott földek holdszáma, az azoktól teljesített pénz- vagy munkabeli szolgáltatások. Az összeírás után a szolgabírák s esküttek a hely színére kimenvén, megbecsülték s az 1771-iki feljebb idézett kir. leirat szerint osztályozták az irtásokat, és a leletről jelentést tettek.

Bővebben szólottunk, s a második részben még gyakorlati szempontból szólándunk e tárgyról, mert annak elintézésétől sok helyütt hazaszerte a földműves nép sorsa függ; ott t. i. hol nagy népesség mellett kevés s igen elaprózott úrbériség van, s a családok élélhetésének alapját nem any nyira a szűk úrbéri állomány, mint az irtványok képezik, mellyek bár sem a dicális összeírásba foglalva nincsenek, sem felőlök nem bizonyítható, hogy eredetileg egyedül az

adózó nép fentartására adattak volna, és így a pátens szerint a volt jobbágyoknál nem kell maradniok, — de a községek népe által emberemlékezetet haladó idő óta békésen birattak, s létezésének olly alapúl szolgálnak, mellynek fentartását a legkiáltóbb politikai s nemzetgazdasági okok parancsolják. — Más részről azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni a különben is sokat vesztett földesurak érdekeit s tulajdoni jogait; és azon méltányosságot, hogy szenvedett veszteségeikért némi vigasztalásúl birtokukat nevelhessék. — A bírónak igen nehéz illy viszonyok közt igazságot tenni. Legzűlésebb kétség kívül az irtásföldeket felosztani, hogy a jobbágyoknak is maradjon, a földesúrnak is jusson valami. De ha valahol, kétség kívül itt legkívánatosabb a kedélyeket megnyugtató hatással enyhítő barátságos egyesség.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Erdei haszonvételek s nádlás szabályozása.

(1853. mart. 2-iki nyillparancs 10—15. §-ai).

Az erdei haszonvételek szabályozása s megváltása, ezen nemzetgazdasági tekintetben is igen fontos kérdés e §-okban lehető legnagyobb méltányossággal van megoldva. Ugyanis :

10. §. A volt jobbágyokat az egykori földesuraság erdeiből illető haszonvételek megváltása tekintetében a következő rendeletek szolgálnak szabályúl :

Ott, hol a volt jobbágyok a faizás törvényes élvezetében vannak, számukra helyette azon földesurasági erdőből, mellyben addig a faizást törvényesen gyakorolták, egy azon haszonvételeknek megfelelő rész leszen kihalandó. A fönmaradó erdőtér a földesuraknak teljes tulajdonúl marad.

Mindegyik felet, a számára kihalított erdőrészen, az erdő rendőrségi szabályok megtartása mellett, minden erdei haszonvételekre teljes jog illet.

Ezen rendelet az egyes jobbágyok vagy egész községek számára már kihalított erdőkre nézve is szabályúl szolgál.

Ha az egykori földesuraság az erdők elkülönzésénél magának

egyed haszonvételeket fentartott, a volt jobbágyok kötelesek a fön-tartott haszonvételeket megváltani.

11. §. A volt jobbágyok számára kiasítandó erdőterület, ha az iránt szabad egyezkedés nem jönne létre, az úrbéri törvényszékek itélete által leszen meghatározandó. Az úrbéri törvényszékek e végre kötelesek mindenek előtt a volt jobbágyokat illető haszonvételeknek s viszontszolgáltatásoknak mivoltát kinyomozni, továbbá szakértők meghívása mellett a kitudott illeték fedezésére megkivántató erdőterét, tekintettel a helyviszonyokra s különösen az erdőnek minőségére s természé képeességére, minden telekre nézve a minőség aránya szerint megállapítani.

Nyolcz szeller számára egy egész telki illetőség leszen kiszabandó.

E részben azonban azon elv tartandó szem előtt, hogy rendszerint egy egész telekre két holdnál csekélyebb, s nyolcz holdnál nagyobb tér, holdját 1200 négyeseg öllel számítva, nem szabathatik, és csupán ott, hol a helyviszonyokhoz képest ezen mérték mellett az eddigi törvényes haszonvétel el nem érhetik, szabad kivételképpen nagyobb számú mértéket, de semmi esetben sem tizenkét holdon fölül, holdját 1200 négyeseg öllel számítva, határozni. — Egyébiránt az illetőség két holdnál csekélyebb mértékre is leszállíthatatik, ha a jobbágynek eddigi törvényes faizási haszonvétele olly csekély volt, hogy ezen famenyynység folytonos megnyerésére két holdnyi erdőter nem kivántatik.

Továbbá ügyelni kell arra, hogy a jobbágyok számára olly minőségű erdőrészek hasítassanak ki, mellyek a faizás folytonos gyakorolhatására alkalmasak legyenek.

12. §. Azon lelkészek s iskolatanítók számára, kiket az eddigi úrbéri törvények szerint faizás illet, a felhozott elvek szerint ott, hol az erdőrészek kiasítása megtörténik, hasonlóképe egy erdőrészes leszen kiasítandó, és pedig a menyyniben más egyezkedés nem létezik, az elsőbkek számára egy egész, az utóbbiak számára egy fél-telki illetőséggel.

13. §. Az ezen határozatok folytán a volt jobbágyok számára kiasítandó erdőrészes, községerdő gyanánt kezelendő, s az illyes erdőkre nézve fenálló vagy még kibocsátandó szabályok szerint a politikai hatóságok felügyelete alatt gazdálkodása gyakorlandó.

A községi erdőbe a lelkészek és iskolatanítók számára kiasítandó erdőrészes is bele foglalandók, s ennél fogva a községi által az illető famenyyniség kiszolgáltatandó.

A körülményekhez képest, s hol a viszonyoknál fogva tanácsosabbnak mutatkozik, az erdő felosztása helyett a jogos erdei haszonvétel az illető erdőből meghatározott évenkénti failletményé átváltoztatandó, kellő módon kitudandó s neme és ideje megállapítandó.

14. §. Az erdei haszonvételek végső rendezéseig az eddigi tör-

vényes határozatok, úgy ezen haszonvételek tekintetében, mint az ezekért járó vizontszolgáltatokra nézve erejükben fenmaradnak.

Szükség tehát ismerni, miben állott a volt jobbágyok törvényes faizási élvezete, s egyéb erdei haszonvétele, s ennek megfelelő vizontszolgáltatás.

A volt jobbágyokat illető haszonvételek során egyik fontosabb volt a „faizás“ jótéteménye; az az : a telkes jobbágyokat s házas és házatlan zselléreket illető azon jog, hogy ott, a hol a határban urasági erdők léteznek, részint ingyen, részint bizonyos mennyiségű favágás és összehordás kötelességének feltétele alatt tüzi és épületi fát nyerjenek. Ezen jog gyakorlatát az időnként kiadott legfelsőbb rendeletek szorosabban meghatározták. Ezek szerint ott, a hol a helység határában erdővel bír az uraság, a jobbágyok saját szükségökre elegendő tüzi fát vihetnek el maguknak a ledölt és száraz, s ezek hiányában az élőfákból is, úgy azonban, hogy előbb a görbe, görcsös, s egyéb használatra nem alkalmas fák vitessenek el. Sőt az 1836-iki törvényig, melly erre nézve szorosabban intézkedett, ha a helység határában létező erdők a jobbágyok tüzelési szükségére elegendő fát nem szolgáltatnának, s a földesuraság ugyanazon uradalmi egyéb helysége határán léteznék erdő : a hiány innét is pótolandó volt. Meghagyatott, hogy igen távol erdőrészek ne jelöltessenek ki e célra, mi által a jobbágyok ezen haszonvétele szerfelett megnehezítetett, vagy éppen lehetlenné tétetett volna. Az uradalomnak, s panasz esetében az úriszéknek, vagy megyei küldöttségnek volt joga a tűzifa mennyiségét, a jobbágyok szükségének s az erdőkimézés nemzetgazdasági tekintetének figyelembe vételével, úgy a vágás és elhordás idejét is, meghatározni, mellyen kívül az erdőre járni ne legyen szabad; — ez utóbbit azért, hogy kellő felügyeletet gyakorolni, s az esztelen, szabálytalan erdőpusztítást gátolni lehessen; úgy azonban, hogy ha a kitzüött napokon, eső, hó s utak járhatatlansága miatt a munka lehetlenné vált, azok helyett másokat kellett kitzütni. A jobbágyok „saját“ szükségének meghatározásánál figyelembe kellett venni a katonatartásra, utak, hidak, kaszárnyák javítására sat. szükséges mennyiséget. A favágás, az erdőszabályozási rendelet 45-ik §-a által november, december, január és február hónapokra határozottatott. Hol a fa-

menynység s a vágás ideje ekként lett meghatározva, attól eltérni szigorú börtön- s botbüntetés alatt volt tiltva. A faizás iránti rendeletek vezérelve tehát, mint a mondottakból kitetszik, azon kettő volt, hogy : 1) a jobbágyok szüksége fedezve legyen, de 2) az erdők egyszersmind fentartassanak, s javíttassanak, és a szükségfedezés lehetősége biztosíttassék; mert ha az erdők elpusztultak, hiában parancsolná a törvény, hogy a földesúr azokból elegendő fát adjon.

Az épületifa használata jobban meg volt szorítva. Ezt csak akkor követelhetik a jobbágyok, ha maga a helység határában létezett erdő, s ha ez elegendő nem lett volna, más határból nem tartozott adni a földesúr; s általában csak annyit tartozott adni, mennyi a tető, ajtók s ablakokhoz kívántatott, nem pedig a falakhoz is. Csak azon fákat lehetett elvinni, mellyek a földesúr által kijelöltettek s utalványoztattak; a vágás ideje ezekre nézve december és január hava volt. — Némelly helyeken, bár erről az úrbér semmit sem tartalmaz, pálinkafőzéshez, gazdasági szerek s eszközökhöz szükséges fa is adatott, s hol a jobbágyok annak gyakorlatában voltak, abban meg is tartattak; azzal indokolván ezt a legfelsőbb rendeletek, hogy ezen eszközök (ekék, boronák, jármok sat.) leginkább a földesúri munkában kopnak s romlanak el. — A „saját“ szükség fogalma természetesen kizárta a fávali kereskedést, mellyet a jobbágyok csak az uraság különös engedelmé mellett gyakorolhattak ¹⁾.

A faizás jótéteményének megfelelő jobbágyi köteleztetés abban állott, hogy a földesúr számára bizonyos mennyiségű fát kellett levágni, összserakni s elhordani, nevezetesen minden egész telkes jobbágy s ehez aránylag a kisebb állománnyal bírók, egy pozsonyi mértékű vagy arányos mennyiségű öl fát tartoztak meghatározott helyre, de csak az uradalom határán belől, elhordani s összserakni; a házas zsellérek pedig, bár marhát tartottak is, (ha $\frac{1}{8}$ teleknél kevesebb földet bírtak, s így manualistáknak tekintettek) fejenként fél öl fa összszévágásával voltak kötelesek s fahordásra nem szoríthatottak ²⁾.

¹⁾ Urb. 2. s 3. p. — Instr. Exeq. Mag. V. Fej. 30. §.

²⁾ Urb. 3. p. Instr. Exeq. Mag. V. Fej. 22. §. — 1786. febr. 21-iki 8128. számú legf. rendelet.

A faizáson kívül a jobbágyok erdei haszonvételei voltak még: a makkoltatás és gubacsszedés. A makkoltatás jótéteménye abban állott, hogy ez nekik a lakhelyök határában fekvő uradalmi erdőkben hat krajczárral olcsóbban engedtetett meg, mint idegeneknek. — A gubacsszedés csak községi vagy a telkekhez kiosztott erdőkben volt engedve, majorsági erdőkben pedig szigorúan tiltatott. — Vadgyü-mölcsszedés, házi szükségre, de csupán erre, megengedtetett.

A hol községi, vagy egyes telkekhez kiosztott erdők léteztek, ezekben a jobbágyok saját szükségökre tűzi és épületi faizással bírtak, minden megfelelő teher s köteleztetés nélkül; de a rendőri s nemzetgazdasági felügyelés ezekben is az uraságot illette. Ez határozta meg az építéshez s tüzeléshez szükséges famennyiséget, s a vágás idejét. — Általában az erdők felügyelésének s fentartásának gondja, a megyén kívül, a földesurat illeté, és saját erdei rendtartási szabályok által formuláztatott, millyen az 1770. márt. 15-ki 1772. dec. 21-iki 5831. sz. — 1773. nov. 22-iki 5836. sz. — 1786. márt. 27-iki 18,041 sz. — Az úrbér 8-ik §-ának 7-ik s 8-ik §-ai szerint p. o. tiltva volt a jobbágyoknak élőfákat, karóknak való fiatal fákat, vagy sövénynek való vesszőt az uraság engedelmé nélkül vágni s más határra vinni, vagy eladni; az erdőt pusztító, fák héját rongáló, úgy a gubacsszedő s makkverő jobbágyok a kár megtérítésére, s három napi munkára szorítottak büntetésül; a 10. §. szerint a sertéseknek urasági erdőkbe lopva hajtása szigorún tiltva volt, s a szokott makkoltatási díjnak megkettőztetésével büntetett; sőt az Instr. Exeq. Mag. V. Fej. 30. §-a szerint az illy sertések meglövése is szabados volt, csakhogy annak húsa, vagy a hús ára a tulajdonosnak visszaadassék.

Midőn a m. theréziai úrbér behozatott, s az illető tisztviselők (Exeqentes magistratuales) annak életbeléptetésére kiküldettek, az ezeknek adott utasítás 6. s 7-ik pontjaiban meghagyatott, hogy az erdőket is megtekintsék, s meggyőződjenek, vajjon a jobbágyközség vagy egyes jobbágyok részükre az uraság által kimetszett külön saját erdővel bírnak, vagy pedig a tűzi s épületi fát az uradalomtól nyerik-e? Ha a község, vagy egyes jobbágyok részükre kimetszett külön erdővel bírtak, mellyek a favágási szokott

szabályok szerint a jobbágyok házi szükségére elegendőknek találtattak, a jobbágyoknak szabad választás adatott: akarják-e külön erdeiket megtartani, s ezáltal a földesúri erdőkben gyakorlandó mindennemű haszonvételtől, ingyen faizásról s olcsóbb makkoltatásról lemondani, vagy pedig inkább ezen jótétemények élvezetét kívánják magoknak jövőre, a külön erdőrészt visszabocsátása mellett? Ha az erdőrészt megtartását választották, tudtokra kellett adni, hogy ezen elkülönített erdők felügyelése is a földesurat fogja illetni, s hogy azon erdőt csak saját szükségükre használhatják, hogy fiatal fákat kimetszeniök, s az erdőbe kecskéket bocsátniök nem szabad. Ha pedig az erdőrészt a földesúrnak vissza akarták bocsátani, az a földesúrnak azonnal az úrbér behozatala alkalmával visszaadatott, s a jobbágyok értesítették, hogy ezentúl a faizás és makkoltatás úrbér szerinti jótéteményeiben fognak részesülni.

Az 1836-iki törvény VI ik cikkének 4 ik §-a ugyan ezen itt előadott régiebb elveket alapította meg, némi csekélyebb változásokkal. Hol a jobbágyok az úrbérek, későbbi úrbéri rendbeszedések, vagy a divatozó szokás szerint a tűzi faizás haszonvételével bírtak, ezen használatban továbbá is ingyen hagyta meg őket, de csak ott, hol a helység határában erdővel bír az uraság. — Hol a jobbágyok épületi faizás hasonló használatában voltak, az eddigi gyakorlat szinte fentartatott; de ismét csak azon helyeken, mellyeknek határában az urasági erdőkben anynyi épületi fa találtatik, hogy abból az erdei rend sérelme nélkül eladni lehet. A lelkipásztorokat s iskolamestereket illető faizásra nézve a régi szokás tartatott fenn — Kimondta azonban ezen 1836-iki törvény, hogy a jobbágyok a határukon kívüli erdőkben éppen semmit sem követelhetnek, ha csak illy erdőkben is a faizás régi haszonvételében nincsenek. Kimondta továbbá, hogy a földesúr ezentúl sem kézművekre, sem pálinka-égetésre, vagy éppen kereskedésre fát adni nem köteles; a makkoltatás és gubacsszedés joga is a földesúr szabad és korlátlan rendelkezésétől függ. Az erdei vadgyümölcsök szedését ezentúlra is megengedte ugyan, de a gesztenye, dió és egyéb nemesb fajok világos kivételével. Azon erdőkre nézve, mellyek a jobbágytelki állomány részét teszik, a jobbágyoknak természetesen szabad, és csak az erdei rend ál-

tal szabályzott használat van engedve; a hol pedig az erdő az állományon felül, akár a községnek, akár az egyes jobbágyoknak külön telkek után van kivágva, abban az épületi és tüzi faizás, makkoltatás és gubacsszedés a jobbágyokat illeti, sőt kellő felügyelet alatt, a fakereskedés is megengedtetik. — A földesúri erdőkben élvezett faizás jótéteményének megfelelő favágási, özszerakási s elhordási köteleiséget az 1836 iki törvény is fentartotta, de az önkény ellen, a jobbágyok javára s könnyebbségére, biztosította az által, hogy meghatározta a távolságot, mellyen túli szállításra a jobbágyot szorítani ne lehessen.

Ez azon zavaros viszonynak képe, melly a földesúr és jobbágy közt az erdei haszonvételekre nézve fenállván, akkor, midőn a tulajdon szoros meghatározása, elkülönzése, s a tulajdon független és czélszerű használásának lehetőségessé tétele volt a feladat, első helyen várt orvoslásra. — És ezen orvoslás a törvényhozó hatalom által olly fontosnak is tartatott, hogy ugyanakkor, midőn p. o. a tagosítás az emberek tetszésére bízott, az erdei haszonvételek szabályozása, a legelő elkülönzésével együtt, kényszerítő rendszabályúl mondatott ki, és *kivatalból* rendeltetett el, ha az illetők azt bizonyos idő alatt ön jószántukból meg nem kezdenék.

Az itt taglalt pátens, ezen zavaros állapot rendbehozására, az erdei haszonvételek *megváltását* rendeli, és pedig úgy, hogy a hol a volt jobbágyok a faizás törvényes élvezetében vannak, számukra ezen használat helyébe azon földesúri erdőből, mellyben ekkor a faizást törvényesen gyakorolták, egy, azon haszonvételek megfelelő rész hasíttassék ki; a fenmaradó erdőtér pedig a földesurak teljes tulajdona maradjon; mindegyik fél a számára kihalított erdő részben minden erdei haszonvételekre teljes joggal birjon (természetesen az erdőrendőrségi szabályok megtartása mellett), ha pedig az egykori földesúr az erdők elkülönzésénél magának egyes haszonvételeket föntartott, ezeket a volt jobbágyok kötelesek legyenek megváltani.

A volt jobbágyok számára kihalítandó erdőterület meghatározásánál is, az úrbéri rendezésnél általánosan felvett eljárás szerint, mindenek előtt egyességet rendel megkísérteni a törvény, s csak ha ez nem sikerülne, bocsátja az úrbéri törvényszékek ítélete alá a fenforgó nehézségek el-

döntését, köteleességüké tévén ezeknek, hogy mindenek előtt a volt jobbágyokat törvényesen illető erdei haszonvételek s ezeknek megfelelő viszonzszolgáltatások mivoltát nyomozzák ki, s így állapítsák meg ezután, szakértők meghívása mellett, a biztosan kitudott illetek fedezésére megkívántató erdőtért, tekintettel levén mindenkor a helyviszonyokra s különösen a felosztandó erdőnek minőségére s termési képességére.

Legfőbb dolog itt a szakértők lelkiismeretes és értelmes eljárása s ezeknek a bíróság vagy ezt képviselő kiküldött tag általi czélszerű vezetése. Ha valahol, valóban itt kívánatos, hogy *valódi* szakértők választassanak becslöklül, mert épen ez erdei becslésnél legkönnyebb a bírakat úgy, mint a feleket tévutra vezetni. A szakértők iránti bizodalmat s a felek megnyugvását kétség kívül igen előmozdítja, ha azokat maguk a felek választják.

A megfelelő erdőtér minden telekre nézve a minőség aránya szerint állapítatik meg. Nyolcz zsellér számára egy egész telki illetőség lesz kiszabandó, azon elv szerint, hogy rendszeren egy egész telekre két holdnál csekélyebb, s nyolcz holdnál nagyobb tér, holdját 1200 □ öllel számítva, nem szabathatik. Ezen maximum és minimum csak kivételkép emeltethetik fel, vagy szállítathatik le. Ott ugyanis, hol a helyviszonyokhoz képest ezen mérték mellett az eddigi törvényes haszonvétel el nem érthetik, lehet nagyobb holdszámot is, de semmi esetben sem 12 holdon felül határozni, úgy szinte, ha a jobbágyok eddigi törvényes faizási haszonvétel oly csekély volt, hogy ezen famennyiség fedezésére két holdnyi erdőtér sem kívántatik, az illetőség két holdnál csekélyebb mértékre is szállítathatik le. — Gondoskodva van a törvényben arról is, a mire a régi gyakorlatban is mindenkor figyelem fordítatott, hogy a jobbágyok számára olly minőségű erdőrészek hasítassanak ki, melyek a faizás folytonos gyakorolhatására alkalmasok legyenek.

A lelkészek egész telkes, az iskolatanítók féltelkes jobbágyokkal tétetnek egy mértékre az erdei haszonvételek tekintetében is.

Az erdők fentartásának s czélszerű művelésének nemzetgazdasági tekintete tette szükségessé azon üdvös rendel-

kezést, hogy a volt jobbágyok számára kiharósítandó erdőrészt, a lelkészek s tanítók erdőrésszel együtt, községi erdő gyanánt s az erdőrendőrségi szabályok szerint kezeltesék; mire a politikai hatóságok fognak ezentúl úgy a földesúr, mint a volt jobbágyok irányában felügyelni.

Körülményekhez képest azt is megengedi a törvény, hogy az erdő természetbeni felosztása helyett, a kellőképen kitudandó jogos erdei haszonvétel az illető erdőből meghatározott évenkénti failletményre változtassék át, s annak neme s ideje határozottan állapítassék meg.

Minő erdei haszonvétel legyen jogos és törvényes? — a minek kitudása a rendbeszedés mindennemű módjának alapját képezi — ezt az úrbérekben s az úrbér behozatala alkalmával készült okiratokból, a későbbi úrbéri rendbeszedésekből s ezek iránti ítéletekből, végre a divatozó gyakorlatból lehet megtudni. — A jobbágyoknak ezen alapon nyugvó erdei haszonvétele a helybeli különféle körülményekhez, s százalaku viszonyokhoz képest igen különböző, a pátensnek tehát, melly ezen haszonvétel megváltását s az erdei tulajdon ekképeni tisztábahozását rendeli, nem lehetett csupa következetességből s egyszerűség szeretete miatt mindennütt egyazon megváltási árt hozni be; mert ez által majd az egyik majd a másik fél érzékenyen sértetett volna gyakorlat által szentesített jogaiban. Nem lehetett tehát helyesen egyebet tenni, mint bizonyos maximumot s minimumot határozni meg, melly rendszerint szabályozóul szolgáljon, de e mellett elegendő elasticitással bírjon, hogy a bíró, józan belátása szerint, a különös helyviszonyok tekintetbe vételével, némi szabadsággal mozoghasson. A vezérelv, hogy senki ekkorig élvezett jogaiban rövideget ne szenvedjen, sértetlenül tartatott, de ezen vezérelv kitüzése mellett, a fenforgó körülményeket szemügyre vevő bíróságnak tér engedtetett kellő méltányosság gyakorlására.

A minek a jobbágyok rendes törvényes használatában nem voltak, millyen p. o. az 1836-iki VI-ik törvény által eltörölt azon haszonvétel, miszerint a jobbágyok kézi művekre s kereskedésre is kaptak itt ott fát; — úgyszinte a makkoltatási, gubacs- és gyümölcszedési jótétemény, mellyet a volt jobbágyok számukra elkülönzendő saját erdejökben fog-

nak gyakorolhatni, a megváltásnál számításba, véleményünk szerint, nem jöhet.

Szerződéses helyeken, hol úrbéri táblák s földosztályzat alapján kiosztott telkek nem léteznek, a jobbágyok részére kihasítandó erdőrészt kiterjedését a mondott kulcs szerint meghatározni, természetesen nem lehet. Illy helyekre nézve alkalmasint legjobb eligazodást nyújt a 11. §. azon rendelete, miszerént nyolcz zsellér számára jár egy egész telki illetőség. — Ennek nyomán menve, legczélszerűbbnek véljük szerződéses helyeken is házzal bíró 8 lakost venni egy telekszámba.

Hogy az előadottakat példákkal világosítsuk ¹⁾: a vépi uradalomhoz tartozó Szöllős helységben, Vas megyében, tűzi faizásúl minden telkes jobbágnak évenként kilencz szekérfa adatott; Sopronyban, herczeg Eszterházy uradalmaiban, hat öl fa adatik; ugyanott gr. Széchenyi jószágáiban tekintetbe véve a helybeli erdők minőségét, azoknak virágzó, közepszerű vagy elpusztult állapotát, minden egyegy jobbágnak 15, 10 vagy 8; zsellérnek pedig 2 vagy $1\frac{1}{2}$ hold erdő mutatott ki, úgy hogy ezen erdőrészt, legelő illetőségekbe is betudassék. A csáktornyai uradalomban, már 1769-ben hozott ítélet által egyegy telkes jobbágnak 4 öl, egyegy ház zsellérnek pedig 1 öl tűzifa határozott. Ezen mennyiség értékéből, hozzá tudván még ehhez az építési faizás (vagyis: az e célra adatni szokott faszalak) értékét, levonatik a viszontszolgáltatások értéke, s azután a szakértők, tekintetbe véve az erdő állapotát, annak sűrűségét, a föld termékenységét, a fencmeket stb. lelkiismeretesen megbecsülik: hány hold erdő kívántatik ezen haszonvétel fedezésére. — Olly helyen, hol p. o. egyegy telkes jobbágnak hat öl, egyegy zsellérnek $1\frac{1}{2}$ öl fa adatott, s a telkes jobbágyok száma 60-ra, a zselléreké 124-re megy; jár a jobbágyoknak özszesen a lekipásztor s iskolatanító illetőségével együtt 555 öl fa; ennek levágása, özszerakása s behordása ér, feltéve, a helybeli napszámok értéke szerint, 125 öl fa árát; e szerint már csak 430 öl fa az, mellynek megfelelő erdőrészt kell a jobbágyoknak átadni, melly a körülményekhez képest lehet 150, de lehet 900 hold is.

¹⁾ L. Pfahler II. R. 112. 1.

A makkoltatás, s egyéb erdei haszonvételek, melyekről a nyiltparancs hallgat, a kiszámtításnál nem vétethetnek tekintetbe; s a volt jobbágyot csak a számára kihalítandó külön erdőrészben fogják illetni.

A márt. 2-iki nyiltparancs 10-ik §-a szerint a jobbágyoknak csak ott lesz erdőrész kihalítandó, hol azok „a faizás törvényes élvezetében vannak.“ De sok helyütt történt, hogy az 1848 s 1849 évek zavarai folytán a jobbágyok a faizási jog élvezetéből kiestek, minthogy az annak megfelelő kötelességeket ők sem teljesítették. Kérdés már: illy helyeken illeti-e a jobbágyokat, az említett 10-ik §. szerint, az erdei haszonvétel? — Véleményem szerint: kétségkívül illeti, mert az 1848 s 49-iki rendkívüli viszonyokat nem lehet szabályozókül venni, s a 6-ik §-nak a pusztá telkekre nézve felállított méltányos elve, miszerint t. i. azok, kik telkeiket 1848 s 1849 folytán elhagyták, ezeket visszavehetik, s az új birtokosok ezek birtokában nem maradhatnak meg, — e kérdésre is helyesen alkalmazható, valamint általában az úrbéri telki haszonvételeken kívüli használatokra. Sőt addig is, míg a visszahelyezés bíró által kimondatnék: politikai úton lehet sürgetni az 1848. jan. 1-ei birtokállapotnak helyreállítását (nyiltpar. 49-ik §.).

A faizással rokon tárgy a volt jobbágyok nádlási haszonvétele, melyre nézve a márt. 2-iki nyiltparancs következőleg intézkedik :

15. §. Az egykori földesurak s a volt jobbágyok kívánata folytán az eddigi úrbéri törvények szerint az utóbbiaknak engedett nádlási haszonvétel, szabad egyezkedés vagy az úrbéri törvényezések ítélete által akkép szabályoztathatik, hogy ezért a volt jobbágyok számára addig, míg a nádas kiszáradása magától be nem következik, vagy mesterségesen nem eszközöltetett, évenként vagy változatlan mennyiségű nád szolgáltatassék, vagy a törvényesen járó nádszükséglet fedezése végett a nádasból egy meghatározott terjedésű tér jelöltessék ki, avagy végre pénzváltás vagy különbeni egyenérték adassék, mellynél a földesúr a volt jobbágyok éslakosok részéről öt illető vizontszolgálatokat fölszámíthatja.

A volt jobbágyoknak azonban jogukban áll ezen vizontszolgálatást, míg magának a nádjárandóságnak szabályozása bekövetkeznek, pénzben megváltani.

Ha a nádasnak bizonyos része a községeknek vagy egyes jobbágyoknak telkeik után az illető úrbéri földeken fölül s kizáró hasz-

nálatukra átengedett, ez tulajdonukká válik, s a rajta fekvő adózások megválthatók.

Hazánk sok részében igen nagy fontosságu a jobbágyok nádlási haszonvétele; olly helyeken ugyanis, hol erdő nincs, nád pedig teremni szokott, a volt jobbágyok fa helyett nádat kapnak a földesúrtól saját szükségökre, és pedig nem csak tüzelésre, hanem házaik s egyéb épületeik fedezésére is, körülbelül hasonló feltételek alatt, mint a mellyek szerint a faizás gyakoroltatott. — E jótékonyág élvezése az eredeti úrbéri szabályozás alkalmával tisztán az uraság tetszésétől függött; de ha egyszer a jobbágyoknak megadaték s az úrbérbe beigtattaték, többé már el nem vonathatott azoktól, s a megfelelő szolgáltatások sem valának megmásíthatók. E szolgáltatások pedig a jobbágyok részéről negyven kéve nád vágásában, s a földesúr majorságába, vagy általa kijelölendő, de az uradalom kebelében fekvő más helyre vitelében állottak. A nád vágása és hordása, valamint a faizás felől mondatott, a jobbágytelkek minőségéhez volt mérve, a kitett mennyiség vágása s hordása egyegy egész telkes gazda kötelessége lévén, s ezen köteleztetés a fél-, a negyed- s nyolczad telkeseket aránylag illetvén. A nádlás jótéteményével együtt természetesen az annak megfelelő köteleztetés is megszűnt. — A pátens csak volt *jobbágyokról* szól, de kétség kívül a *zselléreket* is befoglalja e névbe, s ezek sem fosztathatnak meg a nádlás jótéteményétől, ha annak törvényes használatában voltak.

Az 1836-iki VI-ik törvényczikk 5-ik §-a a jobbágyok nádlási haszonvételét mindazon helyeken, hol a határban nádas létezik, s hol a jobbágyok az úrbér behozatalakor, vagy későbbi úrbéri rendezés alkalmával adott földesúri engedéllynél, vagy végre az eddigi gyakorlatnál fogva annak élvezetében voltak, jövőre is fentartotta. Az ebbeli kedvezés fontossága nem szűnt meg az úrbér behozatala óta; nádfedeles ősi házak helyét nem foglalta még el szép piros cserép, vagy ragyogó fehér fazsindely. A nép ragaszkodott atyái szokásához, miszerint egy vigyázatlan pipakiverés következtében egész falu eléghetett, — hiszen a sárfalakat nem volt nehéz újra benádazni, s egy pár hét alatt újra készen volt a tűzfészek.

A nádlási haszonvétel azonban tisztán földesúri regálé-

nak tekintetvén, kimondta e törvény, hogy a hol a nádasok kiszáritása által ezen haszonvétel elenyészik, a jobbágy ezért semmi kárpótlást nem követelhet, hanem csupán a viszonzolgáltatásul járó negyven kéve nád vágásának s hordásának terhétől menekszik meg; kivéven azon helyeket, hol a nádas bizonyos része a jobbágyoknak, ha szinte a szokott negyven kéve nád adózás mellett is, külön külön egyes telkek után, vagy öszszesen a község számára, az úrbéri állományon felül s kirekesztő használatra jelöltetett ki. Illy helyeken a kiszáritott nádas földje a jobbágyoknak marad, mitől ezek vagy negyven kéve nádat, vagy ennek megfelelő s egység avagy hatóság által meghatározandó hason értékű tartoznak adózni.

Az itt ismertetett legf. nyiltparancs 15-ik §-a ezen haszonvételre nézve is a tulajdont elkülönző s biztosító szabályozást állapít meg az által, hogy elrendeli, miként a földesúr addig is míg a nádas kiszárad, vagy mesterségesen kiszárittatik, ezen haszonvételt megválthassa és a közösséget megszüntethesse; és pedig erre nézve háromféle módot jelöl ki:

Vagy t. i. évenként kiadandó, változatlan mennyiségű nád kiadására kötelezi magát a földtulajdonos.

Vagy a törvényesen járó nádszükséglet fedezésére, annak megfelelő, határozott terjedelmű nádat jelöl ki, — leszámítván törvényes járandóságát, az az: egy telektől negyven kévét, miszerint p. o. ha egy egész telkes jobbágy egy évi nádhaszonvétele 200 kévére menne, nem 200, hanem csak 160 kévének megfelelő nádasrészt ad ki.

Vagy végtére: nád helyett pénzt, vagy más egyenértékűt (aequivalenst) p. o. tűzifát, legelőt sat. ad, minél a volt jobbágyok részéről őt illető vizontszolgáltatást szinte számításba veszi.

Addig is, míg a nádjárandóság szabályozása bekövetkezik: jogukban áll a volt jobbágyoknak az említett vizontszolgáltatást, t. i. egy telek után negyven kéve nád levágását s behordását pénzen megváltani. Ezen fizetés mindaddig teljesítettik, míg vagy a szabályozás megtörténik, vagy a nádas kiszárad, avagy mesterségesen kiszárittatik.

Mind ezt szabad egyezkedés, s ha ez nem sikerülne, az úrbéri törvényszékek ítélete fogja meghatározni.

A községeknek vagy egyes jobbágyoknak telkeik után, az illető úrbéri földeken felül s kizárólagos használatra engedett nádas, azoknak teljes tulajdonukká válik, s minden békótól végkép megmenekszik az által, hogy a rajta fekvő adózások megváltathatnak. Noha tehát úgy az 1836-iki VI. törvény 5-ik §-a, mint a mártius 2-iki nyiltparancs, kiszáradás vagy kiszáritás esetére *rendszerint* minden nádlást uradalmi tulajdonúl nyilvánít: vannak mégis kivételképpen nádlások, mellyek bár szolgálatokkal voltak terhelve, ezeknek megváltása után a volt jobbágy tulajdonává válnak. Ha kérdés támad a nádasoknak természete fölött: vajjon t. i. olly természetűek-e, mellyek a jobbágyok tulajdonába mennek át, vagy nem? véleményem szerint feleletet az *eddig* úrbéri törvény, azaz: az 1836-iki törvény s ezzel öszhangzó márt. 2-iki nyiltparancs 15. §-a szavaiból, a legszorosb értelmezés szerint, kell meríteni; mert itt azon szabály alúl, hogy „a nádlás földesúri regale, s a nádasok a földesúr tulajdonai“ kivétel forog fenn, a kivételek pedig mindenkor szoros magyarázatúak. — E törvények szerint arra, hogy valamely nádas, kiszáradása után, a jobbágyok tulajdonává legyen, megkivántatik, hogy az az öszszes határbeli nádlásnak *egy része* legyen; a jobbágyoknak telki állományaik száma s aránya után legyen, és pedig kizárólagos használatukra átengedve s az úrbér vagy a földesúr által kijelölve. Ha ezen kivántatóságok közül csak egy is hiányzik: a nádasok jobbágytulajdonná nem válhatnak; hanem ha a nádas kiszárad vagy kiszáritatik: a nádlási haszonvétel, s a földesúrnak a jobbágyok irányábani e nemű kötelezettsége megszűnván, a nádastér a földesúr kirekesztő tulajdonává lesz.

KILENCZEDIK FEJEZET.

A legelőkről.

(Márt. 2-iki nyiltparancs 16-ik §-a).

Az egész úrbéri rendezésben talán legfontosabb, legkényesebb, legtöbb féltékenységet s legerősebb szenvedélyeket ébresztő tárgy s kétségkívül legélénkebb vitatkozásokra fog

alkalmat adni a legelők kérdése, annyival is inkább, mert a legelő kérdése több helyütt másféle bonyodalmakkal is van összekapcsolva, nevezetesen az erdei legelőknél.

Azon megtörhetlen, s a hirlapi cikkek-, népkönyvek-, röpiratok-, élőlészóvali jótanácsokkal s itt ott látható virágzó tagosított birtokok csábító példájával is daczoló előszeretet, melly népünkben a közös legelők iránt él és uralkodik, — makacs rögzöttsége által azon hitre bír, hogy az még fajunk ázsiai nomád életéből átöröklött vonás, melly a lefolyt évezreden át tartott folytonos szokás által még inkább megerősödött. Ez nagy munka, melly az úrbéri törvényszékek bölcsességét s erélyét leginkább fogja próbaköre tenni.

A legelő, mellytől a földművesnek marhatartása s ennek nyomán egész gazdasága függ, mindenkor nagy mértékben igényelte a hazai törvényhozás gondoskodását. A robotoló s közmunkát végző jobbágnak módot kelle nyújtani, hogy marhát tarthasson, s azt jól táplálhassa. Ezért folytonos tekintet volt arra, hogy legelője legyen, s az túlságosan meg ne szoríttassék.

A közlegelő azon kisebb nagyobb gyepes tér, mellyre a jobbágyok saját használatukra s az úri szolgálatokraszükeges marháit, a földesúréival s ennek tiszteivel vegyesen hajtattak ki, s legeltek, ha találtak legelni valót. — Ezen szorosán vett, s a körülményekhez képest kisebb nagyobb közlegelőn kívül, csaknem országszerte szinte közös legeltetés volt szokásban mind a földesúri, mind a jobbágyi ugaron, és ugyan tavasz kezdetétől az új szántásig, rendszeresen május hó végeig; úgy továbbá a szántóföldeken aratás után, s a kaszállókon, a sarjú elhordása után. — Az őszivel bevett s megfagyott földeken csak úgy lehetett legeltetni, ha ebben földesúr s jobbágy megegyeztek (1784. febr. 21-iki 3407. számú leirat Vas megyéhez). A szőlőkbeni legeltetéstől pedig, mellyet a szőlőbirtokosok Sz. Márton naptól Sz. György napig gyakorolni szoktak, a földesurakat eltiltotta az 1773. april 26-iki leirat.

A közlegelő tulajdona a földesúré volt, miből következik, hogy annak bármi szük léte sem zárhatja ki a volt földesurakat az eddig közösen használt legelő birtokából; de annak használata a jobbágyokkal közös, mire nézve a volt úrbéri hatóságok folytonosan figyelmeztek, s a felsőbb ren-

deledek lelkiismeretesen gondoskodtak, hogy a jobbágyok, az adófizetés s közszolgálat-teljesítés miatt gyöngéd atyáskodás tárgyai, a földesúri vagy uraságtiszti marhák túlságos száma által meg ne rövidíttessenek. — Hogy az urasági tisztek és cselédek, s minden vallásu lelkészek és iskolamesterek, kiknek lakásuk helyén legeltetési joguk volt, ezen joggal, túlságos számú marhák tartása által vissza ne éljenek, az általok tartható marhák száma akkint volt meghatározva, hogy az uradalmi főtisztek, s lelkészek ne tartassanak több marhát, mint egy egésztelkes jobbágy, az alsóbb urasági tisztek s cselédek és iskolatanítók pedig ne többet, mint a féltelkes jobbágyok ugyanazon helyen. — Minthogy pedig a marhák száma a telkek minősége szerint meghatározva nem volt: az úrbér behozatala alkalmával az azt végrehajtó tisztviselők, adott utasításuk szerint, kihallgattak hat egész, vagy ha ez nem volt, fél- vagy negyedtelkes jobbágyot az általok tartatni szokott marhák száma iránt, s ezen számokat összeadván és hattal elosztván, a középszámot vették olyannak, mellyen a tisztek, lelkészek stb. által tartandó marhák számának túlhaladni szabad ne legyen. Ezen marhaszám azután, az okokkal együtt beiktattatott a végrehajtási jelentésbe. Az úrbéri végrehajtók által ekkint meghatározott marhaszám tehát a helységek úrbéreiből kitétvén, ezen marhaszám azokból hitelesen s könnyen megtudható. P. o. Péczelen, az ottani úrbéri végrehajtásról szóló jelentés szerint nagyobbrendű uraságitisztnak s lelkésznek engedtetett 6 ökör, 2 tehén, 3 ló, 20 birka 2 sertés legeltetése; Monoron már 8 ökör, 4 tehén, 4 ló, 50 juh, 10 sertés, minthogy a legelő sokkal bővebbnek találtatott; a Bánságban 6 ökör, 2 tehén borjával, 2 ló, 18 juh, 8 sertés. Az említett egyéneknek is csak ugyanazon nemű marhákat volt szabad tartani, mint a jobbágyoknak, s ugyanazon pásztor alatt ¹⁾. — A közlegelő használata csak a saját és az uradalmi szolgálatra alkalmazott marhákra szorítottatott; kereskedésre szánt marhát tehát a közlegelőn ingyen táplálni nem volt szabad, hanem illy marha számára külön legelőről kellett gondoskodni ²⁾.

¹⁾ Instr. Exeq. Mag. V. Fej. 22. §. — Instr. Com. Reg. 46. §.

²⁾ Az idézett helyen V. Fej. 22. §. 5. pont.

A legeltetés jogának egyenesen megfelelő viszontszolgáltatás a jobbágyok részéről, csupán s kizárólag ezen cím alatt, nem létezett, ha csak a már előbb (1836. VII. tcz.) eltöröltött vaj-szolgáltatást nem tekintjük ilyennek, mely a legelőjoggal viszonyban állt annyiban, a mennyiben ott, hol a jobbágyok a közlegelőn fejős teheneket tartottak, vajjat kellett adniok, hol pedig tehenet a szűk legelő miatt nem tarthattak, a vaj is elmaradt¹⁾. — Slavóniában a legelő egészen ingyen adatott.

Mínthogy, mint fenebb már említők, a legeltetés a jobbágyi kötelességek teljesítésérei képességnek föltételeül tekintetett, az úrbér s az azt életbe léptető tisztviselők utasítása lelkiismeretesen gondoskodott a felől, hogy a legelő, főleg hol az már különben is szűk volt, a földesúr vagy jobbágyok elszántás általi foglalásai miatt meg ne szorítassék²⁾. A legelő tárgyában kibocsátott felsőbb rendeletek s ítéletek következetes iránya folytonosan ez volt. A földesúr tartozott jobbágyainak, ezek ökrei, tehenei, üszői, lovai, csikajai, borjai, sertései, s hely szerint juhái számára is elegendő legelőt adni. — Mi legyen az az elegendő legelő? ennek meghatározása a méltányosságra volt bízva. Ugyanis: a legelő minősége s mennyisége s a nép ereje és tehetsége; úgy a szükséges-segítés czélszerű módjai is helyről helyre különbözök lévén, ezeknek tekintetbe vételével kelle intézkedni, hogy a legelő se kelle túl meg ne szorítassék, se pedig túlságosan ki ne terjesztessék, s a legelő mennyiségét sem az egyes jobbágyok, vagy egész községek által tartható marhák, sem az egyesek, vagy községek részére kimetszendő holdak számára nézve meghatározni nem lehetvén, a hely színén az eljáró birák, bölcs, ovatos és méltányos ítélethozás útján, a legelő gondos megtekintése után, lelkiismeretök szava szerint, az adózó nép érdekeinek tekintetbe vételével, szabták ki a legelőt. Már a máriateréziai úrbér behozatalával kiadott legf. utasítás is kinyilatkoztatta, hogy a legelőkre nézve általános, mindenütt kötelező szabályt felfállítani lehetlen, minthogy azoknak úgy mennyisége, mint minősége határról határra különbözök. A végrehajtó tisztviselők számára kiadott utasítás V. Fejezetének 22-ik §-a, s a

¹⁾ Ugyanott, 7-ik pont.

²⁾ Urb. II. Fej. 3. §. Instr. Exeq. Mag. V. Fej. 22. §. 1. p.

2-ik pótlékpont így szól : „quod in omnibus ferme locis alia sit qualitas et quantitas pascui, aliae item sint vires et facultates populi, in aliis adsit, in aliis vero desit huic necessitati succurrendi modus; pascuum autem vel debito plus restringere, vel debito plus extendere consultum haud foret.“ — A Bánságban kivételt találunk; ott ugyanis, mint fenebb láttuk, a legelő mennyisége a jobbágytelek minősége szerint, van meg határozva.

A legelőre hajtható állatfajokra nézve, tiltó törvények s felsőbb rendeletek leginkább csak a kecsakéket illetőleg hozattak, a mennyiben ezek az erdei legelőkön a fáknak árthatmasok lehetnének ¹⁾.

Az 1836-iki VI-ik tczikk 3-ik §-a elvileg szinte kimondja, hogy a jobbágyoknak, mennyire a helybeli környúlások engedik, elegendő legelőt kell adni; de ki mondja azt is; hogy a földesurat a legelő használatától sem az addigi nem gyakorlat, sem a legelő szűke miatt kizárni nem lehet, (kivéve, ha a legelőről önként lemondott, vagy korábbi rendbeszedés alkalmával abból kizáratott). Azonban ezen bölcs törvény már tekintetbe veszi s méltányolja a fejlettebb nemzeti s magángazdaság igényeit, s a legelő megszorításából s aránytalan használásából eredni szokott panaszok megszüntetése, s egyszersmind a nemzeti ipar előmozdítása tekintetéből, a jobbágyi legelőnek a földesúrnál leendő elkülönzését rendeli, nem ugyan még általánosan parancsolólag, hanem csak azon esetre, ha ezen elkülönzést a földesúr, vagy a közbirtokosok közül egy, vagy végre az úrbéri telkekkel bíró jobbágyoknak nagyobb része kíváná. — A jobbágyságnak kiadandó s földesúrnál megmaradó legelőmennyiség meghatározását, utalva a helybeli körülmények figyelembe tartására, az illető úrbéri bíróságok ítéletére bizza. Hogy azonban a bíróság önkényét mégis némi határok közé szorítsa, a legelőbeli haszonvétel legkisebb mennyiségét egy egész telekre 4, a legnagyobbat pedig 22, ezer kétszáz négyszög öles holdban állapítja meg, mint olly mértékben, melly az ország legnagyobb részében előforduló rendszerinti esetekben szolgáljon szabályozóul, s mellynek korlátai közt a bíróság szabadon mozoghasson, de a mellyen,

¹⁾ 1807 : 21. Regul. Silv. §. 25.

felette bő legelőkkel ellátott helyeken túl is mehessen. — Meghagyja e törvény, hogy a legelői járandóság a jobbágyoknak olly tájon ne adassék ki, melly haszonvchetetlen, p. o. árvizek, homokbuczkák, s más okok miatt, marhalegeltetésre nem alkalmas. — A legelő elkülönzését pedig kiterjeszti nem csak a közgyep felosztására, hanem a legeltetés fenebbi más nemeire, t. i. az ugarokon, tarlókon sat. szokásos legeltetésre is, meghagyván, hogy a földesurat saját rétein, ugarjain, tarlóin, s egyéb majorsági földein a jobbágyok kirekesztésével, ellenben az úrbéri földeken egyedül a jobbágyokat illesse a legeltetési jog. — Ugyan e törvény nyolcz úrbéri zsellérnek egy egész telki legelőjárandóságot, minden hitü keresztyén lelkipásztornak egy egész telki, minden iskolatanítónak és jegyzőnek pedig féltelki járandóságot rendel adatni, az urasági tisztek s cselédek felőli gondoskodást végre egészen a földesúrra bizza, s megtiltja, hogy ezek a község legelőjén marhát tarthassanak.

Az 1858. márt. 2-iki cs. pátens, mellynek czélja s feladata épen a tulajdon elkülönzése s biztosítása, tovább megy az 1836-iki törvénynél, s a legelő elkülönzését, mellyet im e törvényczikk csak olly esetben rendelt el, ha az a földesúr vagy jobbágyok többsége kívánná, hivatalból rendeli el s határozottan parancsolja, úgy hogy ha a birtoktagosítás iránti felhívásra a kitűzött egy év alatt az érdekeltek, t. i. vagy a földesúr, vagy a jobbágyok többsége magukat nem jelentenék, a következő másik egy év alatt a földesúrnak okvetlenül s múlhatlanúl kérni kell a legelő elkülönítését, mert különben az hivatalból fog az ő költségére kinevezendő felperes (ügyvéd) által teljesíttetni. A 16-ik §. azután kereken kimondja, hogy a jobbágyok teljes tulajdonává vált elkülönzött legelőn a földesúr, s a földesúrn a volt jobbágyok nem legeltethetnek.

A legelőre nézve tehát (valamint az erdei haszonvételekre nézve is) a parancsoló törvény hártja el azon akadályokat, mellyeken a jó tanács, s az irodalom diadalmaskodni nem tudott. A birtokelkülönzéstől alaptalan előítéletek s balvélemények miatt idegenkedő nép, ha saját javát átlátni nem bírja, kényszeríttetni fog annak elfogadására, a miért később, ha a tapasztalás szeméit felnyitja, hálásan fogja áldani a bölcs törvényhozást.

Az 1858-iki nyiltparancs a legelő mennyiségéről mélyen hallgatván, kétség kívül az 1836-iki törvényt akarta életben tartatni. A mennyiség meghatározása tehát ezentúl is az úrbéri bíróság méltányos ítéletére lesz bízva, melly a körülmények szerint fog intézkedni; fő tekintettel arra az egész úrbéri rendezés uralkodó szelleméhez hiven, hogy a netalán tévútra vezetett vagy felzaklatott tömeg túlságos követeléseit mellőzze ugyan, de jól vigyázzon, hogy a földművelő nép sorsa ezen intézkedés által mostohábbá ne váljék, mint volt azelőtt, hogy a földművelés czélszerű vitelehez szükségelt marhák eltartására szükséges legelő ne hiányozzék. Hol a nép keresetének fontos ágát teszi a marha tenyésztés, ez szinte tekintetet érdekel, s olly helyeken a nép annál inkább tarthat számot bővebb legelőre, mert hiszen maga a marhatenyésztésnek természetes alapon kifejezett divata is már bő legelőre mutat.

Legnagyobb nehézséggel jár a legelő kérdése ott, hol a közös legelő erdőből áll, hol tehát a legeltetési s faizási jogok vannak egymásra vonatkozásban.

Itt a rendezésnél különbséget fog tenni azon tekintet: volt-e a jobbáyságnak faizási haszonvétele, vagy nem? — Ha a volt jobbáyság faizási haszonvétellel bírt, ez esetben a jobbágyok részére kiadandó legelővel a faizási haszonvételek a fenebb előadottak szerint ¹⁾ megfelelő erdőrészt is kihasíttatik, s így a jobbágy saját legelőjében fogja találni erdei részét, és saját erdejében legelőjét. Midőn, a szabályszerű becsü folytán, a község részére kimetszendő erdőrészt kevesebbre üt ki, mint a részére bíróilag meghatározandó erdei legelőmenyiség, ez esetben a községnek jutott erdőrészen túl terjedő erdei legelőben levő fát, melly nem a jobbágyé (minthogy ezt ott csak legelő illeti) kétség kívül az uraság tekintheti tulajdonának, s azt, ha az erdei szabályok engedik, kivágathatja s elvitetheti. Az erdei szabályoknak pedig, czélszerű rendezés folytán, eleget lehet tenni az által, ha a mennyiben a legelőül kimutatott erdőben, az uraság tulajdonához tartozó fának levágatása által, fogyatkozás vagy csorba történnék, az uraság többi erdejében ugyanannyi megkiméltetik s fentartatik, s a rendes vágások

¹⁾ Lásd VIII. Fejezet 99-ik lap.

ugyanannyival megszorítottatnak. — Azon másik esetben pedig, ha a volt jobbágságnak nem volt faizása, s a legelő mégis csupán erdei, — a legelőt nem lehet máskép tekinteni, mint ha tiszta, fátlan legelő volna; de hogy az erdei szabályok fentartathassanak s azon erdőrészekben, mellyek a vágásokhoz képest tilosban tartatnak, s mellyekbe a marhák kártétel nélkül nem bocsátathatnak, legeltetés ne történjék: az illy részeket a számításból ki kell hagyni, s a volt jobbágnak engedendő legelőmennyiségből levonni.

TIZEDIK FEJEZET.

A szőlőkről.

(1853. márt. 2-iki nyiltp. 17. s 18. §§.)

A magyar ember szereti a lélekvidámító jó bort, s azért meleg érdekléssel viseltetik azon nemes tőke iránt, a melly számára a büfelejtető s gondenyhítő cseppeket termi. — Ha Bajorországban igen jelentékeny mozgalmakat képes előidézni minden, a mi az ott kedvelt árpalé sorsára vonatkozik: nálunk kétségkívül igen elkeserítő volna minden rendszabály, melly a nagy számnak szőlőbirtokát sujtaná. — Mérföldekre terjednek hazánkban a szőlőlomb-koszorúzza hegységek; sőt a nagy alföldi városokat s falvakat is szeretve környezik a nagy kiterjedésű kerti szőlők; ezek a falu népének kedves mulatóhelyei, szívéhez nőtt menhelyei a nehéz élet nyomasztó gondjai előtt. — Igen fontos és életbevágó tehát mind azon rendelkezés, melly a szőlőbirtokot illeti.

A bordézma kétségkívül egyike nálunk a legérdekesebb nemzetgazdászati kérdéseknek. Annak káros volta régóta elismertetett, s általános meggyőződés lett, hogy a dézsma minden kigondolható adónemek közt a legnyomasztóbb, hogy az minden czélszerű javításnak és szorgalomnak megölnöje. Még nagyobb lett ez égető kérdésnek fontossága, mióta hanyatló borkereskedésünk, a külföldnek borainkra fordult figyelme folytán, szebb jövővel kecsegtet. Hogy

szőlőművelésünk, czélszerű javítások által, a tökélynek azon fokára emeltessék, melly a magyar bort kereső külföld igényeinek megfelelően, — e célra egyik első teendő a szorgalmat s művelést gátló bordézsmanak megszüntetése.

Különbén is a többi hűbéri s úrbéri állapotok átalakítása s terhek és szolgálatok megváltása folytán, a hasonló természetű bordézsma a tarthatlanságig korszerűtlen lett. — Örömmel kell tehát üdvözelnünk azon §-ust, melly a szőlőtulajdon elkülönítését, függetlenségét, s így a czélszerűbb művelést lehetségessé teszi.

A szőlők hazánkban különféle jogi természetűek. Né-melleyek, mint p. o. többnyire a házi, kerti szőlők, egészen úrbéri természetűek, s az úrbéri állományhoz számítatnak, mások különös tekintet alá jövő industriális telkek, mellyek a jobbágyi állományhoz nem számíthatók, s különös tartozások alá esnek; mások ismét a földesúrnak kétségbe nem vonható tulajdonai, mellyek világos haszonbéri vagy zálogos szerződések mellett adattak át a volt jobbágyoknak művelés alá. Ezen külömbőséghez képest külömböző a patensnek rendelkezése is a szőlőkre nézve; némelleyek ugyanis, mint úrbéri természetűek, az állam által, mások a birtokosok által váltandók meg; mások végre a nyiltparancs rendelete alá épen nem eshetnek.

A tartozás, melylyel a volt jobbágy hazánkban a szőlővel beültetett föld haszonvételéért kötelezve volt, s e perczig is van, állott vagy az egész termésnek kilenced részében, az úgynevezett *bordéssmában*, vagy pedig *hegyvámában* (Jus montanum) az az: a mustnak vagy bornak bizonyos, részint világos szerződés, részint szokás által meghatározott mennyiségében, tekintet nélkül az évi termésre, vagy kész pénzben is.

Az 1836-iki törvénynek a jobbágyi tartozásokról szóló 7-ik czikke (3. §) a szokásos kilencedet vagy hegyvámot (kivéven az aszúszőlőt s ebből csepegő nedvet) szinte fenntartja, a szokás és törvényes mérték megtartása iránt az 1715: 97. s 1802: 7. törvényekre hivatkozván, mellyek szerint a hegyvámot, a szőlőművesek kárára, növelni, annak beszedésénél törvénytelen mértéket használni, s bármilyenü zsarolást elkövetni hatalmaskodás büntetése alatt van tiltva. A borkilenced vagy hegyvám beszedésére és behor-

dására nézve ugyanazon törvény az 1802 : 7. s 1807 : 3. cikkeket rendeli megtartatni, úgy azonban, hogy az illető járandóságot csak a helybeli határon belül tartozzanak az illetők behordani. Ezen törvény is, valamint a benne felidézett régi törvények épen tartják a szokást, divatot, egyezéseket, szerződéseket, mellyek a földesurak és szőlős gazdák közt kötöttek.

Az óta megérett az eszmé, hogy a természetnek szorgalomkedvét s javítási iparát meghiusító és tönkre tevő, de különben is a most már megállapított birtokviszonyokkal meg nem egyező, s az úrbéri rokonnemű tartozások eltörlése után tarthatatlan bordézsma, — méltányos váltság útján — végkép meg kell szüntetni, s azon mostoha állapotot, mellyben a szőlő a dézsma urának s a szőlőművesnek közös, s így senkinek sem igaz és kizárólagos tulajdona, a közjó tekintetéből olly észszerű állapotá kell átváltoztatni, mellyben a tulajdonos szőlőjével saját szabad akarata, józan belátása s gazdasági nézetei és érdekei szerint intézkedhessék. A legújabb törvény rendelete már e disdalmas eszmének hódol, s a szőlőtulajdont megállapítja, és a szorgalomnak s tudománynak nyílt mezőt tár.

Az 1853. márt. 2-iki úrbéri nyiltparancs 17—18. §-ai rendelkeznek a szőlőkről s ezektől járó adózások és szolgáltatásokról. Ha a szőlők úrbéri telkek alkatrészeit képezik, azaz : olly földeken ültetvék, mellyek az úrbéri táblákba, mint úrbéri jobbágy- és zsellértelkek állománya iktatvák be, vagy későbbben úrbéri tartozások szakadatlan megvétele által ilyeneknek ismertettek, — ez esetben azok a volt jobbágyok tulajdonaivá lesznek s minden tőlök járt adózások és szolgáltatások, országos kárpótlás mellett, végképen megszűnnek.

Minden egyéb szőlők után a szerződési, vagy eddigelé divatozott adózások és szolgáltatások fenntartatnak ugyan mindaddig, míg a rajtok fekvő földesúri jogok meg nem váltatnak : egyébiránt mind ezen tartozások megválthatók, kivévén csupán azokat, mellyeket a volt jobbágyok a földesúrtól haszonbérben, zálogban vagy hasonló ideiglenes szerződések mellett birnak, mellyek tehát ezen nyiltparancs rendeletei alá egyáltalában nem tartoznak, miután ez csak az úrbéri vagy úrbérrel rokon természetű birtokok iránt intézkedik.

A szőlők tehát kétfélék : megválthatók, és meg nem válthatók. Megválthatók az úrbéri, azaz : úrbéri állomány alkatrészeit képező és rokon természetű szőlők, meg nem válthatók azok, mellyek egyáltalában nem úrbéri, hanem ideiglenes szerződési természetűek. A megválthatók ismét részint olyanok, mellyek váltságát az állam fizeti, mint az úrbéri állomány egyéb alkatrészeiét; részint olyanok, mellyeknek váltságát a birtokosok fizetik a jogosított földesúrnak. Szükséges tehát, hogy az illetők a szőlők egyik vagy másik természete felől kellőképen felvilágosítassanak, s zavarosban halászni szerető izgatók által tévutakra ne vezetessenek.

A földtehermentesítés mi módoni eszközléséről szóló szinte 1853. márt. 2-iki nyiltparancs 12-ik s 13-ik §-ai kitűzik a szabályokat, mik szerint a megválthatóknak nyilvánított, nem úrbéri természetű tartozásokért járó kárpótlás, vagyis : váltság a kötelezettek által fizetendő.

Ezen váltságra nézve a kényszer csak azon esetben van kimondva, ha azt a jogosított földesúr, vagy az ugyanazon nemű földektől (itt a szőlőktől) a tartozásra kötelezettek többsége kívánja. Ha sem a földesúr sem a volt jobbágyok többsége nem kívánja a váltságot : az eddigi tartozások fennmaradnak, s ezentúl is vonakodás nélkül teljesítendők.

Vannak esetek, hogy a földesúr a közös legelőből osztott ki földeket szőlővel beültetésre, s a földesúr azt követeli, hogy ezen szőlők az ő majorsági földén állanak, a jobbágyság pedig azt állítja, hogy közös legelőföldbe ültetvék. A jobbágyság illy kifogása, a 18. §. szerint, csak akkor jöhet bírói tekintet alá, ha bebizonyíttatik, hogy a közös legelőjog gyakorlására jogosítva volt községi tagok azonnal a szőlőkkel beültetett legelőtér kiosztása alkalmával panaszt emeltek; panaszuk azonban figyelembe akkor nem vétetett, vagy végkép el nem intéztetett. A pátens nem mondja meg, mit kelljen tenni ezen esetben. — Véleményem szerint illy esetekben, midőn t. i. bebizonyíttatik, hogy a földesúr a közlegelő egy részét osztotta ki szőlőnek, s a legelő ezáltal megszorítatott, legigazságosabb kiegyenlítésnek látszik, hogy a szőlőbirtokosok a szőlőn fekvő terheket megváltsák ugyan, de ellenben a földesúr sajátjából pótolja ki

a közlegelőből tett foglalást. Mert valamint egy részről a szőlők utáni szolgáltatáshoz való jogát kárpótlás nélkül el nem vesztheti, úgy más részről a közlegelőt kizárólagos tulajdonának nem tekinthette, s ha arról magára nézve hasznosan rendelkezett, ezért ő is pótlással tartozik. Ha a földesúr ezt nem tehetné a legelő csekély kiterjedése miatt, s a volt jobbágyság csak a szőlővel beültetett legelők befoglalásával lennének kielégíthetők, ez esetben méltányos, hogy az ilyen szőlők, mint úrbéri legelők, váltságmentesen hagyassanak azoknál. Ha pedig a jobbágyság panaszja a legelő megszorítása iránt alaptalannak találhatik, pótlásnak nem lehet igazságosan helye, mert a földesúr, mint a határnak ura, több legelőt adni nem tartozik, mint a mi a népet méltányosan illeti.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Az örökös és ideiglenes szerződésekről, s a szerződések mellett bírt földekről.

(Márt. 2-iki nyiltparancs 19, 20, 21 s 22-ik §-ai).

Itt van helye a földesurak s jobbágyság közötti szerződésekről bővebben értekezni. A hol a körülmények javasolták, hogy a földesurak s jobbágyság, a szokott s általánosan dívatozó állapottól egymásközi viszonyaikban eltérve, szerződésekre lépjenek: az államnak nem volt oka ezen szerződési szabadságot eltiltani, azonban köteletségének tartotta azt korlátozni annyiban, hogy ezen szerződések által a jobbágyság állapota az úrbéri, vagy szokásos, általános állapottól rosszabbá ne lehessen. Illy szerződések már a m. thérizai úrbér behozatala előtt is keletkeztek, s a mennyiben a jobbágyságra nézve kedvezők voltak, az úrbéri szabályozás alkalmával is helybehagyattak. Uralkodó elv volt reájok nézve, hogy a jobbágyság jogai az úrbéri s ezekkel rokon természetű földekre nézve meg ne szoríthatassanak, mert a jobbágyság a jobbágysági viszonyból eredő jogaikra nézve saját kárukra nem rendelkezhetek. Az állam ugyanis felada-

tának tekinté a jobbágyok adó- s munkaképességét fenntartani, s inkább növelni, mint csökkenteni, azon jobbágyokét, kiknek vállain a magyar alkotmány szerint a közterhek összege, vagy legalább, legnagyobb része feküdt. Innet azon gyámkodási rendszer, melly a szerződések szabadságát is megszorítá, s a jobbágyokat, azon bár lealacsonyító, de védett helyzetbe tevé, miszerint sorsukat, akár szerződések, akár szokás útján csak jobbá teheték, rosszabbá soha, s hogy minden cselekvényeik, mik által helyzetük mostohábbá lett volna, jogilag semmisek, s érvénytelenekül tekintettek. Innét azon vezérelvek, mellyek a földesurak és jobbágyok közt kötött s kötendő szerződésekre nézve felállítottak, mellyek nélkül t. i. az úrbéri szabályozásnak célbavett sikere nagy részben meghiusúlhatott volna; úgy mint: hogy a jobbágyok sorsa e szerződések által könnyebbé, enyhébbé legyen, vagy legalább rosszabbá ne legyen, mint a millyen volt az az úrbéri szabályozás szerint; hogy e szerződések semmi olyat magokban ne foglaljanak, a minék a jobbágyoktól szedését s követelését az úrbéri szabályozás nem engedi; s hogy ha a szerződésben foglalt kötelezettségek a rendes úrbériknél keményebbek, azok az úrbéri mértékre vitessenek vissza¹⁾, a mi alatt azonban, az említett főelv szerint, nem azt kell érteni, hogy egyes pontok az úrbériknél keményebbek ne lehetek volna, hanem csak azt, hogy a jobbágyok sorsa, a szerződés egész szövegét tekintve, ezáltal rosszabbá ne tétett legyen.

Az úrbéri szerződések vagy *ideiglenesek* (határozott, vagy határozatlan időre kötöttek), vagy *örökösök*, s kötöttek vagy egész községekkel, vagy egyes jobbágyokkal; vagy a földesúr s jobbágyak közti egész, összes viszonyra, vagy pedig ezen viszonyoknak csak egyes részére, pontjára p. o. a dézsmára, robotra nézve.

Hogy a szerződések kötésénél az említett elvek sértetlenül tartassanak, megkivántatott, hogy törvényes bizony-

¹⁾ Instr. Com. Reg. §. 26. 3, 4. p. — 1772. márt. 13-iki k. leirat. — 1780-iki apr. 6-iki 1621. sz. kir. leirat, a horvát megyékhez. — 1771. sept. 5-iki 5016. sz. leirat Zala megyéhez, a csáktornyai uradalom ügyében sat.

ság (szolgabíró s eskütt) legyen jelen, kiknek kötelessége volt feltűgyelni, hogy a szerződés az úrbéri elveknek megfelelően, továbbá a szerződést az illetőknek felolvasni, s megmagyarázni, végre ugyanazt előtézni (coramizálni) ¹⁾.

Ha az ideiglenes szerződés bizonytalan időre kötött, a szerződő felek attól visszaléphettek s az úrbéri rendre visszatérhettek ugyan, de ebbeli szándékukat tartoztak egy évvel előbb a másik féllel tudatni, s a megyének is bejelenteni ²⁾. Sőt ezen kötelezettséget a szerződés egyik pontjába be is kellett igtatni ³⁾. — Nincs kétség; hogy az ideiglenes szerződésekre nézve ez a szabály, melly magánjogi szempontból tagadhatlanul helyes; azonban e viszonyokban a közjogi tekintetek is uralkodtak, s a fennforgó körülmények miatt gyakran szükségesnek tartatott, hogy a földesúr magánjogáról lemondjon. P. o. már az eredeti úrbéri szabályozás alkalmával a mezővárosi, leginkább kézműves és kereskedő lakosokkal kötött ideiglenes szerződések örök szerződéseké változtattak által, hogy ezen iparosok helyzete biztosabbá tétessék; s azolta is gyakran történt hasonló. Nevezetesen illy eljárás követtetett Zala megyei Felső Zsid, és Sz. Kozma Domján községekre nézve (1818. júl. 21-iki 20,195, és sept. 1-jei 24,248. számú kir. leiratok) ⁴⁾. Ellenkező történt Vas megyei ikervári községre nézve 1799. máj. 28-iki, 12,962. sz. leirat szerint.

Ha a szerződés egész község nevében kötött, az egész község beleegyezése felől meggyőződést kelle szerezni, a szerződési oklevélnek a község pecsétével s a helységbíró és esküttek vagy előljárók aláírásával, vagy ha irni nem tudtak, keresztvonásával erősíteni, melly utóbbi esetben a törvényes bizonyoságnak kellett elismerni, hogy a keresztvonás valódi, az illetőknek saját kezével készült, valamint azt is, pecsét hiánya esetében, hogy a helységnek pecsétje nincs. — A szerződéseknek a jobbágyok anyai nyelven, s azoknak értelméhez mért, világos, minden kétséget kizáró fogalmazással kellett szerkeztetnie ⁵⁾.

¹⁾ Úrb. III. Fej. 11. §. — Báns. Úrb. IV. Fej. 6. §. 1. p. a. és b.

²⁾ Úrb. III. Fej. 10. §. — Báns. Úrb. IV. Fej. 6. §. 1. p.

³⁾ 1769-iki máj. 12-iki kir. leirat Tolna megyéhez.

⁴⁾ L. Pfahler I. R. 230—231. l.

⁵⁾ Instr. Com. Reg. 26. §. 4. p.

Az ekkint elkészült szerződéseket a törvényes bizonyosság bemutatta a megyének, mellynek törvényszékén azok előadattak, gondos figyelemmel arra, hogy a fenebbi elvek el ne mellőztessenek; hogy pedig ez annál pontosabban történhessék, a törvényszék feladása volt a jobbágyok úrbéri, és előadott szerződési kötelezettségeit összehasonlítani ezen összehasonlítást írásba foglalni (Combinatorium); ha az összehasonlításból az tűnt volna ki, hogy a szerződésben a fenebbi elvekkel ellenkező foglaltatik, a megyei törvényszék, a felek kihallgatása után s egyezésével módosítást a változtatást eszközöltt ¹⁾.

Olly szerződések, mellyeknek tartamára nézve határozott idő nem állapítatott meg, mellyektől tehát egy éves felmondás után vissza lehetett lépni; továbbá olly szerződések, mellyekben határozott idő, de 6 éven alúl, köttetett ki, végre azon örök szerződések is, mellyek egyes jobbágyokkal köttettek, egy hiteles példányban a szerződő feleknek adattak ki, másik hiteles párban pedig a megye levéltárába tétettek; — ellenben olly szerződéseket, mellyek legalább 6 évre vagy ezentúl köttettek, s a községekkel kötött örök szerződéseket, a törvényszék által készített combinatoriummal együtt, a kir. helytartó tanácshoz s ennek útján Ő Felségéhez is fel kellett terjeszteni legfelsőbb megvizsgálás s helybenhagyás végett, és előbb nem lehetett a feleknek kiszolgáltatni ²⁾.

Az eredeti úrbéri szabályozás alkalmával a már előbb kiváltságokkal, szerződésekkel és külön helybeli úrbérekkel ellátott helyek összejegyeztettek, s a szerződések másolatai a végrehajtási jelentés mellé csatolatván, a megyei törvényszéken előadattak, a fenebbi elvek figyelemben tartásával megvizsgáltattak, és a helytartó tanács útján a Felség elébe terjesztettek. Az úrbéri szabályozás tehát a fenebbi helybeli úrbéreket, kiváltságokat, és szerződéseket el nem törölte, hanem legfelsőbb helybenhagyás s megerősí-

¹⁾ 1771. sept. 30-iki 5087. sz. leirat Somogy megyéhez.

²⁾ Úrb. III. Fej. 10. §. Instr. Com. Reg. 26. §. 3. p. — 1772. márt. 13-iki; 1777-iki febr. 21-iki 757. számú; 1771-iki sept. 30-ki, Somogy megyéhez intézett; 1773-iki márt. 23-iki, 1816-iki 2173. számú kir. leiratok.

tés után, az úrbérrel hasonló érvényre emelte. Az illy szerződések megvizsgálásánál gondos tekintet volt azoknak minőségére s eredetére. Olly szerződések, mellyek valamelly helység benépesítése alkalmával, vagy olly alkalommal, midőn szabad költözésű jobbágyok valamelly új földesúr alá vetették magokat, a földesurak s jobbágyok közt erőszak és félelem nélkül, mindkét részről visszayonhatlanúl kötettek, — törvényes úrbérekül tekintetvén, érvényükben fenntartattak; a mi azonban bennök homályos volt, világosabban fejeztetett ki, s a jobbágytelki állomány hiánya a jobbágyi telek arányában kellőleg pótoltatott. A minden kellékkal ellátott, közgyűlésen előadott, helybenhagyott s gyakorlattal erősített örök szerződésekre nézve kimondatott, hogy erejüket ne veszítsék azért, mert újabb években valami módon megsértettek. Olly szerződések is, mellyek szorosan véve örök szerződéseknek nem mondhatók, mert időről időre megújítottak, de általuk a jobbágyközség állapota nem változott, s a rendes úrbér alá nem vettetett, *ideiglenes* szerződéseknek nem vétethettek, mert az emlékezetet haladó gyakorlat, a szerződési gyakorlat folytatására s megmaradására nézve, a szorosan vett örökszerződésekéhez hasonló kedvezésben részesítette azokat. — Olly szerződések, mellyek csupán a földesúr tetszése szerint kötettek, s csak ideiglenes, minden állandóság nélküli kötelezettséget foglaltak magokban, figyelembe nem vétettek s érvényben fen nem tartattak, hanem a földesurak az úrbéri rendezés elfogadására utasítottak, kijelentetvén nekik egyszersmind, hogy ideiglenes szerződéseket jövőre is köthetnek, de csak törvényes bizonyság előtt, s úgy, hogy az úrbéri rendnél terhesebbek ne legyenek, s a megyegyűlésen bemutatassanak. — A kisebb kir. haszonvételek (regálék) s egyéb az úrbérhez nem tartozó jótékonyságok kibérlésére nézve törvényes bizonyság jelenléte s befolyása nélkül is szabadon lehetett szerződni.

Ezen itt előadott elvek követték folytonosan az úrbéri szerződésekre nézve a legújabb időkig. Az 1836-iki VIII-ik törvénycikkely, melly az úrbéri kötésekről szól, szóról szóra következő :

1. §. Azon régi kötések, mellyek az úrbéri rendszabás behozatala idejét felülmúlják, vagy eddig úrbéri úton állapítottak meg,

ennekutána sem vétethetnek kérdésbe; a mennyiben pedig bizonyos feltételekhez lennének szabva, csak ezek elmúltával lesznek a törvény útján felbonthatók. A következő bánásmód tekintetében alább a 4-ik §-nál megállapított intézkedés, a dolognak addig is a maga mivoltában leendő hagyása mellett, fog megtartatni.

2. §. Jövedőre pedig megengedtetik a jobbágyoknak, hogy csupán tartozásaikra, szolgálataikra és adózásaikra nézve különösen örökös kötések tehesse; sértetlen maradván a helyt. tanács útján a kir. Felsőnek felügyelési joga. Azonban a kir. adományból származott úri haszonvételek ezen örökös úrbéri községeknek tárgyai nem lehetnek, és ha valamiképp azokban foglaltattak, e részben az ezek iránt egyezett földesúr örököseinek keresete mellett törvény útján visszaszerezhetők lesznek; a többi foglalatajára nézve megállván az örökös úrbéri szerződés.

3. §. Hogy azonban az örökös kötésekre adott általános szabadság által visszaéléseknek alkalmasosság ne nyújtassék, akár az úrbér behozatala után eddig tett, akár pedig jövedőben teendő örökös kötések, következő esetekben is lesznek felbonthatók: 1-ör, ha bebizonyíthatnák, hogy azok erőszakkal és félelemmel csikartattak ki, vagy ravaszsággal és csalárdsággal szerzettettek; 2-or, ha olyanok által, kik arra megkivánt szerződési tehetőséggel nem bírtak, köttettek; melly szerződések ugyan önhatalommal el nem töröltethetnek, mindazáltal azoknak felbontására avagy megerőtlenítésére a törvény útja mind a két rész előtt fenmarad.

4. §. Ha az örökös kötések, vagy az ideigleniek is, időközben lehetetlenekké vált feltételeket foglalnának magokban, egyedül azok miatt az említett kötések megerőtlenítésének, vagy felbontásának helye nem leend, hanem mind két esetben a hasonló feltételek helyett úrbéri úton mások tétessenek, s a feltételi helyettesítés után az örökös kötések ugyan a szerződés szerinti bánásmód örökös voltát is továbbá megtartják, az ideigleni kötések pedig a kötött idő lefolytáig megtartani kelltek. A szerződési bánásmód ott, hol az úrbér valósággal behozva nem volt, mindennemű kötésekre nézve ezentúl is meghagyatván.

5. §. Ideigleni kötések pedig szabad lesz a jobbágyoknak nem csak az úri tartozásokra, szolgálatokra, és adózasokra, hanem a kir. adományból származott haszonvételekre és úri jussokra nézve is a törvényes bizonyosság jelenlétében, kötni; a határozatlan időkig kötött szerződésekre nézve pedig, mellyekben a felmondásnak semmi határideje nincs megállapítva, mind két részről egy esztendő előre bocsátandó felmondás tartassék meg.

6. §. Az esztendőnkénti tartozásokat tárgyzó akár örökös, akár ideiglenes úrbéri kötések, mellyek egyébiránt is minden bíróság előtt szoros magyarázatuk lesznek, mindenkor a tisztí ügyész, és törvényes bizonyosság jelenlétében tétessenek, melly arra figyelmeztvén, hogy a kötés a munkák és egyebek árához s egyszersmind

a keresethez és élıhetés módjához alkalmaztatva tétessék, — az ilyetén úri egyezésekből következı jobbágyi kötelelıségeket mindenkor eleve a törvényes tartozások állandó rendszerével fogja egybe-hasonlítani, ezen egybehasonlításról szóló levelét pedig a megye törvényszékének bemutatandja, melly ha bárminı kényszerítés, vagy ravaszság közbejöttét, vagy pedig azt venné észre, hogy az új kötésbéli terhek egyetemben véve a szinte egyetemben számított úrbérieknél súlyosabbak, a kötést nem fogja ugyan módosítani, hanem a feleket új egyezésre utasítani; különben pedig a törvényszéknek helybenhagyása után egy példányban a megye levéltárába tétessék, két példányban pedig a kötő feleknek adattassék ki. Végre az ollyatén szerzıdésnek ereje, ha ideigleni, a törvényszéki megvizsgálás után azonnal foganatba jön, — fenmaradván a kir. Felségnek a Helytartó Tanács útján leendő felügyelési jussa; az örökös szerzıdésnek pedig minden esetre, az eszközésbe való vétel elıtt, a királyi Helytartó Tanács eloibe fognak terjesztetni.

7. §. A megszállítás, biztosítás (guerális), soltszei (scultetialis), jutalmazási (inscriptionalis) vagy bármi egyéb czimek alatt tett, vagy teendı kötések, a határ jövendı rendbeszedését (épségben maradván különbben a kötésbéli tartozások) semmikép sem akadályoztathatják.

Az 1836-iki VIII. törvényczikknek ezen rendeletei az 1840-iki VII-ik törvényczikk 9 ik §-a által ekkép bıvítetttek :

9. §. Megengedtetik, hogy a földesúr és jobbágy közti szabad egyesség által meghatározandó bizonyos általános somma fizetésével akár egyes jobbágyok, akár egész községek, földesúri tartozásaikat - szolgálataikat, és adózásaikat (az úri hatóság azonban sértetlen hagyatván) tökéletesen és örök idıkre úgy megválthatják, hogy az olly szabad egyezkedésekből készült szerzıdésnek, mint úrbéri örökös kötések, az 1836-ik évi VIII-ik tcz. 3-ik §-ában elszámolt eseteken kívül, bármelly tekintetbıli felbontásoknak többé helye nem lésson, s a megváltás fejében lefizetett somma törvény elıtt teljesen azon természetı leend, millyen a megváltott úrbéri telek volt.

A földesurak s jobbágyok közti szerzıdésnek iránti törvényhozásnak ezen történeti rajzából vonhatni csak le alaposan az 1853-iki nyiltparancs 19 s 20-ik §-ainak magyarázatát. Itt azonban mellızve azokat, mik a felidézett törvényekbıl már a historiáé lettek, s jövıre gyakorlati súlylyal nem bírnak, csupán azon elveket fogjuk alkalmazni, mellyek a jelenre s jövıre hatással lehetnek.

Elmondtuk a harmadik fejezetben (62—64. lapon),

mellyek a szorosan vett úrbéri földek? — Úrbéri földek ugyanis, mellyek parasztkéz által jobbágyi vagy zselléri kötelezettségek mellett hivatván, s műveltetvén, az úrbéri táblákba, mint az úrbéri jobbágy és úrbéri zsellértelkek állománya, iktattattak bé, vagy ha nem is, de a jobbágyoknak úrbéri szolgáltatások mellett adattak át, s az adó alapjához csatoltattak, s adóösszseírás (dicális conscriptio) alá jutottak, ha szinte a községekhez keblezett püsztákon feküdtek is. Ezen szorosan úrbéri földekre nézve a theréziai úrbérmegelőzött törvényeknek, s a theréziai úrbérnek, úgy az azokra hozott úrbéri törvényrendeleteknek is uralkodó elve, hogy az úrbéresektől el ne vétethessenek.

Vannak azonban még egyéb földek is, mellyek nem szorosan úrbérik ugyan, de az úrbérikkel rokon természetűek, s ezekhez annyiban hasonlók, a mennyiben már az úrbér behozatalakor vagy később, benépesítettek, vagy a volt jobbágyoknak különben is művelés, beültetés vagy másnemű haszonvétel végett, azoknak gyarapodása s könnyebb elélhetése tekintetéből, írás- vagy szóbeli egyezkedés s ez által meghatározott évenkénti természetbeni szolgáltatások, adózás vagy bér (census) mellett, örök időre vagy a család avagy a férfiág kihaltáig átengedtettek.

Ezen földek épen úgy, mint az úrbérik, a jobbágyok birtokában maradnak, s a földesúr által vissza nem vétethetnek; hanem a rajtok fekvő szerződési tartozások a jelen birtokosok által, ha ezt a járandóságához jogosított földesúr vagy a lekötölezett községtagok többsége kívánná, *megvált-hatók*, mi által ezeknek teljes és szabad tulajdonába mennek át. Addig, míg a megváltás végbe nem megy, a jelen birtokállapot marad fenn, a szerződési, vagy a hol írott szerződés nincs, a szokásos szolgáltatások mellett. A nyiltparancs ugyanis ezt rendeli :

19. §. Azon földek tekintetében, mellyek a 3. 4. 6. 8. 9. 15 és 17. §§. rendeletei alá nem esnek, azonban az úrbér behozatalakor már, vagy később, benépesítették, vagy a volt jobbágyoknak különben művelés, beültetés, vagy más nemű haszonvétel végett, írás- vagy szóbeli egyezkedés által évenkénti természetbeni szolgáltatások, adózások vagy bér (census) mellett örök időkre, vagy a család avagy a férfiág kihaltáig átengedtettek, a jelenlegi birtokállapot a szerződési vagy eddigelő divatozó szolgáltatások mellett fenntartandó. Az illyes földeken fekvő tartozások megválthatók.

Vannak végre jobbágyok által használt majorsági (alodiális, curialis) földek, mellyek általuk csak ideiglenes haszonbéri vagy zálogszerződés mellett biratnak, a nélkül, hogy majorsági természetüket elvesztették, úrbéri természetet öltöttek, s addószszeirás alá vétettek volna.

Az ideiglenes jogczím s időhöz kötött szerződések mellett bírt ilyen földek az idézett 19-ik §-us rendelete alá nem esnek, azaz : a jelen birtokos vagy haszonvevő által meg nem váltathatnak, annak tulajdonába át nem mennek, a mi a szerződő földesúr tulajdoni jogának sérelme nélkül nem történhetnek. Illy ideiglenes jogczimek : a zálogos és haszonbéri szerződések, mellyek időhöz vannak kötve s homlokukon viselik azon szándékot, hogy állandóan a jobbágnál ne maradjanak, hanem a zálogos vagy haszonbéri évek kiteltével a földesúr kezére visszamenjenek. Illy ideiglenes s tisztán magánjogi szerződések mellett bírt földekről már az Urb. Instr. II. Fej. §. 3. 13. azt mondja, hogy azok a földesúr szabad rendelkezésére hagyatnak fen ; az 1836-iki VII-ik tczikk 12 §-a hasonlóképen rendelkezik :

12. §. Udvari telkeken lakó vagy bármely nevezet alatt pusztákra telepített, és a földesúr engedményéből valamely úri majorságbeli telkeket használó zsellérek, úri tartozásaikra nézve egyedül a földesúrral teendő szabad egyezéstől függenek.

Illy értelemben van alkotva az 1853-iki nyiltparancs 20-ik §-a is :

20. §. Ideiglenes szerződések, valamint tisztán magánjogi haszonbér- és zálogszerződések ezen nyiltparancs rendelete alá nem esnek.

Elhatározó vonalt képez itt először is az úrbériség s a curialitás, és ismét az állandóság szándéka s az ideiglenesség. Az úrbéri földek birtoka, mint már sokszor mondva volt, a jobbágnál marad, s a váltságot az ország fizeti ; a nem úrbéri, azomban a jobbágy elélhetése céljából s állandóság szándékával annak birtokába adott földek szinte a jobbágyokéi maradnak, de már ezektől a váltságot magok a birtokosok fizetik ; végre az ideiglenes, és tisztán magánjogi szerződések mellett, zálogban vagy haszonbérben bírt majorsági földek a földesurak szabad rendelkezése alá esnek, s a szerződési évek kiteltével visszavétethetnek, vagy irántok új szerződés köttethetik.

A 20. §-us ilyen rendelkezése nem egyéb, mint a szent és sérthetetlen magán tulajdoni jognak s a világos szerződéseknél kellő tiszteletben tartása. Az ellenkező nem csak tulajdonrablás, rossz példaadás, s a honlakosok egyik osztályának jogtalan megajándékozása volna a másik osztály rovására, hanem azon osztályra, t. i. a szegényebb földművesek nagy tömegére nézve is, mellynek illy rendszabály első pillanatra talán kedvezni látszik, káros következményeket vonna maga után. Mert ezentúl, félve a jövőnek hasonló jogtapoló intézkedéseitől, s a lex agrariák újabb kiadásaitól, egy tulajdonosnak sem lenne kedve haszonbéri szerződésekre lépni, s a bizalomnak illy elfojtása által lehetlenné tétetnék azon üdvös angol rendszer, mellytől a hazai földművelés és jóllét felvirágzását, mint egyik tényezőtől, alaposan reményljük, t. i. a nagy birtokoknak kis bérlők közti kiosztása, minek folytán a hazai föld minden négyszeg öle gondosan s haszonhajtólag munkáltatik meg, s a szorgalmas, ügyes, értelmes munka után független bérlőknek derék osztálya, a hazai általános jóllétnek egyik szilárd oszlopa, képződik.

Ellenben ott, hol a kötött szerződésekből az tűnik ki, hogy a földesurak földbirtokuk egy részét, mellyet magok művelni nem tudtak, vagy nem akartak, részint atyáskodási jó indulatból, részint kéntelenségéből a jobbágyság kezére olly szándékkal bocsátották, hogy ez azt állandóan bírja, s a reá fordított művelési szorgalom által sorsát jobbra, elélhetését biztosabbá, s könnyebbé tegye, a közjó tekintete azt követeli, hogy a nép illy birtokától, melly elélhetésének kútfeje s alapja, meg ne fosztassék; de a földesurak tulajdoni jogának tiszteletben tartása szükségessé tette, hogy az illy földektől járó tartozások, mint földesúri fentartott tulajdon, igazságos kulcs szerint megváltassanak, s e tartozások tökéje a földesuraknak megfizetessék.

Míg az úrbériséget az ország váltja meg, a nem szorosan úrbéri, hanem csak rokon természetű földeken fekvő szolgáltatásokat magok a birtokosok fogják megváltani, ha nekik, vagy a földesúrnak úgy tetszik. A megváltás módját egyesség által lehet meghatározni, mellyet a szolgabíró mint politikai hatóság előtt kell megkísérteni s azután a megyei hatóság által megerősíteni; ha pedig az egyesség

nem sikerülne : a szinte 1853. márt. 2-káról kelt második nyiltparancs 11—14. §-ai lesznek szabályozók, s a megváltási ügy nem az úrbéri bíróságok, hanem az illető megyei hatóság által intézendő el. A kölcsönöskövetelések kiegyenlítése, egyesség útján, a tartozással terhelt földek egy részének átengedése által is történhetik. Különben pedig a pénzbeli tartozások, névszerinti összegükben ; de ha bécsi értékben fizetettek volna, ennek conventiós pénzre fordítása mellett, — a természeti munkabeli szolgáltatások az úrbéri megváltási árak szerint, t. i. egy ígás nap 20, egy gyalog nap 10 pengő krajczárjával számítandók, a mi, a mostani árak mellett, a kötelezett félre nézve nagyon is kedvező.

A szerződési vagy szokásos termésbeli adózásokból keletkező jövedelmek kiszámítására a felek egyenlő befolyásával 3 tagból álló választott bíróság állítandó fel, melly a pénzbeli s munkatartozások felett támadható vitakérdéseket is eldönti. Ezen bíróság, mellyet a felek vonakodása esetében a megyei hatóság nevez ki, hitelesen kitudja a termésbeli adózások mennyiségét s minőségét, továbbá a helybeli, vagy legközelebbi piaci árakat 1836—1845. évről, melly tíz év árainak középszáma szerint határozza meg az évi jövedelmet. Nem szenved kétséget, hogy ha a pénzbeli tartozás változó, arra nézve is tíz évről kell megállapítani egy középszámot. Az összes pénz, termés vagy munkabeli szolgáltatások ekkint kiszámított s megállapított értéke húszszoroztatik, s az innét keletkező eredmény lesz a váltságösszeg, miután abból a termésbeli szolgáltatásokra nézve a földesúr kezelési, behajtási költségei s egyéb terhei fejében, egy hatodrészt levonatott. — A föllebbezés a megyei hatóságtól ennek e részbeni politikai felsőbbbségéhez, t. i. a földtehermentesítési országos bizottmányhoz, s onnét a belügyministerhez megy.

A megállapított váltságösszeg részletenkinti lefizetése iránt szinte barátságos egyezést kísért meg a szolgabíró, s általában, ha valahol, épen ezen tárgyban ajánlatos a barátságos kiegyezés ; mert a peres útoni kiegyenlítés kulcsát megtalálni, s 10 év előtt elmúlt tíz évről, t. i. az 1836-tól 1845-ig terjedő időszakról a termésbeli szolgáltatásokat s azok piaci árát tisztába hozni sokhelyütt igen nehéz, olykor lehetetlen, ha csak a kötelezettek hit alatti bemondása

vagy az adó alá történt bevallás nem vétetik alapúl, a mi-
ben bajosan fog a bíró megnyugodhatni.

A hol világos, *írott* szerződés létezik : ott nem lesz
nehézség, mert maga a szerződés nyújtja az eligazodás ve-
zérfonalát.

De a hol csak *szóbeli* egyezkedés létezése állítatik a
jobbágyság részéről, s ezen állítólagos egyezkedés régi, sőt
emberemlékezetet meghaladó, a földesúr pedig az egyez-
kedést tagadja, vagy különbözőnek állítja : — mi történjék
ekkor? hogyan képzelhető a valónak és igaznak megnyug-
tató bebizonyítása?

Az összeütközési esetek kétségkívül igen gyakoriak
lesznek. — A nagy birtokú földesúrnak azon időkben,
midőn a népesség csekélyebb volt, midőn a háborúk dúló
árja egész községeket elsodrott, nagyon is érdekükben ál-
lott a puszta földeket művelő kezekre bízni, kedvező felté-
telek alatt szállításokat s telepítéseket eszközölni, a haszná-
latlan nagy területeket szorgalmas kezek közt kiosztani. —
Akkor készek voltak a népnek kedvező szerződésekre, okle-
veleket adtak ki, mellyekben magoknak csak igen csekély,
de a semminél még is jobb hasznokat s jövedelmeket tartot-
tak fenn, a kikötött adózások különben is a régi idők pénz-
lábához s pénzügyi viszonyaihoz lévén mérve. Másutt az
egyezkedés csak szóbeli volt, kölcsönös hitre s becsületre
bízva. Az akkint kiosztott földek emberemlékezetet haladó
idők óta a nép kezén voltak, a nélkül, hogy adó alá vettet-
tek volna, a mi sem a földesúrnak, sem a jobbágnak nem
állott érdekében. Későbbben a viszonyok változtak, a föld
értéke nagyobb lett, a nagy birtokú ősök maradékai szű-
kebb határra szorultak; a divatozó szolgáltatások igen cse-
kélyeknek látszottak, s a régi állapot fentartása a földes-
úrnak nézve károsnak mutatkozott. Az utódok tehát ezen
majorsági (mert adó alá nem vetett, s úrbéri természetet
nem öltött) földeket visszakövetelték, s követelendik ezen-
túl is. Az oklevelek elvesztek, elsikkadtak; a bérek s adó-
zások sokszor erőszakosan is fölemeltettek, a mi nem volt
nehéz s nem is volt ritka eset akkor, midőn a jobbágy a föl-
desúr hatósága alatt remegett, s ennek kezében büntető
pálcza és békó ijesztett, amannak védelmére, legalább az
úrbér behozatalát megelőző időkben, semmi törvényes

eszköz nem létezett. A szóbeli egyezkedések feledékenységre mentek, eltagadtattak, elvitáztattak; a régi gyakorlat megváltozott; az örökös szerződések helyébe ideiglenes s bizonytalan értelmű haszonbéri szerződések léptek.

Mi legyen illy viszonyok közt az igazság?

Véleményünk szerint alig marad egyéb hátra, mint az elévülés jótékony és bölcs törvénye. Valamint a 7. §. szerint olly békes birtokot, melly az 1820-ik éven túl terjed, melly tehát 32 éves elbirtoklással erősítettett, többé megtámadni nem lehet: úgy az irott szerződések elsikkadása vagy a szóbeli szerződések tartalma iránti kétség esetében a 32 éves háborítlan gyakorlat megerősítheti a vita alatti birtokot s attól járó tartozásokat, és döntő érvül szolgálhat a szerződések örökösségének bebizonyítására. — Ha bebizonyítatik, hogy a jobbágyok az elévülési határidőt meghaladó évek óta folyvást egyenlő bánás alatt voltak: alaposan lehet vélni, hogy örökös kötés létezett; — s ha bebizonyítatik, hogy a változtatás erőszakos úton, alattomosan történt, illy erőszak vagy alattomoság a törvényhozás és kormány rendszeres gyámsága miatt volt jobbágyságnak nem árthat.

Különös tekintetet érdemel a törvényhozásnak azon folytonos érvényben tartott s gondosan felmelegített pontja, hogy a szerződések érvényére mindenkor megkívántatott a jobbágy jogait védő törvényes bizonyosság jelenléte, s a kormányzések helybenhagyása. A hol tehát a szolgáltatásokban, a gyámkodó hatóságok befolyásának elmellőzésével, történt változtatás, az illyen, a mennyiben a gyámság alatt volt népnek kárára lenne, mint törvénytelen, kétség kívül elvetendő.

Ha valahol, úgy e kényes, és jobbra vagy balra fájó viszonynak elrendezésében kétség kívül nagyon kívánatos a barátságos egyesség szelid útja, mellyen a kiegyenlítés s a kedélyek megnyugtatója sokkal inkább reményelhető, mint perúton, midőn a szenvedélyek kölcsönös dacz és szemrehányások által, elmérgesedtek.

Hátra van még némelly e tárgyban használtatni szokott kifejezéseket értelmezni.

Kitetszik az előadottakból, hogy a jobbágyi viszonyok forrásaúl nem csak a törvények s urbáriumok, hanem a szerződések is tekintendők, mellyek *úrbéri* földek és tartozások iránt kötettek. Illy szerződésekre alkalmazandók a fennebb előadott elvek. A szerződések azonban többnyire nem aszorosan *úrbéri*, azaz: a jobbágnak szükséges fenntartása végett adott, s így tőle többé el nem vehető, hanem az úgynevezett *szorgalmi* (industriális) földeket tárgyazták, mellyek *rendesen* nem tekintettek az adózó nép fenntartására, hanem csupán annak állapota javítására, sorsa enyhítésére szolgáló birtoknak, s ezért nem is szűntek meg a földesúr kizárólagos tulajdona lenni, hanem bírásuk s használatuk módjára nézve a volt földesúr és jobbágy közti szerződési egyezkedésre voltak utasítva; de ismét a szőlők és irtványok kivételével, mellyek folytonos törvényes gondoskodás alá tartoztak. Ezen szerződések, mellyek a nem *úrbéri*, szorgalmi földeket, s a jobbágyokkal nem közös, a földesúrnak fenntartott jogokat s jövedelmeket illették, *beneficiálisoknak* neveztetnek.

Innét származtak a jobbágyság azon osztályai, mellyek *urbéresek* (urbarialistae), és *szerződésesek* (contractualistae) nevét viselik; ez utóbbiak közé valók az úgynevezett *taksalisták*, vagy *censualisták* is, kik t. i. szerződésileg szolgáltokra és természetbeni adózásokra nem, hanem csupán bizonyos évi bér fizetésére voltak kötelezve, szemközt azokkal, kik természetbeni adózásokat és szolgálatokat teljesítettek. — A szerződéses állapot két fő neme ismét: az *úrbéri* és a *beneficiális* szerződéses állapot, melly utóbbi az előbbitől lényegesen különbözik abban, hogy ezen szerződések egészen a földesúrnak szabad tetszésére hagyatván, nem valának az *úrbéri* szerződésekre nézve főnebb felállított szigorú elvek alá rendelve, minthogy az *úrbéri* földek nem tekintettek a földesúr teljes, korlátlan tulajdonáúl, mint a szorgalmi földek s a regálék.

Az 1836-iki törvény említi különösen a *soltéssi*, *biztosítási* (guerális), *megszállási* (impopulationalis) és *jutalmazási* (inscriptionális) szerződéseket is, helybenhagyván mind ezeket, de egyszersmind kimondván, hogy a határok

rendbeszedését nem akadályozhatják. E helyen tehát ezen szerződésfajoknak is rövid értelmezését kell adnunk.

A *soltézségek* (*scultetiae*), olly külföldi gyarmatok, (különösen a karpáti megyékben, Trencsénben, Árvában, Liptóban, Bereghben) mellyek különös kedvező szerződések mellett telepítettvén meg a népetlen országban, többféle kiváltsággal, más jobbágyokénál enyhebb állapottal, birtak, s örökös birói hivatallal felruházott saját előljáróiknak engedelmekedtek. Viszonyuk a földesúrhoz lényegesen hűbéri volt; hűséggel tartoztak annak, s némi könnyebb szolgálatokkal p. o. itt ott, posták nem létében, levélhordási kötelességgel. E hűség és szolgálatok fejében, bizonyos pénzüsszeg lefizetése mellett, földekkal láttattak el, s különben szabad emberek voltak. Külső és belső birtokaik, törvényes műszóval : „*mansus*“ és „*laneus*“-oknak nevezettek. Az illy gyarmatokkal kötött szerződések, mellyek többnyire örökösök voltak, nevezettek *soltézszi* szerződéseknek, s az örökös szerződéssel biró *soltézszi* községek úrbéri rendezés alá nem vettek, hanem szerződéseik világosabb s határozottabb szerkezetet nyertek, ha erre szükség volt. Voltak azonban ideiglenes szerződéssel birók is, mellyek az úrbéri rendezés alkalmával, ha a földesúr a birtokon fekvő pénzüsszemet kifizeté, úrbéri szabályozás alá vettek, valamint azok is, kik csupán szokásra s gyakorlatra hivatkozhattak. A *soltézszi* községek számát s kiváltságait és szabadságait tehát az idők viszontagságai igen megfogyasztották ¹⁾. Már 1773-ban az 5868. számú s január 20-ikán kelt legf. rendeletben meghagyatott, hogy a *soltézszi* örökös biróságai, mint a közrenddel ellenkezők, egyszerűen eltörültsenek. Az úrbéri rendezés alkalmával szerződéseik megvizsgáltattak, s a Helyt. Tanács útján a legfőbb felügyelő hatalom elébe terjesztetni rendeltettek, különösen meghagyatván, hogy azokból az „örökös biróság“ már eltörlött pontja kimaradjon.

Biztosítási (*guerális*) szerződéseknek neveztetnek azok, mellyek mellett a földesurak, a földeiken letelepülő mivelőknek bizonyos kiterjedésű földeket, s azokra nézve használati jogot biztosítottak. E szerződésekben azoknak jogai s kötelességei világosan ki voltak fejezve, s az illy

¹⁾ Lásd *Schwartner de Scultetiis*, Buda, 1815.

szerződésekkel bírók a többi jobbágyoknál rendszeren kedvezőbb helyzetben voltak, több szabadságnak örültek. Legtöbb ilyenemű biztosítási szerződés kötött a töröktől visszafoglalt dús földű országrészekben, az oda hívott dohánytermesztőkkel.

Megszállási (impopulationális) szerződések azok, melyek a puszták benépesítésére hívott gyarmatosokkal a megszállás alkalmával, többnyire különös és nagy terjedelmű kedvezések mellett, kötettek, s ha örökösök, törvényes úrbér erejével bírnak. Illy benépesített majorsági földek, ha későbbben úri tartozások alá vettek, úrbéri földekké változtak, s most is ilyeneknek tekintetnek.

Tulajmasági (inscriptionális) szerződések végre azok, melyeknél fogva a földesurak bizonyos pénzüszveg lefizetése, s adózások és szolgálatok teljesítése mellett adtak át ideiglenes használatra s művelésre telki vagy zselléri földet, biztosítván a művelőket, hogy birtokukban maradandnak, míg az általuk letett pénzüszveg s beruházásaik vissza nem térítettnek. Az illy művelők inscriptionalistáknak neveztetnek; s tulajdonképen a megszállási, sőt a soltészai szerződések is ezen rovatba soroztathatnak, vagy legalább azzal nagyon rokonneműek.

Az 1836-iki 8-ik törvény 2-ik s 3-ik, s 1840-iki 7-ik törvénycikk 9-ik §-ában foglalt engedelem alapján az ország több részeiben, leginkább pedig gr. Batthyány Gusztáv és Kázmér, s gr. Károlyiak uradalmaiban kötött *örökváltsági* szerződések, melyek által a volt jobbágyok földesúri tartozásaikat, szolgálataikat s adózásaikat, az őket teljesen felszabadító 1848-iki jótékony törvényt megelőzőleg, megváltották, — különös figyelmet érdemelnek. Az ország- s megyegyűléseken, könyvekben s folyóiratokban annyi ékes szóval s lelkességgel sürgetett és ajánlott örökváltságot a volt jobbágyok javát szívükön viselő földesurak minden módon könnyítették s előmozdítani igyekeztek. A váltságösszeg, épen a nép java s könnyebbsége tekintetéből, nem egyszerre fizettetett ki, hanem több éven át tartó részletes fizetések köteleztettek. Azonban az 1848-iki törvény minden

úrbéri viszonyt s tartozást egyszerre eltörölt, s az összes jobbágyságot felszabadítván, a földesuraknak adandó kárpótlást az ország által rendelte fizettetni. — Azon jó és nemes akaratú, a szabadság és haladás iránt fogékony földművesekre nézve, kik az 1836-iki s 1840-iki törvények engedelmét felhasználva, ön jószántukból váltsági szerződéseket kötöttek, természetesen igen keserű érzés volt, hogy míg a hanyagok, a nem mozdulók, a felszabadulás iránt tettleges rokonszenvet, s áldozatra készséget nem bizonyítók nagy tömege helyett a szabadság díját az ország fizeti, ők, épen jó szellemük, lelkeségük, s haladási rokonszenvük díjául, a nagy tömegnél rosszabb állapotba jutottak, mert a váltságot saját erszényükből viselték. Gyűlölet s haragos szemrehányások érték az örökváltság szent ügyének buzgó apostolait, kik a népet, 1848-at megelőzve, a jobbági terhek megváltására bírták; a tett fizetések visszaköveteltettek, a lejárt részletek nem fizettettek. — Az 1853. márt. 2-iki második (kárpótlási) nyiltparancs 16. s 17-ik §-a így rendelkezett e kényes és fájó tárgyban :

16. §. „Ha egyes jobbágyok, vagy egész községek úrbéri szolgáltatásaikat, munkáikat és adózásaikat a földes urasággal szabad egyességgel megállapított pénzösszegért örök időkre megváltották (megszüntették) : az illyes szerződésileg örök időkre megszüntetett szolgáltatások, ha a kikötött szerződési feltételek már egészen teljesítvék, vagy a szerződések tartalma szerint jelen nyiltparancs kibocsátása napjáig egészen teljesítendőek lettek volna, a kárpótlási tárgyalás tárgyát nem képezik, s visszakövetelésre, a megállapított kötelezettségek alóli felmentésre, vagy a közjövödelmekből megértésre igénye egyik félnek sem lehet.

17. §. Ha az illyes szerződések csak részleg teljesítettek, a kötelezettek csak a jelen nyiltparancs kibocsátása napjáig már lejárt részleteket kötelesek fizetni, s az addig le nem járt részletek lefizetése alóli felmentvék. A jogosítottaknak ellenben igényük van az ezen nyiltparancs elvei szerint kiszabandó kárpótlás azon hanyadrészére, melly a megszüntetett szolgáltatásoknak a szerződési feltételekhez képest még nem teljesítettnek mutatkozó részére esik.“

A magokat már 1848 előtt megváltott, s az örökváltsági szerződésben foglalt fizetési kötelezettségeket már 1853. márt. 2-ika előtt egészen teljesített vagy szerződésileg teljesíteni tartozott jobbágyok tehát, az 1836. s 1840-iki törvény jótékonyágát felhasználni siető buzgalmukért az-

zal vannak sújtva, hogy állapotuk rosszabb lett azokénál, kik ön jószántukból semmit sem tettek, hanem az 1848-iki sült galambot öszszetett kézzel várták. — Az ország értük semmi váltságot nem fizet, a maguk által nagy erőfeszítéssel s áldozatokkal kifizetett váltságért kármentesítést nem ad; ha hátra vannak valamely fizetési részlettel, mellyet szerződésileg 1853. márt. 2-ig kellett volna fizetniök, azt szinte magoknak kell, országos hozzájárulás nélkül, fizetni. Ha illy jámbor község, a váltság céljára, adósságot csinált, azt is magának kell visszafizetni, s községélyre nem számolhat. Csupán az 1853. márt. 2-ig le nem járt részleteket fizeti az ország. P. o. Sz. község megváltotta magát 1846-ban 200 ezer forintért, melly összegből, szerződés szerint, 1847. jan. 1-jétől kezdve húsz éven át, minden év első napján 10 ezeret kell lefizetni. A 200 ezer frt váltsági összegből 130 ezeret fog fizetni az ország; az 1853. márt. 2-a előtt lejárt 70,000-et, akár van valóban kifizetve, akár még tartozásban van, (pedig 1848 óta hihetőleg abban van) Sz. községe viseli.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Az úgy nevezett kisebb királyi haszonvételekről (regálékról).

Kisebb királyi haszonvételek vagy regáléknak nevezetnek a földesuraknak királyi adományból eredő külön hasznai. Illyenek : a bor, pálinka- és sermérés, szóval : korcsmálás joga (jus educilli); a mészárszék, vagy húsvágatás joga (jus macelli); a malomtartás; vámszedés, a piac- vagy vásártartási, boltjog; halászat; itt ott a talpkereskedés; téglá- és mészégetés, kövágás, agyag- és fővényásás.

A *korcsmálási* jog sajátképen a földesúré, de annak ágai (u. m. bor, ser és pálinkamérés) közöl a bormérésben a különös tanácssal, t. i. biróval és esküttel ellátott jobbágyközségek is részesülnek, joguk lévén ott, hol a községnek saját, a földesúr engedelmével ültetett, s dézsma vagy hegyvám alá vetett szőlőhegye van, Szent Mihály naptól egész

Szent György napig, ott pedig, hol saját szőlőhegye nincs, csak Szent Mihály naptól Karácsonyig egy vagy több korcsmában, s nem csak helybeli hanem bármi egyéb bort is mérteni. A korcsmálási úri jog tehát a törvény által némileg csorbítatott s korlátoztatott. De a jobbágyok korcsmálási joga is szigorú szabályok alá van vetve, hogy az eredetileg és sajátlag földesúri jog, a megosztott jüvedelmező használat által, nagyon meg ne rövidíttessék. A kiszabott időn túl gyakorlott bormérésre a csap alatti bor elvesztésének büntetése van szabva. Korcsmákat csak a helységben lehet a jobbágyközségnek tartani, nem pedig azon kívül, p. o. sátorok alatt, kivéven országos-vásár idején, a falun kívüli gyepen, s kivéven a szőlőhegyeken szerte lakó gazdaknak munkásaik számára gyakorlott bormérését ¹⁾. Ezen rendszabályt rendőri tekintetek javasolták; valamint azt is, hogy a korcsmák száma meg legyen határozva, a mi egyezkedés, vagy ennek nem sikerülése esetében bírói ítélet által történt. Vannak azonban példák, hogy egy helységnek 3—4 korcsma tartása is megengedettett ²⁾. A községi korcsmák, újabb kir. rendeletek szerint ³⁾, árverés útján szoktak bérbé adatni, s a régi szokás, miszerint a jobbágyok sorban mértek ⁴⁾, egészen megszűnt. — A földesuraknak, kik korcsmákat tetszés szerint építhettek, bormérési monopóliumuk továbbá arra sem terjed ki, hogy a volt jobbágyokat a bornak szabad behozásában korlátozhasassák. Minden takesafizetés nélkül hozhatnak azt be a helységbe, akár saját italra, akár kereskedésre, de rendszeren csak hordókban, s kisebb mértékben csak lakadalom, vagy betegeskedés esetében. — Az 1836-iki törvény a régi viszonyokat jobbakká tette; a jobbágyok bormérési szolgálata, melylyel előbb s az úrbér szerint is földesurának tartozott, azóta megszűnt, s borbehozási joga kiterjesztetett. — A mi a pálinkát illeti, a jobbágyoknak (ide értve a zselléreket is) szabad volt ugyan mindennemű földterményből, egyedül a gabona kivételével, akár saját szükségökre, akár kereskedésre pálinkát főzni, ha a földesúrnak az üsttől vagy kazántól 2 forintot fizettek, de nem

¹⁾ 1550: 36. Urb. II. 1. 1836: 6. §. 2. Instr. Ex. Mag. V. 30.

²⁾ Pauli Const. Rei Urb. 178. l.

³⁾ P. o. 1785. febr. 7-iki 1876. számú.

⁴⁾ 1559: 51.

volt szabad azt, elkobzás és még azontúl kárpótlás büntetése alatt kimérni ¹⁾).

A *mészárszék* vagy *húsvágatás*, *húsmérés* joga kizárólagos földesúri jog, mellynek egyedúrussága csak annyiban volt korlátolva, hogy a jobbágyoknak megengedettett olly, különben egészséges marhát, melly valamelly véletlen bal eset p. o. megsántulás miatt további használatra nem volt alkalmas, levágotni s kimérteni, továbbá azon esetben is, ha a földesúr elegendő húst nem vágatott, s így ebbeli jogával nem élt volna, szükséges mennyiségű húst mérni ²⁾. — Törvénytelen húsmérésre az úrbér, elfoglalás és három napi gyalogmunka büntetését rendelte ³⁾. Ellenben a földesúrnak is megtiltotta, hogy jobbágyait húsvevésre szorítsa ⁴⁾. A hús árát a megyei hatóság szabályozta ⁵⁾.

Vámot, révet, vásárt, malmot tartani szinte a kizárólagos úri jogok közé tartozott, minél fogva az uraság a jobbágy által gyakorolt efféle jogok további gyakorlatát eltilthatta, s a malmot sat. az igaz becstűár s beruházások létetele mellett, elbecsültethette ⁶⁾. De a jobbágyokat arra, hogy földesurok malmát használják, kényszeríteni nem lehetett ⁷⁾. Posega, Verőcze és Szerém megyékre nézve az 1836. törvény (6-ik cz. 8. §.) azon szabályt állítja fel, hogy az ott divatozó malomtaksákat felemelni nem szabad. — Végre a jobbágyok a földesurakat kizárólag illető *vadászat*, *halászat* és *madarászat* jogait sem gyakorolhatták, elfoglalás büntetése alatt. Kivételt ugyanazon törvény, s a bánsági úrbér csak Temes, Torontál és Krassó megyékre nézve tett, megengedvén némelly ottani községeknek, hogy az okvetlenül szükséges nádlás fejében nekik átadott tavakban a halászatot is gyakorolhassák ⁸⁾.

¹⁾ 1836 : VI. §. 2. — 1840 : VII. tcz. §. 2.

²⁾ Úrb. VI. 6. 1836 : 6. §. 6.

³⁾ Úrb. VIII. 15.

⁴⁾ Úrb. VII. 14.

⁵⁾ 1659 : 71.

⁶⁾ 1836 : 6. §. 8. Urb. III. 8.

⁷⁾ Úrb. VII. 5.

⁸⁾ A vadászatot tiltó régiebb törvények : 1504 : 18, 1514, 60 ; 1729 ; 22. 1802 : 24. — Úrb. VIII. §. 12. Báns. Urb. VI. 3. Slav. Urb. 1 : 14.

A *boltbér joga* is földesúri jog, de az 1836-iki 6-ik cz. 7-ik §-a, hogy ezen jog szűkkeblű gyakorlatából a nemzeti iparra s kereskedelemre kár ne következzen, akkint korlátozta azt, hogy minden jobbágnak, különbség nélkül, akár telki akár zselléri illetősége helyén, akár tulajdon portékái eladására, akár haszonbérbe adás céljából, boltot lehessen nyitni, csak a meghatározott három osztályú bért fizesse meg, melly első rendű boltoktól 20, másodrendűektől 15, s a harmadrendűektől 10 frtra határoztatott.

A földesurat illető úri jogok, úgy nevezett kir. kisebb haszonvételek közül, a korcsmálási, malom- és halászati jogon kívül, miket a márt. 2-iki nyiltparancs mostani állapotokban tart fel, a többiek megszűnnek, a mennyiben a földtehermentesítési (szinte 1853. márt. 2-ikán kelt) nyiltparancs szerint meghatározott kárpótlásban már bennfoglaltatnak. — Illyenek: a földesúr azon joga, miszerint egykori jobbágnak a téglavagy mészegetést, a kövágást, agyag- és fővényásást annak földén megtilthatta, vagy annak gyakorlásaért adózást köthetett ki; kétség kívül a talpkereskedés is, melly itt ott földesúri jog gyanánt gyakoroltatott; legnevezetesebb azonban a mézárszékjog (*jus macelli*), melly ezentúl az általános ipartörvény körébe esvén, a földesurat kizárólagosan illetni megszűnt, úgy hogy minden kitanúlt mézáros állíthat vágószéket. Az árszabás s rendőri felügyelet a politikai s rendőri hatóságokat fogja illetni. Mindazon törvények szüksége tehát, mellyek a földesúrnak megtiltották, hogy a jobbágyot húsvételre ne szorítsa, saját marháját azokra ne tolja, sat. jövedőre elenyészett, úgy a törvénytelen húsmérésre az úrbérben mért büntetések is jelentőségüket veszítették.

A vámszedési, rév- s piac- és vásártartási földesúri jog nem tartozván szorosan a földesúr s jobbágy közti viszonyokhoz, a nyiltparancs rendelkezésének tárgyát nem képezi, mellynek 23. s 24-ik §-a csak ennyire terjed:

23. §. Az egykori jobbágyoknak korcsmálási joga az eddigi úrbéri törvényekhez képest fenntartatik.

A községi korcsmák szabályozása iránt támadó kérdések felett ezen törvények figyelembe vételével a politikai hatóságok határoznak, és a korcsmálási jognak a volt jobbágyok részéről megszegése eseteiben a törvényes büntetéseket is megszabják.

24. §. A földesúri korcsmálási-, malom- és halászlai jog tekintetében, ezen jogok szabályozásainak fenntartása mellett, az eddigi törvények határozatai szolgálnak sinórmértékül.

A földtehermentesítés foganatosítása iránt szinte 1853. márt. 2-ikán kelt cs. nyiltparancs 2-ik §-a pedig így szól :

2. §. Az ezen nyiltparancs szerint meghatározandó kárpótlásba, úgy az 1853-iki márt. 2-ikán kelt nyiltparancsban megszünteknek nyilvánított úrbéri tartozások, mint a földesúri törvényhatóság megszüntetése folytán elenyészett jogok és járandóságok is benn foglaltnak.

Illy jogoknak és járandóságoknak nyilváníttatnak :

- 1) A házatlan zsellérek (subinquilini) tartozásai.
- 2) A pálinka kazánoktól fizetett díj, a mennyiben ez az úrbéri viszonyon alapúl.
- 3) Az úrbéri telkekeni boltnyitás és az ettől fizetendő bér beszedésének joga.
- 4) A kizáró mészárszéki jog.
- 5) A földesúrnak azon joga, miszerint egykori jobbágyának a téglavagy mészégetést, a kővágást, agyag- és fővényásást annak földén megtilthatja, vagy ezen jog gyakorlásaért magának adózást köthetett ki, a hol ezen jog a jobbágyi kapcsolat megszüntetéséig gyakoroltatott.

A korcsmálási jog tehát ezentúl is az 1836-ik VI-ik tcz. 2-ik §-a szerint fog gyakoroltatni, s a volt jobbágyok bormérési joga ezen §. értelmében tartatik fenn, melly így szóll :

1836. VI. 2. §. Minden jobbágyközség, mellynek t. i. különös bírása s esküttjei vannak, a hely fekvése s kiterjedéséhez képest egy vagy több házakban bort mérethet, akár volt azelőtt annak használásában, akár nem; — ha saját szőlőhegye van, Sz. Mihály naptól fogva Sz. György napig, ha pedig szőlőhegye nincs, Szent Mihály napjától csak Karácson napjáig. Ha a földesúr a korcsmák száma iránt a jobbágyokkal meg nem egyezhetne, az a szokott úrbéri úton fog elhatároztatni, úgy azonban: hogy a bormérés mindig csak magában a helységben, s nem azon kívül, vagy sátor alatt engedtetik meg. — Mindazonáltal azon községek, mellyek az úrbéri korcsmáltatás ideje alatt tartatott kiváltsági országos vásárok alkalmával a bormérést a helységen kívül fekvő gyepen is gyakorlották, ezen használatban jövendőre is megtartatnak.

Szőlőhegy név alatt értetnek pedig olyan tájak, mellyek az uraság nyilvános megegyezésével szőlőveszszókkal beültetettek, és a mellyekből a földesúr eddig kilenczedet, vagy e helyett tizedet, vagy hegyvámot, vagy ezzel felérő bért szedett; mert a szőlővesz-

szókkal beültetett egyéb földek, melyek e tekintetek alá nem jönnek, nem szőlőhegyek, hanem csak kertek sorába számítandók.

A bormérés mindazonáltal nem szorítatik egyedül a határbeli termésre, hanem a fenn meghatározott idő eltöltéig a községeknek máshol szerzett borokat is szabad lesz kimérni. Valamint pedig minden mérés egyes jobbágyoknak teljességgel, úgy a törvényes határidő elmúltával a községnek is elfoglalás büntetése, vagy is a csap alatt találtató egész menynység elvesztése alatt, ezután is tiltva marad; kivéven azonban a szőlőhegyekben szerteszerűlyel lakókat, kiknek a bormérés a jobbágyoknak máshol engedett időn kívül is azon megszorítással leszen szabad, hogy csak azoknak számára, kik szőlőkben dolgoznak, s csupán a szőlőmunka ideje alatt (a hol ez eddig szokásban volt) mérhessenek bort; az oly hegyi lakosokra azonban, kik községeket tesznek, szinte úgy mint a síkon lakó munkásokra, a feljebb írt bormérési mód, úgy mint egyéb községekben, változhatatlan szabályúl leend. Továbbá nyilván kijelentetik: hogy az illetén úrbéri bormérési haszonvétel által sem az úri bormérés jussa, s annak gyakorlása, sem a földesúrnak vendégfogadó, s korcsma építése vagy felállítására nézve szoríthatatlan szabadsága, de az 1598-ik eszt. 35-ik törvény is legkisebb sérelmet sem fog szenvedhetni, úgy azonban: hogy az eddig szokásban volt házsor szerinti bormérés, mellynél fogva a földesurak boraik kimérésére szoríthaták jobbágyaikat, ezennel eltörlötnek jelentetik ki; hogy pedig a korcsmáltatási földesúri jus alkalmas úri telek nem léte miatt ne akadályoztassék, vagy éppen el ne enyésztessek, ha a közel levő gyepen a különben is illető úri jusunál fogva, vendégfogadó vagy korcsma állításra alkalmas hely ki nem jeleltethetnék, szabad lesz ezentúl is a földesúrnak, hogy e végre alkalmas helyet akár az V. törvény 7-ik szakaszában meghatározott csere útján, akár egyezésnél fogva magának szerezheszen.

Egyébiránt bár miféle bor behozatala, akár saját házi szükségekre, akár kereskedés végett, hordókban, antalogokban, akókban, vagy más illy nemű mértékekben, melyek az ország külfön részeiben különbözőkép neveztetnek ugyan, de mindenütt abroncsok alatt vannak, a jobbágyoknak minden megszorítás, avagy fizetés nélkül szabad leend; — betegeskedés avagy lakadalom esetében kisebb menynységben is megengedtetvén a bor bevitele.

Természetesen mind az, a mi létezni megszűnt, kihagyandó ezen törvényből is. Illyen a benne említett „úrbéri út“ miután úriszékek nem léteznek többé. Ezentúl minden e tárgyban felmerülő panaszokat a politikai hatóságok intéznek el.

A *halászati* jogra nézve (Temes, Torontál és Krassó megyékben) szinte fennmarad az 1836-iki törvény rendelete:

1836 : VI. tcz. 8. §. A jobbágyok a . . . halászat . . . jusát elfoglalási büntetés alatt . . . nem gyakorolhatják; Temes, Torontál és Krassó vármegyékben mindazáltal azon eddig ott fennállott úrbéri rendelet továbbá is meg fog tartatni, mely szerint némelly községeknek az okvetetlenül szükséges nádlás fejében nékiek átadott tavakban gyakorolható halászhatalás is megengedtetik.

Itt azon kérdés támadhat : valljon ott, hol a volt jobbágyok nádlás fejében a nádas egy részét tulajdoni joggal nyerték vagy ezentúl nyerik (15. §.) : fogja-e őket illy nádasokban is halászat illetni? — véleményem szerint, kétség kívül, a magok teljes tulajdonában; ha pedig a földesúr az ekkint a jobbágyok számára kihalásított nádasrészen a halászat úri jogát magának fenntartotta volna : megváltásnak lesz helye; mert a mi a 10-ik §. végpontjában az erdők elkülönzése esetére rendelve van, hogy t. i. azon esetben, ha az egykori földesúr az erdők elkülönzésénél magának egyes haszonvételeket fenntartott, a volt jobbágyok kötelesek ezen fenntartott haszonvételeket megváltani, s így a tulajdont teljesen elkülönözni, — ugyan ennek állni kell, ugyanazon okból s célból, a nádasok elkülönzésénél is.

A nyiltparancs a *malomjogra* nézve is fenntartja az eddigi törvények szabályait :

1836 : VI. tcz. 8. §. Ha valamely jobbágy földesúri engedménnyel malomjussnak lenne birtokában, azt az uraság a dolog addigi egész voltában leendő fenntartása mellett, a tett épületeknek, és minden javításoknak törvényes úton eszközözendő igazságos megbecsülése, és a törvényesen rajta fekvő pénzeknek megtérítése mellett, visszaveheti; Posega, Verőcze és Szerém vármegyékben azonban az ottan divatban volt malomtaksák azalatt nem emeltethetnek fel, mellyek a földesúrnak esztendőnként fizetendő malombér fejében, jelesen a kanalas malomra (*mola cochlearia*) 1 forintra, más közönséges folyóvízi malom minden kerekétől 2 forintra, végre a Duna- vagy drávai malomtól 8 forintokra voltak határozva; de ha valamely helyen, vagy valamely tárgyra nézve különös kiváltságok, avagy kötések mutattatnának elő, ezeknek foglalattja fog meg tartatni. Mindazáltal a királyi adományból származott úri haszonvételek, vagy a földet egyébként érdeklő jussok, ha s mennyire ezekre nézve a jobbágyok sajátságai jussal előállanak, s ezen állításokat a mostani valóságos használat támogatja, az illető törvényszék előtt indítandó törvény útján enyészteszethetnek el.

Meg kell vallani, hogy ezen rendelet közt, melly még azon korból származik, midőn a parasztok nemesi jogok s

javak birására jogilag képtelenek voltak, s az újabb törvényes állapot közt, miszerint most már a volt nemesi javakat s jogokat mindenki bírhatja, s iparát mindenki szabadon gyakorolhatja, éles ellenmondás látszik. A pátenz 24. §. azon rendeletének tehát, hogy a malomjogra sat. nézve az eddigi törvények határozatai szolgálnak sinórmértékül, nem csak az 1836-iki törvényre, hanem minden ide vágó addigi törvényekre kell vonatkoznia, ezek pedig csak úgy hozhatnák egymással öszhangzásba, ha a kérdést akképen fejtjük meg, hogy : a földesúr, a beruházások megtérítése mellett is csak azon malmokat válthatja vissza, mellyek bizonyíthatólag ideiglenes szerződés mellett biratnak.

Ezekon kívül, mint fennebb mondatott, minden egyéb úri jogok (a vám- rév- és vásárjogot kivéve, mellyek más tekintet alá jönnek) megszüntettettek azon országos váltság által, melly „úrbéri kárpótlás“ neve alatt a földesuraknak, elvesztett úrbéri javadalmaikért, fizettetik.

MÁSODIK RÉSZ.

A birtokviszonyok szabályozásáról különösen.

Az első rész 3-ik fejezetében előadtuk az eredeti, első úrbéri szabályozás folyamát M. Theresia alatt, s megemlítettük mindazon egyes mozzanatokat, s eljárásokat, melyekből e szabályozás teljes képe alakult, t. i. a kilencz kérdő pontokat, a jobbágytelkek, az irtványok és szőlők özszeírását, a tiltott pontok kihirdetését, a helyek osztályozását s telki állomány kidolgozását; a szerződések, szabadalmak s a szabályozás előtt behozott helyi úrbérek megvizsgálását; az úrbérek s úrbéri táblák elkészítését kihirdetését, s végre a befejezett úrbéri végrehajtás felőli bizonyítványok szerkesztését.

Az első, eredeti úrbéri szabályozás alkalmával a telki állomány mennyisége bizonyos mérték szerint meg lön határozva. De mivel az úrbéri szabályozás végrehajtásának gyorsasága, siettetve az anyai érzelmű fejedelemnek azon óhajta által, hogy a jobbágyi viszonyokba némi, ha nem is egészen tökéletes bizonyosság s állandóság hozassék be, s az országnak akkori még fejletlenebb állapota, nem engedte, hogy a meghatározott mennyiség a földek rendes felmérése útján dolgoztassék ki, hanem leginkább csak az illető érdekeltek bevallása útján iratott özsze: innét fen kelle maradni azon lehetségnek, hogy a telki állomány kiadásában becsúszotthibák kijavítás vagy rendbeszedés (rectificatio) útján helyrehozassanak. A végrehajtó tisztviselőnek adott utasítás 30-ik fejezete meghagyta, hogy „a földesurak s azok tisztviselői és a jobbágyok felvilágosíttassanak aziránt, hogy ha a bevallás útján meghatározott úrbéri állomány mennyiségében hiány tapasztaltatnék, s

ezt valamelyik fél, mérnöki felmérés alapján, bebizonyítaná, ellent nem állván az első kimetszés, a hiba helyrehozása a sértett félnek szabadon maradjon. Úgy szinte, ha az első, eredeti szabályozás után új jobbágyok származtak s a földesurak által földekkel láttattak el: a rendbeszedés ezekre is kiterjedt.

Az úrbéri rendbeszedés következő cselekmények- vagy eljárásokból állott: 1. A jobbágytelkek régi állapotának (status antiquus) mérnöki felméréséből, s a dülők osztályozásából. 2. A régi állapot felőli térkép és földkönyv elkészítése s hitelesítéséből. 3. A jobbágytelki állomány új mérnöki kimetszéséből, a mérnök előleges terve szerint. 4. A jobbágytelki állomány új, rendbeszedett állapotát előmutató térkép és földkönyv elkészítéséből.

Hogy az első szabályozásban, a hibás bemondás által okozott hibákat kitudni s a rendbeszedést alaposan teljesíteni lehessen, mindennek előtt a rendbeszedendő határ jobbágytelki állományainak felmérése szükséges, ide értve a házas és házatlan zsellérek földéit is. Ezen felmérés, mely a rendbeszedést kívánó földesúr vagy jobbágyok által a megyére benyújtott folyamodás, vagy az úriszéken megindított rendbeszedési per folytán, megyei végzés, vagy úri széki ítélet által rendeltetett el, vagy úgy történt, hogy az összes jobbágyi birtok, egyesek állományainak külön felmérése nélkül, általában vétetett fel, a mi a munkát nagyon gyorsította, de a célnak kevésbé felelt meg; vagy pedig úgy, hogy minden egyes jobbágy beltelke s külső tartozmányai, egyénileg vétettek fel. Ezen mérnöki munkálatban pontosan meghatároztattak a határok, utak, árkok, folyóvizek, vizállások, tavak, mocsárok, hegyek és dombok, erdők, bokrok, ligetek sat., s különös figyelem fordított a bekeblezett s be nem keblezett pusztákra. A legf. rendeletek gondoskodtak, hogy a mérnöki munkák meghitelt mérnökök által, pontosan és lelkiismeretesen történjenek, különben azokat meg kellett újítani, mi új tetemes költségbe került.

A határok, természeti helyzetük, s fekvésük szerint, több, úgynevezett dülökre (diverticula) lévén osztva, mint-hogy ezen dülők nem voltak egyenlő termékenységűek, az osztó igazság kívánta, hogy a mennyiben az egyik dülőben

fekvő földek, hasonlítva más dülőkben fekvő földekkel, rosszabb minőségűek voltak, a silányabb minőség mennyiségben pótoltságuk. E célra szolgált a dülők osztályozása úgy a szántóföldekre, mint a rétekre nézve; azon különbséggel, hogy a földminőség osztályozása, mely szerint t. i. a rosszabb minőség nagyobb mennyiséggel pótoltatott, szorosan véve csak a szántóföldekre nézve történt, a kaszálók pedig nem a rajtok termett fü minősége, hanem csupán annak mennyisége szerint osztályozták, hogy t. i. meg lehessen határozni azon négyszögöl-számot, mellyen, valamely határ különféle dülőin, egy szekér széna megterem. — A jobbagytelket alkotó szántóföldek mennyisége holdakkal méretett, a holdaké pedig négyszögölekkel; a holdat tevő négyszögölek mennyisége a föld minőségétől függött; a határbeli földek minősége pedig csak három osztályba soroztatott, mellyhez alkalmaztaték a holdat tevő négyszögölek száma, úgy, hogy az első osztályban 1100, a másodikban 1200, a harmadikban pedig 1300 négyszögöl számították egy holdra; de nem minden határban volt meg e három osztály, sőt némely helyen, a fekvés- és termékenységhez képest, csak egy, másutt csak kettő, és pedig az első s második, vagy első s harmadik, vagy második s harmadik. Első pillanatra szembevetendő, hogy e három osztály azon célra, hogy a minőség, mennyiségben kiegyenlítettessék, nem elegendő. Ha a dülők osztályozása már az úrbér behozatala alkalmával, a végrehajtó tisztviselők által megtörtént, s ezek azt hiteles oklevélbe foglalták: a mérnök ezen osztályozásra építette munkáját, melly a rendbeszedő perben is a holdak helyes kiszámításának alapjául fogadtatott el; ha pedig meg nem történt, a megye vagy úriszék által a felméréssel együtt rendeltetett el, s a megyei törvényes bizonyosság és védő ügyész jelenlétében, az összehívott és meghitelt helybeli lakosok és szomszédok nyilatkozatai szerint, hajtattott végre, rendszerint egy dülő föld minőségére nézve egyazon osztályunak ítéltevé, de, kivételesen, nagyobb kiterjedésű dülőkben két, sőt három osztály is állittatván fel. A kaszálók mennyisége pedig egy szekér szénát termő úgynevezett *falcastrumok* (embervágók, kaszások) szerint méretett, mellyek azonban az első úrbéri szabályozás alkalmával négyszög ölekben nem határozattak meg, hanem

csak szemmérték szerint, hogy t. i. egy falcastrumban anynyi kaszálló adassék, mennyin egy szekér széna megteremhet. Későbbben némely megyék, átlátván ezen eljárás alaptalanságát s csalékonyosságát, a *falcastrumot* négyszegőlekben határozták meg, a minden évben kétszer kaszálható termékeny rétből 800, a kétszer csak néha kaszálható kevésbé termékenyből 900, s a sarjút soha sem termő legroszabb minőségűből 1000 négyszegőlet számítván egy falcastrumra, s ezen mérték szerint hajtván végre az úrbéri rendbeszedéseket ¹⁾). Ezen eljárást felsőbb helyen is helybenhagyták, de mindenkor épen tartván az elvet, hogy a 800 négyszegőles falcastrum legalább is egy szekér szénát adjon, s ha nem adna, annyi négyszegőlnyre pótolassék, mellyről egy szekér széna kikerül ²⁾). — Midőn hát rendbeszedés történt, a kaszállók a rajtok termő fű mennyisége szerint osztályoztattak, hogy a kimetszés megfelelő számú négyszegőlekben eszközöltethessék. Az osztályozás a megyei törvényes bíróság által, a védő ügyész jelenlétében, a rendbeszedendő helység meghitelt lakosai és szomszédok vallomásai után szokott végbevitetni úgy, hogy ugyanazon dülőnek több rétdarabjára

¹⁾ Igy Sopron, Vas, Somogy megyékben a Széchenyi, Batthyány, Hunyady uradalmak szabályozásainál, Nyitrában N. Belliczen sat.

²⁾ Igy p. o. az 1779. dec. 17-én Sövényháza, győrmegyei helység úrbéri perében 5995. sz. alatt kelt kir. rendelet ezt mondja: Cum quoad prata numerus orgiarum, qui pro singulo curru foeni exscindi debet, defixus non sit, nec generaliter aliquid defigi valeat, eo quod pro ratione situs et fertilitatis terreni jam maiorem, jam vero minorem extensionem capacitas unius curru foeni exigat, ac reipsa id spectari oporteat, num prata colonis assignata tot curruum foeni capacia sint, quot ipsis iuxta competentiam sessionum Dominium assignare constituit: ideo in dimensione pratorum, designatae pro uno falcastro 800 orgiae ea ratione locum obtineant, colonisque regulam ponant, si singulum pratum in extensione 800 orgiarum computatum unum etiam foeni curru reddat, atque ex hac orgiarum numeratione, pratorumque dimensione coloni tot, quot eis competunt, curru foeni obtineant, casum in contrarium enim peracta dimensione pratorum pro regula assumi nequeunte, haec ea quantitate rusticis exassignanda venient, quae illis tot curru foeni reddant, quot ipsis e praescripto Urbarii competunt. Hasonló elv van kimondva az 1815-iki 7140 sz. kir. leiratban is, melly a csábi község úrbéri perében kiadatott.

nézve megkérdeztettek : mennyi széna és sarjú terem azok egyikén-egyikén? mellyek azután a mérnök által felmérést vévén, a felmért darabok négyszegőleinek számaiból közép-szám vonatott ki. Ezen, az egyazon dűlőben fekvő, megvizsgált rétdarabok ekkint kivont közép-számától nyert mértéket, az egy falcastrumot alkotó négyszegőlek számára nézve, egész dűlő. Rendesen három osztály szokott itt is felvétetni egész határra nézve, a csekélyebb különbségek figyelembe nem vétetvén. De némelly helyeken, rendbeszedés alkalmával is, régi állapotukban hagyattak, vagy pedig ismét csak tökéletlen szemmérték után metszettek ki a kaszállók.

Miután a rendbeszedendő határ felmérést, a mérnök előleges, általános átnézetet mutató s tájékozást eszközlő térképet készített arról, s ha a felmérés egyénileg történt, egyszersmind földkönyvet is, (liber fundualis, vagy : conscriptio fundualis) melly ismét kétféle; egyik magában foglalja a rendbeszedés szoros tárgyát képező belső telkeket s úrbéri tartozmányokat, és így szoros értelemben úrbéri; a másik magában foglalja az egész határt; az özszesz urasági s jobbágyi, községi, egyházi földeket, erdőket, berkeket, tavakat, mocsárokat, irtványokat sat. Amaz a rendbeszedési perben előadatván, a rendbeszedés szükségességének bizonyítására is okleveltül, eme pedig csak az uradalom magán használatára szokott szolgálni. Az úrbéri földkönyv rovatai : 1) a ház- és helyirati (topographicus) szám; amazzal ellátatik minden ház és beltelek, a mérnök által felvett sorozat szerint, (követve rendesen az eredeti úrbéri tábla szám-sorozatát s fekete tintával írva), s minden azon házhoz s beltelekhez járuló külső tartozmány, úgy, hogy ha p. o. a ház száma 50, ugyanazon számmal jelöltessék meg minden darab szántóföld s rét is, melly ahoz tartozik; — a topographicus szám pedig az, mellyet a rendbeszedendő helység minden akár belső akár külső, akár földesúri, akár jobbágyi vagy bármiféle telke azon sorban nyer, melly szerint a mérnök a dűlőket s illetőleg egyéni telkeket minden egyes dűlőben, rajzolta, s melly számmal (rendesen veres tintával) a térképen minden föld megjelöltetik. A belső telkek tehát két számot nyernek, házsámot s topographicus számot; s kültelek közöl pedig csak azok, mellyek a belteleknek megfelelnek. 2) a dűllők nevei, vagyis azon na-

gyobb földdaraboké, melyekből a határ áll, s melyek többnyire maga a természet által meg vannak egymástól különböztetve. 3) a föld, vagy inkább föld minőségének osztályzata, minden egyes szántóföld és kaszállódarabra nézve. 4) a földeknek hat bécsi lábnyi ölekben kifejezett mértéke, vagy szélessége és hosszúsága; hosszúság csak egy, de szélesség olly földekre nézve, melyek nem mindenütt egyenlő szélesek, háromféle vétetett fel, t. i. legnagyobb, legkisebb és közép; négy oldalnál többel bíró földdarabok pedig „szabálytalan alakúaknak“ neveztetvén, e rovat reájok nézve üresen hagyatott. 5) a földeknek négyszegőlekben kifejezett mennyisége, a közép szélesség és hosszúság eredménye. 6) a birtokrészek, két alrovattal, u. m. úrbéri telkek és irtványok rovatával; az első alrovat ismét feloszlik a belső telkek, szántóföldek és kaszállók rovatára, amazok holdakban, ezek kaszásokban vagy falcastrumokban fejeztetvén ki; a második (irtványi) alrovat szinte szántóföldek és kaszállók rovatára oszlik, de itt már a rétek is holdakban fejeztetnek ki, mert az irtványok holdszámra szoktak becsültetni. Az egész holdat s falcastrumot nem tevő négyszegőlek a holdak s falcastrumok mellé, mint törtszámok, tétetnek ki, de egy nyolczadnál kisebb töredék ki sem tétetik. — Ezen rovatok szerint adatnak elő minden egyes telkes jobbágy állományai; kereszt- és vezeték neveik, valamint a telek minősége (I. I. Rész 3-ik Fejezet) minden egyes állomány összeírása elébe tüzetvén, s a földkönyvnek az illető úrbéri táblávali könnyebb összehasonlítása végett a jobbágyok nevei s telkek minősége a régi úrbéri tábla szerint is kitétetvén. A telkes gazdák után következnek a házas zsellérek, kiknek belső s külső birtokaik, ha illyesek léteznek, szinte pontosan kitétetnek. A házatlan zsellérek, kiknek földeik nincsenek, a rendbeszedés tárgyát nem képezvén, a földkönyvben elő sem fordulnak. A házas zsellérek után következnek a község földjei. Ha az első úrbéri szabályozás olta új jobbágyok keletkeztek: ezek is beiktattatnak a földkönyvbe, földekkel együtt, azonnal a régi jobbágyok után. — A földkönyvhez, könnyebb áttekintés céljából sommás kivonat szokott csatoltatni, rövid ismételése a földkönyv rovatainak. A földkönyv első lapján, a fenforgó körülményekhez képest, feljegyeztetik, hogy „N. N. helység határa az 1766-iki úr-

bér szerint ez vagy amaz osztályba soroztatott, melly szerint egy egész telekre N. N. megyében ennyi s ennyi hold szántóföld, s ennyi ennyi kaszás rét számíttatik. A hiányok és feleslegek átnézete s kimutatása vagy a Recapitulatióban adatik elő, vagy külön efféle kimutatást készít a mérnök, melly az úrbéri táblával s földkönyvvvel összehasonlíttatván, hitelesíttetik.

Az így elkészült s a mérnök által aláírt földkönyv s térkép, melly a régi állapotot teljesen előterjeszté, legalább utóbbi időkben az e tekintetben szigorúbban rendelkező legf. parancsolatok nyomán, *hitelesíteni* szokott. A hitelesítés (authenticáció) a fentebb említett kétféle esetben kétféleképen történt. Ha t. i. rendbeszedő per volt folyamatban: az úriszék rendelte azt el ítélet által, s ezen ítélet folytán az úriszéken jelenlevő törvényes bizonyság (szolgabíró, esküttjével), s a jobbágyokat védő tisztí ügyész kimenvén a helyszínére, a megyei hites mérnök az azt kívánó jobbágyok földéit jelenlétükben újra felmérte, s azok mennyiségét újra felszámította. Ha az új felmérés s felszámítás a földkönyv adataival megegyezett: a földkönyv hitelesíttetett, s ezáltal olly erővel ruháztatott fel, hogy a mérésre és számításra nézve teljes jogi bizonyítást képezzen; ellenkező esetben elvettetett, s újnak készítése rendeltetett el. A kaszállókra nézve, mellyek öleken fel nem mérettek, hanem volt állapotukban hagyattak meg: a szomszédok felesketés utáni kihallgatása által emeltetett hitelesség érvényére a falcastrumok száma. Megtörténvén a hitelesítés, annak elismerése a földkönyv végére beiratott, s a törvényes bizonyság és megyei hites mérnök aláírásaival s pecséteivel erősíttetett, s a földkönyv levelei hivatalos zsinórral összevarrattak, hogy azontúl hozzá változtatás ne férhessen. — Ha pedig rendbeszedési per folyamatban nem volt, hanem a felmérés s rendbeszedés s ennek első lépése a felmérés, formaszertű per nélkül, a megye közönségéhez nyújtott folyamodás útján, kezdetett csak meg: ekkor a megyékben divatozó különbféle szokás szerint, vagy a megyéhez eziránt nyújtott folyamodásra kiküldött, vagy a földesúr által csupán magánúton megkeresett törvényes bizonyság s megyei mérnök végezte, előadott mód szerint, a hitelesítést. A földkönyv ekkinti hitelesítését követte, és

pedig többnyire azonnal, s egy folytában, a térképnek ugyanazon törvényes bizonyosság s hites mérnök általi hitelesítése, melly a természetben, lánczczal újra felmért telkeknek a térképen lévő rajzzal, az azon felvett scala szerinti összehasonlításában, s az így megvizsgált térképre írt azon elismerésben állott, hogy a térkép a már előbb hitelesített földkönyvvel tökéletesen megegyező. Ugyanez alkalommal szokott történni az irtványok összeírásának s felmérésének hitelesítése is. — A földkönyv, térkép, és (a hol t. i. ezek is voltak) irtványok összeírásának hitelesítése felől rendszeren külön bizonyítvány (Relatoria Testimoniales) szokott szerkesztetni, melly a rendbeszedési perhez csatoltatott, s akkor is a mellett maradt a megtörtént hitelesítés bizonyításául, midőn az eredeti földkönyv s térkép a megye levéltárából a földesúréba áttétetett.

A mindennemű birtokot magában foglaló másik földkönyv három részre oszlik; az első magában foglalja a jobbágyság birtokát azon rovatokkal, mellyeket előadtunk; a második rész magában foglalja a község, ekklésia, lelkészek, iskolatanítók s extraseralisták földeit, ezen említett sorban; ezen résznek rovatai többnyire azok, mint az első részéi, csak a tenútumok rovatában fordul elő több alosztály, t. i. a községi erdők s legelő; — a harmadik rész végre a földesúri vagy majorsági (allodiális) földeket tartalmazza. Követi ezeket a sommás kivonat, vagy átnézet. E könyv hitelesítése nem volt szükséges. Első része nem más, mint a külön úrbéri földkönyv áttétele; második és harmadik része megegyezik az új állapot földkönyvének második s harmadik részével.

Végrehajtatván az osztályozás s felmérés, következett a telki állományok új kimetszése, melly vagy úgy intéztetett, hogy az előbbi határok megsemmisítetvén, minden úrbéri birtok egy darabban összesítettett (commassáltatott), s azután adatott ki minden egyes jobbágyság illetősége, vagy pedig ez utóbbi, előleges összesítés nélkül történt. Ez utóbbi esetben csak az úrbéri birtok elkülönzése létesült, nem pedig a rendbeszedés azon másik nagy célja, hogy a birtokok egy vagy bár egynél több, de kevés nagy darabokba tagosíttassanak, s így azok művelése könnyebbé, okszerű

művelése lehetségessé tétessék, s idő és munka kimelés eszközöltessék. Legfelsőbb rendeletekben számtalanszor ismételtetett, hogy ezen működésnél a jobbágyokra különös tekintet legyen, hogy ők a belső telkeikhez közelebb eső dűlőkben kapják ki földüket, hogy az úrbéri földeknek a majorságiakkali kicserélésénél figyelem fordítassék arra, hogy a jobbágyoknak kimetszett új földek az előbbiekkal, mennyiségre, minőségre, termékenységre nézve hasonértékűek legyenek, hogy a javítás, trágyázás az előbbi birtokosnak megtérítessék; hogy a kiosztásnál az osztó igazság elvei alkalmaztassanak, t. i. hogy a mennyire lehet, arányos egyenlőség létesíttessék, mindegyik kapjon jobb és rosabb, közelebb s távolabb földet s kaszállót sat. Köteleességül tétett a mérnöknek, hogy mindezekre figyeljen. — Az eljáró mérnök először is kimetszési tervet készített, mellynek, valamint magának a kimetszésnek is, vezérelvei voltak (mellyek azonban nem mindenkor követték lelkiismeretesen): 1) a földesúr birtokai az úrbériektől lehetőleg úgy különböztesse el, hogy sem a földesúr, sem a jobbágyság, a földek művelésére s a legeltetésre nézve akadályozva ne legyen, s határokkal jelöltessenek meg, a későbbi foglalások és zavarok elhárítása tekintetéből; 2) az úrbéri birtokok erdők közelében ne adassanak, hogy a jobbágyoknak irtásra s foglalásra alkalom ne nyújtassék; 3) mindenki lehetőleg jól s könnyen hozzá férjen a maga belső s külső birtokához 4) a szántóföldek, a helybeli szokás szerint, két vagy három (ritkán négy) calcaturára osztassanak akkép, hogy az ugaroni legeltetés gátolva ne legyen, s mindig tekintettel az idő-, erő- és munkakimelésre; azért sok darabra ne szaggattassanak, igen keskenyre s hosszúra ne metszessenek; 5) lejtős helyeken a vizek lefolyásának akadály ne tétessék, s a földek hossza a fekvésnek megfelelőleg méressék ki; 6) egyes illetőségek kimetszésénél gondosan figyeljen a mérnök az eredeti úrbéri táblában kitett illetőségre, s arra is, vajjon az első eredeti úrbéri szabályozás alkalmával elmulasztott kiegészítés későbbben megtörtént-e? 7) haszonvetetlen, terméketlen földek a jobbágyoknak ne adassanak; 8) szőlők (kivéven Slavoniát) és szőlőaljak a telki állományba ne számíttassanak, s ha előbb odaszámíttattak, kihagyassanak; 9) szőlőkben fekvő szántóföldek és rétek, s a telki

szántóföldeken s réteken levő gyümölcsösök, szilvások, az azokon a jobbágyok gondatlansága miatt elhatalmazott csallitok, bokros helyek beszámíthatnak a telki állományba; 10) a szántóföldek és rétek kiszabott mennyiségbeni hiány kölcsönös pótlás által hozassék helyre, egy hold szántóföldért egy kaszás rét adatván s megfordítva; 11) a hiányzó beltelkek vagy kaszállók pótlására adott szántóföldek (melyektől t. i. kilenczed nem járt) ha csak lehet, külön calcatúrában adassanak ki; 12) az első úrbéri szabályozás óta keletkezett jobbágy- és zsellértelkek a többiekkel egyazon tekintet alá esnek.

Általában a rendbeszedésnél, s ezzel járó új kimetszésnél ugyanazon elvek alkalmaztattak, mellyek az első eredeti úrbéri szabályozás vezérelvei voltak, mellynek t. i. a rendbeszedés csak folytatása, kiigazítása.

Ha a jobbágyok a kimetszésnek erőszakosan ellenesze-
gültek volna — mi nem egyszer történt — fegyveres hatalomkar használtatott ellenök.

A megtörtént kimetszés után fenmaradó úgynevezett *maradékföldek* (remanentiálisok), mint már előadatott, jobbágytelkekké alakítottak, s a helybeli, vagy ha ezek azoknak elfogadásától s művelésétől vonakodnának, idegen földművesek közt is, szokott úrbéri adózások mellett, vagy ha illy feltétel alatt azok művelését senki el nem vállalná, más könnyebb feltételek alatt kiosztattak, vagy végre, ha reájok művelő egyáltalában nem találkoznék, ideiglenesen a földesúrnál is hagyattak, de olly kötelezéssel, hogy mihelyt lehet, ismét jobbágykézre adassanak, s a földesúr major-sági birtokába ne olvasztassanak.

Ha az úrbéri állomány kimetszése ekkint végbe ment: a rendbeszedett új állapotról térkép, új földkönyv, úrbéri tábla, összehasonlító okirat, helyi úrbér, s végrehajtási bizonyítvány készült.

A *földkönyv* ismét kétféle volt.

Egyik magában foglalja az úrbéri birtokokat, s ugyanazon rovatokból áll, mint a régi állapot felett készült, fennebb leírt földkönyv, azon külömbséggel, hogy itt a kiegyenlítési (adjustationális) földek is, t. i. azon szántóföldek, mellyek belső telek vagy kaszállók helyett adattak, külön rovatot nyertek. E földkönyv az előadott módon hitelesít-

tetvén, a rendbeszedési perben felmutattatott, és ugyan két példányban, hogy az egyik a megyei levéltárba eltett pernél maradjon, a másik a földesúrnak jusson.

A másik földkönyv magában foglalt mindennemű birtokot, hasonló rovatokkal, mint az, melly az előbbi állapotról készült; ennél azonban sem két példányban leírás, sem hitelesítés nem szükségeltetett, mert ez csak a földesuraság magán használatára szolgált.

A *térkép*, melly a rendbeszedési perben szinte előmutattatott, épen azért annak rende szerint hitelesített, s a per bevégezte után a földesúrnak visszaadott.

Az *úrbéri tábla*, melly az új, rendbeszedett állapotot adja elő, ugyanazon rovatokból áll, mint az első rész 3-ik fejezetében leírt azon régi úrbéri tábla, melly az eredeti szabályozás alkalmával készült. Ez négy példányban szokott leiratni; mellyek egyike a jobbágyoknál, másika a földesúrnál, harmadika a megyénél maradt, negyedike a helytartó tanács irattárába tétetett, s mindegyike úgy a törvényes bizonyosság, mint a megyei mérnök által aláíratott s megpecsételtetett.

Az *összehasonlító okirat* (Combinatorium), ha előbb gyakran elmellőztetett is, újabb időkben minden rendbeszedési perben megkivántatott. Két fő rovata az egymásnak megfelelni kellő régi s új úrbéri táblák nyomán töltetett be, mindegyik a rovatokra oszolván, mellyekbe a házak számai, jobbágyok vezeték- s keresztnevei, a jobbágytelkek minősége, a beltelkeknek posonyi mérőkben, a szántóföldeknek holdakban, kaszállóknak falcastrumokban kifejezett mennyisége igtattattak. — Mindegyik jobbágy telki állományai, mind két oldalon, ugyanazon sorban következnek, hogy a rendbeszedést vizsgáló bíróságok egy pillanatra láthassák s hasonlíthassák a régi s új állapotot, és megítélhessék, hogy az ujonnan kiadott úrbéri illetőség feléri-e a régit? Ezen okirat mintegy próbaköve a helyesen végrehajtott úrbéri rendbeszedésnek; azért annak elkészítésére a leggondosabb figyelem szokott fordíttatni. Aláírta s megpecsételte azt a működő mérnök, s hitelesítette a megyei törvényes bizonyosság és megyei hites mérnök. Egy példányban készült.

A rendbeszedett község helyi úrbére négy példányban

állíttatott ki az illető megye által, hiteles pecsét- s jegyzői aláírással ellátva, u. m. a rendezett község, a földesúr, a megyei és helytartótanácsi irattárak számára; mindegyiknek végéhez csatoltatván az új úrbéri tábla, s a rendbeszedés végrehajtásáról szóló bizonyítvány.

A *végrehajtási bizonyítvány* magában foglalta a rendbeszedési egész eljárás leírását, különösen a maradékföldek felőli rendelkezést és szerkesztetett magok a megye által kiküldött végrehajtók által négy példányban, mellyek az úrbéri táblákkal együtt az úrbérekhez csatoltattak.

Ez az 1836-iki törvényeket megelőző rendbeszedés képe, mellyet, mint alapot, szükséges volt előbocsátani, hogy a tárgy kimerítő ismertetésében tovább haladhassunk. Teljesebb megértés elősegítéseül ide csatoltatnak még némi formulárok :

A) *Osztályozásról Bizonyítvány.*

Alúlírtak ezennel bizonyítjuk, hogy mi t. Pest megye 1830-ik évi márt. 12-ikén tartott közgyűlésének gróf B. J. folyamodására hozott kegyes végzése s az úriszékek azon alapúlt ítélete által a nevezett gr. B. J. úr p-i uradalmában megkezdett úrbéri rendbeszedési munkálat során készült felmérés, s azzal egybehangzólag kidolgozandó úrbéri tábla hitelesítésére kiküldve lévén, 1830-ik évi április 10-ik s következő napjain a nevezett uradalomban kebeleztetett helységek, nevezetesen pedig P. helység színére kimenvén, s ezen helység lakosait, és a szomszéd helységek előljáróit, névszerint M. helység biráját Erős Jánost s eskütteit Fehér Istvánt és Fekete Andrást, mint a kik a föld minőségét ismerték, összehíván, és nekik kiküldetésünk czélját megmagyarázván : az azon határbeli dűlők osztályozását (miután már az egész határ általános osztályozása az úrbér behozatalakor megtörtént, s minden egyes telki állomány illetősége a szerint kiszabatott), tekintettel a föld minőségére s a többi helybeli kedvező és ártalmas körülményekre, a p-i jobbágyokat védő tiszti ügyész, tek. Igaz Gábor úr jelenlétében s mind a helybeli lakosok, mind a fennebb nevezett összehívott szomszédok kihallgatása és felesketése után, következőleg teljesítettük : az ürgeháti dűlőben, különösen annak keleti részén fekvő szántóföldeket, mind a helységhezi közelség s ezért könnyű művelés okából, mind pedig azért is, mert jó termékeny földűek és semmi kártékonyágnak kitéve nincsenek, az első osztályba soroztuk, mellyben egy hold 1100 □ öllel számíttatik; az ugyanazon dűlő nyugati oldalán fekvő szántóföldeket, bár a helységhez ezek is elég közel fekszenek s így könnyen művelhetőek, mivel földjük kövecses, az 1200 □ ölnyi hol-

das 2-ik osztályba, továbbá a sárgavölgyi, ó-kuti, ligetföldi dűlőkben fekvő szántóföldeket, minthogy nagyobb esőzések idején víz alatt szoktak állani, szinte a 2-ik osztályba, hol egy hold 1200 □ öllel méretik; végre a pokolkői, száraztói és avari dűlőkbeli szántóföldeket, mint a helységtől távol fekvőket s különben is homokosakat a 3-ik osztályba, holdját 1300 □ öltre véve, helyhez tettük. Azután a rétek osztályozására menvén át, minthogy a rétek minőségét olyannak tapasztaltuk, hogy évenként csak egyszer kaszálhatók, ezeknek már a meglevő úrbérben is felvett, s az egyszer kaszálhatók osztályában sorozását, s ehhez képest minden telek után 8 falcastrumnak kimérését jövőre is szabályúl tettük. De mivel, a dűlőkhez képest változó bővebb és szűkebb fütermére nézve nem csakély különbözést tapasztaltunk, hogy azon mértéket, mely szerint a kaszálók a különböző dűlőkben több vagy kevesebb négyszegöllel mérendők, alaposan kitudhassuk, mindegyik dűlőben több darab rétet szerte széjjel megszemlélvén s kiszemelvén, azokat a rajtok évenként termő fű mennyiségére nézve a fölesketett részint helybeli, részint szomszéd lakosok által megbecsültettük, s azon rétdarabokat, mellyeken vallomásaik szerint, a dűlők különféleségéhez képest évenként egy szekér széna könnyedén megterem, a megye mérnöke által felmérttük, s az ekkint eszközölt kísérlet nyomán arról győződöttünk meg, hogy az ürgeháti, ligetföldi-s ó-kuti dűlőkben 1100, a sárgavölgyi s pokolkőiben 1200, végre a száraztói és avariban 1300 □ ölnyi tér tesz ki egy szekér szénatermő kaszálót (falcastrumot); és így a falcastrumok kiterjedését a mondott dűlőkben ezen különböző arányban állapítottuk meg. Ezen osztályozást, az uradalmi mérnök használatára, a mértékek megtartása végett s a kidolgozandó földkönyvnek alapúl szolgálándót, az uradalmi tisztsegnak átadtuk. Melly általunk ekkint teljesített osztályozás felől ezennel kiadjuk bizonyáglevelünket. Kelt Pesten sat. Búske Lajos szolgabíró (P. H.) Csinos Elek, eskütt (P. H.)

(Ha a határban irtványok is találtattak, ekkor még hozzájött). És mivel P. helység határában ekkorig a jobbágyok által bírt irtások is találtattak, azokat is a leirt mód szerint, az illető osztályokba soroztuk, s ezen osztályozást, az általunk szabály szerint eszközöndő őszazeírásnál leendő haszonvétel végett magunknak feljegyeztük sat.

B) Hitelesítés (Authenticatio).

Alúlírtak hitelesen bizonyítjuk, hogy t. Pest megyének sat. határozata által kiküldetve lévén, 1830-ik év sept. 30-ikán s oct. következő napjain P. helység színére kimentünk, s őszszehíván a nevezett helység lakosait, és kiküldetésünk célját nekik megmagyarázván, a mérnöki felmérés hitelesítését fenntisztelt Pest megye főügyészének, mint a jobbágyok védelmére kiküldött tisztü ügyésznek jelenlétében, következőleg hajtottuk végre : miután az uradalmi

mérnök N. N. említett P. helység mind a régi állapotbeli jobbágytelki, mind pedig irtás-földeinek összeírását s felmérését, melyek az általunk már előbb biróilag elintéztet dűlő-osztályozás és rétbeceléshez voltak alkalmazva, előnkbe terjeszté, a helység összes lakosait felszólítottuk: akarja-e valaki közölök beltelkének, vagy szántóföldeinek s kaszállóinak hitelesítő újra felmérését eszközöltetni, s ha akarja, mellyik dűlőben akarja? — Ezen felszólítás folytán az alább megnevezendő jobbágyok kívánsága szerint, N. N. velünk együtt kiküldött tiszti mérnök által a következő újra méréseket tétettük: először is újra felmértetett N. N. egy holdas belső telke, 1 házzám, s 140 helyszám alatt; továbbá özvegy N. N. szántófölde 20 házzám s 71 helyszám alatt az ördögreti dűlőben, $3\frac{1}{3}$ holdnyi; továbbá sat. sat. A kaszállókat illetőleg pedig a rétosztályozás alkalmával felállított szabályt követve, t. i. arra tekintve, hány négyszög ölet ad, a bőséget és termékenységet véve alapúl, egy szekér szénát, intéztük a próbát, s ennek folytán N. N.-nek 1 házzám s 350 helyszám alatt cigánymezei dűlőben találtató kaszállója (1800 négysz. ölet véve egy szekérre) $1\frac{2}{3}$ falcastrumnak, N. N. 5 házz. s 347 helysz. alatti rétdarabja pedig a napháti dűlőben $\frac{7}{8}$ falcastrumnak találtatott. Melly említett kiséretekben a mérnöki felmérést s térképet helyesnek és valódinak találván, ugyanazt hitelesítettük. Kelt sat.

C) Hitelesítési Bizonyítvány.

Ugyanazt foglalta magában, a mit a B. alatti, csupán a végén jött hozzá: „S hitelességüket az illető földkönyvben, irtás-összeírásban, s térképen is hivatalosan elismervén, P. helység határa felmérésének ekkint történt hitelesítéséről ezennel adjuk bizonyosságlevelünket.“ Kelt sat.

D) Térkép hitelesítése.

Hogy mélt. gr. Z. F.-nek d-i uradalmához tartozó B. helységnek ezen térképe (földabrosza) ugyanazon helységnek a jobbágyok úrbéri birtokait magában foglaló földkönyvével, melly általunk a nevezett helység lakosainak jelenlétében helyszinén hitelesítettett, teljesen megegyező, helyes és hiteles, ezennel bizonyítjuk.

Kelt sat.

Az 1836-iki országgyűlésen hozott úrbéri törvények, nevezetesen a jobbágyok hasznairól szóló VI-ik törvény-cikkelynek a legelőről rendelkező 3-ik §-a, továbbá az úrbéri perről szóló X. czikkelynek a határok rendbeszedését tárgyaló 6-ik §-a c) és e) pontjai már nemzetgazdasági szem-

pontokat is tüntetnek elő, s az ország anyagi jóllétének, földművelésének előmozdítására törekedtek, és valóban letették a közös legelő elkülönzését s tagosítást ha nem is parancsoló, de legalább javasló törvényekben egy józanabb, okszerűbb földművelési rendszer alapját, törvényhozóink azon meggyőződésre jutván önszerízte tapasztalás s fejlettebb államok példája után, hogy virágzó földművelést s némesebb ipart közös legelőn és szétszórt apró földdarabokon kifejteni a lehetetlenségek sorába tartozik. — E törvények szövege következő :

1836-iki VI-ik törvénycikkely 3. §. Minthogy a jobbágyoknak, mennyire a helybeli környülállások engedik, elegendő legelő kell adni, leginkább az ennek megszorításából, s aránytalan használásából eredni szokott panaszok megszüntetése, *s egyszersmind a-nemzeti ipar előmozdítása tekintetéből, a jobbágyi legelő a földesúrtól, valahol azt a helyzet engedi, ha azt a földesúr, vagy a közbirtokosok közül egy, vagy végre az úrbéri telekkel bíró jobbágyoknak nagyobb része kívánja, a megyei közgyűlés által rendelendő küldöttség közbejöttével, törvényszék által megvizsgálandó szabad egyezés mellett, melly iránt utóbb a királyi Felségnek a Helytartó Tanács útján leendő felügyelési jussa fennmarad, vagy ha ezen egyezés nem eszközölthetnék, úrbéri úton, előrebocsáttatván, ha kívántatnék, minden tartozmányok öszvesítése, elkülönöztetni rendeltetik.* De ennek kiharításában vigyázni kell, hogy a legelői járandóság olly tájon ne adassék ki, melly egyátaljában haszonvehetetlen, t. i. vagy árviz, vagy homoktorlás, vagy más okok miatt, barom s márhalegeltetésre nem alkalmas.

A legelő elkülönöztetését nem csak a gyep felosztására, de a megállapított elvek s mód szerint, ha lehet, más földekre is ki kell terjeszteni; azért is a földesurat saját rétjein, ugarjain, tarlóin, s egyéb majorsági földjein a jobbágyok kirekesztésével; ellenben az úrbérikben egyedül magokat a jobbágyokat fogja a legeltetési gyakorlat illetni. — *Hogy pedig a kizárólag nyert legelő hasznáival minden egyes jobbágy is elkülönözve élhessen, és szorgalma nevelésére földét külön válna és szabadon használhassa, a rendbeszedés alkalmazásával, a mennyire eszközölhető, és a gazdálkodás módja javallja, — ha a jobbágyok nagyobb része kívánandja, minden egyes jobbágyoknak egész tartozmányuk az illető legelővel együtt egy tagban, vagy ha a helybeli körülmények nem engednék, — legalább dűlő szerint hasítottassék ki.*

1836-iki X-ik törvénycikkely 6. §. A helybeli határoknak úrbéri per útján eszközözlendő rendbeszedése tekintetében megállapítatik :

a) Ott lesz helye ezen rendbeszedésnek, hol azt a földesúr,

vagy a jobbágyok nagyobb része fogja kívánni; azon határok mind-azáltal, mellyek a telkek öszvesítése, úgy a telki állományok, és le-geelőnek megkülönbözése mellett már ez előtt rendbeszedettek, vagy a jelen törvény szabálya, s elvei szerint ennekutána rendbeszedetni fognak, azok új rendbeszedés alá nem eshetnek.

b) Azon határookra nézve, mellyek már egymás közti szerző-dés, vagy az eddig megállapítva volt szabály értelme szerint hozott, és felsőbb megvizsgáláson is keresztül vitt birói ítélet következésé-ben szedettek rendbe, az új rendbeszedésnek célja egyedül az öszvesítés, vagy telekbeli tartozmányok, és legelőnek elkülönözése, s így a jobb, s értelmesebb gazdálkodás behozatala lehet, — ezen új rendbeszedés által azonban a jobbágyok azon úrbéri illetősége, mellyet már egyezés, vagy birói ítélet mellett birnak, soha meg nem fogyasztathatnak, sem úrbéri tartozásai változást nem szenvedhet-nek, s még annál kevésbbé szaporíttathatnak. — Mihez képest az is magában értendő, hogy a fennemlített esetben az előbbeni rend-beszedés alapja, és feltételei egész kiterjedésökben megtartandók lévén, a jobbágyok telki állományait mennyiségekre, és minéműsé-gekre nézve, tökéletes annyit érőben kell kihatítani és kiadni.

c) A még rendbe nem szedett helyeken, hol egyezésből szár-mazott bánásmód divatoz, a rendbeszedés, ha ezt szinte a földesúr vagy a jobbágyok nagyobb része kívánná, csak az egyezés által megállapított elvekhez, s feltételekhez alkalmaztatva, s mindenkor a földek öszvesítésére, és elkülönözésére való figyelemmel fog meg-történhetni.

d) Melly közbirtokosságokban nincs még behozva a törvényes arány, ott, ha valamely közbirtokos, vagy a jobbágyok nagyobb része az úrbéri rendbeszedést kívánná, ez a meghatározott elvek szerint a törvényes arány behozatalával eszközözendő, s azzal együtt végrehajtandó léssen.

e) Az úrbéri rendbeszedés minden elszámolt eseteiben egy-szersmind a mennyire eszközölhető, az öszvesítést megrendelni és végrehajtani kelletik.

A mi pedig magát a rendbeszedési pert, s ennek elkészítése, és folytatása módját illeti.

f) A per kezdetén az úriszék mindenek előtt megvizsgálja, és a beperlett okok útmutatása szerint hozandó birói ítélet által hatá-rozza meg: nincs-e olly törvényes, vagy szerződési akadály, melly az előrebocsátottak értelmében kívánt rendbeszedésnek ellent álla-na? Ítéletét azonban minden esetben a törvényszék vizsgálata alá terjeszti; a meg nem nyugvó félnek a birtokon belőli feljebbvitel megengedettvén. — Ezen előleges kérdésnek birói eldöntése után

g) Minthogy a rendbeszedési pernek tulajdona, s természet-e azt hozza magával, az úrbér behozatala idejebeli állapot, az akko-ron készült úrbéri lajstromokból, és végrehajtási jelentésekből, s egyéb segédadatokból a törvényes bizonyosság, tisztii ügyész, és mun-

kálódó földmérő által nyomoztassék ki: valamint a jobbágyi tartományok jelen állapotja is mérettessék fel, és ezen felmérés hitelesítessék meg; — ezek után pedig a dülők osztályozata megtétetvén, a rendbeszedési terv a telki állományok új rajzolatát egyetemben kimutató földabroszszal együtt olly móddal készítettessék el, hogy a haszonvehetetlen, s a rendes mezei munkára nem alkalmas földek, a közben fekvő utak, valamint az ollyan tájak is, mellyek határjárás, avagy valamely viszontagság által elszakasztattak, a földmérői számvetésből kihagyattatván, az illetőségek a mennyire lehet egy tagban jeleltessenek ki, vagy a körülállásokhoz képest figyelmeztetvén, lehetőségig a szomszédok, és vetői nyomásokra (calcutura) osztassanak fel; végre a fennmaradó földeknek, irtásoknak, és javításoknak állapotja, mennyisége, és ezeknek illendő ára voltaképp világosítottassék ki. A dülők minéműsége, s mennyiségének osztályozata iránt pótolólag különösen rendeltetvén: hogy ezen osztályozat a felek, s az egybehivandó szomszédok jelenlétében, úgy nem különben alkalmas, részre nem hajló, az uraság, és jobbágyok által szabadon s egyenlő számmal választandó személyek hozzájárultával történjék meg. — Miután minden perbeli segédeszközök készen lesznek, az úriszék a megyéhez folyamodandik, melly küldöttséget rendel ki; e pedig részre nem hajló földmérő közbenjöttével, a munkálendő földmérő által készített földabrosz, s a dülők osztályozata, és a földkönyv meghitelesítése előrebocsátásával a felek között fenforgó kérdéseket azon felek szabad, és önkénti özszeegyezésekkel kiegyenlíteni igyekezzenek. — Melly barátságos egyezés akár eszközöltetik, akár nem, a küldöttség pontos egybehasonlító irományt készít, és azt a többi segédeszközökkel, nem különben a földkönyvvel, és minden telki állományoknak számszerinti rajzolatát kimutató földabroszszal egyetemben, mind azon körülállásoknak, mellyek ezeken kívül a helyszinén kifejlődtek, különös előszámlálása mellett, — a dolgot addig mindég maga épségében hagyván, — az úriszék eleibe terjesztendi.

h) A birói ítélet által valóságosoknak, és hasznot hajtóknak ismért épületek, s javítások árát az fogja fizetni, kinek egyenes, s hasznos birtokába kerülnek azok, ha ez iránt a felek meg nem egyezhetnének, a fizetendő mennyiség illendő becsú által törvényesen számítassék ki, és az úriszék által határozottassék meg; az olly épületek és javítások árát azonban, mellyek az előbbeni birtokosnak hasznot hajtottak ugyan, de az új birtokosra nézve haszonvehetetleneknek tekintetnének, nem az, hanem a rendbeszedést kívánó fél tartozzék az előbbi birtokosnak megtéríteni. — Az úriszék által hozandó végező ítéletet minden esetben bővebb megvizsgálás végett, lépcsőnkénti feljebbvitel útján, birtokon belől, a királyi Helytartó Tanácsnak felterjesztetni kelletvén.

7. §. Illy új rendbeszedés alkalmával kijelendő telkek mennyiségét azon állomány földmérői kimérése fogja meghatározni,

melly az úrbér behozatala idejében telki illetőségkép a jobbágyok által használtatott, minél fogva, ha az új rendbeszedés alkalmával, azon eredeti úrbéri lajstromokra nézve, mellyek akkor a jobbágyok bemondása szerint készítették, ezen bemondás hibája folytában fogyatkozás tapasztaltatnék, az úrbéri lajstromok a telkek számának leszállításával fognak megigazíttatni; hogy ha pedig az úrbér behozatala idejében kimért telkek illetőségén felül valamely földek maradnának fel, ezekből az 1723: 18. törvényczikkely rendelete szerint új úrbéri telkek alkottassanak, s ezekhez, ha az eddig bírt közlegelőből ki nem telik, szinte a felmaradott földekből kihasítandó legelő is adattassék. Ha mindazonáltal az elsőbb esetben a jobbágyok azt bizonyíthatnák, hogy azon fogyatkozás onnét eredett, mivel az uraság az úrbér behozatala óta, az általok telki illetőségeken feljúl használt földeket elvette, akkor ezen fogyatkozás kipótolására köteleztetik az uraság; valamint viszont azon fennmaradott földek, mellyekre nézve bebizonyíttatnék, hogy azok a közös legelőből, vagy az uraság egyéb földeiből elszántással, vagy más móddal a jobbágyok által elfoglaltattak, s az úrbéri tartozmányok azokkal szaporíttattak, ezek a földesúr szabad rendelkezése alá esnek vissza, amazok pedig a közös legelőhez visszacsatolandók lesznek; azon tartozmányok pedig, mellyek a IV-ik törvényczikkely 14-ik §-a értelmében haszonvehetetlenekké lettek, jegyzésbe tétessenek.

8. §. A dolog folytában az illető földmérő által elkészített minden munka, bíróikép kiküldöttek által részre nem hajló földmérő közbenjöttével hitelesíttessék meg, — a felmérés költségeit pedig a földesúr viselni köteleztetvén, csupán azon esetben, mellyben a jobbágyok kívánják a rendbeszedést, fogja a kézi és szekeres munkák kiszolgáltatásának terhe ezeket illetni, s mivel a határok megcsonkításából a jobbágyokra nézve is kár szokott háramlani, erre nézve a munkák, s költségek hozzájárulta tekintetében rendeltetik: hogy ha a földesúr a helység határai iránt megtámadtatik, akkor a jobbágyok a kézi, és a szekeres munkához ingyen járúlni kötelesek; ellenben ha az uraság részéről mozdíttatik elő a kereset, ezen kötelesség a jobbágyokat nem illeti.

9. §. A hol pedig a jobbágyi állományban, vagy legelőben tapasztalt részbeli fogyatkozás, az egész határ rendbeszedését szükségessé nem teszi, ottan fogyatkozást részben szenvedő minden jobbágy, csak az úrbéri lajstrom megigazítását kívánhatja.

10. §. Az úrbéri rendbeszedés megigazítása, annak folyamatja alatt történt számolás, vagy kimérésbeli hibák helyrehozása, vagy időjáráttal történt fogyatkozások miatt, szinte úrbéri megszabott úton több ízben is eszközölthető, s azt egyes jobbágyok alapos panaszára is végre kell hajtani, melly megigazításbeli perben mind azok megtartassanak, és tellyesíttessenek, mellyek a rendbeszedési perre nézve rendeltettek, és megalapíttattak.

Kitetszik ez idézett törvényszakokból, hogy a törvényhozás érezte azon szükségét, miszerint a legelő közösségét, s a földek szétszórtságát, e kárhozatos és a nomádi állapot szegényével bélyegzett tényezőket el kell távolítani azon célból, hogy a föld értelmesen és hasznosan műveltethessék.

Azonban az e célra Posonyban hozott törvény csak engedőleges, nem pedig parancsoló. A jobbágyi legelő a földesúrtól csak akkor rendeltetik elkülönöztetni, s egy-szersmind minden tartozmány öszszesíttetni, ha azt a földesúr, vagy a közbirtokosok közül egy, vagy végre az úrbéri telekkel bíró jobbágyok nagyobb része kívánná, s ha azt a helyzet engedi. A kizárólag nyert, elkülönözt legelő tagosítása, vagy legalább dülök szerinti kihalítása egyes jobbágyok javára ismét csak akkor jöhet létre, ha azt a jobbágyok nagyobb része kívánja, s ha eszközölhetőnek és a gazdálkodás módja által javalltnak látszik. — A rendbeszedés, mellynél a földek öszszesítése s elkülönzésére, a mennyire ez eszközölhető, figyelem fordíttatni ajánlatik, szinte csak úgy lehetséges, ha azt a földesúr, vagy jobbágyok nagyobb része kívánná.

Az 1853-ik évi márt. 2-iki nyiltparancs egy lépéssel tovább ment ugyan, mert a legelőelkülönzést s erdei haszonvételek szabályozását kényszerítőleg, általában s hivatalból rendelte el; azaz: a hol a legelőelkülönzést és erdei szabályozást az illetők bizonyos határidő alatt nem kérik, ezen határidő elteltével a legelő elkülönzés és erdei szabályozás hivatalból rendelt felperes által, a késedelmes uraság költségére, s már ekkor nembélyegmentesen, indíttatik meg.

A rendbeszedést és tagosítást illetőleg azonban parancsoló törvény még most sem létezik. Az 1853. márt. 2-iki legf. nyiltparancs ugyanis nem akart tovább menni, mint, hogy azon határookban, mellyekben a földbirtok tagosítása már megindíttatott, annak lehető gyorsasággal leendő eszközését rendeli; de azon határookra nézve, mellyekben ekkor a tagosítás még nem kezdetett, annak szorgalmazását ismét csak az illető felek tetszésére bízza.

Az 1853. márt. 2-iki pátensnek e tárgyról rendelkező 25. 26. 27. s 30. §-ai.

25. §. Mindazon határookban, mellyekben az egykori földesurak és jobbágyok között a földbirtok tekintetébeni viszonyok egészen még ki nem egyenlítvék, a legelő elkülönzése s az erdei haszonvételek szabályozása általában és hivatalból elrendeltetik.

26. §. Azon határookban, mellyekben a földbirtok tagosítása törvényes szabály szerint már megindított, ez lehető gyorsasággal eszközözlendő.

Azon határokra nézve, mellyekben a tagosítás sem az egykori földesurak, sem a volt jobbágyok által eddigelő nem kéretett, továbbá is az érdeketek tetszésére bizatik, hogy azt, az ezen nyiltparancs értelmében felállítandó úrbéri törvényszékek előtt szorgalmazhassák.

E végre azonban egy évi határidő tűzetik ki, a melly az említett úrbéri törvényszékek felállítása után e végre kiadandó hirdmény közhirre tétele napjától kezdve fog számíttatni.

Mindazon határookban, mellyekben ezen határidő alatt a tagosítás megindítása, vagy a földesuraság vagy a jobbágyok többsége által kéretni fog, az hasonlókép lehető gyorsasággal s a legelő egy idejűleges elkülönzése s az erdei haszonvételek szabályozása mellett létesítendő.

Ott, a hol az öszsesítés ezen határidő alatt az érdeketek közül egyik által sem kéretett, az jövendőben csak mindkét félnek egyetértőleges szorgalmazására az ezen törvényben foglalt határozatok alkalmazása mellett eszközöltethetik.

27. §. A hol oly közbirtokosságok léteznek, mellyekben a törvényes arányosság még be nem hozatott, és az előrebocsátott 25 és 26. §§-ban említett egyik vagy másik hivatalos eljárásnak esete forog fön, köteles az úrbéri törvényszék mindenek előtt a közbirtokosok között egyezkedés útján egyetértést eszközölni.

Ha ez nem sikerül, az úrbéri törvényszék a dolog mibenlétének megfelelő ideiglenes intézkedést tegyen, s hivatali működését ehhez képest teljesítse, az arányossági per érdemleges elintézését pedig a rendes törvény útjára utasítsa.

30. §. A legelő különítése s az erdei haszonvételek szabályozása tekintetében, ha az öszsesítés végetti folyamodásra a 26. §-ban kitűzött határidő eltelt, anélkül, hogy ezen munkálatért az erre hivatott felek valamelyike folyamodott volna, a földesuraság, és közbirtokosságoknál a közbirtokosok közül valamelyik, köteles továbbbi egy évi határidő alatt az illető elsőbíróságú úrbéri törvényszékhez folyamodni, ellenkező esetben az elkülönzés és szabályozás a hivatalból rendelt fölperes által a késedelmes uraság kárára s költségére indíttatik meg.

1856. febr. 2-iki nyiltp. 155. §. Minden első folyamodási úrbéri törvényszék köteles, hatályosságának kezdete után tüsént a kerületbeli volt földesuraknak és jobbágyoknak hirdetvény által tudtúl adni, hogy ezen felek közül úgy az egyik mint a másik,

mellynek érdekében áll, hogy földbirtoka tagosítassék, vagy hogy a határ, a mennyiben az még meg nem történt volna, úrbérileg szabályoztassék, e végre az 1853. márt. 2-kán kelt legf. nyiltparancsok 26. és 29. §§-hoz képest 1854. junius végoig írásbeli keresetet tartozik benyújtani; ellenkező esetben a tagosítás vagy a szabályozás utóbb csak mind a két fél közös föllépése folytán, az említett nyiltparancsok határozatai szerint fogván teljesíteni.

157. §. Az első folyamodási úrbéri törvényszékek kötelesek a hirdetvény közzétételéről jelentéseken kívül, a szolgabírói hivataloktól arróli kimutatásokat is kívánni, hogy melly községekben ment már véghez a legelő elkülönítése és az erdei haszonvételek rendezése, s mellyekben nem történt még az meg. Ezen kimutatások használásával mindegyik úrbéri törvényszék egy táblás jegyzéket köteles készíteni, mellybe a beérkező keresetek és a már folyamatban levő perek beiktatandók olly czélből, hogy azon községek tekintetében, mellyekben az 1853. márt. 2-kán kelt legf. nyiltparancsok 25. 26. és 30. §§-aiban kiszabott két évi határidő alatt a kihasítás és szabályozás nem kéretett, annak teljesítése végett az eljárás a késedelmes földesurak veszélyére s költségére hivatalból megindíthatassék.

159. §: vége. Ha a perben föl- vagy alpereskép olly közbirtokosság érdekeltetnék, mellyben a törvényes arányosítás még nincs behozva, a törvényszék az első esetben a keresetnek tárgyalás alá vétele előtt, a másodikban pedig az elintézésel egy ideüleg, köteles az 1853. márt. 2-ikán kelt legf. nyiltparancsok 27. §-ban említett egyességi kísérletet, a közbirtokosok közötti egyetértés létesítése végett megtenni; azon esetben pedig, ha az egyesség nem sikerül, kellő ideiglenes intézkedést tenni, olly joghatálylyal, hogy az úrbéri törvényszék hivatalos cselekvényei a földesurak jogaiba s azoknak az arányosítási per útjání kivitelébe ne vágjanak, de a közbirtokosok viszonyai volt jobbágyaik és az ezektől különböző bánásmód alatti földbirtokosok irányában végkép megállapíttassanak.

A *rendbesszedés* tehát (kivévéen csupán a legelő elkülönzését s az erdei haszonvételek szabályozását) és a *tagosítás*, ezen lényeges feltétele a föld helyes és haszonhajtó művelésének, jelenleg is a magánosok tetszésére van bízva, s hibásan felfogott magánérdekek vaksága megsemmisítheti a közérdeket, melly olly nagy és fontos, hogy a legszorosabban vett jogelvek szerint is, *kisajátítás* okául szolgálhatna.

Röviden, az ügy az 1853. márt. 2-iki s 1856. febr. 2-iki pátensek szerint így áll :

A volt földesúr, vagy a volt jobbágyok többsége, úgy egyik mint másik, ha érdekében állónak hiszi, 1857-ik év

junius végeig kérheti a határnak, melyben bír, úrbéri szabályozását, s földbirtokának tagosítását.

Ha ezt 1857. junius végeig tenni mind a földesúr, mind a volt jobbágyok többsége elmulasztja : azontúl mind a szabályozás, mind a tagosítás neheztve lesz, mert már csak mind a két fél közös fellépése folytán, s egyetértőleges szorgalmazására fog teljesíteni.

Csupán a szabályozás két pontjára nézve van kivétel t. i. 1) az urasági legelőnek a jobbágyi legelőtől elkülönzése, s 2) az erdei haszonvételek szabályozása, tehát a legelő- és erdőközösség megszüntetése, rendeltetik el általában és hivatalból, tehát kényszerítőleg. Ha ugyanis a földesúr 1857. junius végétől számított egy év alatt még csak ezt sem kéri : e két jótétemény hivatalosan nevezett felperes által kezdendő szabályozási per útján, saját költségén, nyakába varratik.

Az előadottak szerint a szélesb értelemben vett szabályozásnak vagy rendbeszedésnek fő mozzanatai :

1) A *szoros értelemben vett rendbeszedés (úrbéri telkek rendbeszedése)*, mely : a jobbágytelki állománynak saját törvényes illetősége szerinti helyreállítása, s ha szükséges, kiegészítése.

Ez a felek tetszésére van bízva, és hivatalból nem eszközöztetik.

2) A *legelő elkülönzése*, az az : a közlegelőnek a volt földesúr és volt jobbágyok közti felosztása, s a felosztott részeknek ezek elkülönzött magántulajdonába bocsátása.

Ez már nincs a felek önkényére hagyva, hanem, ha általuk bizonyos határidő alatt önkéntesen nem kéretik, hivatalból fog végrehajtatni.

3) Az *erdei haszonvételek szabályozása*.

Ez szinte hivatalosan fog teljesíteni, ha a felek által a kitűzött időhatáron belől nem fogna eszközzésbe vétetni.

4) A *tagosítás*, az az : a volt földesúr és volt jobbágy-ság birtokának egy darabban kiadása, mely rendszabály még tökéletesb lesz azáltal, ha egyes volt jobbágyok birtokaira is kiterjesztetik, az az : minden egyes volt jobbágy-nak összes birtoka is egy tagban, egy darabban (vagy ha ezt a körülmények nem engednék, legalább minél kevesebb

darabban) metszetik ki, és bocsátatik elkülönzött, szabad magántulajdonába, hozzá foglalva a közlegelőből járó illetőséget is.

Ez, fájdalom, nincs megparancsolva; hanem a felek, t. i. a földesúr, vagy a volt jobbágyok többségének tetszésére van hagyva, s *hivatalból* nem eszközöltetik.

Összefüggésben áll ezen működésekkel ott, hol közbirtokosságok léteznek, mellyekben a törvényes arányosság még be nem hozatott, az *arányosítás*, az az : a közbirtokosoknak a közös haszonvételekben birtokukhoz aránylag részesítése, s az aránynak, miszerint e felosztás történjék, birói megalapítása s életbe léptetése.

Mindezen, egymással szoros összefüggésben levő működéseket külön külön fejezetekben fogjuk tárgyalni.

ELSŐ FEJEZET

Az úrbéri rendbeszedésről.

Az *úrbéri rendbeszedés* vagy *szabályozás* (regulatio, rectificatio) azon működés, melly által a volt földesúr és jobbágy tulajdonjoga valamely határra nézve tisztába hozatik, s mindegyik fél birtokának mennyisége, kiterjedése megállapítatik.

Hogy ez történhessék : szükséges egyszersmind a *foglalások* (l. I. R. 6. fejezet), *irtványok* (l. I. R. 7. fej.), *maradékföldek* (l. I. R. 5. fejezet) kérdéseit is eldönteni, mellyek ha előlegesen el nem döntetnének, nem lehetne tisztába hozni a földesúri és úrbéri illetőséget. Ezért rendeli a márt. 2-iki pátens 49-ik §-a s az 1856. febr. 2-iki utasítás 178. §-a hogy :

„a jobbágyoknak a földesurakhozi előbbi viszonyaiból származó mindennemű perlekedések, tehát a foglalások iránti perek is, akár az úrbéri telket, a legelőt, valamely irtásföldet, a nádast, szőlőket, erdőket vagy más tárgyakat érdekeljenek is azok, továbbá az irtások megváltása és a nádlás szabályozása feletti perek, — ha a felek között különben is a szabályozás, tagosítás, vagy a legelő s erdő elkülönzése tárgyalás alatt van — az úrbéri törvény-

székek által ez utóbbiakkal együtt felveendő, s a felek ezen perlekedéseknek az említett birtokszabályozási eljárásokkal egyidejűleg elintézésére utasítandók.“

A rendbeszedésnek mulhatlanul meg kell előzni a *tagosítást*, mert csak akkor lehet valakinek birtokát egy darabban kimetszeni, ha már tudva van, mennyit tesz egész határbeli szétszórt birtokilletősége; s a tagosítás, ha előbb történnék, mintsem az összes birtokmennyiség tudva van, nem lehetne tökéletes, mert ha a tag többet (idegen birtokot) foglalna magában, a tulajdonjog későbbi tisztába hozatala után ezen többet ki kellene adni, ha pedig kevesebbet foglalna magában a jogos illetőségnél, a mások részére kimetszett tagokból kellene hozzá venni, s így azután nem lehetne egy tagban egyazon ember birtoka, s a tagosítás nem lenne a czélnak megfelelő.

A tagosításnak azonban nem kell mulhatlanul összeköttetnie a birtokok mennyiségének ilyen megállapításával, s elkülönzésével; mert a maga birtokát mindenki bírhatja több darabban, vagy egy tagban, s a tulajdont meg lehet alapítani, ha bár az nem összesítetik is egy helyen. A czélok rokonok ugyan, de mégis különbözők; az úrbéri szabályozás czélja a tulajdon megalapítása; a tagosításé pedig annak hasznosítása s a földmivelés tökéletesítése.

De a *legelő-elkülönzésnek s erdei szabályozásnak* mulhatlanul össze kell köttetni az úrbéri rendbeszedéssel, mind a dolog természeténél fogva, mert a nélkül nem lehetne mindenkinek birtokát s tulajdonjogát tisztába hozni, mind pedig azért, mert ezt a törvény világosan rendeli.

Ellenben: a legelő-elkülönzés s erdei szabályozás, mint az úrbéri rendbeszedés egyik alkatrésze, történhetik a nélkül is, hogy az egész határ szabályoztassék. Az összes határ szabályozása (kivéven annak említett két pontját) a felek tetszésére van bízva, s csak akkor eszközöztetik, ha azt a volt földesúr, vagy a volt jobbágyok többsége kíváná; holott annak két fő pontja, t. i. a közös legelő elkülönzése, s az erdei haszonvételek szabályozása meg van parancsolva, s ha a felek által nem kéretnék, *hivatalból* is eszközöztetik.

Az úrbéri rendbeszedési eljárás alkatrészei ezentúl is körülbelől ugyanazok maradnak, mint ez fenebb már előadatott, s mint azokat az 1836-iki X. tcz. előterjeszti.

Az 1836-ik X-ik tcz. szerint az úrbéri rendező perek folyama, fő pontjaiban, következő volt : 1) megvizsgáltott s elítéltetett azon kérdés : van-e törvényes helye az úrbéri rendbeszedésnek s nem forog-e fenn valamely azt gátló törvényes akadály? 2) ítéletileg kimondatván a rendbeszedés törvényes lehetősége : a perhez megkivántató segédadatok beszerzése rendeltetett el, u. m. küldöttség által kinyomoztatott a régi (úrbér-behozatalakori) állapot, megvizsgáltatván s a küldöttség jelentéséhez mellékeltetvén az úrbéri öszszeírás, a kilencz kérdőpont feletti vizsgálat, úrbéri tábla, s végrehajtási jelentés; 3) ezen adatok alapján meghatározatott az úrbéri jobbágy- és zsellértelkek száma; 4) következett a jelen állapot felvétele, felmérése s a dülők osztályozása; 5) az úrbéri telkek után járó legelő mennyiségére nézve, melly a törvényben szorosán meghatározva nem volt, az 1836. VI-ik tcz. szerint egy a megyei gyűléstől kikért küldöttség szedte öszsze az úriszék elébe terjesztendő s annak ítélete alapjául szolgálendő adatokat; ilyen adatok voltak : a közlegelő mennyisége- s minőségének, s a közlegelőből netalán tett foglalásoknak mérnöki kimutatása, a közlegelőt használó barmok szokásos száma, az úrbér-behozatalakor a legelő mennyisége- s minőségére nézve készített jelentés; a szomszéd határokbeli szokás- vagy ítélet által megállapított állapot sat.; 6) az úrbéri telkek számának, s azok után törvény szerint járó szántóföldek s kaszálók mennyiségének, végre a fennebbi adatok nyomán meghatározott legelő mennyiségnek birói megállapítása után, következett a működő mérnök arra utasítása, hogy új kiosztási tervet, s földkönyvet készítsen; 7) ezen tervnek elkészülte után a megye ismét küldöttséget bizott meg az új terv meghitelesítésére, s az „öszszehasonlító iromány“ (combinatorium instrumentum) elkészítésére, mellynek célja volt könnyü átnézetet s meggyőződést nyújtani a felől, hogy az új terv a jobbágyokra nézve nem káros, s általa azok sorsa rosabbá nem lett, mint volt rendbeszedés előtt; 8) következett a végítélet, melly által a rendbeszedéshez tartozó, s barátságos kiegyezés útján meg nem szün-

tethetett összes kérdések eldöntettek, az új terv elfogadtott, vagy elvettetett, pótolgatott s kiigazított, s ezen ítéletnek, ha az felsőbb helyen is helybenhagyatott, végrehajtása.

Az 1853. márt. 2-iki nyiltparancs s 1856. febr. 2-ikán kelt ministeri utasítás az úrbéri rendbeszedő perek folyamára nézve tartalmaz ugyan némelly változtatásokat, melyeket az úrbéri törvényszékek eljárásáról szóló III. Részben fogunk az előbbi eljárással összehasonlítól, előterjeszteni : azonban a perfelszerelési munkálatok lényegesen csak ugyanazok maradnak, melyeket a régibb gyakorlat előadásában már felszámoltunk, s melyeket az 1836-iki X. tcz. kijelöl, mert a pátens 32-ik §-a azt rendeli, hogy :

„az úrbéri törvényszék által az illető szolgabírói hivatal megkerestessék a végre, hogy a működő mérnök, s a felek meghívása mellett az *eddigi úrbéri törvényekben* közelebb megjelölt, a per felszerelésére megkivántató bizonyítékok és segédeszközök, *a törvényes szabályhoz képest*, a per további tárgyalása végett előkészítsenek, s az első bíróságu úrbéri törvényszék elé terjesztessenek.“

A febr. 2-iki utasítás 162-ik §-a szerint pedig szinte :

„az illető szolgabírói (járási) hivatal az 1836-ik évi X. törvényzikk értelmében megkivántató előnyomozások teljesítése végett megkeresendő“

úgy továbbá a 164-ik §. szerint :

„az úrbéri törvényszék az illető szolgabírói (járási) hivatal az 1836-ik évi X. törvényzikk értelmében szükséges nyomozások, különösen a *határnak* mérnök általi *fölmérése* s a *dűlők osztályozása* végett hivatalból keresse meg“

a 166-ik §. szerint :

„a szolgabírói hivatal a volt földesuraságot egyelőre az úrbéri fölmérésben jártas mérnök kirendelésére szorítsa. Ennek folytán a mérnök által a *határ fölmérését*, s alkalmas szakértők meghívásával, a *dűlők osztályozását* teljesíttesse“

a 167-ik §. szerint :

„ha a fölmérés, a *birtokállás kimutatásának* (telekkönyvnek) *szerkesztése*, a *dűlők osztályozása* vagy más pontok iránt a felek között villongások támadnak, a felek ezen pontok iránt kihallgatandók“

a 168-ik §. szerint :

„az úrbéri törvényszék a tett előnyomozások *hitelesítése* végett a hely színéni tárgyalást rendeljen; ezen tárgyalásra saját kebelé-

ből egy tanácsost küldjön ki, melléje egy hites jegyző könyvvezetőt, s egy az előbbtől különböző, elfogulatlan és fölesketett mérnököt rendeljen“

a 169-ik §. szerint :

„a kiküldött biztos a *hitelesítést* az 1836-ik évi törvény szabálya szerint teljesítse, az az : az előbbi mérnök által készített térképet, s az általa a birtokállásról szerkeztett kimutatást (telekkönyvet) szemle és próbamérések által igazítsa meg, a szakértőket és tanukat ujlag hallgassa ki, s őket előadásaik megerősítése vagy kiegészítése és megigazítása után azoknak igaz voltára eskesse meg, vagy ha szükséges volna, további szakértőket és tanukat is hasonló módon hit alatt hallgasson ki“

a 170-ik §. szerint :

„a kiküldött biztos olly czélból, hogy az 1836-ik évi törvény által kiszabott *összehasonlító okiratot* elkészíthesse, köteles a kilencz kérdőpontra az úrbér behozatalakor adott feleleteket, az úrbéri tábla leírását, az elkészített úrbért, s az annak végrehajtásáról jelentést a felektől átvenni vagy az illető levéltárakból kivétni, a telkek jelenlegi számát az uradalomnál létező összeírásból kinyomozni s a községnél létező összeírással egybevetni“

végre a márt. 2-iki pátens 29-ik §-a szerint :

„a *kihasítás* a biróilag helybenhagyott szabályozási terv szerint történik. A *kihasítás* befejezése után a bizottmány, egy hites mérnök hozzájárultával az *új telekkönyv, új térkép, és a telkek új táblájának hitelesítéséhez* fog.

A végrehajtó bizottmány, a működő mérnök előleges meghallgatása után, határnapot s helyet tűz ki a mérnöknek a munkálkodásba leendő bevezetése végett, a kitűzött határnapon a mérnöknek átadja az ítéletileg helybenhagyott új szabályozási tervet (térképet) s egyéb segédeszközöket, s meghagyván neki, mikép ezek nyomán az illetőségek egyéenkinti (individualis) kihasítását a hely színén tegye meg, s erről külön térképet, földkönyvet s telektáblát készítsen. Munkálatával a mérnök elkészülvén s ez bejelentetvén, a végrehajtó bizottmány új határnapot tűz ki a mérnöki munkálat *meghitelesítése*, s az illetők birtokba vezetésére. A hely színén a bizottmány a hitelesítő mérnök által próbaméréseket tétet egészben és részletekben, s hibát nem találván, a térképet, földkönyvet, telektáblát maga- s a hitelesítő mérnök aláírásával *hiteleseknek bizonyítja*.

Látszik ezen §§-ból, de a dolog természete is úgy hozza magával, hogy az előmunkálatok, előnyomozások tárgyai az ezentúl munkába veendő úrbéri rendbeszedéseknél is ugyanazok, mint voltak 1836 előtt, s az 1836-ik törvény szerint, úgymint :

A rendbeszedéshez megkívántató segédesszközök s tényezők, illetőleg a rendbeszedési munka alkatrészei :

- 1) a határ fölmérése,
  - 2) a szántóföldeknek s kaszállóknak dűlönkinti osztályozása, s
  - 3) a telki állomány tisztába hozása s megállapítása,
  - 4) a térképnek s földkönyvnek v. telekkönyvnek (funduálisnak) elkészítése, s
  - 5) hitelesítése,
  - 6) az összehasonlító iromány (combinatorium),
  - 7) az új terv szerinti kimetszés,
  - 8) az új térkép s földkönyv elkészítése s hitelesítése,
- mellyek felett egyenkint szemlét fogunk tartani.

Mielőtt azonban ezen szemlét megtartanók, szólanunk kell azon, a rendbeszedési eljárás során legelső kérdésről : mikor lehet helye a rendbeszedésnek? — mert csak akkor tétetik lépés a rendbeszedési per felszerelésére, az említett segédesszközök előállítására, ha már bíróságilag kimondott, hogy : a rendbeszedésnek helye van ; az az : nem fero-rog fenn semmi azt gátló törvényes akadály.

Márt. 2-iki párens 31. §. „A tárgyalási határnapon köteles a törvényszék mindenekelőtt azon kérdést megvitatni : vajjon nem létezik-e a birtok szabályozását gátló törvény- vagy szerződési akadály“ sat.

1856. febr. 2-iki utas. 161. §. „Ha a tárgyalásnál azon kifogás tétetik, hogy a birtokszabályozás már megtörtént, vagy ha annak lehetősége ellen más kétségek merülnek fel : a tárgyalás ezen kérdés iránt az 1853. márt. 2-ikán kelt legf. nyiltparancsok 31. §. szerint folytatandó“ sat.

Ugyanezt rendelte már az 1836-iki X. tczikk 6. §-ának f) pontja is.

A kívánt rendbeszedést gátló akadályok : 1) az, a mit az 1836-iki X. tcz. 6-ik §-ának a) pontja, s az 1856. febr. 2-iki utasítás 161-ik §-a említ, t. i. ha valahol a birtokszabályozás már megtörtént. Természetes, hogy a már törvényesen végrehajtott rendbeszedést újra felforgatni, s helyébe mást tenni nem lehet. Ezt azonban az 1836-iki X. tcz. 6-ik §-a értelmében kell venni ; t. i. a jobbágyok részére egyezés vagy bírói ítélet által megállapított illetőség, meny-nyiségére nézve, új rendbeszedés alá nem eshetik, s válto-

zást nem szenvedhet, nevezetesen pedig még nem fogyasztathatik, de oly helyeken, hol a rendbeszedés tagosítással s legelőkülönzéssel nem volt összekötve, pótlólag ezekre kiterjesztethetik; miszerint ez esetben az új rendbeszedés célja nem a tulajdon- s birtokmennyiség meghatározása, hanem csupán az elkülönzés s összesítés vagy tagosítás, s így a jobb és értelmesebb gazdálkodás behozatala lehet. De továbbá, szerény véleményem szerint, ha szinte tagosítás történt is, de ezen tagosítás tökéletlen, czélszerűtlen, p. o. a birtokok, bár az egy tagbani tagosítást a körülmények megengedték volna, több tagban adattak ki; vagy a száritóföldek s rétek tagosítása végrehajtatott ugyan, de a művelés alá fogható legelő közös bitang maradt; vagy a földesúr birtoka tagosítatott ugyan, de a volt jobbágyoké szétszórva maradt sat., illy esetben új tagosítást lehet kívánni, mert az említett tökéletlen tagosítás nem is tagosítás szoros értelemben, s a törvény céljának meg nem felel; a közlegelőre nézve épen nem is történt tagosítás; valamint a jobbágyok földeinek tagosítását sem gátolhatja okosan azon tény, hogy a földesúr része tagosított. Illy esetekben tehát a már megtörtént tagosítást, ha a törvény üdvös célját megsemmisíteni nem akarjuk, nem lehet oly akadályúl tekinteni, mellynek felhozása által a rossz akarat az új rendbeszedést gátolhatná, s annak jótéteményétől az utána epedőket megfoszthatná.

2) A *szerződési* akadályok. A rendbeszedést gátló *szerződési* akadály alatt nem érthetem azt, ha a felek p. o. oly okatlan szerződésre léptek volna egymással, miszerint kötelezték magokat, hogy a határt rendbe nem szedik, vagy birtokaikat nem tagosítják. Illy szerződés valóban, ha előfordúlna, erkölcsileg lehetetlennek s így semmisnek tekintendő, millyennek kötésére nem csak a jogphilosophia, hanem az austriai törvénykönyv értelmében is senki sem lehet feljogosítva. A rendbeszedés és tagosítás ugyanis nem csupán magánügy, mellyről az illetők tetszés szerint rendelkezhetnek, hanem közérdek, fontos nemzetgazdasági tekintet, mellybe az állam is jogosan beleszólhat, s melly a *kisajátítási* törvényes elvek alkalmazása alá esik. A legelő elkülönzés s erdei szabályozás külömben is hivatalból s kényszerítőleg lévén elrendelve, az azt gátolni akaró szer-

zódéseket kereken megszüntette, ha ilyen esztelen szerződések netalán léteznének, s illyekkel előállani valaki nem bír volna. — A *szerződési* akadály alatt tehát nem mást értek, mint ha a rendbeszedés nem ugyan birói ítélet, hanem egyességi szerződés útján már megtörtént; vagy ha a község mindenkor szerződéses állapotban lévén, úrbéri bánásban sohasem részesült; vagy ha a földesúr, úrbéres jobbággyai javára, minden határbeli javadalmakról végkép lemondott.

3) A rendbeszedés lehetősége ellen felmerülő *egyéb kétségek*. Ezen pont csak a rendbeszedéssel egybekötött tagosításra vonatkozik. Az említett *kétségek*, tekintve a törvény üdvös célját, minél szorosb értelemben veendő, és szigorúan megvizsgálándók, hogy a roszakarat s elfogultság könnyű ürügyöt ne találhasson a hasznos intézkedés meg-hiusítására, s a józanabb, felvilágosultabb akarat s törekvés háttérbe szorítására. — Alig tudnék más esetet képzelni, mint ha világosan bebizonyítatik, hogy a határbeli földek olly annyira különböző minőségűek, hogy azoknak bármi kulcs s arány szerinti kiegyenlítése lehetetlen, s így roppant és a tagosítás hasznai által ki nem egyenlíthető különféleség tanácsolja, hogy mindenkinek birtoka több helyen létez-zék; vagy ha a közlegelő másnemű művelésre teljesen alkalmatlan, s annak fentartását a helybeli viszonyok parancsolólag követelik, az ellenkező pedig az érdekelteket keserveesen megkárosítaná (l. alább a tagosításról szóló értekezést).

Ezen eseteket kivéve aligha hozatott ekkorig is rendbeszedést s tagosítást tiltó ítélet.

Ez előleges kérdésen átesvén a törvényszék, következik a szükséges előmunkálatok elrendelése, s a segédeszközök beszerzése, és pedig hivatalos úton, melly rendelkezés bölcsességét a legnagyobb hálával kell fogadni főleg a szükséges adatokkal nem biró felperes jobbágyoknak, kik ezen segédeszközöket ön erejükkel megszerezni, s előmutatni képesek csak igen ritkán lennének.

A) A határ fölmérése.

A határ fölmérését, melly az egész birtokrendezés kiinduló pontja, az úrbéri törvényszék részéről megkeresett

szolgabírói hivatal által erre szorított volt földesuraság teljesíti. Legfontosabb, s legnagyobb figyelmet érdemel itt a működő mérnök megválasztása, kinek teendői alapos szakismeretet s legéberebb lelkiismeretességet követelnek. Hogy a választandó mérnök szakértő s annak munkálkodása kellőleg ellenőrizve legyen, a törvény is gondoskodott.

Febr. 2-iki utas. 166. §. A szolgabírói hivatal a volt földesuraságot egyelőre az *úrbéri fölmérésben jártas* mérnök kirendelésére szorította. Ennek folytán a szolgabíró, a mérnök által, *ennek kellő ellenőrzés mellett*, a határ fölmérését sat. teljesíttesse.

A földesúrnak tehát, saját érdekén kívül, a ministeri utasítás is parancsolja, hogy nem valamely kezdő, járatlan, s ennél fogva olcsó, hanem értelmes, gyakorlott, s a helybeli viszonyokkal minél ismerősb mérnököt válasszon, a ki különösen úrbéri fölmérésekkel már foglalkodott. Itt, ha valahol, legnagyobb mértékben szükséges a gyakorlat által szerzett alapos szakértés, s nem elegendő a bár légszebb, bár egy pesti lánczhid vagy budai alagút építésére képes mérnöki tehetség is, egyenesen e téren szerzett előismeretek s ügyesség nélkül. — A mérnöknek ez úttal nem kell föleskettetnie, mert a törvény ezt itt nem kívánja; pedig a hol felesketett, hites mérnököt kíván, ebeli rendeletét világosan kifejezi; p. o. a 168-ik §-ban, hol a hitelesítő mérnökben egyenesen megkívánja, hogy „az előbbtől különböző, elfogulatlan és fölesketett legyen.“ A törvény tehát megkülönbözteti a működő és a hitelesítő mérnök kívánatosságait. De a „mérnök“ szó értelme magában hozdozza, hogy „okleveles, megvizsgált“ mérnök legyen, miben legalább némi biztosítás fekszik arra nézve, hogy munkáját jól végezni képes.

Ha a földesúr, a szolgabíró megkeresése folytán, mérnököt nem fogadna a határ fölmérésére: ezt a szolgabíró teendi a földesúr költségére. Ez ugyan a ministeri rendeletben kimondva nincs, de magától értetik, mert csak ebben fekszik a rendelet sanctiója, s a biztosítás, hogy a hivatalos eljárásnak sikere lesz.

Ha a megrendelt fölmérést valamelyik fél gátolná: ez esetben az karhatalommal is végrehajtandó.

A mérnöknek utasításokat adni nem e munka feladata.

Általában csak annyit jegyzünk meg, hogy a fölmérés az egész határra, annak minden részére lelkiismeretesen kiterjedjen, s a készített térkép az egész határnak hű képe legyen, arról teljes átnézetet adjon, magában foglaljon mindent, mi a határhoz tartozik, szántóföldet, rétet, legelőt, erdőt, nádat sat. hogy belőle pontosan tudni lehessen úgy az egész határ, mint minden egyes birtok terjedelmét, úgy a volt földesúrét, mint a volt jobbágyokét, s ezeknek ismét úgy házait, kerteit s belső, mint külső telkeit; ki nem hagyva a haszonvehetlen részeket, utakat, árkokat, folyókat, tavakat, mocsárokat sat. is, mert mindezen adatoknak lényeges befolyása van az eszközlendő szabályozásra. Csak illy pontos és lelkiismeretes fölmérés s térkép segítségével lehet azután czélszerű tervet készíteni a szabályozásra, a birtokok elkülönzésére, felosztására, elhelyezésére.

A szolgabíró a működő mérnökkel a hely színére kimenvén, kirendeli a szükséges szekeres és gyalog vagy kézi munkaerőt, mellyet a márt. 2-iki pátens 44-ik §-a szerint a jobbágyok ingyen kötelesek szolgáltatni; e közben, a munka könnyebbítése végett, tekintettel kell lenni, hogy állandóan ugyanazon napszamosok (főleg kézi munkások) alkalmaztassanak, hogy a munka körül némi ügyességet nyerjenek, s a mérnök ne legyen kéntelen napról napra újakat betanítani; tekintettel kell lenni, hogy ne alkalmaztassanak ügyetlen egyének, s a fontos munkára képtelen gyenge gyermekek, mert ezáltal csak az idő pazaroltatnék, s a czél elérése késleltetnék. A mérés egyéb költségeit a volt földesuraság viseli. (44. §)

Az értelmes mérnök munkálkodását nagyon előmozdítja a törvény által is parancsolt *ellenörködés*, melly egyszersmind az illetők biztosítására s megnyugtatósa szolgál. Ezen ellenörködés főleg a felügyelő szolgabíró teendője, de igen tanácsos, hogy ellenörködjenek s egyszersmind a mérnököt munkájában segítsék a helybeli birtokosok, kik a viszonyokkal ismerősek. Ha ezek annak idejében öszintén nyilvánítják véleményeiket, felvilágosításukat, előterjesztik nehézségeiket: nagyon könnyítik a mérnöki munkát, elősegítik annak czélszerűségét, s tökéletességét, és elejét veszik számtalan későbbi vizálynak s bajnak, melyen azután igen nehéz volna változtatni.

B) *Osztályozás.*

Másik lényeges része a birtokszabályozási eljárásnak a *dűlők*, határrészek (földdarabok) *osztályozása* (classificatio-ja), melyet az úrbéri törvényszék megkeresésére s utasítására, az illető szolgabírói hivatal, alkalmas szakértők meghívásával, teljesített. (Febr. 2-iki utas. 166. §.)

Alig létezik ugyanis olly határ, mellyben a földek minősége teljesen egyenlő lenne; a föld különböző termékenysége s a kényelmesebb s olcsóbb, vagy terhesb s költségesebb művelés mindenütt tetemes különbséget okoznak a határrészek vagy dűlők értékében. Egyik dűlön és ismét annak egyik pontján tiszta buza, másikon csak rozs, vagy épen zab terem; egyik a helység alatt fekszik s ennél fogva könnyen művelhető, másik nagy távolságban s ezért sok idővesztést, vagy külön építkezést igényel; egyiknek művelése sok munkát s beruházást kíván, másiké kevesebbet; szóval: egyazon munka itt és ott nem állít elő hasonló mennyiségű tiszta jövedelmet. — Innét magyarázható főleg, azoknak, kik jelenleg jó földeket birnak, makacs idegenkedése a szabályozástól, tagosítástól, melly a földek elcserélésével, a birtoknak más helyre áttételével jár. — Ennek orvoslását, az ez iránti aggodalmaknak legalább egy részbeni megszüntetését eszközözi az *osztályozás*, s ennek nyomán: a minőségben szenvedett kárnak mennyiség általi kiegyenlítése. Szakértő tanúk által világosságra hozatik s megállapítatik az egyazon határban létező földek termelési s jövedelmezési különbsége, s ennek alapján mindenkinek (legalább megközelítőleg) ugyanynyi érték adatik ki, mennyi őt törvényesen illeti. A rozszabb minőségű, nehezebben s költségesebben művelhető földből aránylag több, a termékenyebb s közelebb fekvő, áldottabb földből pedig aránylag kevesebb adatván, — mindegyik gazda megóvatik a szabályozás által reá háromolható kártól.

A lelkiismeretes osztályozásnál tehát tekintetbe veendő a művelési ágak, a termények fajai s mennyisége, a művelési munkák s költségek, a földek közelsége s távolsága sat.

Ezen lényeges munkánál, melly az igazságos szabályozásnak lelke, a teljes igazságot csak megközelíteni lehet,

elérni alig. — Az 1836-iki V. törvény, melyet a nyiltp. 5-ik §-a fentartott, jövőre is alapúl tartotta meg azon szabályzatot, miszerint a holdak, a föld minőségéhez képest, 1100, 1200 s 1300 négyszeg öllel számíttatnak. Első pillanatra látszik, hogy ezen szűk osztályozás, mellynél fogva az egyazon határban fekvő, de roppant különbségeket mutató földek csak három, egymástól alig különböző mennyiségű osztályba soroztatnak, nem lehet kielégítő, s kétség kívül ebben fekszik a szabályozás, és tagosítás elleni csökönös idegenkedésnek legfőbb és nem egészen alaptalan oka. A földesúr ugyanis, kinek rendesen több gonddal, szorgalommal s beruházással mivelte földjei jobb állapotban vannak, mint a jobbágyokéi, nem akar ezektől az úrbéri rendezés folytán elesni; a jobbágy szinte attól fél, hogy a földesúr által a határ silányabb részére szoríttatik, s ezért mennyiségben sem nyer méltányos kárpótlást. — De ha állana is némellyek azon, a törvény világos rendelkezésével ellenkező véleménye, miszerint ezen három u. m. 1100, 1200 s 1300 négyszegőles osztályozást; melly sok esetben igazságtalanságra vezetne, s a nép egy részét érzékenyen sújtaná, nem szükség a jövő szabályozásokban fentartani: teljes igazságot szolgáltatni még sem lehetne, mert a becsüsknél az önkényes eljárás nagyobb vagy kisebb foka elkerülhetlen, s bármilly lelkiismeretesen igyekezzenek is munkájokban eljárni: működésök befejeztével szembe fognak tűnni némelly képtelenségek, s egyeseknek sérelmei. Arra kell tehát legalább törekedni, hogy az igazság megközelíttessék.

E tekintetben bizonyosan egészen üdvös volna, ha minél több osztály állíthatnák fel, s nem csupán az említett három; mint ez történni szokott arányosításoknál, a közbirtokosok közt. De fájdalom, ezt a törvény világos szava lehetlenné teszi a földesúr és jobbágy közti viszonyban, s így csupán az elkülönzött jobbágyi földekre nézve alkalmazható, midőn ezek egyénileg tagosíttatnak. Az 1836-iki V. törvénycikkely ugyanis világosan rendeli: „Ugyanazon jobbágytelki állomány, melly Magyar- és Horvátországra nézve, a helyosztályzati rendszeres munka folytában Mária Therézia alatt kelt úrbéri rendelet által 1100, 1200 vagy 1300 négyszegőltre számított holdak, vagy illetőleg

kaszállók mennyiségével, minden helyekre nézve kiszabattott sat. jövendőre is alapúl tartatik meg.“ Hiában mondatik ennek ellenében, hogy az idézett törvény csak a múltra szolgált szabályúl, hogy az ugyanazon 1836-ik évi X-ik törvénycikk 6-ik §-ának g) pontja a dülök osztályozásáról szólva nem rendeli a fentebbi osztályozás alkalmazását; mert nagyon is elég, hogy ez már az előbbi V-ik törvénycikkben ki van mondva. Az itt fejtegetett úrbéri nyiltparancs pedig az előbbi úrbéri törvényeket, bár itt ott némi módosításokkal, egészben véve most is fentartja, különösen az 5-ik §. az úrbéri jobbágy- és zsellértelek mértékéről intézkedvén, az előbbi úrbéri törvények határozatait rendeli e részben sinórmértékül tartatni. Kétségtelen, hogy illy szűkkörű osztályozás mellett sokan károsodni fognak, mert a szabályozás útján nyerendő birtok a vesztett birtokkal igazságos arányban nem mindig fog állani, s vannak 1100 négyszegőles holdak, mellyeket birtokosuk nem 1300, de 10 ezer négyszeg ölért sem örömet cserél fel. — Erre nézve azomban alapos vigasztalásúl szolgál, hogy, valamint régibb időkben a jobbágy sorsára felügyelő hatóságok, a helytartó tanács s cancellária, mindenkor szigorúan követelték, hogy a régi s új állapot felől combinatorium készülvén, a föld népe a szabályozás s tagosítás által rosszabb minőségű, s értéktelenebb földeket ne kapjon, mint előbb birt: úgy a törvények s ezeket őrző bíróságok most is gondoskodnak, hogy a volt jobbágyság haszonvenetlen, mivelésre alkalmatlan földekkel ne láttassék el. Ezen tudat a fenforgó aggodalmak nagy részét megszüntetheti. A volt földesúr és jobbágy ugyanazon mérték szerint veszik ki illetőségeiket; a földesúrral megosztozott gazdáknak pedig szabadságukban áll magok közt tetszés szerinti osztályokat alapítani s minden nagyobb károsodást eltávolítani, mert azt a törvény reájok bízza, sőt az 1836-ik X. tez. 6. §. b) pontja egyenesen parancsolja, s a bíróságok minden ilyen okos törekvést gyámolítani fognak. Semmi sincs ajánlatosabb, semmi annyira bölcs, és két kézzel fogadandó rendszabály, mint hogy magok közt ekkint intézkedjenek ¹⁾.

Mihelyt ugyanis az úrbériség mennyisége a mondott

¹⁾ Bővebben fogunk még erről szólni a *tagosítás* cím alatt.

kulcs szerint meghatározva, s a földesuri tulajdon a jobbágytól elkülönözve van: a volt jobbágyok saját, tagosítandó földeikre nézve épen úgy állíthatnak fel bár mennyi osztályt, mint a közbirtokosok, akár tizet vagy húszat is három helyett, s akár 500—600 négyszeg öltől kezdve ugyanannyi ezerig, ha a határbeli körülmények úgy javasolják. — Föl lehet venni p. o. a szántóföldeknél a termett mag mennyiségét, a tiszta hasznot, p. o. ha 1100 öles hold föld a határ legjobb részén, megad 10 magot, ellenben a határ legrosszabb részén ugyanannyi kiterjedésű földön csak 2 mag terem, az arány következőleg fog állani: $2 : 10 = 1100 : 5500$; annak tehát, ki a határ legrosszabb részét kapja, egy holdat 5500 négyszeg öllel kellene ez esetben kiadni. Ezen kulcs használásánál azonban *egyenlő mivelt* kell föltételezni; az az: nem a valódi mivelti állapotot kell fölvenni, mert rosz mivelt mellett a legjobb föld is silányan fizethet, valamint ellenben gondos és értelmes mivelt által a kevésbé dús földtér is bő termésre emelkedhetik; hanem úgy kell képzelni, mintha a határ minden része egyenlő szorgalommal s beruházással lenne megmunkálva, kellőleg szántva, trágyázva sat. Tekintetbe veendő a termett mag mennyisége mellett annak minősége, faja, értéke s ára is, mert p. o. tiszta búzából kevesebb mag is többet ér, mint rozsból a több sat. A réteknél szinte a termelési képességet, t. i. a termett széna és sarjú mázsaszámát lehet fölvenni; p. o. ha a legjobb rét 800 öle terem 8 mázsát, a legrosszabb rétből pedig ugyanannyi mennyiség csak 4 mázsa előhozására alkalmas, akkor a legrosszabb minőségű rétből 1600 ölnyi felel meg a legjobb minőségű rét 800 ölének, s a kiegyenlítés ez arányban fog történni. — Legelőknél azon marhák számát lehet kulcsúl venni, mellyeknek a legelő eledelt adni képes; p. o. ha a legelő 1200 négyszegöles holdja eltart 15 birkát, más darab legelőnek pedig ugyan olly nagyságú kiterjedésén csak 3 birka talál elegendő tápot: azon gazda, ki szabályozáskor ezen utóbbi silányabb legelőt kapja, 1200 ölnyi kiterjedés helyett 6000 négyszeg ölnyt követelhet igazságosan sat. De e mellett egyéb körülményeket sem szabad figyelmen kívül hagyni, u. m. a közelséget s távolságot; nagyobb kényelmet vagy nehézséget a miveltben, épületek s egyéb költ-

séges beruházások szükségét. P. o. olly földek, melyeket szikladaraboktól, kavicstól kell megtisztítani, melyek áradásoknak, földomlásoknak tétetvék ki, melyeket csak mesterséges, költséges javítás, keverés, feltöltés által lehet javítani sat., ha bár sok fáradság s költség által termékenyekké tétetnek is, a mivélés nehézsége miatt nem tehetők egy osztályba a sík, termékeny, vízmentes, kedvező fekvésű földekkel; a helységtől távol fekvők, melyekre csak nagy idő s erővesztéssel lehet kihordani a trágyát, vagy pedig építkezni kell, hogy a jó mivélés lehetségessé tétessék, nem jöhetnek egy tekintet alá a helység mellettiakkal, melyekre könnyű és olcsó munka trágyát hordani, s melyekről ismét kényelmes a termést haza szállítani sat. — Az osztályozás módja a különböző vidéki körülmények és szokások szerint változik, s annak csak egyetlen egy módját tűzni ki, mint czélszerűt és üdvezítőt, aligha lenne eszélyes. Csak annyit lehet felállítani, mint általános tételt, hogy: az osztályozás alapja mindenkor az *összehasonlítás*, s törekedni kell ezen összehasonlításnál az elérhetlen teljes igazságot minél jobban megközelíteni, és így lehetőleg kiterjeszkedni a részletekre is, mi nélkül igazságos kiegyenlítés lehetetlen, de őrizkedni a túlságos részletezéstől, melly szörshasogatásig, s apróskodásig megy. — Csekély, alig érezhető különbségeket nem volna méltó külön osztály alapjául venni; p. o. hogy egyik darab földön a tiszta búza valamivel aczélosabb, nehezebb, mint a másikon. Úgy szinte nem vehetni külön osztály alapjául az egyes gazdák *rendkívüli* szorgalma, a vidéken szokott közönséges mivélési módtól eltérő kezelése s beruházása által eredményezett több jövedelmet, p. o. ha valaki drága gépekkel dolgozik, mesterséges trágyanemeket, csontlisztet, gipszet, guanót használ, rétöntözést s csövezést alkalmaz, nemes gyümölcsfajokat termeszt, a vidéket kertté varázsolja sat., valamint a más egyesek hanyag, vagy czélelles mivélése által okozott rossz termést és szegénységet sem. — Az igazságos osztályozás legnagyobb nehézségei közé tartozik a földnek természetes, és mesterséges, szorgalomszülte termékenységet megkülönböztetni. — Az osztályozásnak alapúl szolgáló különbségek felismerésére jól használható adatokat meríthetni a bevégzett telekadóztatási előmunkálatokból is.

A mondottakból kitűnik, hogy aligha lehet kielégítő s az igazságot megközelítő osztályozás, melly csupán dülönként történik, s a dülők egyes részeit figyelembe nem veszi, mert a nagyobb dülők egyes részei is annyira különböző minőségűek lehetnek, hogy azon kisebb birtokosok, kiknek egész birtoka s éléltési alapja csak egyazon dülönnek kis részét foglalja el, kizárólag rossz földet nyerhetnek, s a dülő osztályozásának nyomása alatt a legmostohább sorsra juthatnak. Nagyobb birtokúaknál, kik egész dülőt, vagy több dülőbeli földeket bírnak, a jobb és rosszabb birtok kiegyenlíti egymást; de a silány földdarabra szorított kis gazdát semmi sem vigasztalja. — Hol tehát a dülők egyes részei minőségükre nézve igen eltérők: igazság s méltányosság kívánja, hogy a dülők egyes részei is osztályoztassanak.

Nagy nehézséget képez az osztályozásnál a földek közelségének s távolságának kérdése. Mert: kétségtelen ugyan hogy a közelség a miveltést könnyíti és sokféle előnnyel jár, de a távolság ismét nem minden esetben s nem minden birtokosra nézve hátrányos. A nagy birtokosra nézve csaknem mindegy, akár közel, akár távol essék birtoka a helységtől, mert neki a nagy tagon csakugyan külön gazdasági épületekre lesz szüksége. Bár a törvényhozás elmulasztotta e pontról rendelkezni: a józan gyakorlat a méltányosság szabályaihoz simúlt, s ha valahol, valóban itt van alkalom, hogy a nagy birtokos a kisbirtokosok irányában méltányosságot mutasson, s a közelb eső földeket ezeknek engedje. A ki több száz holdat bír, a távolság miatt nem igényelhet igazságosan kárpótlást, mert a távolság miatt érezhető kára nincs; ellenben a néhány hold gazdája, lakhelyétől távol, akkor sem üzhet hasznos gazdaságot, ha holdjai 1100 öl helyett 1300, vagy épen még két annyi ölével adatnak is ki; mert a kétszerezett, háromszorozott kevéssé is még mindig kevés arra, hogy tagján gazdasági épületeket emelhessen.

Az osztályozás történhetik a fölmérés előtt, vagy után vagy azzal egyszerre. Minden esetre szükséges, (de szokásban is van) hogy a működő mérnök közbenjöttével s jelenlétében történjék, mert e nélkül a mérnök alig szerethetne olly alapos térisméretet, millyet munkájának czélszerűsége s alapossága föltételez. — Ha az osztályozás megelőzi a föl-

mérést: a működő mérnök az osztályozott dűlőket már ezen megkülönböztetés szerint veszi fel a térképbe; ha pedig az osztályozás későbbben eszközöltetik, mint a fölmérés, akkor a mérnök a már felmért térre fogja alkalmazni az osztályzatot. Tanácsosabb, hogy a fölmérés előbb menjen végbe, s annak során eszközöltessék az osztályozás; így az egész munka rendesebben mehet, s nagyobb világosságban tartható; ellenkező esetben nehezen képzelhető, hogy az hiányos ne legyen. Az osztályozás pedig gyakorlatilag úgy történik, hogy kikerestetvén a határbeli legjobb föld, ilyen földnek egy holdja 1100 négyszeg öllel, vagy ha a jobbágyi tulajdon már el van különözve s megállapítva, és egyéni tagosítás van czélba véve, tetszés szerint kevesebb; p. o. 600, 800 vagy 1000 öllel számíttatik; azután a határ minden egyes részénél, melly a fenebbiek szerint feltűnő különbséget mutat, megállapodnak a szakértők s lelkiismeretesen meghatározzák: milly terjedelmű föld, hány négyszeg öll kívántatik a különböző határrészekben hasonló eredmény előhozására.

Az osztályozás meghitelesítése, a nyiltparancsban kitűzött eljárási rend szerint, most már nem olly értelemben vetetik, mint az a korábbi szabályozásoknál szükségesnek tartatott; mert hiszen az osztályozás most birói szemle alakjában történik, s a szemlét vezető tisztviselő az egész eljárásról hiteles jegyzőkönyvet vitet, mellybe az érdeklett felek minden észrevételét beiratja, s mellyet a felek magok is aláírnak. Az egész eljárás, folytonos ellenőrség alatt, birói hitelességgel megy; a szakértők véleménye pedig felülvizsgálatot nem szenvedhet, mint a mérnöki munka. (l. D alatt, hol a hitelesítésről lesz szó).

C) *Birtokállomány (különösen az úrbéri állomány) kimutatása.*

Hogy a megtörtént fölmérés s osztályozás nyomán a birtokfelosztás, elkülönzés s kihatás terve elkészülhessen, minden egyes földdarabról tudni kell, hogy az kinek tulajdona. Azért a perffölszerelési előmunkálatok során, mellyeknek teljesítésére a szolgabíró az úrbéri törvényszék által, utasítással ellátatva, kiküldetik, fő fő helyet foglal el a *birtokállománynak*, különösen pedig az *úrbéri birtokmennyi-*

ségének, a volt jobbágyok (szoros értelemben vett *telkes* jobbágyok és *zsellérek*) illetőségének pontos meghatározása, megalapítása s kimutatása, melly nélkül szabályozás és tagosítás nem képzelhető, s mint ezzel szoros és elválaszthatlan kapcsolatban álló kérdések tisztába hozandók a *pusztá-
telkek*, *foglalások*, *maradékföldek* (remanentiálisok), *irtó-
nyok*, *köslegelők* s *erdők*, *nádlás*, végre a *nem szorosan úrbéri*
de úrbéri természetet öltött *földek*, *szőlők*, s azon *regálék*
iránti kérdések, mellyekre nézve a volt földesurak kizáró-
lagos joga a pátenis által meg van szüntetve. Szóval mindaz vég-
zendő s teljesítendő ez alkalommal, a mi a volt földesúr és
jobbágy közti úrbéri viszonyoknak teljes megszüntetése- s vég-
képeni rendezéséhez, s a földesúri és jobbágyi birtoknak
tökéletes elkülönzéséhez tartozik.

Az *úrbéri* (jobbágyi és zselléri) *földbirtok meghatározá-
sának elveiről* szólottunk az I. R. *harmadik* fejezetében (45
— 64 l.)

A *pusztá telkekről* az I. R. *negyedik* fejezet. (64—69 l.)

A *maradékföldről* az I. R. *ötödik* fejezet. (69—75 l.)

A *foglalalásokról* az I. R. *hatodik* fejezet. (75—78 l.)

Az *irtványokról* az I. R. *hetedik* fejezet. (79—92 l.)

Az *erdőkről* s *nádlásról* az I. R. *nyolczadik* fejezetében
(92—105 l.)

A *legelőről* az I. R. *kilenczedik* fejezet. (105—112 l.)

A *szőlőkről* az I. R. *tizedik* fejezetében (112—116 l.)

A *nem szorosan úrbéri földről* az I. R. *tizenegyedik*
fejezetében (123—128 l.)

A *regálékről* az I. R. *tizenkettedik* fejezet. (133. l.)

a) Elmondtuk, hogy úrbéri földbirtoknak tekinten-
dők mind azon telkek, mellyek az úrbéri táblákba mint ú-
rbéri jobbágy- és úrbéri zsellértelkek állománya beiktatvák,
vagy mellyek a későbbi időben, az úrbéri tartozások szaka-
datlan megvétele által illyeseknek ismertettek el, legyenek
bár úrbéri vagy ennek helyét pótló szerződési bánás alá
vetve. (3. §.) Elmondtuk, hogy az úrbéri jobbágy és zsellértel-
kek mértékére nézve az előbbi úrbéri törvények határozatai
tartatnak fenn. (5. §.) — E szerint az úrbéri birtokállomány
meghatározásánál vizsgálat alá veendő az úrbériség meg-
határozásának minden egyes forrásai, u. m. az úrbéri táb-
lák, s az úrbéri első szabályozáskor készült egyéb iromá-

nyok; továbbá az úrbéri tartozások megvétele körüli gyakorlat, mely az előbb nem úrbéri földeket, ilyen tartozások teljesítése által, úrbérikké alakította át, s mely leginkább az *adórovatos* (dicális) özszeírásokból tetszik ki; tekintetbe veendőek végre a szerződések, mellyek az úrbér helyét pótolhatják, vagy pedig tartalmuk és szerkezetük által félreismerhetlenül ideigleneseknek p. o. haszonbérieknek mutatkozván, a kérdéses földbirtok majorsági természetét bizonyíthatják. — Mind az, a mi az úrbéri táblákba, mint úrbéri telki vagy zselléri állomány van beírva; mind az, a mi, bár ezen tabellákba bevezetve nincs is, későbben úrbéri bánás alá jutott, az az : olly bánás alá, miszerint a földbirtokos attól úrbéri tartozásokat teljesített, robotolt, dézsmát adott sat. a földtulajdonos pedig ezen szolgáltatásokat folytonosan elfogadta, s ezáltal az illy földeket úrbérikül elismerte; mind az, a mi az úrbériség kiegészítéseül adatott p. o. az elkülönzött legelőből : — úrbériségnek tekintendő s a volt jobbágytól többé el nem vétethetik.

Mi legyen úrbéri, mi legyen majorsági föld? ezen kérdést úgy oldani meg, hogy sem a volt földesurak! sem a volt jobbágyok jogos érdeke ne sértessék, sok esetben igen nehéz feladat lesz a jogot tisztelő s annak valószínűsítésére hivatott bíróságnak, mert az elkülönző vonal, melly a jobbágyoknak mivelésre kiosztott majorsági földeket az úrbériségtől elválasztja, olly keskeny és finom, hogy azt eltalálni csak a legélesebb ítélő, s egyszersmind gyakorlatilag is járta, elfogulatlan, s részrehajlatlan bírónak sikerülhet.

Az úrbéri táblákba úrbéri telekül történt beiktatás kétségkívül legáltalánosb és legbiztosb criteriuma az úrbériségnek; s a melly telek a M. Theresia alatti úrbéri özszeírásba beiktattatván, azolta is folytonosan jobbágyi birtokban van, annak úrbériségét kétségbe vonni nem lehet, akár teljesítették attól az úrbéri szolgáltatások természetben, akár pedig úrbért pótló szerződés által megszabott feltételek szerint, s akár állott ily telek folytonosan adórovatos özszeírás (dicális conscriptio) alatt, akár nem. Ezen tételből, hogy az úrbéri táblákba foglalt s akkor úrbéresekül jelölt telek *úrbérik*-nek tekintendők, nem következik, hogy a mi az úrbéri táblákba, mint ollyan iktatva nincs, már nem lehetne úrbéri. Azon községek lakosai, mellyek a

teréziai úrbér behozatalakor földesuraik irányában szerződésekkel vagy kiváltságokkal birtak, vagy a mesterségek s kereskedés tekintetéből úrbéri robot alá nem vettek, szinte úrbéreseknek tekintendők, mert ha az úrbér behozatala után létrejött szerződések úrbért pótlóknak s az úrbérel hasonló érvényűek s hatásúaknak vétetnek, miért ne lehetne az úrbér behozatalánál régibb szerződéseknek is illy erőt tulajdonítani? Az úrbér behozatala olta szinte alakult nagy mennyiségű úrbériség, mellynek az úrbéri táblákban nyoma nincs. Az 1836 iki törvény előtt nem igen divatozván még az úrbéri szabályozások, sok határ az arányosítási perben vagy csak házilag szabályoztatott, s a földesurak majd majorságot alakítottak, majd ismét új úrbéri és zsellértelkeket; a jobbágy- és zsellértelkek száma tehát nem mindig egyezik meg az úrbéri táblákba iktatott számmal, de azért az illy telkek úrbériségét kétségbe vonni nem lehet.

Abból, hogy a volt jobbágyok nem természetben szolgálták a robotot, hanem készpénzt (censust, vagy taksát) fizettek, még nem következik, hogy úrbéresek nem volnának, mert a készpénzfizetés épen az úrbéri szolgáltatások váltsága lehet. Igy p. o. az iparosok s más tisztessé rendűek a robotot az 1836 : 7. tcz. 9-ik §-a szerint megválthatták; s ugyanazon tcz. 5-ik §-a szerint, ha a földesúr a robotot nem maga használta fel, hanem haszonbérbe adta, a volt jobbágyok az igás napot 20, a gyalog napszámot 10 kr. készpénz fizetésre változtathatták. — A földesúrnak sokszor nem lett volna hasznos, vagy nem állott volna lehetőségében az úrbéri szolgáltatásokat jobbágyaitól természetben kívánni meg; czélszerűbbnek látszott mind két félre nézve a természetbeni teljesítést egyéb szerződési feltételekre változtatni át. Az illy szerződési bánás alá jutott telkek azonban, olly korban, midőn az adórovatos özsszeírások a megyék által nem elég szigorúan eszközöltettek, s e részben mindennemű visszaéléseknek széles mező volt nyitva, mind a mellett hogy valóban úrbériek voltak, a földesurak s jobbágyok közegyzésével gyakran kihagyattak a dicális özsszeírásból, mert ezen, a jobbágy s az állam közt forgó adózási kérdés a földesúr érdekébe nem vágott, s a földesúr ez oldalról inkább könnyíteni kívánt jobbágyán, hogy azzal más részről magára nézve annál kedve-

zőbb szerződést köthessen. A dicális özszeírásból kihagyás tehát a földek majorsági természetét még magában nem jelenti.

A kötött szerződések, melyeknél gyakran hiányzott a tiszti ügyész s törvényes bizonyság befolyása is, lehettek, a felek szabad egyezéséhez képest, az úrbéri tartozások törvényes mennyisége- s értékénél hol terhesebbek, hol enyhébbek; a nélkül, hogy a terhesebb feltételek már e szerződéseknek nem úrbéri természetét bizonyítanák, mint ezt némelyek vélik. Mert igaz ugyan, hogy a régi úrbéri elvek szerint, melyeket már az 1836-iki törvény előtt divatozni láttunk, s melyek a m. k. helytartó tanács és m. k. udv. cancellária folytonos gyakorlata által szentesítették, az úrbért pótló szerződések az úrbériknél terhesebb feltételeket nem foglalhattak magokban, s csak ilyen, a szokott feltételeknél nem nyomasztóbb szerződések nyerhettek felsőbb helyen megerősítést: de mivel illy szerződések, felügyelet nélküli régiebb időkben, vagy visszaélés útján mégis köttethettek, s valóban köttettek is, a legméltánytalanabb volna, hogy a földesúr volt jobbágyának ezen, törvényen túli terhelését most épen arra használhassa fel, hogy ez által az úrbéri földeknek majorságiakká keresztelését vigye keresztül, azokat curializálja, allodizálja, s a jobbágyot törvény szerint nem kevesbíthető, s tőle Verböczy I. R. 40. címének esetét kivéve, el nem vehető régi birtokából kivesse. — Ellenben azon szerződések, melyek az úrbéri tartozásoknál enyhébb feltételeket foglalnak magokban; csupán ezért és minden kivétel nélkül, szinte nem tekintethetnek úrbért pótló szerződéseknek, mert a földesúrnak kétségkívül szabad volt saját majorsági birtokát az úrbériknél kedvezőbb feltételek alatt is osztani ki mivélésre, a nélkül, hogy ebből azon szándékát lehetne következtetni, miszerint annak majorsági természetét úrbérvé változtatni, s így tulajdonát elveszteni akarta volna. — Ha a földesurak s jobbágyok közti szerződések elméletének illy magyarázat adatnék, hogy az úrbériknél terhesebb feltételek már magokban s kivétel nélkül a szerződések nem-úrbéri, s a földek majorsági természetét, az úrbériknél könnyebb feltételek pedig a szerződések úrbért pótló jellemét s a földek úrbériségét jelentenék, ebből sok esetben

kézzel fogható anomalia s a legnagyobb méltánytalanság fogna következni, mert a jobbágyait nyomó földesúr, nyomása jutalmául, majorsági földeit nevelné, a kegyes földesúr pedig, ki jobbágyainak atyailag kedvezni akart s azokkal minél enyhébb feltételek alatt szerződött, hogy sorsukon könnyítsen, s őket családai fentartására képesbökké tegye, épen e miatt tulajdonától foszthatnák meg, s majorsági földeit elvesztené. Ha tehát a földek úrbérisége vagy majorsági természetete semmi egyéb adatból ki nem tűnik: még maga az úrbéri tartozásnál terhesb szerződés a majorsági természetet, s az annál enyhébb szerződési feltételek az úrbériséget nem igazolják.

A szerződési szolgáltatás változása is még magában nem bizonyítja, hogy a földek úrbéri természetüket elvesztették, mert az ilyen változtatás lehet csupa visszaelés, melly nem adhat jogot, sőt épen jogot sért, ha úrbéri földekre nézve gyakoroltatott. — Ha úrbéri föld, foglalás által eltulajdonítottatott, a törvény a csorbított úrbériséget kipótoltatni s az elfoglalt földet a jobbágnak visszaadani rendeli; annyival kevesbé lehet tehát képzelni, hogy a szerződési szolgáltatás változtatása, — melly szinte nem egyéb volna, mint az úrbériségnek más, a foglalásnál szelidebb, nem olly erőszakos alakbani elfoglalása, — a földek úrbéri természetét megmásítsa.

Elmondtuk feljebb (64. l.) hogy azon telkekre nézve, mellyek az úrbéri táblákban nem foglaltatnak, azomban a jobbágyok által úrbéri vagy ezek helyét pótló szerződési szolgáltatások mellett biratnak, az adó alá rovatás az úrbériség fő ismertető jele, s ezeket az adórovatos (dicális) összeírásokban kell keresni s lehet feltalálni. Ez, általánosságban, igaz ugyan, de nem úgy értendő, mintha az adórovatos összeírások már magokban s más bizonyító körülmények támogatása nélkül, *minden esetben* elegendő kulcs volnának az úrbériség meghatározására. Ezt sem a nyiltparancs 3-ik §-a, sem az 1856. febr. 2-iki ministeri utasítás 170-ik §-a illy kereken s egyszerűen ki nem mondta; de közönségesen tudva is van, hogy a szolgabírák s községi előljárók által, az érdekelt földesurak befolyása nélkül, történt adórovatos összeírások ritkán készültek olly pontossággal s lelkiismeretességgel, hogy e részben biztos jogala-

púl szolgálhatnának, sőt a megyék a porták számát lehetőleg titkolták, hogy kevesebbet adózzanak; és ha a dicális összeírások magokban, minden más támasz nélkül, a földesurakat majorsági birtokaikból kivetkeztethetnék, ez némely esetekben kétségtelen jograblás volna.

A kérdés tehát véleményem szerint úgy áll :

1) Azon telkek, mellyek az úrbéri táblákba, mint úrbérik beiktatva vannak, kétség kívül úrbériknek tekintendők.

2) Azon telkek, mellyek az úrbéri táblákba beiktatva nincsenek ugyan, de későbbi időkben rendes úrbéri tartozások folytonos, szakadatlan megvétele által ilyeneknek ismertettek el, szinte kétségkívül úrbériknek jellemzendők.

3) Azon telkek, mellyek nem rendes úrbéri, hanem szerződési bánás alatt voltak, ha a szerződési feltételek az úrbériknél enyhébbek vagy azokkal egyenlők, és így a szerződések úrbért pótlóknak tekinthetők, rendszerint úrbérikül veendők, de az ellenkezőnek bizonyítását ki nem zárják, ha pedig a szerződési feltételek az úrbériknél terheesebbek, akkor majorságiakul veendők, deszinte csak úgy, ha ellenkező nem bizonyítatik.

4) Az adórovatos összeírásba foglalt telkek úrbériknek tekintendők, ha azoknak majorsági természetete más úton tisztába nem hozatik.

Mielőtt e kérdés fejtegetését befejeznök: szükségesnek tartjuk még azon figyelmeztetést, hogy az úrbériség meghatározásánál semmi különös súly ne tétessék az *úrbéri kárpótlások* kitudása körüli eljárásra, a mit egyébiránt a kényelem igen tanácsol, mert a kárpótlási kérdésben eljáró politikai hatóság a viszonyoknak mélyebb jogi vizsgálatába s taglalásába nem ereszkedett, s a politikai hatóság sok esetben felületesnek tapasztalt eljárása az úrbéri bíróságok alaposabb ítélelhozását, s az észrevett hibák kijavítását nem gátolhatja.

b) Elmondtuk a *pusztá telkekre* nézve, (64. l.) hogy azok, — az 1848 s 1849. évek viharai folytán elhagyottakat kivéve, — mostani birtokosaik teljes tulajdonává váltak. Szembetűnő itt annak szüksége, hogy a *pusztá telkek* neve olly telkekre is ne ruháztassák, mellyek e név értelmének

meg nem felelnek, hogy tehát az ilyen, a jelen birtokosok által megtartható telkek, midőn a mostani birtokosok által elfoglaltattak, valóban üres, elhagyott telkek legyenek, már akár a mivelő család kihalása, akár annak hadi viszonytagságok, vagy a föld terméketlensége miatti elköltözése, elhagyása folytán; nem pedig törvénytelen úton, p. o. foglalás, távollevő örökösök ravasz kizárása sat. által jutottak legyenek a mostani birtokos kezére. Ha azonban a foglalás 1820-ik évnél régiebb, ez esetben azt megtámadni a pátens 7-ik §-a szerint nem lehet. — Hogy a kérdéses telkek valóban *üres s pusztá* telkeknek (desertáknak) tekintethetnek-e? világosságra lehet hozni a községi lakostársak tanúsága, s a megyei levéltárak segélyével, mellyeknek törvényes kötelessége volt a pusztá telkeket összeírni. — A pátens pusztá telkekről szóló 6-ik §-ának rendelkezése főleg akkor bir fontossággal, ha azok földesúri kézen találtnak, mert ez esetben azok elszakasztatnak az úrbériségtől, mellyhez tartoztak. A pátens 6-ik §-a világosan parancsolja, hogy azok ez esetben is a mostani birtokos, tehát a földesúr teljes tulajdonává válnak; igen alaptalan tehát azon commentálók véleménye, kik ezt a törvény félreérthetlen parancszava ellenében, kétségbe vonják azon okból, mert a törvény a „birtokosok“ neve alatt csak a törvényszerű birtokosokat érthette, s törvényteleniséget szentesíteni nem akartott, a földesurak pedig úrbéri birtok törvényes birtokosai soha sem lehettek. Ha ez állana: akkor a pátens 6-ik §-ának semmi értelme és jelentősége nem volna, mert hiszen a pusztá telkek épen a földesurak kezén találtnak leginkább, s a 6-ik §. ezeknek birtokát szentesíti, miután az úrbériséget, mint illyet, fentartani semmi ok sincs a közteherviselés általános életbe léptével, a birtokost pedig megszokott birtokából ok nélkül kivetni bosszszantó s kedélyháborító eljárás lenne. Épen ezért rendeltetnek a maradékföldek is jelen birtokosaik kezén hagyatni.

c) Elmondtuk a *maradékföldekre* nézve (69.l.), hogy azok, a volt földesuraknak a földbirtokosok által fizetendő kárpótálás mellett, a jelen birtokosoknál maradnak, a nélkül azonban, hogy illy földek után legelő- és erdőilletményt követelhessenek. Bár a maradékföldek, a törvények szigorú meghagyása nyomán, többnyire jobbágykézen találtnak,

történt még is olykor, hogy a földesurak kezén maradtak, sőt hogy azok majorsági birtokával, visszaélés útján, összezavarodtak. Ez esetben a földesúr is megtartja azokat, bár azoknak törvénytelen birtokosa; mert a pátens rendelete félreérthetlenül világos.

d) Elmondtuk a *foglalásokra* nézve (75.l.) hogy azok azon félnek, mellytől elfoglaltattak, visszaadandók, s csak akkor hagyandók meg a foglalónál, ha békes birtoka már az 1820. évnél is regiebb. A b) és c) alatt említve volt, hogy a pusztá telkek és maradékföldeknek a földesúr általi birtoklása *foglalásnak* még magában nem tekintethetik, s a törvényes jogcím netaláni hiányát a 6-ik és 8-ik §§-ban kimondott birtokban maradás elve eltörölte; némelly commentálóknak ellenkező véleménye tehát, a törvény nyílt rendelete ellenében, világosan alaptalan. A pátens 7-ik §-a a foglalás fogalmát világosan csak azon esetekre szorítja, ha „az úrbéri állomány a földesúri földekből vagy a közös legelőből nagyobbított, vagy pedig az, a földesúr foglalása által kevesbítettett.“ — A foglalások kérdésébe azonban, a szabályozási perben, csak úgy lehet avatkozni, ha az azok iránti kereset is ugyanazon alkalommal benyújtott. Igen természetes, hogy a foglalások kérdésének a megindított szabályozással egyszerre kell tárgyalatni, mert lehetetlen szabályozni, míg tudva nincs, hogy mi tartozik jogosan a földesúr s mi a jobbágyság birtokához? mi az, a mi abból jogtalanul elvétel, s ahoz visszacsatolandó?

e) Előadtuk az *irtványokra* nézve (79. l.) hogy azok részint a jelen birtokosok kezei között maradnak, részint az illető földesurak által visszaválthatók; és ugyan a visszaválthatók közül azok, mellyek úrbéri telek alkatrészét képezik, az ország által, azok pedig, mellyek úrbéri telekhez nem csatoltattak s szoroson úrbéri természetet nem öltöttek ugyan, de egyéb (politikai s nemzetgazdasági) tekintetektől még is a mostani birtokosok kezén maradnak, t. i. azok, mellyek a volt jobbágynak eredetileg s egyedül életfenntartás végett adattak, mellyeken megszállások léteznek, s mellyeknek elvétele a megszállókat földönfutókká tenné, — végre mellyek a birtokosoknak örök időkre földbér, természetbeni adózások vagy szolgáltatások mellett szerződésileg adattak át, a birtokosok által váltatnak meg.

Említve volt, hogy az irtványok körüli kérdésekben két fő tekintet szerepel; egyik a földesurak tulajdoni jogának épen tartása, kiknek t. i. földein az irtások véghez vitettek, s épen tartása egész azon határvonalig, hol annak mellőzését magasabb politikai s nemzetgazdasági érdekek parancsolják; másik a földmives szorgalom pártolásának s az eredetileg földesúri tulajdonhoz tartozó irtványokon letelepedett, megszállott, vagy azókra élélhetés tekintetéből szoruló nép kiméletének tekintete, melyet a bölcs törvényhozás földönfutóvá tenni nem akar. Az irtás mindenkor szorgalomra mutat, a szorgalom pedig pártolást, s kiméletet érdemel, s azt nem elnyomni, elkedvetleníteni, sőt fejteni, élesíteni s emelni kell. Azokat, kik haszontalan, értéktelen földeket munkájok, idő- s erőáldozataik által, sokszor képtelen fáradsággal s nagy költséggel értékre emeltek; azok, kikre nézve az illyképen megnemesített föld nem csak jobb élélhetés forrásává, hanem gyakran életfeltétellé, önfentartásuk nélkülözhetlen alapjává lett, nem lehet a legnagyobb méltánytalanság nélkül munkájok érdemlett jutalmától csak úgy könnyeden megfosztani. — E két szempont összeegyeztetése, kibékítése a nehéz feladat!

A febr. 4-iki ministeri utasítás 178-ik §-a szerint, ha a felek között különben is a szabályozás már tárgyalás alatt van, az irtások megváltása iránti kérdések is a szabályozási perben tárgyalandók s intézendők el. — Mindenek előtt barátságos egyezkedés kísértessék meg, a szolgabírói hivatal befolyásával. Megkísértheti azt mindegyik fél; de hihetőleg úgy fejlődik a gyakorlat, hogy a földesurak folyamodjanak annak eszközlése végett, mert nekik fog mulaszthatlan kötelességükben állani, az egyezkedés nem sikerülte esetében, a visszaváltást törvény útján szorgalmazni, ha az irtásföldekről lemondani nem akarnak.

Az egyesség sikertelen megkísértése után, ha az eldöntés csakugyan bíróság elébe kerül, világosságra kell hozni, az irtványok fenebb előadott különböző természetéhez képest: kiváltható-e az irtvány, vagy nem? —

A többször idézett 9-ik §. felállítja ugyan az elveket, mellyek szerint az irtásföldek a mostani birtokosok kezén maradjanak, vagy a földesúr által visszavétethetnek: de az általánosságban kimondott elvek még sok kétséget hagy-

nak hátra, bár a §. egész szelleme igen nemes irányú. Így p. o. azt mondja a §-us, hogy olly irtásföldek, mellyek *eredetileg és egyedül* életfentartás végett adattak a volt jobbágyoknak, ezeknek kezein hagyassanak. De ezen kifejezéseket, mellyeknek egyes esetekbeni értelmezésétől sokszor száz meg száz munkás család sorsa függ, sokképen lehet magyarázni. — Lehet eset, hogy sok évek előtt csak néhány munkás család telepedett le valamelly irtványon; az irtvány csak ezeknek adatott *eredetileg* életfentartás végett; azolta a néhány család száma tizszer annyira is szaporodott, kikről szorosan véve nem mondhatni, hogy *eredeti* irtók volnának; kérdés, hogy míg ama néhány az irtásföldet kétségen kívül megtarthatja a §-us szerint, az újabban hozájok járult tizszer annyi családot egyszerűen ellehet-e kergetni az irtványról, melly neki *eredetileg* nem adatott? Vagy p. o. egy munkás család bir ugyan nagyobb kiterjedésű irtványföldei mellett, némi csekély más természetű földet is, nem lehet tehát mondani, hogy *egyedül* csak irtásföldet, azomban ha az irtást elveszti, a megmaradt csekély földbirtok mellett koldus lesz; kérdés: lehet-e itt a 9. §-ust olly szigorúan alkalmazni, hogy a földmives irtásföldét elveszthesse, minthogy azt szorosan véve nem *egyedül* bírja, hanem azon kívül néhány öl másféle röögöt is turkál? — Ezen nehézségek elintézésénél bizonyosan legjobban tesz a bíró, ha a törvény szellemét tartja vezérül, melly a birtokosnak kedvező, s ha nem felejtí, hogy az úrbéri párens, míg egy részben a jog terén áll, más részről a politika tanácsait sem mellözi, s ha egyik szemével a múltra néz, másikat a jövőbe irányozza, egy új társadalom felé, melly minél több független birtokosban leli fel biztosítékát. — Leglényegeseb dolog, ha az irtás csakugyan kiváltható természetűnek találtatik, az arra fordított munka s költségek megbecsülése, melly a váltsági összeg meghatározásának alapját képezi. Ezt t. i. hogy mi legyen a becsúár egy egy hold megváltható irtvány után? mindenkor a helybeli sajátságos körülmények szerint lehet csak igazságosan meghatározni; mert p. o. az irtás sokkal terhesebb, s költségesebb, tehát nagyobb váltságot igénylő ott, hol a föld sziklás, kövecses, hol annak mivelhetővé s jövedelmezővé tételére kiszárítás, csatornázás, vizáradások s viz-

mosások elleni gátló intézkedések sat. kívántattak, mint a hol a föld sík s. porhanyó, és így a munka könnyű és gyors. Valamint tehát régebben a megyék a váltásösszeget az irtás különböző nehézségei, s az irtásföldek ez alaponi osztályozása szerint szokták meghatározni: úgy jelenleg is a vidékek különbözőségéhez képest, nem csak egyazon országrészben s megyében, hanem sokszor egyazon határban is különböző összegeket kell az irtás váltásdíjauál megszabni, ha a bíró, kötelessége szerint, igazságot akart szolgáltatni. Az irtásra fordított több s kevesebb, terhesebb vagy könnyebb munkán s költségen felül megtérítésre várnak továbbá az irtásföldekre tett beruházások (gazdasági s egyéb épületek, istállók, tanyák, vízvezetések, gátak, töltések sat.) is, mellyek lelkiismeretesen becsültessenek meg. Hol az irtások adásvevése divatozott, a megváltás kulcsa legkönnyebb, mert itt az irtás értékét, legalább megközelítőleg, az adásvevési ár képviseli. Külömben pedig az irtásra fordított munka, fáradság s költség mennyisége s minősége s az irtott föld természeti minősége, az egyes vidékeken divatozott napszám, s munkabér, a trágyázás kisebb nagyobb szüksége sat. lesznek a tényezők, mellyek szerint egy egy holdnyi irtás becsüára megállapítatik. Minthogy mindez vidékenkint különböző: a pátens jobbnak tartotta az irtványok becsüárát meg nem állapítani, hanem a sajátos körülmények szerint, szakértők véleményének alapján ítélő bíróság belátására bizoni. A régi irtások becsüárának, igen természetesen, nem a mostani magas, s általában nem valamely rendkívüli, hanem az irtás idejekor divatozott rendes munkabér szolgálhat alapúl, melly a bizonyítás ismert szabályai szerint hozatik világosságra.

f) Előadtuk az *erdei haszonvételekre* nevezetesen az ezek közt legfontosabbra t. i. a *fáizásra* nézve (92 l.), hogy a fáizás törvényes gyakorlatában levő volt jobbágyok, a fáizás haszonvételenek megfelelő erdőrészrt kapnak, a fennmaradó erdőtér a földesurak teljes tulajdona marad, a kihalított külön erdőrészben pedig mindegyik felet az erdei haszonvétel teljes joga illeti, hogy a földesúr által az erdők elkülönzésénél fentartott egyes haszonvételeket a volt jobbágyok kötelesek megváltani. Az alapos ítélethozásra, mellyre akkor kerül a sor, ha szabad egyezkedés nem jön

létre, szükséges a törvényes erdei haszonvételek s a jobbágyok részéről gyakorlatban volt vizontszolgáltatások mi-
benlétét kinyomozni, s a kitudott illeték fedezésére megki-
vántató erdőtért, szakértők véleményének alapján, megállá-
pítani.

Mint hogy az *erdei haszonvételek* szabályozása hivatal-
ból s általánosan van elrendelve, és akkor is létesítetik, ha
az úrbéri szabályozás az illetők által nem kéretnék: ezen
különös, egyes szabályozási ágról külön fejezetben bőveb-
ben fogunk szólni; itt csak annyit említve, hogy ha úrbéri
szabályozási per tétetik folyamatba, az erdei haszonvételek
szabályozása minden esetre azzal egyideűleg létesítendő,
s a szabályozási pert felszerelő szolgabírónak feladata
ügyelni, hogy a felek által a beclésre választott szakértők
lelkiismeretesen járjanak el, mert az erdei beclésnél igen
könnyű úgy a feleket, mint a bírakat tévútra vezetni.

A fáizás tárgyával rokon *nádlás* iránt szinte előadtuk
(102. l.), a mit a nyiltparancs 15-ik §-a világosan rendel,
hogy t. i. a nádlás haszonvételeért, felszámítván itt is a vi-
szontszolgáltatások értékét, vagy változatlan mennyiségű
nádat, vagy a törvényesen járó nádszükséglet fedezése vé-
gett szolgáló, meghatározott terjedelmű nádasrészt, vagy
végre megfelelő egyenértéket (pénzváltásgot) nyernek a
volt jobbágyok; hogy továbbá, ha a nádas egy része a köz-
ségeknek vagy egyes jobbágyoknak telkeik után, úrbéri
földrőkön felül s kizáró használatukra átadatott, ez teljes
tulajdonukká válik, s a rajta fekvő adózások megválthatók.
A haszonvétel mennyiségének kinyomozása itt is szakértők,
s czekek vezetni a pert felszerelő szolgabíró feladata.

g) Az úrbéri szabályozási perekben egyik legérdekesb
s legkényesb feladat a volt földesurat s jobbágyokat illető,
elkülöndöz legelő mennyiségének meghatározása, (lásd
105. l.) mellyet, ha egyesség útján nem eszközöltethetnék,
úgy az 1836-iki törvény, mint az úrbéri nyiltparancs az úr-
béri bíróság belátására bir. E nélkül, természetesen, szinte
nem lehetne a földesúri s jobbágyi tulajdon czélba vett tisz-
tába hozását s elkülöndözését létesíteni. A legelőelkülöndöz
hivatalból s általánosan lévén elrendelve azon esetre is, ha
úrbéri szabályozás a felek által nem kéretnék, annak gya-
korlati fejtegetését külön fejezetre tartjuk fel.

h) Ha a határban *szőlők* vannak, s a volt jobbágyok bormérési joggal bírnak : akkor a szőlők úrbéri vagy majorsági természete iránt is tisztába kell jöni úrbéri szabályozás alkalmával, s ki kell nyomozni ez alkalommal : nincsenek-e a szőlők úrbéri telekhez tartozó téreken ültetve, a nélkül, hogy a telkek hiányát a földesúr saját majorsági földeiből kipótolta volna? — Mondva volt (112. l.), hogy némely szőlők, mellyek t. i. úrbéri telkek alkatrészét képezik, a volt jobbágyok tulajdonává váltak; mások, t. i. a majorsági földön levő ültetvények, a birtokosoknál maradnak ugyan, de csak a szerződési vagy eddigelé divatozott szolgáltatások fenmaradása, vagy váltság lefizetése mellett. Különös vizsgálatot kíván a pátens 18-ik §-ában érdeklett kérdés, t. i. ha a szőlők közlegelőbe ültetvék (l. 115—116l.)

i) A szabályozási perek folytán szükséges hivatalos vizsgálat nevezetes tárgyát képezik azon földek, mellyekről a pátens 19-ik §-a szól, mellyek t. i. nem szorosan úrbérik, s az urbéri állományhoz nem tartoznak, azomban az úrbér behozatalakor, vagy későbbben, benépesítették, vagy a volt jobbágyoknak külömben is mivelés, beültetés, vagy másnemű haszonvétel végett, irás- vagy szóbeli egyezkedés által évenkénti szolgáltatások vagy bér (census) mellett örök időkre, vagy a család avagy férfiág kihaltáig átengedettek, és így úrbéri természetet, rokonságot öltöttek magokra; — ide nem értve az ideiglenes, tisztán magánjogi haszonbér- és zálogszerződések mellett birt földeket. Amazok, ha a rajtok fekvő szerződési tartozások megváltatnak, a jobbágyok tulajdonaivá lesznek; emezek pedig a földesúr kizárólagos tulajdonai maradnak. (116 s követk. lapok) Előadtuk, (127. l.) hogy a hol világos szerződés nincs, s az emberemlékezetet túlhaladó lett dolgoknak tanúk általi bebizonyítása is lehetetlen : véleményünk szerint az elévülés jótékony törvénye segít ki a hinárból, s 32 éves háborítatlan használat elegendő alapúl szolgálhat arra, hogy a szerződés örökösnek tekintessék, s a jobbágyok régi birtokukból ki ne vettethessenek, hanem azon fekvő tartozásikat megválthassák. — A censuálisták s contractuálisták nagy kiterjedésű néposztálya földbirtokának s a földesurak irányáiban viszonyaiknak ez alkalommal rendezése a legfontosabb feladatok s legüdvösebb eredményű intézkedések

egyike. Ez osztály, mely ekkorig folytonos bizonytalanságra volt kárhóztatva, s azon keserű érzet folytonos nyomása alatt élt, hogy léte a földesúr önkényétől függ, mely által létezése alapját minden perczen, vagy legalább időnkint elvesztheti, s inséggel küzdő földönfutóvá lehet, sokkal számosabb az országban, mintsem annak megnyugtatótását a fontosabb államérdekek közé ne kelljen számítani. Az úrbéri jobbágyra nézve kimondatott az úrbéri szolgálatok s tartozások megszüntetésének kedvező rendszabálya; a hazának ezer meg ezer, hasonló sorsú, helyzetű s életmódú fia pedig, mert véletlenül nem úrbéres, hanem censualista, contractualista földművestől született, ezen előnyben nem részesült; míg amannak anyagi s szellemi jóléte az 1848-ki törvény s azt helybenhagyó későbbi legf. rendeletek által tetemesen javult: emennek bármilly megfeszített szorgalma sem volt képes amaz irigylettel versenyezni; de szorgalomra kedve sem lehetett, mert földbirtoka biztosítva nem volt. Az 1853. márt. 2 iki nyiltp. 19 ik § a tehát gondoskodott, hogy e számos néposztály is, ha t. i. szerződése világosan magán nem hordja az ideiglenesség s magánjogi természet bélyegét, önállóságra s birtokbiztosságra vergődhessek, s a földbirtokán fekvő tartozásokat megváltván, azt igaz és állandó tulajdonává tehesse; addig pedig, míg ez rendbe jöne, a jelenlegi birtokállapot tartassék fen.

k) A szabályozási perek felszereléséhez tartoznak még a kir. kisebb haszonvételek, földesúri s úrbéri korcsmák, mész- és téglacégetés, vályogvetés, kő- s homokbányák iránti adatok is (133. l.); miután ezekre a földesúr kizárólagos joga meg van szüntetve. Ha a földesúri s úrbéri korcsmák száma kellő arányba nem hozatnék, s egyik fél tetszés szerinti számú korcsmákat nyithatna: a másik fél jövedelme önkényesen megszoríttatnék; a hol pedig az említett helyek közösök voltak, el kell azokat különözni, ha minden egyes földdarabról tudni akarjuk: kinek tulajdona? — a mi a szabályozásnak célja s feladata.

D) *Térkép és telekkönyv v. földkönyv (fundális) elkészítése s hitelesítése.*

A felmérés eredménye: a *térkép* vagy *földabross*, és a *földkönyv* vagy *telekkönyv* elkészítése. Amaz a felmért ha-
 úrb. útm.

tárnak hü képe kicsinyben, mellyen lerajzolva találhatik mindaz, a miből a község határa áll, mellyen bizonyos jelekkel- s számokkal ki van jelölve minden, a határban előforduló tárgy, belső házhely, kert, szántóföld, kaszáló, erdő, legelő, berek, út és árók, patak, tó, mocsár, vizmosás, náz, malom, bánya sat.; s ki vannak mutatva és sorszerinti számokkal ellátva a határrészek, dülök, s az azokbani minden egyes birtokdarabok, részletek; — fel van jegyezve végre a mérték v. scala, melly szerint a mérnök dolgozott. Emez a határban levő birtokok s birtokosok elősorolása; a térképnek magyarázata, ahoz tartozó szöveg. Mind kettőből megtudhatni a határ s abban foglalt egyes birtokok, földdarabok fekvését s terjedelmét. — Hogy a földkönyv a térképnek magyarázója s szövege legyen, benne egyazon sorszámmal jelölendő minden birtokrész, mellyet ugyanaz a térképen visel; melly öszszehangzás segélyével azután mindenki azonnal feltalálhatja saját birtokát a térképen, s egyszersmind biztosan és egy tekintettel megtudhatja, milly kiterjedésű, minőségű, osztályzatú birtoka van a határban, vagy pedig ellenőrizheti a netaláni hibákat, és ha e részben kifogásai s nehézségei lennének, kijavításról, orvoslásról gondoskodhatik.

Föld- vagy telekkönyv (fundualis) mintája, a munka végén fog felmutattatni.

A térkép és földkönyv pontos elkészítését nagyon előmozdítja az egyes földbirtokosok azon szives készsége, minél fogva a birtokaikat illető kérdésekre kimerítő felvilágosítást adnak.

Minthogy a patens különbséget tesz azon telkek közt, mellyek az állam általi megváltás alá tartoznak (szorosan úrbérik), továbbá azok közt, mellyekről a patens 19-ik §-a rendelkezik, s mellyeket a birtokosok magok kötelesek megváltani (úrbériekkel rokonok), végre azok közt, mellyekről a patens 20-ik §-a intézkedik, s mellyek a földesúr tulajdonai maradván, megváltásnak nem tárgyai (majorságiak): igen czélszerű lesz a telkeket már a térképen s telekkönyvben ezen különbség szerint kijelölni, s e három categoriába sorozni, eziránt a feleket ez alkalommal kihallgatni s így alapos panaszoknak elejét venni, és az úrbéri telkek számát meghatározó birói ítéletnek alapot vetni.

A térkép és földkönyv elkészülvén, az osztályozással és egyéb segédeszközökkel együtt az első bíróságú úrbéri törvényszék elibe terjesztetik, a melly azután

Márt. 2-iki nyiltp. 32. §. „az előterjesztett segédeszközök hitelesítésére határidőt tűzend ki, s arról mind két felet értesítendi. Ezen határidő rendszerint, a jelentés benyújtásától számítandó harmincz napon túl nem terjesztendő.“

33. §. A hitelesítésnek, nemkülömben az előforduló becsüknék, az úrbéri bíróság által a helyszínen, a dolog által nem érdekelt hites mérnök s a felek meghívása mellett kell történniök, melly részben ezeknek szabadságában áll a földek felmérése és felvétele, a dülök osztályozása s a működő mérnök által javasolt szabályozási terv elleni kifogásaikat vagy élő szóval vagy írásban előterjesztensat.

Febr. 2-iki Utas. 168. §. Az úrbéri törvényszék a tett előnyomozások hitelesítése végett a hely színeni tárgyalást rendeljen, mellyre rendszerint harmincz napnál hosszabb határidő nem szabadó. Ezen tárgyalásra az úrbéri törvényszék saját kebeléből egy tanácsost küldjön ki, melléje egy hites jegyzőkönyvvezetőt, s egy az előbbtől különböző, elfogulatlan és fölesketett mérnököt rendeljen sat.

169. §. A kiküldött biztos a hitelesítést az 1836. évi törvény szabálya szerint teljesítse, azaz : az elébbi mérnök által készített földabroszt s az általa a birtokállásról szerkeztett kimutatást (telekkönyvet) szemle- és próbamérések által igazítsa meg ; sat.

A hitelesítés az 1836-iki X-ik tcz. szerint megyei küldöttség által történt, melly, a perbeli segédeszközök elkészülte után, az úriszék folyamodására, a megyei közgyűlés által bocsáttatott ki. Azon törvényczikk is megparancsolja, hogy a hitelesítés, részre nem hajló mérnök közbejöttével történjék, s a hitelesítő mérnököt megkülömbözteti a munkalkodó földmérőtől — Most a megyei küldöttség helyét az úrbéri törvényszék által kiküldött biztos pótolja; ez megy ki a hely színe a hitelesítést teljesíteni, mellynek a dolog természete szerint, mindenkor a hely színen kell történni, hogy a határ fölmérésének, térképnek és telekkönyvnek pontosságát igazoló próbamérések megtétethessenek. A törvényszéki biztos mellé *nem-érdekelt* és *hites* mérnök adatik. — „*Nem-érdekelt*“ alatt az értetik, hogy a felmérési munkálatban részt ne vett, s valamelyik félnek közel rokona vagy lekötelezette p. o. a földesúr, vagy egyik másik közbirtokos fizetett szolgálatában ne legyen. *Hites* mérnök,

ki a hivatalos esküt letette; ha tehát a hitelesítő mérnök nem lenne már különben is általános hivatalos esküvel lekötvé, a bíróság által, a fenforgó egyes eljárásra, kell föleskettetnie. A hitelesítő mérnöknél tehát nem elég, hogy „okleveles“ legyen, mint ez elégnek találtatott a munkálkodó mérnöknél, hanem a törvény megkívánja, hogy hites, azaz : föleskettetett is legyen.

A hitelesítés célja alapos s biztos meggyőződést szerezni a bíróság számára a felől, hogy a munkálkodó mérnök által készített térkép s telekkönyv az életnek s valóságnak pontosan megfelel, és annak tökéletesen hű képe. Több szem többet lát, s józanul föllehet tenni, hogy ha egyik mérnök munkáját egy másik, esküvel kötelezett s részrehajlatlan mérnök is helyesli, ha a kész munkálat iránt a meghívott felek is előadják megjegyzéseiket, nehézségeiket, ha ezen egész vizsgálatot egy szinte szakértő, tapasztalt bírósági tag vezérli : a munkálat olyan lesz, mellynek alapján a törvényszék biztosan teheti intézkedéseit.

A próbamérést, hogy az a hitelesítés alapjaúl szolgálhasson, a határ több, és különböző részein kell megtartani, mert csak így keletkezhetik meggyőződés, hogy az egész fölmérés valóban helyesen s rendesen eszközöltetett.

Az *osztályozásról* szólva, említettük már, hogy arra nézve szoros értelemben vett hitelesítésnek, mikint ez a térképre s telekkönyvre nézve értetik, helyét nem látjuk, és így a hitelesítés tárgya tulajdonképen csak a térkép és az azzal összefüggő telekkönyv. Az osztályozásra nézve a hitelesítés csak abban áll, hogy a tanuk és szakértők még egyszer kihallgattatnak, s előadásaik megerősítése vagy kiegészítése és megigazítása után azoknak igaz voltára megeskettetnek (169. §.), miután a febr. 2-iki utas. 166. §-a szerint ezek a dülők osztályozása alkalmával meg nem eskettetnek, hanem csak emlékeztettetnek, hogy előadásaikra, hitelesítés idején, meg kell esküdniök.

E) Az úrbéri állomány új állapotáról készült térkép s telekkönyv.

A megelőző állapot felmérése s ezen mérnöki munkálattal öszhangzó telekkönyv elkészülte, és az osztályozás után, az eljáró mérnök *szabályozási* vagy *kihastítási tervet*

készít, s ezen tervben az úrbéri állományt alkotó földdarabokat elkülönzi a földesúri birtoktól, tekintettel azon elvekre, mellyeket fenebb, az előbbi törvények szerint intézett úrbéri rendbeszedés leírásánál, megemlítettünk, s mellyek az eredeti első úrbéri szabályozás vezérelvein alapúlnak. Az új állapotról, a földabroszon kívül, azzal egybehangzó földkönyv vagy telekkönyv készül. Mindkettőnek készítésénél ugyanazokra kell ügyelni az eljáró mérnöknek, mellyekre ügyelnie kellett a régi állapot felől készült térképnél és telekkönyvnel.

Ezen terv elkészítése a legfontosb előmunkálat; ezen alapszik az egyesek jövődő birtokállapota, s a birtok hol fekvése, melly minden birtokost legélénkebben érdekel. Ezt úgy készíteni el, hogy ha kivétel nélküli általános megelégedésre nem találhat s minden érdeket teljesen ki nem elégíthet is, legalább a nagyobb részt megnyugtassa, s méltó és alapos panaszokra okot ne adjon, valóban nem csekély ügyességet s ítélő tehetséget kíván. Az igazságos és méltányos kiegyenlítésnek legalább megközelítése azon feladat, melly után a lelkiismeretes mérnöknek törekedni kell. Tagosítás esetében mire kelljen különösen figyelmezn, előadandjuk ott, hol a tagosításról fogunk bővebben értekezni.

Fájdalom, mind az előbbi, mind a jelen törvényben üresen maradt egy lényeges pont: t. i. az új tervbe felveendő határrészek előleges kijelölésének meghatározása; legalább némi vezérelvek kitűzése, mellyek a mérnöki munkának irányt adtak, s számtalan összeütközést és keserűséget megelőztek volna. Mert most az uraság is ahoz ragaszkodik, hogy övé a kijelölési jog; a jobbágyság is igen hajlandó követelni, hogy szabad választási joggal bír, holott sem ez, sem az nem áll törvényes alapon. — A törvényből csak annyi következik, hogy a rendezés után kiadandó községi földek rosszabbak ne legyenek a rendezés előtt bírt földek-nél, s a mennyiség és minőség közti különbségek lehetőségig helyes osztályozás által egyenlítettessenek ki; minden egyéb, a józan észre s méltányosságra van bízva.

A méltányosság kívánja, hogy az apróbb birtokok, a volt jobbágyság földjei, mellyeken, csekélységük miatt, külön gazdasági épületeket emelni nem lehet, mellyeket a

helységből kell művelni, rendszerint a helység közelében adassanak ki, míg a nagyobb birtoktagok, mellyek több mivélési, beruházási erővel bíró tulajdonosokéi, mellyek megérdemlik, hogy rajtok épületek, pajták, istállók építtessenek, a helységtől távolabb lehetnek.

A józan ész s nem csak egyesek, hanem a köznek érdeke kívánja, hogy a fő- s mellékutakra szükséges helykellő figyelembe vétessék, s a közlekedés meg ne nehezíttessék, el ne zárassék. — Sőt a jó mérnöknek lelkiismeretesen számoló nemzetgazdának, s buzgó állampolgárnak is kell lenni. A kihatási terv készítése alkalmával figyelmeznit kell a jelen és jövő szükségére; meg kell gondolni, hogy a hol p. o. vízi művek, csatornák, vízvezető árkok, árvizek ellen védő töltések készítése, mocsárok kiszáritása, folyók mentében kikötők, hajóvontatásra szükségelt utak nyitása, használhatlan homokterületek beültetése sat. mutatkoznék ajánlatosnak, mindezekre figyelmet fordítson s mindezeket tervébe felvegye. Az úrbéri rendbeszedés ideje azon kínálkozó alkalom, midőn a közjó előmozdítását, hasznos intézetek megalapítását, virágzó szép jövő áldásos magvainak elvetését legkönnyebben, legsikeresebben lehet eszközölni. — Különösen ez a legjobb alkalom a népnevelésnek, (mellyről annyiszor mondatott már: *jöjjen el a te országod!*) anyagi tekintetben, melly a szent ügynek egyik felét teszi, olly szilárd alapot vetni, mellyen annak oltára biztosan emelkedhessék, s rendülhetlenül megálljon, — olly tért jelölni ki, melly felvirágzásának termékeny földé legyen.

Mindezekből, a mik itt röviden megérintettek, igen is világosan kitetszik, hygy a számos szétágazó érdekek ki-egyenlítésére, s az ez alkalommal foganatosan gyámolít-ható közérdek s közjó tekintetéből nagyon is kívánatos, hogy a kiosztás terve itánt a birtokosok közt egyezség jö-jön létre. Ha e kérdéseket a bíróság parancsszava dönti el: alig képzelhető, hogy megnyugvás s megalégedés legyen.

Az új tervet; mellyen minden érdek, s minden érdek-lettnék szeme függ, nem mindenkor lehet azon birói ítélet előtt alaposan elkészíteni, melly az úrbéri illetőséget meg-határozza s minden egyéb, a rendezéshez tartozó kérdéseket is eldöntse, ezen ítélet meghozása előtt úgy látná a

mérnök, hogy a dolog nincs még eléggé megérve s oda fejlődve, hogy az új terv készítésénél biztos alapot találhasson : akkor jobban tesz, ha bevárja az ítéletet, mert általában munkával csak az időt vesztegetné. De ha a rendezési terv alapjai eléggé tisztába vannak hozva: akkor a tervet már bírói ítélet előtt elkészítheti, s a jelen állapot térképét az új tervvel együtt egyszerre meghitelesíttetheti, a miben ismét kívánatos időnyereség van.

F) *Az összehasonlító okirat (Combinatorium).*

A bírói ítélethezást megelőző előmunkálatok, s a szabályozási ügy alkatrészei során van az *összehasonlító okirat* (Combinatorium) is; t. i. azon okirat, melly a jobbágyok kezén volt birtoknak az úrbér behozatalakori állapotát a jelenlegi állapottal, s mind kettőt a törvényszerinti mennyiséggel egymás mellé állítva terjeszti elő, s a bíró szeme elébe állítja, mi volt s mi van a jobbágyok kezén, s mi illeti azokat törvény szerint. Ezen okirat vétetik alapul a kihatási terv feletti ítélethezásnál, azért ennek mint alapnak, a bíróság előtt kell feküdni, hogy alapos ítéletet hozhasson.

Hogy a Combinatorium elkészíthetessék, tisztában kell lenni az úrbéri állománynak s birtokállapotnak, s összegegyjttetni mindazon adatoknak, mellyek arra vonatkoznak. Ezért rendeli a

Febr. 2-iki Utas. 170. §. A kiküldött biztos, olly célból, hogy az 1836. évi törvény által kiszabott összehasonlító okiratot elkészíthesse, köteles a kilencz kérdőpontra az úrbér behozatalakor adott feleleteket, az úrbéri tábla leírását, az elkészített úrbért s az annak végrehajtásáról jelentést a felektől átvenni, vagy az illető levéltárakból kivétetni, a telkek jelenlegi számát az uradalomnál létező összeírásból kinyomozni, s a községnél létező összeírással egybevetni. — A mennyiben udvartelkek vagy maradékföldek fognak kérdésben, azoknak jegyzéke az összehasonlító irományban is különösen elősorolandó. Ezen segédadatok használásával az összehasonlító iromány a legnagyobb gondossággal és pontossággal szerkesztendő.

171. §. vége. A bizottmány az eljárás befejezése után az elkészített összehasonlító irományt sat. a törvényszéknek adja át.

Az összehasonlító okirat már régiebb kir. resolútiók s az 1836-iki törvény által is parancsoltatott, s annak pon-

tos, lelkiismeretes elkészítése az illetőknek szigorúan meg-
 hagyatott, mint az igazságos ítélethozásra s a volt jobbá-
 gyok jóllétére nézve igen lényeges irományé, mint azon pró-
 bakőé, mellytől függ a rendbeszedés jó vagy rossz kimene-
 tele. A két táblának összeegyeztetése bizonyossága a helyesen
 készített szabályozásnak. Az úrbéri pátensek idézett §-ai e
 részben az 1836-iki törvényre hivatkoznak. Annak rovatai
 következők: van két fő rovat, mellyeknek egyike fölé ira-
 tik: „*a régi úrbéri tábla szerint*“ a másik fölé pedig: „*az*
új (rendbeszedett) úrbéri tábla szerint“ mindegyiknek alro-
 vatai ezek: a) a ház száma, b) a volt jobbágyok kereszt- s veze-
 téknevei, c) a jobbágytelek minősége, d) a beltelkek hol-
 dakban vagy pozsonyi mérőkben kifejezve, e) a szántóföl-
 dek, holdakban, f) a rétek, falcastrumokban. A rovatokat
 betöltő ezen adatok az úrbéri táblákból (u. m. a régiből, s
 újból, mellyek már mind ketten hitelesítvők) vétetnek, s
 kell, hogy egymásnak megfeleljenek, egymással öszhang-
 zásban legyenek, azaz: hogy az állományok s földek mind-
 egyik volt jobbágyra nézve, mind két részről ugyanazon
 sorban következzenek. Mert az öszszehasonlító iromány
 célja s haszna épen abban áll, hogy az ítélő bíróságot egy-
 szerre, mintegy egy tekintetre meggyőzzék arról, hogy
 a jobbágytelkek száma s minősége s ennek megfelelő úrbé-
 ri birtokilletőség a régi táblában tökéletesen megegyezik az
 úrbéri telkek számával, minőségével s ennek megfelelő ille-
 tőséggel az új, rendbeszedett táblán. Az említett rovatokat
 szükség szerint lehet szaporítani is, ha p. o. a volt jobbá-
 gyok különös jótéteményeket élveztek, mellyeknek kitétele
 külön rovatokat kíván.

Öszszehasonlító okirat mintáját a munka végén fo-
 gunk felmutatni.

A telki állományok meghatározásának sinórmértéke
 azok minősége s mennyiségére nézve az eredeti úrbéri táb-
 la; az abban kitett illetőséget szorosan meg kell tartani a
 mérnöknek. Itt azonban figyelni kell arra is, hogy az első,
 eredeti úrbéri szabályozáskor elmulasztott kiegészítés (red-
 integratio) későbbben megtörtént-e, vagy nem? mert ha
 ezen kiegyenlítés nem eszközöltetett, akkor a kimetszésnél
 mindenképp előtte kell azt tekintetbe venni, hogy t. i. az állo-
 mányok kimérése nem a teleknek az eredeti úrbéri táblá-

ban foglalt minősége s az annak megfelelő birtokilletőség, hanem az eredeti úrbéri szabályozás alkalmával készült úrbéri összeírásban foglalt telekminőség, s a belső- és külsőségeknél annak megfelelő, és a szabályszerű osztályozás nyomán meghatározott mennyisége szerint történjék; — a végrehajtó tisztviselők számára adott Utasítás (Instructio Exequ. Magistr.) V. fejezete 18-ik §-ában ugyanis világosan rendeltetik: „adlaborabunt tamen Domini terrestres, ut successive in talibus quoque locis (in quibus videlicet occasione Regulationis redintegratio locum non habet) fundos sessionales ad rectam pro eodem Comitatu a proportione obtingentis Classis praescriptam integrarum, mediarum, quartalium et octavalium sessionum mensuram coram Testimonio tamen Comitatus redintegrare et adaequare possint, dummodo per talem redintegrationem et adaequationem neque numerus sessionatorum Colonorum restingatur, neque fundis colonialibus per subditos hactenus possessis et usuatis quid substrahatur.“

Meg kell továbbá jegyezni e helyen, hogy a községek telkei, rétei (mellyekkel sok helyütt birnak), mellyek az eredeti úrbéri szabályozás alkalmával a községeknél hagyattak, s mint ilyenek az úrbéri táblákba igtattattak, nem tárgyai az úrbéri rendbeszedésnek, a mennyiben ezek mindenesetre előbbi állapotukban maradnak, vagy ha a tagosítás következtében újra metszethéne is ki, nem az úrbéri táblában foglalt, hanem a mérnöki felmérés szerint találtott kiterjedésben kell kiadatniok, ha szinte ez nagyobb volna is, mint az, a melly az úrbéri táblában van kitéve. Mert ha némellyek az ellenkezőt vitatják is, onnét indulva ki, hogy a földesúr azon túl, a mi a régi úrbéri táblában ki van téve, a jobbágyoknak s jobbágyközségeknek semmit sem tartozik adni, s ebből azt következtetik is, hogy ha a községi földek, a mérnöki lelet szerint többre mennek, mint az úrbéri táblában kitett mennyiség, ezen túlmennyiséget az úrbéri tábla mértékére kell visszavezetni: — ezen követelés alaptalannak mondandó azért, mert a községi telkek épen csak azért igtattattak mennyiség szerint az úrbéri táblákba, hogy a földesurak által netalán megkísértendő csonkítások ellen óva legyenek, különben pedig ezen községi telkek az úrbér által nem voltak bizonyos határozott

mértékre szorítva, mint az egyes jobbágyok telki állományai.

G) *As új terv szerinti kimetszés, s arról készült új térkép s telektábla.*

A fennebbieken A-tól F-ig előadtuk a szabályozási előmunkálatokat. — Ezeknek nyomán hozatik a birói ítélet, s a minden oldalról megosztott és megállapított terv szerint történik azután a kimetszés, vagy kihatás, s készül el a mérnök által a maradandó, végleges térkép és azzal összhangzó telekkönyv.

Márt. 2-iki nyiltp. 39. §. A kihatás a biróilag helybenhagyott szabályozási terv szerint történik. A kihatás befejezése után a bizottmány egy hites mérnök hozzájárultával az új telekkönyv, az új térkép és a telkek új táblájának hitelesítéséhez fog.

MÁSODIK FEJEZET.

A legelő elkülönzéséről.

A legelő *elkülönzése* (melly jól megkülömböztetendő a legelő *tagosításától*, azaz : a jobbágyok közti egyéni felosztásától, s azoknak többi birtokával egy darabban kihatásásától) abban áll, hogy a közös legeltetés a földesúr s jobbágyok között megszüntetetik, s a jobbágyokat illető legelő rész a földesúr részétől elválasztatik; az, a mi a jobbágyokat illeti, külön egy darabban kihatattatik, a többi pedig a földesúrnak marad, ki a legelőnek eredetileg kizárólagos, de azután több tekintetben korlátolt tulajdonosaül tekintendő.

Említve volt már, hogy a legelő elkülönzése, mint az úrbéri rendbeszedés egyik alkatrésze, történhetik a nélkül is, hogy az egész határ szabályoztassék. Az özszes határ szabályozása a felek (t. i. vagy a volt földesúr, vagy a volt jobbágyok többsége) tetszésére van a márt. 2-iki pátens által bizva. A legelőelkülönzés azonban annak 25. 26. s 30. §. által, általában és hivatalból rendeltetett el, s mindazon

határookban, mellyekben az öszszesítés 1857-ik évi junius végeig a földesuraság vagy a jobbágyok többsége által kéretni nem fog, a következő egy év lefolyta alatt a földesuraság, s közbirtokosságoknál a közbirtokosok közül valamelyik köteles azért az illető első bíróságú úrbéri törvényszékhez folyamodni, ellenkező esetben a legelő elkülönzése a hivatalból rendelt felperes által a késedelmes uraság kárára s költségére (már ekkor bélyegteherrel) fog megindíttatni. Az ekkint a földesúrétól elkülönzött legelő egyéni felosztása, vagy tagosítása pedig a birtokosok tetszésére bízatik, s ha a többség úgy akarja, a közös legeltetést továbbra is fentarthatja, és a közös legelőn kiéhezett marháiban gyönyörködhetik.

A közlegelő tagosításáról a *tagosítást* tárgyaló fejezetben fogunk szólni.

A legelőt illető tant s elveket az I. R. kilenczedik fejezetében (105—112. lapokon) adtuk elő.

Az úrbér, s az úrbért eredetileg életbe léptető kormánybiztosok részére kiadott utasítás, az e tárgyban folytonosan kiadott legf. rendelet, s ítéletek vezérelve, hogy „a földmivelő népnek, mennyire csak a helyiség engedi, elegendő legelő adassék.“ Mi az elegendő? ennek megítélése a bírák lelkiismerete s bölcs belátására van bízva, mellynek a legelő legtöbbször s legkevesebbször meghatározó 1836-iki törvény is széles tért enged (4 holdtól 22-ig). Az 1836-iki törvényben kifejezett másik vezérelv pedig, hogy „a földesurat a legelő használatából kizárni (rendszerint) nem lehet.“ A legelőszabályozás tehát ezen vezéreszmékből induljon ki; ezen eszméknek határozatlanságát azonban a helybeli körülményekhez, helyzethez, kiterjedéshez, termékenységhez, a tartatni szokott marhák neméhez, fajaihoz, életmódhoz sat. képest bizonyos mértékre kell vezetni, hogy az ítéletnek igazságos alapja legyen.

Az 1836-iki törvény, míg a megállapított úrbéri telkek után járó szántóföldek és kaszállok mennyiségét szorosan meghatározta, a legelő mennyiségét igen tág korlátok közt hagyja ingadozni, s annak meghatározását egy a megyei gyűléstől kikért, s azáltal kiküldött deputatio véleményére bízta (1836 : VI. tcz. 3-ik §.) s ezen küldöttség elébe következő szabályokat írt :

1836-iki VI-ik tcz. 3. §. A legelő kihasításában vigyázni kell, hogy a legelői járandóság oly tájon ne adassék ki, mely egyáltalában haszonvehetetlen, t. i. vagy árvíz, vagy homoktorlás, vagy más okok miatt barom s marhalegeltetésre nem alkalmas.

A legelő elkülönöztetését nem csak a gyeperosztására, de a megállapított elvek s mód szerint, ha lehet, más földekre is ki kell terjeszteni; azért is a földesurat saját rétjein, ugarjain, tarlóin s egyéb majorsági földjein a jobbágyok kirekesztésével, ellenben az úrbérikben egyedül magokat a jobbágyokat fogja a legeltetési gyakorlat illetni.

Hogy a legelő elkülönözése eseteiben, melyet a legelőnek szűk volta soha nem akadályozhat, a földesúri igazak semmi csorbulást ne szenvedjenek, nyilván kijelentetik: hogy a földesurat a legelő használatától sem az eddigi nem-gyakorlat, sem a legelő szűke miatt elzárni nem lehet. Kivétetnek mindazáltal 1) azon határok, melyekben a földesúr a legelő használásáról, vagy az úrbér behozatala alkalmával lemondott, vagy későbbi rendbeszedés által abból kirekesztetett, vagy végre szerződések következtében attól önként elállott; 2) azon határok is, melyekben a földesúrnak az úrbérin kívül semmi belső vagy külső birtoka nincs, és a legelő jusával eddig sem élt, egyszersmind a legelő az illető úrbéri bíróságok ítélete szerint oly csekély, hogy a jobbágyság azon vonó marhái részére, melyek az úri szolgálatokra és úrbéri földjeinek mivélésére szükségképen megkivántatnak, sem ad, a föld minéműségéhez képest, elegendő élelmet.

Melly kivételeken kívül a szűk legelő minden egyéb eseteiben, mind a jobbágyságnak kiadandó legelőbeli mennyiségnek, mind a földesúrnál megmaradandó résznek, a helybeli körülállások szerint leendő meghatározása, az illető úrbéri bíróságok ítéletére bizatik. Egyébiránt az ország legnagyobb részén előforduló rendszerinti esetekben, egy egész telekre a legelőbeli haszonvételnek legkisebb mennyisége 4, a legnagyobb 22, ezer kétszáz négyszeg öltre számított holdban, és így a kisebb állományokhoz képest aránylag állapíttatik meg, oly módon: hogy ezen felebbi határvonatok között a jobbágyságnak kiadandó legelőbeli mennyiségnek a jobbágyság szükségéhez, és a helybeli környülállásokhoz, a földesúri igazaknak épségben való fentartása mellett, mérsékelt meghatározása az illető úrbéri bíróságok ítéletére bizatik. Azon határookban pedig, melyek az ország többi részeiben levő arányon túl, tágas és felette bő legelőkkal vannak ellátva, ezekben a felebb kijelölt környülállásokhoz képest a rendes esetekre határozott legnagyobb illetőségnél nagyobb mennyiség is adathatik úrbéri úton, önként értetvén, hogy a meghatározandó mennyiségek kiadása után fenmaradó legelő, minden esetben és mindenütt egyedül a földesurat illeti.

Hogy a legelő kihasítása alkalmával az összevhasználtásra néz-

ve támadható kétségek elmellőztessenek, mind a két katolikus és görög nem egyesült szertartású plébánusi, úgy a két vallású lelkipásztori járandóság, akár legyen azoknak fiókegyházuk, akár nem, egy egész telki; az iskolamesteré pedig és helységjegyzőé különkülön fél telki illetőséghez fognak hasonlítani s ezen mennyiséggel valószínűleg kiadatni; — kivéven ha ezeknek valamelyike éllelme fejében nagyobb, azaz egy egész telket felülhaladó mennyiséget birna, akkor a legelőt is ehhez kell mérsékelni. Többnyire az urasági tisztek és szolgák iránti gondoskodás a földesúr szabad rendelkezésétől függvén, ezeknek szükségéről, midőn a közlegelő elkülönzése valószínűleg végrehajthatik, következésképp annak minden új rendbeszedése alkalmával, csak maga a földesúr, az az előtti közlegelőnek tulajdon számára elkülönözött részéből fog intézkedni a szerint, hogy a tisztek és szolgák, marháikat a község legelőjén ezennél sohase tarthassák.

Nyolcz úrbéri zsellérnek pedig egy egész telki járandóság fog kiadattatni.

Hogy a külömben is szűk legelő, erdőültetés ürügye alatt meg ne szorítottassék, az 1807-iki 20-ik tcz. felhívja a törvényhatóságok gondoskodását. Ugyan ezen törvény szinte a törvényhatóságokra bizza annak meghatározását, lehet-e s mikor lehet helye legeltetésnek a levágott, s az erdőszet szabályai szerint mivelés alá vett erdőkben, elvül állítván fel, hogy a legelő eltiltása tovább ne tartson, mint addig, míg a hajtások annyira megerősödnek, hogy többé le ne legeltessenek, szóval, hogy a legelő használhatása s az erdők fentartása egyensúlyba hozassék.

A megyei küldöttség mindenekelőtt egyességet kísértett meg a felek között, s ha azzal nem boldogult, az úrbéri bíróság ítéletével szolgálható adatokat öszszegyűjtötte. Illy adatok voltak: a közlegelő mennyiségének földmérői, s ugyanannak minőségének előadása, tekintetbe vévén a közlegelőből tett foglalásokat is, s a közlegelőt használó marhák számának kimutatása, mellyekből körülbelül kitesztett, hogy hanyadrészben használja a közlegelőt a földesuraság, s hanyadrészben a jobbágyság, és így hogyha a jobbágyság által használt legelőtér a jobbágytelkek számával, 8 zsellért is egy telkes jobbágynek számítva, elosztatik, hány hold legelő jut egy telekre? Figyelembe vétetett továbbá az eredeti (1773-ki) úrbér behozataláról szóló végrehajtási tudósítás, mellyből kitesztett: bő, vagy szűk legelője volt-e a jobbágyközségnek, s nem bérelt-e legelőt netalán más határokon is, és az

onnét kitetsző állapot összehasonlíttatott a legelő jelen állapotával; figyelembe vétett végre az is, hogy a hasonló természetű szomszéd határokon végrehajtott úrbéri rendezések, elkülönzések alkalmával, hány hold legelő állapotított meg egy telek után? Ezén adatokon épült azután a jobbágyokat illető legelőmennyiségnek, a 4 és 22 holdnyi mennyiség közti meghatározása.

Látszik ezekből, hogy az úrbéri szabályozásnál egyik legfontosb, és legnehezebb kérdés: a legelő, mert a törvény nemcsak meg nem határozza annak mennyiségét, mint a szántóföldekét s kaszálókat, hanem a maximum és minimum határvonalait is igen távol tette egymástól, hogy a birónak, a fenforgó körülmények szerint, minél szabadabb „bölcshatárolás”-tért engedjen, s a szélső pontok közt eső számos fokozat (4 holdtól 22-ig) meghatározására semmi vezérelvet, s kiindulási pontot, az említett nagy általánosságokon kívül, ki nem tűzött; sőt a maximum és minimum vonalait sem tette áthághatlanokká, és így tulajdonképpen semmit sem határozott, s a birói önkénynek, és a felek alaptalan követeléseinek tág mezőt adott. Azon módok, mellyeket a gyakorlat a törvény e hiányának pótlására divatba hozott, nevezetesen a legelőt földesúri s jobbágyi részről használni szokott marhák számának tekintetbe vévése, szinte nem segítenek eléggé az itélethozási alap ingatlanságán. A használat ugyanis nem mindenkor helyes bizonyítója a jognak, s elég eset képzelhető, hogy a legelőn megforgatott földesúri marhák számát nem lehetne a legnagyobb méltánytalanság nélkül legelőfelosztás kulcsául fogadni el: a földesurak ugyanis megtehetik, hogy egyéb birtokaikon tartott marháikat rövid időre a szabályozás alatti jószágra küldik, ott legeltetik, s azután az őszeirásba bevezettetvén, olly nagy marhaszám után követelnek legelőmennyiséget. A jobbágyok marhatartásának mértéke pedig leginkább a községi rovatos adólajstromból vétetik, mint egyedüli *hiteles* (és mégis gyakran igen hibás s tökéletlen) forrásból, holott tudjuk, hogy ezen, hiteleseknek valóban csak gúnyból nevezhető oklevelekben az adóteher kijátszása miatt, a valóban létező marhaszámnak sokszor fele sincs kitéve.

A megyei küldöttség helyét jelenleg az úrbéri törvény-

szék által utasított szolgabírói hivatal foglalja el, melly a legelő kérdésben ugyanazon eljárást teljesíti, melly az 1836-iki VI. tcz. 3. §. értelmében a megyei küldöttség által teljesített. — A feladat jelenleg is csak az lesz, hogy a nép a lehetőségig elegendő (azaz : az ígás s a háztartáshoz szükséges marhák táplálására megkivántató) legelővel látassék el, de a földesúr se szenvedjen jogaiban, tulajdonában csorbulást s az ellene intézett méltánytalan követelések mellőztessenek; de a nehézségek is ugyanazok lesznek. — Hol a legelő bő, ott a feleknek bőven juthat; s főleg olly határookban, hol a telekállományt képező földek rossz minőségűek, a legelő pedig bő, méltányosság követeli, hogy a földek terméketlensége legelővel pótolassék; hol továbbá a föld népének szokásos fő kereseti ága marhatenyésztés, — a mi már magában bő legelő létezését jelenti — ott ezen körülmény is tekintetbe veendő. — Legjobb lenne valóban a legelőmennyiség meghatározásának kulcsául azon szántóföldek és kaszálók arányát venni fel, mellyeket a legelővel ellátandó birtokos bir, s mellyeknek mivelése a marhatartást, és így legelőt szükségessé teszi (l. *Ármós B. Magyar Sajtó* 1856 210. sz.), ha így a földesúr sok esetben egészen legelő nélkül nem maradna, kit pedig kirekeszteni a törvény szerint nem szabad.

Ha a jobbágyság legelője a földesúr erdeiben volt kijelölve, akkor a legelő kérdése a faizás kérdésével jön összeköttetésbe. Mit kelljen tenni illy esetben, a 111. lapon adtuk elő.

A legelőnél egy hold alatt mindig csak 1200 négyszegöl értetik, s az nem esik osztályozás alá, mint a szántóföldek s kaszálók; csupán annyi van a törvényben kimondva, mint fenebb már előadtuk, hogy teljesen haszonvehetlen helyek, posványok, szélhordta sívó homok a volt jobbágnak legelőül be nem számíthatók. A volt úrbéresnek legelőjének a földesúrtól leendő elkülönzése tehát ezen (1200 öles) térmérték szerint eszközendő; mi azonban nem gátolja, hogy egyéni tagosítás esetében a gazdák magok közt tetszés szerinti osztályozást alapítsanak meg, mint ezt a szántóföldek- s kaszálóokra nézve tehetik.

Ismételjük itt, hogy a nyiltp. 8. §-a szerint a maradékföldek után legelő nem jár, holott az 1836-iki X. t. cz. 7. §.

szerint a maradékföldről alkotott telkekhez legelő is járult.

Tudva van, hogy a legeltetés nem csak közlegelőnek nevezett külön határrészen, hanem az ugaron s tarlón is gyakoroltatott, és van eset, hogy az úrbér behozatalakori végrehajtási jelentésben olly helyre nézve, hol közlegelő nem létezik, vagy ha létezik is, igen csekély, „elegendő legelőnek“ létezése bizonyítatik, mi alatt csak ugar- s tarló legelőt lehet érteni. Kérdés, hogy illy helyeken, hol közlegelő nincs, s mégis „elegendő legelő“ létezése említetik a végrehajtási jelentésben, tarthatnak-e számot a volt jobbágyok legelőre, legalább annak 4 holdnyi minimumára? — Bizonyosan nem, ha csak 1820 oltai földesúri foglalást nem bizonyítanak, mert a földesúr saját majorságából nem tartozik legelőt adni; azelőtt a legelőhiányt a maradékföldről, vagy a telekmennyiség leszállításával lehetett pótolni; most, midőn a maradékföldek váltság mellett jelen birtokosaik birtokában hagyatnak, a földesúr pedig sajátjából földet ajándékozni nem tartozik, a megszűnt ugari s tarlói legeltetés helyett pótlást adni, s ott hol legelő nincs, legelőt teremteni nem lehet.

Másutt ismét azon eset fordul elő, hogy olly határookban, mellyekben erdők vannak, az erdők alja legelőnek használtatik, és pedig közösen a földesúr s jobbágyok által. Szabályozás alkalmával, a közös erdei legeltetésnek, melly pedig valóban létezett, a térképen s telekkönyvben semmi nyoma sem találtatván, az erdők tisztán majorsági birtoknak vétetnek, s a legelői illetőség egyedül a telekkönyvben látható gyeplegelő nagyságához aránylag, nem pedig az összes legeltetési haszonvétel tekintetbe vételével állapítatván meg, a jobbágyság legeltetési jogában, jövőre meg rövidítetik, és törvényes illetősége egy részétől megfosztatik. Illy esetekben, midőn az erdei legeltetés a jobbágyság által használtatott, a földesurak tulajdoni joga nem gátolhatja, hogy a jobbágyok ismét törvénybiztosította legeltetési joguktól, mely a földesúr tulajdonán szolgalm (servitus) képen fekszik, minden kárpótlás nélkül elessenek; hanem méltán követelhetik, hogy veszteségükért gyeplegelőben pótlást nyerjenek.

HARMADIK FEJEZET.

Az erdei haszonvételek szabályozásáról.

A mi mondva volt a 2-ik fejezetben a legelő elkülönzéséről, ugyanaz áll az erdei haszonvételek szabályozásáról is. A márt. 2-iki patens 25, 26 s 30. §-ai az erdei haszonvételek szabályozását is általában s hivatalból rendelik el mindazon határookban, hol az még meg nem történt, s hol azt az illetők, t. i. földesúr, vagy volt jobbágyok többsége, 1857-ik évi junius végeig nem kéri. Ekkor az iránt a földesúr, következő egy év alatt az illető első bíróságú úrbéri törvényszékhez folyamodni tartozik, ellenkező esetben a szabályozás hivatalból rendelt felperes (e célra kinevezett ügyvéd) által a késedelmes földesúr kárára s költségére, — s már akkor nem bélyegmentesen — indíttatik meg s hajtatik végre. A törvény célja ugyanis az, hogy a kevert birtokviszonyok tisztába hozassanak, s az iparnak ártalmas közösség megszűnjék. Ennek szüksége pedig legnagyobb mértékben éreztetik az erdőkre nézve, mellyek művelése nemzetgazdasági tekintetben is olly kitünő fontossággal bír. Az erdei birtokközösség, melly a magyarországi erdők legnagyobb részére nézve fenáll, gátolja az okszerű erdőművelést, tért nyit mindenféle önkénynek, visszaélésnek, erdőpusztításnak sat. ezért parancsolja a törvény, hogy míg az úrbéri rendbeszedés, s a tagosítás a felek tetszésére hagyatott, az erdők szabályozása, valamint a legelő elkülönzésének okvetlenül meg kell történni.

Az erdei haszonvételek s megfelelő szolgáltatások előadása s a körüli törvényes elvek az I. R. nyolczadik fejezetében (92—102. lapokon) foglaltatnak.

Az erdei elkülönzés és szabályozás abban áll, hogy a volt jobbágyok által törvényesen gyakorolt erdei haszonvétel a földesúr által megváltatik, még pedig nem pénzzel, hanem azért, hogy a törvényes haszonvételnek (faizásnak, s véleményünk szerint, csupán ennek) megfelelő erdőrészt számukra kihalásztatik s tulajdonukba bocsátatik, míg a fennmaradt rész a földesúr teljes tulajdona marad, minden további szolgálmi teher nélkül; — az erdei haszonvétel azon-

túl mindegyik felet teljes joggal illeti a számára kiharított részben (magában értetvén, hogy mindenkor csak az erdő rendőrségi szabályok megtartása mellett). Hol pedig az erdők czélszerűen meg nem oszthatók : ott a faizás évenkénti, szorosán meghatározott failletménynyé változtattatik át, s a kiszolgáltatás ideje s módja alapítatik meg, hogy ha már szolgálat terhe marad is a földesúri erdőn, legalább e szolgálat határozott legyen.

Míg tehát az úrbéri földek s az úrbérikkel rokon természetűek, amazok az állam, ezek a birtokosok megváltása mellett, a volt jobbágyok tulajdonai maradnak : az erdőtulajdon a földesúré marad, ki az erdőkre nézve mindenkor teljes tulajdonosnak tekintetett, s azok felett rendelkezett, s ez tartozik a haszonvételekből, mellyek erdejében törvényesen gyakoroltattak, a haszonvevőket kifizetni. Csakhogy az erdei haszonvételek váltsága nem pénzben fiztetetik, hanem természetben, t. i. erdőrészen, melly a jobbágyoknak örök tulajdonába átengedtetik, vagy pedig meghatározott évenkénti failletményben, ha az erdő természetbeni elosztása lehetetlen vagy czélszerűtlen volna, p. o. annak csekély kiterjedése, erdőpusztulás aggodalma sat. miatt. Ez pedig azért rendeltetett épen az erdőkre nézve így, és nem más képen, mert fontos érdekek tanácsolták, hogy a községek ne hagyassanak erdőbirtok nélkül, s ne szoríttassanak arra, hogy pénzen legyenek kénytelenek fát venni, melly a legelső szükségek egyike, s melly nélkül a községi életnek elhaldadása s a mezei gazdaság is fenakadást szenved, mert az erdők adnak anyagot a községi építkezésekhez, gazdasági szerkekhez sat. és az ebbeli hiányt nehezen pótolná a pénzen vett, s a zsaroló kény követeléseinek alávetett fa.

Ha az egyesség, mellyet a szolgabirói hivatal megkísértett, nem sikerül : az úrbéri törvényszék, mellyhez az erdei haszonvételek szabályozása iránt, az általános szabályozással együtt, vagy külön, folyamodás intéztetett, megbizsa s utasítja a szolgabirót, hogy a népet törvényesen illető faizási haszonvételt nyomozza ki, s a kinyomozott haszonvétel fedezésére megkivántató erdőtért, szakértő hites becsüsök által állapíttassa meg.

Valamint a legelőre nézve csak a rendszerinti maximum és minimum van az 1836-iki törvényben, (mellyet a

márt. 2-iki pátens is fentartott) meghatározva, mellyen azomban a biró, rendkívüli esetekben, felül s alúl mehet, és a birónak ezen bő vonalok, t. i. 4 s 22 hold közt van szabad mozgási tér engedve a körülmények szerinti határozásra : úgy a márt. 2-iki pátens a kiadandó erdő rész meghatározásában egészen hasonló úton jár, t. i. bizonyos maximumot s minimumot határoz meg (2—8 holdat) mellynél rendszerint több s kevesebb ne adathassék, de a mellynek korlátai közt a biró, a felforgó helybeli viszonyokhoz képest, bölcs belátása, s lelkiismeretének szava szerint, szabadon mozoghasson, sőt a mellyen, rendkívüli esetekben, túl is léphessen, és ugyan felfelé 12 holdig. — Itt is tehát a birói önkénynek s a csapongó követeléseknek elég tág, bár a legelőkre nézve említett térnél valamivel szűkebb, tér van fenhagyva.

Ujra említjük itt, hogy a pátens a faizáson kívül gyakoroltatni szokott erdei haszonvételekről, u. m. makkoltatásról, gubacsszedésről, erdei gyümölcszedésről mélyen hallgatván, véleményünk szerint ezen kevésbé fontos erdei haszonvételek a megfelelő erdő rész kiszámításánál nem jönnek tekintetbe s a népet egyedül tulajdon, elkülönített erdejében fogják illetni. A faizásnak külömbféle nemei azomban, mellyeket az I. R. 8-ik fejezetében említettünk (u. m. tüzi s épületi faizás) ha törvényesen gyakoroltattak, egyenlően megváltás tárgyai; az itt ott divatozott gyakorlat, melly a faizást a gazdasági eszközökhöz, kézi szerszámokra, pálinka égetésre, sövényekre, abroncsokra, szőlőkarókra, sőt némely helyeken kereskedésre használt fára is kiterjesztette, az 1836-iki törvény által eltöröltetvén, törvényesnek nem tekinthetik, s ha netalán némely helyeken ez említett czélokra is adatnék fa a földesúr jóságából, ezen erdei használat a földesúr megváltásának tárgyát nem képezheti. — A *törvényes* használat fogalma továbbá felteszi, hogy a volt jobbágyságok a faizás élvezetébe törvényes úton jutottak, nem pedig erőszak, foglalás által; valamint ismét a gyakorlat e perczbeni nem létezése nem zárhatja ki őket a törvény jótéteményéből, ha bebizonyíthatják, hogy erőszakosan gátoltattak a gyakorlat folytatásában.

Meg kell továbbá említenünk, hogy ha bár valamely határban a volt jobbágyságok elkülönített saját erdővel birnak

is, de ez nem adván nekik szükségeikre elegendő fát, e mellett a földesúri erdőkben is gyakoroltak faizást: ezen gyakorlat alapján kétségkívül fel vannak jogosítva, hogy elkülönzött saját erdejükhöz a földesúri erdőkből részt követelhessenek.

Ki lévén nyomozva az úrbérbehozatali iratokból, későbbi birói ítéletekből, s a helyenkint dívó gyakorlatból a volt jobbágyok törvényes faizási haszonvételének minősége, s mennyisége: a váltság meghatározásának másik tényezőjét teszik a volt jobbágyok viszonszolgáltatásai, mellyeknek értéke készpénzben számíttatik ki, egy igás napot 20, s egy gyalog napszámot 10 krral véve. Egész telkes jobbágyok, az 1836-ki törvény szerint, köteleztettek az uraság számára egy öl fát rakhelyre szállítani; fél, negyed, nyolczad telkesek ugyanerre voltak aránylag kötelezve, az az : tartoztak fél, negyed, nyolczad ölet szállítani, ezeknél tehát igás napszám bére számítandó. A házas zsellérek pedig tartoztak fél öl fát felválni; ezeknél tehát gyalog napszám értéke számíttatik. P. o. Eszterházy hg. sopronyi jószágaiban egy egész telkes jobbágy 6 öl tüzi fát kapott, ennek értéke tesz, a fa ölét 5 frtjával véve 30 frtot; ebből levonatik egy igás napszám értéke 20 krjával, s előáll a tiszta haszon, mellyet a telkes jobbágy a faizásból nyert, t. i. 29 frt 40 kr. — Az erdő fentartására fordított földesúri költségek, p. o. erdőkerülők tartása, az erdő tisztításának, bekerítésének sat. költségei le nem vonatnak, mert ezek nem voltak a jobbágyok terhei, s ott is szükségeltettek, hol a jobbágyok faizással nem bírtak.

E két adat összehasonlításából kitűnván az erdei haszonvétel valódi értéke, következik a legfontosabb teendő, t. i. azon, a volt jobbágyoknak átadandó s kimetszendő erdőtér kitudása s meghatározása, melly a megállapított tiszta haszonnak megfelelő azon famennyiség által, mellyet évenként, rendes vágásban adhat. Ezen mennyiség, határonként változólag, függ az erdő minőségétől, fekvésétől. sűrűségétől, termékenységétől, a benne találtató fanemektől; más eredményt adnak a kemény, mint a puha fa, mást a lapályon fekvő s bércezi erdők, mást a fiatal, bokros, s a kinőtt, teljes erőben levő erdők sat. — Annak kitudására, hogy egy erdei holdtól helyenkint mennyi fatermés várha-

tó, használható adatokat nyújtanak az uradalmi könyvek, számadások, hol ilyenek léteznek, más szomszéd erdőkkeli hasonlítások sat., hol pedig elutasító vezér adatok nincsenek, a szakértők többé kevésbé biztos szemmértéke fog határozni, mellyben nehéz ugyan, de szükséges a megnyugvás. Ha valahol, bizonytalán itt szükséges, hogy a szakértő becsüsök jól megválasztassanak, mert a tévedés és félrevezetés igen könnyű, s az okozott kár igen tetemes. Valamint a legelőnél úgy itt is azon kedvező félvben van a volt jobbágyok biztosítása, hogy haszonvehetlen erdőrészt nem kaphatnak, hanem minden esetre ollyat kell nyerniök, melly a faizás folytonos gyakorlására alkalmas, és pedig tekintettel a törvényesen gyakorlott szokásos faizás különféle neméire, p. o. hogy a hol a jobbágyok nem csak tüzi, hanem épületi faizás használatában is voltak, ott nekik olly erdő-rész adassék, honnét alkalmas épületi fák kerülnek.

Kiszámítatván egy-egy telek után a tiszta erdei haszonvétel, s ennek megfelelő erdei holdszám, p. o. egy-egy telekre 4 hold, s a fél, negyed, nyolczad telkek és zsellérek is (8 házas zsellér = 1 telek) egész telekké vonatván össze, mellyek p. o. 40 telekre mennek öszszesen, a telkek száma öszszeadatik, az egy-egy telekre járó erdei holdszámmal sokszoroztatik, s ki fog jöni azon erdő-rész kiterjedése, melly az urasági erdőből, az azon fekvő terhek megváltása fejében, az egész községet illeti, u. m. $4 \times 40 = 160$ hold, 1200 négyszeg ölével számítva. A községet illető erdő-rész egyes gazdák közt fel nem osztatik, hanem egy darabban közös gazdálkodással kezeltetik, s mindegyik gazda rendszeresen kapja járandóságát, mihez mértékül annak birtoka szolgáland. A lelkészek s iskolatanítók törvényes (t. i. lelkészeknek egész telki, tanítóknak féltelki) illetősége is a községi erdőbe foglaltatik, s az ő részük is úgy adatik ki, mint a volt jobbágyoké.

Míg az ekkint kinyomozandó mennyiségű erdő-rész ki nem adatik, vagy ennek lehetlensége esetében a rendes évi failletmény mennyisége egyesség vagy ítélet által meg nem határoztatik: addig fenmarad a mostani gyakorlat, úgy a haszonvételek, mint az azoknak megfelelő tartozásokra nézve.

NEGYEDIK FEJEZET.

A tagosításról.

(1836. VI. tcz. 3. §. X. tcz. 6. §. márt. 2-iki nyiltp. 26. §.)

A *tagostítás* (vagy más szóval: öszszesítés, *commassatio*) azon rendezési munkálat, melly által mindazon földdarabok, mellyek egy tulajdonost illetnek, de szétszórva fekszenek, egy helyen, egy tagban, egy darabban hasíttatnak ki.

Feljebb már előadtuk, hogy a márt 2-iki pátens a tagosítást nem rendelte el általában és kényszerítőleg, mint elrendelte a legelőelkülönbzést s erdei szabályozást, hanem a földesuraság vagy a volt jobbágyok többségének tetszésére bizta, hogy azt szorgalmazza; kedvezést csak abban mutatott ez üdvös rendszabály iránt, hogy ott, hol az már megkezdett, vagy 1857. jun. végeig megkezdetik, lehető legnagyobb gyorsasággal rendeli eszközöltetni; de ellenben nehezíti azt annyiban, hogy azon esetre, ha a tagosítás a mondott határidő alatt sem a földesúr, sem a jobbágyok többsége által nem kéretnék, jövőben csak mind két fél egyetértőleges szorgalmazására engedj azt megindíttatni. (l. 159—163. l.)

A tagosításnak múlhatlanúl öszsze kell köttetnie a rendbeszedéssel, s közbirtokosságokban az arányosítással (l. a következő 5-ik fejezetet) vagy meg kell előztetnie ezek által, mert csak akkor lehet valakinek birtokát öszszesíteni s egy darabban kiadni, ha tudva van, mennyi holdat tesznek a szétszórta darabok, mellyeket öszszesíteni kell. Ezért a márt. 2-iki pátens is úgy parancsolja, (26. §. 49. §.) hogy, a tagosítás, ha az illetők által kéretni fog, a legelő egyideűleges elkülönbzése s az erdei haszonvétel szabályozása mellett létesítendő s a volt földesurak és jobbágyok között felforgó (szabályozás alá tartozó) jogviszonyok iránti perek is egyúttal elintézendők; parancsolja továbbá (27. §.) hogy a hol olly közbirtokosságok léteznek, mellyekben a törvényes arányosság még be nem hozatott, az úrbéri törvényszék, ha egyességet nem eszközölhet, a dolog mibenlétének megfelelő ideiglenes intézkedést tegyen. — Megfordítva nem áll, hogy t. i. a rendbeszedéssel, legelő- s erdőelkülönbzéssel

múlhatlanul össze kellene kapcsoltatni a tagosításnak, mert az elkülönített tulajdont meg lehet állapítani, egy tagba összesítés nélkül is; — s mindenkinek birtokmennyisége tisztába hozathatik több darabban, tökéletlenebb s művelésre alkalmatlanabb alakban is. — Egyébiránt azon rendezés, melly tagosítással nincs összekötve, alig érdemi a rendezés nevet, s a józan ész tiltja ugyanannyi fáradsággal s költséggel tökéletlenebb eredményt akarni előhozni.

A tagosítás hasznairól s a közlegelő káraitól nemzetgazdasági tekintetben bővebben értekezni e helyen nem akarok. Csak röviden említtem meg, a mit mások, könyvekben s időszaki lapokban, kimerítőleg előadtak.

Számokkal, csalhatlan mathesissel, adatok s példák sokaságával lehet bebizonyítani, hogy tagosított kisebb föld is több hasznot hoz, mint sokkal nagyobb kiterjedésű szétszórt birtok; hogy a közlegelő, egyesek közt aránylag felosztva, s takarmánytermelésre értelmesen fordítva, hasonlíthatlanul több hasznot hoz; hogy így, ugyanakkora téren, sokkal több s jobb marhát lehet tartani; holott szétszórt földeken lehetetlen a tulajdonnak szabad s a tudomány haladásaival egy lépten járó, jövedelmesebb használata, lehetetlen a kellő felügyelés, a tulajdonnak megőrzése; lehetetlen bármely nemesebb művelés, p. o. táplálékos takarmány s iparnövények termesztése, faültetés, gyümölcsstenyésztes, istállózás, sőt a mezei rendőrség fentartása is; s a szétszaggatottság olly roppant idő s erőpazarlással, trágyszerűséggel, haszontalan járáskeléssel, marhakínzással, mezei kihágásokkal, lopással, rendetlenséggel van párosúlva, mellytől az idő becsét, a gazda szemének hatalmát, a haladó tudomány hasznos felfedezéseit, áldásos fejleményeit méltányolni tudó józan birtokos méltán visszaretten. Csak tagosított földön várható a munkásság mozgékony ösztöne, a fáradság dús sikere, és ennek koronájaúl, virágzó élet, anyagi jólét s önállás, és szellemi élvezet s emelkedettség. Ezért valóban nincs rendszabály, melly elsőbb rendű szükségét képezne községeink életében, mellynek hirdetésénél szentebb feladata lehetne a valódi népbarátnak, lelkesnek tanítónak, tisztviselőnek.

Nem kevésbé kézzel foghatók a közlegelő felosztásának hasznai. A közlegelő valódi szegényfolt egy nemzet

műveltségén. Közlegelőn lehetlen a marhatenyésztés előmenetele, s így lehetlen ezen vad rendszernek átka alatt, a földművelésnek a marhatenyésztéstől elválhatlan tökéletesbítése; lehetlen továbbá a tulajdonbiztosság; közlegelőn a marha koplal, erejét veszti, ragálynak s elsikkadás veszélyének van martalékkúl vetve; közlegelő az erköcstelenség fészke, foglalások, lopások alkalomnyujtó mezeje. Elpazaroltatik a föld értékének legnagyobb része, s a gazdának legfőbb kincse, a trágya. Holott saját tagján mindenki jó erőben levő marhát táplálhat a természetett jó takarmányon, annak trágyáját ott helyben hasznosíthatja, becses tulajdonát ragálytól s tolvajoktól megőrizheti.

Az elszórt, apró földdarabokon gazdálkodás, a közlegelő, az ugaroni legeltetés nem egyéb, mint mások tulajdonának folytonos sértése, s az értelmes szabad gazdálkodásnak agyontiprása, elnyomása, valódi öngyilkosság. Mind ez együtt nomadicus, ásiái, s középkori állapot, mellynek békőiből a polgárosúlt nemzetek régóta kibontakoztak, melly csak a tatárok s kozákok számára való.

A hasznosabb művelés ezen nélkülözhetlen tényezőinek életbe léptetése pedig annál égetőbb szükség, mert a magyar földbirtokos osztály, mellynek nagyobb részét az 1848-ik év rögtönzött rendszabályai készületlenül találták, a jóllétén ejtett sebekből csak értelmes, okszerű gazdálkodás által fog kigyógyúlhatni, s nagy terheit csak jövedelmének arányos emelése mellett fogja elviselhetni; értelmes, okszerű kezelés, javítás, haladás pedig csak tagosított földön képzelhető. S ezzel öszszefüggésben áll a tagosításnak, hogy úgy mondjam, szentséges fontossága nemzetiségi tekintetben is, a mennyiben a magyar nemzetiség legbiztosb alapja a földbirtok, mellynek legnagyobb része ekkorig a magyar nép kezében van, s ott is marad, ha jól, értelmesen, gyümölcsözőleg műveltetik; okszerű munka, eszes és hasznos kezelés által biztosítva lesz a maradék számára, holott annak mellözésével, s nélkülözhetlen feltételeinek félrevetésével csakhamar kisiklik ügyetlen kezeink közül, s átme gy értelmesebb művelőkre, kik áldásait jobban tudják felhasználni — de nem lesznek magyarok!

Mennyi ok, csak így hirtelenében odavetve, hogy a csak engedőleges, s a tagosítást csupán ajánló, de nem pa-

rancsoló törvény jótékonyágával élni siessen a magyar földbirtokos, hogy a szomorú előítéletek ködéből kibontakozva, a gyarapodás e legelső feltételét könnyelműen vagy konokul vissza nem lökve, mielőbb tagosítson! S milly törpék az ellenvetések, mellyeket ez üdvös rendszabály ellenségei felhozni nem pirulnak, s mellyek czáfolatra bizony alig méltók! p. o. ama híres ellenvetés, hogy a szétosztott darabok őszszes termését nem veri el a jég, holott ha egy tagot ér, a gazdát egészen s egyszerre tönkre teszi, (miről minden biztosító intézet örömet segít néhány forintért) stb.

Valóban igen rossz bizonyosságot tennének a gyámkodási rendszer alúl felszabadult földművesek, fejlettségük, polgárisultságuk, s önállásra, szabadságra, jólétre törekvő nemes önzésük fokáról s állásáról, ha az engedőleges törvény áldását maguktól eltaszítanák, ha e hasznos és gyümölcsöző szabadsággal élni nem akarnának, s önmagukat gyáva tétlenségre, szégyendús, mert ön hibájuk által okozott, szegénységre kárhoznának, s nem kevésbé rossz bizonyosságot tennének faj- és hazaszeretetükről, ha a nemzeti önállás és vagyonosság ezen főtényezőjét méltányolni nem tudnák.

1857. június végeig a földesurak, kikről feltehetni, hogy az elfogult tömegeknél értelmesebbek, megkezdhetik a tagosítást, ha szintén azt a volt jobbágyok ellenzenék is; a hol tehát a volt jobbágyok többségénél e részben előítelek, elfogultság, s felvilágosodás hiánya mutatkozik: a földesuraknak nem csak józan önzés, hanem valóban hazafiságparrancsolta feladásuk, munkához látni, mert 1857. július elsőjén túl már a tömegek egyetértése is meg fog kívántatni, s annak hiánya meggátolhatja az üdvös mű életbe léptetését.

A tagosítás alatt pedig nem azt értem, hogy csak a földesúr, s a jobbágyok őszszes birtoka adassék ki egy tagban, hanem hogy minden egyes gazdának tulajdona egyénileg őszszesítették; nem is azt, hogy a földek nagyobb darabokban ugyan, de mégis több darabban, dülönként adassanak ki, hanem hogy (ha csak lehet) egyetlen egy darabban, hozzá véve a közlegelőből aránylag eső részt is, s csupán az erdőt tartva külön, melly az egész község számára egy darabban metszetik ki, s közösen kezeltetik.

Tagadhatlan, hogy vannak határok, melyekben a helybeli viszonyok miatt lehetetlen, egyeseknek megkárosítása nélkül, a birtokokat egyetlenegy darabban adni ki, t. i. ha a határ részei közt a különbség olly nagy, a földek minősége egymástól annyira eltérő, hogy azt osztályozás által sem lehet közmegelegedésre kiegyenlíteni, p. o. egyik rész jó szántóföld, a másik szélhordta homok, vagy vad szikes, vagy vizalatti rétság. Itt legalább megközelítőleg kell arra törekedni, hogy ha nem épen egy, de legalább minél kevesebb darabban metszessenek ki egyesek birtokai. A tagosítás ellenében mutatkozó idegenségnek fő oka épen abban fekszik, hogy az illetők félnek a reájok váró eredménytől, és nem hiszik, hogy a határbeli földek jóság- s termékenység tekintetében nagy különbözőése osztályozás által kiegyenlíttethessék, mert az úrbérben felállított s az 1836-iki törvényben is fentartott tökéletlen, szűkkörű osztályozás rémképe lebeg képzelődésük előtt, miszerint egy határban csak 1100, 1200 s 1300 öles három földosztály állítatott fel, holott a földek nagy különbözőése 10—20 osztályt is szükségessé tenne, s a helybeliek előtt jól ismert körülmények olyanok, hogy szerencsétlennék éreznék magát még az is, ki 1100 négyszegöles termékeny, fekete holdja helyett nem 1300 öles, hanem akár 11,000 öles, tehát tíz annyi kiterjedésű kopár, szikes, vagy szélhordta homok földet kapna. Hol az egyazon határbeli földek között illy roppant nagy a különbség, hogy azt még a legkiterjedtebb körű osztályozás sem egyenlítheti ki: kétségkívül a kedélyek megnyugtatóására fog szolgálni, ha a birtok nem egy tagban, hanem kettőben, háromban adatik ki, hogy mindenkinek jusson a javából s roszából. Illy eset azomban nem igen gyakori, (mert hiszen a jobbágyok, az úrbéri törvények szerint, a rendbeszedésnél nem is kaphatnak teljesen haszonvehetlen földeket) s a minőségbeli különbséget többnyire méltányosan és becsületesen ki lehet egyenlíteni nem ugyan az úrbéri szűkkörű osztályozás, hanem olly osztályozás által, millyen a közbirtokosságokban divatozik, s miszerint 800 vagy 1000 öles hold jó termékeny föld ellenében nem csak 1200—1300, hanem ha a kiegyenlítés úgy kívánja, 8—10,000 öles classificált hold silányabb föld is adatik, és így a nagy mennyiség bizonyosan pótolja a roszabb minőséget.

A kielégítő tagosításnak tehát legjobb alapja a szűk körre nem szorított, a kiegyenlítésnek elég szabad tért engedő, méltányos osztályozás. Hol azonban a földek haszonvehetőségének különbsége oly végtelenül nagy, hogy méltányos csere által ki nem igazítható, s kiegyenlítésére kulcsot találni nem lehet, ott nincs más mód, mint az egyetlenegy darabbani tagosítástól elállni, külön tagba sorolni a termékeny s a haszonvehetlen földeket, és mindegyik birtokosnak juttatni mindegyikből. — Némelly helyeken úgy lehetne az egyes birtokosoknak a jó és rossz földekből részeseit az egy tagban kihasítással összekötni, hogy egész határ hosszában metszetréneki a tagok. De ezen eljárásnak, az egytagban kiadás elvéhez ezen szigorú ragaszkodásnak azon, az egytagú birtok hasznait alkalmassal megsemmisítő káros következése lenne, hogy, különösen a kis birtokosok több ezer ölnyi hosszú, s alig néhány ölnyi széles úgynevezett „nadrágszíz féle“ tagot kapnának, mellyen célszerű s hasznos gazdaságot folytatni csaknem lehetetlen. Az illy fonákul intézett tagosítások, mellyeknek sok példáját látjuk országszerte, s mellyek által a kis birtokok csaknem egészen haszonvehetlenekké lettek s értéküket veszítették (és mivé lesznek még örökösödési osztály útján!): sokat tettek vidékenkint a tagosítás elleni elfogultság nevelésére.

Ismétlem tehát, vannak esetek, s helybeli viszonyok, mellyekben az egy tagbani kimetszés lehetetlen, s az elv szigorú fentartása káros és észszerűtlen volna. De a viszonyok előtti józan meghajlás oda ne fájúljon, hogy a több tagbani tagosítás legyen szabálylyá, mellynek csak kivételnek kell lennie, hogy oly helyeken is, hol a minőségnek mennyiségbeni méltányos kiegyenlítése könnyen lehetséges, hol p. o. nem valamely kitünő jóságú fekete föld áll szemközt használhatlan homokkal, kavicscsal, nem valamely virágzó, dús tér áll sík víz ellenében, hanem például csak repce s buza föld áll rozsföld, vagy egyszer kaszálható rét sarjútermő rét ellenében, ürügyet keressen a rossz akarat, ok nélküli feldarabolásra. A tagok számának elegendő ok nélküli szaporítását lelkiismeretesen kell kerülni, mert korántsem mindegy, ha egy gazdának tagja négy-öt, vagy csak két tagban adatik ki, ha p. o. 20—20 holdja van két

darabban, vagy pedig 8—10 holdas apró darabjai, egymástól távol a határ négy részében.

Elismerem továbbá azt is, hogy némely helyeken igen nehéz volna a birtokosokat az egész közlegelő felosztására szorítani, mert vannak olly sovány, silány közlegelők, mellyek művelés alá vételre csaknem teljesen alkalmatlannok. Illy helyeken jövőre is lehet felhagyni közlegelőt, csakhogy legalább a használati arány határozottan megállapíttassék.

A tagosítás jótékony hatása legmagasb fokra emeltet-
hetik, ha annak létesítése körül figyelmet fordítanak a terv-
készítő mérnök, s az egyezkedő felek, vagy bíráskodás ese-
tében az ítélő bíróságok azon szempontokra, mellyek azt
minél tökéletesbbé, kikerekítettebbé teszik, s a községi köz-
jóléttel is öszhangzásba hozzák. Illy szempontok, a már
említettéken kívül, t. i. hogy a birtokok, ha csak lehet,
egyetlenegy tagban, s ha ez a körülmények miatt nem le-
hetséges, legalább minél kevesebb tagban adassanak ki:
hogy rendetlen és czélszerűtlen, p. o. igen hosszú s igen
keskeny alakú tagok ne metszessenek, hanem azoknak minél
csinosabb, tetszőbb és czélszerűbb p. o. négyszeg vagy pa-
rallelogramm-alak adassék, mellynek egyik széle se legyen
igen távol a középponttól, miáltal úgy a felügyelés, mint a
hasznos felosztás is könnyítették — 1) figyelem fordíttassék
a könnyű közlekedésre, az utak helyes kijelölésére, az ita-
tókra, kutakra, forrásokra, hogy azok mindenkire nézve ne-
hézség nélkül használhatók, megközelíthetők legyenek; a
netalán szükséges csatornákra, vízvezetésekre, védgátakra s
árkolásokra; a posványok kiszáritására, lecsapolására; 2)
tekintetbe vételessék a kisbirtokosok szüksége, s ezeknek tag-
jai a helység közelében metszessenek ki; mert míg nagyobb
tagok megérdemlik, hogy a tulajdonos réájok építkezzenek, s
beruházásokat tegyen, a kis tag birtokosa kéntelen hazulról
gazdálkodni; 3) kegyeletes gond fordíttassék a közczélokra,
közérdekekre, mellyeket ez alkalommal lehet legkönyveb-
ben, legkevesebbé érezhető áldozattal megalapítani; p. o. le-
het-e kedvezőbb alkalom arra, hogy a lelkészek s népnevelők
illően láttassanak el, hogy iskola, köztelek, példánygazdaság,
gyümölcsös, kórház sat. számára egyegy darab föld met-
szessék ki, mint az, melly a közlegelő felosztásánál kínálkozik?

Valamint a rendbeszedésnél (l. 168—170. lap.) úgy a tagosításnál is első kérdés az úrbéri bíróság előtt: nincsenek-e törvényes akadályok, mellyek azt gátolják? Ha már tagosított valamely határ: azt újra tagosítani nem lehet, a mi azomban véleményem szerint nem úgy értendő, hogy a tökéletlen, czélszerűtlen tagosítást kijavítani ne lehessen, mert ez ellenkeznék a törvény jótékony czéljával; s nem is úgy értendő, hogy ha léteznék olly oktan szerződés, melly e tagosítást eltiltaná, ezen erkölcsileg lehetetlen szerződést tiszteletben kellene tartani. — P. o. ha történt ugyan tagosítás, de csak a földesúri birtokra nézve, vagy dülönként sok darabban, noha az egy darabban tagosítás kivihető, vagy a közlegelő fel nem osztatott sat. mindezen esetekben új tagosítást kívánni kétségkívül lehet, mert a tökéletlen tagosítás nem is mondathatik tagosításnak szoros értelemben, s annak kijavítását a közjó, és a törvény célja követeli.

Kimondatván a törvényszékek által a tagosítás törvényes lehetősége: következik a felmérés, térkép és tervkészítés, az osztályozás, hitelesítés, s az új terv szerinti kimetszés, lelkiismeretes tekintettel a feljebb említett szempontokra. — Legjobb, legczélszerűbb kétségkívül, ha egyesség útján intéztetik el a szenvedélyek felizgatására nagyon is alkalmas ügy; különösen a tagok fekvésének s ez iránti választási elsőbbségnek, az épületek s ültetvények kármentesítő kiegyenlítésének kérdése. A törvény sem a földesúrnak, sem a volt jobbagynak nem ad választási elsőbbséget a kimetszendő tagok hol fekvésére nézve; a méltányosság azomban úgy kívánja, hogy a kisebb birtokost illesse e kedvezmény, mert a nagy birtoknak különben is meg vannak tetemes előnyei, mellyekkel a kis birtok nem versenyezhet; a nagy birtokos a határ távolabb részeiben is haszonnal gazdálkodhatik, épületeket emelhet, s felszerelheti birtokát, mikre a kis birtok nem képes. Az 1836-iki XII-ik törvény-cikkely sorshúzást rendel alkalmaztatni a tagok kiosztásánál, ha a közbirtokosok máskép meg nem egyezhetnek; de logicát nem ismerő vak sors szeszélyére bízni a kis birtokosok sorsát, hitem szerint, nem lehet, kik ha ez úton a határ szélére vettetnek, földjeiket haszonnal művelni képesek nem lesznek. Ha tehát az egyesség nem sikerülhet, határozzon a

biró a javaslott tervezet, s arra vonatkozó észrevételek a kiküldött törvényszéki biztos hivatalos jelentése nyomán. — Az épületek s ültetvények kármentesítése nem nehéz azon esetben, ha azokat a földdarab új birtokosa is használhatja, vagy a volt birtokos magával elvinni kész; de sok nehézséggel jár ellenkező esetben, s alig igazítható el más módon, mint ha a kárpótlást a tagosítás jótéteményeiben részesülő összes birtokosság vállalja arány szerint magára.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az arányosításról.

(1836-iki XII. tcz. márt. 2-iki nyiltp. 27. §. 1856. febr. 2-iki utasítás 159-ik §-a).

Az úrbéri törvényszék ugyan, melly csupán a földesúr és jobbágyközti viszonyoknak rendes bírója, nem bírója a közbirtokosok közt behozandó arányosságnak, s így az arányosítás kérdése szorosán véve ide nem tartozik, minthogy azonban a birtokrendezés ügyével ez is elválaszthatlanul össze van kapcsolva, s úrbéri rendbeszedés előre bocsátott arányosítás nélkül sikeresen nem eszközölhető, minthogy ezért már az 1836. X-ik tcz. 6-ik §-a is az úrbéri rendbeszedésekkel együtt rendelte tárgyalatni s végrehajtatni az arányosítást, minthogy továbbá a márt. 2-iki nyiltp. is az úrbéri bíróságokat, bár az arányosítás rendes bíráivá nem tette, de egység-kisértésre, s ideiglenes arányosítási intézkedések tételére felhatalmazta: nem mellőzhetjük el, hogy e helyen az arányosításról is ne értekezzünk.

Nem csak a volt földesurak s volt jobbágyok közt léteznek közös birtokok s közös haszonvételek, u. m. közlegelelő, közös erdő, közös bormérés, özszekevert vegyesen bírt földbirtok, — mellyek szabályozása az úrbéri rendbeszedés, elkülönzés s özszesítés v. tagosítás által történik, hanem a nemes közbirtokosok, az ugyanazon községben létező földesurak is vannak egymás közt illy esetben, illy zavart s nemzetgazdászati tekintetben káros viszonyban, melly na-

ponkint kiáltja megszüntetésének szükségét, szabályozásának hasznosságát. A közös haszonvételek felosztásában, élvezésében aránytalanság s így jogtalanság uralkodik, és igazságos, alapos aránynak, s mértéknek életbeléptetése kívántatik. Ezen czélnak bizonyos kulcs (aránykulcs) szerinti eszközlése, egyesség vagy per útján, nevezetik *arányosításnak*, melyről az 1836-iki XII-ik törvénycikk következőleg rendelkezik :

1. §. Arányuság tárgyaiul szolgálnak a közösségre tartozó minden haszonvételek, még pedig úgy azok, mellyek jelenleg közös és együtti használattal biratnak, valamint azok is, mellyekre nézve bebizonyítható, hogy a közbirtokosok valamelyike által a közösből szakítottak el, az időmulás határ éveit felülhaladó magános használat sem állván ellent.

2. §. Az arányuság szabályaúl, vagy is kulcsául a lakosokkal megülve levő helyeken azon belső telek utáni tartozmányokkal ellátott régi házhelyek szolgálnak, mellyekre nézve azt, hogy valaha házhelyek nem lettek volna, megmutatni nem lehet; hogy ha pedig valamely régi házhelytől elszakítottak volna a tartozmányok, — ezeknek elszakítását, s hová lett csatolását mindazáltal a követelő fél bebizonyítandja, az olly házhely a kulcsba befoglaltassék.

3. §. A házhelyek száma és mennyisége, a meghitelt tanúk vallásaik, vagy a környülményekhez képest, a gyakorlat kivilágosítására szolgálható okleveleknek, és más próbáló eszközöknek is használata folytában végrehajtandó birói öszszeszámlálással fog meghatározatni.

4. §. Az osztályos atyafiai, vagy ezek jussán birók között előfordulandó esetekben pedig — az elágazásra vagy osztályi részre leend tekintet.

5. §. Ha az előre bocsátottak segedelmével a házhelyek számát és mennyiségét világosságra hozni nem lehetne, illy esetben az arányuság kulcsául azon divatozott gyakorlati mód vétessék fel, melly a királyi jussokban vagy köz haszonvételekben, vagy a szinte közös, és a közbirtokosok köz megegyezésével felosztott teherviselésben van részvételi szabályúl megállapítva.

6. §. Olly esetben továbbá, midőn a birtok állapotjának zavarban léte miatt, ezen kulcs sem használtathatnék, kinekkinék belső telki birtokát — a közös gyeptől tett foglalásoknak és egyéb belső telki birtokká fordított külső birtokrészeknek is kihagyásával — földmérő által felméréttetni kelletik; az abból kitetsző felszámítás fogván a köz haszonvételek iránti rendelkezések alapjáúl szolgálni.

7. §. Ha pedig birói ítélet által elhatározatnék, hogy a feljebb a 2-ik, 4-ik, 5-ik és 6-ik §§-ban megállapított kulcsok nem alkalmaztathatók, akkor mindegyik birtokosnak egész birtokát — ki-

hagyván minden a közösből tett foglalásokat — földmérő által felméréstni kelletik, és az ebből kitetsző felszámítás fog a közhaszonvételek iránti rendelkezés és felosztás alapjául szolgálni.

8. §. A pusztákban hasonlókép a 3-ik és 4-ik §§-ban kijelölt eszközök segedelmével kell a birtok mivoltát megmutatni; azok hiánya esetében pedig az arányuság kulcsául, vagy az 5. §-ban körülírtt gyakorlat, vagy pedig a hely népessége elenyésztét megelőző régibb időkben volt házhelyeknek, akár birói özszeszámlálással a mint fekszenek, akár pedig földmérői felméréssel megtudandó száma fog szolgálni, az elébbi 7. §. rendelkezése ide is kiterjesztetvén.

9. §. Minden egyegy nemesi udvartelek rendszerint két, vagy a körülményekhez képest legfeljebb három házhelyeknek vétessék fel, ha csak be nem bizonyíthatnék, hogy több házhelyekből van özszeszerveztetve.

10. §. A különös testet tevő, és saját határaikkal egymástól elkülönböztött több helyek, vagy puszták birtokosai által különösen, de minden határbeli villongás nélkül használt erdők vagy más térek, hasonlóan az előbocsátott §§-ban megállapított kulcsok szerint lesznek felosztandók.

11. §. A házanként vagy személyenként való korcsmálás, — az 1598-ki 35-ik törvényczikkely 1-ső §-beli eset kivételével, — ezután ott is eltörültetvén, hol eddig haszonvételi közösség gyanánt divatozott; a hol eddig közös korcsma, vendégfogadó állott fen, arányuság szerint, egyedül annak jövedelme osztassék fel; — a hol pedig egyik vagy másik közbirtokos által épített, s ez által magánosan használt találtatik, az — a több közbirtokosok előre megtérítvén az őket illető részre háromló minden terheket — a jövedelmek felosztásának hasonló közössége alá vonattassék; úgy nem különben, hol eddig a mézarszéki jog közösen nem gyakoroltatott, ez ennekutána közösen használtassék; a hol végre a királyi bármelly haszonvételeknek gyakorlata végett felállítandó közös épület-ről forogna a kérdés, az építési minéműség a szükséges, de mindég azon haszonvételeknek biztos jövedelmeihez mérséklendő költségekre való tekintettel a nagyobb birtokuaknak megegyezésével határozassék el.

12. §. Az arányuság végrehajtására szükséges az egész határnak eddigi egyes birtokok szerinti való fekvését mutató, s a többi perbeli irományokkal együtt a vármegye levéltárába beteendő hiteles földabrosznak az 1807-ki 21-ik törvényczikkely 11-ik §-nak értelmében való elkészítése, s ennekutána az egész határbeli külső földeknek, és így a régi belső telkek utáni tartozmányoknak is özszervezése, kivéven az olly szőlőket, szilvásokat és gyümölcsösöket, mellyek egymást érve terjedvén ki, fekvési helyezetők miatt a határbeli külső több földek özszeszítését nem gátolják, és a mellyekről azt, hogy a közösből foglalt darab földön ültettettek volna, megmutatni nem lehet; máskép különben is értetvén, hogy azután ezen

javakat, mint arányosítási tárgyúl nem szolgálhatókat, az illető birtokosoknak viszont azon mennyiségben vagy vele felérhetőben, minden egyéb határbeli haszonvételekkel együtt, a megállapított kulcs szerént — előre bocsáttatván a földek osztályozása, magános használat végett felosztani, s minden közbirtokosnak, a mennyire eszközölhető, egy tagban kihatítani, és sorshúzás szerint, ha a közbirtokosok más mód iránt nem egyesülnének, kiadni kelletik; a legelőre nézve az rendeltetvén :

13. §. Hogy a hol a helyzetnél fogva megtörténhetik, előre bocsátott módon, hasonlókép valóságos kihatással — a legelőnek szűk volta ezt nem akadályoztathatván — osztassék fel; ha mindazáltal a legelők, semmi más egyéb használatra nem fordítható darabföldekből állanak, vagy a reájok járás gátoltatása, s egyéb többféle különböző okok miatt ki nem hasíthatnának, ekkor a helybeli olly körülmények biróiképe is megtudatván, a legelő kiterjedésére és termékenységére való figyelmezzéssel a marhák száma és neme határozassék meg, s így minden közbirtokos illetőségéhez szabva, a legelő használata rendeztessék el; az illyetén rendeztetés megszögök pedig annyiszor mennyiszor, minden egy egy darab marhától, a közbirtokosság által rögtön megveendő egy forint büntetéssel fenytessenek.

14. §. A határnak ezek szerénti felosztásakor, a jobbágyoknak nemcsak szántóföldekben és rétekben, hanem legelőben is, a fentebbi törvénycikkelyek rendelete szerint használandó illetőségét, a földesúri javaktól elkülönözni kelletik.

15. §. Hol a jobbágynek belső telke kiegészítése végett külső föld adatott, ez ugyan belső telki minden szabadságokkal fog birni; a közös haszonvételekből az olly darab föld után illetoleg háramló rész mindazáltal, nem a közös; hanem a földesúri magános illetőségéből fog leszámítatni.

16. §. Az erdők gondviselésére nézve, — fenmaradván az 1807-iki 21-ik törvénycikkely rendelete — a legelés, makkoltatás, és egyéb haszonvételek, kit kit csak a számára kihatított erdőrészen fognak illetni.

17. §. Ha valamely közbirtokos a közös határ egy részét magános használat alá vonván el, azt lakosokkal szállítja meg, szőlővel beülteti, kerteknek fordítja, vagy azon hasznos javításokat teszen, és azt több esztendeig bírja, az illy darab föld a valóságos birtokosnál hagyatassék meg ugyan, a több közbirtokosoknak mindazáltal a közös földekből, aránylagi pótlékot adni kelletik; ha pedig a helybeli körülmények állván ellent, azt teljesíteni nem lehetne, akkor a közösből foglalt ugyanazon darab föld, aránylag és eleve megtérítetvén a megtérítendő, felosztás alá bocsáttatik.

18. §. Az arányosság behozása kérésének jusa a közbirtokosok mindegyikét illeti. Illyeneknek kell tartani pedig azokat, kik bármely haszonvétele nézve fentartván a közösséget, vagy önmagok-

nak, vagy azoknak, kiknek a belső telekben képét viselik, valóságos gyakorlatát megmutathatják. Többnyire ezen arányusági perben az ellentállás meg nem engedtetvén, a birtok mivoltához mérséklendő költségeknek közösöknek lenniük kelletik; mellynélfogva ezek, törvényes kamatjaikkal együtt, mindenkor, végrehajtás alkalmával a fizetni vonakodó közbirtokosok részeiből, bírói foglalással is megveendőök lesznek. Egyébiránt a per folyamatára nézve az 1807-ki 21-ik törvénycikkely 12-ik, 13-ik 14-ik és 15-ik §§-ban foglalt rendelkezések az arányosító perekre is kiterjeszhetnek.

19. §. Az öszszesítést, és az illető részeknek, a mennyire megtörténhet, egy tagban való kihatását a közbirtokosoknak bármelyike kívánván, az arányossági per fenebb érintett útján még olly helyeken is meghatározni, s az e részben fenebb megállapított elvekkel megegyezőleg, végre is hajtani kelletik, mellyekben öszszesítés nélkül mindazáltal, az arányosság már behozattatott, vagy a hol a közbirtokosok között az arányosság kulcsára nézve, semmi villongás fen nem forog; — nyilván kijelentetvén egyébiránt: hogy azon egy határra nézve az öszszesítésnek, és elkülönözésnek csak egy ízben lehet helye.

20. §. Többnyire a most folyamatban lévő és még be nem fejezett arányosító perek folytatólagi kereső levél és idézés mellett az öszszesítésre, s abból folyó tagos osztályra is, kiterjeszthetnek.

1840-iki 7-ik tczikk 14-ik §-a:

Az 1836-iki X. törvénycikkely 6-ik §-nak a) b) c) d) és e) pontjai alatt foglalt rendelkezésekhez következők tételnek úgymint:

1-ször. Melly közbirtokosságokban nincs még behozva a törvényes arány és ennek behozatala végett a közbirtokosoknak egyike is az arányossági pert megindítani és folytatni nem akarná, a jobbágyoknak nagyobb része pedig az úrbéri rendezést és öszszesítést kívánná: az olly közbirtokosok ellen a megyei tisztí ügyész, ön felperessége alatt, az alispányi szék előtt az arányossági pert törvényesen indítsa meg, és be is végeztesse.

2-or. Melly közbirtokosságokban az úrbéri rendezést a jobbágyoknak nagyobb része kívánja, a közösen tartandó úriszék költségei viselésének, az 1836-ik évi XII-ik törvénycikkely 18-ik §-a rendeletének ide is kiterjesztésével, a közbirtokosok közbirtokaik mivoltához mérsékelve közösnek lenniük kelletvén — az olly közbirtokos, ki e részben önként eleget tenni nem akarna, tartozásának viselésére a megyék tisztí ügyészeinek felperessége alatt szóbeli per útján szorítottassék; magában értetvén, hogy a nemesi udvartelkeket bíró azon közbirtokosok, kiknek semmi úrbéri javaik és jobbágyaik nincsenek, az úrbéri rendezési perek miatt tartani kellő úriszékek költségeinek viselésében részt venni nem tartoznak.

A márt. 2-iki nyiltp. 27-ik §-a így hangzik:

27. §. A hol olly közbirtokosságok léteznek, mellyekben a tör-

vényes arányosság még be nem hozatott, és az előre bocsátott 25. és 26. §-okban említett egyik vagy másik hivatalos eljárásnak (rendbeszedésnek, legelőelkülönzésnek, erdei haszonvételek szabályozásának, tagosításnak) esete forog fenn: köteles az úrbéri törvényszék mindenképp előtt a közbirtokosok között egyezkedés útján egyetértést eszközölni ¹⁾.

„Ha ez nem sikerül, az úrbéri törvényszék a dolog mibenlétének megfelelő ideiglenes intézkedést tegyen, s hivatali működését ehez képest teljesítse, az arányossági per érdemleges elintézését pedig a rendes törvény útjára ²⁾ utasítsa.“

Febr. 2-iki utasítás 159. §. Ha a perben fel- vagy alpereskép oly közbirtokosság érdekeltnék, mellyben a törvényes arányosság még nincs behozva, a törvényszék az első esetben a keresetnek tárgyalás alá vétele előtt, a másodikban pedig az elintézésel egyidejűleg köteles az 1853. márt. 2-kán kelt legf. nyiltparancsok 27. §-ban említett egyességi kísérletet a közbirtokosok közötti egyetértés létesítése végett megtenni, azon esetben pedig, ha az egyesség nem sikerül, kellő ideiglenes intézkedést tenni, oly joghatállyal, hogy az úrbéri törvényszék hivatalos cselekvényei a földesurak jogaiba s azoknak az arányosítási per útján ki vitelébe ne vágjanak, de a közbirtokosok viszonyai volt jobbágyaik és az ezektől különböző bánásmód alatti földbirtokosok irányában végkép megalapíttassanak.

Ide tartozik még a febr. 2-iki utasítás 171-ik §-ának középső pontja is.

„A hol oly közbirtokosságok léteznek, mellyekben a közbirtokosok között részleteik aránya iránt egyetértés létezik vagy jó létre, az egyességi kísérlet a közösség netaláni megszüntetése, s a közös jószág fölosztása iránti megállapodásra is irányzandó.“

Az úrbéri bíróságnak tehát, melly az arányosítás érdemébe nem avatkozhatik ³⁾ azon esetben, ha oly helyen

¹⁾ Helyesebben : *eszközölni igyekezni.*

²⁾ Helyesebben : *törvény rendes útjára.*

³⁾ Óhajtottuk volna, hogy ezt tehetné. Azon következetességnek, hogy „az úrbéri bíróság csupán a földesúr és jobbágy közti viszonyok felett ítéljen“ s hogy ezen illetékköre az úrbéri bíróságnak szüzen tartassék, koránt sincs annyi súlya, mint azon könnyebbségnek, melly az egymással összefüggő birtokviszonyoknak egyazon bíró általi végleges rendezéséből származnék. Az úrbéri bíróság épen csak oly tekintélyes és tudós bíróság, mint a köztörvényszék, s a magas kormányának csak egy szavába kerülne azt felhatalmazni, hogy az arányosítások érdemleges kérdéseinek is végleges bírója legyen, mi által a rendezések teljes befejezése tetemesen könnyítve, gyorsítva, egyszerűsítve lenne, holott most egyik bíróságnak (ha

akar rendezni, elkülönözni, tagosítani, hol arányosítatlan közbirtokosság van, a nyiltp. szerint két teendője van, u. m.

1) a közkirtokosok közt egyességet kisérteni meg,

2) ha ez nem sikerül: a dolog mibenlétének megfelelő ideiglenes intézkedést tenni, melly a közbirtokosok s jobbágyok közti viszonyokat végkép elintézzé, de a közbirtokosok jogait ne érintse, s azoknak az arányosítási per általi elhatározását meg ne előzze.

Hogy kelljen mind ezt érteni? a per melly stádiumában kelljen az egyeztetést megkisérteni? — miben állhat, mennyire terjedhet ezen ideiglenes intézkedés?

Alig van kérdés a nyiltparancs lapjain, mellynek megfejtése annyi kétségre s vitára adott volna alkalmat ¹⁾.

Községekben, hol csak egy földesúr volt, ezen volt földesúr és a volt jobbágyok összesen csak kétféle érdekének kiegyenlítése, bár sok helyütt ugyancsak bokros nehézségekkel jár, mégis könnyebb, mint ott, hol a földesuraság úgynevezett közbirtokosság (compossessoratus), mert itt az úrbéri rendező per által elintézhető érdekeken kívül még a közbirtokosoknak egymás közötti, gyakran igen bonyolódott viszonyaikból eredő kérdések s érdekek is eldöntésre várnak. A törvény ez utóbbi érdekek elintézésére más, az úrbéritől különböző bíróságot, s külön (úgynevezett ará-

---

t. i. az úrbéri úton megkisértett egyeztetés nem sikerül) okvetlenül várni kell a másokra; a rendezéssel elkészült s végre jutott úrbéri bírónak fel kell függeszteni munkálatát, míg a túlságosan elfoglalt köztörvényszék az arányosítás végére jár. Egy bíróság előtt egy vonalon futna, egy vágással fejeztetnék be az egész működés, s kétségkívül több egyöntetűséget, több harmoniát lehetne várni. S ezen szerény megjegyzést kiterjesztjük a közigazgatósági hatóságokra, szolgabírákra bizott működésekre is. Legczélszerűbb volna kétségkívül egyazon, vagy rokon tárgyakban egyazon bírónak végezni mindent alphától omegáig. Ekkor a 27. §. értelmezésével sem gyült volna meg bajunk.

¹⁾ *Bay Ferencz* debreczeni úrb. tszéki elnök „*A birtokrendelési perek rövid vázlatá*“ (Debreczen, 1856) című munkájában, *Szűcs István*, debreczeni jogtanár (Pesti Napló 1856. 327 s 329. számai); *Szokolay István* az „*Úrbéri bíróságok teendői*“ című munkájában; *Armós B.* (a Magyar Sajtó 1856. 198. számában); *Szelle Károly* (Pesti Napló 1856. 383. szám) bővebb vizagálat tárgyává tevék e sok félreértést szülő §-okat.

nyosítási) pert rendel. E perek 1848-ig az alispáni bíróság előtt folytak, most az országos v. megyei első folyomodású törvényszékek elébe tartoznak.

Ott, hol arányosítás nem történt, határt rendezni lehetetlen, ha csak az úrbéri rendező perrel együtt az arányosító per is le nem foly. Ezért rendelte az 1836-iki s 1840-iki fenebb idézett törvény, hogy az úrbéri rendbeszedés a törvényes arány behozatalával együtt eszközlendő, s azzal együtt végrehajtandó. E két eljárás együtt s egyetemesen érdekli az egész határt, s e két per közül egyiket a másik nélkül végrehajtani, képtelenség.

Miután tehát az úrbéri rendbeszedésnek külön úrbéri bírósága van, s ezen bíróság, mint láttuk, el van tiltva attól, hogy a földesurak jogaiba s azoknak arányosítási per útján kivételbe vágjon, — az arányosításnak pedig az úrbéri rendbeszedéssel együtt kell múlhatlanul végrehajtatni, ha azt akarjuk, hogy a munka tökéletlen ne legyen: nincs egyéb hátra, mint hogy az arányosítási per, melly a közbíróság előtt foly, s az úrbéri rendbeszedő per, mennyire csak lehet, egyenlő lépésekkel haladjanak, s egyiknek végrehajtása, melly önállólag nem eszközölhető, bevárja a másikét. Külömben ezer zavar, fonákság, képtelenség támad, s a bajon az úrbéri törvényszéknek adott azon jog, hogy a közbirtokosok közt egységét kísértsen meg, s ha ez nem sikerül, ideiglenes intézkedést tehessen, egyáltalában nem segíthet.

Az úrbéri törvényszék ezen ideiglenes intézkedési joga némellyek szerint kiterjedhet a földesúri birtokok tagosítására is; míg mások az úrbéri törvényszék körét ennyire ki nem terjesztik, s a neki engedett ideiglenes intézkedésen nem mást értenek, mint egy ideiglenes aránykulcs megállapítását, s a közös haszonvételeknek ehhez alkalmazását p. o. erdőknél a faizás módjának s mértékének, legelőnél a tartható barmok számának meghatározását sat.

Igen, ha az arányosítás célja s feladása nem más volna, mint a közös haszonvételek rendezése, a nélkül hogy a közösök felosztassanak, mikint ezzel a régibb törvények beérték! — de az 1836-iki 12-ik törvényczikk, kifejezése a nemzetgazdasági tekintetben fejlettebb kor igényeinek, nem elégszik meg csupán a közös javadalmak haszonvételeknek

rendezésével, hanem a közös haszonvételű területeket, erdőket, legelőt a magánbirtokokkal öszszesíteni s egy tagban kiadatni is rendeli.

Az úrbéri bíróság pedig, véleményem szerint is, ideiglenesen nem tagosíthat. Illy ideiglenes tagosítás ellenkeznek a birtokviszonyok végleges szabályozásának céljával, melly az ezen szabályozást rendelő törvényeknek is célja, azon magas nemzetgazdasági feladatokkal, mellyekből a törvényhozás kiindult, hogy t. i. jobb s értelmesebb gazdálkodás, egyenlőbb s igazságosb adórendszer, kimerítő telekkönyv létesüljön. Ezen célnak, leginkább ott, hol a kis közbirtokosok, udvartelkes nemesek osztálya igen számos, az ideiglenes tagosítás meg nem felelhet. Tagosításnak egyazon határra nézve csak egyszer lehet helye, ha pedig az úrbéri bíróság ideiglenesen tagosíthatna, s az ezen ideiglenes tagosítással meg nem elégedő fél kívánságára ujlag rendes tagosarányosító per kezdetnek s folya le a rendes közbíróság előtt, melly azt egészen más alapokon fogná elintézhetni: ez másodszori tagosítás lenne, mit a törvény világosan tilt. S míg ezen végleges tagosarányosító per le nem folya: volna-e olly vakmerő földbirtokos, ki földeit javítani akar-ná, kinek kedve kerekednék bizonytalan jövőjü birtokán észszerűbb, költségesb gazdálkodást hozni létre? — A nagy számú kis közbirtokosok érdeke, kik sok helyütt csaknem annyian vannak, mint a volt jobbágyok, nem kisebb védelmet igényel, mint ezeké; de nem az lenne-e sok esetben az ideiglenes tagosítások következménye, hogy a kisbirtokosok, bár magukat a hatalmasak érdekeire nézve kedvezőleg intézett ideiglenes tagosítás által érzékenyen sértve látnák, rendes, végleges tagosarányosító pert folytatni, szük anyagi erejüknel fogva, nem lennének képesek? — Azon, egyéb-iránt igen üdvös és népszerű óhajtásnak tehát, hogy az úrbériség hamarább tisztába hozassék s a volt jobbágyok külön birtoka mielőbb kiszakíthatassék, feláldoztatnának a kis-nemeseknek, curialistáknak szinte lelkiismeretes figyelmet s védelmet érdemlő érdekei. Hol ellenben az ideiglenes tagosítás nem lenne a hatalmasabb nagybirtokosoknak kedvező, ezek könnyen keresztülvinnék a második tagosítást, s kisebb közbirtokos társaikra is reájok rónák a kétszeres felmérés sat. terhelő költségeit.

Ezek a nemzetgazdasági térről vett szempontok; de maga a márt. 2-iki legf. nyiltparancs, s még világosabban a febr. 2-iki ministeri utasítás szavai is lehetlenné teszik azon magyarázatot, hogy az úrbéri bíróság a földesurak közt ideiglenes tagosítást eszközölhessen, mert ez már bevágás volna a földesurak jogaiba, mit a törvény egyenesen tilt.

Az ellenkező vélemény vitatói a febr. 2-iki minist. utasítás fenebb kiírt 171-ik §-ára hivatkoznak, azt mondván, hogy itt az úrbéri bíróság hatásköre a földesúri jogokba avatkozásra is kiterjesztetik, s a 159. §. kiterjesztőleg magyaráztatik.

Azomban épen a 171. §- leginkább bizonyítja az ellenkezőt. Azt rendeli ugyanis, hogy a rendező per adatainak egybegyűjtése, s a rendezés iránti egyesség megkísértése után ott, hol közbirtokosság van, az egyezkedés a közösök felosztására is irányoztassék; de ha az ideiglenes tagosítás kulcsa a 159. §. értelmében már az úrbéri per tárgyalása előtt megállapítatott s a tagosítás végrehajtatott: micsoda közös marad még fenn, mellyet felosztani kelljen, micsoda kulcs az, mellynek megállapítását a közösök felosztására nézve még megkísérteni lehessen s kelljen? — ha az úrbéri bíróság már a per kezdetén előleges intézkedést tehetne a közbirtokosok közt is behozandó arányra nézve, akkor mi szükség volna azon a per felszerelése után megkísértetni parancsolt egyezkedésre, mellyről a 171. §. szól?

Azon ideiglenes intézkedés tehát, mellyre az úrbéri törvényszék a 159. §. által utasítva van, csak azt teheti, hogy „az úrbéri törvényszék igyekezzék a közbirtokosoknak a volt jobbágyok irányábani szétágazó, sokféle érdekeit összpontosítani, hogy ezen szétágazás az úrbéri rendező per lefolyását ne gátolja, hogy tudva legyen, s a kedélyek meg legyenek nyugtatva aziránt: kinek mennyi úrbérisége lesz, s az micsoda arányban fog majd kiadatni sat.; nem pedig azt, hogy a földesúri jogokba az idézett §. világos rendelete ellenére, tagosítva avatkozzék; — igyekezzék továbbá a közbirtokosságot törvényes aránykulcs elfogadására, vagy ha az már elfogadtatott, ahoz leendő alkalmazkodásra birni, mi ha nem sikerülhetne, állítson fel maga a bíróság illy kulcsot, melly ideiglenes haszonvételi sinórmértékül szolgáljon a közösökre, erdőre, legelőre sat. nézve addig, míg

az illető közbíró állandó kulcsot állít fel, mellyszerint azután a tagosítás is végrehajthatik.

Másik vitás kérdés, mellyet a 159. §. kétségben hagyott: hogy a pernek melly stádiumán kísértessék meg az úrbéri bíróságok köteleességévé tett egyeztetés? A 159. §. ugyanis azt mondja, mint fenebb láttuk, hogy ha a közbirtokosság felperes, az egyeztetés a *kereset tárgyalása előtt*, ha pedig alperes, a kereset *elintésésével* egyideűleg kísértessék meg. Némellyek hát azt vélik, hogy ha közbirtokosság a felperes, a *kereset beadása után* azonnal egyezkedést kell kísértetni. — Azomban, „*kereset tárgyalása, kereset elintésése*“ olly széles értelmű kifejezések, hogy ezek szerint az egyeztetést a per folyama alatt bármikor meg lehet kísértetni, s nincs is ok, miért ne lehetne.

Ha tehát, a fenebb kifejtettek szerint, az úrbéri bíróságnak nincs azon joga, hogy a földesurak közt is tagosíthasson; a nélkül pedig ott, hol közbirtokosok vannak, a háttárrendezést eszközölni lehetetlen: nincs egyéb hátra, mint az 1836-iki 10-ik tcz. 6-ik §-ának d) pontját, s az 1840-iki 7-ik tcz. 14-ik §-át követni, a mi egyedül gyakorlati; t. i. úgy intézni a dolgot, hogy ha egyesség nem eszközölthetik, a mi legkivánatosabb, a tagos-arányosító és úrbéri rendbeszedő perek saját bíróságaik előtt egyszerre, egyenlő lépést tartva folyjanak le, s ha egyik a másiknál előbb fejeztetett be, várja be a másikat, hogy a végrehajtás egyszerre történjék.

Magáról a közbirtokosok közti arányosításról, mint a birtokrendezésnek nem úrbéri, s nem is az úrbéri bíróságok körébe tartozó részéről, e helyen nem értekezünk.

HARMADIK RÉSZ.

Az úrbéri törvényszékekről s azok eljárásáról.

(*Márt. 2-iki nyiltpar. 3-ik s 4-ik szakasz; 1856. febr. 2-iki minist. utasítás, birod. Korm. és Törv. L. 20. szám.*)

ELSŐ FEJEZET.

A birói hatalomról s törvényszékekről.

Az úrbéri birtokviszonyok szabályozása körüli eljárás, az úrbéri ügyek megvizsgálása s elitélése különös törvényszékekre van bízva, mellyek *úrbéri törvényszékeknek* neveztetnek.

Előbb ezen ügyeket, első folyamodásban az *úriszékek*, második bíróságképen a megyei törvényszékek ítélték, a felülvizsgálat végre a közigazgatási dicasteriumok, u. m. a kir. helytartótanácsához és udv. cancellariához tartozott. Az 1848 előtt uralkodott rendszerben a volt földesúr és jobbágyok közti viszonynak kiegészítője volt a patrimoniális biráskodás, az az : a földesúr törvényhatósága nemtelen jobbágyai felett. Azt, hogy ezen biráskodás képén mindazon árnyfoltok sötétlettek, mellyek a patrimoniális bíróság sajátai, t. i. a földesúrtóli függés s ezzel együtt járó kedvezés és részrehajlás, a legalaposb jogigények gyakori elnyomása, elcsavarása, — mint a dolog természetéből folyót, említeni sem kell. Az 1836-iki 10-ik törvény némi kis részben jobbá tette ez állapotot; e törvény szerint ugyanis olly peres ügyekben, mellyek a földesurat magát is illették, már sem ő maga, sem tisztje által az úriszéken nem elnökölhett, s nem biráskodhatott. Elölülőnek más valakit, a megyei táblabírák közül, kellett választania; ahoz két meghívott bíró

(a földesúr által szabadon választott megyei táblabíró, vagy ügyvéd) csatoltatott, kik a birói hitet vagy már más alkalmommal letették, vagy az úriszék előtt letenni tartoztak. A járásbeli szolgabíró s esküttársa, mint törvényes bizonyosság (legale testimonium) s egyszersmind ítélő bírák szinte jelen tartoztak lenni; részt vett ezen kívül, de szavazat nélkül, a megyei tiszti ügyész, ki a jobbágyokat úgy ahogy védelmezte. Az 1836. törvény által rendezett úriszék tehát őt, és sem több sem kevesebb, szavazó bíróból állt. Úriszéki jegyzőt az uraság választott, és, saját rendes ügyvédét és tiszteit kivéve, akárkit tetszése szerint választhatott. Látszik, hogy ezen a réginél jobban, s a visszaélések meggátlásának üdvös szándékával szabályozott úriszék sem felelt meg az igazságszolgáltatás nélkülözhetlen feltételeinek; az úriszék elnöke s tagjai, ha maga a földesúr és annak rendesen fizetett tisztei nem voltak is, de a földbirtokos nemes, és így a földesúrral egyazon érdekű osztálynak a földesúr által tetszés szerint választott, általa meghívott, élelmezett, napdíjazott, többnyire a földesúri kastélyban szállásoló tagjai, a földesúrnak barátai, vendégei, lekötelezettei voltak, s illy viszonyok közt, teljes birói függetlenség csak kivételesen vala várható, t. i. azon a nép javát szívéből viselő, erős, valóban nemes jellemknél, millyenek a régi jó táblabírák során gyakran találkoztak; a szabály pedig az emberi gyarlóság törvénye volt, melly az úriszéki bírák nagyobb részét oda tántorította, hogy saját osztályuk érdekeit lehetőleg őrizték, s az őket jó étellel, itallal, napdíjjal és szép szóval bőven ellátó földesurat legyezzék, pártolják. — A földesurakból s nemesekből kizárólag álló megyei törvényszékek bíráskodása ellen hasonlóul alapos volt azon kifogás, hogy szabályszerint a földesúri érdeknek kedveztek, s csak kivételesen, és akkor valóban az emberi természet gyarlóságán felülemelkedett emberbaráti hősiséggel, szolgáltatnak a jobbágnak teljes igazságot. A helytartótanács és udv. cancellária ellenben az adózó nép érdekét, épen az adóalap tekintetéből, olykor mértéken túl is ápolta a nem adózó s a kormányhatalommal szemközt sokszor kellemetlen ellenzékét képező földesurak ellenében. Szóval az 1848 előtti úrbéri bíróságok rendszere az igazságszolgáltatás legfőbb elveivel ellenkezett.

Az 1855. dec. 25-ikéről kelt bel- és igazságügyminis-
teri rendelet által a márt. 2-iki nyiltparancs 28-ik §-ában
felállított külön úrbéri törvényszékek következőleg szervez-
tettek :

I. Első bíróságkép minden megyében egy különös úr-
béri törvényszék állítaték fel, melly rendszerint egy elnök-
ből s legalább két ülnökből áll. Hol a körülmények úgy ki-
vánták, több kisebb megye is rendeltetett egy úrbéri tör-
vényszék alá, nagyobb megyékben pedig több illy törvény-
szék is állítatott fel.

II. Másodbíróságkép az öt, s a temesi bánsággal és
Vojvodinával együtt hat közigazgatási (budapesti, pozsonyi,
soproni, kassai, nagyvárad és temesvári) terület mind-
egyikében egyegy különös úrbéri főtörvényszék állítatott,
melly egy előlülőből, saját bíráiból s az illető helytartósági
osztály tagjaiból áll.

III. Harmadbíróságkép Bécsben legfőbb úrbéri tör-
vényszék létezik, melly áll egy elnökből, s a bécsi legfőbb
törvényszék és belügyministerium tagjaiból.

A legfőbb és főtörvényszékek elnökeit s tagjait, és az első
folyamodási úrbéri törvényszékek elnökeit maga a cs. s apost.
kir. Felső, az első folyamodási úrbéri törvényszékek tag-
jait pedig a bel- és igazságügyi ministerek egymással egyet-
értőleg nevezik ki.

A legfőbb úrbéri törvényszék helye : Bécs. Ennek alá
van rendelve minden úrbéri főtörvényszék s törvényszék.

A főtörvényszékek székhelyei :

I. A budapesti közigazgatási terület részére, melly ma-
gában foglalja Pest-Pilis, Solt, Szolnok, Heves, Borsod,
Csongrád, Esztergam és Fehér megyéket : *Budapest*, (az ülés-
sek tartatnak Budán a helytartósági épületben). Ennek alá-
rendelvék következő első folyamodási úrbéri törvényszékek :

1. Pest-Pilis megye részére : Pesten.
2. Pest-Solt megye részére : Kecskeméten.
3. Szolnok megye részére : Szolnokon.
4. Heves megye részére : Egerben.
5. Borsod megye részére : Miskolczon.
6. Csongrád megye részére : Szegeden.
7. Esztergam megye részére : Esztergamban.
8. Fehér megye részére : Székesfehérvárt.

II. A pozsonyi közigazgatási terület számára, melyhez tartoznak : Posony, Alsó és Felső Nyitra, Trencsén, Árva, Turócz, Liptó, Zólyom, Hont, Bars, Nógrád és Komárom megyék : — *Pozsony*. Ennek alá rendelve ezen első bíróságú úrbéri törvényszékek :

9. Pozsony megye részére : Pozsonyban.
10. Felső Nyitra m. r. : Nagyszombatban.
11. Alsó Nyitra m. r. : Nyitrán.
12. Trencsén m. r. : Trencsénben.
13. Árva és Thurócz m. r. : Alsó Kubinban.
14. Liptó m. r. : Szent-Miklóson.
15. Zólyom m. r. : Ujbányán.
16. Hont m. r. : Ipolysághon.
17. Nógrád m. r. : Balassa-Gyarmaton.
18. Komárom m. r. : Rév-Komáromban.

III. A soproni közigazgatási terület részére, melynek megyéi : Sopron, Mosony, Győr, Vas, Veszprém, Zala, Somogy, Tolna és Baranya : *Soprony*. Ez alatt állanak köv. első folyam. úrbéri törvényszékek :

19. Sopron megye részére : Sopronban.
20. Mosony m. r. : Magyar-Óváron.
21. Győr m. r. : Győrött.
22. Vas m. r. : Kőszegen.
23. Veszprém m. r. : Veszprémben.
24. Zala m. r. : Zalaegerszegen.
25. Somogy m. r. : Kaposvárt.
26. Tolna m. r. : Szegszárdon.
27. Baranya m. r. : Pécssett.

IV. A kassai közigazgatási terület számára, melyhez tartozó megyék : Abaúj, Torna, Zemplén, Gömör, Sáros, Szepes, Beregh, Ugocsa, Ungh és Máramaros : *Kassa*, mely alá rendelve az első folyam. úrbéri törvényszékek :

28. Abaúj és Torna megyék részére : Kassán.
29. Zemplén m. r. : Sátoralja-Ujhelyen.
30. Gömör m. r. : Rimaszombatban.
31. Sáros m. r. : Eperjesen.
32. Szepes m. r. : Lőcsén.
33. Beregh és Ugocsa m. r. : Bereghszáson.
34. Ungh m. r. : Unghvárott.
35. Máramaros m. r. : Szigethen.

V. A nagyváradai közigazgatási terület számára, melyhez Szabolcs, Szathmár, Bihar, Békés, Csanád és Arad megyék tartoznak, *Nagyváradon*, mely alá következő első bíróságú úrbéri törvényszékek sorozvák :

36. Dél-Bihar megye részére : Nagyváradon.

37. Éjszak-Bihar m. r. : Debreczenben.

38. Békés és Csanád m. r. : Gyulán.

39. Arad m. r. : Aradon.

40. Szathmár m. r. : Szathmár-Németiben.

41. Szabolcs m. r. : Nagy-Kállón.

VI. A temesi bánságra és szerb vojvodinára nézve *Temesvárott*, mely alá tartoznak a követk. törvényszékek :

42. Temes, Torontál és Krassó megyékre : Temesvárott.

43. Éjszaki Bács megyére : Zomborban.

44. Déli Bács megyére : Ujvidéken.

Ezen törvényszékek megkezdték hivatalos működéseiket, és ugyan : a bécsi legfőbb úrbéri törvényszék 1855. dec. 31-kén, a 6 főtörvényszék 1856. január 15-kén, s a 44 első folyamodású úrbéri törvényszék 1856. január 30-ikán.

Az úrbéri törvényszékek betöltéséről, vezérletéről s ellenőrzéséről az 1856. febr. 2-iki minist. utasítás első része következő szabályokat tartalmaz :

1. §. Az álladalmi szolgálatba fölvétel végett általában elészabott tulajdonok az úrbéri törvényszékekneli alkalmaztatásra is megkivántatnak.

2. §. Különösen senkit sem szabad valamely úrbéri törvényszéknél szolgálatételre bacsátni, kinek feddhetlen erkölcsi és politikai magaviselete, kielégítő tanusítványok által, vagy másképen, kétségen kívül nincs helyezve.

3. §. Olly személyek, kik valamely büntetttben, nyereszkedésből származó, vagy a közerkölcsiséggel ellenkező vétségben, avagy illy nemű kihágásban bűnösöknek ítéltettek, vagy alóla csupán a bizonyítékok elégtelensége miatt mentettek fel; továbbá olly személyek, kik más törvényszegésért hat hónapi vagy még hosszabb fogságra ítéltettek, vagy niár korábban, törvényellenes cselekvények vagy köteleességsértések miatt, az álladalmi szolgálatból elbocsátattak, Ő Felsége világos engedelmé nélkül, az úrbéri törvényszékeknel semmiféle alkalmazásra sem bocsáttathatnak.

Ha valamely illyetén személynek sikerülne az azoknál szolgálatba becsúszeni, az tüstint elbocsátandó, mihelyt az őt gátló akadály fölfedeztetik.

4. §. Csőd alá került adósok, kiknek csődtárgyalása még eh nem fejeztetett, vagy a kik teljesen ki nem mutatták, miszerint

fizetési tehetlenségök csupán balesetnek tulajdonítandó, és a bíróság pazarlóknak nyilvánítottak, az úrbéri törvényszékeknél birói hivatalra, s minden egyéb alkalmaztatásra képtelenek.

5. §. Az úrbéri törvényszékeknéli fogalmi szakbani alkalmaztatásért folyamodók kötelesek az e végre megkívántató tulajdonságokat kimutatni.

6. §. Az irodai szakban alkalmazására csak azok bocsátandók, kik hiteles tanusítványok által, a megkívántató képességek és ismeretek bírását kimutatják, miszerint tőlök a kért szolgálat kielégítő teljesítése, s az irodai ügyletekbeni további megfelelő kiképződés várathassék. Továbbá azon törvényszéknél, mellynél alkalmaztatni kívánnak, előlegesen jó sikerü vizsgálatot is kell kiállaniok.

Ezen vizsgálat tollba mondott, s írásbeli fogalmazványok helyes és olvasható leírásában és másolásában áll.

Hivatalszolgái vagy szolgasegédi helyért folyamodóknak legalább olvasni és írni tudniok, s birói jelentések fogalmazására képeseknek kell lenniök.

7. §. A főnökök kinevezése bármelley folyamodási úrbéri törvényszékeknél, továbbá a tanácsosok kinevezése a másod és harmad folyamodási úrbéri törvényszékeknél, az 1853. mártius 2-kán kelt legfelsőbb nyiltparancs (birod. törv. lap 38. sz.) *) 28. §-nak határozataihoz képest, a bel- és igazságügyi ministerek közös javaslata folytán, Ő cs. k. apostoli Felségének marad föntartva.

8. §. Az első folyamodási úrbéri törvényszékek tanácsosai; a másod és harmad folyamodási úrbéri törvényszékek tanácsitkárai; az úrbéri legfőbb törvényszéknéli fogalmazók, az első folyamodási úrbéri törvényszékeknéli segédek, továbbá az úrbéri legfőbb törvényszékeknéli hivaltiszttek és járulnokok a bel- és igazságügyi ministeriumok által nevezetnek ki.

A ministeriumokat illető kinevezések általuk egyetértőleges közös kiadványozással történnek.

9. §. Az első és másodfolyamodási úrbéri törvényszéknéli hivaltiszttek kinevezése az úrbéri főtörvényszék elnökét illeti.

10. §. Minden úrbéri törvényszéknél, akár első, akár pedig felsőbb folyamodási légyen is az, az írászati ügyek ellátására szükséges napdíjnokokat, az e tekintetben általánosan főnálló szabályok megtartása mellett, továbbá ugyanazon föltételek alatt a rendszerített szolgaszemélyzetet a törvényszék főnöke nevezi ki. Ő neki szabadságában áll, ezen egyéneket ideiglenes alkalmazásukból ismét el is bocsátani.

11. §. A szervezés megtörténte után ürességbe jövő szolgálati helyekre, az úrbéri legfőbb törvényszék s az úrbéri főtörvényszékek elnökei, az első folyamodási úrbéri törvényszékek főnökei, s a másod s harmadfolyamodási úrbéri törvényszékeknéli tanácsosok

*) Orsz. korm. lap 1853, VII. dar., 51. sz. 212. lap.

helyeinek kivételével azon törvényszék által, mellynél a megüresedés előfordúl, rendszerint pályázat hirdetendő.

12. §. Ha a pályázat alatt hasonló szolgálati helyek ürülnek meg, vagy ha a betöltés által fokozatos előlépés áll elő, s az ez által ürességbe jövő alsóbb szolgálati helyekre alkalmas folyamodók találkoznak, a további pályázathirdetés elmaradhat.

Külömben valamely szolgálati helynek pályázathirdetés nélküli betöltése, csak a bel- és igazságügyi ministerek engedelmével történhetik.

De a ministereknek fön van hagyva, olly megürült szolgálati helyeket, mellyeknek betöltése vagy a betöltés végetti javaslattétel hatáskörükhöz tartozik, a pályázathirdetésektől s a beérkezett javaslatoktól függetlenül is betölteni, vagy azok minőségéhez képest (7. §.) a betöltések végetti javaslatot Ö Felsőge határozata alá terjeszteni.

13. §. A pályázathirdetésben az állomás elnyerésének kellékei s az azzal összekötött járandóságok kifejezendők. Egyszersmind a folyamodóknak, kérvényeik benyújtására, a hirlapba lett harmadik beiktatás napjától fogva 4 heti határidő szabandó.

A hirdetvény a koronaországban hivatalos híradásokra rendelt hirlapban, s ha tanácsosi állomás van szóban, a Wiener Zeitung hivatalos lapjában is közzé teendő.

14. §. Minden, ki szolgálati helyért folyamodik, köteles az arra való törvényes kellékek iránti tanúsítványokat kérvényéhez eredetiben, vagy hiteles másolatban mellékelni. Olly folyamodók, kik már hivatalban vagy szolgálati alkalmazásban állanak, kérvényeiket a fölöttes hatóságok főnöke által nyújtásuk be.

Járási bírák, saját kérvényeiket, s az alájok rendelt hivatalnokokéit, azon első folyamodási törvényszékeknek, mellynek kerületében létezik a járási bíróság, elnöksége elibe terjeszszék, azon úrbéri törvényszéki hatóságokkál közlés végett, mellynél a pályázat nyittatott.

15. §. Az úrbéri törvényszékek főnökei, tanácsosai, szavazói és alárendelt fogalmi hivatalnokai között nem szabad föl- és lemenő ágbeli vérrokonságnak, sem oldalrokonságnak, bezárólag a nagybátyáig és unokaöccsig, sem ugyanazon ízigleni sógorságnak létezni.

A segédhivatalok főnökeinek, egyéb irodai hivatalnokoknak, hivatalszolgáknak és szolgálóknak sem a törvényszék főnökével, sem akármellyik hivatalnokkal, kihez alárendeltségi vagy ellenőrségi viszonyban állanak, nem szabad a kijelölt ízek valamelyikébeni rokonságban vagy sógorságban lenniök.

Ügyvédek fiaí azon úrbéri törvényszékeknel, mellyeknek atyjuk az ügyvédséget gyakorolja, nem alkalmaztathatnak.

16. §. Ha valamely törvényszéknel illy nemű rokonsági vagy sógorsági viszony léteznék, vagy utóbb házasságok által támadna,

ez azonnal czélszerű áttétel által orvoslandó, azonban az érdekeltek hátránya és a nélkül, hogy e miatt más érdemesebb, vagy egyenlő tulajdonok és érdemek mellett, egyenlő rovatatban, vagy egyenlő rangban álló hivatalnok szenvedjen.

A létező akadályról, azon hivatalnok, kinél az fenforog, a törvényszék elnökéhez; s ha az ennél magánál létezik, a fölöttes törvényszékhez tegyen jelentést. Időközben gondoskodjék a törvényszéki elnök, vagy a fölöttes törvényszék, miszerint a rokonságban vagy sógorságban állóknak a tanácskozásokban és tárgyalásokban közös részvéte elkerültessek.

17. §. Minden, ki szolgálati helyért folyamodik, köteles a kérvényben kijelenteni, vajjon van-e rokonság vagy sógorságban és melly ízig, azon törvényszék valamelyik hivatalnokához vagy szolgálójához, mellynél a kért hely megürült.

Azon hivatalnok, ki ezen bejelentést megtenni elmulasztja, ha a kért helyet elnyerné, magának tulajdonítsa, ha más csekélyebb rovatu szolgálati helyre is áttéttetik, vagy a szabályszerű elbánás alá vétetik.

18. §. Minden folyamodónak, ki szolgálatban áll, kérvényéhez minta szerinti minősítvényi tábla csatolandó.

Annak négy első rovatait maga a folyamodó töltsse ki, a többi öt rovat azon hatóság elnöke által töltetik ki, mellyhez a kérvény benyújtandó.

19. §. A minősítvény iránti vélemény a legszigorúbb lélekismeretességgel, s annak határozott kijelentésével adandó, vajjon a folyamodó elegendő, jó vagy kitűnő képességeket és szorgalmat tanúsított-e. S az is mindenkor kiteendő, vajjon ő a kért állomásra alkalmas-e, vagy sem.

Ha a kérvény más törvényszékhez küldendő át, csupán a törvényszék elnöke, ki azt átküldi, tartozik véleményt adni.

Az irodai hivatalnokok és szolgálók iránt a törvényszékek elnökei, szükség esetében, az illető hivatali főnök véleményét kérjék ki.

20. §. Olly folyamodókra nézve, kik azon törvényszéknél alkalmazvák, mellynek főnöke a betöltést teljesíteni vagy a betöltési javaslatot tenni tartozik, a minősítvény iránti vélemény, a betöltés vagy javaslat fölötti tanácskozásnál mindenkor előrebocsátandó.

21. §. Más szolgálati helyre, hasonló minőségbeni áttételért való kérvények fölterjesztése alkalmával, azon körülmények iránt is, mellyek a folyamodó által az áttétel indokaiul fölhozatnak, nyilatkozatot kell adni.

22. §. Az első javaslatot mindenkor a pályázatot hirdető törvényszék főnöke tegye, s azt, ha első folyamodási úrbéri törvényszék, az úrbéri főtörvényszék elnöksége elé terjeszse. Ha olly állomás forog fön, mellynek betöltése Ő Felségét vagy a ministeriumokat illeti, a főtörvényszék elnöksége az első bíróságtól hozzá érke-

zett javaslatot, saját véleménye kíséretében, vagy ha a pályázatot a főtörvényszék hirdette, saját betöltési javaslatát a helytartóság (helytartósági osztály) elnökségével közölje, melly azt véleménye hozzacsatlásával, az igazságügyi miniszterrel egyetértőleg teendő intézkedés végett, a belügyi miniszter elé terjesztendi.

23. §. A szolgálati helyek betöltése s az az iránti javaslatléttelek tanácsülésben terjesztendők ugyan elő; a törvényszéki tagok szavazatai azonban ezen ügyekben csupán tanácskozáók és a főnököt nem kötik.

24. §. Szolgálati helyek betöltése és betöltési javaslatok tétele feletti tanácskozáók alkalmával, mindegyik szavazó a legszigorúbb igazsággal, és saját meggyőződése szerint járjon el, s mindenkor a legképesebb és legérdemesebb és a bizalomra legméltóbb személyekre legyen tekintettel, még akkor is, ha azok nem jelentkeztek volna. Erre nézve a folyamodók kitüntetett képességei és ismeretei, tanúsított szorgalmok és buzgóságuk, különös érdemeik s erkölcsi és politikai magukviselete, veendő szorosán fontolóra.

25. §. Ha oly folyamodók, kik az igényelt helyre méltóknak tekintetnek, valamely megkívántató tulajdonságot ki nem mutattak volna, a nélkül, hogy annak hiánya tudatnék, vagy ha kétes volna, vajjon nem áll-e valamely törvényes akadály ellenökben, a fölmerült kétség, a szolgálati hely betöltése előtt, kellő módon oszlátandó el.

26. §. Minden hivatalnok vagy szolgál, köteles a neki adományozott szolgálati állomásba, a kinevezési rendelvén vétele, vagy ha már szolgálatban van, az előbbbitől felmentetése után tüstint belépni.

Ha az új szolgálathelyre átköltözés hosszabb időt kíván, előbbi főnöke által kell azon úrbéri törvényszék elnökéhez, mellyhez rendeltetett, további határidőérti engedelemért járúlnia.

27. §. Egy úrbéri törvényszéki hivatalnoknak vagy szolgálának sem szabad hivatalát gyakorolni a nélkül, hogy az elészabott esküt letette volna.

A felesketésnek nemcsak az úrbéri törvényszéknéli szolgálatba lépés alkalmával, hanem minden magasb szolgálati állomásba lépéskor is helye van.

28. §. Az úrbéri legfőbb törvényszék elnöke a szolgálati esküt a bel- és igazságügyi miniszterek kezébe közösen teszi le; az úrbéri főtörvényszékek elnökeinek felesketésére a bel- és igazságügyi miniszteriumok által a helytartóság (helytartósági osztály) illető főnöke küldetik ki.

Az első folyamodási úrbéri törvényszékek főnökei az úrbéri főtörvényszék elnöke által, az úrbéri törvényszékek tanácsosai s minden egyéb hivatalnokai azon törvényszék főnöke által eskettetnek fel, a mellyhez rendelvék.

A szolgálak a segédhivatal főnöke által hiteztetnek meg.

29. §. Az úrbéri törvényszéki hivatalnokok és szolgák járandóságainak kezdetnapja és folyóvá tétele tekintetében, s az álladalmi hivatalnokokra nézve általában fönálló szabályok érvényesek.

30. §. Szolgálati helyek cseréje csak különösen fontos okoknál fogva engedtetetik meg. A kérvények az úrbéri főtörvényszék elnökságénél, s ha olly egyedek közti csere forog fön, kik nem ugyanazon főtörvényszék körületében alkalmazvák, a belügyi ministernél nyújtandók be.

A főtörvényszék elnöksége a nála benyújtott kérvények iránt, a megkívántató kihallgatásokat teljesítse, s a tárgyalást, véleményével együtt, a helytartóság (helytartósági osztály) elnökségéhez küldje át, melly az iránti javaslatát, a szükséges intézkedésnek az igazságügyi miniszterrel egyetértésben leendő megtétele végett, a belügyi minister elé terjesztendi. Olly állomások szolgálati cseréje, mellynek betöltése Ő Felségének van fön tartva, csak legfelsőbb jóváhagyás mellett engedtetik meg.

31. §. Szolgálati csere által sem a szolgálat nem szenvedhet hátrányt, sem egy harmadik nem sértetetik jogaiban. Azért is a cserélőknek azon hatóságnál, mellyhez átlépnek, a hasonló sorozatbeli hivatalnokok közt, a velők hozott szolgálati kor szerinti rang, azon sorozatban ugyan fentartathatik, de semmi esetben sem azon helynél fölebb, mellyet a csere által kilépő hivatalnok foglalt el.

32. §. Szolgálati tekintetekbőlí áttételek csak a bel- és igazságügyi ministerek által közösen, s ezek által is azon szolgálati helyekre nézve, mellyeknek betöltése Ő Felségének van fön tartva, véglegesen csak legfelsőbb jóváhagyás mellett rendeltetethnek.

33. §. A szolgálati helyrőlí lemondás a bírósági fönöknél nyújtandó be. Fentartás és feltétel nélkül benyújtott lemondások elfogadhatók azon hatóság fönöke által, mellynek hatáskörébe tartozik azon szolgálati hely betöltése, mellyről a lemondás történik. Olly szolgálati helyekrőlí lemondások, mellyeknek adományozása Ő Felségének van fentartva, Ő Felsége elibe terjesztendők.

A lemondás elfogadásának megtörténte, s a szolgálatrólí felmentés előtt, a hivatalnok, vagy szolgál, a szolgálatot el nem hagyhatja. Azok ellen, kik ennek ellenére cselekesznek, fegyelmi úton a szolgálatbólí elbocsátással kell eljárni.

34. §. A szolgálatrólí lemondást nem szabad elfogadni, ha a lemondó hivatalnok, vagy szolgál, a büntető törvény által tiltott cselekvénnyel, vagy olly kötelelességszegéssel vádoltatik, melly a szolgálatbólí elbocsátást vonhatná maga után.

Ez esetben a vizsgálat eredménye bevárandó, s fegyelmi ítélet hozandó. Csak ha az elbocsátásnál csekélyebb büntetés mondatik ki, lehet a lemondást elfogadni.

35. §. Az úrbéri törvényszéki hivatalnokok és szolgák nyugalomba tételére nézve, ha ők betegség vagy testi fogyatkozások

miatt szolgálatképtelenné, vagy más okokból a szolgálatra használhatatlanná válnak, a hivatalnokok és szolgák iránt általában főnálló rendszabályok érvényesek.

Azon szolgálati helyekre nézve, mellyeknek adományozása nem Ő Felségének vagy a ministeriumoknak van föntartva, a nyugdíjazás vagy nyugalmazás iránt rendszerint a főtörvényszéki elnökség határozand, azonban a ministeriumoknak is jogában áll, kivételesen az illyes hivatalnokok és szolgák nyugdíjazását vagy nyugalmazását rendelni.

Azon szolgálati helyeket illetőleg, mellyeknek adományozása Ő Felségének van föntartva, a nyugalomba tétel iránti indítványok is, a bel- és igazságügyi ministerek közös legalázatosabb fölterjesztései által legfelsőbb határozat alá bocsátandók.

36. §. Az úrbéri törvényszékeknél álladalmi szolgálatba lépő minden hivatalnok, vagy szolga, tartozik mingyárt szolgálatba lépése után, személyzeti létszámkimutatását a 2. sz. alatti minta szerint, a szükséges eredeti vagy hiteles másolatu okiratokkal, a törvényszéki főnöknek benyújtani.

A törvényszéki főnök a beiktatásokat pontosan vizsgálja meg, s azoknak helyességét bizonyolja, vagy a megkivántató kiigazításokat teljesítse. Az okiratok használat után visszaadandók.

A bel- és igazságügyi ministeriumnál az összes úrbéri törvényszéki hivatalnokokról személyzeti létszámkimutatások vezetendők. De az úrbéri legfőbb törvényszék elnökségénél is, az annál alkalmazott hivatalnokokról és szolgákról; a helytartóságok (helytartósági osztályok) és az úrbéri főtörvényszékek elnökségeinél, a körületökbeli minden hivatalnokokról és szolgákról, s minden első folyamodási úrbéri törvényszékek elnökségénél, az a mellett alkalmazott hivatalnokokról és szolgákról, hasonló kimutatások tartandók, és valódiságban vezetendők.

E végre minden személyzeti létszámkimutatás, a megkivántató számú öt vagy négy példányban nyújtassék be, s az abba tartozó minden további beiktatás pontosan teljesítessék, és hacsakkülömben is nem a ministeriumok rendelete folytán eszközöltetett volna, azoknak a fölöttes törvényszék útján bejelentessék.

Ha valamely hivatalnok vagy szolga más hivatali állomást nyer, azon törvényszék főnöke, mellytől kilép, azon törvényszék elnökségének, mellyhez jövendőben tartozik, a személyzeti létszámkimutatást küldje meg.

A személyzeti létszámkimutatások gondviselése és nyilvánosságban tartása, minden törvényszéki hatóságnál a főnök kötelessége.

37. §. Az álladalmi hivatalnokoknak és szolgáknak általában meghagyott kötelességek az úrbéri törvényszékeknél alkalmazott hivatalnokokat és szolgákat is illetik.

Ő Felsége különösen azon úrbéri törvényszéki hivatalnokok-

tól is, kikre legfelsőbb meghagyásból az igazság kiszolgáltatása bízott, elvárja, miszerint ők feltétlen hűséggel fognak viseltetni, s az Ő Felsége által kitűzött kormányzási elvekhez tántoríthatlan szilárdsággal ragaszkodni, és ezen kötelességeiknek mindig teljesen megfelelő cselekvési módot tanusítandnak nemcsak birói hivatásukban, hanem minden egyéb viszonyaikban is.

38. §. Az úrbéri törvényszékek minden tagjainak rendeltetése és kötelessége, az igazságszolgáltatásnak hozzájuk utasított ágát a törvények szerint szigorú részrehajlatlansággal kezelni s különösen az 1853. mártius 2.-kán kelt nyiltparancsok (birod. törv. lap 38 és 41. sz.) jóakaró célzatához képest, az egykori földesurak s a volt jobbágyok és ezektől különböző bánásmód alatt létező földbirtokosok között fenállott viszonyoknak, minden érdekeket lehetőleg kielégítő módon szabályozására a legtevékenyebben hatni.

39. §. Tartozik különösen minden törvényszéki alkalmazott, a hozzá a törvény vagy előjárói meghagyásai által utasított ügyeket, szorgalommal, buzgósággal s önzetlenséggel látni el, házi és polgári életében is magát feddhetlenül viselni, s mind hivatalban, mind azonkívül, semmi olyast nem tenni, mi a birói hivatalos cselekvényekhez bizalmat, vagy a tiszteletet azon rend iránt, mellyhez ő tartozik, csökkenteni képes volna.

40. §. Az álladalmi hivatalnokoknak, különös rendszabályoknál fogva engedett mellékfoglalkozásoknak soha sem szabad káros befolyással lenniök a szolgálati viszonyra, kemény büntetés terhe alatt, azért is különösen, sem magánügynökségekké, és bármi bíróságnál vagy hatóságnál hivatalos tárgyak feletti levelezésekké nem szabad fajulniök, sem a magánügyekbei illetlen avatkozással összekötve lenniök, különben az az ellen cselekvő a legszigorúbb fegyelmi eljárással s különösen súlyosító körülmények között elbocsátással (72. §.) fog fenytetni.

41. §. Az úrbéri törvényszékeknél alkalmazott személyeknek nem szabad a nekik, hivataluk tekintetéből, maguk vagy hozzátartozóik számára, közvetve vagy közvetlenül, valamely hivatalos foglalkozás bevégezése előtt vagy után, bárki által kínált ajándékokat elfogadni, vagy egyéb hasznokat, akármi ürügy alatt is, maguk részére fordítani.

Az ez ellen cselekvők a szolgálathól, kimélet nélkül elbocsátandók.

Ha e mellett, a hivatali hatalommal visszaélés büntette követett el, a büntető törvény rendeletei alkalmazandók.

42. §. Az úrbéri törvényszékeknél alkalmazott minden személyek, a törvényszéknél előfordult ügyletek felett, mindenki iránt, kinek a felől hivatalos közleményt adni nem tartoznak, megszeghetlen hallgatást kötelesek tartani.

Ezen rendszabály-áthágás szigorú feddésekkel fenytendő. Ha a hivatalnok ezen kötelességet ismételve szegi meg, vagy a körül-

mények, mellyek között valamely hivatali titok felfedeztetik, olly neműek, hogy abból nevezetes kár származhatik, vagy a hivatalnok a tanácskozás alkalmával adott szavazatokat árulta el, kötelességszegésének valósággal bekövetkezett, vagy lehetséges következményei mivoltához képest szigorú fegyelmi büntetéssel, sőt elbocsátással is (72. §.) büntetendő.

Minő feltételek alatt legyen a hivatali titok kinyilatkoztatása, mint büntett büntetendő, a büntető törvény határozza meg.

43. §. Olly hivatalnokok, kikre az úrbéri törvényszékeknél a birói hivatal gyakorlata van bizva, kerüljék, a folyamatban levő jogügyek, vagy azoknak valószínű kimenetele iránti nézetök bíróságon kívüli nyilvánítását is.

44. §. Senkinek sem szabad az úrbéri törvényszékeknél az igazság kiszolgáltatásában részt venni, különösen sem az ügy eldöntésére befolyást gyakorolni, sem a tanácskozásnál jelenlenni :

1. Önnön ügyében, s mindazokban, mellyeknél közvetlenül, vagy közvetve, kárt vagy hasznot várhat;

2. felesége, fel- és lemenő ági vérrokonai, unokatestvérei és mindazok ügyeiben, kik hozzá még közelebbi rokonságban, vagy ugyanazon izigleni sógorságban állanak ;

3. fogadó vagy gyámszüléi, fogadott vagy gyámgyermekai ügyeiben ;

4. gyámsága és gondviselése alattiak ügyeiben ;

5. hitelezői vagy adósai ügyeiben, ezen, valamint a 2. 3. és 4. pontban kijelelt minden személyek, akár önnövekben, akár csak mint meghatalmazottak, vagy képviselők, közvetlenül vagy közvetve, érdekeltessenek az ügyben ;

6. olly ügyekben, mellyekben előbb mint tanu, ügyviselő, tanácsadó, alkudozó vagy közbenjáró lépett fel ;

7. a felsőbb törvényszékeknél sem vehet senki is részt olly ügyek elhatározásában, mellyek felett valamely alsóbb törvényszéknél már szavazott ;

8. a felsőbb folyamodási birói hatóság tagja ki van zárva az előterjesztmény s tanácskozásnál elnökség viteléből, ha az alattas törvényszéknél előadó, vele a 2. sz. alatt kijelelt rokonsági vagy sógorsági viszonyban áll.

Alattas hivatalnokok és hivatalszolgák vagy szolgasegédék is kötelesek az 1—6 alatt elősorolt viszonyokat, ha azok náluk előfordúlnak, előljárójuknak bejelenteni, s a kapott meghagyás teljesítése alóli felmentetésöket kérni.

45. §. Fenálló bérleti vagy haszonbéri szerződések ugyan, olly adóssági viszonynak (44. §. 5. sz.) nem tekintendők, melly a kizárást már magában indokolhatná; mindazáltal azon félnek, melly ezen vagy más okokból azt véli, hogy valamely törvényszéki személy elfogulatlanságában kételkedhetik, annak elmellőzése, s a körül-

ményekhez képest más törvényszék kiküldetése végetti felléphetés fenhagyatik.

46. §. A 44. §-ban felhozott eseteken kívül, a törvényszéki hivatalnok korábbi hivatali működései, hacsak annál önnön felelősége nem forog fen, nem szolgálhatnak okul arra, hogy ő az ugyanazon tárgy feletti további birói tárgyalásoknál, az igazságszolgáltatásból kizárassék.

47. §. Ellenben nem szabad bármi törvényszéki hivatalnoknak vagy szolgának is, kit a 44. §-ban előszámlált akadályok közül valamelyik nem gátol, az őt illető hivatali kötelességeket magáról elhárítani.

48. §. Ha az úrbéri törvényszékeknél a törvényszéki főnök a 44. §-ban felhozott valamelyik oknál fogva, hivatalát nem gyakorolhatja, a rangban utána legközelebb következő hivatalnok lép helyébe.

Ha valamelyik tanácsos van akadályozva, helyette más tanácsost, vagy az első folyamodási úrbéri törvényszékeknél, a helyettesére alkalmas segédet, a második folyamodási úrbéri törvényszékeknél pedig e végett alkalmas tanácsitkárt kell az ügyletre rendelni.

Ha több tanácsstagokra nézve fordulnak elő olly akadályok, hogy a tanácsgyűlés alakítására megkívántató szavazók száma hiányzik, a felsőbb törvényszéknél ez iránti jelentést kell tenni, melly vagy a megkívántató helyettesítést fogja elrendelni, vagy más törvényszéket küld ki az ügy tárgyalására.

49. §. Olly hivatalnokok vagy szolgák, kik a szolgálatot elhanyagolják, magukat az alól önkényesen kihúzzák, a hivatali órákat, a mennyiben azok előszabvák, elmulasztják, vagy illetlen avagy erkölcstelen magaviselet által magukat lealacsonyítják, vagy vagyoni viszonyaik könnyelmű megrongálását okozzák, avagy hibás politikai magaviseletet tanusítanak, közvetlen előljáróik által, vagy szükség esetében az úrbéri főtörvényszék elnöke s a ministeriumok által intésekkel és feddésekkkel vezetendők viszsza kötelességökre. Ha ezen intézkedések hatás nélkül maradnak, vagy ha vastagabb kötelességsértés forog fen, a bűnös ellen fegyelmi vizsgálat s büntetés rendelendő (66—72. §§.)

50. §. Minden az úrbéri törvényszékeknél alkalmazott hivatalnok vagy szolgál, felelős a hivatali kötelességei elhanyagolása vagy áthágása által okozott kárért is, s annak megtérítésére törvényes úton szorítandó.

51. §. Az úrbéri törvényszék főnöke köteles az alája rendelt hivatalnokokat és szolgákat képességeik szerint alkalmazni, a munkákat célszerűen felosztani, minden ügyletek felett, habár nem az ő közvetlen vezérlete alatt tárgyaltnak is, a főfelügyelést vinni, azoknak kezelésébeni rendre és pontosságra, a törvények megtartására, s minden visszaélések eltávoztatására szakadatlan figyelmet

fordítani, egyes hivatalnokok elleni panaszokat megvizsgálni; a mennyiben orvoslás szükségeltetik, a dologhoz illő intézkedést tenni, s oda munkálni, miszerint a szolgálat az alattasai közti egyetértés s kölcsönös gyámolítás által, könnyítessék s előmozdítassék.

A helyettesek kötelesek az elnököt hivatali működéseiben, a mennyire rájuk bízotnak, gyámolítani és helyetteszeni.

52. §. A tanácsosok hivatali működései, az ezen törvény második részében foglalt rendszabályok, s a bírói hivatal gyakorlata iránt általában hozott törvények által határozvák meg.

53. §. A tanácsbírák, fogalmazók, segédek és más alattas fogalmi hivatalnokok tiszte, az úrbéri törvényszékek számára kiadott szerves határozatokhoz képest, főleg a tanácsjegyzőkönyveket és az elnöki levelezést vezetni, a tanácsvezzési kiadmányokat fogalmazni, az első és második folyamodási tanácsosoknak az előterjesztmények kidolgozásában, s az úrbéri legfőbb törvényszék tanácsosainak a kivonatok szerkesztésében segínyt nyújtani, a folyamatban levő ügyeket nyilvánosságban tartani; általában pedig a törvényszék, vagy annak főnöke által hozzájuk utasított minden ügyletet ellátni.

54. §. Az irodai személyzet hivatali működései ezen törvény második részében, s a kezelés egyes ágai iránti különös rendszabályokban határozvák meg.

Az irodai ügyleteknek az egyes hivatalnokokhoz utasítása, a bírósági főnök belátására bízatik.

55. §. Az egyes segédhivatalok főnökei és vezérlő hivatalnokai a munkákat, a hozzájuk rendelt egyének közt, a mennyire lehetséges, egyaránt osszák föl, mindenkit kötelessége teljesítésére szorítsanak, a szolgálatbani hanyagságot és rendetlenséget pedig, ha intések és feddészek foganatlanul maradnak, saját felelősségök terhe alatt, a törvényszék főnökének feljelenítsék.

56. §. Az irodai hivatalnokok kötelesek, a mennyiben hivatalos működéseik őket a törvényháztól el nem távolítják, naponkint a hivatalban megjelenni, s a törvényszéki főnök által megállapított hivatalórákban, melyeknek száma hétnél kevesebb nem lehet, s ha a szolgálat kívánja, tovább is dolgozni.

A törvényszék főnökére bízatik azon irodai egyedeket kirendelni, kik változatosan, ünnep- és vasárnapokon is, a hivatalban megjelenni tartozzanak.

57. §. Az úrbéri törvényszéki hivatalnokoknak és szolgálóknak, kérelmekre, tekintet érdemlő okoknál fogva, a szükséghez mérseklett, s a szolgálati viszonyokra nézve káratlan szabadság adathatik.

Az első folyamodási úrbéri törvényszékek főnökei alattasaiknak 4 hétre; a főtörvényszékek elnökei és az úrbéri legfőbb törvényszék elnöke 6 hétre adhatnak szabadságot.

A főtörvényszékek elnökségei fel vannak jogosítva, az első

folyamodási törvényszékek főnökeinek egy évben hat héti szabadságot adni, s az első folyamodási törvényszékek alattas hivatalnokainak szabadságát ennyire kiterjeszteni.

Ha azon szükség merülne fel, hogy valamely hivatalnoknak vagy szolgának egy év alatt egyszerre vagy időszakonként, összes tartamában 6 hétnél hosszabb szabadság adassék, vagy ha külföldi utazásra adandó engedelem forogna fen, mindig a ministeriumok engedelmére kérendő ki, s e végre a kérvény az igazságügyi minister elé terjesztendő, ki is azt a belügyi ministerhez juttatandja.

Csak nagyon sürgős esetekben engedheti meg a törvényszéki főnök a külföldre utazást az engedelem leérkezte előtt.

A szabadság meghosszabításáérti kérvények mindig jó idején nyújtandók be, hogy még az első szabadsági határidő lejártá előtt elintéztethessenek.

58. §. A főtörvényszékek elnökei s az úrbéri legfőbb törvényszék elnöke az igazságügyi ministertől kérjenek szabadságot, ki a kérvényt egyetértőlegesen eldöntés végett a belügyi ministerrel közlendi.

59. Az úrbéri törvényszékek olly hivatalnokai, kik az azoknál alkalmazáson kívül még más szolgálati kapcsolatban is állanak, a szabadság kieszközlése végett engedelemért ott is a kellő úton folyamodjanak.

60. §. A szabadságnak nem igazolt áthágása szigorúan, s a körülményekhez képest, a jogosítlan s nem igazolt áthágás tartamairai járandóságok elvesztésével büntetendők.

Sőt ha a távollét, a visszatérésre illendő időszak kiszabásával történt felhívás ellenére is tartana, az egész fizetés felfüggesztésének s betiltásának, és szükség esetében a szolgálatból kitételnek is hely adathatik.

61. §. Betegség vagy más elkerülhetlen eset miatti akadály, a szolgálat ellátásában, a törvényszék főnökének, vagy ha főnöknel fordul elő, a felettes törvényszék elnökségének bejelentendő s annak rendeletére tanúsítandó. Az e nemű akadályok által okozott távollét nem tekintendő szabadságnak.

62. §. Az úrbéri törvényszékeknel alkalmazott személyek szabadsága, akadályoztatása vagy távolléte, vagy szolgálati helyek megürülése esetében, a szükséges helyettesésre legközelebb a törvényszék saját dolgozó erői fordítandók, s csak ha ezek nem elegendők, kell a megkivántó segélyért a felsőbb hatósághoz folyamodni.

A törvényszék főnöke a rangban utána legközelebb álló hivatalnok által helyettesztetik. Azomban minden illyes esetben a felsőbb törvényszéknek, s ez által az igazságügyi ministernek jelentés teendő; ki azt a belügyi ministerrel közlendi, hogy szükség esetében közös egyetértésben más intézkedés tétethessék, vagy Ő Felségénél indítványoztathassék.

A hiányzó tanácsos ügyleteit egy másik tanácsos vagy első fo-

lyamodásilag a helyettesítésre alkalmas segéd, másod folyamodásilag pedig valamely alkalmas tanácsitkár tartozik átvenni.

63. §. A szavazati jognak más helyettesekre átruházása a minisztériumoknak van fentartva.

64. §. Úrbéri törvényszéki hivatalnokok vagy szolgák, kik a büntető törvények által tilalmazott olly cselekvényben itéltetnek bűnösöknek, vagy az abbani bűnösség alól csak a bizonyítékok elégtelensége miatt mentetnek fel, melly őket a 3. §, rendelete szerint, az igazságügyi szolgálatbai felvételből is kizárta volna; kik csőd alá kerülnek, s a csődvizsgálatban nem találtak vétleneknek, vagy a kik pazarlás miatt gondnokság alá tetetnek (4. §), a nélkül, hogy fegyelmi úton további nyomozásra volna szükség, az úrbéri törvényszéknéli szolgálatból elmozdítandók, s a 72. §. szerinti bánásmód alá veendőek.

65. §. Ha valamely urbéri törvényszéki hivatalnok vagy szolga, a büntető törvények bármi egyéb áthágása miatt vonatik vizsgálatra, ennek befejezése után, akármi volt legyen is eredménye, a tárgyalási irományok annak felettes törvényszéki hatósága elnökségével közlendők, hogy a 72. §-hoz képest fontolóra lehessen venni, vajjon az ellen, habár a büntő törvények nem alkalmazhatók is, nem kell-e mégis fegyelmi úton eljárni.

66. §. Ha valamely törvényszéki hivatalnok vagy szolga ellen hivatalos tapasztalatokból, vagy előfordult tisztí vagy egyéb panaszokból, avagy feljelentésekből hivatali kötelességei olly elhanyagolásának vagy megszegésének alapos gyanuja merül fel, melly egy különös rendeletre, vagy a vétség nagyságára s a szolgálat biztonságára való tekintettel, vagy mivel a csekélyebb fegyelmi intézkedések foganatlanul maradtak (49. §.) szigorúbb elbánást érdemel, az a feletti megkivántató nyomozásokat a vádlott főnöke fegyelmi úton haladéék nélkül indítsa meg.

Minden fegyelmi vizsgálat megindítása és eredménye felől, mind az igazságügyi, mind pedig a belügyi ministernél jelentést kell tenni.

67. §. Ha felsőbb törvényszéki hatóságnál vagy a minisztériumoknál előforduló tárgyalásokból tűnik elé fegyelmi vizsgálat szükségége, az illető törvényszéki hatóság elnökségének s illetőleg a minisztériumoknak hatásköréhez tartozik, a vizsgálat megtétele iránt azonnal intézkedni.

68. §. Ha valamely úrbéri törvényszéki hivatalnok vagy szolga, a 3. §-ban kijelölt, s a büntető törvények által tilalmazott cselekvények valamelyike miatt vonatik vizsgálat alá, vagy fogatik el, vagy ha csőd alá kerül, azt mindig fel kell hivatalától és járandóságaitól függeszteni, s a vizsgálat tartamáig, vagy a csőd bevégezteig élmezés húzására szoritni, melly a fenálló szabályok szerint állapítandó meg, Ezen előintézkedés a fegyelmi vizsgálat eseteiben is megteendő, ha a vádlottat terhelő kötelességsértés, vagy törvény-

szegés, leebbitést vagy szolgálatbóli elbocsátást vonhat maga után, vagy ha a fegyelmi vizsgálatot megindító törvényszéki főnök, vagy a felsőbb hatóság elnöksége avagy ministeriumok belátása szerint, a szolgálat biztonsága vagy a törvényszék tekintélye a vádlott eltávolítását kívánja. Ez a közvetlen főnök, valamint a felsőbb hatóság elnöksége s a ministeriumok által rendeltethetik el.

69. §. Fegyelmi vizsgálat megindítása, vagy hivataltól és fizetéstől felfüggesztés elleni panaszok az úrbéri főtörvényszék elnökségéhez, s ha a panasz a főtörvényszék elnökségének intézkedése ellen emeltetik, vagy ha az intézkedés az úrbéri legfőbb törvényszék elnökségétől vagy magától az úrbéri legfőbb törvényszéktől származott, a belügyi ministerhez nyújtandók be, ki azokat egyetértőleges elintézés végett az igazságügyi ministeriumhoz juttatandja. De ezeknek halasztó hatályok nincsen.

70. §. Fegyelmi vizsgálatnál az ügy felvilágosítására szolgálható minden bizonyítékok, hivatalból szerzendők meg, s az érdekelt felek és tanuk, szükség esetében, hit alatt hallgatandók ki.

A vádlottal, minden ellene előfordult körülményeket és bizonyítékokat közölni kell, szó- vagy írásbeli igazolás végett. Ha az igazolást megtagadja, a nélkül is el kell ellene járni.

71. §. Ha a vizsgálatból, valamely a büntető törvények által tilalmazott cselekvény gyanuja merül fel, a bűnvádi eljárás eredménye bevárando, annak befejezte után pedig, szükség esetében, fegyelmi úton kell tovább eljárni.

72. §. Ha valamely úrbéri törvényszéknél alkalmazott egyén ellen a fizetésből levonásnak fegyelmi büntetésekeni kiszabása, vagy az úrbéri törvényszéknéli szolgálatbóli elbocsáttatása forog fen; ez csak azon hatóság elnöksége által, a melly őt alkalmazta, vagy ha alkalmaztatása a ministeriumoktól származott, a bel- és igazságügyi ministeriumok által egyetértőleg történhetik.

Ha a fegyelmi tekintetekből az úrbéri törvényszéktől eltávolított hivatalnok más hatósághoz tartozik, a további bánásmód tekintetében ahoz képest, a mint ő valamely igazságügyi vagy politikai hatósághoz tartozik, az ezen hatóság hivatalnokaira nézve érvényes határozatok alá esik. Oly személyek, kik legfelsőbb kinevezés által utasítottak valamely úrbéri törvényszéknéli szolgálatba, abból csak legfelsőbb határozvány által távolíthatnak el maradandólag.

Ehez képest minden befejezett fegyelmi vizsgálat azon hatóság elnöksége elé, melly által a vizsgálat alatti egyén alkalmaztatott, s a szükséghez képest az úrbéri főtörvényszék elnöksége által a belügyi minister elé terjesztendő, ki azt egyetértőleges intézkedés végett az igazságügyi ministerhez juttatandja.

73. §. Az úrbéri törvényszékek önálló hatóságokat képeznek, mellyek kiadványaikat ezen megjelölés alatt „N-i (székhely) cs. k. úrbéri törvényszék, illetőleg cs. k. úrbéri főtörvényszék“ „cs. k. úrbéri legfőbb törvényszék“ bocsátják ki s hivatalos pecséttel látják el.

74. §. Az első folyamodási úrbéri törvényszékek az igazságügyek folyamatára nézve legközelebb a főtörvényszékek s különösen azok elnökségeinek felügyelete alá; a főtörvényszékek s az úrbéri legfőbb törvényszék pedig a bel- és igazságügyi ministeriumok főfelügyelete alá vetvék.

Mindazon ügyek, mellyek az úrbéri törvényszékeknél igazságügyek folyamatát tárgyazzák, a mennyiben azokra nézve a ministeriumok intézkedése szükséges, az igazságügyi ministernél nyújtandók be, ki is azokat saját észrevételeivel együtt a belügyi miniszterrel közlendi, hogy így a szükséges intézkedés kölcsönös egyetértésben bocsáttathassék ki.

Az úrbéri törvényszékek a bel- és igazságügyi ministeriumok minden intézkedéseit egyetértőleges közös kiadványozásban kapják.

75. §. Az alárendelt törvényszékek tartoznak a fölöttes úrbéri főtörvényszék s illetőleg elnöksége rendeleteit pontosan teljesíteni, s annak kívánságára minden hivatalos ügyekről felvilágosítást és számot adni.

A főtörvényszékek s illetőleg azok elnökségei kötelesek az alájuk rendelt törvényszékeket hivatalból, szükség esetében pénzbeli vagy egyéb alkalmas büntetések által is, köteleességek teljesítésére szorítani, s különösen a felett őrködni, hogy azok mindig szabályszerűleg legyenek betöltve.

76. §. Az úrbéri legfőbb törvényszék hivatva van, a birói tiszte gyakorlatában észrevett hiányait az első és másod folyamodási törvényszékeknek rosszallani, s az ez iránt szükséges rendreutasításokat kibocsátni, s ha olly rendeletek forognak fen, mellyek hatályossága határain kívül esnek, az igazságügyi ministert, a belügyi miniszterrel egyetértőleges intézkedés végett, kellőleg tudósítani. Egyébiránt az úrbéri legfőbb törvényszék köteles az önmaga által kimondott rosszallásokról és helyreigazításokról is a ministeriumokat értesíteni.

77. §. Az első folyamodási úrbéri törvényszékek vizsgálata, ha az szükségessé válik, a főtörvényszékek vagy ezek elnökségei által, a ministeriumok engedelmével, sürgős esetekben pedig tüstint is elrendeltethetik. De az utóbbi esetekben, a tett intézkedés a ministeriumokhoz feljelentendő.

78. §. Az úrbéri törvényszék elnöksége minden vizsgálatra, kebeléből egy tanácsost vagy egy első folyamodási törvényszéki főnököt vagy tanácsost rendeljen ki, s a mellé tollvivőül égy alattas hivatalnokot csatoljon.

79. §. A kirendelt biztos tartozik pontosan kinyomozni, vajjon az igazságszolgáltatás minden ágaiban, törvényszerű eljárás tartatik-e meg; terheli-e, és mennyiben, a törvényszéket vagy egyes birói személyeket, hivatalos tiszteik elhanyaglása, és miképen kell a netalán fenálló visszaéléseknek elejét venni. Köteles egyszersmind a

tanácsosok és hivatalnokok képességeit és személyes tulajdonaikat lehetőleg kiismerni.

E végre jelen kell néhány tanácsülésben lennie, per- és egyéb törvényszéki irományokat, az előadók kidolgozásait, a benyújtványi, tanácsi és irattári jegyzőkönyveket elő kell mutattatnia és megvizsgálni. Tartozik továbbá az utolsó években felterjesztett ügyleti kimutatások helyességéről, a mennyire lehetséges, s legalább némely adatoknak az illető irományokkal összehasonlítása által meggyőződni. A tapasztalt hiányok iránt köteles a törvényszéki főnököt, s a körülmények mivoltához képest, egyéb törvényszéki hivatalnokokat is kihallgatni, többire pedig hivatalos működéseiben mindazt elkerülni, mi által a törvényszék becsülete és tekintélye megsérülhetné, vagy az ügytárgyalásban késedelem okoztathatnák.

Tartózkodjék minden önrendelkezéstől, hacsak valamely szemlátomást törvényellenes eljárás sürgetős orvoslást nem szükségel.

A vizsgálat eredményéről az úrbéri főtörvényszék elnökségéhez, véleménye kíséretében tegyen jelentést, melyhez mindenkor a törvényszéki elnök és a tisztviselők minőségeinek lélekismeretes rajzolata is melléklendő.

80. §. Ha a vizsgálat oka és célja közelebbi határozatokat tesz szükségessé, az iránt a biztos különös utasítással látandó el.

81. §. Az úrbéri főtörvényszékek s illetőleg ezek elnökségei az illynemű vizsgálatok folytán, a hatáskörükbe eső rendeleteket azonnal tegyék meg, az egyéb megkivántó rendszabásokat pedig a vizsgálati iromány kapcsában az igazságügyi ministeriumnál indítványozzák, melly azok iránt a belügyi ministeriummal értekezni fog.

82. §. Az első folyamodási törvényszékek tartoznak minden év kezdetével, s legfőbb január 31-dikeig az elmúlt évben előfordult ügyletekről egy főügykimutatást, s úgy a még be nem fejezett, mint a már befejezett de még el nem döntött egyes perekről külön kimutatásokat a főtörvényszékhez felterjeszteni.

83. §. A főügykimutatások a 3. szám alatti minta szerint szerkesztendők. Az egyes rovatok fölratai a tárgyat jelölik, mellynek számvák.

A törvényszékek főügykimutatásai két szakaszban nyujtandók be, mellyek közül az egyik az egész törvényszék ügyleteit, a másik pedig az egyes előadókeit ábrázolja.

84. §. A külön kimutatások, a folyamatban levő, de még be nem fejezett perekről a 4. sz. alatti minta szerint készítendők. Azoknak utósó rovatában azon álláspont, mellyen a tárgyalás létezik, a törvényszék által a gyorsítás végett tett intézkedés, s a bevégezést gátló akadály határozottsággal feljegyzendő.

A hátralevő bezárt perekről kimutatás az 5. sz. alatti minta szerint szerkesztendő. Annak utósó rovatában az elintézést késlelő okok iktatandók.

85. §. A 84. §-ban említett kimutatások évenkinterjesztendők fel az úrbéri főtörvényszékhez. De szabadságában áll ezen törvényszéknek, évközben is kimutatásokat kivánni be azon ügyletekről, melyekre nézve ezt szükségesnek találja.

86. §. Az úrbéri főtörvényszék a felterjesztett kimutatásokat pontosan megvizsgálja, azok iránt szükség esetében bővebb felvilágosítást kívánjon, s hol az ügykezelésben hiányok vagy késedelmek tapasztaltnak, megfelelő intézkedést tegyen.

Az első folyamodási úrbéri törvényszékek ügykimutatásai, a főtörvényszék által megtekintés végett az igazságügyi ministeriumhoz is felterjesztendők, melly azokat netaláni észrevételeivel, egyetértőlegesen intézkedés végett a belügyi ministeriumhoz juttatandja. Ezen kívül a főtörvényszék, az egyes bíróságok főkimutatásaiból minden alatta álló úrbéri törvényszékek ügyleteiről egy összkimutatást terjeszsen fel hasonló czélból az igazságügyi ministeriumhoz. E mellett az iránt már tett intézkedéseket jelentse be, azokat, melyek hatáskörét meghaladják indítványozza, s az igazságszolgáltatás folyamatáról általában alapos véleményt adjon.

87. §. Az úrbéri főtörvényszékek a náluk előfordult ügyletekről, egy főkimutatást a 6. sz. alatti minta szerint, az abban előszabott két szakaszban, s egy kimutatást a hátralékban maradt, befejezett perekről az 5. sz. minta szerint terjeszsenek fel a fentemlített czélra az igazságügyi ministeriumhoz.

88. §. Hasonló kimutatásokat köteles az úrbéri legfőbb törvényszék is a nála előforduló ügyekről a 7. és 5. minták szerint az igazságügyi ministernek megtekintés és a belügyi ministerrel egyetértőleg O Felsége elibe terjesztés végett átnyújtani.

89. §. Minden törvényszék a 8. sz. alatti minta szerint szerkesztett jegyzék által jelentse be az év végével, melly hivatalnokok voltak távol annak folytatában vagy akadályoztattak hivatalos működéseikben.

90. §. Mindegyik úrbéri főtörvényszék, valamint az úrbéri legfőbb törvényszék saját jegyzéket is vezessen, az általa önnön tisztviselőinek, vagy az alattas törvényszékeknél alkalmazott hivatalnokoknak osztott dicséretekről és feddésekről, s abból minden év végével kivonatokat terjeszsen a belügyministerrel közös intézkedés végett az igazságügyi ministerium elé.

Ugyanazon 1856-ki febr. 2-ki ministeri utasítás második részének első, második, harmadik, ötödik, hatodik, hetedik fejezete pedig az úrbéri törvényszékek ügyrendtartásáról következőket rendel:

91. §. Minden úrbéri törvényszéknek benyújtványi jegyzőkönyvvel kell ellátva lennie.

92. §. Az iktató hivatalból a törvényszékhez czimzett semmiféle iratot sem szabad visszautasítani vagy az átadónak visszaadni.

A hivatali helyen kívül az iktatónak semmiféle beadványt nem szabad elfogadnia. Az iktatóhivatalnál élő szóval semmit sem lehet beadmányozni.

93. §. Továbbá az iktató helyét pótló hivatalnoknak nem szabad valamely beadványt olly megbizással venni át, hogy azt ne tüstint, hanem csak meghatározott időben, vagy bizonyos feltételek alatt iktassa be a benyújtványi jegyzőkönyvbe. A felekkeli ezen nemű összebeszélések, az iktatón, kimélet nélkül szolgálatvesztéssel (72. §.), s a körülményekhez képest bünténykint büntetendők.

94. §. Az iktatóhivatalnál a feleket csak az iránt szabad értesíteni, vajjon és mikor nyujtatott be valamely beadvány, s minő számmal jeleltetett meg.

95. §. A benyújtványi jegyzőkönyvet naponkint, még pedig köznapokon pontosan öt órán, ünnep és vasárnapokon három órán által, mellyeket az úrbéri főtörvényszékek, körületek terjedelmében a helyviszonyokruai tekintettel határoznak meg, nyitva kell tartani. Ezen órákon kívül semmi beadványt sem szabad elfogadni. A postán érkező darabok a törvényszolga által idővesztés nélkül elhozandók, s az iktatónak átadandók.

Az iktatóhivatalra nézve megállapított hivatalos órák a törvényházbani kifüggesztés által teendőik közzé.

96. §. A benyújtványi jegyzőkönyvet a 9. sz. alatti minta szerint nyomtatott nagy íveken kell vezetni, mellyekből a fél ív mindenik lapja három hasábra, s illendő mennyiségű keresztrovatokra osztandó.

Az iktató naponkint a jegyzőkönyv megnyitásánál a benyújtás napját jegyezze fel, és azután a benyujtott beadványokat számsorban iktassa be.

Az első hasábrovatba a beadvány száma s annak kiosztása után, vagy olly tárgyaknál, mellyeknek előadója már meg van határozva, ezen határozathoz képest az előadó neve; a másodikba a hatóság, mellytől az irat érkezett, vagy a benyújtó fél vezeték- és mellékneve, s az ellenfélé is, hol illyen fordul elő, a beadvány tárgyának rövid megjelölésével, a harmadikba az elintézés napja iktatandó.

97. §. Az iktatónak nem szabad a hivatali helyet elhagynia, míg az az azon napon érkezett minden beadványok a benyújtványi jegyzőkönyv második rovatába be nem iktatvák, s az első rovatba legalább a jegyzőkönyvi szám fel nem jegyeztetett.

Ha valamely napon semmi sem nyujtatott be, ez világosan megjegyzendő.

98. §. Minden beadvány, mingyárt az átvétel után, a nappal, hónappal és évvel, s az azt a benyújtás időrende szerint illető jegyzőkönyvi számmal, még pedig, ha a fél kívánja, annak jelenlétében pontosan megjelendő.

A számok minden évben január elsejétől december utolsójáig

folynak, s a mellett minden törtszám, s a számok átugrása vagy ismétlése gondosan kikerülendő.

A jegyzőkönyvi számot s a benyújtás napját, hónapját és évét a beadványhoz tartozó másodlatokra és fölzetekre is fel kell tenni.

99. §. Az iktató a beadványok mellékleteit nézze át, a beadvány jegyzőkönyvi számával, s a benyújtás évével jelölje meg, s azoknak mennyiségét a beadványon a jegyzőkönyvi szám alá jegyezze fel.

Ha a beadványban felhívott mellékletek közül valamelyik hiányzik, azt a jegyzőkönyvi számnál ki kell tüntetni.

100. §. Ha valamely fél beadványa benyújtása idejéről bizonyítványt kíván nyerni, annak fölzetét mutassa elő, melyre az iktató s jegyzőkönyvi számot s a benyújtás napját jegyezze fel,

101. §. Bepecsételt beadványokat az iktató a pecsét megsértése nélkül bontson fel, s ha külön borítékban fekszenek, a jegyzőkönyvi számot mind a beadványra mind a borítékra; a benyújtás napját pedig csak az elsőbre jegyezze fel.

Ha ugyanazon borítékban több beadványok találatnak, folyó számokkal jelöltessenek meg, s mindezen számok a borítékra is felrakassanak.

A borítékok számrendben özszerakandók, az iktatóhivatalban hat hónapig megtartandók, és azután elenyésztenedők.

102. §. A törvényszéki elnökhöz intézett és bepecsételt, vagy egyébkint bezárolt beadványok, annak felbontatlanul adandók át.

Mihelyt valamely a törvényszéki elnöknek felbontás végett átadott beadvány, az iktatóhoz visszaérkezik, az a borítékra előlegetesen feljegyzett szám alatt a benyújtványi jegyzőkönyvbe beiktatandó.

103. §. Ha később kitetszik, hogy egy illy boríték alatt több darabok foglaltattak, az iktató az elsőt a borítékra előlegetesen feljegyzett számmal, a többieket pedig az őket a visszaszolgáltatáskor illető jegyzőkönyvi számokkal lássa el, s az, utóbbiakat utólagosan a borítékivra jegyezze fel.

Ha a törvényszéki elnök egyes darabokat magánál megtart, ezt az illető számnál a második rovatban meg kell jegyezni.

104. §. A törvényszéki elnök semmi olly beadványt se vegyen át követlenül a felektől, melynek elintézése a törvényszéket illeti, hanem őket azzal a benyújtványi jegyzőkönyvhöz utasítsa.

Ha valamely fél a törvényszéki elnöknel beadványának el nem fogadása miatt, vagy egyéb az iktatóhivatalban történtekről panaszkodik, a beadványt ugyan elfogadhatja, de az annak jegyzőkönyvbe iktatása iránt megkivántató intézkedést azonnal megtegye.

105. A pénzzel vagy pénzértékkel terhelt beadványokkal az árva-, gondviseltségi- és letétvagyon pénztári kezelése iránt fenálló rendszabályok szerint kell bánni.

106. §. A perirományok az iktatóhivatalba adandók be, s az

írományjegyzéken, vagy a törvényszéki jegyzőkönyvön, mellynek csatolványait képzik, az azokat illető jegyzőkönyvi számmal, s a benyújtás idejével jelörendik meg.

107. §. A felek írásbeli beadványain, a jegyzőkönyvbe vett szóbeli kérelmeken és kereseteken, más hatóságok levelein vagy rendelvényein, a törvényszékhez tett jelentéseken, s a befejezett perírományokon kívül, semmi írománydarabot vagy birói fogalmazványt sem kell az iktatóhivatalba átadni.

A benyújtványi jegyzőkönyvbe már beiktatott beadványokat, habár azok iránt tárgyalási határnapok rendeltetnek, és több végzések hozatnak is, a 189. §-ban közelebbről kijelent esetek kivételével, nem kell ujlag jegyzőkönyvbe vezetni és számokkal megjelölni.

108. §. Az iktató minden délelött és délután, a megállapított idő elteltével, a benyújtványi jegyzőkönyvet bezárja, s a jegyzőkönyvi íveket, az ujakkal, s azon darabokkal együtt, mellyek vagy fontosb neműek, vagy mellyeknek megtekintését a törvényszéki főnök magának fentartotta, annak elibe terjeszse.

A törvényszéki főnök az iveket átnézi, a beadványokat kellöleg megtekinti, az ujlag indított ügyeknek előadót rendel, ezután a jegyzőkönyvi ívek végén „láttam“-ját felírja, s azokat az írománnyokkal együtt visszaszolgáltatja.

Ha a főnök valamelly beadványt magánál megtart, ezt a jegyzőkönyvben feljegyezze.

109. §. Ezután az iktató a netalán még hátralevő iktatásokat végezze, s a beadványokat, mellyek az ugyanazon ügyben legutoljára beérkezett beadvány számával megjelöendők, még azon napon, az egyes előadókhöz zártan küldje meg. Sürgetős beadványok az előadókhöz tüstint átküldendők.

110. §. A benyújtványi jegyzőkönyvről a 10. sz. alatti minta szerint betürendbe szedett sortár vezetendö. Annak három rovataiban, a felek nevei, s röviden a tárgy, az ugyanazon ügyben az év folytatában érkezett beadványok számai, s az előadó neve kiteendők.

111. §. Az eljárás berekesztése után jegyzésbe vett írományok, azon felül egy külön perkönyvbe iktatandók, melly a törvényszéki főnök közvetlen vezérlete alatt akkép vezetendö, hogy abból a bevégezett pertárgyalások száma, az eljárás neme, az előadó, kinek a per kiosztatott, a kiosztás időpontja, az elintézés napja és módja, mindenkor megtudathassék.

A benyújtványi jegyzőkönyvben az eldöntés végett előterjesztett per előadója meg ne nevezessék, s általában kellö elővigyázat fordítassék arra, hogy az előadó a fél előtt tudva ne legyen.

112. §. A benyújtványi jegyzőkönyv, s a sortár időről időre bekötendők, s a hivatalszobában tartandók.

113. §. A törvényszék főnöke, az elnökségi ügyekbeni beadványokról, s a benyújtványi jegyzőkönyv előterjesztésekor, fontos

okoknál fogva magánál megtartott beadványokról, a benyújtványi jegyzőkönyv szerinti jegyzéket vezessen, s a beadványokat saját elnöki sorszámmal láttassa el.

114. §. Az előadó nevezése a törvényszék főnökét illeti.

Mindegyik tanácsos köteles a törvényes akadályok (44. s k. §§.) eseteit kivéve, a neki osztott munkákat elfogadni.

115. §. A törvényszéki főnök mindegyik tanácsosnak azon ügyeket osztsa, melyekre az, ereje és képességei szerint, leginkább alkalmas.

Egyik előadót sem szabad felettébb kimélni, vagy szerfelett megerőtetni, sőt inkább méltányos egyenlőséget kell megtartani, s különösen a berekesztett peres ügyek kiosztásánál az azok alapos kidolgozásához megkívántató időre és fáradságra tekintettel lenni.

116. §. Valamelly ügy bevégezése előtt, nem kell az előadó személyében fontos ok nélkül változást tenni. Mindazáltal az eljárás berekesztése után, más előadó rendeltethetik.

Összefüggő tárgyak ugyanazon előadónak osztandók.

Semmiféle jogügyet sem szabad olly tanácsosnak osztani, ki az érdekllettel olly viszonyban áll, hogy nem teljesen elfogulatlannak látszik.

Az, hogy kelljen-e valamelly félnek, ki ügyében valamelly előadó ellen tiltakozik, kívánságát teljesíteni, a bírósági főnök ítél-tére bízatik.

117. §. Különösen fontos vagy tekintetre méltó tárgyaknál, a törvényszéki főnök még egy második tanácsost nevezhet tárgyel- adóul. De arra nem köteleztetik, habár azt a fél vagy az előadó in-dítványozza is.

118. §. Mindegyik tanácsos részére egy előadói könyv veze- tendő, előírt minta szerint, az iktatóhivatalban. Ezen könyv első hasábján, melynek az előadónak kiosztott beadványok mennyi- ségét kell kimutatnia, a számok január 1-jétől december utoljáiig folyjanak. A többi rovatok tárgyát a feliratok mutatják. Az ülésben előterjesztett ügymarabok elintézésének napját, az előlülő, vagy a tanácskönyvet vezető hivatalnok, az ülésen kívül elintézett darabo- két (127. §.) az iktató jegyzi fel.

119. §. Az előadó előlegesen szerezzen magának meggyőződést arról, hogy a hozzá érkezett beadványok helyesen jeleltettek meg és osztattak ki, ezután pedig azoknak, s a netalán velök összefüg- gő korábbi irományoknak tartalmával szorosán ismerkedjék meg, s kidolgozásukra azon szorgalmat és gondot fordítsa, melyre őt szol- galati esküje és lélekismerete kötelezik.

120. §. Írásban tárgyalt peres ügyekbeni berekesztett peri-ományok rendszerint 30 nap alatt, szóval tárgyalt peres ügyek (162, 178. §§.) 8 nap alatt, a többi beadványok pedig a legközelebbi ta- nácsnapon előterjesztendők.

Olly ügymarabok előterjesztését, melyek az előadókhöz csak

az ülés előtti délután érkeznek, a legközelebbi ülésnapig el lehet használni.

Az itten megállapított határidőket az előlülő, a szükséghez képest, megrovidítheti vagy hosszabbíthatja. Olly jogügyeket, mellyek az ügy helyzeténél fogva, különös siettetést kívánnak, köteles az előadó az előlülő emlékeztetése nélkül is tüstint munkába venni.

121. §. Az előadó minden beadványra írásbeli indítványt adjon.

A beadványra magára csak akkor szabad az indítványt felírni, ha az a törvényszéki irományok között kétségkívül megtartandó, és sem valamelyik félnek ki nem szolgáltatandó, sem valamely hatósághoz át nem küldendő, s ezen felül az előadó indítványa rövid és semmi kétség alá nem esik.

122. §. Ezen kívül mindig elkülönzött írásbeli előterjesztmény fogalmazandó. Olly beadványoknál, mellyek elintézése a törvény világos szavaiból foly, elegendő a félig megtört előterjesztményi ív egyik hasábján, a beadvány fölzetét a kérelem, meghagyás vagy megkeresés lényegével felhozni, s az ív másik hasábjára azonnal a véleményezett elintézés tervét vezetni.

De minden fontosabb vagy bonyolult ügyekben rövid és hű irománykivonat is készitendő, s az előadó indítványa különös vélemény által indokolandó.

123. §. Berekesztett perirományok feldolgozásánál az előadó mindenek előtt fontolóra vegye, vajjon a törvényhatóságra, az eljárás alakjára, a felek jogszerű képviselőtére, az irományok teljességére, vagy más jogügyekkel összefüggésökre nézve, nem áll-e valami akadály a végeldöntés utjában.

Ha ezen eset nem forog fenn, a periratok kivonatát készítse el, abban minden előforduló ténykörülményeket és jogalapokat, mellyek némileg nyomosoknak tartathatnak, s minden előadott bizonyítékokat híven hozzon fel, s az előterjesztett okiratok eldöntő helyeit emelje ki és az által a szavazókat olly helyzetbe tegye, hogy az ügyet szint olly alaposan megítélhessék, mintha az irományokat önmaguk olvasták volna.

124. §. Az előadó véleményének, melly egyszersmind az indokok helyett is szolgálhat, a felek jogszerű viszonyainak teljes kifejtését kell magában foglalnia; a javasolt határozatot minden pontjaiban a törvényekből igazolnia; azt, a mi némi látszattal más vélemény mellett hozatott fel, megczáfolnia s hasztalan hosszadalmaság nélkül, a per tárgyát annyira kimeritnie, hogy a törvény helyes alkalmazása felett semmi jogszerű kétség se maradjon fenn.

E nélkül a kiadmányok tervezésével megbizott hivatalnok (53. §.) munkája nehéz lenne, sőt annak megbizhatósága s az ügyszerelés gyorsasága és pontossága is veszélyeztetnék.

A hol egyszerre több pontok felett kell határozni, az egyes

pontok, a kivonatban és indítványban, a mennyire a tárgy és bizonyítékok természete engedi, egymástól úgy elkülönzendők, miszerint a tanácskozás alatt kellő rendben egyenkint elhatározathatassanak.

125. §. Az előadó magát a határozatot, mindig az indokokkalki összevegyítés nélkül, különösen és szóról szóra úgy tervezze, a mint az a következő §-usok és a polgári perrendtartás szabályaihoz képest az ítéletbe felveendő.

A felek vagy képviselők részéről tapasztalt késleltetések, és a törvényes rendszabályok megszegései iránt az előadó, ahhoz képest a mint a tárgy megítélése hozza magával, véleménye kezdetén vagy végén tegye meg a kellő indítványokat.

126. §. Ha társelőadó van rendelve, az előadó, az előterjesztmény kidolgozása után az irományokat s a kivonatot, de a határozat és indokok terve nélkül adja át a társelőadónak, ki a kivonatot az irományokkal összehasonlítván, annak helyességét bizonyolni, vagy a szükséges javításokat teljesíteni, és véleményét külön feltenni fogja.

127. §. Olly ügydarabok, mellyek valamely már folyamatban levő jogügyben, csupán az eljárás vezérlését illetik, mellyeknek elintézése nincs eldöntő befolyással a felek jogaira, s a törvények rendeletei szerint kétségtelen; továbbá olly ügydarabok, mellyek csupán más hatóságoknak adandó felvilágosításokat, kézbesítések teljesítését, vagy egyéb alárendelt cselekvényeket tárgyaznak, nem esnek tanácskozás alá, hanem az előadó által, a tervezett kiadmányokkal együtt, legfelebb egyik ülésnaptól a másikig, a törvényszéki főnököknek, jegyzék mellett átadandók.

Ha a törvényszéki főnök, valamely illy módon tett indítvány nyal nincs egy értelemben, vagy ha úgy tartja, hogy a beadvány ezen törvény rendeleteihez képest, vagy fontosságánál fogva előleges tanácskozás alá veendő, az előadót oda utasítsa, miszerint azt az ülésben terjeszse elő.

128. §. Az első folyamodási úrbéri törvényszékeknél teljes tanácsülésben terjesztendők elő :

1. Felsőbb hatóságok kibocsátványai és rendeletei, olly megjegyzések, mellyek a felsőbb törvényszékek által egyes jogügyek eldöntése alkalmával tételnek, s jövőendő esetekre szabályúl szolgálandók, s más hatóságoknak fenálló intézvények vagy rendelkezések iránti közleményei.

2. A megürült helyek betöltése végetti indítványok és javaslatok, nyugalmazások, és befejezett fegyelmi vizsgálatok iránti vélemények.

129. §. Minden egyéb tanácskozás alá eső ügyek egy előlülőből és legalább is két ülnökből álló tanácsülésben intézendők el. Mindazáltal az előlülő belátására bizatik, fontos okoknál fogva, egyes ügyek, különösen írásban tárgyalt perek feletti tanácskozásra,

ha a dolog érdemében ítélet hozandó, számosabb bírákat hívnⁱ egybe.

130. §. Az úrbéri főtörvényszékek határozványaikat teljes tanácsülésben hozzák.

131. §. Ha a tanácskozásnál elfogulatlan bírának a kiadott rendszabályokhoz (128 s k. §§.) képest, megkivántató száma nem volt jelen, a hozott rendelet vagy határozat, ha a jogügy folyamodás, vagy valamelyik fél felebbezése útján, a felsőbb törvényszékhez jut, ez által mint semmis megszüntetendő, s a törvényszék törvényszerű kiegészítése mellett tartandó újabb tanácskozás rendelő.

Más esetekben a felhívott rendszabályok figyelmen kívül hagyása, a bírói határozatot jogszerű hatásától ugyan meg nem fosztja; de az előlülő felelős azoknak figyelmen kívül hagyásáért.

132. §. Az úrbéri legfőbb törvényszék határozványait egy előlülő és hat szavazóból álló tanácsgyülekezetekben hozza.

Egyébiránt a legfőbb törvényszék tanácskozásaira nézve fenálló különös szabályok, az úrbéri legfőbb törvényszékre nézve is érvényesek.

133. §. A beadványok, rendszerint azon időrendben terjesztendők elő, a mint benyujtatnak.

Sürgető beadványoknak minden egyebek felett elsőbbségök van. Az ez iránti határozatok az előlülő belátására bíztnak.

134. §. A tanácskozásnál, az előadó a fogalmazott kivonatot, vagy az elintézendő darabot és véleményét maga olvassa fel. Egyszerű tárgyaknál az előterjesztés előszóval is történhetik; de a fél által tett kívánság, mind azon esetekben, hol a dolog annak szavaitól függ, egész tartalmában felolvasandó.

A felhozott okiratok eldöntő helyeit a többi tanácsosok valamelyike olvassa fel, ki e végre az irományokat kezéhez veszi. Az előlülő vagy valamelyik szavazó kívánságára az utóbbiak teljes tartalmuk szerint felolvasandók.

135. §. Sem az előlülőnek, sem más szavazónak nem szabad az előadót előterjesztményében félbe szakasztania, vagy mielőtt a sor rákerül, véleményét nyilvánítania. Ha valamelyik szavazó az ügyálladékot egészen meg nem értette; szabadságában áll a szükséges felvilágosítást az előadótól kívánnia.

136. §. Az előterjesztés végeztével az előlülő a szavazókat a legidősb tanácsoson kezdve, rangjuk szerint felszólítja véleményök nyilvánítására. Ha társelőadó van rendelve, az véleményét közvetlenül az előadó után terjeszti elő.

137. §. Különösen fontos vagy bonyolult esetekben az előlülő általános vitatást bocsáthat a szavazás elibe. S olly ügyekben, melyek iránt valamelyik a szavazók közül kiválólag közelebbi felvilágosítást képes adni, ezt az előadó és társelőadó után, legelől hallgathatja ki.

138. §. A szavazók figyelmöket osztatlanul a tanácskozás tárgyára fordítsák, az alatt semmi egyébbe ne foglal kozzanak, véleményüket lélekismeret és önmeggyőződésük szerint, hirtelenkedés, szenvedelem vagy mellékcél nélkül őszintén jelentsék ki, más szavazók indítványai feletti érdeső (személyeskedő) megjegyzéseket, s már felhozott okok ismétléseit kerüljék, s valamely máéik tanácsos vagy az előlülő által megczáfolt állításhoz, önnön jobb meggyőződésük ellenére ne ragaszkodjanak.

139. §. A szavazókat véleményük melletti okaik előadásában nem szabad félbe szakasztani. Csak hibás ténybeli felvételek iránt köteles az előadó tüstint az írományokból kellő felvilágosítást adni.

140. §. Az előlülőnek nem szabad a vélemény szabadságát korláto lnia; csak a szavazás végeztével szabad neki nézetét kimondani. Ő se hirtelenkedést, se czéltalan hosszadalmasságot ne tűrjön; az előterjesztésre kellőleg el nem készült vagy a szükséges írománydarabokkal el nem látott előadókat visszautasítsa, s a tanácskozásbani rendről, komolyságról és illedelemről gondoskodjék. Ha a tanácskozás alatt olly ténykörülmények, mellyeket ő eldöntőknek talált, elmellőztettek, vagy hibásan adattak elő, az iránti észrevételeit a szavazókkal közölje, s szükség esetében a körülkérdezést megújítsa.

Ez eseten kívül azon tanácsosokat, kik véleményöket már határozottan nyilvánították, újabb szavazásra fel ne hívja. Szabadságában áll mindazáltal azon okokat, mellyeknél fogva véleménye szerint más határozatot kellett volna hozni, jegyzőkönyvbe vétetni.

141. §. Ha valamely jogügy olly bonyolult, vagy megítélése annyira nehéz, hogy egy vagy több szavazók nem merik magukat rögtön elhatározni, hosszabb megfontolás, és az írományok saját átolvasása végett, szükséges időt kell nekik engedni, s valamelylyik következő ülés alkalmával a tanácskozást, ugyanazon tanácsosok jelenlétében, megújítani s bevégezni.

142. §. A határozatot az előlülő azon vélemény szerint mondja ki, melylyel minden szavazó vagy azoknak többsége teljesen egy értelemben van.

Ha a szavazók többsége valamely véleményben nem egyesül, a végzés következő határozatok szerint mondandó ki :

a) Ha több vélemények közül valamelylyik mellet az összes szavazók fele van, az előlülő, hozzájárultával azt határozottá emelheti.

b) Ha a szavazatok két vélemény között egyenlően vannak megoszolva, az előlülőnek jogában áll, egyik vagy másik mellet határozni.

Szabadságában áll mindazáltal, ha lehetséges, az ügyet számosabb tanácsban terjesztetni elő. Ha a két vélemény közt meg-

osztott szavazatok csak az öszszegek nagyságában térnek el egymástól, az előlülő középszámot vehet fel.

c) Ha a szavazatok három vagy több vélemény közt akkép vannak megoszolva, hogy a szavazók többsége egy indítvány felett sincs teljesen egy értelemben, következőleg a különféle vélemények mindegyike ellen az összes szavazók felénél több áll, vagy ha az előlülő úgy véli, hogy azon véleményhez, melly mellett a szavazók fele nyilatkozott, nem járulhat, a tanácskozás a mennyire lehetséges, az egyes tételek szerint, mellyek felett határozni kell, felosztandó, az előkérdés az ügy érdemétől, a formáság a határozat lényegétől elválasztandó. A követelés jogérvényessége felett általában s annak öszszege iránt, az ügy fejtegetésére netalán szükséges további tárgyalás felett az ügy érdemébeni határozat iránt, s maga a határozat alakja felett külön kell szavazni.

d) A különféle peres kérdések illy esetekben a szerint fejtegetendők, a mint természeti rendjük hozza magával.

Valamelly pont iránt meghozott határozat, a többiek feletti tanácskozásnak alapjául teendő, s azon szavazók is, kik a határozathoz nem járultak, azt jogérvényes végzésül tartoznak tekinteni s szavazataikat ezen alpra fektetni.

e) Ha szavazati többség illy módon sem jöne létre, a tárgy, a mennyiben már az első tanácskozás nem teljes tanácsgyűlésben volt tartandó, az utóbbiban veendő fel, s ez alkalommal, mindenesetre azon indítvány, melly legtöbb szavazatot nyert, határozatnak tekintendő.

143. §. Az előlülő, ha előtte valamelly ügy alapos eldöntése hosszabb megfontolást látszik szükségelni, a tanácskozás előtt azon szavazókkal, kik annál jelen leendőek, az összes irományokat, és az előadó kidolgozását, olly meghagyás mellett közzöltetheti, hogy az a feletti tanácskozására előlegesen elkészüljenek, vagy ha csak a tanácskozásnál mutatkoznak a nehézségek, az ülést e végre elhalaszthatja.

144. §. Ha valamelly beadvány elintézése végett a rendes tanácsülés hátrány vagy veszély nélkül be nem várathatnék, ezt az előadó az elnöknek tüstint bejelentse, ki úgy köteles intézkedni, hogy vagy rendkívüli ülés tartassék, vagy pedig a megkívántató számú tanácsosok irásban azonnal szavazzanak.

145. §. Akármiféle jogügyben kijelentett véleménytől elállásra és újabbnak adására, vagy más által adott véleményhez járulásra, mindenik szavazónak csak ugyanazon ülés folytatában van joga; a honnan az ülés bevégeztével a határozat többé meg nem változtathatik.

146. §. A tervezett végzések, itéletek, indokok és egyéb kiadományok, csekély változtatásokat illetőleg, az előadó által a határozat szerint igazítandók ki. De ha az ügy érdemében az előadó ellenére hozatott határozat, vagy ha annak fogalmazványa egészen újra

dolgozandó, a határozat és indokok kidolgozását azon tanácsosnak kell elkészítenie, ki azt legelől indítványozta.

147. §. Ha a törvényszék által határozott meghagyás, mellynek foganatosítása felett az hivatalból őrködni köteles, a megállapított határidő alatt a fél, vagy az által, kihez az külömben kibocsátott, nem teljesítetik, vagy az illetén ügyekben, valami más hatósághoz intézett megkeresésnek illendő határidő alatt elégség nem tétetik, tartozik az előadó ön felelőssége alatt azonnal a dolog állásához mért további intézkedést indítványozni, és e végre az előadmányába vágó minden illyes rendelkezésekről pontos jegyzéket vezetni.

148. §. Minden ülésről jegyzőkönyv szerkesztendő. Annak elején meg kell jegyezni, melly törvényszéknél s melly napon tartatott az ülés; ki vitte az elnökletet; a törvényszék mellyik szavazó tagjai voltak jelen, s az alattas hivatalnokok közül, ki alkalmaztatott a jegyzőkönyv vezetésére, s a kiadmányi tervek fogalmazására.

149. §. Az ülésben netalán teljesített meghitezések s egyéb események, mellyek nem az előterjesztett tárgyak feletti tanácskozást érdeklik, a jegyzőkönyvben kiteendők; az előterjesztett ügydarabok pedig az iktatói számokkal jegyzendők meg, azon rendben, mellyben azok előfordúltak, s azokhoz azon személyek, kiket a tárgy érdekel, s maga az utóbbi, röviden elősorolandók. Olly ügydaraboknál azomban, mellyeknek előadása alkalmával valamelly tanácsstag törvényes akadály miatt kénytelen volt magát a tanácskozásbani részvételtől megtartóztatni, vagy más okból a szavazók személyében változás történt, ez kiteendő lesz.

150. §. A szavazás és határozás, a tanácskozás napjának, s a jelenlevőknek felhozásával, az előterjesztményi íveken teendő ki.

Egyhangulag hozott határozatoknál ez csak ezen szónak „egyhangulag“ s a tanácsjegyző aláírásának melléklésével történik.

De olly ügydaraboknál, mellyek iránt az ügy érdemében vagy mellékpontokban, vagy csak a formaeágok vagy indokokra nézve is, külömböző vélemények jöttek elő, az előterjesztményi íven, az előadó fogalmazványa után, s ha a tér nem elégséges, félig megtört külön íven az előadó által már felhozott okok ismétlése és hasztalan szószaporítás nélkül, mindazáltal világosan és határozottan kell előadni, mi véleménynyel volt mindegyik szavazó, minő okokkal támogatta azt, mellyik indítványhoz járult netalán az előlülő, és miképen számíthatott a szavazatok többsége, Ha a tanácsjegyző előtt ez iránt kétségek merülnek fel, az előlülőtől, vagy szavazóktól még a tanácskozás alatt kérjen szükséges felvilágosítást. A netalán ismételt körülkérdezés és szavazás, több szavazók alkalmazása, s általában a tanácskozás, szavazás és határozás egész története pontosan kifejtendő.

151. §. Végre a hozott határozat hozandó fel, s az egyes véle-

mények indokolásairai utalással megjegyzendő, a felhozott indokok közül mellyiket fogadta el a szavazatok többsége.

Szabadságában áll mindegyik szavazónak, véleménye indokait írásba foglalni, s azt kívánni, hogy ezen fogalmazvány a szavazás feljegyzéséhez mellékeltessek.

152. §. A jegyzőkönyvvezető tartozik azon üggydarabokat, mellyekhez a kiadmányok már fogalmazvák, s az előadó által helyeselvek, a tanácskönyvvel együtt hacsak lehet, 24 óra alatt az előülökhöz, a többi üggydarabokat pedig ahoz, kinek a kiadmányokat terveznie kell, megküldeni; többire pedig mindjárt az ülés végeztével, az elintézett ügyszámok jegyzékét a kiadó- és iktatóhivatal főnökével közölni.

153. §. Az előülő a jegyzőkönyvvezetőnek a szavazásokról és hozott határozatokról feljegyzéseit az előterjesztményeken, s a tanácskönyvet szoroson megvizsgálja, ha azokat hibásaknak vagy tökéletleneknek találná, szükség esetében a szavazókkal előleges értekezés után megigazíttassa, s bizonyolás végett aláírásával lássa el.

A tanácskönyvek az irattárban megőrzendők, s kellő időszakokban bekötendők.

154. §. A legfőbb törvényszék számára, a tanácsjegyzőkönyv vezetésére vonatkozólag kibocsátott különös határozatok az úrbéri legfőbb törvényszékre nézve is érvényesek.

180. §. Törvénynapok rendelkezésénél gondoskodni kell, miszerint a czélszerű tárgyalás minden akadályát eleve eltávolíttassék, minden késedelem elháríttassék, az érdekeltek azonnal mindnyájan meghívassanak, idéztetésök czéljáról értesíttessenek, s a megkívántó okiratok vagy más irományok felhozására utasíttassanak.

181. §. Törvénynapokon, rendszerint a törvényekhez képest elfogadható meghatalmazottak tárgyalhatnak a felek nevében. Mindenki köteles ugyan a törvényszék világos parancsára személyesen megjelenni, de a törvényszékek illy személyes idézvényeket csak mellőzhetlen szükség esetében bocsássanak ki.

182. §. Az időt, mellyben a tárgyalás tartandó, akképen kell meghatározni, miszerint a kézbesítés minden feleknél elég korán megtörténhessék, hogy a megállapított órában kellő előkészülettel megjelenhetésök lehetőségessé válják.

183. §. Minden peres és nem peres ügyekbeni szóbeli tárgyalások, rendszerint az előadó s egy hites tollvezető által eszközlendők.

Azomban a törvényszék főnökére bizatik, fontos okoknál fogva hivatalból, vagy ha az előadó indítványozza, egyes tárgyaláshoz még egy másik bírónak kirendelése.

184. §. Azon hivatalnok, ki a törvénynapokról jegyzéket vezet, köteles mindegyik törvénynapra tartozó irományokat, legfeljebb az az előtti napon az előadóval közölni, hogy ez a tárgyról pontosan értesülhessen, s a tárgyalásra elkészülhessen.

185. §. Minden törvénynapokon a megállapított órák tartandók meg, s a mennyire lehetséges, ugyanazon szobában egyszerre több tárgyalás nem eszközözlendő.

A törvénynapokon az előadó vezérelje a tárgyalást, annak kellő irányt adjon, a feleket és képviselőiket érthető és határozott nyilatkozatokra utasítsa, s minden más fejtegetést elkerüljön, hogy az ügy, a törvényhez s a felek jogviszonyaihoz képest legrövidebb s legbiztosabb úton bevégeztethessék.

Az előadó ebben, ha még más tanácsosok vagy az előlülő is jelen vannak, ezek által is gyámoltandó.

Szükség esetében azt is rendellhetni, hogy a felek kilépjenek, miszerint a megkívántató számú szavazókkal tüstint a további célszerű intézkedések iránt lehessen tanácskozni.

186. §. A törvényszék tagjai a felek irányában nyugalommal, mérséklettel és illedelemmel viseltessenek, s az ügy kimenetele felőli hirtelenkedő nyilatkozattól tartózkodjanak.

Valamikor az illendőség, vagy a személyek testi állapotjára való tekintet, vagy a tárgyalás tartalma kívánja, meg kell engedni a feleknek és képviselőiknek, hogy a bíróság előtt leülhessenek.

187. §. A felek kötelesek tisztelettel viseltetni a bírói személyek iránt, s a bírói rendeleteknek engedelmeskedni.

Olly személyek, kik a törvényszék iránt tartozó tiszteletet megsértik, rendre utasítandók, a tárgyalásoktól eltávolítandók, és arányos pénz- vagy fogságbüntetésben marasztalandók.

Ki a vett idézésre meg nem jelenik, hacsak már maga a törvény az ő elmaradásával egyéb jogszerű következményeket nem kapcsol össze, ujabban pénz- vagy fogságbüntetések fenyegetése alatt idézethetik, szükség esetében ezen büntetések végrehajtásával a megjelenésre kényszeríthetik, sőt a törvényszolga, vagy az őrség által a bíróság elibe is állíthatatik.

188. §. Minden törvénynapról jegyzőkönyv vezetendő, mellynek kezdetén a törvényszék a tárgyalás napjának, a jogügynek, melyre az vonatkozik, az ügyszámnak és tárgynak kijejelésével, a jelen levő bírói személyek, s a megjelent felek megnevezendők.

A felek tárgyalásai vagy nyilatkozatai, pontossággal, mindazáltal ismétlés vagy hoeszadalmasság nélkül iktatandók a jegyzőkönyvbe.

A tárgyalás berekesztése után a jegyzőkönyv a felek s a jelen levő bírói személyek által aláírandó. Ha fontos, kötelező nyilatkozatokat, tanuvallomásokat vagy esküteleket tartalmaz, vagy ha valamelyik fél kívánja, a jegyzőkönyv előleg a felek előtt felolvassandó.

Ha valamelyik fél a jegyzőkönyvet aláírni nem tudja, vagy nem akarja, ez az oknak kitétele mellett megjegyzendő.

Folytatott tárgyalásokróli jegyzőkönyvek időrend szerint fűzendők össze.

189. §. A további birói intézkedés minden törvényt nap iránt mihelyt lehetséges, azonnal megteendő.

Olly peres ügyekbeni elintézesek, mellyek további tanácskozás alá nem esnek, azon ügyszám alatt, melly alatt a törvényt nap megrendeltetett, ha lehetséges mindjárt a jegyzőkönyv hátlapján tervezendők, s a bíróság elnökéhez a kiadmány helybehagyása végett átküldendők.

Olly jegyzőkönyvek ellenben, hol a felek jogai feletti határozat forog fen, tanácskozásba veendők, s ha berekesztett írás- vagy szóbeli pereket (162, 178. §§.) tárgyzanak, előbb a benyujtványi jegyzőkönyvbe iktatandók.

190. §. Minden birói fogalmazványok röviden és érthetőleg, egyszerű és illedelmes nyelven irassanak. Rövidítések, mellyek tévedésre szolgáltatathatnának a kiadmányozásban alkalmat, elkerülendők.

A határozat indokai, a törvény által (125. §.), ki nem vett esetekben magával a határozattal egyesíthetők.

191. §. A kiadóhivatal számára zsinórmértékül, minden kiadmányi tervhez, a kézbesítés módja, s az írományok és okiratok hozzátelása iránti szükséges jegyzetek melléklendők.

192. §. A törvényszékek minden félnek, az az születésénél és hivatali vagy polgári állásánál, vagy különös rendelethez fogva illető nevezetet adják meg.

Az „úr“ és „aszszony“ tiszteletszavakat a törvényszékek minden esetekben használják, mellyekben ezen tiszteletszavak az ország szokáshoz képest, a közéletben is divatozók.

193. §. A felettes hatóságokhozi jelentésekhez, a felek jogviszonyainak teljes felderítésére, a bíróság igazolására, s a felhozott ténykörülmények bebizonyítására szolgáló minden írománydarabok csatoltassanak. Ha folyamodványok vagy perirományok terjesztetnek felsőbb elintézés alá, a rendeletnek vagy határozatnak, melly ellen a panasz intéztetik, hiteles mása, s ha a birói határozat nem egyhangulag hozatott, a szavazás iránti jegyzék hiteles másolata mindenkor hozzájuk mellékeltessek, egyhangu határozatoknál pedig a jelentésben kitétessek, ki vett részt a tanácskozásban.

Kinevezési javaslatokhoz a hirlapok, mellyekben a pályázat-hirdetés közzététele toglaltatik, s az öszszes folyamodók iránt szerkesztett minőségí tábla csatoltassék.

Valamelly jelentés tétele alkalmával az ülésben jelenlevők abban mindig név szerint felhozassanak, s az annak tartalma felett elterő vélemények végül feljegyeztessenek.

194. §. Korábbi meghagyásra vonatkozó jelentésekben, a meghagyás kelte és ügyszáma megemlítessek.

Kivülről minden jelentés olly felirattal láttassék el, mellyben a hatóság, mellyhez az intéztetik; a törvényszék, melly azt teszi; a felek nevei s kevés szavakkal a tárgy is kijeleltessék.

195. §. Egymástól független, egyenlő vagy különböző rangu hatóságok egymás között, jegyzékiratokat vagy leveleket váltanak. Ez áll a külföldi hatóságokkalli levelezésre nézve is. Azon külföldi hatóságok tekintetében, mellyekkel levelezés csak különös megszorítások és formák alatt van megengedve, az eddigi rendszabályoknál kell maradni.

196. §. Alattas törvényszékek az előttes hatóságok irányában a „nagy tekintetű“ nevezettel éljenek. Más egyenlő vagy kisebb rangu hatóságokkalli levelezésben a „tekintetes“ nevezet használható.

197. §. Az úrbéri legfőbb törvényszékhez s a ministeriumokhoz az első folyamodási törvényszékek, a mennyiben egyes esetekre nézve külön rendeletnek nem állnak fen, felettes főtörvényszékek útján járuljanak.

198. §. Azon czim tekintetében, melly alatt az úrbéri törvényszékek kiadványukat kibocsátják, a 73. §. előadott szabály érvényes.

Itéleteik és más határozataik mindig e szavakkal: „A cs. kir. úrbéri törvényszék Ó cs. k. Apostoli Felsége által adományozott hivatalos hatalmánál fogva“ kezdődjenek.

199. §. Minden birói kiadványok tervei az előlül elé terjesztendők. Ez köteles azokat pontosan átnézni, s ha a hozott határozattal megegyezőnek találja, ezen szót „Expediatur“ s aláírását oda mellékelni. Ha abban nyelvhibákat, kifejezésbeni érthetlenséget vagy nyilvánosságos elvétést vesz észre, a szükséges kijavítást mindigárt maga megtéheti, vagy arra az előadót utasíthatja. De ha fontosabb változtatás látszik neki szükségesnek, aggályát a legközelebbi ülésben nyilvánítsa; s a kiadványozást az a felett hozott határozathoz képest rendelje el.

Az előlül Expediatur-jával ellátott tervek a kiadóhivatalba szállítandók. Az előlül jóváhagyása nélkül, a kiadóhivatalból semmit sem szabad kiadványozni.

200. §. A kiadó ügyleteit ellátó hivatalnok a hozzá érkező ügdarabokat a jegyzőkönyvvezető által neki átadott jegyzékből (152. §.) törölje ki, s ha nyolcz nap alatt az ülés után, az ezen jegyzékben foglalt minden darabok hozzá nem találának érkezni, a még hiányzókat iránt a bírósági főnöknél jelentést tegyen.

201. §. Minden beérkezett darabokat egyszersmind a kiadókönyvbe iktasson, s a kiadvány tervére a beérkezés napját jegyezze fel.

A kiadókönyvnek az a rendeltetése, hogy a törvényszékhez benyújtott minden beadványoknak a kiadóhivatalbai pontos átszolgáltatását bizonyolja, s az az iránti nyomozást, hogy mikor érkezett valamely irományszerű a kiadóhivatalba, s mikor adatott át az irattárba, könnyítse. Ez az előírt minta szerint vezetendő. Az első rovatba eleve a benyújtványi jegyzőkönyv számai számszámrendben, a másodikba minden darabnál, mihelyt az a kiadóhivatalba jut,

azon nap, mellyen ez történt, kevés betűkkel vagy jegyekkel, s a negyedikbe az irattárbai átadás napja iktatandó.

202. §. Ez után a kiadóhivatal főnöke az elintézés letisztázását eszközölje, s e végre a munkákat az irodai egyének közt célszerűen oszssa fel.

Olly elintézesek, mellyeknek gyorsítása a törvény vagy az előlülő által különösen elrendeltetett, tüstint, a többiek pedig azon sorban adandók ki és kézbesítendők, mellyben a kiadóhivatalhoz érkeztek. — Hátralékok gondosan kerülendők.

203. §. Az irodában tisztán, olvashatólag és helyesen kell írni. Nevekben vagy szavakbani rövidítések meg nem engedvék. Minden kiadványra fel kell azon beadvány ügyszámát jegyezni, mellyre az következett.

Továbbá minden másolatnak teljesen meg kell az elintézés tervével egyeznie, s az ez iránti bizonyosság végett az utóbbiakkal két irodai egyén által gondosan összeolvasatnia. A másolat készítője annak összeolvasására rendszerint ne alkalmaztassék, ha mindazáltal az elkerülhetlen volna, ő olvassa fel az általa készített másolatot, s egy másik hivatalnok ellenörködjké a fogalmazványali megegyezés felett. A másolók és összeolvasók nevei a terven megjegyzendők.

204. §. A kiadmányok tüstint aláíratandók. Jelentéseket legelőli az előadó, továbbá a törvényszék elnöke; az ítéleteket, rendelvényeket, hirdetvényeket, különösen kiadott hivatali bizonyítványokat és egyességleveleket a törvényszék főnöke és egy titkár vagy segéd, vagy a kiadóhivatal főnöke írják alá. Más hatóságokhozi jegyzékiratok és levelek egyedül a törvényszék elnöke; benyujtott beadványokrai végzése és indokok pedig egy titkár vagy segéd, vagy a kiadóhivatal főnöke által irandók alá.

Másolatok hitelesítései a kiadóhivatal vagy irattár főnöke által adathatnak ki.

205. §. Az aláírás megtörténte után a kiadmányok, a kiadóhivatal főnökének haladék nélkül visszaszolgáltandók. Illetékek, egyességlevelek, hirdetvények, kinevezési rendelvények, hivatali bizonyítványok, törvényesítési és láttamozási bizonyolványok, jóváhagyási záradékok, végzése, mellyek által végrehajtás, letét kiadátása vagy fizetés utalványozása rendeltetik el, a törvényszéki pecséttel látandók el. Rendelvények, jegyzékiratok és levelek egyenkint kívülről pecsétlendők be.

206. §. Minden elintézés rendszerüleg kézbesítendő; de a kiadmány fogalmazványa, s egyéb a törvényszéknél maradó irományok az irattárba adandók át (212. §.). A törvényszék helyéni kézbesítések a hites hivatalszolgák vagy szolgasegédék által, az azon kívüliek rendszerint postán történjenek. Mindazáltal az olly feleknek leendő kézbesítések, kik a törvényszék helyén kívül, de a törvényszék járásában laknak, világos kívánságukra, vagy ha a törvényszék

azt biztonság okáért szükségesnek találja, a törvényszolga által is teljesíthetők. Mind a törvényszék járásában, mind az azon kívüli kézbesítésekre a törvényszék a községi előljárókat is használhatja, vagy azon szolgabírói (járási) hivatalt, mellynek járásában történendő a kézbesítés, e végett megkeresheti.

207. §. Azon darabokat, mellyeket a törvényszolga következő napon lesz kézbesítendő, a kiadóhivatal főnöke egy jegyzékkel (kézbesítési ívvel) adja át neki. Ezen kézbesítési ívekre, mellyeknek az előírt minta szerint kell szerkesztve lenniök, minden darabot a tárgy iktatói száma, a csatolmányok száma, s a felek nevei kitételel kell felírni. A törvényszolga minden kézbesítést a polgári perrendtartás szabályaihoz képest teljesítsen, s azt az átvevővel a kézbesítési íven ismertesse el. A törvényszék helyén létező hatóságoknál kézbesítések az azokhoz intézett ügydaraboknak az iktatóhivatalnál átadása által teljesítenek; postán küldendő irományok pedig a postahivatalnak elismervény mellett adandók át.

208. §. Ha a kézbesítések más hatóságok megkeresésére eszközlendők, rendszerint a kézbesítési ív meghitelesített kivonatát kell nekik átküldeni. A körülmények szerint, a törvényszolgának egy saját, az irománydarabot közelebről kijelölő vétbizonyítvány terve is adathatik át, hogy az a fél által aláírathassék, s a hatóságnak, mellynek megkeresésére történt a kézbesítés, átküldethessék.

209. §. A következő napon tartozik a törvényszolga a kézbesítési íveket a kiadónak átadni, ki azokat megvizsgálja, s ha hiányokat vesz észre, a körülmények mivoltához képest azoknak kijavítását elrendelje.

A meg nem történt kézbesítések iránt köteles a törvényszolga magát igazolni, s a hátramaradt darabokat a kiadónak átadni, hogy a legközelebb napi kézbesítési ívre átvitethessenek.

Ha valamely kézbesítést olly akadályok gátolnak, mellyek miatt az kellő időben általában meg nem történhetik, a törvényszolga az iránt a törvényszéknél írásbeli jelentést tegyen.

210. §. A törvényszolgának átadott kézbesítési íveket a kiadó minden évben január 1-től december utoljáiig folyó számokkal jelelje meg, s arról saját jegyzéket vezessen.

Az elintézés mindegyik fogalmazványán, a kézbesítés teljesítése után megjegyzendő azon kézbesítési ív száma, mellyen a kézbesítés kimutatva látszik. A kézbesítési ívek pedig az irattárba adandók be, s kellő időközökben a számok rende szerint bekötendők.

211. §. Hirdetvényeket a törvényszolga köteles a törvényházra kifüggesztetni, s a hirdetvényi határidő elteltével ismét levenni; minden hirdetvényre pedig a kifüggesztés és levétel napját feljegyezni, s azt jelentés mellett a törvényszék elé terjeszteni.

Ha a hirdetvény a hirdetvényi határidő alatt megrongáltatnék vagy leszakasztatnék, a bíróságnál a megkívántató orvoslás végett jelentést tegyen. Melly esetekben kelljen egyébiránt hirdetvé-

nyeket ujságok által közzétenni. s hányszor történjék azok beiktatása, az annak helyén foglalt külön rendszabályok által határozatik meg.

212. §. Minden iratok, mellyeknek a felekhez visszaszolgáltatása vagy más hatósághoz átküldése a törvényszék által meg nem rendeltetik, az irattárban tartandók meg.

Melly iratokat kelljen visszaszolgáltatni vagy kiadni, és melyeket megtartani, a bíróság esetről esetre a fenálló törvényekrei tekintettel ítélje meg.

Különösen a felettes törvényszékek minden kibocsátványai, más hatóságok jegyzékiratai és levelei, levett hirdetévények, hivatali jegyzőkönyvek, hivatalkönyvek, a törvényszéknél felvett jegyzőkönyvek és az előadó kidolgozatai vagy egyéb fogalmazványok bírói őrizet alatt tartandók, és a feleknek eredetiben soha ki nem adandók.

Melly magukra a perekre vonatkozó irománydarabokat kelljen bíróilag megtartani vagy a feleknek kiadni, a polgári perrendtartás határozza meg.

213. §. A törvényszéki irományok több számmal vagy betűvel jelelt főosztályokban, rendszerint következő módon választassanak külön :

I. Törvényügyek és rendeletek.

A birodalmi és országos törvénylap mindazáltal nem tartoznak az irattárba.

II. Szolgálati ügyek.

III. Peres ügyek.

IV. Vegyes tárgyak.

214. §. Minden ugyanazon tárgy fölött tárgyalt irományok, habár különböző években jönnek is az irattárba, időrend szerint egy irománycsomóba rakandók össze.

Különösen azon egy peres ügyben mind az ügy érdemére, mind a közbenes villongásokra s a végrehajtásra nézve előfordult minden tárgyalványok együvé rakandók.

Ha két elkülönözve sortározott ügy között öszszefüggés van, ez az öszszefüggő irománycsomók boritékain az irattári jelre hivatkozással megjegyzendő.

215. §. Azért is minden ügynek, mihelyt az arra vonatkozó első irománydarab az irattárba érkezik, egy saját irománycsomó készítendő. A minden évben készített irománycsomók az évszámmal, a fő tárgyalás számával és irattári számmal jeleltessenek meg. Az irattári számok minden főosztályban az évbéli január elsejétől december utójáig folyjanak.

Azon egy irománycsomóba tartozó minden irománydarab az irománycsomó jelével láttassék el.

216. §. Minden irománycsomóról, mellyben több irománydarabok találtnak, azoknak saját jegyzéke vezetendő, az előírt

minta szerint, s az mindig az irománycsomó mellett hagyandó.

Az ezen jegyzékbei iktatások lehető rövidséggel történjenek. Valamely irománydarab csatolványai közül csak az eredetiek említendők meg különösen.

Ha az irománydarabnál csatolványok jegyzéke létezik, csak erre kell utalni.

Ha az előterjesztményi ívekkel beadványok vagy csatolványok avagy vétbizonyítványok is érkeznek az irattárba, mind a két irománydarab csak ugyanazon egy sorszám alatt iktatandó be.

A sorszám minden irománydarab hátára följegyzendő.

217. §. Az irománycsomók középszerű nyalábokban, kemény táblák közé rakandók össze, s az irattár fiókjaiban felállítandók.

A nyaláb első táblája a főosztály számával, az évszámmal s az alatta találtató irománycsomók első és utolsó irattári számával jelöltessék meg.

218. §. Azonban az úrbéri törvényszékeknél előforduló minden ügyletekről csak egy mutatókönyv vezetendő az előírt minta szerint.

Az első hosszrovatba az ügylet, alkalmas vezérszavak, különösen a felek nevei, s a hol lehet a tárgy szerint beiktatandó.

A második rovatban az év folytában ugyanazon ügyben beérkezett minden beadványok jegyzőkönyvi számai elősorolandók, a harmadik rovatban pedig előadandó azon irománycsomó, melyben az irományok el vannak téve.

Ezen mutatókönyv minden évben újonnan szerkesztendő s ennél fogva az ügylet a korábbi évfolyamból az új évfolyamba beiktatandó, mihelyest arra vonatkozó beadvány fordul elő.

219. §. Általános rendeletek, mellyek a törvényszékekhez a felettes hatóságok külön kibocsátványai által érkeznek, egyenkint saját irattári számmal jelelendők meg.

Ezen osztály mindegyik évfolyama csak egy irománycsomót képez, melly a főosztály számával s az évszámmal jeleltetik meg.

Minő jelszavak alatt történjenek az ezen osztályú mutatókönyvekbei beiktatások, szükség esetében az előadó indítványozza, s a törvényszék határozza el.

220. §. Olly megjegyzésekről, mellyek egyes jogügyek eldöntése alkalmával a felsőbb hatóságok által a végett tételnek, hogy jövőre esetekre szabályul szolgáljanak, másolatok veendő, s a többi rendeletekhez melléklendők. De maguk a rendelvények azon irományok mellett maradnak, mellyekhez tartoznak. Minden rendeletekről vagy szakadatlanul, vagy legalább több évre egy saját lajstrom vezetendő az előírt minta szerint.

221. §. Az irattárnak minden irománydarabról tüstint számolni kell tudnia. Azért is egy részről az irattárban, az irománydarabok beiktatására nézve semmi hátramaradást sem kell tűrni,

más részről semmiféle irományt sem kell az előszabott ovatosság nélkül kiszolgáltatni.

222. §. A törvényszék főnökének, a tanácsosoknak s a tanácskönyvek vezetésével s előterjesztmények vagy elintézési tervek kidolgozásával foglalkozó hivatalnokoknak, a hivatalos használatra szükséges irományok megkérdezés nélkül; a törvényszék egyéb hivatalnokainak pedig vagy idegen hatóságnak csak a törvényszéki főnök vagy az általa kirendelt törvényszéki tag engedelmével, végre a feleknek csupán birói meghagyás következtében szolgáltatandók ki.

223. §. Semmiféle irománydarabot sem kell vétbizonyítvány nélkül kiadni. Mindegyik vétbizonyítvány az illető helyre ugyanazon irománycsomóhoz mellékeltek, mellyben a kivett irományok léteztek.

Minden kiadott irományról saját feljegyzési könyv vezetendő, mellyben mindegyik darabnál a visszaérkezés idejét is meg kell jegyezni.

Ha az irományok három hónap alatt kiszolgáltatások után vissza nem állítatnak, az irattár főnöke a visszaadást sürgesse, s a körülményekhez képest a bíróság főnökének jelentést tegyen.

Szintúgy valamely tanácsos vagy más hivatalnok kilépése vagy halála esetében, az általa netalán még vissza nem szolgáltatott irományok jegyzékét kell elkészíteni, hogy azoknak visszaadása eszközöltethessék.

224. §. Minő időközök után kelljen a nélkülözhetővé vált irattári irományokat elenyésztetni, s miképen kelljen ezen irományok kiválogatására nézve eljárni, külön rendszabályok határozzák meg.

225. §. Az irattárban az irományok megtekintése és lemásolása a feleknek azon esetekben, mellyekben az már a törvény által nem rendeltetik (172. §.), csak a törvényszéki főnök engedelmével engedjék meg.

A törvényszék fogalmi hivatalnokait az irományok megtekintése, foglalkozásaiknálani használat végett megszorítás nélkül illeti. Másnemű hivatalnokok a törvényszék főnökéhez forduljanak.

226. §. Birói elintézésék ismételt kiadmányai (másodlatok) csak a törvényszék meghagyására szolgáltatathatnak ki; a felek, ahozi joguk kimutatása mellett azt annál kérelmezzék.

227. §. A határidő lejárta után azon hivatalnok, ki a sürgetési jegyzőkönyvet vezeti, az előadóhoz minden teljesítenül maradt meghagyásról külön íven emlékeztetést küldjön, hogy ezután a további rendelet azonnal kibocsáttathassék; azon esetben pedig, ha az iránt nyolcz nap alatt semmi sem rendeltetnék, a törvényszék főnökének arról jelentést tegyen.

228. §. Minden birói rendelet, melly által a sürgetési jegyzőkönyvbe iktatott meghagyás változást szenved, a jegyző-

könyvet vezető hivatalokkal, az abbani megjegyzés végett közlendő.

229. §. Az elnöki ügyekben tárgyalt irományokról külön irattár vezetendő.

Előadván ezekben a ministeri utasításnak az úrbéri törvényszékek belszerkezetét, betöltését, vezérletét, ellenőrzését sat. illető szabályait, hátra van még e helyen szólani a politikai vagy közigazgatási hatóságoknak az úrbéri ügyekre befolyásáról, s az úrbéri birói illetőségről vagy hatalom köréről.

I. A törvény könnyíteni akarta az úrbéri bíróságok eljárását, s gyorsítani az ügymenetet azáltal, hogy némelly teendőket a közigazgatási hatóságokra (szolgabírákra) bízott, kikről mint a rendezendő községek közelében lakókról, feltevé a törvény, hogy gyorsan és sikeresen eljárhatnak, s feltevé, hogy a népnek, melly között lagnak, mellynek mindenféle ügyesbajos dolgait intézik, bizalmával bírnak, hogy a helybeli körülményeket ismerik sat. Ezen rendszabálynak kétségkívül legjobb hatása lehetne az úrbéri ügyek gyorsabb menetére, ha a szolgabíróságok a teendők roppant tömegével külömben is túlságosan elhalmozva nem volnának, — s ha némi fonák következményektől nem lehetne tartani ott, hol egyazon ügy vezetésébe kétféle, egymástól természetére s rendeltetésére nézve lényegesen külömböző hatóság avatkozik. Szerény véleményünk szerint egyöntetűbb s következetesebb lehetne az egész eljárás, ha elejétől végig egyazon hatóságtól indulna ki, mellynek személyzete, a teendők mennyiségéhez képest, szaporíthatnék.

Nevezetesen a barátságos egyezkedések kezdeményezése, az illető politikai hatóságok elébe van utasítva.

Márt. 2-iki nyiltp. 2-iki §. (az irtásföldek iránt). A barátságos egyezkedésnek az illető szolgabírói hivatal mint politikai hatóság befolyása mellett kell történnie. Az ezen hatóság által eszközölt vagy hitelesített szerződések azomban az első bíróságú úrbéri törvényszék útján az úrbéri főtörvényszék elé terjesztendők.

Hasonlóúl az erdei haszonvételek- s nádlásokra vonatkozólag.

Azon szolgáltatások megváltása iránt, melyek a nyiltparancsban megválthatóként nyilvánítottak, millenek : a szőlőktől járó adózások és szolgáltatások (17. §); a nem szorosán úrbéri, de az úrbériekkel rokon természetű földeken fekvő tartozások (19. §); a volt jobbágyok kezén hagyandó maradékföldek után járó kárpótlás (8. §. 21. §.); mielőtt a bíró határozná, szinte szabad egyezkedés kísértendő meg, és ugyancsak a szolgabírák befolyásával.

22. §. Illyétén megváltások a szolgabírói hivataloknak, mint politikai hatóságoknak közbenjárása mellett, szabad egyezkedés útján eszközölhetők, s az ezen hatóságok által eszközölt vagy hitelesített szerződések a megyei hatóságokhoz jóváhagyás végett felterjesztendők.

A szolgabírói hivatalra van bízva továbbá az úrbéri perek fölszerelésének eszközlése. Miután ugyanis az úrbéri törvényszék eldöntötte azon kérdést, hogy a kért szabályozásnak helye van :

32. §. Az illető szolgabírói hivatal megkerestetik a végre, hogy a működő mérnök, továbbá a jelenlevő felek vagy képviselőik meghívása mellett az eddigi úrbéri törvényekben közelebb megjelölt, a per fölszerelésére megkivántató bizonyítékok és segédeszközök, a törvényes szabályhoz képest, a per további tárgyalása végett előkészíttessenek, s az első bíróságú úrbéri törvényszék elé terjesztessenek.

Hasonlót rendel a febr. 2-iki minist. utasítás, bővebben formulázva az eljárást :

161. §. Ha a tárgyalásnál azon kifogás tétetik, hogy a birtokszabályozás már megtörtént, vagy ha annak lehetősége ellen más kétségek merülnek fel : az e végett szükséges segédadatok hivatalos beszerzésére gond fordítandó, s az illető szolgabírói hivatal a helyszíneni nyomozásoknak a felek közbejöttével és a netalán szükséges hites szakértők és tanúk kihallgatásával megtevéte végett, megkeresendő.

162. §. Ha a tagosításnak, a legelő elkülönzésének vagy az erdei haszonvételek rendezésének ítéletileg hely adatik, egyszersmind kifejezendő, hogy az ítélet jogerőre emelkedése után, az illető szolgabírói (járási) hivatal, az 1836-ik évi X. törvénycikk értelmében megkivántató előnyomozások teljesítése végett megkeresendő lesz.

164. §. Mihelyest a szabályozás jogerejüleg megengedettett, az úrbéri törvényszék az illető szolgabírói (járási) hivatalt az 1836-ik évi X. törvénycikk értelmében szükséges nyomozások, különösen a határnak mérnök általi fölméretése s a dűlők osztályozása végett, hivatalból keresse meg. E mellett az úrbéri törvényszék a szolgabi-

rői hivatalnak lehető határozottsággal jelölje ki azon pontokat, a melyekre a nyomozás kiterjesztendő, s azon irányt, melyben az teljesítendő; sat. Egyszersmind magában értetik, hogy a szolgabírói hivatalnak adott utasítás arra nézve csak annyiban szolgálанд zainórmértékül, a mennyiben a kivitelnél a dolog, és az érdekllett felek által tett indítványok minőségéhez képest, attóli eltérések vagy terjedelmesebb nyomozások szükségeseeknek nem mutatkoznak.

166. §. E végett a szolgabírói hivatal a volt földesuraságot egyelőre az úrbéri fölmérésben jártas mérnök kirendelésére szorítsa. Ennek folytán a szolgabíró, vagy annak ezen ügyletre alkalmas helyettese, egy hites jegyzőkönyvvezető és a felek közbejöttével, a mérnök által, annak kellő ellenőrzése mellett, a határ felmérését, és alkalmas szakértők meghívásával, a dűlők osztályozását teljesíttesse, s a mennyiben tanuk kihallgatása is szükségesnek mutatkoznak, azokat minden fontos körülményekről hallgassa ki.

167. §. Ha a fölmérés sat. iránt a felek között villongások támadnak, melyeket a szolgabíró (járásbíró) vagy helyettese egyeség által nem képes kiegyenlíteni, a felek nyilatkozataikkal ezen pontok iránt is kihallgatandók. Az egész tárgyalásról folytonos tárgyalási jegyzőkönyv vezetendő, melynek a nyomozásnál előfordult minden kérdések szoros megvizsgálását kell tartalmaznia, s melly a tárgyalás befejezése után a szolgabírói hivatal által, legfőlebb 14 nap alatt, minden hozzá tartozó irományokkal együtt, s azok jegyzékének hozzácátlása mellett, az úrbéri törvényszékhez átküldendő.

Részt vesz a szolgabírói hivatal a végrehajtásnál is, s a végrehajtó bizottmány egyik alkatrészét képezi.

Márt. 2-iki patens 39. §. A jogerejű ítéletek végrehajtásának az úrbéri törvényszék egy tagja által, a szolgabírói hivatal egy tisztviselőjének hozzájárultával kell történnie.

A megigazítási kereset (l. a perorvoslatokróli fejezetet) nemcsak az első bíróságú úrbéri törvényszéknél, hanem az illető szolgabírói hivatalnál is nyujtathatik be; s a szükséges nyomozások megtételére ismét olly bizottmány küldetik ki, melynek egyik alkatrésze a szolgabírói hivatal; valamint a megigazítási ítélet végrehajtására is.

41. §. Ez (t. i. a megigazítási kereset) mind írásba foglalva az első bíróságú úrbéri törvényszéknél, mind pedig szóval az illető szolgabírói hivatalnál, mint politikai hatóságnál történhetik, melly is e felől jegyzőkönyvet készítend, s azt haladék nélkül az úrbéri törvényszékhez küldendi.

43. §. Ennek következtében az úrbéri törvényszék, ha a kérelmet nyilván alaptalannak nem találja, saját tagjai közöl egyet

egy hites mérnökkel együtt a hely színére küld a végett, hogy a szolgabírói hivatal egy tisztviselőjének hozzájárultával a szükséges nyomozások megtéssenek.

43. §. A megigazítási ítélet végrehajtása az első bíróságú úrbéri törvényszék egy ülnöke által, a szolgabírói hivatal egy tisztviselőjének közremunkálása mellett s egy mérnök hozzájárultával eszközlendő, s arra a felek olly megjegyzéssel idézendők, hogy a végrehajtás külföldben az ő jelenlétük nélkül is meg fog történni.

A szolgabírói hivatal segédhatása továbbá igénybe vétetik még az úrbéri bíróságok által a febr. 2-iki utasítás 155. §-ban parancsolt hirdetvények közzétételénél is, melyek által a szabályozási keresetek megindítására a törvényben kitűzött határidők az érdekelt közönségnek tudtúl adatnak.

156. §. Ezen hirdetvény nem csak magánál az úrbéri törvényszéknél, és a körületebeli minden szolgabírói (járási) hivataloknál kifüggesztendő, hanem az utóbbiak által minden alattuk álló községekben is közzéteendő, és a szolgabírói (járási) hivatalok kötelesek, az úrbéri törvényszéknek, a járásukbeli minden községekben megtörtént kihirdetésről kimutatást fölterjeszteni.

157. §. Az első foly. úrbéri törvényszékek kötelesek a hirdetvény közzétételéről jelentéseken kívül, a szolgabírói hivataloktól arról kimutatásokat is kívánni, hogy melly községekben ment már véghez a legelő elkülönítése és az erdei haszonvételek rendezése, s mellyekben nem történt még az meg.

Elő van ezekben adva azon befolyásnak fontossága, mellyet a szolgabírói hivatalok, gyors, pontos, lelkes eljárás által a nagyon is kívánatos barátságos kiegyenlítések eszközlésére, s ha ezek a jó akaratnak nem sikerülnének, s a dolog csakugyan perre kerülne, a perek lefolyásának gyorsítására, s alapos ítéletek lehetségesítésére gyakorolhatnak.

Fontos szerep végre a politikai hatóságoké a reájok bízott ideiglenes intézkedések körül.

Márt. 2-iki nyiltp. 49. §. Ha ezen nyiltparancs tárgyát képező perlekedésekben időközbeni intézkedés szükséges: úgy a politikai hatóságok kötelesek az előszabott folyamodási rendben (t. i. először a szolgabíró, azután a megyei főnök, azután a helytartóság, s végre a belügyministerium), ideiglenes határozat által, a birtokállapotot, még pedig ezen nyiltparancs 19. és 20. §§. eseteiben az illető szolgáltatások teljesítése mellett fentartani, mire nézve rend szerint az ezen nyiltp. 1. szakában kimondott elvek figyelembe vételével, az 1848. jan. 1. birtokállapot, s jelen nyiltparancs 19. és 20. §§. esetei-

ben a szolgáltatásoknak 1848. jan. 1. állapota szolgáltnak zsinór-mértékül.

P. o. T. helység lakosai bizonyos földeket emberemlékezet oltá, meghatározott szolgáltatások mellett, használtak; ezen földek minősége, úrbéri vagy úrbérrel rokon, vagy majorsági természetű a már folyamatban levő úrbéri perben vitatás alatt van, s birói eldöntésre vár. Az uradalom azonban egyszerre árverést hirdet, s ezen földeket az eddigi birtokosoktól elvévén, haszonbérbe adja. Ez esetben akkorig, míg az úrbéri bíróság ezen földek természetét, s az uradalom és volt jobbágyok jogát ítéletileg eldöntendi, a szolgabíró, a háborgatott birtokosok folyamodására, köteles az 1848. jan. 1-ei birtokállapotot és szolgáltatási szerződési állapotot fentartani, s ha ezt nem tenné, a volt jobbágyok felebb folyamodhatnak a magasabb politikai hatóságokhoz. Vagy megfordítva: a földesúrnak bizonyos földekért, mellyeknek minősége iránt per foly, a jobbágyok fizettek bizonyos szerződési öszszeget, most azt egyszerre megtagadják, a földesúr folyamodni fog a szolgabírósághoz, hogy addig is, míg az úrbéri bíróság ítéletet hoz, kényszerítse a jobbágyokat azon szolgáltatásra vagy fizetésre, melly 1848. jan. 1-jén divatozott, s érvényben volt.

II. A mi az úrbéri bíróságok illetőségét (competentiáját), vagyis hatalomkörét illeti: azt a márt. 2-iki nyiltp. 49-ik §-a s a febr. 2-iki utasítás 178. s 179-ik §-a következőleg határozza meg:

Márt. 2-iki nyiltp. 49. §. Az egykori földesurak s volt jobbágyok, és ezektől különböző bánásmód alatt létező földbirtokosok között az ezen nyiltparancsban szabályozott jogviszonyok iránt keletkezett perlekedések, a mennyiben arra más hatóságok nem hivatvák vagy hivatva nem leendnek, az úrbéri törvényszékek által intézendők el.

Febr. 2-iki utas. 178. §. Az 1853. márt. 2-ikán kelt legf. nyiltparancs 49-ik §-a szerint nemcsak a tagosítás, a legelő és az erdei haszonvételek szabályozása és elkülönzése feletti perlekedések, hanem a jobbágyoknak a földesurakhoz elébbi viszonyából származó egyéb perlekedések is, mellyek eldöntés végett más hatóságokhoz nem utasítvák vagy utasítatni nem fognak, — ennélfogva a foglalások iránti perek is, akár az úrbéri telket, a legelőt, valamely irtásföldet, a nádast, szőlőket, erdőket vagy más tárgyakat érdekeljenek is azok, továbbá az irtások megváltása és a nádlás szabályozása

feletti perek, az úrbéri törvényszékek elé tartoznak, s az 1853. márt. 2-ikán kelt legf. nyiltparancs 7, 9 és 15. §§. szerint tárgyalandók.

179. §. Az úrbéri törvényszékek kötelesek illetőségük határait szorosan szem előtt tartani.

Ha az úrbéri törvényszékek és a rendes birói hatóságok közt, kölcsönös illetőségük iránt kétségek támadnak, azok felett az úrbéri főtörvényszékkeli egyetértésben az országos főtörvényszék, s ha ezek meg nem állapodhatnak, az úrbéri legfőbb törvényszék a legfőbb törvényszékkeli értekezletben, határoz. Ha ezen hatóságok között is véleménykülömbőség forogna fenn, ezek az esetet az igazság- és belügyi ministeriumokhoz kötelesek fölterjeszteni a legf. határozvány kikérése végett. — Hasonló módon kell valamely úrbéri törvényszék s politikai hatóság közötti illetőségi összeütközés esetében az úrbéri főtörvényszék s a helytartóság közös határozatát kikérni sat.

Az úrbéri törvényszékek körébe tehát csak a volt földesurak s jobbágyok és az ezektől ugyan különböző bánásmód alatt létező, de mégis rokon helyzetű birtokosok p. o. taxalisták, censualisták sat. közötti viszonyok iránt támadt perlekedések tartoznak, de ezen viszonyok sem azon széles értelemben veendőek, mint vétettek 1848 előtt; mert ama viszonyok legnagyobb része, p. o. a földesúr büntető s gyámi hatósága, a földesúr örökösödése jobbágyai után, a robot és dézma sat. végképen megszűntek, hanem értetnek csupán azon jogviszonyok, mellyek a márt. 2-iki nyiltparancsban szabályoztatnak, u. m.

1) Az úrbéri szabályozási s tagosítási perek általában s ezekben az úrbéri jobbágy- és zselléreltek állományának meghatározása, s a maradékföldekért járó kárpótlási összeg kiszabása; ide értve mindazon perlekedések egyideüleges elintézését is, mellyek a márt. 2-iki nyiltparancs 49. §., s a febr. 2-iki utasítás 178. §-a szerint a már folyamatban levő szabályozási s tagosítási perekkel együttes eldöntésre utasítottak.

2) A legelő-elkülönbzési perek, ha önmagokban állnak s amazokkal összekötve nincsenek is

3) Az erdei haszonvételek szabályozása iránti perek, ha az általános szabályozással együtt nem folynak is.

4) A nádlási haszonvétel szabályozása iránti perek.

5) A foglalások visszacsatolása iránti perek, illessék bár ezek az úrbéri telkeket, irtásföldeket, legelőt, erdőt, nádasst, zölöket, akár a szabályozási perekkel együtt s összekötve, akár pedig külön s önállólag kezdessenek.

6) Az irtásföldek visszaváltása iránti perek, ha azokra nézve a közigazgatási hatóság előtt megkísértett barátságos egyesség nem sikerült.

7) Különösen az úrbéri főtörvényszékek illetőségéhez tartozik a közigazgatási hatóság befolyásával létrejött egyességek jóváhagyása, vagy elvetése (9. §.) ¹⁾.

Ellenben nem tartoznak az úrbéri törvényszékek illetősége alá, bár különben a birtokszabályozás czíme alá férnek, az arányosítási perek (l. az arányosításról szóló II. részbeli 4-ik fej.); mert az arányosítási kérdés nem a volt földesurak és volt jobbágyok, hanem csupán a közbirtokos földesurak közt fenforgó jogviszony, a márt. 2-iki nyiltp. 27-ik §-a pedig világosan meghagyja, hogy ott, hol arányosítási kérdés van szőnyegen, az úrbéri törvényszék csak az egyezkedés megkísértésére s a dolog mibenlétének megfelelő ideiglenes intézkedésre van utasítva, az arányossági per érdemleges elitélése pedig a rendes törvényszékre tartozik. Ugyanezt tartja a febr. 2-iki minist. utasítás is e szavakban: „az úrbéri törvényszék egyességi kísérletet, s ha ez nem sikerülne, ideiglenes intézkedést tegyen, olly joghatályljal, hogy hivatalos cselekvényei a földesurak jogaiba, s azoknak az arányosítási per útjání kivitelébe ne vágjanak.“

Nem tartoznak továbbá az úrbéri törvényszékek körébe azon időközbeni intézkedések, mellyek által a nyiltparancs 49-ik §-a a folyó perek bevégzéseig, az 1848. jan. 1-i állapotot fentartatni rendeli s ezen birtokállapot egyoldalú, erőszakos sérelmeinek orvoslását a közigazgatósági hatóságra bizza, mert ez nem egyéb, mint visszahelyezési eljárás. — Nem tartoznak végre az úrbéri törvényszékek illetősége alá általában azon intézkedések, mellyeket a törvény, bár különben a birtokszabályozási eljárással szoros összefüggésben legyenek is, választott bíróságokhoz s a közigazgatási hatóságokhoz utasít, mint:

1) A megválthatóknak nyilvánított nem úrbéri tartozások megváltása körüli vitakérdések, mellyek az 1853. márt. 2-iki 39-ik számú nyiltp. 12 s 13. §-ai szerint következő mó-

¹⁾ Minő kiterjedésben vesszük mi az úrbéri főtörvényszékeknek az egyességekre vonatkozó elvetési jogát: lásd az egyességekről szóló III. rész 5-ik fejezetét.

dón intézteknek el : mindenek előtt a felek barátságos intézkedése kísértetik meg a megyei hatóság előtt; ha ez nem sikerül, a megváltandó pénzbeli és természeti munkabeli adózások és szolgáltatások mennyisége s minősége iránti vitakérdések elhatározására s az azokból keletkező jövedelmek kiszámítására választott bíróság állítatik fel, mellynek egyik tagját a járandóságokhoz jogosított fél, másikat a kötelezettek nevezik, e két kinevezett bíró pedig magának elnököt választ; ha a felek e bírónevezési jogukkal a megyei hatóság által e végre kitűzött idő alatt nem élnek, a megyei hatóság nevez bírakat, s ezeknek, ha az elnök választása iránt meg nem egyeznének, ugyanaz nevez elnököt.

2) Az irtások visszaváltása iránti egyességek megkísértése, melly a szolgabírószágok teendője.

3) A kárpótlás mellett megszüntetett vagy megváltóknak nyilvánított szolgáltatásoknak, melylyekkel a volt jobbágyok 1853-iki január 1-eig tartozásban vannak, megtérítése s ezeknek szükség esetében behajtása, mellyre nézve az említett 1853. márt. 2-iki 39. számú nyiltparancs sommás perutat rendel; ez véleményünk szerint a közörvényisékek elébe tartozik, mint világos adósság ¹⁾).

MÁSODIK FEJEZET.

A határidőkről.

Az államnak ugyanazon magas érdeke, melly a volt földesúr és jobbágy közti birtokviszonyokat rendező törvény alkotását parancsoló szükségűnek mutatta, megkívánta azt is, hogy az emberek nem-akarása, rossz akarata, vagy hanyagsága ezen életbevágó rendezést, melly nélkül bevég-

---

¹⁾ Bár a pestbudai ker. úrbéri főtörvényszék legújában a ke-repesi irtvány-kérdésben ellenkezőleg határozott, s az első bíróságú úrb. tszékek illetőségét az úrbéri viszonyokból keletkezett restantiák behajtására is kiterjeszté. Hátra van azonban még a legfőbb úrbéri törvényszék e pontra nézve eldöntő határozata, — sőt itt illetőségek összeütközése forogván fel, hihetőleg a magas ministeriumnak kell döntő szót mondani.

zett államépület nem képzelhető, igen hosszszas időre ne halogathassa, s a törvény üdvös célzatát meg ne hiúsíthassa.

Ezért mellözhetlennek mutatkozott bizonyos határidők kitűzése mind a rendezési perek megkezdésére, mind a már folyó perekbeni lépések megtevésére s így az előhaladás biztosítására.

A márt. 2-iki nyiltparancs, mely 1853. márt. 8-ikán jelent meg, a 7-ik §-usban azt rendelte, hogy a foglalások iránti perek azon esetekben, midőn a tagosítás s legelőelkülönzés kéretik, a kereseti jognak külömbeni elvezése alatt, ezen munkálatokkal egyszerre, hol pedig ezen munkálatok sem egyike sem másika folyamatba nem tétetik, legfőlebb ezen nyiltparancs kihirdetésétől számítandó 3 év alatt, tehát múlt 1856. év márt. 8-aig nyujtassanak be. — A 9. §. az irtásföldek visszaváltását illetőleg, úgy parancsolta, hogy a földesurak visszaváltható irtásföldeknel, ha, ezek különös feltételek nélkül s határozatlan időre adattak át, ezen nyiltparancs kihirdetése (1853. márt. 8-ika) után 3 év alatt, tehát 1856. márt. 8-áig, azokra nézve pedig, mellyek bizonyos feltételek mellett, s meghatározott időre vannak a volt jobbágyok kezei között, a feltételek teljesítése s a megállapított határidő lefolyta után 3 év alatt szorgalmazták a visszaváltás iránti egyességet, s ha ez nem sikerülne, a visszaváltási pert. — A 26-ik §-us a tagosítás iránti per megkezdésére nézve, mellyet egyébiránt az érdekettek tettségére biz, egy évi határidőt tűzött ki, melly az úrbéri törvénszékek felállításá után e végre kiadandott hirdetmény közhírré tétele napjától vala számítandó. A 30-ik §. pedig a kötelezőleg parancsolt legelőelkülönítés s erdei szabályozásra, a 26-ik §-ban kitűzött tagosítási határidő eltelte után egy évet tűz ki, melly határidő alatt, ha az illető földesúr, vagy közbirtokosság nem mozdúl, a legelőelkülönítés s erdei szabályozás hivatalból rendelt felperes által teljesíttessék.

Azomban elközelgett az 1856-ik év, s a foglalások és irtások iránti perek határideje (1856. márt. 8-ika) már ajtó előtt volt, s az úrbéri bíróságok még sem voltak kinevezve. 1855-ik év vége hozta csak meg a várva várt kinevezéseket. Nagy volt az aggodalom, hogy ha az 1853-iki márt.

2-iki nyiltparancsban kitűzött határidőkben változtatás nem történik, a határidők nagyon is rövidek lesznek, az elkészítés lehetetlennek mutatkozik, s a jogok veszélyeztetni fognak. — Köz megnyugtatóra csakhamar megjelent az 1856. febr. 2-iki ministeri utasítás, mellynek 155. §-ában a szabályozás és tagosításra nézve határidő tüzetett ki, és ugyan 1857-ik évi junius végeig; s az 1856. febr. 24-iki rendelet, melly a foglalási s irtásváltási s hegyi és zsellérbirtokszabályozási perek megkezdhetésére kitűzött határidőket meghosszabbította, nevezetesen:

a) Az önálló foglalási perekre nézve (azon esetben t. i. ha sem tagosítás, sem legelölkülönzés nem kívántatik, mikkel, ha folyamatra tételnek, együtt s egyszersmind kell a foglalási panaszt is megindítani) 1859. évi december vége tüzetett ki véghatáridőül, a jognak külömbeni elvesztése mellett.

b) Az irtások visszaváltása iránt, ha t. i. ezek különös feltételek nélkül s határozatlan hosszúságú időre adattak át, a visszaváltási jog elvesztésének büntetése alatt az rendeltetett, hogy ez, ha a tagosítás és legelölkülönzés fogatba vétetik, ezekkel együtt történjék, külömben pedig, önállólag, szinte 1859. december végeig; ha pedig bizonyos időre s feltételek alatt adattak át, ezen idő s feltételek kitelte után 3 év alatt.

c) A horvát és tótországi hegyi és zsellérbirtokok szabályozása iránti határidő szinte 1859. dec. végeig terjesztetik ki.

Az érdekeltek tehát önmagok iránti kötelességnek tartásuk ezen határidőket megtartani, mert azok meg nem tartása által, a foglalásokat és irtásokat illetőleg visszakövetelési s visszaváltási jogaikat elvesztik; a szabályozást s tagosítást illetőleg pedig, a letelt határidőn túl, sem a földesúr vagy közbirtokosság önmaga, sem a volt jobbágyok többsége szabályozást s tagosítást nem kérhet, hanem az csak mind a két fél közös fellépése után fog eszközöltetni (l. a szabályozás s tagosításról szóló fejezeteket a II-ik részben).

Ezen a perek megkezdhetésére kitűzött jogelő határidőkön kívül vannak még a törvényben kitűzve némelly az eljárás gyorsítását célzó határidők a megkezdett perek kü-

lömböző stádiumain, melyeket részint a bírának, részint a perlekedő feleknek meg kell tartani, u. m.

1) A panaszlevél benyújtása után a felek megidézésére szolgáló határidő harmincz napon túl nem terjedhet (márt. 2-iki nyiltp. 31.§. febr. 2-iki utas. 160. §.).

2) A szolgabíró által a nyomozásnál előfordúlt minden kérdések feletti tárgyalás jegyzőkönyve, a hozzá tartozó összes irományokkal együtt, a tárgyalás befejezésétől számítva 14 nap alatt az úrbéri törvényszékhez átküldendő (febr. 2-iki utas. 167. §.).

3) A pernek a szolgabíró közbejöttéveli felszerelése után, a segédeszközök hitelesítésére kitűzendő határidő a jelentés benyújtásától számítandó harmincz napon túl nem terjedhet (32. §. febr. 2-iki utas. 168. §.).

4) A tanuk elleni kifogások s egyéb jegyzetek és ellenjegyzetek benyújtására, s a feleknek engedett még egy válasz s viszonzválaszra határidő 14 nap (márt. 2-iki nyiltp. 35. §. febr. 2-iki utas. 172. §.).

5) A meghozott első bírósági ítéleteket a magát terhelve érző fél a főtörvényszékhez 14 nap alatt felebbezheti. (31. s 37. §. febr. 2-iki utas. 163. §.) Hasonló határidő van az úrbéri legfelsőbb törvényszékhez intézendő felebbezésekre is (38. §. febr. 2-iki utas. 175. §.).

6) A szabályozás alkalmával történt számítási vagy felmérési hibák, s a végrehajtásnál elkövetett helytelenségek helyrehozása, megigazítása iránti kérelem, a jognak külbembeni elenyészése mellett, a végrehajtás megtörténtétől számítandó egy év alatt bejelentendő (41. §.).

A zárhatáridők meg nem tartásának büntetése, az egyes esetekben már említettekén kívül, a 45. §. szerint általában az, hogy a benyujtványok, irományok, s tárgyalások a külbemben őket úrbéri pereknél illető bélyegmentesség jótéteményét elvesztik.

HARMADIK FEJEZET.

A perben álló felekről.

Perben álló felek : a *felperes* és *alperes*; ezeknek segéde az *ügyvéd*.

I. *Felperes* az, a ki a pert bíróság elébe viszi, a kereső, vagy követelő, panaszló, megtámadó; s úrbéri perekben felperes lehet mind a volt földesúr, mind a volt jobbágyszélség, vagy annak egy része. — A felperességnek rendszerint lényegéhez tartozik: a kereset valóságát kimutatni, a kereset alaposágát bebizonyítani. Az úrbéri perek természete azonban, minthogy itt nemcsak magán érdek, hanem a közjó tekintete, nemzetgazdasági s országos közérdek is forog fenn, épen e miatt sokban különbözik más perekétől.

A közönséges polgári perekben, a birói eljárás megkezdésének soha sincs helye hivatalból, hanem csak a fél kérelmére (polg. perrendt. 1. §.); — a márt. 2-iki nyiltparancs 30. §-a szerint pedig, ha az érdekelt felek valamelyike, a kitűzött határidő alatt, t. i. 1857. június végeig a legelőkülönzést s az erdei haszonvételek szabályozását kérni elmulasztja, a földesúrnak van kötelességévé téve, hogy azt további egy évi határidő alatt kérje; ellenkező esetben pedig a legelőkülönzés és erdei szabályozás *hivatalból* fog megindíttatni. Mert az állam nem tűrheti, hogy olly fontos gazdasági érdek, minő a legelői s erdei tulajdon elkülönzése, egyesek hanyagságának feláldoztassék. Bár hasonló rendszabály állítatott volna fel a tagosításra nézve is, melly nem csekélyebb közigazdászati érdek.

A polgári perekbeni kereset szerkezetére nézve megkivántatik, s a felperesnek, ha czélt akar érni, mellőzhetlen kötelességévé van téve, hogy minden, a keresetnek alapul szolgáló, tények s bizonyítékok előadassanak (p. perrendt. 10. §.): az úrbéri pereknél a felperesnek ez nem kötelessége. Elég, ha kívánságát csak általánosságban terjeszti elő; a per felszerelése azután, mellynek eszközeivel a magánosok, főleg a volt jobbágyok nem igen rendelkezhetnének, *hivatalból* a bíróság által történik.

II. Az *alperes* azon fél, ki perbe hivatik, ki a bíróság előtt megkerestetik, rendesen a tagadó, vonakodó, ellenző fél, ki a felperesi keresetet valótlannak, aseptalannak állítja. — Úrbéri perekben alperesnek és felperesnek többnyire egyazon fő érdeke van, t. i. hogy egymás irányábani viszonyaik szabályoztassanak, s inkább csak a *miként* körül forog a felek ellenkezése. Felperes lehet egyik vagy másik fél, ki

a pert előbb megkezdi, s a másikat beidézteti; felperes lesz, ki a rendezetlen viszonyok nyomását jobban érzi, vagy a ki életrevalóbb, vagy a kinek jobb tanácsadója van sat. s alperes lesz, a ki elkésik, mi azomban itt a következésre nézve mindegy, mert itt nem áll, hogy az alperes állása kedvezőbb; a vizsgálat s felszerelés ugyanis hivatalosan történik, s a bizonyítás terhe nem a felperesre nehezedik.

III. *Ügyvéd.* A feleknek joguk van ügyvédi segédelmet használni (33. §.); ez azomban nem parancsoltatik, mint polgári perekben az írásbeli eljárásnál, csak megengedtetik; de igen természetes, hogy a perlekedő felek ezen egyszerű, a községek sorsára elhatározó befolyással bíró érdekekben, s az itt felmerülő gyakran igen nehéz és bonyolt kérdésekben, mellyek itt fenforognak, kívánatosnak fogják találni a törvénykezésben jártas törvénytudók, szakértők tanácsát és segédhatását annyival inkább, mert úrbéri ügyekben perujításnak sincs helye, s az ezúttal eszközzendő elintézesek véglegesek.

Az ügyvédben pedig megkivántatik, hogy 1) általános ügyvédi felhatalmazással bírjon, a mi biztosítékot nyújt aziránt, hogy kellő tudományos készüllete, képzettsége van az ügyek czélszerű folytatásához; 2) hogy az ügyre nézve, mellyben eljár, különös törvényes megbízatása legyen, s ezt igazolja is. (Ügyvédi rendtartás 16 s 18-ik §§. polg. Tk. XXII-ik fejezet).

Ügyv. rendt. 16. §. Ha az ügyvéd magát a képviselő felvételére elhatározta, tüstént írásbeli meghatalmazással lássa el magát, melly bíróságon kívül is adathatik ki, de a meghatalmazó által önkezüleg aláírandó. A meghatalmazványban, az ügyvéd akadályoztatása esetére helyettes is neveztessek, vagy az elsőbbnek hatalom adassék arra, hogy helyettét választhasson. A meghatalmazványnak egyszersmind a meghatalmazó örököseire is kell szólnania. 18. §. A képviselőnek a rendesen kiadott felhatalmazással igazolása iránti kötelezettségére nézve, következő határozatok tartandók meg: a) ha az ügyvéd a tárgyalási határnapon a fél nélkül jelenik meg a bíróság előtt, rendes meghatalmazás előmutatása nélkül a tárgyalás fel nem vétethetik, vagy legalább ítélet nem hozathatik, míg a felhatalmazás utólagosan be nem mutattatott, mi végre a bíróság szükség esetében czélszerű határidőt rendelhet. A felhatalmazvány eredetiben, vagy hiteles másolatban mutattathatik elő; b) ha periratok adandók be, az ügyvéd által a felhatalmazvány, vagy annak hiteles másolata mindenkor az első irat mellé csatoltassék, s

általában minden irat, melyet az ügyvéd fele helyett nyújt be, általa önkezüleg nevének aláírásával jegyeztessék meg. — Az ügyvédnek minden esetben mindig készen kell lennie a bíróság előtt a felhatalmazvány eredetijének előmutatására, akármikor kívántatik az.

Azomban nem csak ügyvédek, hanem más, a törvényekhez képest elfogadható meghatalmazottak is tárgyalhatnak a felek nevében (febr. 2-iki utas. 181. §.) — Ezen nem-ügyvéd meghatalmazottak kívántatóságait a polg. perrendt. 31. §-a szabja ki, hogy t. i. 24 évesek, finembeliek, a per tárgyáról teljesen értesültek, s írásbeli felhatalmazással ellátottak legyenek, — és a zugírások távol tartassanak.

Ha valahol, valóban ezen roppant fontosságú ügyeknél kell óhajtani, hogy az ügyvéd elegendő tudománynyal jártassággal s tapintattal bírjon, s ezen felül meleg ügyszerezzettel, s hazafisággal is. Szavától, tanácsától százak s ezerek sorsa függhet. Legnagyobb befolyása lehet a mindegyik félre hasznos, mindegyiket megnyugtató egyességek létrehozásában; polgártársainak valódi jóltevője, de megrontója is lehet. Főleg a kevesebb értelmiséggel bíró, s ügyvédük tanácsára teljes bizalommal támaszkodó községek ügyvédeitől várja meg a haza, hogy tisztán a rabuláskodás minden szennyétől, a nagy államczélt mindenkor szemek előtt tartásák, szívükön viseljék; s Isten őrizze ezen szent ügyet peréhes zugügyvédek bujtogatásaitól, kiknek vágya nem a méltányos kiegyenlítés eszközlése, hanem csak díjaik szaporítása s e miatt az ügyeknek, nemtelen fogások általi vontatása, s túlságos vágyak- és reményeknek felfokozása. Mi által azomban nem azt akarjuk értetni, hogy a tiszta világos jogot lelkesen ne védjék, mert ez mindenkor első kötelességük marad, s csak így felelhetnek meg a nép bennök vetett bizalmának, — hanem csupán azt, hogy a szigorú jog követeléseit a bölcs méltányosság sugallataival mérsékeljék, s a népnél gyakran kísértő hagyományos, vagy bujtogató kolomposok által ébresztett s táplált ábrándok ellenében a józan tanács szavát felemelni elég szilárdak legyenek.

Ügyvédet vallani, a mostani rendszer szerint, minden hatósági közbenjárás nélkül is kinekkinek szabadságában

áll, s az ügyvédi felhatalmazások erejére saját aláírásnál egyéb nem kívántatik.

Kérdés támadhat azomban, hogy a községek nevében fellépő s eljáró ügyvédek meghatalmazását, melly tetszés szerint lehet szűkebb korlátok közé szorítva, vagy nagyobb általánosságban szerkesztve, s terjedhet csupán egy ügyre, vagy a község minden ügyére, csupán a perlekedésre, vagy egyszersmind érvényes egyességekötésre — kinek kelljen aláírni? a község minden érdekelt tagjának-e, s nevezetesen: a kiskorú birtokosok helyett a gyámoknak is, vagy pedig az egész község nevében csupán a község birájának, mint a község érdekei törvényes képviselőjének?

Voltak ügyvédek, kik meghatalmazásaikat a község minden tagjával egyenkint aláíraták, s ebben olly nagy szigorúsággal jártak el, hogy ha községben levő kiskorúaknak törvényes gyámjaik nem lettek volna, előbb még ezeknek kineveztetéséről is gondoskodtak, s úgy azután ezekkel is alájegyeztették megbizásaikat: a gyakorlat azomban úgy fejtette ki e dolgot, hogy rendszerint elégnek tartatik, ha a községek ügyvédei a községbirák által a szolgabíró jelenlétében kiállított s a helység pecsétével és még a tanácsbeliek s a községjegyző aláírásával ellátott meghatalmazást mutatnak elő, s ilyeneket a bíróságok nehézség nélkül elfogadnak, ha t. i. az illy meghatalmazás, senki által sem elleneztetik. — És ennek elegendő oka is van a dolog természetében, mert a volt jobbágyokat mind addig, míg a földesúr s jobbágyközti viszonyok teljesen rendezve s a birtok elkülönözve nem lesz, külön birtokosoknak tekinteni még nem lehet; vagy ha lehetne is épenséggel, a mit hiszen vitathat, a kinek kedve tartja, legalább a törvény nem tekinti illyeknek. Az úrbéri nyiltparancs ugyanis sohasem szól egyes jobbágyokról, hanem a jobbágyok többségéről, s őket mindenkor testületnek tekinti, így p. o. a 26. §-us ott rendeli el a tagosítást, hol azt a földesúr, vagy a jobbágyok *többsége* kéri; úgy a földtehermentesítési párens 12-ik § a is a megváltásnak akkor ad helyet, ha azt a községi lakosok mindnyája vagy legalább nagyobb része kéri. Valamint tehát a földesurat nem egyes jobbágyok, hanem az összes jobbágyok közönsége, vagy legalább többsége perelheti be: úgy a földesúr is a jobbágyokat nem

egyenkint, hanem öszszesen fogja perbe, és így a községnek kell ügyvédet megbizni, ezt pedig szokás szerint a bíró képviseli. Ugyanezen elvet világosan megfejtette seldöntötte már a febr. 2-iki utasítás 159-ik § a, melly szerint : ha a kereset a jobbágyok ellen van intézve, elegendő, ha az a községelöljárónak kézbesítetik. — Biztosabb mégis olly meghatalmazást állíttatni ki, mellyet szolgabíró előtt a községtagoknak ha nem is öszszesége, de legalább többsége aláirt ; sőt egyességkötésekre múlhatlanúl szükséges minden egyes érdekeltnek meghatalmazása ; mert ha a többség szoríthatja is a kevesebbséget arra, hogy a szabályozási, tagosítási per megkezdessék, bíró elébe vitessék : arra, hogy egyesség útján, bírói ítélet nélkül, saját tulajdonára nézve a többség akaratának magát alárendelje, akárkit is, jogsértés nélkül, kényszeríteni nem lehet.

Gyakran képzelhető olly eset is, hogy a községtagoknak különféle, egymással ellenkező, s minden oldalról megvitatandó érdekeik vannak, p. o. más érdeke van a telkes jobbágyoknak, s a zselléreknek sat. Ilyenkor egyazon perben több ügyvéd is állhat, megannyi külön érdekeket képviselve, s a legnagyobb jogtalanság volna, meg nem engedni, hogy a kevesebbség, vagy bármelley kis töredék, vagy épen egyes községi tag is külön ügyvédet ne kérhessen fel jogai védelmére ¹⁾).

Legczélszerűbb, ha, főleg nagyobb községekben, az úrbéri ügyek iránti rendelkezésre néhány tagból álló bizottmányt választanak a lakosok, s ezen bizottmányt hatalmazzák fel ügyvéd nevezésre, egyezkedésre sat.

A mi az ügyvédek jutalmait illeti : ez iránt az úrbéri ügyekben, mellyek nagy fontosságuknál, életbe vágó természetüknél, s a reájok fordítatni kellő idő és fáradság tetemes voltánál fogva különös tekintetet érdemelnek, némi nehézség forog fenn. A törvény ugyanis az úrbéri ügyekben eljáró s egyéb ügyvédek közt semmi megkülömböztetést nem tesz, az ügyvédi rendtartás 25-ik §-a szerint pedig „az ügyvédnek nem szabad valamelly per folytatásaért megha-

¹⁾ Ezt a pesti úrbéri törvényszék, az isaszegiek ügyében, már meg is állapította, s a kevesebbség által nevezett ügyvéd képviselését elfogadta.

tározott jutalmat kötni ki“ s ha ezt teszi, kétségkívül fegyelmi büntetés alá eshetik; de ha szerződést köt is érdemlett jutalma iránt, annak behajthatása nincsen biztosítva részére, mert a P. Tk. 879-ik §-a szerint „azon szerződések, melyek által valamely ügyvéd valami per elvállalásáért meghatározott jutalmat köt ki, érvénytelenek. — Már illy viszonyok közt igen hihető, hogy jelesebb s munkája becsét érző ügyvéd, bizonytalan jutalom fejében, s azon koczkáztatás mellett, hogy érdemlett díját nagyobb idő- s erőáldozatáért nem fogja láthatni, kevés hajlandóságot érezend a községek ügyeit elvállalni, s inkább a rendes uradalmi fizetésekhez tartandja magát, a mi az ügy érdekében nem kívánatos. — Erre nézve a Pesti Napló 1856-iki 238 s 239. számaiban az javasoltatott, hogy „fogadják el a községek is, mint az uradalmaknál van, az ügyésztartás rendszerét; híjják meg az ügyvédekét ügyészeikké; szerződjenek velök rendes ügyvédi évi fizetményre.“ — És valóban valamely e részben felállítandó megnyugtató rendszabály annál szükségesebb, mert a febr. 2-iki utasítás 177-ik §-ában ki van mondva, hogy úrbéri ügyekben mindenik fél köteles a saját képviselésével járó költségeket viselni, az pedig sehol sincs kimondva, hogy ezen ügyekben mint a polg. perrendt. szerint más polgári ügyekben, a bíróság fogja az ügyvédi díjat meghatározni. A községi ügyvéd tehát, miután szerződnie nem lehet, vagy ha szerződik is, ezen szerződés reá nézve semmi törvényes biztosítást nem foglal magában, csupán a község tetszésére, jó kedvére van szorítva, vagy ha azzal, a mit a község neki szánt, meg nem elégedhetik, vagy pedig a képzelt, túlságos várakozásaiban megcsalódott s e miatt neheztelő jobbágyok, kik az érdemet csak a siker után fogják megítélni, s a nemesebb munka megbecsülésére elég érzékkel nem mindenkor birandnak, minden méltanyosságot félre tesznek, s az ügyökben fáradt, de nem izlésők szerint, vagy nem elég szerencsével fáradt ügyvédet, közmondás szerint „ebrúdon vetik ki,“ a bírósághoz járúl elégtételért, s ennek olykor igenis sovány kegyelmére van utalva. Ez pedig egyik sem olly kecsegtető kilátás, hogy kitünőbb egyéniségek, ennek súlya alatt, magokat a községek védelmére elszánják. — Ezen terv ellen a M. Sajtó 1856-ik 157-ik számában erős ellenvetések tétetnek azon okból, hogy

az évszámra kittűzött fizetésben semmi sarkantyú sem rejlik az erő és szorgalom megfeszítésére; hogy ez a községek feleslegesen terhelő kiadása lenne, mert az állandó fizetés a községet az ügyvédi napidíjaktól s egyéb költségektől fel nem mentené; végre, hogy nem kívánatos, hogy a hivatalnokok szaporítassanak, s a községek, ügyeiket bérelt kezekre bízzák a helyett, hogy azokat tanácsilag vezéreljék sat.

Kétségkívül legkívánatosabb volna, hogy az ügyvéd számára a pervitel idejéhez, a megkívántató munka s fáradsághoz, és a sikerhez szabott összeg biztosítassék; s annál nagyobb legyen jutalma, minél gyorsabban s minél kedvezőbb eredménnyel fejezi be az elvállalt pert. De ez csak szerződés által biztosítható, mire a fenálló törvényozikk s ügyvédi rendtartási §-us változtatása kívántatnék. Ha ez, kivételesen az úrbéri perekre nézve meg nem történik, úgy alig van egyéb mód, mint az, mellyet a Pesti Napló cikkírója ajánl, t. i. hogy az ügyvédek, az úrbéri perek tartásának idejére, rendes községi ügyészekül fogadtassanak fel, s rendes évi fizetéssel biztosítassanak. P. o. ha feltehető, hogy a község úrbéri ügyeinek rendezése 3 évig tart, s az erre fordítandó munka és fáradság 600 forinttal van méltányosan jutalmazva, adassék az eljáró ügyvédnek, községi ügyészi minőségében, 200 frt évi díj, s vétessék fel a község által három évre ügyészetül. — Hol pedig ez nem történik: az úrbéri törvényszékek kétségkívül jogosítva lesznek épen úgy, mint a polgári közbíróságok, az ügyvéd fáradsága díját méltányosan meghatározni, s tekintve az itt fennforgó érdekek nagyszerűségét, az ügyvéd fontos munkálkodását, a szakértők csekélyebb számát sat. kétségtelenül úgy fogják az úrbéri ügyvédek díjaztatni, s a netalán hálátlan felek ellenében védeni, hogy az úrbéri ügyvédek a méltányos jutalomban elég ösztönt találjanak hű, gondos és szorgalmas munkálkodásra.

Úrbéri meghatalmazások mintái úrbéri ügyekben.

I. Általános.

Alúlírt község tagjai maguk s örökösök nevében ezennel felhatalmazzák N. N. hites ügyvédet s ennek akadályoztatása esetében bármelly, általa helyettesítendő hites ügyvédet, hogy őket mindazon ügyekben, mellyek az 1853-ik évi márt. 8-iki 38 s 39. számú kegy.

nyiltparancsokban szabályozott, s a köztük és volt földesurok (vagy földesuraik) közt fenforgó viszonyok iránt a cs. k. pesti úrbéri első folyamodású törvényszék, úgy a felebbviteli úrbéri bíróságok előtt folyamatba tételnek, vagy már is folyamatban vannak, képviselhesse, keresetleveleket, fölebbezési s felülvizsgálati folyamodásokat, megigazítási kérelmeket, és minden egyéb perbeli nyilatkozatokat s irományokat benyújthasson, a törvényszékek kézbesítéseit, végzéseit s ítéleteit elfogadhassa, tárgyalhasson, jegyzőkönyveket aláírthasson, másolatokat vehessen, esküt ajánlhasson a hivatalos nyomozásoknál, felmérésnél, osztályozásnál, tanúk kihallgatásánál, szakértői eljárásoknál, hitelesítésnél jelen lehessen, kifogásokat tehessen; *barátságos egységeket köthessen*, a község nevében szerződéseket, kötelezvényeket s nyugtatványokat aláírthasson, — szóval: mindazt tehesse és eszközölhesse, a mit a község javára szükségesnek, czélszerűnek s egyszersmind törvényesnek vél; — igérvén s biztosítván őt, hogy alúlrít községtagok minden, ő általa vagy helyettese által ezen meghatalmazás értelmében teendő lépéseket helyeselni, elfogadni, s önmagukéinak elismerni készek lesznek, s költségei és fáradságai méltányos díját becsületesen megtérítendik. Kelt sat. N. N. község bírója, N. N. jegyző. N. N. eskütt. N. N. községtag sat. Elöttem N. N. járásbeli szolgabíró előtt.

II. Különös.

Alúlrít N. N. földbirtokos, mint N. N. falu volt földesura, ezennel magam s örökösöm nevében megbizom s felhatalmazom K. T. h. ügyvéd urat, hogy nevemben a Pest megyei első bíróságú cs. k. törvényszék előtt N. N. falu határában levő irtványok viszszeváltása iránt, miután a közigazgatási hatóság által e részben megkísértett egyeztetés nem sikerült, az említett községbeli összes irtványbirtokosok ellen pert kezdhessen, keresetlevelet s egyéb periratokat benyújthasson, tárgyalhasson, törvényszéki végzéseket elfogadhasson, fölebbezhessen, felülvizsgálatot s megigazítást kérhessen, esküt ajánlhasson, jegyzőkönyveket aláírthasson, másolatokat vehessen, a hivatalos nyomozásoknál jelen lehessen sat. végre, szükség esetében maga helyett más hites ügyvédet hasonló terjedelmű meghatalmazással helyettesíthessen, s költségeit és fáradsági díjait beszámíthassa, kötelezván magamat, hogy ezen meghatalmazás határai közt teljesített eljárásait érvényesekül elismerni, magaméinak tartani, s helyben hagyni, kiadásait s jutalmát pedig készséggel kifizetni fogom. Kelt Abonyban, 1857. január 1-ső napján, N. N. földbirtokos.

NEGYEDIK FEJEZET.

A perfolyamról.

Az úrbéri per, mint nemcsak magán érdek, hanem eszköze a nemzetgazdasági közérdek s államcél létesítésének, s ezért egyszersmind a hivatalos eljárások sorába tartozó, lényegesen különbözik a magán perekétől, s annak egész folyama sajátos, és a közönséges polgári perrendtartástól sokban eltérő.

Polgári perekben a bíró egész eljárását egyedül a felek kérelmére, előadásaira építheti; folyamodás, megkeresés nélkül nem intézkedhetik, a perlekedők kérelmén túl nem mehet, ítélelhozásánál tekintetbe csak a felek által előadott okokat veheti. Az úrbéri perekben ez nem úgy van, mert nemcsak a magánosok, hanem a közjó érdeke, a nemzetgazdaság, a földmívelés felvirágzása, az adó s telekkönyvi ügy rendbeszedése, követeli, hogy a birtokviszonyok tisztába hozassanak, a közösség megszüntetessék, a tulajdon elkülönöztessék, a nemesebb mezőgazdasági ipart békázó bilincsek elmozdítassanak.

1. §. A keresetlevél, s annak kézbesítése.

Febr. 2-iki utas. 158. §. A jobbágyok által benyújtott minden keresvényhez a szolgabírói hivatal abeli bizonyítványa melléklendő, hogy a tagosítás vagy a határ szabályozása a jobbágyság nagyobb része által kéretik. Ha ezen bizonyítvány hiányzik, a felperesek az úrbéri törvényszék által végzésileg annak bemutatására utasítandók, annak bemutatásáig a keresvény a törvényszéknél visszatartatván.

159. §. Minthogy a tagosítás, a határ szabályozása, a legelő elkülönítése és az erdei haszonvétel rendezése hivatalos vizsgálat és nyomozás útján eszközöklendő, ennél fogva a keresvény a főnebb (158 §.) említett bizonyítványon kívül, minden más támogatványok nélkül is benyújthatatik.

Az olly volt földesuraságok elleni keresvény, mellyéknél közbirtokosság forog fenn, három példányban nyújtandók be. Egyik példány a törvényszéknél marad, a másik, a netaláni mellékletek másolataival együtt, a legjelentékenyebb birtokosnak, vagy ha ez tudva nem volna, annak kézbesítendő, a ki a keresvényben legelől van megnevezve, s a többiek arról olly meghagyással értesítendők, hogy ők a tárgyalásra egy közös meghatalmazottat a kézbesítések

átvétele végett annál bizonyosabban jelöljenek ki, minthogy ellenkező esetben a további rendeletek kézbesítése a polgári perrendtartásnak a több pertársak elleni eljárást tárgyazó határozatai szerint fog történni; a keresvény harmadik példánya a felperesnek visszaszolgáltatandó (polg. perrendt. 68. §.)

Az úrbéri szabályozás s tagosítás iránti keresetlevelek természetete tehát, mint már többször mondva volt, egyéb polgári ügyekbeni keresetlevelek természetétől lényegesen különbözik; mert ez utóbbiaknak úgy kell a polg. perrendt. 10. §-a szerint szerkesztve lenni, hogy minden ténykörülményt, bizonyítékot s az egész kérelmet határozottan s pontonként már magukban foglalják, és ugyanezért a felperesnek, keresetlevelén kívül, rendszerint még csak egy második perirat, a válasz, engedtetik; az úrbéri szabályozási keresetlevelek pedig, mint hivatalbóli vizsgálat tárgyai, egyszerűen, csatolmányok nélkül is benyújthatnak, s csupán a szolgabíró a felőli bizonyítványával kell elláttatniok, hogy a szabályozást vagy tagosítást a községlakosok többsége kívánja. Felperes részére azután fennmarad, kérelmét, a perbeli segédadatoknak bíróilag eszközöltt előszerzése, t. i. az előmunkálatok s hitelesítés után, fejteni ki pontonként s körülményesen, s részére még ezen második periraton kívül rendszerint egy harmadik is (válasz) engedtetik. (Febr. 2-ki utasítás 172. §.)

Az úrbéri keresetleveleknek ezen a polgári perekbeli keresetlevelektől különböző természetete mégis ki nem zárja, hogy azoknak szerkesztése- s benyújtásánál a szükséges formások, a birói eljárás könnyítése s gyorsítása végett megtartassanak. Nevezetesen szükséges a) hogy a keresetlevél tisztán, olvashatólag leírva nyújtassék be; küllapján a bíróság, a felek neve, polgári állása s lakhelye és a kereset tárgya kitéve legyen; a jobbágyságot elegendő csak ezen egyetememes megnevezés alatt (p. o. Keve helységbeli volt jobbágyok) hozni fel, a jobbágyok egyenkinti megnevezése nélkül; b) oly helyek szabályozása iránti keresetekben, hol közkirtokosság létezik, ha a jobbágyság a felperes: az összes közbirtokosok vezeték- és keresztneveik, polgári állásuk s lakhelyük egyenkint kiteendő; ha pedig egyes vagy csak néhány közbirtokos lép fel felperesként, a keresetlevélbe a többi közbirtokos vezeték- s keresztneve is befoglalandó,

hogy a per folyamatba tétele felől ez utóbbiak is értesíthessenek (febr. 2-iki utas. 159. §.); c) a kért birtokszabályozás nemei p. o. úrbéri szabályozás és tagosítás, legelőelkülönzés, erdei haszonvételek szabályozása, úgy továbbá egyéb a szabályozó per folytán eldöntetni kellő kérdések p. o. irtások visszaváltása, maradékföldekérti kárpótlás sat. külön pontokban, kellő rendben adassanak elő; d) ha a szabályozás s tagosítás olly helysége nézve kéretik, hol az arányosság még a közbirtokosság közt behozva nincs, ezen körülményt a keresetlevélben be kell jelenteni, hogy a törvényszék az ügyrendtartás 159. §-ában kitett rendelkezés szerint intézkedhessék; e) ha ügyvéd használtatik, a keresetet ez signálja (nevével lássa el). — Nem lenne felesleges, ha a törvényszékek a feleket s képviselőket ezen teendőkre kifüggesztett hirdetménynyel figyelmeztetnék.

159. §. A keresetlevelek kézbesítésének a polgári perrendtartás határozatai szerint kell történnie; a mennyiben azomban a keresvény a jobbágyok ellen van intézve, elegendő, ha az a község előljárójának kézbesítetik.

Ha a közbirtokosságoknál csak egy közbirtokos, vagy a közbirtokosoknak csak egy része lép fel felpereskép, a többiek is perbe hivandók, ennél fogva a keresetről fölzetek által értesítendők.

Az úrbéri ügyrendtartás, mint látjuk, a kézbesítést illetőleg, a polgári perrendtartásra utal. A polgári perrendtartás negyedik fejezete (64 s követk. §-usok) szerint minden perirat kettős példányban nyújtandó be; a bíró végzése mind két példányra feljegyeztetik, s azok egyike kérelmezőnek (felperesnek), másik az ellenfélnek kézbesítetik. Emelítve volt feljebb az eset, mellyben az úrbéri ügyrendtartás a keresetlevélnek három példánybani benyújtását rendeli. — A keresetre keletkezett első végzés alperesnek, vagy annak, ki efféle végzéseknek helyette leendő elfogadására felhatalmazást nyert (rendesen, a fél ügyvédének) saját kezébe szolgáltatandó. A községhez vagy társasághoz kibocsátott rendeletek azok előljárójának kézbesítetnek. (Illy községnek tekintetik a jobbágyok öszszesége is, mellyet illető végzések tehát a községi előljárónak (bírónak) kézbesíthetnek). Ha valamelly kereset több felperesek által közösen indítatik (mint p. o. itt, közbirtokosok által), a keresetben azt, kinél a rendeletek kézbesítendők lesznek, meg kell nevezni; ellenkező esetben a kézbesítés csupán az első iratban

legelől nevezett félnél vagy annak meghatalmazottjánál történik. — Ha a peres ügyekbeni rendelet több alperesnek kézbesítendő, kérelmező nemcsak kérelmét tartozik három példányban, mellyek közül kettő a melléletek másolataival ellátandó, benyújtani, hanem az iratnak annyi fölzeteit is, a hány pertárs van a legelől nevezett ellenfélen kívül, mellé csatolni, s mindegyikre azon félnek, mellynek számára szánuva van, lakhelyét feljegyezni. A keresvény egy példánya, a csatolmányokkal együtt a bíróságnál megtartandó, a csatolványokkal ellátott második példány a keresvényben legelől megnevezett ellenfélnek, a végzéssel ellátott fölzetek a többi pertársaknak, olly kijelentéssel kézbesítendők, miszerint az utóbbiak mindegyikének szabadságában áll az iratot és csatolványait a bíróságnál megtekinteni; a keresvény harmadik példánya felperesnek kézbesítetik. Egyszermind alpereseknek az intézményben meghagyandó, miszerint első iratukban vagy perbeszédükben egy közös meghatalmazottat, kinek a további birói rendeletek kézbesítendők lesznek; annál bizonyosabban megnevezzenek, minthogy ellenkező esetben a kézbesítés a keresvényben legelől megnevezett alperesnél fog történni.

A bíróság helyén a kézbesítés törvényszolga (az úrbéri törvényszék szolgálja) által történik, ki ezt magán a kérvényen aláírásával bizonyítsa, s a mellett feljegyezze, valjon az irat mindkét félnek, és minő érdektársaknak, továbbá mindegyiknek melly napon, végre, ha csatolványokkal vagy a nélkül kézbesített-e. — Ha valamelyik fél a per alatt lakását megváltoztatta, vagy eltávozott a nélkül, hogy az ellenfélnek biróilag bejelentette volna, hol leszen feltalálható, a törvényszolga a kézbesítés végett hozzá érkezett rendeletet a bíróságnál szegezze ki, és róla jelentést tegyen. Ennek azon fogamatja van, mint a birói kézbesítésnek. Az irat melléletei a törvényszolga jelentéséhez csatolandók, egyelőre a bíróságnál megtartandók, és a félnek, kinek kézbesítendők lettek volna, ha kívánja kiszolgáltatandók. — Ha észreveszi a törvényszolga, hogy a fél, kinek valamely rendelet kézbesítendő volna, bujkál, annak lakára írásbeli tudósítást szegezzen, hogy a következő nap melly órájában fog ismét a kézbesítés végett megjelenni. Ha ekkor a fél a rendelt időben meg nem találtathatik, a rendelet a bíróság-

nál kiszégezendő. — Ha valamelyik fél a rendeletet elfogadni vonakodnék, ezt a törvényszolga az ellenfélnek szánt másodlaton jegyezze még, a megkísérlett kézbesítés napját írja mellé s az el nem fogadott rendeletet a bírónak jelentésével együtt nyújtsa be. A kézbesítési kísérletnek ez esetben hasonló foganatja lesz mint a megtagadott elfogadásakor valósággal megtörtént kézbesítésnek. — A bíróság helyén kívül a kézbesítés az illető járásbírósághoz, mellynek járásában, t. i. az értesítendő fél tartózkodik, intézendő megkezesvény által történik, melly esetben a járásbíróság a kézbesítést vagy netaláni felszegezést minél előbb eszközölni s a történetekről haladék nélkül tudósítást tenni tartozik.

A perrendtartás ezen itt kiírt rendeleteiben részletes és kimerítő gondoskodás van a felek idézéséről, ezen fontos és lényeges perelőtti cselekvényről, mellyben elkövetett hiba s rendelleniség a hozott ítéletek érvénytelenségét vonja maga után, az igazságszolgáltatás azon vezérelvénél fogva, hogy a bepanaszolt alperesnek, védelemre módot s alkalmat kell nyújtani, és kihallgatlanul elítélni senkit sem lehet. — Az előadott rendelkezések egy része, p. o. a fölzetek, a perfolyam egyszerűsítésére, gyorsítására s a munka kevesbítésére czéloznak. — Azon rendszabályok, mellyek a bujkálókat, makacskodókat illetik, az úrbéri perekben nem igen birnak gyakorlati fontossággal, mert itt mindenkinek közös érdeke a birtokviszonyok tisztába hozása.

Mielőtt a nézetek meg nem állapodtak, s az 1856. febr. 2-iki utasítás meg nem jelent, sokan azon képtelen eljárásnak indultak neki nyakra före, melly az úrbéri bíróságoknak egész éveit elrabolta volna, hogy p. o. az irtványok visszaváltása iránti barátságos egyezés megkísértésekor minden egyes irtványbirtokosra nézve külön jegyzőkönyvet vétessenek fel, s mindegyiket külön perbe fogják, a keresetlevelek sokszorozására a nyomdákat vévén igénybe. Pedig vannak uradalmak az országban, hol ezen eljárás szerint több ezer irtványpert is kellett volna folyamatba tenni. — A kik e képtelen útra léptek, elfelejtették a polg. perrendt. 11. §-át, miszerint „több (bármennyi) személyt is lehet ugyanazon keresetnél fogva megperelni, ha ez mindnyájuk irányában ugyanazon jogalapon, vagy hasonnemű s minden megperlettekkel közös ügyleteken alapszik s elfelejtették ugyanannak

előbb kiírt 68-ik §-át.“ — Ha tehát százakra s ezerekre megy is az alperesek száma, mint ez az irtványok visszaváltásánál lehetséges: elegendő a folyamodványt (egyezkedés végett a szolgabíróhoz, per esetében az úrbéri törvényszékhez) három példányban benyújtani, t. i. a bíróság, a legről megnevezett irtványbirtokos, s maga a folyamodó számára; a többi irtványbirtokosok számára, kiknek névjegyzéke a bírósághoz benyújtott példányhoz melléklendő, fölzeteket kell csatolni. Itt csak azon nehézség fordulhat elő, hogy ugyanazon egy uradalomban vagy határban is némely irtványok visszaválthatóknak, mások pedig visszaválthatlanoknak fognak találtatni, s e felett vita keletkezik. De illy esetben is sokkal könnyebb s czélszerűbb a különböző érdekű irtványok védelmét s feleléséit egyazon perben előadni, s megvitatni, mint megannyi ellen külön pereket kezdeni s folytatni, mellyek a bíróságok minden idejét elrabolnák s minden más teendőt háttérbe szorítanának. — Egyébiránt a márt. 2-iki nyiltp. 49-ik §-ában az lévén megparancsolva, hogy mindennemű úrbéri perlekedések, és így az irtványok iránti perek is — a már folyamatban levő elkülönzési s tagosítási perekkel egyideűlegesen intéztessenek el: az irtványpererek csak ritkább esetben fognak külön tárgyaltatni, s igen helyesen, mert az irtványokat épen azért váltja vissza a földesúr, hogy azokkal birtokát nevelje, kikerekítse, s azokat is ezzel öszszesíthesse. Az irtványkérdés tisztába hozása tehát a szabályozási s tagosítási perek felszerelésének egy részét fogja többnyire képezni.

Keresetlevelek mintái.

I.

Földesúré volt jobbágyok ellen, általános szabályozás iránt.

Tekintetetes cs. k. úrbéri Törvényszék!

Pest megyében fekvő T. helységben, a jobbágy- és zsellértelkek a mária-theréziai úrbér behozatala alkalmával nem rendes mérnöki munkálat, hanem csak tetszés szerinti bemondás nyomán, hibásan irattak öszeze s osztattak ki, s volt jobbágyaim, a maguk telki

állományait még most is nem a törvényszerinti mennyiségben, hanem azon eredeti hibás összeírás s kiosztás szerint birtokolják, és ezen rendetlen állapotot még azáltal is rosszabbították, hogy a közlegelőből, s az urasági földekből tetemes foglalásokat tettek.

Szükséges lévén tehát említett T. helységben az úrbéri birtoknak szabályozása, s a földesúri birtoktól elkülönzése, tisztelettel kérem a tek. úrbéri törvényszéket, hogy az 1853-ik évi márt. 2-iki legf. nyiltparancs 29. s követk. §-ai értelmében, T. helység biráját, N. N.-et, s általa az egész községet ezen ügy tárgyalására, bizonyos rövid határnap kitűzésével, megidézteni, s a tárgyalási napon a kért szabályozás lehetőségét és szükségét biróilag kimondani méltóztassék.

Teljes tisztelettel maradván a Tek. Törvényszéknek alázatos szolgálja

gr. N. N.

T. helységének volt földesura.

II.

Közbirtokosoké, volt jobbágyok ellen, szabályozás és tagosítás iránt.

Tekintetes cs. k. úrbéri Törvényszék!

Fehér megyében keblezett B. mezőváros határa mind ez ideig szabályozva, s a földesúri birtok az úrbéritől elkülönözve, és sem az, sem ez tagosítva nem lévén: kellő időben élni kívánunk a törvény, nevezetesen az 1853. márt. 2-iki legf. nyiltparancs által engedett azon jótéteménnyel, hogy ezen határnak úrbéri szabályozását s egyszersmind a józanabb gazdálkodás által igényelt tagosítását biróilag eszközöltetni kérjük.

Tisztelettel folyamodunk tehát a t. úrbéri törvényszékhez, mint ezen ügynek illetékes birájához, hogy említett B. mezőváros községét, annak birája N. N. személyében, ezen keresetlevél másának kézbesítése mellett, bizonyos törvénynapra a szabályozás és tagosítás lehetősége iránti előleges tárgyalásra megidézteni, s annak törvényes akadályát nem találván, a kért szabályozás és tagosítás szükséges előmunkálataira nézve a kellő törvényes eljárást megindítani méltóztassék.

Kötelességünknek tartjuk egyszersmind az idézett legf. nyiltparancs 27-ik §-a s az 1856. február 2-iki ügyrendtartás 159-ik §-a értelmében bejelenteni, hogy ezen perben olly közbirtokosság van érdekelve, mellyben a törvényes arányosítás mai napig még behozva nincs, minélfogva kérjük a tek. törvényszéket, hogy a felhívott §-ban parancsolt egységét kísérletet köztünk alúrtak s a B. mezővárosbéli többi közbirtokosok közt megtenni, s ennek nem sikerülte esetében addig is, míg az általunk a cs. k. megyei köztörvényszék

előtt megkezdendő arányosítási per befejezettnék, volt jobbágyaink irányábani viszonyainkat megállapító ideiglenes intézkedést felállítani, s ugyan e czélra összes közbirtokos társainkat ezen általunk megindított kereset felől a mellékelt fölzeteken értesíteni méltóztassék.

Tisztelettel maradván a tek. cs. k. úrbéri Törvényszéknek
alázatos szolgálói
N. N., N. N., N. N.
b-i közbirtokosok.

III.

Volt jobbágyoké, közbirtokosok ellen, szabályozás és tagosítás iránt.

Tekintetes cs. k. úrbéri Törvényszék!

Heves megyében helyezett P. helységben az úrbér behozatala alkalmával az akkori tökéletlen bemondások alapján létesült, s törvényes szabályozást igénylő, tökéletlen birtokállapot mai napig is fen van, s e mellett a földesuraság részéről tett több rendbeli erőszakos foglalások által a helységbeli lakosok birtokállománya tetemesen megrövidítetett; minélfogva a mindekkorig hátráltatott határszabályozás s az úrbéri birtoknak meghatározása elhalaszthatlan szükségűvé vált.

Alúlrít község lakosainak nagyobb része továbbá annyira meggyőződött a tagosításnak s közlegelő felosztásának hasznosságáról, hogy a $\frac{1}{2}$ alatt mellékelt szolgabírói bizonyítvány szerint nemcsak a volt jobbágyoké, hanem minden egyesnek külön birtokát is, a kinek kinek jutandó közlegelőbeli illetékekkel együtt, egy tagban kiadatni óhajtja.

Teljes tisztelettel kérjük tehát a tek. Törvényszéket, méltóztassék, a p-i határnak ezennel kívánt szabályozását s tagosítását illetőleg, az előleges kérdés megvitatására megjelenési határnapot kitzíteni, s erre P. helység közbirtokos földesurait, kik az arányosítást maguk közt már befejezték, úgymint N. N. N. N. sat. urakat *(egyenként megnevezetnek)* megidézni, melly czélra ezen keresetleveníünk az 1856. febr. 2-iki ügyrendt. 159. §-a szerint, három példányban nyújtottuk be. Tisztelettel maradván.

IV.

Volt jobbágyoké, földesúr ellen, szabályozás, legelő s erdőelkülönszés, nádas, és tagosítás iránt.

Tekintetes cs. k. úrbéri Törvényszék!

Ezen Pest megyében keblezett N. helységben az eredeti úrbéri rendbeszedés alkalmával, kellő felmérés hiánya, s a történt bemon-

dások helytelensége folytán keletkezett hibák, mellyek az időközbeni elszántások, közlegelőből foglások, és úrbéri természetű földeknek földesúri birtokhoz csatolása által még inkább növekedtek, mai napig is kijavításra várván : az 1853. márt. 2-iki nyiltparancs és abban idézett 1836-ik évi X-ik tczikk értelmében kérjük biróilag kimondatni :

1) hogy N. helység határa úrbéri rendbeszedése, s a földesúri tulajdonnak a volt jobbágyok tulajdonátóli elkülönzésének lehetősége és szüksége forog fenn; hogy tehát a volt jobbágyok belső és külső birtoka mérnökileg felvétessék, dűlök s területek szerint igazságosan osztályoztassék, és a szántóföldek s rétek hold- és kaszás száma ahozképest meghatározottassék;

2) hogy a márt. 3-iki nyiltp. 7, 16 s 25. §-ainak rendelete szerint a közös legelőbeli illetőség a volt jobbágyok részére elkülönöztessek, s a foglások, mellyek által a legelő megszorítatott — a mi iránt alúlrít volt jobbágyok annak idejében panaszt is emeltek — a közlegelőhez visszacsatoltassanak, vagy a foglaló fél t. i. a földesúr részébe számítottassanak;

3) hogy, mivel a határban erdők is vannak, mellyekben őket úrbérszerinti faizás illeti, ezen faizási jog helyében, alúlrít volt jobbágyok részére bizonyos, ezen használatnak megfelelő erdőrész a márt. 2-iki nyiltp. 10—13 s 25. §-ai szerint kiszakítottassék.

4) hogy az alúlrítak által szinte élvezett nádlási haszonvétel helyett ugyancsak ezen használatot pótló nádasrész az idézett legf. nyiltparancs 15-ik §-a értelmében tulajdonúl adassék.

5) hogy az elkülönözött jobbágyi birtok, a közlegelőbeli illetőséggel együtt, miután egyetlenegy darabban tagosítást a földeknek igen nagy, s osztályozás által is közmegelegedésre ki nem egyenlíthető külömbisége, és a határnak hoszszú, keskeny alakja meg nem enged, minden egyes birtokos részére három tagban adassék ki.

Mindezen itt elősorolt ügyek tárgyalására pedig kérjük N. N. urat, mint N. helység volt földesurát, bizonyos törvénynapra megidéztetni, s az előleges kérdések eldöntése után a szükséges előmunkálatokat biróilag elrendeltetni.

Tisztelettel maradván sat.

Az itt közlött s hasonló szabályozási és tagosítási keresetlevelek, mellyek a hivatalos vizsgálatot megelőzve, csupán annak elrendelése s az előleges kérdések iránt nyujtatnak be, s az 1853. márt. 2-iki nyiltp. 31-ik §-ában *panaszleveleknek*, a febr. 2-iki utasítás 159. §-ában *keresvényeknek* neveztetnek, — inkább csak *folyamodások*, s a keresetlevelek nevét, minthogy bennök még formulázott, meghatározott kívánság s annak támogatása nem foglaltatik, alig érdemlik. A valódi keresetlevél az, melly a felperes által, a

hivatalos előnyomozások befejezése, s a szükséges adatok összegyűjtése után, a febr. 2-iki utasítás 172. §. szerint, a bíróság részéről kitűzött 14 napi határidő alatt, nyújtatik be, s mellyben az tartozik kérelmét minden pontokban lehetőleg szabatosan előadni. — Ennek példányát chronologiai rendben menve, alább látandjuk.

Midőn a beadmány elintézése a törvény világos szavaiból foly, nem szükséges az előadónak formaszabály szerinti irománykivonatot készíteni, hanem elég a félig megtört ív bal hasábján a beadmány fölzetét, a fél kérelmével, vagy a megkeresés tartalmának lényegét felhozni. Illy esetben külön előadói véleményt szerkeszteni minek kellene? hanem az előadmányi ív jobb hasábján maga az elintézési terv irandó (úr. ügyrend 122. §. első bekezdés).

A birtokszabályozás iránti keresetlevelek *végzéssel* intéztetnek el, melly a keresetlevél mindegyik példányára jön (ügyr. 159. §. pp. 64. §.)

Kivétetnek azon esetek, midőn az 158. §-ban említett szolgabírói bizonyítvány, arról t. i. hogy a szabályozás vagy tagosítás a jobbágyok nagyobb része által kéretik, a jobbágyok keresetlevele mellett hiányzik; továbbá, midőn a 159. §. végpontja értelmében a felperes közbirtokosság az arány felletti egyezkedésre a keresetlevél elintézése előtt a bíróság székhelyére, vagy a körülményekhez képest a hely színére meghivandó; és végre midőn a keresetlevél egyéb indokokból el nem intézhető (t. i. ha benne forma hibák vannak). A két első esetben a benyújtott keresetlevél példányai a bíróságnál visszatartatnak, s az időközbeni intézkedést tartalmazó rendelmény csak fölzetben adatik ki a feleknek, az utolsó esetben pedig a keresetlevél mindegyik példány helyrehozás s kiigazított alakbani újabb benyújtás végett a felperesnek adatik vissza.

Végzések mintái.

1) *Midőn a jobbágyok által benyújtott keresetlevél mellett a szolgabírói hivatal a felőli bizonyítványa, hogy a szabályozást a jobbágyok többsége kívánja, hiányzik.*

Jelen keresetlevél mellett az illető cs. k. szolgabírói hivatalnak a felőli bizonyítványa, miszerint a kért szabályozást s tagosítást a

n-i jobbágyok nagyobb része kívánja, hiányozván felperes jobbágyok annak 14 nap alatti csatolására utasítatnak, a keresetlevél pedig a törvényszéknél visszatartatni rendeltetik. Felperesek jelen végzésről fölzetten az N. cs. k. szolgabírói hivatal útján értesítendőek.

Kelt sat.

2) Midőn tárgyalási határidő tűzetik ki.

Jelen keresetlevél, különösen az úrbéri szabályozás és tagosítás megengedhetősége feletti tárgyalásra a f. é. ápril 10-ik napja d. e. 9 óra tűzetik ki határnapúl,

a) *Midőn egyes földesúr (v. uradalom) a felperes vagy alperes*: miről alperes volt jobbágyok az első, felperes gr. N. N. pedig a másod példányon (vagy megfordítva);

b) *midőn közbirtokosság a felperes, s mindnyájuk nevében egy képviselő nyújtotta be a keresetet*: miről alperes volt jobbágyok az első, felperesek ügyvéde T. L. úr a második példányon;

c) *midőn közbirtokosság az alperes*: miről n-i közbirtokos alperes N. N. úr, (t. i. a legnagyobb birtokos vagy előnevezett) az első; felperes jobbágyok a második példányon, s az első példánynak N. N. úr részére lett kézbesítése felől a bennevezett többi n-i közbirtokos urak fölzetten;

d) *midőn csak néhány közbirtokos lép fel, mint felperes*: miről alperes jobbágyok első, felperes N. N. úr (vagy urak) a másod példányon, belől megnevezett többi közbirtokos urak fölzetten, (mind valamennyihez) hivatalszolga által (vagy pósta, vagy az N. N-i szolgabírótság útján) olly meghagyással értesítendőek, hogy e határnapon ezen cs. kir. úrbéri törvényszék előtt személyesen vagy törvényes képviselőik által jelenjenek meg, különben a meg nem jelenő fél veszélye- s költségére a további eljáráshoz hivatalból fog képviselő rendeltetni.

A c) alatti esetben még hozzájő: továbbá, hogy az utóbb érdeklött közbirtokos urak a tárgyalási határidőn a kézbesítések átvételére egy közös meghatalmazottat annál bizonyosabban rendeljenek, mivel ellenkező esetben a további rendeletek kézbesítése a p. perrendtartás 67 és 68. §-ai értelmében fog eszközöltetni.

Vége, ha a keresetlevélből ki nem tetszik, van-e a közbirtokosok közt arány behozva:

S végre, hogy f. é. ápril 10-éig a közbirtokos urak a törvényesekre okvetlenül bejelentsek, vajjon közöttük a törvényes arányosság be van-e már hozva?

3) Midőn a keresetlevélből kitűnik, hogy a közbirtokosság közt még nincs behozva az arányosság.

Miután jelen keresetlevélből az tetszik ki, hogy a felperes közbirtokosságban törvényes arány még behozva nincs, mielőtt a kereset tárgyalására határnap tűzetnék ki, az 1853. márt. 2-kán kelt cs. nyiltparancs 27. §-a s az úrbéri ügyrendt. 159. §-a értelmében felperes közbirtokos urak összesen és egyenkint a közöttük behozandó arányosság iránti egyezkedés megkísértése s ahöz képesti további intézkedés végett f. é. april 10. napja d. e. 9 órájára ezennel kitzított határnapon ezen cs. kir. úrbéri törvényszék előtt *(vagy a hely szinén)*, szükséges irományaikkal ellátva, személyesen vagy törv. képviselőik által leendő megjelenésre olly hozzáadással hivatnak fel, hogy a törvényszék az egyesség nem sikerülése esetére is, a felhívott törvények által rendelt ideiglenes intézkedés annak idejébeni foganathba vételével mindenesetre a volt földesúr és jobbágyok közti birtokviszonyok végleges szabályozásához fogand. Jelen idéző végzés N. községbeli közbirtokosok mindegyikének felzetten póstán *(vagy az N. N. szolgabirói hiv. útján)* kézbesítendő.

A febr. 2-iki utas. 160. §-a szerint, a kereset feletti tárgyalás az 1853. márt. 2-ikán kelt legf. nyiltp. 31. §-ához képest is, legfőlebb 30 napra rendelendő.

2. §. Előleges kérdések feletti tárgyalás, e feletti jegyzőkönyvek, végzések, s ítéletek.

A kitzított tárgyalási határnapon többféle eset jöhet elő, t. i. a felek egyike meg nem jelen; vagy a felek megjelenvén, a szabályozás munkába vétele iránt megegyeznek; vagy végre, a szabályozás megengedhetősége ellen nehézségek merülnek fel. — Ez esetekről a törvény következőleg intézkedik:

Márt. 2-iki nyiltp. 31. §. A tárgyalási határnapon köteles a törvényszék mindenekelőtt azon kérdést megvitatni: vajjon nem létezik-e a birtok szabályozását gátló törvényes vagy szerződési akadály, s e felett a felek által bemutatott bizonyítási okok s a szükséghez képest hivatalból tett nyomozások alapján határozni, s az ítéletet a felekkel írásban közleni.

Az e részbeni ítélet ellen a magát terhelve érző félnek jogában áll, az első bíróságu úrbéri törvényszék ítéletének kézbesítése napjától számítandó 14 nap alatt az urbéri főtörvényszékhez felebbezéssel élni.

Febr. 2-iki utas. 160. §. Ha a fel- vagy alperes ezen határtárnakra meg nem jelenik, vagyha valamelyik fél a későbbi tárgyalásokról elmarad : a törvényszék vagy tüstint, vagy pedig előrehozott intés, és sikeretlenül megkísérlett ismétli idézés után, a meg nem jelenő fél veszélyére és költségére egy a magyar jogból megvizsgált s az urbéri eljárásban jártas jogértőt nevezzen ki képviselőül; kivel a további eljárás folytatandó. — Egyszersmind a késedelmes félnek a késedelemmel járó költségek megtérítése kötelességévé teendő.

161. §. Ha a tárgyalásnál azon kifogás tétetik, hogy a birtokszabályozás már megtörtént, vagy ha annak lehetősége ellen más kétségek merülnek föl; a tárgyalás ezen kérdés iránt az 1853. mártius 2-kán kelt legfelőbb nyiltparancsok 31. §. szerint folytatandó, s az e végett szükséges segédadatok hivatalos beszerzésére gond fordítandó; ennél fogva különösen, ha a már megtörtént szabályozás és elkülönzés kérdése iránt a megye vagy a magyar királyi helytartótanács levéltárából irományok felmutatása vagy a helyszíneni nyomozás szükségesnek látszanék, az urbéri törvényszék által az első esetben azon hatóság, melly alatt a levéltár áll, az irományok átküldése végett, a második esetben pedig az illető szolgabírói hivatal a helyszíneni nyomozásoknak a felek közbejöttével és a netalán szükséges hites szakértők és tanúk kihallgatásávali megtétele végett megkeresendő; ezen segédadatok beérkezteig pedig a tárgyalás felfüggesztendő.

162. §. A minden segédadatok beérkezése után tartott tárgyalás felett, ha az egyezés nem sikerülne, a kérelem megengedhetősége tekintetében ítélet általi határozat hozandó, s ebben, ha a tagosításnak, a legelő elkülönzésének vagy az erdei haszonvételek rendezésének hely adatik, egyszersmind kifejezendő, hogy annak jogerőre emelkedése után, az illető szolgabírói (járási) hivatal, az 1836. évi X. törvénycikk értelmében megkivántató előnyomozások teljesítése végett megkeresendő lesz.

MINTÁK :

Tárgyalási jegyzőkönyv s arra hozandó végzés mintája, midőn valamelyik fél meg nem jelent.

Jegyzőkönyv.

Felvétellett a pesti cs. kir. urbéri Törvényszék előtt 1857-ik april. 10-én.

Az n-i közbirtokosságnak az ottani volt jobbágyok elleni birtokszabályozási és tagosítási perében hozott . . . sz. a. kelt végzés folytán, a szabályozás megengedhetősége kérdésében

Jelenlevők :

A bíróság részéről : A felek részéről :
 N. N. cs. k. úrb. törv. tanácsos. T. L. felperesi ügyvéd.
 N. N. hites tollvivő.

Alperes jobbágyok ezen tárgyalási határnapon meg nem jelen-
 vén : A) alatt ide csatoltatik a keresetlevélre hozott idéző végzés-
 nek az n-i községi bíró kezeibe törvényesen lett kézbesítése felőli
 elismervény.

Felperes, ügyvédi meghatalmazását, melly B) alatt ide csa-
 toltatik, előmutatván, kérte a törvényesen idézett de meg nem je-
 lent alpereseket a késedelem által okozott felperesi költségek meg-
 térítésében, mellyek C) alatt mutattatnak ki, az 1856. febr. 2-iki
 ügyr. 160. §-a szerint elmarasztatni, s azok részére, saját veszélyök
 s költségekre, hivatalból képviselőt rendeltetni.

Ezzel e jegyzőkönyv berekesztetett s aláíratott.

Kelt mint fenn.

N. N. úrb. törv. tanácsos. N. N. felp. ügyvéd.
 N. N. h. tollvivő.

Mellé jön az írományjegyzék :

- A. Kézbesítésről elismervény.
- B. Felperesi ügyvéd meghatalmazása, hites másolatban.
- C. Felperesi költségjegyzék.

Kelt mint fenn.

N. N. cs. k. urb. t. tanácsos.
 N. N. tollvivő.

450
 1856

*(Intézkedés e felett).***Végzés :**

A pesti cs. k. úrb. törvényszék ő Cs. K. Apost. Felsége által
 adományozott hivatali hatalmánál fogva az n-i közbirtokosságnak az
 ottani volt jobbágyok elleni úrbéri szabályozás s tagosítás iránt indít-
 tott keresete tárgyában, miután alperesek e keresetlevél tárgyalá-
 sára ezen cs. k. úrb. törvényszéknek f. é. april 1. 145. sz. alatt kelt
 s részökre törvényesen kézbesített végzésével kitűzött határnapon
 megjelenni elmulasztották, ugyanazok részére az úrb. ügyrendt.
 160. §-a értelmében N. N. helybeli h. ügyvédet, veszélyök- és köl-
 tségekre, olly határozással rendelte képviselőül, hogy a további el-
 járás azzal fog folytatattatni; egyúttal alpereseket a felpereseknek
 eddigelé meg nem jelenésük által okozott s 14 nap alatt, külömbeni
 végrehajtás terhe alatt lefizetendő 5 frt költségben elmarasztalan-
 dóknak találta, a keresetlevél feletti újabb tárgyalás határnapjául
 pedig f. é. június 10-ik napjának d. e. 9 óráját tűzte ki. Miről mind
 fel- mind alperes az n-i cs. k. szolgabírói hivatal útján, képviselőül

Úrb. Útm.

rendelt N. N. ügyvéd úr pedig hivataloszolga által, mindnyájan jelen végzés kézbesítésével, értesítendők.

Kelt sat.

Tárgyalási jegyzőkönyv, előleges kérdés felett, midőn a felek a szabályozás munkabevétele iránt megegyeznek :

Tárgyalási jegyzőkönyv.

Felvétetett sat. (mint a másik).

A felek a bíróság előtt megjelenvén s alperesi ügyvéd által meghatalmazványa 1. sz. a. bemutatattván, mindkét részről kijelentett, hogy az n-i határ szabályozásának munkabevételében, melly ellen semmi törvényes akadály fenn nem forog, közakarattal megnyugosznak, s kérték annak elrendelését.

A felek annálfogva az előmunkálatokra nézve az illető cs. kir. szolgabírói hivatalnak adandó utasítások iránt meghallgattván

Felperes azon óhajtást adta elő sat.

Ezzel a jegyzőkönyv berekesztetett sat.

Kelt.

(Alíráások).

Irományjegyzék.

I. Felperesi keresetlevél.

Ennek csatolmánya :

A) felperesi ügyvéd meghatalmazványa.

Jelen tárgyalási jegyzőkönyv mellett :

1. sz.) alperesi ügyvéd meghatalmazványa.

Kelt sat.

(Alíráások).

Midőn az előleges kérdés feletti tárgyalási határnapon mind két fél megjelent, s a szabályozás megengedhetősége ellen nehézségek merültek fel :

Tárgyalási jegyzőkönyv.

Felvétetett sat. (mint a másik).

Felperesért: N. N. hites ügyvéd bemutatta a keresetlevelet A. s ügyvédi megbizását B. alatt, és miután a szabályozás és tagosítás ellen, tudta s hite szerint, semmi törvényes vagy szerződési akadály fenn nem forog, kéri a szabályozás és tagosítás lehetőségét kimondatni, azt elrendeltetni, s az n-i cs. k. szolgabíróságot a szükséges előmunkálatok eszközlésére utasítatni.

Alperesért N. N. hites ügyvéd, előmutatván felhatalmazását I. sz. alatt, előterjeszti, hogy véleménye szerint a tagosítás ellen törvényes akadály forog fenn, mert N. helysége már egyszer szabályozva volt, többszöri szabályozást pedig a törvény, nevezetesen az 183²/₆-iki 12-ik tcz. 19-ik §-a tilt. Ennek bizonyítására magát a szabályozási pert s abban hozott ítéletet ugyan felmutatni nem tudja,

mert az a szabályozás olta közbejött hosszú idő alatt eltévedt a legalább magánúton, hivatalos segély nélkül nem található; de kitetszik ezen állításának valósága a II. sz. a. ide fektetett régi úrbéri táblának a jelen állapottali egybevetéséből; ugyanis: a II. sz. alatti úrbéri tábla szerint N. helységben találtatott 48 telek és 112 házaszsellér; jelenleg pedig, a III. sz. alatti adórovatos összeírás szerint találtatik 55½ telek, s 136 házaszsellér; a tagosítást illetőleg pedig, annak valószínűségét mutatja, hogy alperes jobbágyok legelője a földesúrtól el van különözve, s földeiket dülönkint rendes nyomásokra osztva használják. Ezek szerint felperesi állítás, hogy t. i. a szabályozást és tagosítást semmi törvényes akadály nem gátolja, meg nem állhatván, — de valószínű lévén még az is, hogy maga a szabályozási per is, hivatalos nyomozás útján, Pest megye levéltárában fel lesz található: kéri, hogy a pesti cs. k. orsz. törvényszék a megyei levéltárban netalán létező, ezen ügyre vonatkozó iratok felkerestése iránt hivatalosan megkerestessék, s a bevárt nyomozásnak alperesi állítással egybehangzó eredménye után, felperes fél alaptalan keresetétől elmozdítottassék.

Felperesért. Azon az alperes által említett körülmény, hogy N. helységben jelenleg több úrbéri telek s házaszsellér találtatik, mint a mennyi az úrbéri táblába bevezetve van, még nem bizonyítja, hogy N. helységben szabályozás történt, mert ezen különbség foglalatás, s újabb telkeknek alkotása által történt, mi a földesúrnak korábbi időkben, midőn a föld roboterő nélkül nem hozott jövedelmet, nagyon is érdekében volt. Az pedig, hogy felperesek a legelő egy részét a földesúrtól elkülönözve, s földeiket rendes nyomásokra osztva használják: még nem zárja ki a tökéletesebb tagosítás szükségét, mert felperes felek mélyen meggyőződvn az egy tagbani gazdálkodás hasznairól, összes birtokukat egy tagban óhajtják kimetszteni, s reménylik a t. törvényszéktől, és a kívánt hivatalos nyomozásnak, mellybe szivesen beleegyeznek, eredményétől, hogy ezen a törvény üdvös céljával egyező szándékukban akadályra nem fognak találni. Végre a legelő egy részének külön használata semmit sem bizonyít, mert azon rész, mellyet alperesek így használnak, saját irtványuk; a tulajdonképeni közlegelőn pedig a legeltetés most is közösen foly.

Ezzel a jegyzőkönyv bezárattott s aláíratott.

450

1856

Intézkedés e felett.

A tek. os. k. orsz. törvényszékhez Pesten!

Az N. helységbeli közbirtokosságnak az ottani volt jobbágyok ellen indított úrbéri szabályozási perében az előleges kérdés felett tartott tárgyalásnál alperesek által a kereset megengedhetősége ellen egy az n-i határra nézve már ezelőtt végbement úrbéri rendbe-

szedésre tétetvén hivatkozás, melyre vonatkozó irományok állítólag Pest megye régi levéltárában feltalálhatók : ennek folytán a tek. cs. kir. orsz. törvényszék hivatalos tisztelettel megkerestetik, hogy a szóban forgó úrbéri rendezést tárgyzó iratokat a kezelése alatti volt megyei levéltárból kikerestetni s ide minél hamarább áttenni, vagy ellenkező esetben azok fel nem találhatása felől ezen törvényszéket értesíteni sziveskedjék. Egyszersmind az n-i cs. k. szolgabírótság is megkerestetik a végett, hogy az N. helységi közös legelő, nevezetesen pedig aziránt, vajjon az ottani volt jobbágyok külön legelője csakugyan saját irtványuk-e? hivatalos nyomozást tévén, annak eredményéről ugyanezen törvényszékhez kimerítő jelentését adja.

Cs. k. úrb. törvényszék Pesten.

Kelt sat.

Miután a kért segédadatok megküldettek.

Végzés.

Az n-i közbirtokosság sat. perében f. é. april 10-kén tartott tárgyalás következtén szükségessé lett segédadatok ezen cs. k. úrb. törvényszék által már elő lévén szerevve, a kereset, különösen a megengedhetőség kérdésének ezen úrbéri törvényszék hivatalos szállásán eszközözlendő folytatólagos tárgyalására a feleknek f. évi május 10. d. e. 9 órája tüzetik ki határidőül, miről azok jelen végzés kézbesítése mellett szokott módon értesítendőek.

Cs. k. úrb. törvényszék sat.

Kelt sat.

Tárgyalási jegyzőkönyv május 10-kén.

Felvétellett sat. (mint a fenebbiek).

Jelenlévők:

N. N. N. N.

N. N. N. N.

A tárgyalást vezető alúlrít törvényszéki tanácsos előmutatja s a felek általi megtekinthetés végett 2. sz. alatt jegyzőkönyvhez csatolja a pesti cs. k. országos törvényszék f. é. april 22-én 3106. sz. alatt kelt átiratát, melly szerint a megyei levéltárban N. helység úrbéri rendezésére vonatkozó iratok nem találhatók.

Felperes ennél fogva kérvén a szabályozást elrendeltetni, miután *alperesek* semmi egyebet többé fel nem hozhatnak, mint azt, hogy a szabályozás részükre káros lehet, attól tehát tartanak, s azt nem óhajtják, és annál fogva felperesi keresetet elutasítottatni kérik. A jegyzőkönyv berekesztetett s aláíratott.

Kelt sat.

(Aláírások).

Irományjegyzék.

Berekesztetvén az előleges kérdés feletti tárgyalás, a tárgyalási jegyzőkönyv s irományjegyzék az *iktatóba* adandó, s az előadó azt előterjeszti a tanácsban.

Ha a felek közt egyesség jött létre, a birói határozat *végzés* alakban szerkeztetik (ügyr. 175. §. p. pr. 374. §.) s az illető közigazgatási hatóságnak az előmunkálatok munkába vétele iránti megkeresése elrendeltetik.

Ha pedig egyesség nincs: akkor *ítélet* hozatik, s abba, ha a szabályozás elrendeltetett, az ügyr. 162. §-ban előírt záradék felvétetik, t. i. hogy az ítélet jogerőre emelkedése után az illető járási hivatal a megkivántató előnyomozások teljesítése végett meg fog kerestetni.

Az ítélet expeditiója az ügyr. 198. §-ában kiszabott alakban, az *indokoké* külön íven, s végre kézbesítése a p. pr. 303 és 304. §§. szerint történik.

Intézkedések példái a berekesztett tárgyalási jegyzőkönyvek felett.

I. Ha a felek megegyeztek.

Végzés:

N. helységbeli közbirtokoságnak az ottani volt jobbágyok elleni sat. perében, a megengedhetőség kérdésében a felek, a f. évi ápril 10-kén tartott tárgyaláson a szabályozás munkabavételébe barátságosan beleegyezvén, az n-i cs. k. szolgabirói hivatal az 1836-ik X. törvényben előírt előmunkálatok felvétele iránt, az öszszes periratok csatolása mellett, a következő irányadó utasításokkal kere-sendő meg.

(Következik az utasítás)

2. Ha ítélet hozandó.

A pesti cs. k. úrb. törvényszék Ö Cs. K. Ap. Felsége által adományozott hivatalos hatalmánál fogva T. L. ügyvéd által képviselt N. helységbeli közbirtokosoknak Sz. M. ügyvéd által védett ottani volt jobbágyok ellen úrbéri szabályozás és tagosítás iránt indított, s a kereset megengedhetősége kérdésében f. é. ápril 10-kén tárgyalással bevégzett perében következőleg

Ítélt:

A kért úrbéri szabályozásnak hely adatik, s jelen ítéletnek jogerőre emelkedése után az n-i cs. k. szolgabirói hivatal az 1836-ik X. tcz. értelmében megkivántató előmunkálatok eszközésbevétele iránt megkeresendő lesz. Melly ítélet a feleknek az indokokkal együtt szokott módon kézbesítessék.

Indokok : mert 1) Pest megye levéltárának hivatalos megkeresése nyomán, a pesti cs. k. orsz. törvényszék átirata szerint, semmi afféle irományok, melyekből N. helységének megtörtént szabályozása kiteszenék, nem találtattak ;

2) az n-i cs. k. szolgabíróság hivatalos jelentése szerint az N. helységbeli közlegelő elkülönítve maig sincsen, s $\frac{1}{2}$ alatti tanuvalások nyomán igaznak bizonyult felperesek azon állítása, hogy a külön legeltetés csak a legelő azon részén gyakoroltatik, mely a lakosok saját irtványa ;

3) az úrbéri táblában kitett telekmennyiség s a jelen állapot közti különbség magában még nem bizonyítja, hogy N. helységben szabályozás történt volna, mert ezen különbség, foglalások, s új telkek alkotása által is jöhetett létre, mely utóbbi a földesúri érdek természetes kifolyása volt, s ez esetben annyival inkább feltehető, mert az 1770-iki úrbéri táblához csatolt végrehajtási jelentésben világosan ott áll ezen kitétel: „ezenfelül feltartotta magának a földesuraság azon jogot, hogy idő jártával több úrbéri telket is alkotasson.“

4) felperes olly szerződést, mely a keresetbeli szabályozást gátolhatná, fel nem mutat, és így

5) sem törvényes, sem pedig szerződési akadály fenn nem forogván, a kért szabályozás és tagosítás lehetőségét bíróilag kimondani, s azt elrendelni kellett.

Közlünk még itt egy két keresetlevelet, mely a fennebb közlöttektől lényegesen különbözik, s oklevelekkel támogatva nyújtatik be. Ezeknek elintézése, saját természetükhöz képest, különböző lesz, mert ezekre nézve a külön végzéssel vagy ítélettel ellátandó előleges kérdés fenn nem forog. — Itt tehát a felek, bizonyos tárgyalási határrapra megidézettvén, azonnal az érdemleges tárgyalásba bocsátkozhatnak, mi azomban ki nem zárja, hogy itt is, ha szükségesnek találtatnék, hivatalos nyomozás rendelkezés, s csak ennek befejezése, és a felek általi megvitatása után hozassék ítélet.

I.

Volt jobbágyok, tőlük elvett földek úrbéri természetének bírói megállapítása iránt.

Tekintetes cs. k. úrbéri Törvényszék !

Kénytelenek vagyunk megszorodott szívvel, és a bennünket fenyegető bizonytalan jövőendő keserű aggodalmaitól gyötörtetve a T. Törvényszéknél keresni orvoslást és segítséget azon erőszakos

bánás ellenében, melyet volt földesurunk, a n-i uradalom részéről legújabbban tapasztalni kénytelenítettünk.

Mi ugyanis, alúlrít T. helység lakosai, emberemlékezetet túlhaladó idők óta, az újabb felmérés szerint 1232 □ ölet tevő, s mindenkor maradékföldeknek nevezett szántóföldeknek folytonos háborítatlan birtokában voltunk, s ezen földektől a mélt. uradalomnak meghatározott, állandó, rendes szolgáltatásokat természetben fizettünk, és ugyan egész 1820-ik évig az évi termés egy hetedét, azontúl egész 1855-ig annak egy ötödét. — 1855. elején arra szorítottunk, hogy nem többé ötödöt, hanem bizonyos mennyiségű magot, és ugyan 350 pos. mérő búzát, ugyanannyi mérő zabot, és 50 szekér szalmát szolgáltatassunk, a miben mi ideiglenesen megnyugodtunk, azon hitben, hogy ezen századok olta birt földekhez való jogunk semmi veszélyben nem foroghat.

Azomban a mélt. uradalom váratlanul s minket lelkünk fenekéig megdöbbsentve, egyszerre úgy intézkedett, hogy 1856-ik év ápril 1-jére árverést tűzött ki a szóbeli földek bérbe adására, mely végzés velünk az uradalmi tisztartó által élő szóval, rövid úton, az árverés előtt három nappal közöltetett. Mi ezen árverés ellen azonnal folyamodtunk a járásbeli közigazgatási szolgabíró úrhoz; mielőtt azonban ez határozatot hozhatott volna, az árverés megtartatott, s az általunk olly régóta békésen birt földek olly feltételek alatt, mellyeket mi meg nem birhattunk, izraelita haszonbérelőknak adattak ki, a mi jogunknak nagy sérelmével s benyújtott ellenmondásunknak félrevetésével.

Tek. úrb. Törvényszék! ez azon minket lesújtó eljárás, mellynek orvoslásaért, a közbejött árverésnek, mint egyoldalú törvénytelen eljárásnak megsemmisítéseért, s az említett maradékföldeknek birtokunkba visszaadásaért mély tisztelettel folyamodunk; ugyanis:

a) Az 1. 2. 3. 4. alatt felmutatott szerződésék veressel aláhúzott pontjaiban nyilván fentartatott, hogy ha a határunkat szabályozandó rendbeszedési s tagosítási per majdan folyamathat tétetik, s ennek folytán az említett földek más állást nyernének, a szerződésék azonnal megszűnjenek; a mélt. uradalom tehát ezen önmaga által használt kifejezés által világosan elismerte, hogy ezen földek olly természetű birtokok, mellyeknek természete s minősége felett az úrbéri bíróságnak kellend majd törvény és igazság szerint határoznia. Miből nyilván kitetszik, hogy a mélt. uradalom által elrendelt s megtartott árverés, melly által ezen emberemlékezet óta birt földekből egyoldalúlag kivettettünk, a birói ítéletnek megelőzése volt, s a mélt. uradalom, melly ezen földekre nézve csak kétes jogú fél, magát önbíráskodólag olly helyzetbe tette, melly bennünket régi jogunktól erőszakosan megfoszt, s a sok százados birtokból elmozdítván, egyszerre olly állásba vet, mellyet a bekövetkezendő birói ítélettől, alapos jogunk érzetében, nem várhatunk, holott az

1853. márt. 2-iki legf. nyiltparancs 49-ik §-a világosan rendeli, hogy ezen nyiltparancs 19 s 20-ik §-ai, azaz: akár örök, akár ideiglenes szerződések eseteiben az 1848. jan. 1-jei birtokállapot, az akkori szolgáltatások mellett, fentartassék.

b) Az említett nyiltparancs 3-ik §-a szerint mindazon földek úrbéri birtoknak tekintendők, mellyek, ha az úrbéri táblákba, mint úrbéri állomány, nem iktatvák is, de a tartozások szakadatlan megvétele által ilyeneknek ismértettek, legyenek bár azok úrbéri, vagy ennek helyét pótló szerződési bánás alá vetve. Az említett földektől mi és atyáink sok évtizeden keresztül folytonosan természetben adóztunk bizonyos meghatározott mennyiséget; mint ez az 1—4 alatti szerződésekből, s az 5) alatti uradalmi számadókönyv kivonatából világosan látható, miért is ezen szerződések *nyilván úrbér helyét pótló szerződéseknek* tekinthetők. Hogy ezen szolgáltatások újabb időben némi változtatás alá vettettek az uradalom által, s mi ezen változtatott feltételek elfogadására szorítottunk: ez a dolgon mit sem változtat, mert mi, csakhogy ezen birtokunkat, melly elélhetésünkre múlhatlanul szükséges, addig is, míg folyamatba teendő úrbéri szabályozási perünk lefolyhatik, s kérdéses jogaink iránt a bíróság végérvényesen határozand, megtarthassuk, kényszerítve voltunk ezen feltételek elfogadására, az 1853-iki márt. 2-iki legf. nyiltparancs megjelenése óta pedig annál nagyobb bizodalommal tehetjük azt, minthogy ezen kegyes pátenznek idézett 8-ik §-ában teljes biztosítékot véltünk találni arra nézvé, hogy ezen régi és soha nem háborgatott birtokunktól meg nem fosztatunk.

c) Mint az itt 6. sz. alatt felmutatott bizonyítványból kitetszik, a község ezen maradékföldektől mindenkor adózott, s e földek az adórovatos összeírásban már 1848 előtt befoglaltattak.

d) A törvénynek a nép sorsáról kegyesen gondoskodó atyai szándokához képest, legnagyobb figyelmet érdemel azon körülmény is, hogy a kérdéses maradékföldek egész földbirtokunknak, elélhetésünk s teherviselési képességünk egyedüli forrásának, több mint fele részét tévén ki, ezen földek elvesztése által, a szó szoros értelmében, tehetetlen szegényekké s csaknem koldusokká lennénk; a törvény pedig tiltja, hogy a volt jobbágyok a becsületes elélhetés régi forrásaitól megfosztassanak.

Ezen itt előterjesztett okokból tisztelettel folyamodunk a T. Törvényszékhez: méltóztassék mélt. gr. N. N. urat, mint a n-i uradalom birtokosát, bizonyos határidőre megidézni, s a panaszos tárgy megvizsgálásával a tőlünk törvénytelenül elvett és árverés útján a többet ígérőknek haszonbérbe adott földeket nekünk visszazítelni, és a nevezett uradalmat e földek visszaadásában, s az erőszakos foglalás által okozott károk megtérítésében marasztalni.

Tisztelettel maradván a T. úrbéri Törvényszéknek
alázatos szolgálói

N. N. T. helység bírása s általa az egész község.

II.

Foglalás iránti külön panaszlevél.

Tek. cs. k. úrbéri Törvényszék!

Az A. alatti telekkönyvből s B. alatti térképből, mellyek az N. helység határára nézve 1829-ik év april 10-kén végrehajtással befejezett úrbéri rendbeszedési per folytán készültek, s mellyeknek nyomán akkor a helységbeli egyes lakosok birtokának kimetszése eszközöltetett, alulírtnak tagja, összesen 1200 □ ölével számított 42 holdnyi kiterjedésben, az úgynevezett bükkesi dülőben, keletről a földesúr N. majorsági birtoka, nyugotról pedig N. N. telkes gazda, éjszokról a közlegelő, s délről a község és egyház földjeinek szomszédságában adatott ki, a szomszédoktól elkülönző határ tökéletesen egyenes vonalt, s az egész birtok rendes négyszezet képezvén.

Miután azomban több éven át külföldön katonáskodván, gazdaságom időközben beteges édes anyám nem eléggé szigorú felügyelete alatt állott: haza érkeztemkor úgy tapasztaltam, hogy birtokomból jókora darab elszántatott, melly hitemben megerősített nemcsak az, hogy birtokomnak keleti oldala jelenleg egyenes vonalt már nem képez, hanem abba a szomszéd földesúr majorsági birtoka több pontokon beszögellik, — de ezentúl N. N. és N. N. helybeli lakosok bizonyágtétele is, kiket mint tanúimat ezennel megnevezek, aziránt: hogy ők az urasági béreseket távollétemben többször megintették, hogy efféle foglalgatásokkal hagyjanak fel, de azok által káromkodások közt elutasítottak, — valamint N. béres szolgának azon vallomása, hogy N. János, uradalmi kasznár s egykori gazdájától földemből elszántásra vett parancsolatot, olly kifejezéssel, hogy „úgyis többet kapott a paraszt, mint mennyi megillette; vegyük vissza tőle, a hogyan lehet; ha panaszkodni mer, majd elbánjunk vele.“

Ezen előadott okok- s bizonyítványok alapján kérem a t. úrb. Törvényszéket, méltóztassék N. urat, kinek maig is birtokában van földemnek elfoglalt része, bizonyos törvénynapra megidézteni, nevezett tanúimat a C. és D. alatti kérdőpontokra kihallgattatni, s az 1836-iki X. tcz. 7. §-a, s az 1853. márt. 2-iki legf. nyiltp. 7-ik §-a értelmében, az elfoglalt földdarabokat birtokomhoz visszacsatoltatni.

Tisztelettel maradván sat.

III.

Földesúré; irtások visszaváltása iránt.

Tek. cs. k. úrbéri Törvényszék!

Ezen megyebeli N. helység határában számosabb, és ugyan összesen 45 volt jobbágy, kiknek nevei, valamint az általuk birtokolt irtványok mennyisége s kiterjedése is az A. alatti hiteles összeírásban foglaltatnak, — visszaváltható irtványföldeket, részint szántóföldeket, részint kaszállókat bir.

A B. alatti szerződésből kitetszik, hogy a megnevezett birtokosok- vagy azoknak elődeinek az irtás csak olly feltétellel engedtetett meg, hogy a földesuraság, mint az irtott földek tulajdonosa, ezen irtványokat a reájok fordított munka méltányos bérének megtérítése mellett, bármikor visszaválthassa (vagy : a D. alatti hivatalos bizonyítványból, hogy a jobbágyok úgy az irtástól, mint az irtványoknak adásvevésétől ünnepélyesen eltiltattak).

A C) alatti bizonyítvány továbbá minden kétségen túl teszi, hogy ezen irtványok, mint a világosan fentartott földesúri megváltás alá tartozók, az adórovatos összeírásból mindenkor kihagyattak.

Miután tehát ezen irtványok azok közzé semmi tekintetben nem számíthatók, mellyek az 1853. márt. 2-iki nyiltp. 9-ik §-a szerint a jelen birtokosok kezeinél maradhatnak, mert sem úrbéri telek alkatrészét nem képezik, sem a volt jobbágyoknak örök időkre át nem adattak, sem azoknak életfentartására, külömben is elégséges úrbéri birtokuk mellett, nem szükségesek, s eredetileg nem is e célból boosáttattak az irtók kezére; sem végre azokon megszállítások nem léteznek.

Miután továbbá az illető szolgabirói hivatal előtt megkísértett barátságos egyezkedés a birtokosok ellenszegülése miatt sikerre nem vezethetett :

Tisztelettel kérem a T. Törvényszéket, méltóztassék ezen keresetlevél másának s a birtokosok számához képest elegendő példányban ide csatolt felzeteknek kézbesíttetésével, az A. alatti összeírásban foglalt irtványosokat bizonyos törvénynapra színe elébe idézni, s ezen a törvény szerint visszaváltható irtványoknak megváltását, a D. alatti hivatalos bizonyítványban, illetőleg becslelvélben kitett munkabér megtérítése mellett, biróilag elrendelni.

Tisztelettel maradván

A T. Törvényszék

alázatos szolgálja
Nemes Boldizsár.

A. alatt.

N. helység határabeli irtványok összeírása.										
A birtokos kereszt és vezetékeve.	A dülő neve	Hely szám.	A munkabér osztálya	Szántóföldek		Réték	Irtás ideje	Van-e engedelme	Mit fizetnek a földesúrnak	
				hold	kasz.				fr.	k.
Suta Márton	Erdőláb	112	4	1 $\frac{1}{8}$	—	—	1828. év	nincs	—	40
Kormos István	Gyöngy.	26	4	1 $\frac{1}{8}$	—	$\frac{4}{8}$	nem tudni	nincs	—	45
Czifra Gábor	"	27	4	2	—	$\frac{6}{8}$	nem tudni	nincs	1	12
Siró Tamás	Lapos	95	4	$\frac{4}{8}$	—	—	1835. év	van	—	15
Izmos Gergely	Hegyhát	152	2	5	—	—	1828. év	nincs	—	—
s a t.										

B. alatt.

Szerződés. Melly alúlrt napon s helyen N. N. mint N. helység földesura, s az alúlrt jobbágyok közt a nevezett helység határában, N. N. nevű dülőben munkába veendő irtások iránt kötöttetett :

1) az irtás csupán a megnevezett, csenevész bokrokkal benőtt dülőben engedtetik meg oly feltétellel, hogy az uraság, midőn neki tetszeni fog, de semmi esetre nem 10 év lefolyása előtt, az irtványokat a törvényesen megbecsülendő munkabér viszzaterítése mellett, viszzaválthassa, s ezen irtványok adásvevése urasági engedelem nélkül szabad ne legyen; ezóval, az uraság a maga tulajdoni jogát ezen földekre nézve fentartja.

2) az irtók kötelesek lesznek az irtványoknak holdjától, vagy kaszásától kölömbség nélkül 25 krt p. pénzben fizetni; — biztosítatván az uraság részéről, hogy az irtványokat legalább 10 év hosszszat szabadon bírhatják, használhatják, s az irtásra fordított munkabér nekik meg fog térítetni.

Kelt sat.

V a g y :

Bizonyítvány. Alúlrt hitelesen bizonyítom, hogy tek. N. N. úr, N. helység földesurának megkeresése folytán a nevezett község lakosaihoz követező megintést bocsátottam, mellynek eredetije a községnél van, és ugyan :

Az úrbéri szabályozás alkalmával megtiltatott, hogy a jobbágyok, a földesúr világos engedelme nélkül, munkabérük elvesztésének büntetése alatt, irtásokat tenni ne merészellenek; a törvénynek ezen tilalmán túl a földesuraság nevében még külön letiltás is intéz-

tetett e tárgyban a jobbágysághoz; a tapasztalás mégis úgy mutatja, hogy a határ több részein nemcsak engedelem nélküli irtások tétetnek, hanem azok a jobbágyok által nagy áron el is adatnak s kézzől kézre bocsátatnak, minek következése lesz, hogy ha a földesuraság ezen irtásokat törvényes joga szerint elbecsülteti, a vevők károsodni tognak, ez okokból az uradalom az említett törvényes tilalmat ezennel megújítja, s a jobbágyokat általam inteti, hogy az uradalmi tisztség engedelme nélkül, a munkabér elvesztése alatt, irtásokat tenni s azokat eladni és megterhelni ne merészeljenek, mert ha valamelyik urasági engedelmet nem mutathat, az irtásra fordított munkabért elveszti, de a ki ilyen engedelmet mutathat is, a földesuraságtól nagyobb váltságdíjt nem reménylhet, mint azt, melyet ő ezen t. n. vármegye kulcsa és szokása szerint, holdszámra megtéríteni köteleztetik.

Ezen currens felolvastatott, kihirdettetett és a helység jegyzőkönyvébe bevezettetett. Minek a leírt módoni megtörténtéről, s így a jobbágyoknak a további, engedelem nélküli irtástól, s az irtványok eladásától lett eltiltásáról adtam, a tek. uradalom jogainak védelmére s biztosítására szolgáló bizonyáslevelemet.

Kelt Kátán, 1825-ik év márt. 15-kén.

N. N. szolgabíró.

C. alatt.

Alúlírt hitelesen bizonyítom, hogy figyelmesen átnézvén s összehasonlítván N. helység adórovatos összeírásait, azt találtam, hogy azon részint szántóföldek, részint kaszállókúl használt irtványok, mellyeket N. uradalom jobbágysági évi befizetés mellett birnak, adó alá soha össze nem irattak, hanem mint az uradalom által bármikor szabadon visszaválthatók, az adóösszeírásból mindenkor kihagyattak, csupán a telki állományok vétetvén fel adófizetés alapjául. Minek valódisága felől adom, az illetők jogainak védelmére szolgáló jelen bizonyáslevelemet.

Kelt sat.

D. alatt.

Alúlírt jelen levelmnek rendében hivatalosan bizonyítom, hogy én N. N. úrnak, mint N. helység volt földesurának megkeresésére N. helység, s nevezetesen az ezen helység határában létező Lapos dűlő helyszínére, az ott irtványokat bíró összehívott helységbeli lakosok N. N. s azok ügyvédének N. N. úrnak kíséretében kimenvén, N. N. és N. N. sat. urak, mint a felek által egyetértőleg választott s általam felesketett szakértő becsüsök közbenjárásával, hivatalos vizsgálatot tettem aziránt: minő osztályba kelljen a nevezett irtványokat sorozni? — kik midőn úgy találták volna, hogy a nevezett dűlőnek földje nem sziklás, nem köves, hanem sík és puha

föld, s a jelenlevők tanúbizonyosága szerint, nem is volt szükséges erős és mély gyökerű fákat nagy erőfeszítéssel kiírtani, hanem a földet csupán ritkás, apró bokroktól és cserjétől tisztítani meg, s hogy ennél fogva egy hold föld irtására 6 napi munka elegendő volt, — miután nekik az ezen megyében az irtások becsülésére nézve szokásos régi kulcsot megmagyaráztam, ők, a könnyű irtási munka tekintetbe vételével az ezen dűlőbeli ősrszes irtásokat, az 1771-ik évi april 22-ikén kelt helytartósági intézvény szerint, a 4-ik osztályba tették, s az irtóknak a földesúr által megtérítendő munkabérét egy hold föld és egy kaszás rét után 2 forintban határozták meg. — Melly ekkint történt becsüről adtam ezen aláírással s hivatalos pecsétemmel erősített bizonyágleveletem. ¹⁾

N. cs. k. szolgabíró.

Illy bizonyítvány helyét pótolhatja a szolgabíró által felvett jegyzőkönyv, a szakértők bemondott nyilatkozatával; vagy pedig ezeknek írásbeli véleményével, a jegyzőkönyvhez csatolva. — Az egyes írtványbirtokosok ellenbeszédeikben fogják előterjeszteni követeléseiket, beruházásaik megtérítése iránt.

¹⁾ Sokan azon véleményben lehetnek, hogy a munkaérték s váltásöszszeg a mostani munkabér vagy napszám magas állása szerint számítandó, ha egyébert nem, már csak azért is, mert régi irtásoknál, hol már emberi tanúbizonyosság nem alkalmazható, az irtás idejekori régi árakat kimutatni lehetetlen volna. Én azonban ezt nagy igazságtalanságnak tartanám; a mostani magas napszám kulcsa mellett valóban az irtások váltásága sok esetben képtelen magasságra emelkednék. Az irtások tárgyában soha sem kell felejtetni, hogy azok a földesúr tulajdonai lévén, általa az irtóknak hosszabb évekre használatul, vagy egészen ingyen, vagy igen csekély szolgáltatás mellett adattak át, ezek tehát fáradságuk díját a több évi használat által bőven megnyerhették, főleg, miután a frisen irtott erdei, televényes földek igen termékenyek szoktak lenni. Épen ezért tétetett az irtványoknak a földesúr által visszaváltás esetében megtérítendő munkabére oly kevésre, mert a munka valódi bére már a használat által dúsan jutalmazottnak tekintett. Ezért én azt vélem, hogy az irtványok visszaváltása tárgyában megtartandó a régi törvény, és törvényes szokás, nevezetesen az 1771-iki april 22-iki szabályozó helytartósági leirat. — A mi a munkabéren túli mivelési s javítási beruházásokat illeti: ezekre nézve is igen sok nehézség fog mutatkozni, mert némelyek azt vélik, hogy p. o. még a rendes mivelésre megkívántató beruházásokat p. o. a trágyázást is tartozik a visszaváltó földesúr megtéríteni; — a mit én részről el nem hihetek, noha más részről elismerem, hogy a rendkívüli beruházások p. o. ha az irtványbirtokos az irtványra nemes gyümölcsöt ültetett sat. megtérítendők. — Hát ha oly eset fordul elő, hogy osztály esetében egyik finak csupa úrbérség, másinak csupa irtvány jutott, melly amazzal hasonértékűnek tekintett, s ezen osztály földesúri tudattal s közbenjárással történt, mi történjék akkor? sat. sat. — Annyi itt a bíróra váró nehézség, hogy áldott azon hivatalnok s ügyvéd, ki a peres utat barátságos kiegyeztetéssel tudja megelőzni! s nem is képzelhető, hogy a legmagasb törvényhozásnak bővebben utasító rendeletei nélkül, melly alkalmasint kénytelen lesz egynémelly kérdést gordusi csomóként vágni ketté, minden esetben ellehessen igazodni.

3. §. A megengedhetőség iránti ítélet fölébbesése.

A szabályozás és tagosítás megengedhetőségét kimondó vagy elvető előleges ítéletet az azzal meg nem elégedő fél fölébbezheti, de csak az úrbéri főtörvényszékhez, s nem tovább; az úrbéri főtörvényszék ebéli határozata ellen további panasztételnek nincs helye.

Márt. 2-iki nyiltp. 31. §. Az e részbeni ítélet ellen a magát terhelve érző félnek jogában áll, az első bíróságú úrbéri törvényszék ítéletének kézbesítési napjától számítandó tizennégy nap alatt az úrbéri főtörvényszékhez fölébbezéssel élni. Ezen kérdésben további fölébbezésnek nincs helye.

Febr. 2-iki utas. 163. §. A hozott ítélet ellen mindkét félnek szabadságában áll az úrbéri főtörvényszékhez fölébbezéssel élni, melly a polg. perrendtartás határozatai szerint az első folyamodású úrbéri törvényszéknél nyújtandó be, s ez által az úrbéri főtörvényszék elé terjesztendő. — Az úrbéri főtörvényszék határozata ellen, az 1853. márt. 2-ikán kelt legf. nyiltp. 31. §-ához képest, további panasztételnek nincs helye.

Fölébbesési minta.

Tek. cs. k. úrbéri Törvényszék!

A T. Törvényszéknek P. megyei N. helység úrbéri szabályozását s tagosítását megengedő, f. é. april 20-kán hozott 445. szám alatti ítéletét, melly velem, a kézbesítő hivatalos bizonyítványa szerint april 25-kén közöltetett, a törvényes 14 napi határidő alatt a pestbudai cs. k. úrbéri főtörvényszékre tisztelettel fölébbezem, és ugyan a következő okokból:

1-ször. A törvényszék a maga ítéletét, annak első indoka szerint arra alapította, hogy P. megye törvényszékének hivatalos értesítése szerint N. helység szabályozására s tagosítására vonatkozó periratok a megye levéltárában nem találtattak; holott tudva van, hogy P. megye levéltára az 1849-iki bombázás alkalmával előbbi helyiségéből elvitetvén, azon alkalommal igen sok iromány elveszett; valamely irománynak ott nem létezése tehát a dolognak magának meg nem történtét épen nem bizonyíthatja, midőn a körülmények ellenkezőre mutatnak, mint jelen esetben,

2-szor. Azon tanúk, kiknek vallomására az n-i szolgabíró a t. törvényszék ítéletének irányt adó s annak egyik indokul szolgáló jelentését építette, mint a kiknek egyike már épen hamis tanúskodásért büntetve volt, másika pedig a felperes községnek fizetett szolgálja, méltó kifogás alá esnek; eziránti ellenvetéseinket mégis a t. törvényszék méltó tekintetbe nem vette. sat. sat.

Ezen okoknál fogva, mellyeket a t. első folyamodású törvény-

szék, bár azok általunk előadattak, figyelemre nem méltatott, s mellyekben az ezennel fölébvezett 445. számú ítélet indokai, véleményünk szerint, alaposan meg vannak czáfolva, tisztelettel kérjük a t. első bíróságú úrbéri törvényszéket, méltóztassék a tárgyalási iratokat ezen fölébvezésünkkel együtt a nagytek. pestbudai úrbéri főtörvényszékhez felterjeszteni, — s esedezünk egyszersmind a nagytek. főtörvényszék előtt, hogy ezen ítéletet megváltoztatni, s kimondani méltóztassék, hogy N. mint már egyszer szabályozott és tagosított helység kért újbóli szabályozásának s tagosításának helye nem lehet.

Teljes tisztelettel maradván
A Tek. Törvényszéknek

alázatos szolgája
N. N.

Jelentés mintája, melylyel az úrbéri főtörvényszékhez, fölébvezés folytán, periratok terjesztetnek fel.

Nagytekintetű cs. k. úrbéri Főtörvényszék!

T. L. ügyvéd által képviselt n-i közbirtokosoknak Cs. F. ügyvéd által védett ottani volt jobbágyok ellen ezen cs. k. pesti első folyamodású úrbéri törvényszék előtt 1857. márt. 5-kén indított, s $\frac{1}{2}$ alatti ide csatolt úrbéri szabályozási s tagosítási perében e törvényszéken f. évi april 20-kán 445. sz. alatt hozott, s $\frac{2}{3}$ alatti indokaival együtt ide csatolt ítélet, még pedig a $\frac{3}{4}$ szerint szó többséggel hozatván: ezen ítélet ellen alperes részről, kinek a $\frac{4}{5}$ szerint f. évi april 25-kén kézbesítetett, f. évi april 28-án, és így törvényes időben, az $\frac{5}{6}$ alatti fölébvezés nyújtatott be.

Minek folytán alúlírt cs. k. úrbéri Törvényszék az említett s csatolt, összes periratokat, az itteni előterjesztménynek $\frac{6}{7}$ alatti ide melléklése mellett, külön irományjegyzék kíséretében tisztelettel felterjeszti.

Iratjegyzék (külön irandó).

A pesti cs. k. úrbéri törvényszéknek az n-i közbirtokosok felperessége alatt ottani volt jobbágyok elleni úrbéri szabályozási és tagosítási keresetét, alperesi fölébvezés folytán felterjesztő jelentéséhez csatolt irományokról:

$\frac{1}{2}$ alatt: a becsomózási jegyzőkönyv, az ahoz csatolt becsomózási irományjegyzékkel s az összes periratokkal	8 darab
$\frac{2}{3}$ alatt: 1857 april 20-kán 445. sz. alatt hozott úrbéri törvényszéki ítélet, indokaival, hiteles másban	2 darab
$\frac{3}{4}$ alatt: szavazati jegyzék hiteles mása	1 darab
$\frac{4}{5}$ alatt: kézbesítési ív hiteles kivonata, misze-	

rint az ítélet alperes félnek 1857. april 25-kén kézbe- sítetett	1 darab
5 % alatt : alperesnek fölebbezési jelentése, bead- va 1857. april 28-kán 481. sz. alatt	1 darab
6 % alatt : 1857-ki 445. sz. alatti úrbéri törvény- széki előterjesztvény	1 darab
	összesen 14 darab

A főtörvényszék ítélete a feleknek a p. pr. 331. §-a értelmében kiadatik.

P. pr. 331. §. A másod bíróság, ha mindenik fél fölebbezett is, csak egy ítéletet hozzon, azt az irományokkal együtt az alsó bíróval közölje, s az indokokat az első ítélet helybenhagyása esetében is mellékelje. Az ítéletet az alsó bíró azonnal adja ki, s a közölt indokok másolatával együtt mindkét félnek kézbesítse.

4. §. További perfolyam. A szolgabíró utasítása, s a felek eziránti kihallgatása.

Ha a szabályozás a főtörvényszéken is elrendeltetett, a felek részére, a szolgabírónak adandó utasítás iránti kihallgatásuk végett, tárgyalási határnap tüzetik ki. Úgy akkor is, ha az első bíróságnak a szabályozást elrendelő ítélete nem fölebbeztetett, s jogérvényre emelkedett.

Febr. 2-ki utas. 164. §. Mihelyest a szabályozás jogerejüleg megengedetett, az úrbéri törvényszék az illető szolgabírói (járási) hivatal az 1836-ik évi X. törvényczikk értelmében szükséges nyomozások, különösen a határnak mérnök általi felmérése, s a dűlők osztályozása végett, hivatalból keresse meg.

E mellett az úrbéri törvényszék, a feleknek egy tárgyalási határnapon előleges kihallgatása után, a netalán már kezénél lévő segédadatokra s létező előmunkálatokrai tekintettel, a szolgabírói hivatalnak lehető határozottsággal jelölje ki azon pontokat, a melyekre a nyomozás kiterjesztendő, s azon irányt, mellyben az teljesítendő; a nélkül azonban, hogy ezen intézkedés tekintetében formaszzerű tárgyalás, vagy a felek részéről külön panasztétel megengedendő volna. Egyszersmind magában értetik, hogy a szolgabírói hivatalnak adott utasítás arra nézve csak annyiban szolgálанд zsinórmértékül, a mennyiben a kivitelnél a dolog és az érdekelt felek által tett indítványok minőségéhez képest attól eltérések vagy terjedelmesebb nyomozások szükségeseznek nem mutatkoznak.

Ezen tárgyalás után (melly azonban nem formaszzerű tárgyalás, hol a felek perbeszédeket váltanak, hanem csak a

felek kihallgatása rövid úton), a szolgabírónak a megkereső levél kiadatik.

Végzés a főtörvényszéki ítélet meghozása után.

T. L. ügyvéd által képviselt n-i közbirtokosság sat. perében, a megengedhetőség kérdésében alperes fél föllebbezése folytán a pest-budai cs. k. úrbéri főtörvényszék által 1857. május 20-kán hozott, s az ezen cs. k. úrbéri törvényszék 445/1857. sz. alatti ítéletét helybenhagyó jelen ítélete, indokaival együtt hiteles másolatban mind két félnek maga útján olly meghagyással kézbesítendő, hogy azon pontok s irány feletti kihallgatásuk végett, mellyek szerint az n-i szolgabírói hivatal az 1836 : X. t. cz. értelmében további eljárásra utasítandó lesz, ezen cs. k. úrbéri törvényszék előtt a f. évi aug. 3-kára d. e. 9 órára kirendelt tárgyalási határnapon jelenjenek meg.

A szolgabírónak az úrbéri törvényszék által adandó utasítás a körülményektől is függ, s hogy kimerítő s a cél-nak megfelelő legyen, gondoskodjanak az eziránt kihallgatott felek, kik a helybeli körülményeket, s a fenforgó kérdések természetét s részleteit legjobban ismerik; de e mellett kívánatos, hogy bizonyos vezérelveket is tartalmazzon, s ezeknek kitézése, és az egész utasítást átlengő szellem ismét egyenesen a törvényszék lelkességétől várható. Így p. o. csak kötelességét teszi a törvényszék, ha ez alkalommal a szolgabírót utasítja, hogy igyekezzék a feleket a tagosítás hasznai felől felvilágosítani, arra buzdítani; hogy figyelmeztesse őket, miként a birtokviszonyok jelen rendezése a legkedvezőbb alkalom a vallás és nevelés, a betegek és szegények ügyéről gondoskodni, a lelkészeket, tanítókat illően ellátni, faiskolát alapítani sat.

Egyébiránt a szabályozás egyes tárgyai s azokra nézve követendő elveket illetőleg, hogy a helyet ismétlésekkel ne foglaljuk, hivatkozunk azokra, miket az első és második részben a földek úrbéri s úrbérrel rokon természetéről, a foglalásokról, maradékföldekről, irtványokról, legelőről, tagosításról, osztályozásról sat. bőven elmondtunk.

A törvénynek azon rendeletében, hogy az eljáró közigazgatási szolgabírónak a törvényszék által adat utasítást, világosan benne fekszik azon véleményünk helyességének elismerése, hogy sokkal jobb lenne, ha a per felszerelését, az egész eljárásnak ezen leglényegeseb részét, mellytől az

igazságos ítélelhezás főképen feltételeztetik, magok az úrbéri törvényszékek kiküldött tagjai teljesítenék (kiknek személyzetét e célból természetesen szaporítani kellene). Az ítélelhezó bíróságot, — ha már az, hogy az egész törvényszék testületileg menjen ki a hely színére, lehetetlennek találattik — kétségkivül legjobban felvilágosíthatná azon előadó, ki a határt, a helybeli körülményeket nem csak a szolgabíró jelentéséből ismeri, melly egy vagy más részben többnyire hiányos lesz, hanem önmaga megjárta, szemével látta, osztályoztatta, a felek megjegyzéseit hely színén hallotta, a határ és körülmények ismeretéből saját tanulmányt csinált, az egész ügyet alaphától omegáig vezette. Csak illy előadó képes magát a térképen teljesen tájékozni, a törvényszék minden fenakadását eloszlatni. A nyilt. ezen úgy kívánt segíteni, hogy a törvényszék által az eljáró s eljárásáról jelentést teendő közigazgatási hivatalnoknak, ki legtöbb esetben nem törvénytudó, s feladatát alaposan nem értheti, ki mint politikai organum, az egész ügyet más szempontból nézi sat. utasítást adat, melly a tisztába hozandó pontokat, főleg a feleknek nyilatkozatai nyomán kijelöli, a nélkül azomban, hogy akár a törvényszék a felek nyilatkozatához, akár a szolgabíró az utasításhoz olly szorosan legyen kötve, hogy azontúl ne mehessen az ügynek jávára.

Fontos kérdés itt: vajjon a törvényszék minden lehető esetre, s az egész felszerelési eljárásra nézve egyszerre adjae ki utasítását, vagy pedig részenként, szakaszonkint utasítsa a szolgabírót eljárásában, s így a per felszerelésének vezérletét, mintegy fonalát, folytonosan kezei közt tartsa? — Én részemről sokkal czélszerűbbnek találom a részenkinti, stádiumról stádiumra vezető utasítást. A felszereléshez tartozó munkálatok egymást feltételezik, szükséges logikai sorozatban következnek egymás után, s egyiknek előbb kell bevégeztetnie, hogy a többi következő annak alapján folytatva megkészülhessen. Fő dolog itt a helyes sorozatot meghatározni, miről a következő §-ban. — Egyébíránt az úrbéri ügyekben hivatalos vizsgálati eljárás lévén rendelve, mint a büntető ügyekben, semmi sem gátolja az úrbéri törvényszéket, hogy mindaddig, míg az ügyet teljesen tisztába hozva, megérve, kifejtve nem ta-

lálja, folytatólagos vizsgálatot rendelhessen, s pótló utasításokat adhasson.

Ezen kérdés t. i. hogy a szolgabíró teljes, kimerítő utasítása minden pontra, s az eljárás minden stádiumára nézve egyszerre történjék-e, vagy pedig léptenként, szakaszonként, stádiumról stádiumra? öszszefügg ana másik kérdéssel: vajjon a törvényszéknek az egész pert egyetlenny végíté-
lettel kelljen-e eldönteni, vagy pedig a szükség- s czélsze-
rűséghez képest több közbenső végzéseket is hozni. Én ré-
szemről lehetlennék tartom, hogy a bonyolt, sokágú úr-
béri perek egyetlen ítélettel eldöntethessenek, s a márt. 2-ki
nyiltp. 36-ik §-a szigorúan szóról szóra vétessék, sőt szük-
ségesnek tartom, hogy ott hol a bonyolt állapot ezt kívánja,
az ügy fejlődéséhez képest fokozatosan tovább építve, a kime-
rítő teljes végítélet alapjai több közbülső végzések által ra-
kassanak le. (Míról l. bővebben a végzések és ítéletekről
szóló §-ust). Ehez képest czélszerűbbnek tartom a szolgál-
bírónak adandó utasítást is fokozatosan, stádiumonként
adni ki.

5. §. A szolgabíró eljárása.

Következik már a szolgabírónak az adott utasítás sze-
rinti eljárása, a per felszerelése, az előnyomozások, elő-
munkálatok megtétele, az adatok egybegyűjtése — mi a
hozandó igazságos ítéletnek alapja, s így mindenek felett
lényeges. Erről a legf. nyiltparancsok következőleg rendel-
keznek :

Márt. 2-ki nyiltp. 32. §. Mihelyt a (szabályozás, tagosítás
megengedhetősége iránti) kérdés jogérvényesen eldöntetett, az első
bírósgú úrbéri törvényszék által az illető szolgabírói hivatal meg-
kerestetik a végre, hogy a működő mérnök, továbbá a jelenlevő fe-
lek vagy képviselőik meghívása mellett az eddigi úrbéri törvények-
ben közelebb megjelölt, a per felszerelésére megkívántató bizonyí-
tékok és segédeszközök, a törvényes szabályhoz képest, a per to-
vábbi tárgyalása végett előkészítessenek, s az első bírósgú úrbéri
törvényszék elé terjesztessenek, a melly azután az előterjesztett se-
gédeszközök hitelesítésére határidőt tűzend ki sat.

Febr. 2-ki utas. 165. §. Úgy a szolgabírói hivatal általi ezen
nyomozásoknál, mint a későbbi eljárásban a hitelesítésnél, általában
a peres jogügyek szóbeli tárgyalására nézve érvényes szabályok al-
kalmazandók, de olly módon, a mint azt a hivatalból teljesítendő

vizsgálat czélja hozza magával, s e részben a bíró nincs kötve más szabályokhoz, mint a mellyeket az egyszerű, czélszerű és alapos vizsgálat lényege kíván.

166. §. E végett a szolgabírói hivatal a volt földesuraságot egyelőre az úrbéri felmérésben jártas mérnök kirendelésére szorítsa. Ennek folytán a szolgabíró, vagy annak ezen ügyletre alkalmas helyettese, egy hites jegyzőkönyvvezető és a felek közbejöttével, a mérnök által, annak kellő ellenőrzése mellett, a határ felmérését és alkalmas szakértők meghívásával, a dűlők osztályozását teljesítse, s a mennyiben tanúk kihallgatása is szükségesnek mutatkoznék, azokat minden fontos körülményekről hallgassa ki.

A tanúk kihallgatásánál s a dűlők osztályozásánál a polgári perrendtartásnak a tanúk és a szakértők általi bizonyítást tárgyzó általános szabályai tartandók szem előtt, a mennyiben ezen szabályok azok előadásainak bizonyerejére lényeges befolyással bírnak. Azomban a bíró a tanúk elibe teendő kérdéseket, a felek által netalán tett indítványok használása mellett, maga köteles meghatározni. Egyszersmind a szakértők és tanúk arra emlékeztetendők ugyan, hogy előadásaikra meg kell esküdniök, megesketésök azonban az utóbb következő hitelesítés idejére tartandó fel.

167. §. Ha a felmérés, a birtokállás kimutatásának (telek-könyvnek) szerkesztése, a dűlők osztályozása, vagy más pontok iránt a felek között villongások támadnak, mellyeket a szolgabíró (járási bíró) vagy helyettese egyesség által nem képes kiegyenlíteni, a felek nyilatkozataikkal ezen pontok iránt is kihallgatandók. Az egész tárgyalásról folytonos tárgyalási jegyzőkönyv vezetendő, mellynek a nyomozásnál előfordult minden kérdések szoros megvizsgálását kell tartalmaznia, s melly a tárgyalás befejezése után a szolgabírói hivatal által legfőlebb tizennégy nap alatt minden hozzátartozó irományokkal együtt s azok jegyzékének hozzácsatolása mellett, az úrbéri törvényezékhez átküldendő.

A szolgabírónak tehát tisztába kell hozni mindazt, mit e munka II-ik részének első fejezetében elősoroltunk (I. különösen C. alatt 179 s követk. lapokon); az úrbéri birtok mennyiségét, a foglалások, maradékföldek, pusztá telkek, irtványok, közlegelő, erdők, nádlás, szőlők, s regalék kéréseit. — Minő sorozatban? azt a körülmények fogják meghatározni. Az úrbéri törvényezék által kiadott utasítás az 1836-iki X-ik törvényczikk 6-ik §-ának g) pontja alatt elszámlált segédadatokat fogja kívánni, s ezen törvény szerinti eljárásra utalni. Azomban e törvény sem határozza meg az eljárás szoros egymásutánját, a mint annak a megengedhetőség kérdésének elitélése után, sorban következni kell; p. o. csak a 7-ik §-ban beszél a telekszám megállapítá-

sáról, midőn a 6-ik §-ban már a rendbeszedési tervről, hitelesítésről, osztályozásról, összehasonlító irományról rendelkezett. Az úrbéri törvények gyakorlati alkalmazása előbb a m. k. Helytartótanács folytonos utasítása s vezetése alatt történt; most az úrbéri törvényszéknek kell a fonalat vezetni a végre, hogy az eljárás logikai rendben menjen, s a későbbi teendőknek alapúl szolgáló eljárások amazokat megelőzve végeztessenek, és az egész épület, fokozatos, harmonicus haladás útján, fejeztessék s tetőztessék be.

Az 1836-iki X-ik tcz. 6-ik §. g) pontjának nyomán az úrbéri perhez megkivántató segédadatok beszerzése közvetkezőleg történt: egy a járásbeli szolgabíró- s esküttből, tiszti ügyészből s a munkálkodó mérnökből álló küldöttség az úrbér behozatala alkalmával készült úrbéri összeírás, úrbéri tábla, a végrehajtási jelentés, s 9 pont feletti vizsgálatból kinyomozva az akkori (úgynevezett régi) állapotot, felmérte a jobbágyi birtok jelen állapotát, s osztályoztatta a dűlőket. Az úriszék azután elrendelte s teljesítette a jelen állapot s a dűlők osztályozásának meghitelesítését, s az említett adatok, és azokra vonatkozó vitás perbeszédék alapján megállapította a rendbeszedendő úrbéri telkek és zsellérek számát. Ezen az úrbériség mennyiségét elhatározó lényeges ítélet után, melly nélkül az úrbéri perben tovább haladni nem lehet, következett a második stádium, t. i. annak eldöntése, hogy ezen most már meghatározott mennyiségű úrbériség, hol s minő terv szerint adassék ki, a földesúri birtoktól elkülönítve, a volt jobbágyoknak. A megállapított úrbéri telekmennyiség után járó szántóföldek s kaszállók mennyisége maga a tözvényben lévén szorosán meghatározva, következett a legelő mennyiségének meghatározása, mellyhez szolgáló adatokat szinte megyei küldöttség gyűjtötte össze, melly egyszersmind egyességet is kísértett meg. Ezen küldöttség szerezte meg a közlegelő mennyisége s minőségének, az abból tett foglalásoknak, az azon járó barmok számának kimutatását; tudomást szerzett mind arról, a mi a legelőmennyiség meghatározására befolyással lehetett, p. o. hogy hanyadrészben használta a legelőt az uraság s a jobbágyság, hogy a szomszéd határookban mennyi legelő adatott egyegy telek után sat. megvizsgálta az úrbér behozatalakori hivatalos jelentést, melly szerint a

legelő szűk, elegendő, vagy bőnek találtatott, a lakosok másutt is béreltek legelőt sat. Ez adatokra építve hozta meg az úrbéri bíróság ítéletét a legelőre nézve (ha t. i. az egyesség nem sikerült), miszerint a 4 holdnyi minimum s 22 holdnyi maximum közt határozott. A legelőmennyiség ítélet által meg lévén állapítva, következett a kihatási terv, a telekkönyv s földabrosz mérnöki elkészítése, melly után egy megyei küldöttség az új tervet meghitelesítette, a combinatoriumot elkészítette, s a bíróságnak bemutatta. — Az előforduló kérdések, t. i. megengedhető-e a rendbeszedés? mennyi legyen az úrbéri telkek és zsellérek száma? mennyi legyen egyegy telek után a legelő? megállhat-e a combinatorium nyomán az új terv, az az : hasznos-e az a jobbágyokra nézve? sat. megannyi külön ítélettel döntettek el; a faizás, nádlás sat. kérdései a per folytán, a perben magában, vagy az eljáró megyei küldöttségek előtt bármikor felhozathattak, s a per bármely stádiumán eldönthettek.

A mit előbb a szolgabíró esküttével, a tiszti ügyész-szel s mérnökkel együtt teljesített, ezt most részint a szolgabírói hivatal egy tagja fogja teljesíteni részint maga, részint a munkálkodó mérnök segélyével. Úgymint :

a) felszöllítja és szükség esetében szorítja is a földesurat az úrbéri felmérésben jártás mérnök kirendelésére, — mert a nyiltp. 44-ik §-a a felmérés költségeit a földesúrra rója, csupán a megkívántató szekeres és kézi munkák ingyen kiszolgáltatását tévén a jobbágyok kötelességévé. — A földesúrnak „szorítása“ mellyről a §. szól, ebben áll, hogy ha vonakodnék, költségére a szolgabíró fogad alkalmas mérnököt, (l. 170 s köv. lapokat).

b) a földeket s kaszállókat, szakértő becsüsök által, osztályoztatja (l. 173 s köv. l.); úgy szinte a legelő minőségét s mennyiségét s annak használata körüli gyakorlatot illető adatokat öszszegyűjti, itt is, a mennyiben szükséges, tanukat és szakértőket alkalmazván; a hol irtások vannak, az azokon fekvő munkabért s egyéb megtérítendő beruházásokat megbecsülteti; az erdei haszonvételnek a viszonszolgáltatások levonása után fenmaradó tiszta értékét, s az annak megfelelő erdőmennyiségét szakértők által meghatározatja sat.

Az előforduló különféle becsléseknél, s tanúk és szakértők kihallgatásánál a polg. perrendtartás szabályaira van utasítva (l. polg. perrendt. 9-ik s 10-ik fejezetét) azon különbséggel, hogy a tanúk elébe teendő kérdéseket, a hivatalos vizsgálat természetéhez képest, maga a szolgabíró határozza meg, nem pedig a felek tűzik ki, bár ezek is tehetnek indítványokat, miket a szolgabíró használni köteles; továbbá, hogy a tanúk s szakértők meg nem eskettetnek, hanem csak figyelmeztetve vannak, hogy előadásaikra majdán, a hitelesítés alkalmával, meg kell esküdniök. — Úrbéri ügyekben sokszor p. o. a faizási gyakorlat bizonyításánál, hol mind a földesúr, mind a község összes lakossága érdekelt fél, mások pedig az egész dologról mitsem tudhatnak, igen nehéz lesz egészen részrehajlatlan s aggálytalan tanúkat találni, s nem igen marad egyéb hátra, mint a földesúri s jobbágyi részről tett előadásokat összehasonlítani, s az igazságot a középben keresni.

c) Mindezekről pontos jegyzőkönyvet vezet, s a kész munkálatokat, jelentésével kísérvé, az úrbéri törvényszéknek bemutatja.

Jelentés mintája, mellékleteivel.

T. cs. k. úrbéri törvényszék!

A t. törvényszéknek 1856. sept. 1-jén 510. sz. alatt kelt végzése szerint, N. helység határára nézve megkezdett úrbéri szabályozási per felszerelése, s az 1836-iki X-ik tezikben kijelölt nyomozások, előmunkálatok megtétele végett hivatalosan kiküldetve lévén, ezennel van szerencsém jelenteni:

1) hogy először mélt. N. N. grófot, mint a helység volt földesuraságát egy az úrbéri felmérésben jártas mérnök kirendelésére szállítottam fel, ki ennek folytán az úrbéri eljárásban gyakorlott, s ügyességéről és pontosságáról ismeretes N. mérnököt nevezte meg mint olyat, kiben teljes bizalma volt. N. N. mérnök, folytonos felügyeletem alatt, s az említett földesuraság uradalmi tisztségével és N. helység lakosaival folytonos érintkezésben, ezeknek minden felőlő nehézség felőlő megkérdezése s utasítása mellett, a határ térképét s az azzal egybehangzó telekkönyvet elkészítvén, ugyanezek e jelentéshez fektetve bemutatattak A. és B. alatt.

2) A dülök osztályozásának eszközzésére f. évi sept. 15 s követk. napjait tűzvén ki, a feleket a polg. perrendt. szabályához képest, szakértők választására utasítottam; minek folytán gr. N. volt földesúr N. N. és N. N. szomszéd földbirtokosokat, a község meg-

hatalmazott képviselője N. ügyvéd pedig N. szomszéd T. helységbeli gazdát s N. haszonbérlet nevezvén meg e célra, én magam még e négy szakértőhöz egy ötödiket neveztem ki N. N. úrnak, a Gazdasági Lapok épen akkor ott mulató szerkesztőjének, személyében, — kiket, mielőtt munkájukhoz fogtak volna, az ügyrendtart. 166-ik §-a szerint emlékeztettem úgy általában becselői kötelességükre, mint különösen arra is, hogy előadásaikra majdan meg is kell esküdniök.

Nevezett szakértő becsüsök, a mondott napra általam meghívott helybeli birtokosok, N. N. sat. urak, úgy a helybeli bíró N., helybeli esküttek N. N. s még több lakosok jelenlétében, s mindnyájuknak kellő kihallgatása, és a határbeli dűlők s táblák gondos bejárása s átvizsgálása után a határt akkint osztályozták, mikint az a C) alatt csatolt jegyzőkönyvbe igtatott szakértői véleményben előadva van. Ugyanezen jegyzőkönyvben foglaltatnak az érdeketeknek az osztályozásra tett nyilatkozatai is.

3) Ugyanazon szakértő becsüsök szemügyre vevén a legelőt is, sat. sat.

Kelt Dabason, sept. 30. 1857.

N. N. cs. k. szolgabíró.

Jegyzőkönyv.

N. helységbeli határ-osztályozás tárgyában, 1857-ik évi sept. 10-ik napján.

Jelenlevők:

N. N. cs. k. járásbeli szolgabíró.

N. N. felperesi ügyész.

N. N. tollvivő.

N. N. az alperes község képviselője.

Meghívott szakértők:

N. N. sat.

A pesti cs. k. tek. úrbéri törvényszék 1857-ik évi sept. 1-jén 510. sz. alatt kelt határozatával alúlrít cs. k. szolgabírói hivatal Pest megyében keblezett N. helység szabályozási ügyében szükséges nyomozások s előmunkálatok teljesítésére hivatalosan kiküldetve lévén; miután gróf N. felperest, s az alperes község meghatalmazott képviselőjét, N. N.-t felszóllította volna, hogy N. helység határanak osztályozása végett két-két nekik tetsző s bizalmukat bíró szakértőket nevezzenek ki: az említett érdekeltek, úgymint sat. N. N. sat. urakat választották s nevezték meg a mondott célra, kikhez alúlrít cs. k. szolgabírótság egy ötödiket nevezett N. N. úr személyében.

Említett szakértő urak f. évi sept. 15-kére a hely színén megjelenvén, mielőtt az osztályozás iránt véleményt adtak volna, figyelemztetve lettek, hogy előadásaikra az utóbb következő hitelesítés

idején meg kell esküdniök; az érdekelt feleknek pedig tudokra adott, hogy az osztályozási munkánál jelen lehetnek, megjegyzéseket tehetnek, s felvilágosításokat adhatnak. Ezután a szakértő urak a meghívott uradalmi tisztek s a helybeli bíró, s esküttek, és nagyszámú lakosok jelenlétében, s mindnyájuknak kellő kihallgatása, és a határbeli dűlők gondos bejárása s átvizsgálása után, az említett határ minden egyes dűljére nézve következőleg teljesítették az osztályozást:

1) A szomszéd g-i pusztá szántóföldeivel határos úgynevezett *homoki dűlő* vétetett figyelmes szemle alá, s noha ezen dűlő általában homokos és természeténél fogva sovány, mivel mégis homokja a miveltést elfogadja, s különben a helységhez közelsége miatt kedvező fekvésű és könnyű művelésű: az 1200 □ öllel számítandó 2-ik osztályba soroztatott.

2) Ezen dűlőtől keletnek menve a szomszéd N. helység felé nyúló s egész az ottani szőlőhegyek alá terjedő úgynevezett *komlósi dűlő*t járta és szemlélte meg a szakértő bizottmány, melly jelenleg majorsági birtok, s noha ez az 1) alatti homoki dűlővel csaknem egyforma termékenységűnek találtatott, a helységtől nagy távolság tekintetbe vételével mégis, az 1300 □ öllel mérendő 3-ik osztályba vétetett.

3) A falutól éjszak felé eső úgynevezett *feketési dűlő*t gazdag televényes földűnek s mindennemű gabonafajok természetére alkalmasnak találván, ezen dűlő az 1100 □ öles első osztályba soroztatott.

4) Az ettől keletre terjedő, s a 2) alatti komlósi dűlőre hajló *bársonyosi dűlő*nek földjei a rajta átfolyó ér által egészen különböző minőségű részekre lévén szakítva, azon földeket, mellyek az ér északi oldalán a feketeési dűlő szomszédjában fekszenek, termékenységüknél de egyszersmind nagy távolságuknál, s olykori áradásoknak kitett fekvésüknel fogva, a 2-ik osztályba, — azokat pedig, mellyek az ér déli oldalán a komlósi dűlővel határosok, mint homokosokat és egyszersmind távol fekvőket, a 3-ik osztályba sorozta a bizottmány.

5) Az említett ér partjain elterülő réteket, minthogy azok bár kétszer kaszálhatók, de nem igen jó minőségű, sással kevert füvet termenek, a 2-ik osztályba helyezte.

6) Ellenben a falu alatti kis rétet, mellyen legjobb minőségű széna és sarju biztosan kaszálható, az első osztályba tette.

Az ekkint elkészült s jegyzőkönyvbe igtatott szakértői osztályozási vélemény az érdekelt felek előtt felolvasatván, — mindnyájan megkérdeztettek: meg vannak-e abban nyugodva, s nincs-e reá megjegyzés? — minek folytán senkinek megjegyzése nem lévén, a jegyzőkönyv befejeztetett, s a szakértők, érdekelt felek, és jelenvolt cs. k. szolgabíró által aláíratott. *(Ha valakinek megjegyzései s nehézségei volnának, ezek is sorban a jegyzőkönyvbe igtatandók).*

Hasonló jegyzőkönyvek mellékeltetnek a legelőt illető vizsgálat, arra vonatkozó szakértői véleményadás, s tanúkihallgatás iránt.

Végzés.

N. N. cs. k. szolgabíró Pest megyebeli N. helység szabályozására vonatkozó előmunkálatokat f. 1857-ik évi ápril 1-jén kelt 410. sz. alatti kiküldetéséhez képest az úrbéri törvényszékhez bemutatván: a földmérői munkálatok és osztályozás, valamint a felvett tanuvalomások hitelesítésére f. évi jul. 10-ik napja tűzetik ki, miről a felek jelen végzés közlésével értesítendők; egyszersmind N. N. törvényszéki tanácsos, N. N. hites jegyzőkönyvvezető mellé adásával kiküldeték, olly meghagyással, hogy N. N. ezennel hivatalból kijelölt mérnök közbejöttével az előterjesztett munkálatokat az 1836-ki törvény s a febr. 2-iki ügyrendt. 169-ik §-a szerint hitelesítse, s az öszszehasonlító okiratot elkészítse; mi végett a percsomó neki kiadandó, hivatalos jelentése ide minél előbb bevértván.

Kelt sat.

6. §. A törvényszéki kiküldött biztos teendői.

Márt. 2-iki nyíltp. 33. §. A hitelesítésnek, nem különben az előforduló becsüknék, az úrbéri bíróság által a hely színén, a dolog által nem érdekelt hites mérnök s a felek meghívása mellett kell történniök, melly részben ezeknek szabadságában áll, a földek felmérése és felvétele, a dülök osztályozása, s a működő mérnök által javasolt szabályozási terv elleni kifogásaikat vagy élő szóval, vagy írásban előterjeszteni, s e végre ügyvédi segédelmet is használni.

A hitelesítés megtörténte után köteles a bíróság mindenképen azon lenni, miszerint a peres kérdések egyezkedés útján kiegyenlítettessenek.

Az egész hivatalos eljárásról, létesült legyen bár az egyesség vagy sem, körülményes jegyzőkönyv készítendő, mellyhez az eddigi úrbéri törvényekben megjelölt segédadatok csatolandók.

Febr. 2-iki utas. 168. §. Az úrbéri törvényszék ennek folytán a tett előnyomozások hitelesítése végett a helyszíneni tárgyalást rendeljen, mellyre rendszerint harmincz napnál hosszabb határidő nem szabandó. Ezen tárgyalásra az úrbéri törvényszék saját kebeléből egy tanácsost küldjön ki, melléje egy hites jegyzőkönyvvezetőt s egy az előbbbitől különböző, elfogulatlan és felesketett mérnököt rendeljen, s az e tárgyban végzést mind a két félnek kézbesítse.

169. §. A kiküldött biztos a hitelesítést az 1836. évi törvény szabálya szerint teljesítse, azaz, az elébbi mérnök által készített földabroszt, s az általa a birtokállásról szerkesztett kimutatást (telek-könyvet) szemle és próbamérések által igazítsa meg, a szakértőket és tanukat ujolag hallgassa ki, s őket előadásaik megerősítése vagy

kiegészítése és megigazítása után azoknak igaz voltára eskesse meg, vagy ha szükséges volna, további szakértőket és tanukat is hasonló módon hit alatt hallgasson ki. Ha a legelő elkülönzése, az irtásföldek megváltása vagy az erdei haszonvételek és a nádas rendezése is szintúgy kérdés alá került volna, a szemle, a becslés és a tanúkihallgatás erre nézve is a főnebbi módon teljesítendő.

170. §. A kiküldött biztos, olly czélból, hogy az 1836. évi törvény által kiszabott összehasonlító okiratot elkészíthesse, köteles a kilencz-kérdőpontra az úrbér behozatalakor adott feleleteket, az úrbéri tábla leírását, az elkészített úrbért s az annak végrehajtásáról jelentést a felektől átvenni, vagy az illető levéltárakból kivételni, a telkek jelenlegi számát az uradalomnál létező összeírásból kinyomozni s a községnél létező összeírással egybevetni. A mennyiben udvartelkek vagy maradékföldek forognak kérdésben, azoknak jegyzéke az összehasonlító irományban is különösen elősorolandó. Ezen segédadatok használásával az összehasonlító iromány a legnagyobb gondossággal és pontossággal szerkesztendő.

171. §. A feleknek az egész eljárás alatt szabadságában áll az 1853. mártius 2-kán kelt legfelsőbb nyiltparancsok 33. §-hoz képest, a telkek felmérése és felvétele, a dűlők osztályozása s a működő mérnök által előterjesztett szabályozási terv elleni kifogásaitak szóval vagy írásban előadni s e végre ügyvéd segélyét is használni. A törvényeséki kiküldött azomban a hitelesítés megtörténte után minden kitelhető módon azt eszközölje, hogy minden vitapontok egység útján intéztessenek el.

A hol olly közbirtokosságok léteznek, mellyekben a közbirtokosok között részleteik aránya iránt egyetértés létezik, vagy jó létre, az egységi kísérlet a közösség netaláni megszüntetése s a közös jószág felosztása iránti megállapodásra is irányzandó.

Egyébiránt akár jőjön létre az egység akár sem, a bizottmány az eljárás befejezése után az elkészített összehasonlító irományt, az egész eljárásról felvett jegyzőkönyvvel, a mérnök által benyújtott földképpel s minden irományokkal együtt, azok jegyzékének hozzácsatlása mellett, a törvényszéknek adja át.

A szolgabíró s mérnök által eszközölt munkálatok, felmérés, osztályozás, becslések hitelesítését, s az egyeztetés újbóli megkísértését, végre az úrbér behozatala idejéből fennmaradt oklevelek nyomán az összehasonlító okirat elkészítését, mik 1848 előtt megyei küldöttség teendői voltak, most az úrbéri törvényszék, egyik kiküldött közbirója s a mellé adott tollvezető által teljesíti.

Az úrbérek, úrbéri táblák, végrehajtási bizonyítványok, összeírások, 9 kérdő pontokra adott feleletek sat. bemutatása tehát nem a kiküldött szolgabíró teendője, hanem

a szolgabíró jelentésének beérkezte után a hitelesítésre küldött úrbéri törvényszéki tagé. Ez hitelesít, ez esketi meg a szakértőket és tanúkat, s ez készíti el a szabályozási perekben lényeges combinatoriumot, s ennek elkészíthetése végett ő gyűjti össze az úrbér behozatalakori állapot tisztába hozására szolgáló adatokat. Erre nézve Bay Ferencz úr „*A birtokrendezési perek természetének rövid vázlata*“ című igen jeles, gyakorlati értekezésében (Debreczen, 1856) azon maga által is merésznek ismért, egészen új eszmét állítja fel, hogy most mintán az 1853. mart. 2-iki nyiltp. 7-ik §-a szerint az 1820-ik évnél régiebb, s azóta békesen bírt foglalásokat többé háborgatni s visszavenni nem lehet, az 1836. törvény értelmébeni eljárás alapja megváltozott, az úrbér behozatalakori állapot nyomozásának értelme s jelentősége megszűnt, s a telekszám megállapításának kulcsául nem az úrbér behozatalakori, hanem az 1820-ki állapot szolgálhat, — amannak csak ott lévén helye és szüksége, hol 1820. év előtti foglalások ellen panasz emeltetett. — Tagadhatlan, hogy ezen okokosdásnak igen helyes alapja van, s ez sok nehézségen segíthet, melly különben elháríthatlan volna; mert az úrbér behozatalakori állapot, azóta több mint 80 év folyván le az idők tengerébe, sok esetben, emberi emlékezet s tanúskodás lehetlensége miatt, kideríthetlen; s a jelentés nem szólhatna másképen, mint valóban sokszor hangzott az úrbéri perekben, t. i. hogy az úrbér behozatalakori állapot ki nem nyomozható.“ — De a törvény világosan az 1836-iki X. tcz. szerint rendeli intéztetni az eljárást, ezen törvény pedig az úrbér behozatalakori állapot kinyomozását parancsolja, s erre, ha különben nem is, de épen maga a tisztelt értekező szerint is, múlhatlan szükség van akkor, ha 1820 előtti foglalások ellenében panasz emeltetett s ezáltal a foglalások megtarthatására a törvény szerint megkívánható békes birtok megháborított.

Jelentés.

Tekintetes cs. k. úrbéri Törvényszék!

Pest megyei N. helység szabályozási perében 1857. . . . -én hozott törvényszéki végzés által az ezen szabályozáshoz szükséges előmunkálatok meghitelesítésére s az 1836-iki X-ik törvényczikelyben rendelt segédeszközök előkészítése végett hivatalosan kikül-

detve lévén, miután mindazt, mi az említett törvény s az 1856-ik febr. 2-iki ügyrendt. 169. s követk. §-ai által parancsolva van, lelkiismeretesen teljesítettem, eljárásom jegyzőkönyvét, 10 darab mellékletével s a periratokkal együtt tisztelettel bemutatom.

Kelt sat.

N. N.

úrb. törvényszéki tanácsos.

Jegyzőkönyv.

Felvétetett sat.

N. helység határának úrbéri szabályozását illetőleg.

Jelenlevők:

N. N. sat.

A t. Pest megyei úrbéri törvényszék által hivatalosan kiküldetve lévén, hogy azon N. helység szabályozására vonatkozó előmunkálatokat, melyeket az n-i cs. k. szolgabírói hivatal a t. törvényszéknek . . . alatt bemutatott, meghitelesítsem, s a még szükséges adatokat az 1836-iki X. törvényezikk, s az ügyrendtartás 169 sat. §-ai értelmében, összegyűjtsem: — folyó 1857-ik évi . . . napján, mint a t. törvényszék által a helyszínén tartandó tárgyalásra kitűzött határnapon N. jegyzőkönyvvezetővel s N. kiküldött hites mérnökkel, a helyszínére kimentem, s a jelenlevő felek előtt kiküldetésem célját előadtam, felszóllítván őket, hogy az 1853. márt. 2-ki legf. nyiltp. 33. §-ához s az úrb. ügyrendt. 171. §-hoz képest a telkek felmérése s felvétele, a dűlök osztályozása s a működő mérnök által előterjesztett szabályozási terv elleni kifogásaikat szóval vagy írásban is előadhatják s e végre ügyvédi segélylyel is élhetnek. Ezeknek előrebocsátásával következőleg jártam el.

1) A működő mérnök által készített, s a határ jelen állapotát mutató földabroszt, miután azt a kiküldött hites mérnök több helyen, nevezetesen az A. B. sat. vonalok utánmérése által a helyszínével összehasonlította, ezzel megegyezőnek s így helyesnek találván, hitelesítettem, s a hitelesítést a térképre reá vezettem. Ezen hitelesített földabrosz bemutatattik $\%.$ alatt.

2) Az 1) alatti felméréssel egybehangzólag készült s a térképnek szövegét képező és az n-i jobbágyok birtokát kimutató telekkönyvet, mind a helyszínével több helyen, nevezetesen N. N. és N. N. volt jobbágyok birtokaira nézve, — mind pedig a már hitelesített földabroszsal összehasonlítván, szinte helyesnek és a valósággal megegyezőnek találtam, és ezért hitelesítettem. Ezen hitelesített telekkönyv ide csatoltatik $\%.$ alatt.

3) A szolgabírói jelentés mellett $\%.$ alatt fekvő határosztályozási jegyzőkönyvet az osztályozásnál alkalmazott szakértő becsüsök, u. m. N. N. sat. urak előtt felolvasván, s őket újra kihallgatván, és

a leteendő eskü szentségére figyelmeztetvén, ők a szolgabírói jegyzőkönyvbe igtatott s általuk aláírt véleményt a határbeli dülők és táblák osztályozására nézve pontról pontra helybenhagyták; — és általam arra meghiteztettek.

4) Az úrbéri behozatalakori állapot tisztába hozása végett az uradalmi levéltárból N. helység úrbérét, úrbéri lajstromát, s a behozott úrberről szóló végrehajtási jelentést, mellyek 3 % 4 % és 5 % alatt ide vannak fektetve, kikerestetvén s általvévén, — és a jelenlegi állapottal, melly a 6 % alatt csatolt hiteles összeírásból kitetszik, a működő mérnök segítségével, pontosan összehasonlítván : az úrbér behozatalakori s mostani állapot képét előterjesztő, s azt, hogy a volt jobbágyok a szabályozás által birtokaik mennyiségére nézve rövidséget nem szenvednek, tisztán előtűntető combinatoriumot elkészítettem, — mellyet tisztelettel felmutatok 7 % alatt.

5) Az elkülönzendő legelő mennyiségének bírói megállapítására szolgáló adatokat, illetőleg a szolgabírói jelentés mellett fekvő % alatti jegyzőkönyvben megnevezett szakértő becsüsoket, valamint a volt földesúr és jobbágyok által tartatni szokott marhaszám iránt vallomást tett tanukat is, miután őket a leteendő eskü szentségére s a hamisan esküvoket váró büntetésre emlékeztettem volna, — ujlag kihallgattam, s jegyzőkönyvbe igtatott s általuk aláírt véleményeiket s vallomásaikat nekik felolvastam, miket ők pontról pontra s szóról szóra helybenhagyván, az esküt letették, és így általam hitelesítették. A legelő ügyét tisztába hozó adatokhoz még, a szolgabíró által előterjesztettek kivül az 5 % alatti végrehajtási jelentés arra vonatkozó pontjai, miszerint az n-i jobbágyoknak, kik most szük legelővel bírnak, akkor bő legelőjük volt, s a 8 % és 9 % alatt ide csatolt egyességek, mik szerint a szomszéd n-i és m-i hasonló természetű s földminőségű határookban a jobbágyoknak egy egész telek után 10 hold legelő engedtetett.

6) A működő mérnök által készített szabályozási tervet, magyarázattal kísérve, van szerencsém 10 % alatt ide csatolva előterjeszteni.

7) Ezen terv, valamint a többi fenforgó viszonyok iránt is a barátságos egyeztetést, annak hasznait s ajánlatosságát kellőképen kiemelvén, ismételve is megkísértettem, de minden siker nélkül; miért is hivatalos működésemet befejezettnek tekintvén, az összes perirományokat ezennel visszacsatolom.

Kelt sat.

7. §. Az úrbéri törvényszék további eljárása, felek szóváltásai.

A kiküldött törvényszéki biztos benyújtván jelentését, a hitelesített előmunkálatokkal s összegyűjtött adatokkal együtt : most van már ideje, hogy a felperes keresetét ki-merítőleg, s teljes határozottsággal formulázva elkészíthes-

se, s az alperes magát védhesse, vagyis : ellenbeszédét, ellenjegyzeteit benyújthassa.

Márt. 2-iki nyiltp. 35. §. A feleknek szabadságában áll a tanúk elleni kifogásaikat benyújtani. E végre, valamint a külömbeni jegyzetek és ellenjegyzetek benyújtása végett, a feleknek egy válasz és viszonzválasz, 14 napi határidő mellett, megengedtetik.

Febr. 2-iki utas. 172. §. Ha a felek között minden pontok iránt egyesség jött létre, az úrbéri törvényszék köteles azt minden irományokkal együtt, az 1853. mártius 2-kán kelt nyiltparancsnak 34. §-hoz képest, helybenhagyás végett az úrbéri főtörvényszék elé terjeszteni.

Ha az egyesség épen nem, vagy nem minden pontok iránt létesült, az úrbéri törvényszék köteles mind a két félnek kijelenteni, hogy szabadságukban áll, a bíróságnál minden tárgyalási irományokat s azok mellékleteit egy bírósági küldött főfelügyelete alatt megtekinteni s azokból netalán másolatokat venni. Egyszersmind a felperesnek keresete írásbeli előadása végett tizennégy napi határidő, s annak benyújtása után az alperesnek ellenészrevételei előterjesztésé végett tizennégy napi határidő szabandó, mellynél mind a két fél, a mennyiben még meg nem történt volna, kérelmét minden pontokban lehetőleg szabatosan tartozik előadni.

Ha az alperes ellenészrevételében még elő nem fordult tanúvallomásokra vagy más segédadatokra hivatkoznék, a felperesnek saját kérelmére még egy válasz s arra alperesnek viszonzválasz engendő, tizennégy napi határidő kiszabása mellett.

173. §. Az itt elősoroltakon kívül további periratok benyújtása meg nem engedhető. Az ezekre nézve kiszabott határidők csak fontos okokból hosszabbíthatnak meg. Ha valamely perirat az eredetileg kiszabott vagy meghosszabbított határidő alatt be nem nyújtatik, a késedelmes félnek a 160. §. határozataihoz képest, saját veszélyére s költségére képviselő rendelendő s az eljárás ezzel fejezendő be.

Az iratváltás befejezése után az irományok jegyzékbe vételére mind a két fél meghívandó, s ennél az előnyomozás és a hitelesítés alkalmával szerkesztett jegyzék veendő alapul és kiegészítendő.

Az úrbéri törvényszék tehát, a kiküldött biztos munkálkodásának befejezése után, végzést hoz.

Végzés.

N. N. törvényszéki kiküldött biztos az N. helység úrbéri szabályozási perében szükségelt, s az 1836-iki X-ik törvényczikkben kijelölt előmunkálatokat s nyomozásokat befejezván : ezek, az összes periratokkal együtt a törvényszéknél, egy törvényszéki hivatalnok felügyelete alatt, a felek által a hivatalos órákban megtekinthe-

tők, miről a felek (hivatalszolga által, vagy N. N. szolgabírótság útján) azon hozzáadással értesítetnek, hogy azokról, ha tetszik, másolatokat is vehetnek. Egyszersmind felperesnek, keresete írásbeli előadására, a kézbesítéstől számítandó tizennégy napi határidő tűzetik ki, melly alatt kérelmét minden pontokra nézve szabatosan előadja; ellenkező esetben a késedelmes félnek a febr. 2-iki ügyrendt. 160. §. határozatához kepest, saját veszélyére s költségére képviselő fogván rendeltetni, s az eljárás ezzel folytatattatni.

A felperes, ha a mondott következtetést kikerülni akarja, 14 nap alatt beadja szabatos keresetlevelét, vagy halasztást kér, melly e fontos ügyekben, mellyek alapos feldolgozást s komoly megfontolást olly nagy mértékben igénylenek, megtagadtatni nem igen fog.

Benyújtatván a szabatos, kimerítő keresetlevelét, a fennebbihez hasonló végzéssel ellátva közöltetik az alperes féllel. Így a felperesi válasz s alperesi viszonzválasz is. Végiratnak s ellenvégiratnak úrbéri perekben nincs helye, hanem az alperesi viszonzválaszra határidőt rendelő végzésben egyszersmind a becsomózás határnapja is kitűzendő.

Keresetlevel.

Tekintetes cs. k. úrbéri Törvényszék?

A t. törvényszékhez 1856. . . . -én benyújtott . . sz. alatti N. helység szabályozását s tagosítását megengedtetni kérő előleges keresetünk, és a t. törvényszéknek . . sz. alatti, úgy a nagytek. úrbéri főtörvényszéknek . . sz. alatti, a kért szabályozást s tagosítást megengedő s elrendelő ítéletei folytán, — miután most a törvényben kiszabott szükséges szabályozási előmunkálatok s nyomozások elkészítve, összegyűjtve s a mennyiben szükséges, hitelesítve is vannak, az ügy bővebb kifejtését s most már részletesen és szabatosan meghatározott kérelmünket következőkben terjesztjük elő :

1) A törvényszéki kiküldött biztosnak . . sz. alatti jelentéséhez csatolt 3 % jegyű úrbérből kitetszik, hogy Pest megyében fekvő N. helység, az úrbér behozatalakor a III-ik helyosztályba soroztatván, itt egy egész jobbágytelekre 2 pos. mérő alá való, vagyis 1 hold belsőség, 28 h. szántóföld és 12 kaszás rét osztatott ki; — találtatott pedig a 4 % alatti úrbéri lajstrom szerint, e helységben, az akkori hibás bemondás alapján, 38 egész telek. — Jelenleg miután rendes felmérés eszközöltetett, van ugyanott a % alatti telek könyv s 7 % alatti összehasonlító iromány szerint 52 úrbéri egész telek; és így az úrbér behozatalakori s a mostani állapot közt 14 egész teleknyi különbség mutatkozik, vagyis : 14 teleknyi, az az : 574 holdnyi maradékföld, mellyből előbb új telkek valának alakítan-

dók, mely azomban most, a márt. 2-iki legf. nyiltp, 8-ik §-a értelmében, a jelen birtokosok kezén hagyandó. — Felperes község tehát kéri a 41 holdjával 52 telekre számított, az az: 2132 holdnyi úrbéri birtokot a volt földesúrtól elkülönözve s tagosítva kiadatni, a maradványföldeket pedig azoknak törvényt kulcs szerinti megváltása mellett mostani birtokosaiknál hagyatni, s azoknak többi birtokához metszetni.

2) A hivatalos jelentés mellé csatolt 5 % alatti végrehajtási jelentésből, jelesen annak 6-ik pontjából, kitetszik, hogy N. helységnek már az úrbér behozatalakor bő legelője volt, és valóban a marhatartás e községnek mindenkor egyik legfőbb élelmi s keresetágát képezé. A % alatti térkép s 7 % alatti combinatoriumból kitűnik, hogy a jelenlegi közös legelő 1150 holdra megy. A 8 % és 9 % alatti csatolmányok továbbá bizonyítják, hogy szomszéd N. és N. helységekben, hol a legelő aránylag sokkal szűkebb, egyegy telekre mégis egyesség útján 10 hold adatott. Végre a szolgabírói jelentés mellett F. alatt kihallgatott s a törvényszéki bizottmány . . alatti jelentésének 5-ik pontja szerint hitelesített tanúk vallomása szerint az igen tisztelt volt földesúr ezen legelőt csak igen kis arányban szokta használni, s azon, a szomszéd pusztákról áthajtott csordáit és nyájait csak a birói szemlélt megelőzőt legutóbbi időkbén forgatta meg, világosan olly szándékkal, hogy ezáltal a szokottnál nagyobb terjedelmű legelőtési használatot bizonyítson. Mindezeknél fogva, hozzá járulván előadott okainkhoz még az is, hogy a volt jobbágyközség, a 10 % alatti szabályozási terv szerint, legelőilletőségül a közlegelőnek soványabb s homokosabb részét kapná: méltányosnak látszik, hogy minden egész telekre, s 8—8 házas zsellérre egyenként 12—12, 1200 □ öles holdnyi legelő, a lelkészek egy egész, a tanítónak és helységi jegyzőnek fél fél telki járandóság és így a 38 telek után 456; 124 házas zsellérnek (melly egyenlő 15½ egész telekkel) 186; az említett közhivatalnokoknak pedig 24, összesen tehát 666 hold legelő adassék, miszerint az 1150 holdra menő közlegelőből és ugyan annak legjobb részéből a volt földesuraság kizárólagos birtokában még 484 hold marad. Kérjük ezen 666 holdat a közlegelőből elkülönítve, és a többi úrbéri birtokkal egy tagban kiadatni; kivéven csupán azon kutyakaparónak nevezett 120 holdnyi darabot, mely soványsága s köves földje miatt szántóföldnek alkalmas úgy sem lévén, általunk közösül hagyatni szándékoltatik, hogy sertéseinknek s egyéb marháinknak szabad mozgási, s a mennyire lehet, legelőtési helyül szolgáljon.

3) A 10 % alatti szabályozási terv szerint a volt jobbágyok tagosított földjei a határnak kelet felé hosszú keskeny alakban elnyúló részében metszetréneki ki, s így azok nagyobb része a helységtől igen távol esvén, a művelés a kis birtokosokra nézve igen nehéz, fáradságos, és sok idővesztéssel járó lenne, holott a méltányosság kívánja, hogy a kisebb birtokosok lakhelyeik közelében kapják föl-

deiket. Felperes község tehát kéri, hogy az urbéri illetőség a faluhoz közelebb fekvő s azt körülvevő N. N. sat. dűlőkben adassék ki, s a mennyiben ellenvettetnék, hogy itt a földesuraságnak költséges épületei vannak, inkább ezen épületek becsárának megtérítésére ajánljózik, mintsem a határnak távol eső részeire szorításék sat.

4) Az idézett 3 % 4 % és 5 % alatti úrbér behozatalakori oklevelek tanusítják, hogy N. felperes községnek már az úrbér behozása idején úgy tűzi mint épületi faizása volt; az eljáró törvényszéki küldött úr által gyűjtött, s jelentése mellé csatolt adatokból, nevezetesen a . . alatti tanúvallomásokból kitetszik, hogy a község e jogát egész 1849-ik évig, a megfelelő favágási s fahordási szolgáltatások mellett, szakadatlanul gyakorolta is, és ezen gyakorlatban csak 1850 óta gátoltatott, miután t. i. az 184⁹/₉-iki zavaros viszonyok közt a vizsonos szolgáltatásokat teljesíteni nem akarta. Ezen kétségbe nem vonható jogos haszonvételnek magváltását, bizonyos annak értékének megfelelő erdőrészt elkülönzése s a község külön tulajdonába bocsátása által rendelvén a márt. 2-ki legf. nyiltparancs eszközöletni, felperes község a maga faszükségletének fedezésére szolgálendő s általa igényelt erdőrészt kiterjedését következő alapon kéri meghatározatni :

A kiküldött törvényszéki biztos úrnak . . alatti kiszámítása szerint felperes községbeli volt jobbágyok és zsellérek évi fafogyasztása 276 ölre megy, miből levonván a vizsonszolgáltatások értékét, marad 250 öl, ennek megfelel a . . alatti szakértők becslése szerint 120 hold erdő, miből, miután a helységben a lélkéz, iakolatanító és jegyző földeivel együtt 40 egész telek, és 124 zsellér van, kik nyolczat egy telekre számítva, 15¹/₂ egész teleknek felelnek meg járandóságaik tekintetében, — egy telekre jut 2 hold és 194 □ ölnyi erdő. Miután azomban ezen csekély mennyiség a községlakosok faszükségletét korántsem fedezi, és így a törvény jótékony célja elérve nem lenne; de azon bemondás is, mellyen a törvényszéki biztos úr számítását építette, a szabálytalan s rendetlen gyakorlat folytán, helyesnek s alaposnak épen nem tekinthető, és különben is a határbeli erdő olly nagy kiterjedésű, hogy az, a térkép s combinatorium kimutatása szerint 680 holdat foglal el : kéri a község, hogy egy egész telekre legalább 5 holdnyi, s így összesen 277¹/₂ hold erdő adassék, mellynek elkülönzése után is a földesuraságnak még több mint 400 hold erdeje marad. sat.

Miután felperes község a maga kívánatait minden egyes fenforgó pontra nézve szabatosan előadta, kéri a tek. törvényszéket, hogy jelen keresetlevélét az alperes féllel közölni; s annak, ellenjegyzetei benyújtására, törvényes határidőt kitzüzni méltóztassék.

Tisztelettel maradván sat..

8. §. Itélethozás.

A periratok becsomóztatván, következik az itélethozás, a törvényszék ünnepélyes nyilatkozata, mellyben a perbeli vitakérdéseket eldönti. A régi gyakorlatban annyi különböző ítélet hozathatott, a hány kérdés csak előfordult az úrbéri perben, p. o. külön ítélettel határozattak el az úrbéri telkek és zsellérek száma, a legelő mennyisége, a faizás, nádlás kérdései sat. Most *ítélet* csak *kettő* lehet, u. m. 1) azon előleges kérdésben : van-e helye a rendbeszedésnek? (mint feljebb láttuk) 2) az egész per befejezése után, a *végítélet*, mellyről most szó van.

Márt. 2-iki nyiltparancs 36. §. Az eljárás befejezése után az úrbéri törvényszék minden vitapontok felett egyenkint, de egy ítéletben, határozatának minden pontra nézve szoros indokolása mellett ítélt.

Febr. 2-ki utas. 175 §. A per befejezése után az úrbéri törvényszék a határozat hozatalához fogjon. Az eldöntésnél az úrbéri törvényszék az 1853. mártius 2-kán kelt nyiltparancsok rendeleteit és a korábbi úrbéri törvényeket köteles ugyan figyelemben tartani s a mennyiben még szakértők vagy tanúk kihallgatása forogna fenn, annál a fenn előadott módon eljárni. Ha pedig a felek által leteendő eskü forog fenn, nemkülömben az eljárás minden egyéb pontjaiban, mellyekre nézve az 1853. mártius 2-kán kelt nyiltparancsok s jelen utasítás különös határozatokat nem tartalmaznak, a polgári perrendtartás szabályai követendők.

Az úrbéri perekben hozott minden határozatok a polgári perrendtartás szabályai szerint bocsátandók ki, ennélfogva különösen ítéletek csak a 162. §. esetében s a véghatározat hozatalakor adandók ki, minden keletkező közbenső kérdések pedig a polgári perrendtartás szabályaihoz képest végzés által intézendők el.

A márt. 2-iki nyiltparancs 36-ik §-ának azon rendeletét, hogy az úrbéri törvényszék minden vitapontok felett *egy ítéletben* határozzon, az imént kiírt 175. §-al összehasonlítva, melly minden közbenső kérdést, a polgári perrendtartás szabályaihoz képest, *végzések* által rendel elintéztetni : az úrbéri ügyek ohajtott rendes, és tüzészerű folyamata érdekében igen helyesen fogunk cselekedni, ha ezen §-usoknak túlszigorú magyarázatot nem adunk; mert illy túlszigorú, szószerinti magyarázatot, melly lehetlenné tenné, hogy némelly főkérdések, miknek megállapításától függ a további alapos és szabályos haladás, előlegesen megoldassa-

nak, aligha fognának megköszönni az érdekeltek. Véleményem szerint is, melly egyező azon jeles commentálókéval, kik erre nézve nyilatkoztak, (Bay, Bodnár sat.) alig képzelhető a gyakorlatban, hogy egy ágasbogas, bonyolt, sokoldalú, sokféle s egymásnak részint előzményül és alapúl szolgáló kérdés eldöntését váró úrbéri peróriást egy vágással le lehessen ütni, egyetlen itélettel egyszerre befejezni. Kétségkívül lesznek esetek, midőn közbeszólló végzésekre lesz múlhatlan szükség, mellyeknek előrebocsátása nélkül az alapos tovább haladás gátolva lenne, vagy pedig az úgynevezett végítélet után még egy másik valódi végítéletet kellene hozni; p. o. bizonyos földek iránt kétség forog fenn: vajjon úrbéri vagy majorsági természetűek-e, vagy: a lakosok egy részéről nem tudatik, úrbéri zsellérek s így a legelőben részesítendők-e? sat. míg ezen kérdés biróilag el nem döntenek, a mérnök nem tudhatja, mit tegyen azokkal, hogyan készítse tervét. — Ha tervet készít a nélkül, hogy a bíróság nézeteit előlegesen tudná azon lényeges kérdések iránt, mellyeknek elhatározása annak alapúl szolgál: a bíróság itélete után hihetőleg új tervet s új combinatoriumot kell neki csinálni, és ezt ismét hitelesíteni kell, és ennek folytán ismét új itéletet hozni. Elöttem tehát igen gyakorlatiatlan s czélszerűtlen eljárásnak látszanék, ha a törvényszék egyetlenség végítéletben döntene el mindent, telekszámot, kérdéses földek jogi természetét, legelő- s erdőmennyiséget, sat. Sokkal természetesb és helyesb eljárás kétségkívül mindazon kérdéseket, mellyekre nézve a megkívántó előnyomozások már befejeztettek, egyenkint s egymásután *végzések* által dönteni el, így a tervkészítő mérnöknek alapot szolgáltatni, s a végítéletben azután valóban végelhatározást mondani ki minden fenforgó pont felett, mellyet azonnal a végrehajtás követhessen.

Az úrbéri perekben hozott itéleteket illetőleg általában megjegyzendő, hogy úrbéri ügyekben meg nem jelenés, vagy nem védelmezés miatti makacsság alapján hozott itéleteknek nincs helye, hanem a hanyag vagy makacs felek azzal sujtatnak, hogy részükre s költségükre a törvényszék rendel ügyvédet, s hogy a bélyegmentesség jótéteményét, melly különben az úrbéri eljárásokban divatozik, elvesztik.

9. §. Perorvoslatok.

Úrbéri perekben két perorvoslat engedtetik, u. m. 1) a föllebbezés, 2) a megigazítás.

Márt. 2-iki nyiltp. 37-ik §. Az ítélet a feleknek minden sietéssel kézbesítendő.

Azon félnek, melly az első bírósági ítélet által magát terhelve érzi, szabadságában áll, a kézbesítés utáni tizennégy nap alatt, panaszáának okait írásban az első bíróságú úrbéri törvényszéknél benyújtani, melly is azt, minden periratok felterjesztésével az úrbéri főtörvényszékhez juttatandja.

38. §. Az úrbéri főtörvényszék a felterjesztett pereket beérkezésük sorrende szerint veendi fel, s ítéleteit a feleknek az első bíróságú úrbéri törvényszék útján kézbesítendi, kiknek az úrbéri legfelsőbb törvényszékhez folyomódás joga minden esetben megengedtetik.

Az ezen folyamodás közbevetésénéli eljárás tekintetében a megelőző szakasz határozatai alkalmazandók.

Az úrbéri legfelsőbb törvényszéknél a perek hasonlóképp beérkezésük sora szerint veendők fel.

Ha a felsőbb bíróság a nyomozásokat tökéleteseknek nem találja, a per, kiegészítés, és a körülményekhez képest új ítélethozás végett az első bíróságú törvényszékhez visszszaküldendő.

Febr. 2-iki utas. 176. §. Az első folyamodási úrbéri törvényszékek ítéletei ellen a feleknek az 1853. mártius 2-kán kelt nyiltparancsok 37 és 38 §§-hoz képest az úrbéri feltörvényszékhez föllebbezés, s ez utóbbinak ítéletei ellen, még egyenlő határozat esetében is, az úrbéri legfőbb törvényszékhez föllebbezés nyitva áll.

Ezen föllebbezésekre, valamint a határozatok végrehajtására vonatkozólag, a mennyiben az 1853. mártius 2-kán kelt nyiltparancsok eltérő rendelkezéseket nem tartalmaznak, a polgári perrendtartásnak az írásbeli eljárásbani föllebbezést és felülvizsgálatot s a végrehajtást tárgyazó szabályai követendők.

Lényeges külömbség tehát a közönséges polgári perekben s az úrbéri ügyekben engedett föllebbezés közt, hogy míg amazokban, két egyenlő határozat esetében, rendes felebbvitelnek helye nincs, hanem csak rendkívüli felülvizsgálat és semmités iránti kérelemnek, formahibák vagy a törvénynek világosan hamis alkalmazása miatt: úrbéri ügyekben, két egyenlő határozat esetében is, rendesen nyitva áll a föllebbezés a legfőbb úrbéri törvényszékhez is, melly rendelkezésben ujolag ki van fejezve az úrbéri ügyek kiváló fontosságra s nemcsak magánosokat, hanem a közérdeket s közjót is illető természete. Ez azomban csak a végítéletekre

nézve áll így; ellenben a megengedhetőség kérdésében hozott első ítélet, melly nem olly lényeges, a nyiltp. 31 s az ügyrendt. 163. §-ai szerint, mint annak helyén láttuk, csak a főtörvényszékre, s nem tovább fölebbezhető. Valamint hát a főkérdésben két egyenlő ítélet ellen is van helye panasznak: úgy az előleges kérdésben az elsőtől különböző második ítélet sem fölebbezhető.

A fölebbezéssel semmiségi panaszt is lehet összekötni, ha a febr. 2-iki utas. 131. §-a szerint elfogulatlan bírácoknak megkivántató száma (3) nem volt jelen a tanácskozásnál. Ez esetben a felsőbb törvényszék, a határozatot megsemmisíti (ha semmiségi panasz nem tétetett is, de fölebbezés útján a per elébe jut, ugyanezt *hivatalból* tenni kötelees), s a törvényszék törvényszerű kiegészítése mellett, újabb tanácskozást rendel.

A *végzések* ellen *folyamodásoknak* van helye, mellyekben szinte kérethetik *semmisítés*, ha az említett formahiba követtetett el.

Feltűnik még, a jelen rendszert a régivel hasonlítván, hogy míg 1848 előtt a fölebbezésnek egész a kir. helytartóságig *hivatalból* kellett megtörténni (1836: X. 6. §.) most az a felek tetszésére s belátására van bizva; amannak oka az adóalapot őrző gyámkodási rendszerben feküdt, míg most annak szüksége megszűnvén, kiki magáról kell, hogy gondoskodják.

Másik az úrbéri ügyekre nézve megengedett perorvoslat az ügynevezett megigazítás, melly a közönséges ügyekben szokásos perujítás helyét pótolja.

Márt. 2-iki nyiltp. 41. §. Úrbéri perekben perujításnak nincs helye.

A szabályozás alkalmával történt számítási vagy felmérési hibák, vagy a végrehajtásnál elkövetett helytelenségek helyrehozása, megigazítás útján eszközöltetik.

Az ebbeli kérelem, külömbeni elenyészése mellett, a szabályozás befejezésétől vagy a végrehajtás megtörténtéből számítandó egy év alatt bejelentendő.

Ez mind írásba foglalva az első bíróságú úrbéri törvényszéknél, — mind pedig szóval az illető szolgabírói hivatalnál, mint politikai hatóságnál történhetik, melly is e felől jegyzőkönyvet készítend, s azt haladéok nélkül az úrbéri törvényszékhez küldendi.

42. §. Ennek következtében az úrbéri törvényszék, ha a kérel-

met nyilván alaptalannak nem találja, saját tagjai közül egyet egy hites mérnökkel együtt a helyszínére küld a végett, hogy a szolgabírói hivatal egy tisztviselőjének hozzájárultával a szükséges nyomozások megtétesenek.

Ezen nyomozás napja és célja az érdeklett felekkel olly hozzáadással tudatandó, hogy ezen határidő eltelte után további utólagos felszólalásoknak helye nem leend. Ha ezen alkalommal barátságos egyesség nem létesülhet, a bizottmány erről az úrbéri törvényszéknek jelentést teend.

A panasz ezután jelen nyiltparancs szabályai szerint intézendő el.

10. §. A végrehajtás.

Következik már az egész eljárás koronája s megtetésülése, a *végrehajtás*.

Márt. 2-iki nyiltp. 39. §. A jogerejű ítéletek végrehajtásának, kellő kiadásuk s hivatalbóli kihirdetésök után, és pedig az úrbéri törvényszék egy tagja által, a szolgabírói hivatal egy tisztviselőjének hozzájárultával kell történnie.

A végrehajtó bizottmány a működő mérnök előleges meghallgatása után a végrehajtás idejét meghatározza s erről a feleket olly hozzáadással értesíti, hogy a kitűzött végrehajtási határnapon a mérnök bevezetése végett jelenjenek meg, ellenkező esetben az jelenlétük nélkül is meg fogván történni.

A kihatás a bíróilag helybenhagyott szabályozási terv szerint történik. A kihatás befejezése után a bizottmány egy hites mérnök hozzájárultával az új telekkönyv, az új térkép és a telkek új táblájának hitelesítéséhez fog.

A végrehajtás befejezéséről a bizottmány, az első bíróságú úrbéri törvényszéknek minden perbeli és végrehajtási iratok előterjesztése mellett pontos jelentést teend.

A jogerejűvé vált ítélet az első bíróságú törvényszék ülésében kihirdetttven (azaz felolvastatván, hová a felek jelenléte nem szükséges) s a feleknek kiadatván, a végrehajtást a törvényszék egyik kiküldött tagja, egy szolgabíró hozzájárultával teljesíti.

Ezen végrehajtó bizottmány a működő mérnök előleges meghallgatása után, határnapot s helyet tűz ki a mérnöknek a munkálkodásba leendő bevezetése végett, erről a feleket értesítvén. A kitűzött határnapon a mérnöknek átadja az ítéletileg helybenhagyott új szabályozási tervet (térképet) s egyéb segédeszközöket, meghagyván neki mikép ezek nyomán az illetőségek egyenkénti (individualis) kihatását a helyszínén tegye meg, s erről külön térképet, földkönyvet, s telektáblát készítsen. Munkálatával a mérnök elkészülvén, s ez bejelentvén, a végrehajtó bizottmány új határnapot tűz ki, a mérnöki munkálat meghitelesítése, s az illetők birtokba vezetésére, mellyre a feleket is meghívja.

A helyszínén a bizottmány a hitelesítő mérnök által próbaméréseket tétet egészben, és részletekben, s hibát nem találván, a térképet, földkönyvet, telektáblát maga s a hitelesítő mérnök aláírásával hiteleseknek bizonyítja.

Ezzel a végrehajtás be lévén fejezve, erről jelentését a bizottmány a törvényszékhez beadja, oda kapcsolván minden periratokat, a térképet, különösen az új földkönyvet, és telektáblát — mind-egyiket három példányban a törvényszék, felperes és alperes részére; a térkép a földesurat illeti.

40. §. Az első bíróságú úrbéri törvényszék a megtörtént szabályozás eredményét, az illető munkálatokkal együtt, az illető telekkönyvi és adószorozati hivattal, az erre vonatkozó további hivatalos eljárás végett közölni köteles.

A végrehajtás menetele a kiírt § ban elég részletesen és szabatosan lévén leírva, itt csak azt jegyezzük meg, hogy a végrehajtásra különösen az egyéni (individualis) kiszakasztás, s az ezt kimutató abrosz és földkönyv meghitelesítése tartozik. Első stádiuma: hogy a mérnöknek megmagyarázik, hogy az ítéletileg már helybehagyott új szabályozási terv nyomán, melly t. i. már a combinatoriummal együtt bemutatott, de a mellyen az egyéni kiszakasztás még kijelölve nem volt, a birtokok egyénekenkénti kiszakasztását, kiosztását készítse el; második stádiuma, a mondott kiosztási munkálat elkészülte után, hogy ezen munkálat, egyes illetőségek próbafelmérése után, hitelesítettik, s az egyes birtokok azután az illető tulajdonosoknak átadatnak. — A végrehajtó bizottmány feladata még azon kárpótlási egyéni jegyzéket is elkészíteni s a törvényszéknek bemutatni, mellyről a kárpótlási s földtehermentesítési pátens 10. §-a szól, s melly azután a megyei hatóság útján a földtehermentesítési országos bizottmány elébe terjesztendő; mellyben ugyanis ki van téve: mennyi jutott egyegy birtokosnak a maradványföldekből, s mennyit köteles azért a volt földesurnak kármentesítés fejében fizetni.

A végrehajtás közben kétségkívül sok nehézség fordulhat elő; s különösen nevezetes és nem csak az egyes érdekeltekre nézve, hanem országos köztekintetben is nagy fontosságú azon a törvény által megfejtetlenül hagyott kérdés: vajjon ott, hol a lakosok elfogúlt többsége a maga birtokát egy tagban kivenni, különösen pedig a közlegelőt felosztani nem akarja, a józanabb kevesebbég pedig egy

tagbani tagosítást óhajt a maga részére: van-e joga a kevesebbeknek, saját birtokának a többségétől elkülönítését, s kinek-kinek részére egyetlenegy tagbani kihatását kívánni? van-e módja s lehetsége a többség okatlan akaratának nyitgétől, s így annak valódi zsarnokságától megmenekülni? vagy pedig kénytelen fejét a zsarnokság alá hajtani, s arról, a mit mély meggyőződése hasznosabbnak hisz, mások korlátoltabb felfogása s gyakran egészen okadatolatlan, az örültséggel határos makacskodása miatt lemondani? — Ezen eset igen gyakran fordul elő, s kívánatos volna, hogy a törvény pótlólag mondaná ki határozottan: *igen!* — Egyesek tagosításának jó példája kétségségkívül buzdítólag fogna hatni a hátramaradt többiekre is, ha majd tapasztalásból látnák s éreznék ezen bölcs rendszabály üdvös eredményeit; és azon állam törvényhozásának, mely magát a tagosítást, a józan s művelt mezei gazdálkodás ezen nélkülözhetlen feltételét, felvilágosodott államhoz illőleg, pártolja s kegyeli, alig lehetne e kérdést másként dönteni el, mint: hogy „egyesek dicséretes törekvése a többség nem igen dicséretes dacza s elfogultsága ellenében a bíróság által pártoltassék, és érvényre emeltessék.“ Az ellenvéleményük abból indulnak ki: hogy valamint a szabályozási és tagosítási per megkezdésére a márt. 2-iki nyiltparancs 26-ik s a febr. 2-iki utasítás 158-ik §-a valamint már az 1840-iki 7-ik törvény szerint is a volt jobbágyközség többségének akaratára kívántatik: úgy annak megengedése is, hogy az egyesek egy tagban vehessék ki, illetőségeiket, a többség akaratától függ. — Erős hitem szerint azomban, mellyet a tagosítási ügyet szívükön viselő bíróságok reménylhetőleg törvényszéki igazsággá is fognak emelni, abból, hogy a kevesebbesség tagosítást nem kezdhet, korántsem következik, hogy miután a szabályozási per lefolyt s az abban készült terv és meghozott ítélet folytán a birtok végrehajtásilag kimetszetik s az illetőknek átadatik, folyvást a többség akaratától tartassék függésben egyeseknek azon kívánsága, hogy részükre saját illetőségük egy tagban külön kimetszessék. A szabályozási s elkülönzési per lefolytával minden úrbéri kötelék s község megszűnik; mindenki a maga elkülönzött birtokának szabad és korlátlan tulajdonosa lesz, s reá nézve valódi jogsértés, de egyszersmind az állam céljai

ellen is volna, őt a tagosítás jótékonyságából, másoknak hibája miatt kizárni. Tagadhatlan, hogy a kevesebbség vagy egyesek illetően kivánságának teljesítése sok helyütt nagy nehézséggel jár, s a mi elméletileg tisztán áll az a gyakorlatban erős akadályokra talál, mellyeket leginkább csak egyesség útján lehet legyőzni. Kevés eset lesz azonban, mellyben egy ügyes és a tárgy fontosságától lelkesített mérnök olyan tervet ne tudna kidolgozni, melly a többség által megtartatni kívánt szétszórtságot és legelőközösséget egyes józanabbaknak tagosítási vágyaival öszhangzásba hozni ne tudná.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A már folyamatban levő régibb úrbéri perekről.

Márt. 2-iki nyiltp. 46. §. Az 1848. april hónap előtt végképen eldöntött és a volt magyar királyi helytartótanács által az ítéletek végrehajtása végett az első bírósághoz visszaküldött minden szabályozási és tagosítási perek, az ezen nyiltparancsban kiszabott eljárás megtartásával végrehajtandók, mi részben a legfelsőbb bíróság ítélete szolgál zsinórmértékül.

Ugyanennek kell történnie mindazon perekkel is, mellyek az 1848. aprilis hónap óta az egykori magyar királyi tábla által végképen eldöntettek s végrehajtás végett az illető bírósághoz visszaküldettek.

47. §. Az 1848. april hava előtt indított s a perben talált hiányok felvilágosítása vagy kiegészítése céljából az első bírósághoz ujlagos határozás végett visszaküldött perek, az ezen nyiltparancsban felállított elvek szerint tárgyalandók s elintézendők.

Hasonló eljárás lesz megtartandó azon perekre nézve is, mellyek 1848. april hava után az azóta felállított ideiglenes bíróságok előtt indítottak, s bíróságilag még el nem döntettek.

Azon perek, mellyek első bíróságilag már eldöntettek, de felsőbb átvizsgálás alá még nem terjesztettek, átvizsgálás végett az illető úrbéri főtörvényszék elé terjesztendők, s úgy ezek, mint azok is, mellyek jelenleg felsőbb átvizsgálás alatt léteznek, a felsőbb s legfelsőbb úrbéri hatóságok által ezen nyiltparancs elvei szerint döntendők el.

A fennálló törvényszékek által már átvizsgált perek ellen a folyamodás a legfelsőbb úrbéri törvényszékhez ezen nyiltparancs elvei szerint történik.

Az eddigi törvények és az ezek értelmében hozott jogerejű határozatok alapján tett végrehajtások felsőbb bírósági átvizsgálás végett többé nem terjesztethetnek fel.

48. §. A barátságos egyesség útján 1848. april hava óta létrejött és végrehajtott tagosítások, ha és a mennyiben a mai napig ellenük felszólalások nem történtek többé meg nem támadtathatnak.

A még végre nem hajtott egyességek az úrbéri főtörvényszék megerősítése alá terjesztendők.

Az idevágó irományok az illető telekkönyvi és adósorozati hatóságokkal (40. §.) közlendők.

1848. april hava előtt úrbéri ügyekben, mellyek politikai úton folytattattak, a kir. helytartótanács s cancellária voltak a felső bíróság; 1848. april hava után pedig ezen ügyek a kir. táblához tétettek át. Törvényes bíróságok ítéleteit, mellyek annak rende szerint hozattak, — bárha ezen bíróságok politikai változások s újabb szervezések folytán megszűntek s helyökbe mások léptek is — tiszteletlenül ignorálni s félrevetni nem lehet, s az állam, melly ezt tené, igen veszélyes eljárást követne. Bölcs és helyes rendelet tehát, hogy ha a perek még az újabb szervezetet megelőző, akkor törvényes bíróságok által végítéletekkel láttattak el, mellyeket azomban ekkorig (a közbejött forradalom, s a törvénykezésnek időközbeni szünete miatt) végrehajtani nem lehetett: ezen ítéletek a most már illetékes, és működő úrbéri bíróságok által, minden változtatás és módosítás nélkül végrehajthatók, és pedig ha a felek a végrehajtást nem szorgalmazzák, annak hivatalból is teljesítenni kell. Az ítéletek ugyanis azért hozattak, hogy végrehajtsanak, s úrbéri viszonyok feletti ügyekben, mellyeknek rendbehozása nem csak egyesek, hanem a köznek is érdeke, azoknak végrehajtását a felek tetszésétől függővé tenni nem lehet.

Olly, még 1848 előtt kezdett perek, mellyekben végítélet, az akkori bíróságok által az akkori törvények szerint nem hozatott, mellyekhez tehát még az úrbéri bírónak nyúltni lehet, mellyek még az első bíróságok előtt sem végeztettek be, vagy a felsőbb bíróságoktól a bennök talált hiányok pótlása végett ezekhez visszszaküldettek; vagy olyanok, mellyek az első bíróságok előtt ugyan bevégeztettek, de a felsőbb bíróságokhoz fölebbeztettek, s ott vár-

tak végeldöntésre. Mindezen perek az illető úrbéri bíróságokhoz az uradalmak, megyék, s volt kir. tábla levéltárából, hol azoknak eredetei fekszenek, átteendő, s a mennyiben még az első bíróságok által be nem végzett állapotban vannak, az első bíróságú úrb. törvényszékek által átalakítandók, s a márt. 2-iki nyiltp. elvei szerint tárgyalandók és döntendők el; a mennyiben pedig az első bíróságok által már bevégeztettek s fölebbezés útján felterjesztendők voltak, vagy valóban már fel is terjesztettek: a fő- vagy legfőbb úrbéri törvényszékhez teendő, mellyek a volt kir. helytartótanács, cancellária, s a kir. táblának 1848-ban alakított úrbéri senátusa helyébe léptek

A melly fokozatú bíróság előtt volt az úrbéri per elitélés végett az 1848 előtti vagy alatti állapot szerint: ugyanazon fokozatú bíróság elébe kell most is kerülnie, melly t. i. amazt a jelen rendszerben pótolja. Az úriszékek helyett vannak az első bíróságú úrb. törvényszékek; a megyei törvényszékek előtt fölebbezésben volt perek már az úrb. főtörvényszékekhez teendő, a kir. tábla legf. vizsgálata alatt volt perek végre a bécsi legfőbb úrb. törvényszék elitélése alá tartoznak.

A még be nem végzett régi pereknek az illető levéltárakból áttételét, a felek folyamodására, a most illetékes első foly. úrbéri bíróságok eszközlik. A perek át lévén téve: a feleknek határidő tűzetik ki az átalakítás iránti tárgyalásra, melly alkalommal kifejtetik s tisztába hozatik: megtették-e s rendben vannak-e mind azon előmunkálatok, mellyeket a törvény a perek felszerelésére, s alapos ítélet hozhatása végett, megkíván; ha igen, akkor a felek a febr. 2-iki utas. 172. §-a szerint engedett periratok benyújtására utasíttatnak; ha pedig a per kellőképen, és a márt. 2-iki nyiltp. szabályainak megfelelőleg, felszerelve nincs, az illető szolgabíróságnak hagyatik meg a törvény szerinti felszerelés. Ha a per még csak azon legelső stádiumon áll, hol a megengedhetőség kérdése sincs eldöntve: először is ezen kérdésre nézve hallgattatnak ki a felek, s ebben hozatik végzés, vagy ítélet.

A párens 46-ik §-a, melly szerint a végképen eldöntött, végrehajtható végítélettel ellátott úrbéri perekhez a mostani

biróságoknak többé nyúlni nem lehet, hanem azokat, a meghozott jogérvényes végítélet szerint, végrehajtani kell, gyakran jön összeütközésbe a pátens első szakaszában kimondott elvekkel, p. o. a 8-ik §-al, miszerint a maradékföldek (remanentiák) a jelen birtokosoknál maradnak. — Az 1848 előtt meghozott s minden bíróságokon keresztül helybehagyott és végrehajtás végett visszaküldött, de az 1848-ki események közbejötté miatt végre nem hajtathatott ítélet p. o. megrendeli, hogy a remanentiális földekből úrbéri telkek alakítassanak; most ezen ítéletet a 46. §. szerint szóról szóra végre kellene hajtani; az pedig képtelenség, hogy most már úrbéri telkek alakítassanak, mert ki conferálná azokat, és kinek? miután nincs többé földesúr, s nincs többé jobbágy. — Ezen kérdés is azok közé tartozik, mellyek a magas ministerium megfejtését várják. — Véleményem szerint a kérdés megfejtendő úgy, hogy a maradékföldről a mennyiben az azokból alakítandó telkek már conferálva vannak valakinek, csakugyan az ítélet szerint telkek alakítandók, s az illetőknek adandók; a mennyiben pedig új gazdájok megnevezve nincs, vagyis: conferálva nincsenek, maradnak a mostani birtokosok kezén azon arányban, melly a már conferált telkek alakítására megkivántató holdszám levonása után, mutatkozik; p. o. M. helységben van ezen eset. A szabályozás után fenmaradt 12 új telek-alakítására szükséges 492 hold; ebből a volt földesúr conferált 6 egész telket; a többi nincs conferálva. A per egészen lejárt, s végítélettel el van látva, és a helyt. tanácstól 1847 végén végrehajtás végett visszaküldve. A végrehajtás az 1848. tavaszán közbejött események miatt meg nem történhetett. Most ezen ítéletnek végrehajtására kerül a sor. A 46-ik §-us szerint azt szóról szóra, változtatás nélkül végre kell hajtani, — a mártius 2-iki pátensben kitűzött *eljárás*, de nem annak *elvei* megtartásával. — 6 telek alakítására való 246 hold nincs conferálva, ez tehát marad a mostani birtokosok kezén; a conferált 6 telekre való 246 holdat megkapják a szabályozási perben előadott tervben megnevezett egyének, a mostani birtokosok pedig a kezeiken levő, jobbágyi illetőségüket túlhaladó plusznak csak felét tartják meg, azaz: a ki bir 6 holdat, megtart 3-at, sat.

HATODIK FEJEZET.

Az egyességekről.

Az úrbéri nyiltparancs az eljárás minden fokozatán buzgón ajánlja a barátságos egyességet, s megparancsolja annak előleges megkísértését.

A 9-ik §-us szerint az irtásokra nézve a *barátságos egyezkedésnek* az illető szolgabírói hivatal befolyása mellett kell történnie, s csak, ha az ilyen egyezkedés nem sikerül, akkor köteles a földesúr, a kiszabott határidő alatt, a visszaváltást törvény útján teljesíteni.

A 11. §. szerint, a volt jobbágyok számára kihalásandó erdőterület akkor lesz az úrbéri törvényszékek ítélete által meghatározandó, ha az iránt *szabad egyezkedés* nem jön létre.

A 15. §. szerint, a nádlási haszonvétel, *szabad egyezkedés*, vagy az úrbéri törvényszékek ítélete által szabályoztatik.

A márt. 2-iki nyiltp. 27. §-a s a febr. 2-iki utas. 159. §-a szerint ott, hol a törvényes arányosság be nem hozatott, köteles az úrbéri törvényszék mindenképen előtt a közbirtokosok közt *egyezkedés útján* egyetértést eszközölni.

A márt. 2-iki nyiltp. 33-ik § a szerint az előleges kérdések eldöntése s a per felszerelésére megkivántató *segédadatok* egybeüjtése és hitelesítése után köteles a bíróság mindenképen azon lenni, hogy a peres kérdések *egyezkedés útján* kiegyenlíttessenek. A febr. 2-iki utas. 167-ik §-a szerint a felmérés, a telekkönyv szerkesztése, a dűlők osztályozása vagy más pontok iránt a felek közt villongások támadnak, ezeket a szolgabíró *egység által* igyekezzék kiegyenlíteni. A 171. §. szerint: a törvényszéki küldött, a hitelesítés megtörténte után, minden kitelhető módon azt eszközölje, hogy minden vitapontok *egység útján* intéztessenek el.

Az egyességek körüli eljárást illetőleg: a kötött egyességek, akár a politikai hatóságok, akár az úrbéri bíróságok közbejárásával történtek, jóváhagyás végett minden esetre (hivatalból) az úrbéri főtörvényszék elé terjesztendők (márt. 2-iki nyiltp. 9. §. 34. §.) Ha az egység nem minden pontra nézve történt ugyan meg, de mégis némelyekre nézve sikerült: a tárgy elintézésének bírói ítélet által kell ugyan történni; de azon pontokra nézve, melyek iránt egység történt, ezen egység szolgál az ítéletnek alapul és sinórmértékül. (34. §. febr. 2-iki ügyrendt. 172. §.)

Nevezetes anomaliának látszik, hogy midőn a bírói ítéletek föllebbezése az azokkal meg nem elégedő felek tetszésére hagyatott, s most már nem történik hivatalból, mint 1848 előtt, midőn az adóalap őrzésének tekintete, s az adózó nép feletti gyámkodás, hivatalbóli felülvizsgálatot parancsolt: — az egyességeket, melyek a saját

ügyeikben függetlenül intézkedő, teljes korú, maguknak jogi tanácsadót szabadon választó, ezentúl senkinek gyámsága alatt nem levő, egyenjogú felek szabad akaratával kötöttek, és így a feleknek sokkal több megnyugvást adnak mint a birói ítéletek, mellyek gyakran izlésük és vágyaik ellen ütnek ki, hivatalból szükség fölébbezni.

Fontos és a törvényhozásnak világosabb elintézését váró kérdés az úrbéri főtörvényszékeknek az elibök terjesztett egységek körüli hatását illetőleg : hogy ezen hatóság mennyire terjed? kiterjed-e az egységek érdemleges tartalmának vizsgálatára is, vagy csupán arra, hogy a kellő formaságok megtartottak-e, az egyezkedők egyezkedési képessége, felhatalmazása stb. rendben van-e? A nyiltparancs 34-ik §-a az úrbéri főtörvényszékeknek „jóváhagyási” jogáról szólván, ezen kifejezés azt látszik feltételezni, hogy jóvá nem hagyási, vagyis elvetési joggal is birnak, és valóban ezen jog gyakorlatába be is helyezték magokat az úrbéri főtörvényszékek. A kérdés legfelsőbb elhatározás alá van terjesztve mint sok egyéb kétes kérdés is. Alig volna nagyobb képtelenség képzelhető, mintha azon egységeket, mellyek önálló, teljeskorú, szabad akaratú felek által saját tulajdonukra nézve annak rendi szerint kötöttek, bárki-nek is gyámkodva felülvizsgálatni s nem tetszés esetében eldobni lehetne; ez a mostani átalakult állapotok közt valóban különös színben mutatkozó feltámadása s kísértése volna azon rendszernek, melly a dicasteriumok, megyék és földesurak gyámsága, de ’egyszersmind botja alatt levő, tudatlan, önállástalan, szabadságtalan jobbágyaság, és a népnek csupán egy osztályára támaszkodó fundus contributionalis 1848 előtti korában divatozott, s a „misera plebs contribuens” és csak az önámítók által magasztalt gyámkodási rendszer fogalmaival volt öszszekötve. Szerény véleményem szerint az úrbéri főtörvényszékek felügyelete csak a formaságokra terjeszkedhetik, és sohasem oda, hogy szabad emberek szabad egységei fellett pálczát törhessenek.

Valóban semmi sem lehet kívánatosb, mint hogy a volt földesurak és jobbágyok közti kényes, sokszor igen bonyolt, sajátos, és a legbölcsebb bíró által is e téren — hol a szoros jogi tekintetek politikai szempontokkal vannak vegyítve s a szigorú igazságot méltányosságnak kell mérsékelni — csak nehezen eligazítható kérdések *egységek* által intéztessenek el; és alig lehet dicséretesebb s neme-sebb fáradozás, mint azoké, kik a feleket, különösen a földbirto-kukhoz melegen ragaszkodó, de gyakran sokszerű előítéletekben elfogult néptömegeket a törvények igaz értelméről felvilágosítani, s az engedékenységgel hasznairól, szükségéről meggyőzve, az ellentétes érdekek küzdelmei közt, barátságos kiegyezésre birni törekednek. — Leginkább az ügyvédek, lelkészek, községi jegyzők, s egyéb előljárók, mint a felek értelmes és bizodalmas tanácsadói, hivatvák arra, hogy az uralkodó elfogultságokat s a régi viszonyokból száza-dokon keresztül öröklött bizalmatlanságot eloszlassák, az egység

áldásait kiemeljék, s az ügy előmozdításában hazafiúi hűséggel s buzgalommal apostolkodjanak.

Sokan annyira mennek nemes túlbuzgóságukban, hogy a községlakosok kevesebbségétől el akarják vonni azon jogot, hogy a többség által óhajtott egyességet gátolhassa. Úgy okoskodnak, hogy a törvény e jogot csak a község javára adhatta; a község java pedig rendszerint jobban elérhető egyesség útján, mint per által, s az egyesség gátolása a többségnek, s magának az elfogúlt kevesebbségnek is rendesen kárt okoz; a kisebb rész vétőjének csak úgy lenne értelme, ha az eddigi birtok csökkentéséről volna szó, de ezt azon bíróság, mellynek felülvizsgálata alá kerül az egyesség, úgy sem engedi. — Véleményünk szerint azonban a többségnek illy jogot, hogy a kevesebbséggel a maga nézeteit *egyesség útján* kényszerítőleg elfogadtassa, megadni nem lehet, mert ez valódi tulajdonjog sértés volna politikai s nemzetgazdasági okokból; a többség kényszerítése csak arra terjedhet, hogy a szabályozást a nem-akaró kevesebbség ellenére is bíró elébe vihesse, mellynek ítélete azután kényszerítő erővel bír, de azontúl semmi esetre nem. — Az egyezkedési mezőn tehát nem marad fenn egyéb eszköz, mint a rábeszélés, felvilágosítás hatalma; a kevesebbség, ha komolyan meggondolja, hogy per útján alkalmasint kevesebbet fog nyerni, mint egyesség útján, melly a földesurat rendesen hajlóbbá, kedvezőbbé hangolja, — hogy a hosszas per idővesztésbe s költségbe és fáradozásba kerül, és ezen veszteségeket a pár holdnyi különbség, mellyet talán perúton megnyerni lehetend, aligha pótolja; hogy a volt földesúr s jobbágyok barátságos kiegyezése többféle tekintetben a jövőre nézve is olly jótékony esemény, melly úgy a közre, mint egyesekre nézve a legáldásosabb eredményekkel kecsegtet sat. kétségkívül elsőbbséget ad az egyességnek a lélekvesztő s kiszámíthatlan áldozatokkal és kellemetlenséggel járó perút felett, főleg ha a bujtogató elemek működése lehetlenné tétetik.

Az egyességeket igen előfoga mozdítani, ha a községek bizalmukat érdemlő férfiakat hatalmaznak fel, kik érdekeikben eljárjanak, vagy legalább saját tagjaik közül egy választmányt neveznek, melly az egész község nevében az ügyet teljhatalommal vezesse s befejezze.

Az egyességek kötésénél pedig vigyázzanak az illetők, 1) hogy azok kellő törvényes alakban, s ha magával a féllal nem, úgy annak kellőképen meghatalmazott képviselőjével kötessenek meg: 2) hogy *hiányosak* ne legyenek, azaz: a földesúr és jobbágyok közti összes viszonyokra kiterjeszkedjenek, s azokat kimerítőleg, minden további vizsgálódásnak elejét véve, szabályozzák; világosan, tisztán, minden kétértelműség nélkül szerkesztessenek,

Utolsó szavam legyen e lapokon: „Éljenek az egyességek, s azon okos és becsületes hazafiak, kik azokat eszközlik!”

Telekkönyv mintája.

Házi Topográficus	Jobbágycok és dülök nevel	Jobbágycok minősége	A birtok				Oszályozás szerint tesz			Marad- vány földek	Jegyzetek			
			Dülő osztályzat	szélessége		hosszúsága	kiterjedése negyszög- ölemben	beltelek- ben	szántóföldek hol- dában			réték kaszásokban		
szám			egyik	másik	közép	bécsi öl	hold- dat	ölet	hold	öl				
12	Fekete János	1	Ürbéni járandósága tesz				1	—	24	8				
	Betelek	—	16	18	17	17 1/2	1292 1/2	1	32 1/2	—				
	Szántóföldek.													
5	Kövér dülő 1-ső tábl.	—	2	30	30	130	3900	—	—	3 3/8				
5	" " 2-ik "	—	1	33	39	100	3600	—	—	3 3/8				
82	Homok " 1-ső "	—	2	32	18	216	5300	—	—	4 1/2				
89	" " 2-ik "	—	3	45	68	89	4806	—	—	3 5/8				
112	Erdőháti " 1-ső "	—	1	18	24 1/2	120	2550	—	—	2 3/8				
119	Új törés " 2-ik "	—	2	25	31	95	2660	—	—	2 3/8				
210	" " " " " "	—	1	40	50	45	2250	—	—	2				
12	Kenderföld.	—	2	—	18	45	800	—	—	6/6				
	Réték.													
8	Érmelleki dülő	—	1	rendetlen			3216	—	—	4				
27	Lapos " "	—	2	22	24	23	2760	—	—	3				
125	Czigány, " "	—	3	19	29	24	3528	—	—	3 1/2				
	sat.	—	—	—	—	—	—	1	32 1/2	22	10 1/8	4/8	32 1/2	szántóföldhiány betelekben s ré- tben pótoltatott.

Combinatorium mintája

N. helysége úrbéri rendezését tárgyazó összevasonlító iromány a régi, és jelen állományokról.

I. Urbér behozatalakori (1770. esztendőbeli) állapot.													
101 Telkes gazda.					21 Zsellér								
Telkek száma	Belső telek	Szántóföld	Kaszáló és rétföld		Öszvesen	Belső telek	Szántóföld	Öszvesen		Öszveség			
			h	o				l	d		h	o	l
39 1/2	118 1/2	1439 1/2	456 1/2	2010 3/4	2040 1/2	8 1/2	21 1/2	29 1/2					
<p>II. Az 1856. hitelesített felmérés szerinti állapot, minden hold 1200 □ öllel számítva.</p>													
143 Telkes gazda					99 Zsellér								
Telkek száma	Belső telek	Szántóföld	Kaszáló és rétföld		Öszvesen	Belső telek	Szántóföld	Öszvesen		Öszveség			
			h	o				l	d		h	o	l
39 1/2	94 1/2	2439 1/2	456 1/2	2992 1/2	3083 1/2	15 1/2	75 1/2	91 1/2					
<p>III. Az 1856. esztendei állapot, ugyan azon évi osztályozás szerint kiszámítva.</p>													
143 Telkes gazda					99 Zsellér								
Telkek száma	Belső telek	Szántóföld	Kaszáló és rétföld		Öszvesen	Belső telek	Szántóföld	Öszvesen		Öszveség			
			h	o				l	d		h	o	l
39 1/2	1200	94 1/2	1100	238 1/2	800	83 1/2	3019 1/2	1200	15 1/2	1100	10 1/2	92 1/2	3111 1/2
<p>IV. Közös legelő teszen öszvesen 1,223,792 □ ölet, vagyis 1200 öllel 1019 1/2 holdat.</p>													
<p>Jelen összevasonlító irományt az eredeti telekkönyvekkel s okiratokkal összevetvén, azokkal mindenben megegyezőnek, jól és helyesen szerkesztettnek találtuk, s meghitelesítettük, a két állapot közti különbségeket a jegyzések alatt kitevén. Költ N. N. 1856-évi május 15-én.</p>													

Jegyzések.

Az itt előadott összevasonlításai munkálathoz ki tetszik.

1-ör Hogy a telkek száma szaporodott 1/5 telkekkel.

2-ör Belső telkekben, jelen felmérés szerint hiányzik 19 1/2 osztályozási hold.

3-ör Szántóföldekben, szinte jelen felmérés szerint, birnak a telkes jobbágysók, osztályozási holdakban, 2450 holdat, és így 1010 1/2 holdal többet, mint az urbér behozatalakor.

4-er Kaszálókban birnak jelenleg 18 1/2 holdal többet, mint akkor.

5-ör A telkes jobbágysók száma szaporodott 42-vel.

6-ör A zsellérek száma szaporodott 78-al.

7-er A zsellérek belső telkei nevelkedtek 55 1/2 holdal.

8-ör A zsellérek szántóföldjei nevelkedtek 55 1/2 holdal.

9-er Öszevasonlítván az 1770-ik évben megállapított 38 1/2 telek utáni illetőséget mely (ezen N. helység az N. megyei 3-ik osztályba lévén sorozva) tesz egy telekre 1 h. belsőségén kívül 26 h. szántóföldet, s 12 kaszas rétet, vagyis:

a mostani birtokból : 3019 1/2 holdból levonván : . . . . . 1486 1/2 holdat a fölösleg tesz : 1532 1/2 holdat

mely földeknek egyes birtokosok közti föl-osztásáról külön kimutatás szól.

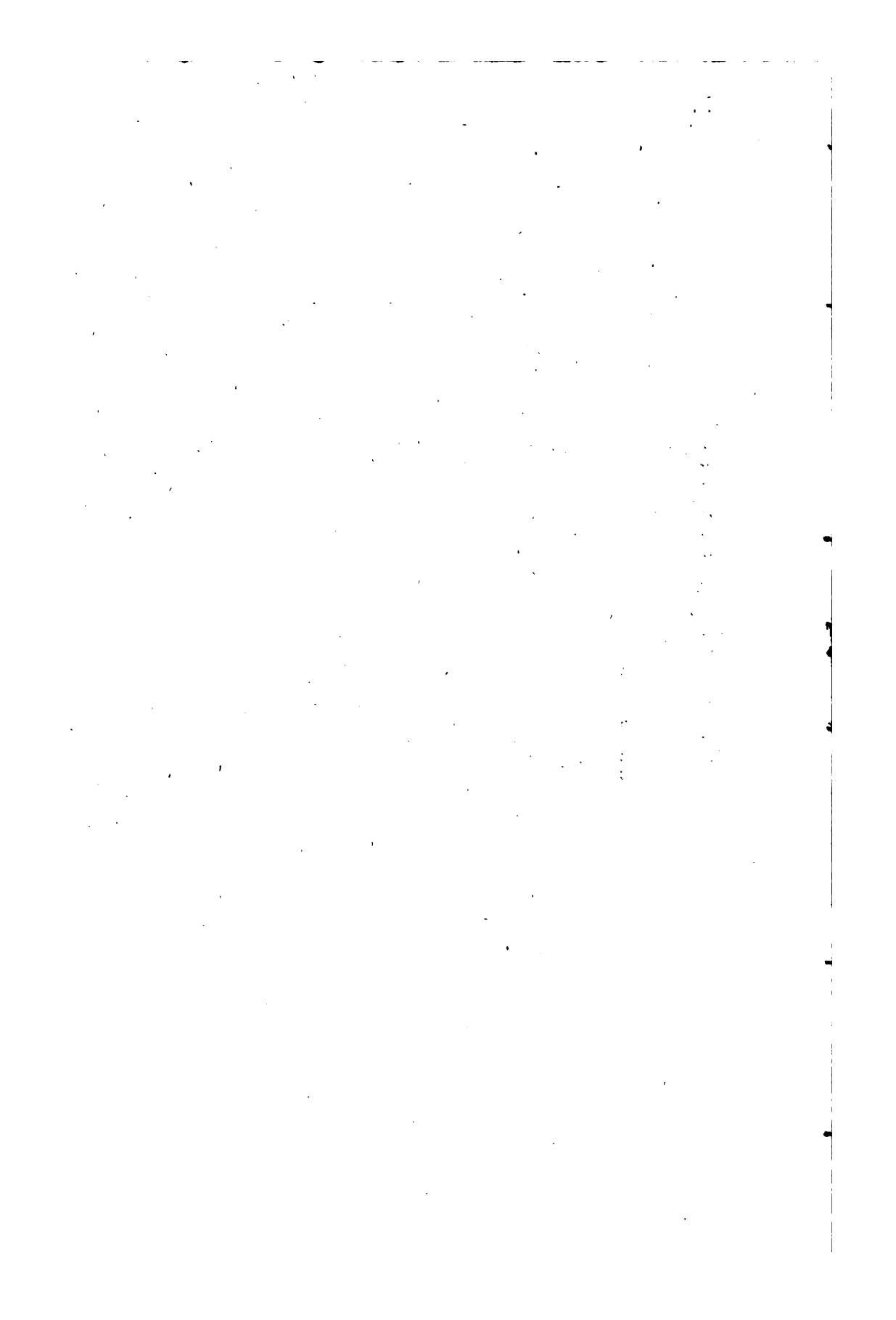
N. N. cs. k. urb. törvényszéki ülnök.
N. N. hites mérnök.

Nagyobb sajtóhibák.

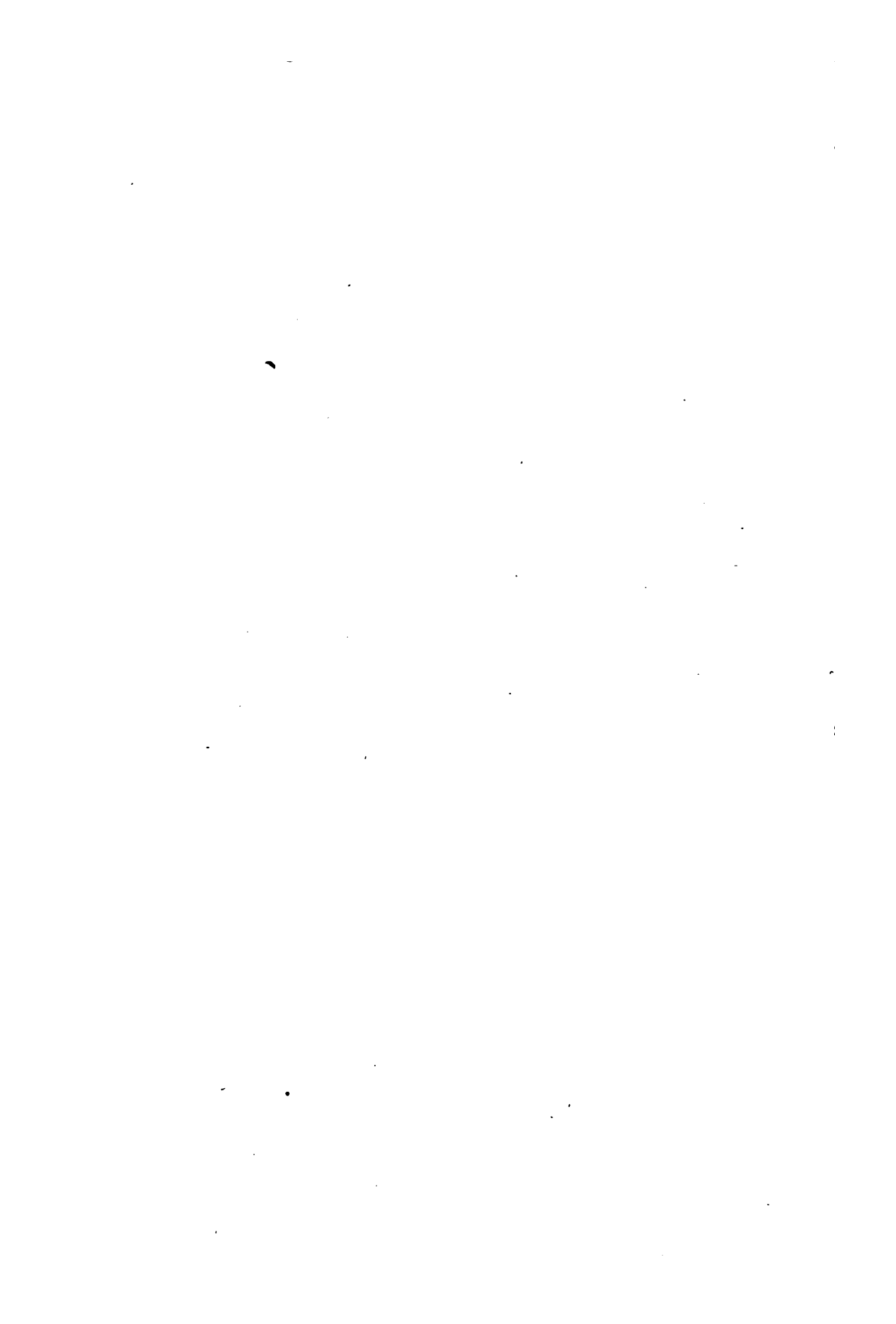
---

4. lapon, 16 sorban :	harczellenes	helyett olvasd : harczszellemes
89. " 5 "	állomásnak	h. o. állománynak
59. " 34 "	felezett	h. o. fölezett
78. " 12 "	§-abeli	h. o. §. abbeli
78. " 23 "	II-ik	h. o. III-ik
89. " 16 "	második	h. o. harmadik
91. " 33 "	második	h. o. harmadik
99. " 28 "	haszonvétel	h. o. haszonvétele
107. " 19 "	mellyen	h. o. mellyet
111. " 18 "	érdekel	h. o. érdemel
121. " 10 "	községeknek	h. o. kötéseknak
145. " al. 2 "	s kültelkek	h. o. a kültelkek
148. " 21 "	extraseralisták	h. o. extraserialisták
154. " 15 "	ölet	h. o. öl
172. " 31 "	megnyugtatósa	h. o. megnyugtatóására
174. " 29 "	egészen	h. o. igen
190. " 9 "	akart	h. o. akar
205. " 5 "	hasonlítani	h. o. hasonlítani
210. " 6 "	alapítatik	h. o. állapítatik
227. " 23 "	megalapítassanak	h. o. megállapítassanak.

STADT
KÖLN
1911

